

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ATATÜRK KİTAPLIĞI BEL Yz K0633 NUMARADA
KAYITLI MECMUA

(İnceleme – Tahlil – MESTAP’a Göre Tasnif – Metin)

HASAN DOĞAN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. MEHMET KIRBIYIK

KONYA – 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ATATÜRK KİTAPLIĞI BEL Yz K0633 NUMARADA
KAYITLI MECMUA

(İnceleme – Tahlil – MESTAP’a Göre Tasnif – Metin)

HASAN DOĞAN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. MEHMET KIRBIYIK

KONYA – 2022

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan DOĞAN
	Numarası	158107013001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Eski Türk Edebiyatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK
	Tezin Adı	ATATÜRK KİTAPLIĞI BEL YZ K0633 NUMARADA KAYITLI MECMUA (İnceleme – Tahlil – MESTAP’a Göre Tasnif – Metin)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Atatürk Kitaplığı Bel Yz K0633 Numarada Kayıtlı Mecmua (İnceleme – Tahlil – MESTAP’a Göre Tasnif – Metin)** başlıklı bu çalışma 26/02/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mehmet KIRBIYIK	
2	Prof. Dr.	Necip Fazıl DURU	
3	Prof. Dr.	Semra TUNÇ	
4	Doç. Dr.	Mehmet GÜRBÜZ	
5	Dr. Öğr. Üyesi	Zekeriya ŞİMŞİR	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan DOĞAN		
	Numarası	158107013001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Eski Türk Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	ATATÜRK KİTAPLIĞI BEL Yz K0633 NUMARADA KAYITLI MECMUA (İnceleme – Tahlil – MESTAP’a Göre Tasnif – Metin)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hasan DOĞAN

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan DOĞAN		
	Numarası	158107013001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Eski Türk Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK		
	Tezin Adı	ATATÜRK KİTAPLIĞI BEL Yz K0633 NUMARADA KAYITLI MECMUA (İnceleme – Tahlil – MESTAP’a Göre Tasnif – Metin)		

Yazma eser kütüphanelerinde birçok örneklerini bulabileceğimiz mecmualar, sosyal bilimlerin çeşitli dallarında kaynak olarak kullanılabilecek önemli eserlerdir. Özellikle edebiyat ve kültür tarihçiliği açısından önem arz eden bu eserler her ne kadar kişisel zevklere göre derlenmiş olsalar da çeşitli yönlerden araştırmacılara birtakım imkânlar da sunmaktadırlar. Mecmualar; biyografik kaynaklarda kendine yer bulamayan şair yahut müelliflerin tespiti, divanlara veya manzum-mensur telif eserlere girmemiş manzume veya metinlerin tespiti, devrin edebî zevkinin tespiti, devrin zihniyetinin tespiti, dönemin tarihi, sosyal ve ekonomik hayatı vb. çeşitli alanlarda araştırmacılar için değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu düşüncelerle İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı’nda BEL Yz K0633 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan mecmuanın incelendiği bu çalışma ile mecmua literatürüne ve geleneğine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Manzum nasihatnameler, çeşitli şiir parçaları, latifeler, manzum-mensur hikâyeler, alegorik nakiller ve faydalı olduğu düşünülen birtakım bilgilerin kaydedildiği söz konusu mecmuayı çeşitli yönlerden ele aldık.

Çalışmamıza konu olan *BEL Yz K0633* numaralı mecmua barındırdığı tarih kayıtları ile bizlere bazı olanaklar sunmaktadır. Mecmua, H. 10 Ramazan 1126/M. 19 Eylül 1714 – H. 1 Şaban 1152/M. 3 Kasım 1739 tarih aralığında derlenmiştir. Yirmi beş yıllık bir sürede derlenen mecmua 18. yüzyıl Osmanlı insanının okuma ve yazma sıklığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Muhtevası bakımında çok zengin olan ve çeşitli türdeki metinler ihtiva eden mecmuadaki bu seçimler, bahse konu mecmuanın derleyicisinin kişisel zevklerini yansıtsa da günlük mahiyetindeki bu derlemeden

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

hareketle bazı genel çıkarımlar yapılabilir. Mecmuadaki tarihler 18. yüzyıl insanının kış aylarında daha çok okuyup yazdığına işaret etmektedir. Ayrıca elimizdeki mecmua, bir Osmanlı insanının okuma ve yazma çeşitliliğini de göstermesi açısından önemlidir. Mecmuadan edindiğimiz bilgilere göre bir 18. yüzyıl insanı fıkralar, nasihatname türündeki manzumeler, aşk manzumeleri, halk hikâyeleri, alegorik metinler ve manzum fahâmelere ilgi duymaktadır.

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hasan DOGAN		
	Student Number	158107013001		
	Department	Turkish Language and Literature		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK		
	Title of the Thesis/Dissertation	PERIODICAL (MECMUA)'S NUMBERED BEL YZ K0633 IN THE ATATURK LIBRARY OF TURKEY (Analysis - According To MESTAP - Text)		

Periodical (mecmua), of which we can find numerous examples in manuscript libraries, are important works that can be used as a resource in various branches of social sciences. These works, which are especially important in terms of literature and cultural historiography, although they are compiled according to personal tastes, they also offer some opportunities to researchers from various aspects. These works are; determination of poets or authors who could not find a place for themselves in biographical sources, determination of verses or texts that were not included in divans or verse-prose copyrighted works, determination of the literary taste of the period, determination of the mentality of the period, the history, social and economic life of the period, etc. It contains valuable information for researchers in various fields such as With these thoughts, it is aimed to contribute to the journal literature and tradition with this study, which examines the journal registered with the fixture number BEL Yz K0633 in the Istanbul Metropolitan Municipality (IBB) Ataturk Library. We discussed the aforementioned periodical (mecmua) from various aspects, in which verse advice, various pieces of poetry, jokes, verse-prose stories, allegorical transmissions and some useful information were recorded.

The periodical (mecmua) numbered BEL Yz K0633, which is the subject of our study, offers us some opportunities with its historical records. The periodical (mecmua) was compiled between 19 September 1714 – 3 November 1739. The periodical (mecmua), which was compiled over a period of

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

twenty-five years, is noteworthy in terms of showing the reading and writing frequency of the 18th century Ottoman people. Although these selections in the magazine, which is very rich in content and contains various types of texts, reflect the personal tastes of the compiler of the periodical (mecnua) in question, some general inferences can be made from this compilation in the form of a diary. The dates in the journal indicate that the people of the 18th century read and wrote more during the winter months. In addition, the periodical (mecnua) we have is important in terms of showing the diversity of reading and writing an Ottoman person. According to the information we have obtained from the journal, an 18th century person is interested in anecdotes, advice type poems, love poems, folk tales, allegorical texts and verse fahnâmes.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	i
ÖN SÖZ.....	ii
GİRİŞ.....	1
TÜRK EDEBİYATINDA MECMUA (Tanım – Tasnif – Önem).....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

Bel Yz K0633 NUMARALI MECMUANIN TANITILMASI

1. Mecmuanın Derleyeni/Mürettibi.....	15
2. Mecmuanın Derlenme/Tertip Tarihi	16
3. Mecmuanın Tertip Hususiyetleri.....	18
4. Mecmuanın Dil ve İmla Hususiyetleri ile Mecmuadaki Metinlerin Anlatım Özellikleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

MECMUANIN MUHTEVA İNCELEMESİ

2.1. Manzum Metinler	28
2.1.1. Kasideler	28
2.1.1.1. “ <i>pek sakın</i> ” Redifli Kaside	28
2.1.1.1.1. Kasidenin Şairi, Telif Tarihi ve Literatürdeki Yeri	28
2.1.1.1.2. Kasidenin Şekil ve Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi.....	33
2.1.1.2. – <i>ân</i> Kafiye Kaside, Şairi ve Telif Tarihi	34
2.1.2. Gazel.....	37
2.1.3. Kıt’alar.....	38
2.1.4. Matla’lar ve Müfredler	41
2.1.5. Tuyuğ Nazım Şekliyle Yazılan Fahnâmeler.....	43
2.1.5.1. Türk Edebiyatında Manzum Fallar.....	43

2.1.5.2. Mecmuada Bulunan Fal Metinleri	55
2.1.5.2.1. Falnâmelerin Müellifi ve Telif Tarihi	55
2.1.5.2.2. Erkek İsimleriyle Oluşturulan Falnâme	57
2.1.5.2.3. Kadın İsimleriyle Oluşturulan Falnâme	68
2.1.5.2.4. Kuş İsimleriyle/Türleriyle Oluşturulan Falnâme	82
2.1.5.2.5. Meyve/Yemiş İsimleriyle Oluşturulan Falnâme	98
2.2. Manzum – Mensur Karışık Metinler	115
2.2.1. Hikâyet-i Cem' iyyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücadele	115
2.2.1.1. Eserin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	119
2.2.1.2. Münazaranın Konusu, Benzer Konudaki Eserlerle Mukayesesi	120
2.2.1.3. Münazaranın Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	127
2.2.1.3.1. Münazaranın Özeti	127
2.2.1.3.2. Münazarada Zaman ve Mekân (Ülke, Şehir ve Mahalleler)	144
2.2.1.3.3. Münazaradaki Şahıslar ve Topluluklar	149
2.2.2. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen	158
2.2.2.1. Eserin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	158
2.2.2.2. Eserin Konusu, Literatürdeki Yeri ve Müellifi Hakkında Bazı Düşünceler	159
2.2.2.3. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen'in Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	178
2.2.2.3.1. Hikâyenin Özeti	178
2.2.2.3.2. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen'de Zaman ve Mekân (Bölgeler-Ülkeler)	191

2.2.2.3.3. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen’de Şahıslar ve Topluluklar	193
2.3. Mensur Metinler	196
2.3.1. Mecmuadaki Fıkralar/Latifeler	196
2.3.1.1. Mecmuadaki Nasreddin Hoca Fıkralarının Günümüz Türkçesine Aktarımı	197
2.3.1.1.1. [Karpuz]	197
2.3.1.1.2. [Cuma Gecesi]	197
2.3.1.1.3. [Yorgan]	197
2.3.1.1.4. [Bir Gün Buraya Gelirler]	198
2.3.1.1.5. [Çocuklar Olmasa Hasta Olduğumu Bilmezdim]	198
2.3.1.1.6. [Erkek Eşeğin Sıpası]	199
2.3.1.1.7. [Kaz]	200
2.3.1.1.8. [Üzüm Hırsız]	200
2.3.1.1.9. [Balık]	201
2.3.1.2. Mecmuadaki Diğer Fıkraların Günümüz Türkçesine Aktarımı	202
2.3.1.2.1. [Sultan Alâeddin’in Doğanı]	202
2.3.1.2.2. . [Kadın Hilesi]	203
2.3.1.2.3. [Hayır Söylemez Adam]	204
2.3.1.2.4. [Hafize Hatun]	206
2.3.1.2.5. [Üç Arkadaş Üç Dua]	207
2.3.1.3. Fıkraların Şahıs Kadrosu	208
2.3.1.4. Fıkralarda Zaman ve Mekân	210

2.3.1.5. Fıkraların Literatürdeki Yeri	211
2.3.2. Horasan Padişahı Hikâyesi	215
2.3.3. Sultan Mahmud, Has Ayas ve Cariye Hikâyesi	217
2.3.3.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	217
2.3.3.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	217
2.3.3.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	218
2.3.3.3.1. Hikâyenin Özeti	218
2.3.3.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	222
2.3.4. Sultan Süleyman ile Füsûnî-zâde Hekîm Hikâyesi	224
2.3.4.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	225
2.3.4.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	226
2.3.4.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	229
2.3.4.3.1. Hikâyenin Özeti	229
2.3.4.3.2. Hikâyedeki Şahıslar ve Bu Şahısların Tarihteki Yerleri	234
2.3.4.3.3. Hikâyede Zaman ve Mekân	240
2.3.5. Harunu'r-Reşîd ve Ca'fer-i Bermekî Hikâyesi	242
2.3.5.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	242
2.3.5.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	242
2.3.5.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	244
2.3.5.3.1. Hikâyenin Özeti	244
2.3.5.3.2. Hikâyedeki Şahıslar ve Kavimler	248
2.3.5.3.3. Hikâyede Zaman ve Mekân	251

2.3.6. Padişah ile Lokman Hekim Hikâyesi	252
2.3.6.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	252
2.3.6.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	253
2.3.6.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	254
2.3.6.3.1. Hikâyenin Özeti	254
2.3.6.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	255
2.3.7. Kadı ile Hırsız Hikâyesi	256
2.3.7.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	257
2.3.7.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	257
2.3.7.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	258
2.3.7.3.1. Hikâyenin Özeti	258
2.3.7.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	261
2.3.8. Abdal ile Ruhban Hikâyesi	263
2.3.8.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	263
2.3.8.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	264
2.3.8.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	264
2.3.8.3.1. Hikâyenin Özeti	264
2.3.8.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	265
2.3.9. Hızır'ı Görmek İsteyen Padişah Hikâyesi	266
2.3.9.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	266
2.3.9.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	266
2.3.9.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	267

2.3.9.3.1. Hikâyenin Özeti	267
2.3.9.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	269
2.3.10. Dülgerin Karısı ve Üç Vezir Hikâyesi	270
2.3.10.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	270
2.3.10.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	270
2.3.10.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	272
2.3.10.3.1. Hikâyenin Özeti	272
2.3.10.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	279
2.3.11. Kadı ve Zâhide Karısı Hikâyesi	281
2.3.11.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	281
2.3.11.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	281
2.3.11.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	282
2.3.11.3.1. Hikâyenin Özeti	282
2.3.11.3.2. Hikâyedeki Şahıslar	284
2.3.12. Karayılan Hikâyesi	285
2.3.12.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	285
2.3.12.2. Hikâyenin Konusu ve Özeti	286
2.3.13. Ebû Alî Sinân Hikâyesi	287
2.3.13.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi	287
2.3.13.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri	287
2.3.13.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi	289
2.3.13.3.1. Hikâyenin Özeti	289

2.3.13.3.2. Hikâyedeki Şahıslar.....	296
2.3.14. Aşk, Âşık ve Ma'şûk ile İlgili Alegorik Fetvalar, İlaçlar/Terkipler ve Nakiller.....	297
2.3.15. Diğer Metinler	301
SONUÇ.....	303

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMUANIN MESTAP'A GÖRE TASNİFİ

3.1. Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) Hakkında	307
3.2. Bel Yz K0633 Numaralı Mecmuanın MESTAP'a Göre Tasnifi.....	308

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

4.1. Metnin Kurulumunda İzlenen Yol	336
4.2. Transkripsiyon Alfabesi	338
4.3. Transkripsiyonlu Metin	339
KAYNAKÇA.....	532

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser.	öl.	: Ölüm.
agm.	: Adı geçen makale.	s.	: Sayfa.
agt.	: Adı geçen tez.	S.	: Sayı.
bk.	: Bakınız.	SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
C.	: Cilt.	ty.	: Tarih yok.
çev.	: Çeviren.	TDK	: Türk Dil Kurumu.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.	TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
DT	: Doktora tezi.	ter.	: Tercüme eden.
G.	: Gazel.	TTK	: Türk Tarih Kurumu.
H.	: Hicri	Ü.	: Üniversite / Üniversitesi.
Hız.	: Hazret / Hazreti.	vb.	: ve benzeri.
haz.	: Hazırlayan.	vd.	: ve diğerleri.
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.	vr.	: Varak.
M.	: Miladi.	yy.	: Yayınevi yok.
mad.	: Madde / maddesi.	Yay.	: Yayınevi / yayınları.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı / Basımevi.	YLT	: Yüksek lisans tezi.

ÖN SÖZ

Klasik kültürde mecmualar, genelde bir veya daha fazla yazar yahut şaire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dinî veya din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan derleme kitaplardır. Mecmualar başlangıçta âyetler, hadisler, fetvalar, dualar, hutbeler, şiirler, ilahiler, şarkılar, mektuplar, latifeler, lugaz ve muammalarla ilaç tariflerinin ve birtakım faydalı bilgilerin, notların, tarihî belge ve kayıtların derlendiği kişisel not defterleri olarak toplanmış zamanla gelişip tertip edilerek özenle korunup ciltlenen kitaplar halini almıştır.

Yazma eser kütüphanelerinde sayısızca örneklerini bulabileceğimiz mecmualar, sosyal bilimlerin çeşitli dallarında kaynak olarak kullanılabilecek önemli eserlerdir. Özellikle edebiyat ve kültür tarihçiliği açısından önem arz eden bu eserler her ne kadar kişisel zevklere göre derlenmiş olsalar da çeşitli yönlerden araştırmacılara birtakım imkânlar da sunmaktadırlar. Bu eserler; biyografik kaynaklarda kendine yer bulamayan şair yahut müelliflerin tespiti, divanlara veya manzum-mensur telif eserlere girmemiş manzume veya metinlerin, devrin edebî zevkinin ve devrin zihniyetinin tespiti ile dönemin tarihi, sosyal ve ekonomik hayatı vb. çeşitli alanlarda araştırmacılar için değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu düşüncelerle İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı'nda BEL Yz K0633 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan mecmuanın incelendiği bu çalışma ile mecmua literatürüne ve geleneğine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Manzum nasihatnameler, çeşitli şiir parçaları, latifeler, manzum – mensur hikâyeler, alegorik nakiller ve faydalı olduğu düşünülen birtakım bilgilerin kaydedildiği söz konusu mecmuayı çeşitli yönlerden ele aldık.

Giriş bölümünde öncelikle mecmua kelimesinin zaman içerisinde kazandığı anlamlar verilmiş ardından ise Türk edebiyatında mecmua kültürü hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu genel bilgilerin ardından ise mecmuaların incelenmesini

kolaylaştırmak adına çeşitli araştırmacıların bu hususta yaptıkları tasnif denemeleri nakledilmiştir.

Birinci bölümde mecmuaya odaklanılmış ve çalışmamıza konu olan mecmua çeşitli yönlerden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda öncelikle çalışmamıza konu olan mecmua tanıtılarak nüsha bilgileri verilmiş ve derleyici hakkında birtakım fikirler serdedilmiştir. Mecmuadaki metinler arasında ismi zikredilmeyen ve mecmua kültüründe sıklıkla kullanılan *el-hakîr*, *el-fakîr*, *li-muharririhi* vb. ifadeler de barındırmayan mecmuada sadece tarihler ve metin seçimlerinden hareketle derleyici hakkında bazı düşünceler ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise mecmuanın derlenme tarihi belirlenmeye çalışılarak mecmuadaki metinler ve metinlerin kaydedilme şekillerinden hareketle mecmuanın tertip hususiyetleri değerlendirilmiştir. Bölüm sonunda ise mecmuada yer verilen metinlerin öne çıkan dil ve imla hususiyetleri değerlendirilerek mecmua genel hatlarıyla tanıtılmıştır. Ayrıca bu bölümde mecmuadaki metinlerde dikkat çeken bazı üslup özellikleri ile öne çıkan birtakım anlatım hususiyetleri etraflıca değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise mecmuadaki metinler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mecmuada nazım şekli ve türü bakımından çok çeşitli metinlerin yer alması nedeniyle metinler üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. Manzum metinler başlığı altında öncelikle mecmuaya kaydedilen nasihatname türündeki iki kaside ile mecmuadaki gazel, kıt'a ve müfredler incelenmiş ve bu manzumeler şairleri, telif tarihleri, ahenk unsurları ve muhtevaları yönünden değerlendirilmiştir. Daha sonra ise mecmuadaki manzum fahnâmeler değerlendirilmiştir. Bu noktada öncelikle Türk edebiyatında fahnâme literatürü hakkında bilgi verilmiş ardından ise çalışmamıza konu olan erkek, kadın, kuş ve meyve/yemiş isimleriyle oluşturulmuş fahnâme metinleri tüm detaylarıyla incelenmiştir.

Manzum – mensur karışık metinler başlığı altında ise mensur ağırlıklı olan ama çeşitli manzumelerle zenginleştirilen iki metin değerlendirilmiştir. Bu

metinlerden ilki keyif verici maddelerin münazarasıyla ilgili metindir. Bu noktada öncelikle Türk edebiyatında münazara konusu hakkında bilgi verilmiş ve bu türde kaleme alınan önemli bazı eserlere değinilmiştir. Ardından ise çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen münazara; müellifi, telif tarihi, literatürdeki yeri ve muhtevası bakımından detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu kısımda ikinci olarak değerlendirdiğimiz metin ise yine mensur ağırlıklı olup manzum parçalar da ihtiva eden aşk konulu bir hikâyedir. El-Ferec Ba'de'-Ş-Şidde hikâyelerinden esinlenilerek kaleme alınan bu eser de müellifi, telif tarihi, literatürdeki yeri ve muhtevası bakımından ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Mensur metinler başlığı altında da mecmuadaki mensur metinler değerlendirilmiştir. Bu bölümde öncelikle mecmuada yer verilen fıkralar ele alınmış ve bu fıkralar günümüz Türkçesine aktarılarak muhtevaları bakımından değerlendirilmiştir. Ardından ise mecmuadaki tertibe göre mecmuaya kaydedilen mensur hikâyeler sırayla incelenmiştir. Bu bağlamda Horasan Padişahı, Sultan Mahmud, Has Ayas ve Cariye, Sultan Süleyman ve Füsûnî-zâde Hekîm, Harunu'r-Reşîd ve Ca'fer-i Bermekî, Padişah ile Lokman Hekim, Kadı ile Hırsız, Abdal ile Ruhban, Hızır'ı Görmek İsteyen Padişah, Dülgerin Karısı ve Üç Vezir, Kadı ve Zâhide Karısı, Karayılan ve Ebû Alî Sinân isimli hikâyeler çeşitli yönleriyle değerlendirilmiştir. Söz konusu bu hikâyeler müellifleri, telif tarihleri, literatürdeki yerleri ve muhtevaları bakımından değerlendirilmiştir. Hikâyeler değerlendirildikten sonra da mecmuada yer alan aşk, âşık ve ma'sûk ile ilgili alegorik fetvalar, ilaçlar/terkipler ve nakiller değerlendirilmiştir. Bu bölümde son olarak da mecmuada yer verilen faydalı olduğu düşünülen bazı yiyeceklerin ve duaların yer aldığı, çeşitli dinî nakillerin bulunduğu metinler değerlendirilerek dönemin inanışları hakkında bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Gerek mensur, gerekse manzum – mensur karışık metinleri değerlendirdiğimiz her iki bölümde de ele alınan metinlerin

günümüz Türkçesiyle özetleri verilerek okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) hakkında bilgi verilmiş ardından da mecmuadaki manzum ve mensur metinlerin MESTAP tabloları hazırlanmıştır.

Dördüncü ve son bölümde de çalışmamıza konu olan mecmuanın transkripsiyonlu tam metni verilmiştir. Metinden önce ise metin kurulumunda takip edilen yol ve yöntem hakkında bilgi sunulmuştur.

Çalışmamıza konu olan mecmua manzum – mensur metinlerden oluştuğundan inceleme kısmında tanık beyitler, mısralar veya cümleler, bu ifadelerin mecmuadaki varakları esas alınarak verilmiş ve bu şekilde bir birlik sağlanmıştır.

Bu çalışmanın nihayete ermesinde en büyük pay sahibi elbette annem ve ailem oldu. Bu vesileyle dualarıyla her an yanı başımda hissettiğim anneme, abilerime ve ablama teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim. Bir diğer önemli teşekkür ise yıllarca beklettiğim ve her zaman desteklerini gördüğüm ve çokça ihmal ettiğim müstakbel eşim Rabia'ya. Gösterdiği sabır ve tahammül için kendilerine minnettar olduğumu hassaten belirtmek isterim.

Akademik hayatımın en başından şu aşamaya kadar desteklerini esirgemeyen, yolumu aydınlatan ve her daim yanımda hissettiğim değerli hocam Prof. Dr. Necip Fazıl DURU'ya, mecmualar konusundan fikirlerinden ve çalışmalarından çokça istifade ettiğim Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZ'e, bazı Arapça kaynaklara ulaşmamda ve mecmuadaki metinlerde yer alan Arapça ibarelerin tercümesinde yardımları dokunan Dr. Ali MİKDÂDÎ'ye, çalışmamın son aşamasında fikirlerinden istifade ettiğim Dr. Enes YILDIZ beyefendilere ve her zaman desteklerini gördüğüm kıymetli dostum Hüseyin ERMiŞ'e teşekkür ederim. Birtakım resmî sorunların çözülmesinde her zaman kapısını çaldığımız ve hiç bir vakit bizleri geri çevirmeyen

Hüseyin Hilmi KIZILCA'ya da şükran borçlu olduğumu hassaten belirtmek isterim. Ayrıca tezimin her aşamasında yardımlarını gördüğüm, fikirleriyle tezime yön veren, karşılaştığım her türlü sorunun çözümü için emek sarfeden kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK'a da kalbi şükranlarımı sunarım.

Hasan DOĞAN

Konya 2022

GİRİŞ

TÜRK EDEBİYATINDA MECMUA (Tanım – Tasnif – Önem)

Arapça *cem*’ masterından türetilen bir kelime olan *mecmua* “bir araya getirilmiş, toplanmış, biriktirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş, seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap, dergi” anlamlarına gelmektedir¹. Günümüzde mecmua denilince akla belirli aralıklarla yayımlanan ve benzer konulardaki yazıları ihtiva eden bir telif türü yani dergiler akla gelmektedir. Klasik Türk kültürü çerçevesinde mecmuayı yalnızca bu anlamı ile düşünmek yanlıştır².

Klasik kültürde mecmualar, genelde bir veya daha fazla yazar yahut şaire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dinî veya din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan derleme kitaplardır. Mecmualar başlangıçta âyetler, hadisler, fetvalar, dualar, hutbeler, şiirler, ilahiler, şarkılar, mektuplar, latifeler, lugaz ve muammalarla ilaç tariflerinin ve birtakım faydalı bilgilerin, notların, tarihî belge ve kayıtların derlendiği kişisel not defterleri olarak toplanmış zamanla gelişip tertip edilerek özenle korunup ciltlenen kitaplar halini almıştır. Mecmualar tamamen kişisel kaygı ve beğenilerle kaydedilen bir çeşit defter olarak da görülebilirler. Öyle ki, bu defterler derleyicilerinin gelecekle ilgili kaygılarına yönelik kaydettiği notlardan oluşabileceği gibi derleyici eğer bir din adamı ise hutbelerden yahut şiire ilgisi olan birisi ise şiirlerden de meydana gelebilir. Bu eserler için mecmuanın yanı sıra *mecâmi*’, *mecma’ câmi*’ gibi aynı kökten türemiş kelimelerle –yalnız Osmanlı Türkçesinde– *cüzdan*, *defter* ve *cerîde* isimleri de aynı anlamda kullanılmıştır³. Ayrıca Farsçada dilenci, dilenci çantası, dağarcık,

¹ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türki**, İkdâm Matbaası, Dersââdet 1317, s.1293; Mustafa Uzun, “Mecmua”, **DİA**, C.28, TDV Yay., İstanbul 2003, s.265; Günay Kut, “Mecmua”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.6, Dergâh Yay. İstanbul 1986, s.170.

² Kut, **agm.**, s.170.

³ Uzun, “Mecmua”, **agm.**, s.265.

torba gibi anlamlara gelen *keşkûl* kelimesi Arapçada mecmua, antoloji manasına gelmektedir. *Sefîne*, Arapçada gemi demektir. Farsçası *keştî*, Türkçesi *cönk*'tür⁴.

Mecmua kültürünün oluşumunda Hz. Peygamber'in hadis yazımına izin vermesinin ardından sahabilerden bazılarının Hz. Muhammed'den duydukları sözleri kişisel seçimlerine göre not etmeleri anlayışının etkili olduğu düşünülmektedir. İslamiyet'in ilerleyen yıllarında hadislerle ilgili bu derlemeler daha da gelişmiş ve çeşitli meseleleri ele alan bablar halinde hazırlanan bu hadis derlemeleri mecmua ile aynı kökten türeyen "*el-câmi*" ismiyle anılmıştır⁵. Mecmualar türlerine göre bazı farklı tertip ve şekillere bürünerek Arap, Fars ve Türkler arasında zamanla yaygınlaşmıştır. Osmanlı döneminde özellikle 15. yüzyıldan itibaren büyük rağbet görmüş 16. yüzyılda ise sayı ve çeşitlilik olarak iyice artmıştır. Mecmua kavramından bahsederken şiir mecmualarından ayrıca bahsetmek yerinde olacaktır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 16. yüzyıldan sonra iyice yaygınlaşan mecmua geleneği şiir alanında bambaşka şekillerde ve yaygınlıkta rağbet bulmuş netice olarak günümüze ulaşan mecmua sayısı divanlardan daha fazla olmuştur.

Divan edebiyatında mecmua olarak tanınan ve bilinen derlemelerin farklı biçimde ciltlenmiş şekillerine cönk denilmektedir. Cönk kelimesinin kökeni hakkında ise Orhan Şâik Gökyay'ın görüşleri genel kabul görmektedir. Gökyay'a göre cönk, Cava ve Malaya dillerindeki *djonk* kelimesinden gelmekte olup; Çin denizlerinde kullanılan dibi düz ve dört köşeli, puruvası çıkıntılı baş bodoslaması ve kış pupası, dümeni muallakta olan yelkenli gemiler için de genel bir ad olmuştur⁶.

⁴ Kamil Ali Gıynaş, "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.25, Yıl 2011: 245-260, s.246.

⁵ Uzun, "Mecmua", **agm.**, s.266.

⁶ Orhan Şâik Gökyay, "Cönk", **DİA**, C.8, TDV Yay., İstanbul 1993, s.73.

Diğer bir görüşe göre ise Türkçe bir kelime olan cönk, Türklerden Çinlilere, onlardan Japonlara ve onlardan da Hintliler ve Avrupalılara geçmiştir⁷.

Cönk ve mecmua denilen derlemeler farklı gibi görünseler de temelde aynı amaca hizmet etmektedirler. Her iki kavram da derleyicilerin beğeni ve ilgi alanlarına göre çeşitli konulardaki manzum veya mensur metinlerin bir araya getirildiği defter anlamına gelmektedir. Cönkün mecmualardan farklı yanı şekilseldir. Öyle ki mecmualar soldan sağa doğru açılan defterler; cönkler ise tûlâni yani uzunlamasına açılan defterlerdir. Cönkler üzerine yaptığı çalışmalarla dikkat çeken ve bu alanın en yetkin isimlerinden kabul edilen Sabri Koz’a göre cönk mecmuadan farklı olmayıp sadece bir kitap ve kütüphanecilik terimidir⁸. Uzunlamasına açılmalarından dolayı cönkler verilen diğer bir isim de *sığır/dana dili*⁹. Cönklerin halk şiirine özgü bir tür olduğu yönündeki iddiaların çürütüldüğü ve cönk ile mecmua denen kitapların esasında aynı eserler olduğunu ortaya koyan diğer bir isim ise M. Fatih Köksal’dır. Köksal, 550 cönk üzerinde yürüttüğü *Cönklerde Divan Şiiri, Divan Şiirinde Cönkler* isimli istatistikî çalışmasında cönklerde en çok şiiri bulunan otuz şairden onunun divan şairi olduğunu ve divan şairleri veya bu münevver zümreye dahil olanlar nezdinde cönkün, nefis ciltli, tezyinatlı, renk renk kağıtlara şahane hatlarla yazılmış, uzunlamasına açılan şiir mecmuası olduğunu belirtmektedir¹⁰. Ayrıca şairlerin ve bazı tezkire yazarlarının cönk kelimesine verdikleri anlamların söz konusu edildiği başka bir çalışmada¹¹ da cönkün içerisinde seçme şiirler bulunan mecmua, cerideler ve tomarlarla benzer özellikler taşıyan defterler olarak algılandığı belirtilmiştir.

⁷ İbrahim Sona, “Yazılı Kaynaklarda, Kültürel Hafıza Cönkler”, *Millî Folklor Dergisi*, C.28, S.111, Yıl 2016: 75-86, s.77.

⁸ M. Sabri Koz, “Cönk ve Mecmûa Yapraklarında Âşık Aramak”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012, s.159.

⁹ Orhan Şâik Gökay, *agm.*, s.73; İbrahim Sona, *agm.*, s.78.

¹⁰ M. Fatih Köksal, “Cönklerde Divan Şiiri, Divan Şiirinde Cönkler”, *Millî Folklor Dergisi*, C.28, S.111, Yıl 2016: 28-40, s.38.

¹¹ bk.: Sona, *agm.*

Mecmua ve cönkler tek dilli olabileceği gibi derleyicilerinin durumuna göre çok dilli de olabilmektedirler. Öyle ki bir mecmua yahut cönkte Türkçe şiirlerin yanında Arapça ve Farsça kaleme alınmış manzumeler de bulunabilir. Mecmua ve cönklerde dikkat çeken diğer bir husus da manzum ve mensur kısımların bir arada bulunmasıdır. Mecmuaların manzum yahut mensur olacağı derleyicilerin tercih ve beğenilerine göre değişmekle birlikte çoğunlukla ilmî ve dinî konularda derlenmiş mecmuaların mensur ve Arapça, edebiyat ve sanat konularında derlenmiş mecmuaların ise manzum ve Türkçe-Farsça olduğu görülmektedir. Osmanlı medeniyetinde hayli rağbet görmüş olan mecmualar şu ilim dallarına göre sınıflandırılabilir: Tefsir, hadis, fıkıh, hukuk, fetva, feraiz, kavanin, muâhedât, kelam, akaid, tasavvuf, dua, hutbe, vaaz, divan, şiir, nazire, kaside, gazel, na't, medhiye, mersiye, muamma, lugaz, rubai, letaif, destan, lugat, ıstılah, tarih, münşeât, inşa, vefeyat, hatt-ı hümayun, resmi yazılar, biyografi, risale, fevaid, musiki, tıp, havas ve astronomi¹². Bu konular arasında en fazla rağbet gören ise şiir mecmualarıdır. Öyle ki şiir mecmuaları içerdikleri şiirlerin konu, tür, tema ve şekillerine göre nazîre, kaside, gazel, muamma, ilahi, şehrengiz, manzum lugat, na't, hilye, mi'raciyye, mersiye, mesnevi, güfte, müstezad, musammat, kıt'a, rubai, mısra, matla mecmuaları vb. şekilde çok yönlü olarak tasnif edilebilir¹³.

Genelde İslam kültüründe özelde ise Osmanlı medeniyetinde şiirin yeri ve konumu hususunu işlemek bu çalışmanın amacını aşacağından burada sadece şiir söyleme, yazma ve derleme geleneğinin mecmua derleme geleneğine üzerindeki etkilerine kısaca değinmek istiyoruz. Osmanlı kültüründe şiirin ayrıcalıklı konumu gören/fark eden her birey bir şekilde bu geleneğin içerisinde olmayı arzu etmiştir. Bunun bir sonucu olarak şiir söyleme yeteneği olanlar şiir söyleyip divan oluşturarak

¹² Uzun, "Mecmua", *agm.*, s.267-268.

¹³ bk.: Atabey Kılıç, "Mecmua Tasnifine Dair", **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 77-96.

geleneğin içerisinde yer almışlardır. Şiir söylemeye hevesli olup orijinal hayal/mazmun bulamayan şahsiyetlerden bazıları ise tezkire yahut aruz risalesi vb. şiirle ilgili eserler kaleme alarak bu işin içerisinde yer almak istemişlerdir. Bir diğer grup ise hâmî denilen bey, paşa yahut padişahlardan oluşan genelde sanatçıyı özelde ise şairleri koruyup kollayan şahsiyetlerdir ki bunlar konaklarını, evlerini yahut dükkânlarını şairlere açarak şiir geleneğinin içerisinde aktif rol oynamışlardır. Şiirin bu ayrıcalıklı konumundan etkilenen son grup ise şiire ilgi duyan fakat şiir söyleyemeyen; eğitimsizliğinden dolayı da şiirle ilgili eser kaleme almayan ve sadece duyduğu/okuduğu şiirleri özel defterlerine not ederek şiir medeniyetinin içerisinde yer almak arzusunda olan şahsiyetlerdir. Mecmua derleyicilerinin birçoğu bu son grupta yer alan şiire ilgi duyan bireylerden meydana gelmektedir.

Yüzlerce farklı türde ve tarzda kaleme alınan mecmuaların divan şairleri tarafından nasıl görüldüğü ve algılandığı hususu mecmua kavramının tanımının yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bu düşünceyle kaleme alınmış bir yazıda mecmuaların şairler tarafından; şiir defteri, divan, sığır/danadili, fal bakılan eser, sefine, cepte taşınan defter, seçme şiirlerin kaydedildiği eser, methiyelerin yazıldığı defter, bir şairin tüm eserlerini ihtiva eden eser/külliyat, henüz divana dönüşmemiş şiir defteri, güfte defteri, dostlar arasında okunan şiir kitabı, yârâna gösterilen/okutulan kitap gibi farklı şekillerde algılandığı ve tavsif edildiği görülmektedir¹⁴. Görüldüğü gibi şairlerin mecmuaları daha çok şiir defterleri olarak algıladıkları dikkat çekmektedir. Bu noktada mecmuaların şairlerin yeteneklerini geliştirmek amacıyla şiir not ettikleri ve tabiri caizse temrin yaptıkları defterler olarak algılanması hususunun üzerinde durmak gerekmektedir.

Mecmuaların neden kaleme alınmış olabileceklerine dair önemli tespitlerin söz konusu edildiği bir çalışmada bu nedenler “şairler hakkında bilgi verme gayreti,

¹⁴ Cemal Kurnaz – Halil Çeltik, “Şairlerin Gözüyle Mecmua”, **Turkish Studies**, C.8, S.1, Kış 2013: 21-49.

okuyucuya yönelik bilgi verme gayreti ve tertipçisinin kendisi için aldığı notlar” şeklinde sıralanmış ve şiir mecmualarının şair yetiştirmede bir okul rolü üstlendiği ve bu metinlerin hem okuyucular hem de şairler için eğitcilik-öğreticilik rollerinin olduğu belirtilmiştir.¹⁵ Bu zaviyeden bakıldığında bazı şairlerin mecmuaları neden *divan oluşturmada önce şiirlerini kaydettikleri defter*¹⁶ olarak gördükleri sorusuna da cevap bulunacağı kanaatindeyiz.

Mecmualar gerek edebiyat tarihi gerekse kültür tarihi açısından önemli kaynaklardır. Öyle ki, kaleme alındıkları/derlendikleri dönemin kültür hayatına ilişkin önemli mecmualar bulunmaktadır. Örneğin, mecmualar üzerine 2011 tarihinde gerçekleştirilen bir toplantıda Cemal Kafadar’ın sözünü ettiği mecmua İstanbul kültür hayatına ışık tuttuğu gibi dönemin bazı önemli olayları (kahvehanelerin kapatılması, ağustos ayında kar yağması vb.) hakkında bilgiler sunması açısından dikkat çekicidir.¹⁷ Kütüphanelerimizde bu tür zengin bilgiler barındıran mecmuaların¹⁸ bir hayli fazla bulunabileceği de bir gerçektir. Mecmuaların edebiyat tarihi açısından önemi ise birkaç açıdan olabilmektedir;

- a) Bir nedenden dolayı şairlerin divanlarında bulunmayan şiirler barındırmaları,
- b) Yeni tür, şekil ve eserler barındırmaları,
- c) Tezkirelere isimleri girmemiş birçok şairi unutulmaktan kurtarmaları ve bazı şairler hakkında biyografik bilgiler barındırmaları,

¹⁵ Hanife Koncu – Müjgan Çakır, “Şairleri Yetiştiren Bir Kaynak Olarak Mecmua”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 119-134.

¹⁶ Cemal Kurnaz – Halil Çeltik, “Şairlerin Gözüyle Mecmua”, **agm.**, s.45.

¹⁷ bk.: Cemal Kafadar, “Sohbete Çelebi, Çelebiye Mecmua”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 443-52.

¹⁸ Bu türde bir mecmua örneği için bk.: Bahir Selçuk, “18. Yüzyıla Ait Bir Mecmuada Üsküdar”, **Turkish Studies**, C.4, S.3, Sonbahar 2009: 2119-2132.

- d) Şairlerin divanlarının eksiksiz bir biçimde çalışılmalarına ve metin teşkiline/tesisine katkı sağlamaları,
- e) Derlendikleri yüzyılın popüler şiir zevkini ortaya koymaları vb. birçok açıdan edebiyat tarihine katkı sağlamaktadırlar.

Birçoğu kişisel beğeni ve kaygılarla kaleme alınan ve kişiye özel not defterleri görünümündeki mecmuaların kesin çizgilerle tasnif edilmesi çok mümkün görülmesi de derleyicilerin bazen belli kriterleri göze alarak eserlerini kaleme aldıkları görülmektedir. Bir çeşit antoloji olan bu defterlerdeki parçaların kimin tarafından ve hangi tarihte derlendiği genellikle belli değildir.

Mecmuaların tertibini herhangi bir kurala bağlamak mümkün değildir. Çok düzgün ve itina ile hazırlanmış mecmualar olduğu gibi çok dağınık hatta kâğıdının boyutları, renkleri birbirine uymayan mecmualara da rastlanır.¹⁹ Zaman zaman yazı karakterlerinin de değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu da mecmualara zaman içinde birtakım eklemeler yapıldığını, hatta bu defterlerin elden ele geçmek suretiyle birkaç kişi tarafından da oluşturulmuş olabileceğini göstermektedir.

Bütün bu zorluklara rağmen mecmuaların daha sağlıklı incelenmesi için sınıflandırılması gerekmektedir. Buna göre ilk sınıflandırmayı yapan Agâh Sırrı Levend'dir. Levend, mecmuaların şekil ve içerik özelliklerini dikkate alarak şu şekilde bir tasnif yapmıştır:

1. Nazire mecmuları,
2. Meraklılarınca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiirler mecmuaları,
3. Türlü konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,
4. Aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmular,

¹⁹ Kut, **agm.**, s.170.

5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmular²⁰.

Agâh Sırrı Levend'in yaptığı tasnife benzer bir tasnif de Günay Kut tarafından yapılmıştır. Kut'a göre ise mecmuaları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. Nazire mecmuaları: Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye de söylenen benzer şiirleri, yani nazireleri bir araya toplayan mecmualardır. En tanınmışları Ömer bin Mezîd'in Mecma'tü'n- Nezâir'i, Eğridirli Hacı Kemal'in Câmi'ü'n-Nezâir'i, Edirneli Nazmî'nin Mecmuaü'n- Nezâ'ir'idir.

2. Seçme şiir mecmuaları: Bu mecmualar bir tür antoloji niteliğindedir. Derleyenin kendi zevkleri ve hayat görüşü doğrultusunda seçtiği şiirleri bir araya getirdiği defterlerdir. İçinde çeşitli türlerdeki şiirleri bir sıra gözetmeksizin bir araya toplayanlar bulunduğu gibi, şiir türlerine göre düzenlenmiş olanları da vardır. Çeşitli şairlerin divanlarını bir araya toplayan divan mecmuaları da (mecmua-i devâîn) bu bölüme dâhil edilebilir.

3. Aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesiyle oluşan mecmualar: Bu gruba “mecmua-i edviye, mecmua-i ed'iyeye, mecmua-i tevârih, mecmua-i muammeyat, mecmua-i münşeât, mecmuatü'r-resâil” gibi tek bir türü içeren yazıların bulunduğu mecmualar girer.

4. Karışık mecmualar (fevâid mecmuaları): Bu tür mecmualar çeşitli konulardaki metinleri içerir. Metinlerin yanı sıra kimi faydalı bilgilerin de yer aldığı görülür. Bunlar nazım ve nesir karışık olabileceği gibi çeşitli dillerde de yazılabilir.

Yazar, elindeki deftere -bugün kullandığımız ajandalar gibi- o an önemli gördüğü, beğendiği şeyleri kaydeder. Bu beğendiği bir hikâye, sevdiği şairin bir şiiri, kendisi

²⁰ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1, TTK Yay., Ankara 1998, s.166-176.

için özel bir olayın veya o dönemde gerçekleşen sosyal bir olayın tarihi, bir hesap, bir mektup, bir ilaç veya yemek tarifi bir dua olabilir.

5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış mecmualar: Bu tür mecmuaların yazarları bellidir ve bunlar döneminde tanınmış kişilerdir. Bu mecmualarda küçük risaleler, biyografiler, fıkralar, derleyene ait özel mektuplar vs. yer alabilir. Süleyman Faik Efendi mecmuası, Aşçı İbrahim Dede mecmuası, Fasih Dede mecmuası gibi mecmualar bu türe örnek gösterilebilir.

Mecmualar hakkında bir ansiklopedi maddesi kaleme alan Mustafa Uzun da mecmuaları ilim dallarını dikkate alarak sınıflandırmıştır. Uzun'a göre Osmanlı medeniyetinde hayli rağbet görmüş olan mecmualar şu ilim dallarına göre sınıflandırılabilir: Tefsir, hadis, fıkıh, hukuk, fetva, feraiz, kavanin, muâhedât, kelim, akaid, tasavvuf, dua, hutbe, vaaz, divan, şiir, nazire, kaside, gazel, na't, medhiye, mersiye, muamma, lugaz, rubai, letaif, destan, lugat, ıstılah, tarih, münşeat, inşa, vefeyat, hatt-ı hümayun, resmi yazılar, biyografi, risale, fevaid, musiki, tıp, havas ve astronomi.²¹

Son yıllarda mecmualar üzerinde yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte bazı mecmuaların yukarıdaki görüşlere göre tasnif edilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Mecmuaların tasnifi hususundaki bu boşluğu doldurmak maksadıyla son yıllarda yapılan birkaç tasnif denemesi daha vardır. Atabey Kılıç, *Mecmûa Tasnifine Dair* isimli çalışmada mecmuaları şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Cilt ve tertip hususiyetleri bakımından

1.1. Cönkler

1.2. Mecmualar:

1.2.1. Tertip durumuna göre mecmualar:

²¹ Uzun, "Mecmua", *agm.*, s.267-268.

1.2.1.1. Mürettep mecmualar,

1.2.1.2. Mürettep olmayan mecmualar.

1.2.2. Mürettep durumuna göre mecmualar:

1.2.2.1. Mürettibi bilinen mecmualar,

1.2.2.2. Mürettibi bilinmeyen mecmualar.

1.2.3. Aynı zümreye mensup şahsiyetlerin eserlerinin toplandığı mecmualar.

2. Şekil bakımından:

2.1. Manzum metin mecmuaları:

2.1.1. Kaside mecmuaları,

2.1.2. Gazel mecmuaları,

2.1.3. Nazire mecmuaları,

2.1.4. Muammâ mecmuaları,

2.1.5. Manzum lugat mecmuaları,

2.1.6. İlahi mecmuaları,

2.1.7. Şehrengîz mecmuaları,

2.1.8. Na't mecmuaları,

2.1.9. Hilye mecmuaları,

2.1.10. Mi'râciyye mecmuaları,

2.1.11. Matla' mecmuaları,

2.1.12. Mersiye mecmuaları,

2.1.13. Çeşitli mesnevilerden seçkileri barındıran mecmualar,

2.1.14. Güfte mecmuaları,

- 2.1.15. Müstezad mecmuaları,
- 2.1.16. Tarih mecmuaları,
- 2.1.17. Musammat mecmuaları,
- 2.1.18. Kıt'a ve rubâî mecmuaları,
- 2.1.19. Divan mecmuaları (mecnua-i devâvîn).

2.2. Mensur metin mecmuaları:

- 2.2.1. Lugaz mecmuaları,
- 2.2.2. Fetva mecmuaları,
- 2.2.3. Tefsir mecmuaları,
- 2.2.4. Şerh mecmuaları,
- 2.2.5. Sakk mecmuaları,
- 2.2.6. Mekân tasvirlerini içeren mecmualar,
- 2.2.7. Münşeât mecmuaları,
 - 2.2.7.1. Derleme münşeât mecmuaları,
 - 2.2.7.2. Tek şahsa ait inşa örneklerinden oluşan münşeât mecmuaları.

2.3. Karışık manzum ve mensur eserler mecmuaları:

- 2.3.1. Fevâ'id ve eş'âr mecmuaları,
- 2.3.2. Farklı türleri barındıran mecmualar.

3. Dil bakımından:

- 3.1. Arapça mecmualar,
- 3.2. Farsça mecmualar,
- 3.3. Türkçe mecmualar,
- 3.4. Çok dilli mecmualar.

4. Muhteva bakımından:

- 4.1. Din,
- 4.2. Tasavvud,
- 4.3. İlm-i nücûm, fal ve remil,
- 4.4. Hikâye, latîfe,
- 4.5. Hezel ve hicv,
- 4.6. Edviye,
- 4.7. Mûsikî,
- 4.8. Hat ve kitabet.

5. Şahısların tertip ettiği veya şahıslar için tertip edilen mecmualar.²²

Mecmualar hakkında son yıllarda yapılan bir diğer tasnif denemesi de Mehmet Gürbüz'e aittir. Şiir mecmuaları dikkate alınarak yapılan bu tasnifte derleyiciyi yönlendiren etkenler dikkate alınmıştır. Gürbüz'e göre şiir mecmuaları derlenirken derleme faaliyetini yönlendiren saika derleyicinin tavrıdır. Bundan dolayı

²² Kılıç, "Mecmua Tasnifine Dair", **agm.**, s.77-96.

mürettip odaklı bir sınıflandırma yapmak daha doğru görülmektedir.²³ Gürbüz’e göre şiir mecmuaları aşağıdaki şekilde tasnif edilmelidir:

1. Şiirlerin şekil özelliklerine göre oluşturulan şiir mecmuaları:
 - 1.1. Gazel mecmuaları (Mecmua-i gazeliyyât),
 - 1.2. Kaside mecmuaları (Mecmua-i kasâid),
 - 1.3. Mütezaad mecmuaları,
 - 1.4. Matla mecmuaları (Mecmua-i metâli),
 - 1.5. Beyit mecmuaları (Mecmua-i ebyât),
 - 1.6. Mısra mecmuaları (Mecmua-i mesâri)
 - 1.7. Farklı nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerden oluşan mecmualar.
2. Şiirlerin konularına göre oluşturulan (tematik) şiir mecmuaları:
 - 2.1. Tarih mecmuaları (Mecmua-i tevârîh),
 - 2.2. Na’t mecmuaları (Mecmua-i nu’ût),
 - 2.3. Lügaz mecmuaları (Mecmua-i elgâz),
 - 2.4. Medhiye mecmuaları (Mecmua-i medâyih),
 - 2.5. Şehrengiz mecmuaları,
 - 2.6. Farklı konularda yazılmış şiirleri içeren mecmualar.
3. Nazire mecmuaları.
4. Şairlerin aidiyeti/mensubiyeti esasına göre mecmualar:
 - 4.1. Aynı zümreye mensup şairlerin şiirlerini toplayan mecmualar:
 - 4.1.1. Mevlevî şairlerin şiirlerini toplayan mecmualar,

²³ Gürbüz, “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, **agm.**, s.112.

4.1.2. Hurûfî-Bektaşî şairlerin şiirlerini toplayan mecmualar.

4.2. Aynı coğrafyada ya da aynı şehirde yetişmiş veya aynı milliyete mensup şairlerin şiirlerini toplayan mecmualar.

5. Bir mensubiyet ilişkisi gözetmeksizin belirli şairlerin divanlarını/şiirlerini bir araya getirmeyi amaçlayan mecmualar.

Görüldüğü üzere mecmuaların sınıflandırılması hususunda çok farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mecmuaların tasnifinin bu denli zor olması ve belli bir sınıflandırmada anlaşılmamasının en büyük nedeni hiç şüphesiz mecmuaların kişisel özel defterler olmalarıdır. Ayrıca bazı mecmualar içerik ve şekil özellikleri bakımından birden fazla gruba dâhil edilebileceği de görülmektedir. Bugüne değin yapılan sınıflandırmaların ortaya çıkacak yeni mecmualar ile genişleyeceği yahut değişeceği de muhakkaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bel Yz K0633 NUMARALI MECMUANIN TANITILMASI

Çalışmamıza konu olan eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda *Bel Yz K0633* demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuadır. Tamamı 182 varak olan söz konusu mecmuada bazı sayfalar boş bırakılmış ve bazı sayfalarda ise kopmalar olmuştur. Örneğin mecmuanın 101b-102a, 131a-132a ve 137b-138b sayfaları arası boş bırakılmıştır. Varak kopmaları nedeniyle mecmuadaki metinlerin bazıları tam değildir. 45b, 61b, 34b, 108b ve 130b sayfalarından sonra ise bir veya birkaç varaklık kopmaların olduğu görülmektedir. Burada çalışmamıza konu olan mecmuayı çeşitli noktalardan değerlendirmek istiyoruz.

1. Mecmuanın Derleyeni/Mürettibi

Mecmuaların birçoğunda derleyici şair yahut yazar kendi kimliğini açıkça belirtmez. Okuyucu yahut araştırmacı derleyicinin kimliğini mecmuadaki bazı ibarelerden hareketle anlayabilir. Örneğin, mecmuada kendi şiirleri yahut düzyazı parçaları da bulunan derleyici *el-hakîr, el-fakîr, bende-i kemter ü kemîne, erbâb-ı nazmın ayağı toprağıdır*²⁴ *li-muharririhi, li-münşiihi, li-nâmukıhi, li-râkımıhi*²⁵ vb. ifadelerden derleyicinin kimliği hakkında bilgi edinilebilir. Bu ifadelerden hareketle şiirlerde kullanılan mahlas da dikkate alınarak biyografik kaynaklarda derleyicilerin hayatları hakkında bilgiler aranabilir. Bu noktada derlemede yer verilen şair veyahut yazarların yaşadıkları dönemin bilinmesi derleyici hakkında malumat aramada faydalı olacaktır. Fakat her mecmuada yukarıda verdiğimiz ibareler kullanılmayabilir ve derleyicinin kendisine ait metin parçaları bulunmayabilir.

²⁴ bk.: Mehmet Gürbüz, **Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş'âr**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018, s.600. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 04.12.2021]

²⁵ Bu ifadelerin sıkça kullanıldığı bir mecmua için bk.: Neslihan Yorulmaz, **Şem'î Mecmu'ası (Çeviriyazılı Metin-İnceleme)**, Gaziantep Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT., Gaziantep 2011.

Çalışmamıza konu olan mecmua da bu türden bir mecmua olup mecmuanın hiçbir yerinde derleyicisi/mürettibi hakkında açık bir ifade bulunmamaktadır. Mecmuada yer verilen manzum ve mensur metinlerde derleyiciye işaret edebilecek ve yukarıda değinilen ifadeler de bulunmamaktadır. Bundan dolayı söz konusu derleyicinin kimliğini tespit etmek bir hayli zor görünmektedir. Bununla beraber mecmuada yer verilen bazı manzum metinlerden hareketle bazı tahminlerde bulunulabilir.

2. Mecmuanın Derlenme/Tertip Tarihi

Bahse konu mecmuanın belki de en ilgi ve dikkat çekici yanı mecmuadaki tarihlerdir. Zira mecmuada yer verilen metinler belirli bir tarihî teselsüle göre kaydedilmiştir. Mecmuadaki ilk metin H. 10 Ramazan 1126 / M. 19 Eylül 1714 tarihiyle verilmişken kaydedilme tarihinin açıkça belirtildiği en geç tarihli metin ise H. 1 Şaban 1152 / M. 3 Kasım 1739 tarihlidir. Bu durum elimizdeki mecmuanın yaklaşık yirmi beş yıllık bir sürede tamamlandığını göstermektedir. Mecmuadaki metinlerin büyük bir bölümünde kaydedilme tarihi açıkça belirtilir. Metinlerden bazıları bir günlük arayla kaydedilmişken bazıları ise birkaç ay hatta yıllık periyodlarla kaydedilmiştir. Bu durum çalışmamıza konu olan mecmuanın bir bakıma günlük görevi gördüğünü veya o niyetle tutulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki tabloda mecmuada kaydedilme tarihleriyle yer alan metinler ve söz konusu metinlerin kaydedilme tarihleri gösterilmiştir:²⁶

²⁶ Mecmuadaki metinlerin tamamında tarih kaydı bulunmamaktadır. Bu tablo sadece tarih kayıtları bulunan metinlere göre hazırlanmıştır.

Metinler	Tarihler
[Fevâid]	H. 1 Şaban 1152 M. 19 Eylül 1714
Hikâyât	H. 19 Ramazan 1130 M. 16 Ağustos 1718
[<i>pek sakın</i> redifli kaside]	H. 6 Rebî'ü'l-âhir 1137 M. 23 Aralık 1724
[- <i>ân</i> kafiye] kaside]	H. 7 Rebî'ü'l-âhir 1137 M. 24 Aralık 1724
Hikâyet-i Cemiyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücâdele	H. 16 Şaban 1150 M. 9 Aralık 1737
Hikâyet	H. 4 Zilka'de 1150 M. 23 Şubat 1738
Hikâyet-i Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen	H. 1 Şaban 1152 M. 3 Kasım 1739
Sultân Süleymân ile Füsûnî-zâde Hekîm Hikâyesi	H. 19 Şevval 1149 M. 20 Şubat 1737
Hârûnu'r-Reşîd ve Ca'fer-i Bermekî Hikâyesi	H. 22 Şevval 1149 M. 23 Şubat 1737
Kâdî ile Hırsız Hikâyesi	H. 15 Ramazan 1150 M. 6 Ocak 1738
Abdâl ile Ruhbân Hikâyesi	H. 24 Şevval 1149 M. 25 Şubat 1737
Hızır'ı Görmek İsteyen Padişah Hikâyesi	H. 25 Şevval 1149 M. 26 Şubat 1737
Manzum Fallar	H. 21 Şaban 1138 M. 24 Nisan 1726
Ebû Alî Sinân Hikâyesi	H. 1 Safer 1149 M. 11 Haziran 1736

Tablodaki metinler mecmuadaki sıralarına göre verilmiştir. Dikkat edilirse bazı metinler, önceki ve sonraki kayıtlara göre daha ileri tarihlidir. Bu durumun iki nedeni olabilir. Bunlardan ilki söz konusu mecmuanın bazı sayfalarının boş bırakılıp daha sonra doldurulması, ikincisi ise mecmua ciltlenirken sayfaların karışması ihtimalidir. Bu tarihler, özelde metinlerin kaydedilme tarihlerini ifade etse de daha geniş perspektiften bakıldığında bir Osmanlı insanının okuma ve yazma sıklığını göstermesi bakımından önem arzetmektedir. Ayrıca bu tarihlerin işaret ettiği diğer bir önemli husus da hangi mevsim veya aylarda okuma ve yazma eylemlerinin daha fazla rağbet gördüğüdür. Tablodaki tarihlerden de anlaşılacağı üzere metinlerin büyük bölümü Aralık – Ocak – Şubat gibi kış aylarında kaydedilmiştir. Bu durum, Osmanlı insanının kış mevsiminde daha fazla okuyup yazdığına yahut hikâye veya şiir okuyup dinlemenin uzun kış gecelerinin bir parçası olduğuna da işaret etmektedir.

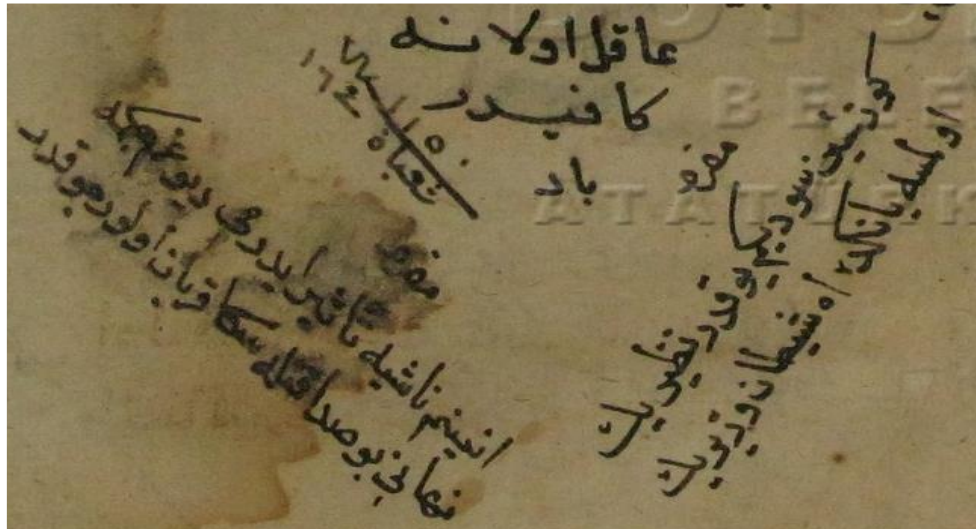
3. Mecmuanın Tertip Hususiyetleri

Daha önce de ifade edildiği gibi mecmualar, tamamen kişisel zevk ve beğenilere göre tertip edilen derlemelerdir. Bu nedenle mecmular, kuralları ve tertip hususiyetleri kesin şablonlarla çizilmiş eserlerden ziyade büyük ölçüde günlük ihtiyaçlar çerçevesinde oluşturulan yazmalardır. Çalışmamıza konu olan mecmuada da bu hususiyetleri görmek mümkündür.

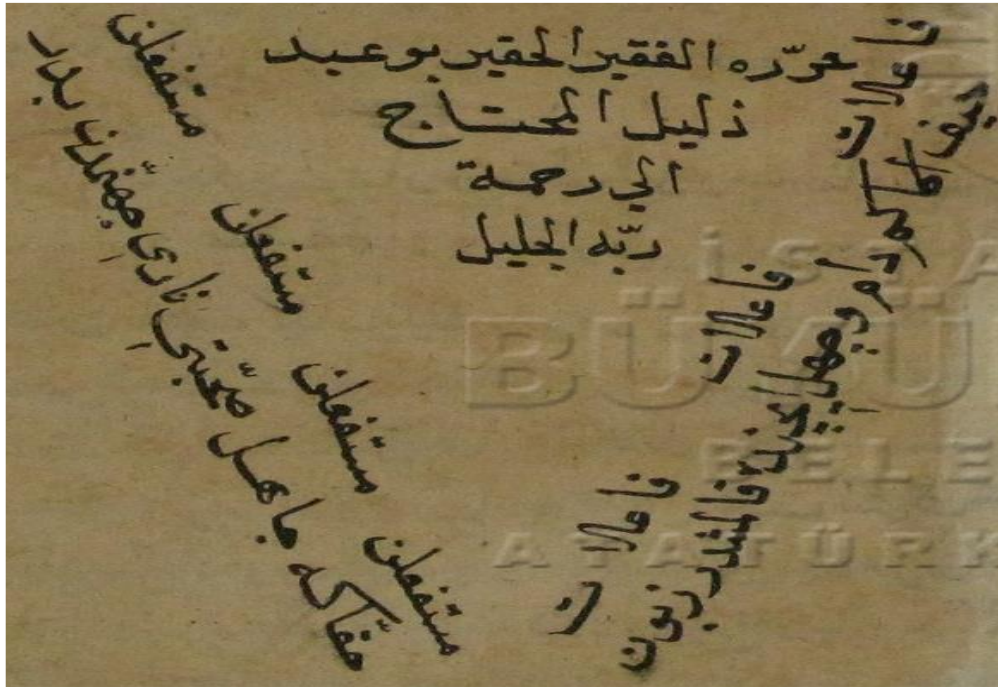
Bahse konu mecmua, tür ve şekil bakımından birtakım düzensizlikler barındırmaktadır. Şöyle ki mecmuada; nasihatnâme türünde manzum parçalar, kıt'alar, müfredler, manzum fahnâmeler, manzum-mensur karışık hikâyeler, tamamı mensur olan halk hikâyeleri, latifeler, birtakım faydalı bilgilerin nakledildiği mensur parçalar, bazı alegorik fetvalar ile ilaç tarifleri vb. çok farklı metinler bir arada yer almaktadır. Bu bakımdan mecmuayı belirli bir türe yahut tasnife dâhil etmek zor

görülmektedir. Ayrıca mecmuadaki metinlerin kaydedilme şeklinde de belli bir düzen bulunmamaktadır. Bazı yerlerde bir mensur metinden sonra birkaç manzum metin verilirken bazı yerlerde ise birkaç mensur hikâye art arda sıralanmış ve aralara manzum kısımlar eklenmemiştir. Mecmua sayfalarındaki satır sayılarında da belirli bir düzen yoktur. Örneğin bazı sayfalar 19-20 satır iken bazı sayfalar 14-15 satırdır. Ayrıca mecmuanın bazı sayfalarına cetvel çekilmişken birçok sayfada ise cetvel bulunmamaktadır. Manzum metinlerin takdiminde de belirli bir sistem yoktur. Mecmuanın 12b-31b sayfalarında yer alan nasihatname türündeki iki kaside belirli bir düzen ve cetvel çekilmiş varaklarda tek sütun; mecmuanın 139b-153b sayfaları arasındaki manzum fahnâmeler çift sütun hâlinde kaydedilmişken mecmuadaki müfredlerin büyük kısmı düzensiz bir şekilde kayıtlıdır.

Bununla beraber derleyicinin kişisel zevkine göre birtakım incelikler peşinde olduğu da söylenebilir. Şöyle ki, bazı mensur metinlerin tamamlandığı varaklarda okuyucunun göz zevkine de hitap edecek şekilde manzum metinler çapraz şekilde kaydedilmiştir. Bu hususun daha iyi anlaşılması açısından birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

[vr.49a]

[vr.77a]

Mecmuada bu şekilde sekiz kayıt bulunmaktadır. Bu tür kayıtlar büyük oranda mensur metinlerin tamamlandığı varaklarda yer almaktadır. Yazma eser kültüründe eser sonlarındaki tetimme, ketebe vb. kayıtları genellikle bu şekilde üçgen biçiminde yazılır. Bu bakımdan derleyicinin geleneğe uygun bir tasarım yapmak istediği söylenebilir. Ayrıca bu kayıtlardan anlaşılağı üzere derleyicinin okuyucuyu etkilemek ve onun göz zevkine hitap etmek için bazı incelikler peşinde olduğı görölmektedir.

Mecmuadaki metinlerin takdiminde de bazı özel çabaların dikkat çektiğı görölmektedir. Mecmuada metinlerin birbirinden ayırt edilmesi ve yeni bir metne başlandığının okuyucuya hissettirilmesi maksadıyla yeni hikâye yahut metinlerin ilk cümlelerinin/kelimelerinin kırmızı renkli mürekkeple yazıldığı veya mensur metinlerin “*Hikâyât*” şeklinde klasikleşmiş bir tabirle başladığı görölmektedir. Bazı noktalarda da metinleri birbirinden ayırma yöntemi, ilk kelimenin üstünün kırmızı renkli mürekkeple çizilmesi şeklindedir.

4. Mecmuanın Dil ve İmla Hususiyetleri ile Mecmuadaki Metinlerin Anlatım Özellikleri

Bu bölümde mecmuada yer verilen metinlerin üslup ve anlatım özelliklerine değinilecek ardından ise metinlerin dil ve imla noktasında dikkat çeken bazı hususlar ele alınacaktır. Öncelikle tahkiye, tasvir, sahneleme, monolog, montaj, bakış açıları, anlatıcı tipleri ve eleştirel anlatım vb. üslup ile ilgili anlatım tekniklerine değinmek istiyoruz. Fakat mecmuadaki metinlerin farklı özellikler taşımaları, farklı şekillerde kaleme alınmış olmaları gibi nedenlerden dolayı metinler tek tek ele alınmayacak, sadece metinlerde dikkat çeken üslup özellikleri üzerinde durulacaktır.

Mecmuadaki metinler bu bağlamda manzum ve mensur metinler olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir. Fakat bu genel ayrımın yanında söz konusu metinleri edebî değeri yüksek olan sanatlı metinler ve didaktik metinler olmak üzere ikinci bir tasnif de yapılabilir. Şöyle ki, edebî değeri yüksek olan metinler manzum da olsalar mensur da olsalar kullanılan dil ve tercih edilen üslup nispeten daha ağıdalıdır. Bundan dolayı mecmuadaki manzum parçalar ile keyif verici maddelerin münazarası, *Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen* vb. metinler daha ağıdalı bir dille yazılmışken mecmuadaki fıkralar ve diğer mensur hikâyelerde kullanılan dil daha sadedir. Mecmuadaki metinlerin farklı şairlerin ve müelliflerin muhtelif türlerdeki eserleri/eserlerinden parçaları olması nedeniyle metinlerde görülen bu sanatsal ifadelerde de birtakım farklılıkların görülmesi doğaldır. Örneğin nasihatnâme türündeki kasidelerde şairin amacı bir şey öğretmek, nasihat vermek olduğundan manzumelerdeki edebî sanatlar ile mecmuada çeşitli vesilelerle nakledilen gazel parçaları, müfredler ve falnâme manzumelerindeki sanatlar mahiyet ve sıklık bakımından değişkenlik gösterirler. Mecmuadaki falnâme metinlerinde tevriye, telmih ve cinas gibi söz ve anlam sanatları yoğun olarak kullanılmışken başta Kadı ile Hırsız Hikâyesi olmak üzere bazı hikâyelerde âyet ve hadîslerden yapılan iktibaslar dikkat çekmektedir.

Mecmuadaki metinlerde en dikkat çekici anlatım özelliği tahkiyevi anlatımdır. Özellikle mensur metinlerde bu anlatım özelliği ön plandadır. Bu metinlerde dikkat çeken bir diğer husus da tasviri anlatımdır. Metinlerde, başta mekân tasvirleri olmak üzere, durum, nesne ve kişi tasvirleri de görülmektedir. Örneğin bir olay sarayda geçiyorsa müellif o sarayı birkaç cümle ile tasvir eder. Durum tasvirlerinde de hikâyelerde anılan kahramanların başına gelen olaylar ve bu olaylar neticesinde ortaya çıkan durum yer yer detaylı bir şekilde tasvir edilir. Ayrıca hikâyelerdeki başkahramanların bazı fiziki özellikleri de bazı metinlerde birkaç cümle ile tasvir edilir. Bu tasvirler edebî mahiyeti yüksek olan metinlerde çeşitli sanat oyunları ile zenginleştirilirken halk hikâyesi mahiyetindeki metinlerde daha basit şekilde aktarılmıştır. Örneğin mecmuadaki nasihatname türündeki kasidelerde ideal insan ve Müslüman tipi çeşitli tasavvur ve sanatlarla canlandırılırken, hikâyelerdeki kahramanlar sadece sahip oldukları birkaç özellik ile söz konusu edilirler.

Şahıs tasvirlerinde en dikkat çekici tasvirler fahnâme metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle erkek ve kadın isimleriyle ilgili fahnâme metinlerinde falı çekilen yahut işaret edilen kişi sahip olduğu özelliklerle betimlenir. Bu betimlemeler manzumelerin büyük kısmında teşbih, mecaz vb. sanatlarla yapılırken az sayıda manzumede ise sade üslup tercih edilmiştir.

Mekân tasvirleri hususunda ise en dikkat çekici betimlemeler mecmuadaki münazara metninde görülmektedir. Bu metinde on dört keyif verici maddenin toplandığı ve aralarında tartışmaların çıktığı hayali bir saray tasvir edilmektedir. Söz konusu sarayın tasviri dikkat çekici olduğundan münazarada serdedilen sözleri aynıyle burada nakletmek istiyoruz:

“[...] *taḥayy[ül]āt sancāğında ve ‘işret-ābād şahrāsında ‘umūm-ı mükeyyifāt-ı ‘ālem için bir kıssa-i ‘ālī bünyād eylemişler ki fī’l-cümle eṭrāfı gül ü gülistān [36b] bāğ [u] bostān ve hevāsı laṭīf ābı ferāvān ve şükūfe-zār-ı bahāristān nümāyān ve*

feryâd-ı ‘andelîbî hoş-elhân böyle bir bâğ-ı dil-güşâdur ki gûyâ ravzatü mine’l-cinândur.” [vr. 36a-36b]

Ayrıca mecmuadaki diğer metinlerde de bazı mekân tasvirleri dikkat çekicidir. Örneğin İbn Sînâ ile ilgili hikâyede İbn Sînâ ile kardeşi Ebu’l-hâris’in düştükleri mağara ile Bağdat ve Mısır’da yaşadıkları olayların meydana geldiği mekânlar ayrıntılı şekilde tasvir edilir. Fakat bu ve diğer hikâyelerdeki mekân tasvirleri yukarıda verilen münazaradaki tasvir gibi sanatlı bir dil ile yapılmayıp, daha sade bir anlatımla yapılmıştır.

Bazı metinlerde de birtakım nesnelerin çeşitli özellikleri ile betimlendiği görülür. Bu hususta da en dikkat çekici örnekler *Kel-i Bağban ve Duhter-i Şâh-ı Yemen* isimli manzum – mensur karışık hikâyededir. Söz konusu hikâyede konu edilen bazı sazlar çeşitli şekillerde tasvir edilirler.

Mecmuadaki metinlerde zaman zaman sahneleme tekniği de kullanılmıştır. Bu tür metinlerde okuyucu veya dinleyiciyi metnin içerisine çekmek için, olaylar belli bir akışla ve detaylarıyla verilmiştir. Bu hususta en dikkat çekici örnekler keyif verici maddelerin konu edildiği *Hikâyet-i Cem‘iyyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücadele* isimli münazara metninde görülmektedir. Söz konusu münazarada meclise katılmak üzere gelen mükeyyifler bir insan gibi tasvir edilirken meclise katılmaları tüm ayrıntılarıyla verilir. Sahneleme tekniğiyle ayrıntılı bir şekilde nakledilen olaylar diyalog ve monologlarla zenginleştirilmiştir. Örneğin münazara metninde konu edilen mükeyyifler birbirleriyle üstünlük mücadelesine başlar ve karşılıklı tartışmalara girerler. Ayrıca *Kel-i Bağban ve Duhter-i Şâh-ı Yemen* isimli hikâyede de Yemen şahının kızı ile Kel-i Bağban çeşitli vesilelerle diyaloga girerler. Bu konuşmalar zaman zaman müracaâ adı verilen “dedim-dedi” şeklindeki kalıplarla yapılmıştır. Bu anlatım şeklinin mecmuadaki fahnâme metinlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Mecmuadaki hikâyelerin ve fıkraların büyük bölümünde görülen bu diyaloglar yukarıda değinilen metinlerden bazı

farklılıklar arz etmektedir. Örneğin münazara metni ve *Kel-i Bağban ve Duhter-i Şâh-ı Yemen* hikâyesinde karşılıklı diyaloglar daha çok manzum şiir parçalarıyla yapılırken diğer hikâyeler ve fıkraların tamamında bu konuşmalar basit ve sade cümlelerle sunulmuştur. Ayrıca bazı metinlerde kahramanın kendi iç dünyasıyla karşı karşıya geldiği iç monologlar dikkat çekmektedir. Örneğin Kel-i Bağban ve Yemen şahınının kızı Fahrünnisa arasındaki aşkı konu edinen hikâyede Kel-i Bağban ve Fahrünnisa zaman zaman kendi iç dünyalarıyla konuşurlar. Bu konuşmalar metinde bazen manzum olarak sunulmuşken bazı yerlerde ise mensur olarak takdim edilir.

Mecmuadaki metinlerde dikkat çeken bir diğer anlatım özelliği de istitrâdî anlatımdır. Asıl konuya âit olmayıp sırası gelmişken arada söylenen söz, ara söz anlamına gelen istitrâd²⁷, bir üslup özelliği birçok şair ve yazar tarafından kullanılan bir belâgat sanatıdır. Mecmuadaki mensur metinlerde bu anlatım özelliği sıklıkla görülmektedir. Hatta bu ara sözler zaman zaman o kadar uzar ki müellif dinleyici ve okuyucuyu asıl konuya döndürmek için “öte yandan, diğer taraftan, gelelim...” vb. kalıp ifadelerle okuyucu/dinleyiciyi uyarır.

Mecmuadaki metinlerin tamamına yakını olaylarla hâkim ve gözlemci bir bakış açısıyla yani üçüncü tekil şahıs (o) dilinden konuşan bir anlatıcı tipiyle nakledilmiştir. Bundan dolayı metinlerde “der, dedi, yapar, yaptı, eder, etti, gider, gitti, ayttı” vb. kalıp ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca mensur metinlerin büyük kısmında “râvî aydur” şeklinde kalıplaşmış bir ifade de kullanılmıştır.

Mecmuadaki metinlerin kaydedilme tarihlerinin olması söz konusu metinlerin dil ve imla hususunda yüzyıl özelliklerini barındırıp barındırmadığı hususunda bazı çıkarımlarda bulunmamıza fayda sağlamaktadır. Daha evvel de belirtildiği gibi çalışmamıza konu olan mecmua M. 1714 – 1739 yılları arasında derlenmiştir. Fakat

²⁷ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2008, s.1477.

bununla beraber bazı metinlerde tercih edilen imla hususiyetlerinin 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinden farklı olarak Eski Anadolu Türkçesinin²⁸ özelliklerini barındırdığı dikkat çekmektedir.

Örneğin mecmuadaki bazı metinlerde eski Anadolu Türkçesinde kullanılan zarf fiil eklerinden olan *-uban/-üben* eklerinin kullanıldığı görülmektedir: *oluban, okuyuben, tutuşuben, uçuben, görüben, gelüben, idüben, gülüben*. Bazı metinlerde de geniş zaman çokluk eki olan *-vuz/-vüz* eklerinin kullanıldığı görülür: *olavuz, saklayavuz, kalavuz, getürevüz, gelevüz, idevüz*. Bazı yerlerde yine eski Anadolu Türkçesinin gelecek zaman eklerinden olan *-ısar/-iser* ekleri de kullanılmıştır: *olıser, bulıser, gelıser*. Mecmuadaki metinlerin bazılarında yer alan bazı fiillerde de emir kipinin eski Anadolu Türkçesindeki şekli kullanılmıştır: *söylemeñ, etmeñ, sanmañ, ummañ*. Ayrıca *-gıl/gil* gibi emir ikinci tekil şahıs eklerinin kullanıldığı kelimeler de görülür: *gezmegil, eylegil, söylegil, virgil, bilgil, olgıl, olmagıl, sanmagıl, almagıl, bağlagıl, urmagıl*. Bu tür eklerin özellikle manzum metinlerde kullanılmış olması söz konusu metinlerin mecmuanın derlendiği on sekizinci yüzyıldan daha eski tarihlerde kaleme alındığını göstermektedir.

Mecmuadaki manzum metinler ile mensur metinlerde kullanılan dilde birtakım farklılıklar görülmektedir. Hatta mensur metinler arasında bile bazı bariz nüanslar dikkat çeker. Tamamı manzum olan ve manzum mensur karışık metinlerde Arapça – Farsça kelime ve tamlamalar sıklıkla kullanılmışken özellikle halk hikâyelerini andıran mensur metinlerde kullanılan dil daha sadedir. Yine mensur metinlerden edebî değeri bir nebze yüksek olan ve alegori barındıran metinlerde kullanılan dilin de farklılaştığı dikkat çeker. Örneğin mecmuadaki münazara metni ile alegorik fetva ve terkipler ihtiva eden metinlerde nispeten ağdalı bir dil

²⁸ Oğuz Türkçesinin ilk devresi olan Eski Anadolu Türkçesi, 13. Yüzyıldan 15. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu, Azerbaycan, Balkanlar, Kıbrıs, Ege Adaları, Irak, Suriye, Kırım gibi geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. bk.: Erol Öztürk, **Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı**, Akçağ Yay., Ankara 2017, s.18.

görülürken mecmuadaki fıkra ve hikâyelerin daha sade bir üslupla yazıldığı dikkat çekmektedir.

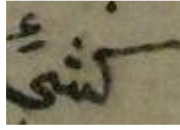
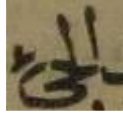
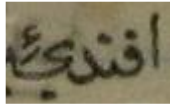
Mecmuada tercih edilen imla konusunda dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise güzel he yahut hâ-i resmiyye olarak bilinen harfle biten ve özellikle yabancı asıllı kelimelerin imlasıyla ilgilidir. Metinde hâ-i resmiyye ile biten ve sesli harfle başlayan kelimelerin büyük kısmında belirtme durum ekleri hemze ile gösterilmiş ve kaynaştırma ünsüzü yazılmamıştır:

Şehzade[y]i	=		Nâme[y]i	=	
Câriye[y]i	=		Zühre[y]i	=	
Lâ havle[y]i	=		Bâde[y]i	=	
Ka'be[y]i	=		Kahve[y]i	=	

Aynı imlanın yâ-i nisbiyye ile biten kelimelerde de tercih edildiği dikkat çekmektedir:

Sûfi[y]i	=		Kâdı[y]ı	=	
----------	---	--	----------	---	--

Hatta bu imlanın bazı Türkçe kelimelerde dahi kullanıldığı görülür:

Kişi[y]i	=		Akçe[y]i	=	
Elçi[y]i	=		Efendi[y]i	=	

İmla konusunda dikkat çekmek istediğimiz bir husus da özellikle Farsça terkiplerin yazımında görülen bazı tutatsızlıklardır. Bilindiği üzere -ı/-i ünlüleri ile yapılan Farsça terkipler yazılırken bu ünlüler için herhangi bir harf yazılmaz. Oysa çalışmamıza konu olan mecmuada bu türde terkiplerin zaman zaman yâ/ي harfi ile gösterildiği dikkat çekmektedir.

Ayrıca yukarıda belirtilen imla farklılıkları dışında mecmuada bazı kelimelerin yanlış imlayla yazıldığı da görülmektedir. Bazı metinlerde ayn ile yazılması gereken bazı kelimeler elif ile; elif ile yazılması gereken bazı kelimeler de ayn ile yazılmıştır. Yine bu cümleden olmak üzere bazı kelimelerde nazan n/sağır kef ile yazılması gereken birtakım kelimelerin nun harfi ile yazıldığı da dikkat çeker. Tüm bu farklılık ve yanlış imlalardan hareketle çalışmamıza konu olan mecmuanın derleyicisinin gramer bakımından fazla bilgi sahibi olmadığı yahut kaynak eserlerin de birtakım yanlışlıklar ihtiva ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak çalışmamıza konu olan mecmuadaki metinlerin şeki ve muhteva bakımından farklılık arzetmesi nedeniyle metinlerdeki dil ve üslupta da bariz farklılıklar dikkat çekmektedir. Edebî mahiyeti yüksek manzum ve mensur metinlerde tasvir ve tahkiyelerin daha sanatlı olduğu gözlemlenirken mensur hikâyelerin çoğunluğunun sade üslup ile kaleme alındıkları ve halk söyleyişine daha yakın metinler oldukları görülmektedir. Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin yazımında Türkçeleştirme temayülü görüldüğü dikkat çekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MECMUANIN MUHTEVA İNCELEMESİ

18. yüzyılın ilk yarısında derlendiği düşünülen çalışmamıza konu olan mecmua muhteva bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Mecmuada manzum parçalar, manzum – mensur karışık hikâyeler, mensur nakiller ile çeşitli fıkralar yer almaktadır. Çalışmamıza konu olan derlemede, nasihatname türünde iki kaside, erkek, kadın, kuş ve meyve/yemiş isimleriyle oluşturulmuş dört falname ile gazel, kıt’a, matla’ ve müfredlerden oluşan manzum parçaların yanı sıra biri keyif verici maddeler, diğeri ise aşk hikâyesi konu manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmış iki metin yer almaktadır. Ayrıca mecmuada, birçoğu halk hikâyesi olan çeşitli konulardaki on üç mensur hikâye ile on dört fıkra/latife bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu bu metinleri şekil ve muhteva yönleriyle ele almak istiyoruz.

2.1. Manzum Metinler

Mecmuada, iki kaside, bir gazel, iki kıt’a, tuyuğ nazım şekliyle kaleme alınmış dört falname ile 121 matla’ ve müfrede yer verilmiştir.

2.1.1. Kasideler

2.1.1.1. “*pek sakın*” Redifli Kaside

2.1.1.1.1. Kasidenin Şairi, Telif Tarihi ve Literatürdeki Yeri

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 12b-23a varakları arasında yer alan *pek sakın* redifli manzume dinî-ahlaki öğütlerin verildiği bir nasihatname görünümündedir. Doksan yedi beyitten oluşan manzumenin şairi “*Yazduğum bir zerresidür **Bedriyâ** sen pek şaşkın*” mısraında geçtiği üzere Bedrî mahlaslı bir şairdir. Fakat hangi Bedrî olduğuna dair mecmuada herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tezkireler ve diğer biyografik kaynaklar incelendiğinde Tanzimat öncesi dönemde Bedrî mahlasını kullanan 13 şair tespit edilmiştir. Mecmuada yer verilen manzumenin sonunda yer alan *6 Rebiulahir 1137/23 Aralık 1724* tarihine göre ilgili manzumenin şairinin –en azından– bu tarihten önce yaşamış bir şahsiyet olması gerekmektedir. Bu bağlamda mevcut literatür tarandığında bu tarihlerde Bedrî mahlasıyla şiirler söyleyen on kadar şair ihtimal dahilinde kalmaktadır. Fakat gerek biyografik kaynaklarda gerekse incelemize konu olan manzume ve şair hakkında detaylı bilgi verilmemesi ancak akıl yürütme yoluyla bazı tahminlerde bulunmamıza neden olmaktadır. Bu bağlamda ihtimal dâhilindeki şairleri şu şekilde verebiliriz:

Hakkındaki bilgilere sadece *Gülşen-i Şu'arâ* ve *Tufe-i Nâilî*'de rastlanan Bedreddin Mahmud Efendi'nin Serezli olup Bedrî mahlasını kullandığı ve Mısır'da bir süre kadılık yaptığı belirtilmiştir. Telif eseri olup olmadığı bilinmeyen ve bazı mecmualarda²⁹ şiirlerine rastlanan Bedreddin Mahmud Efendi'nin ölüm tarihiyle ilgili 989/1581 ve 979/1571-72 olmak üzere iki farklı görüş vardır.³⁰

16. yüzyılda yaşadığı belirtilen ve hakkında neredeyse hiç bilgi bulunamayan Bedrî mahlaslı şairlerden birisi de Cevzî-zâde Bedrî Çelebi'dir. Mehmet Nâil Tuman'a göre Bedrî Çelebi, bir dönem kadılık yapmış ve 1585 yılında vefat etmiştir.³¹

16. yüzyılda tertip edildiği düşünülen biyografik hususiyetleri olan bir mecmuada zikredilen Bedrî mahlaslı diğer bir şairin de Yavuz Sultan Selim'e emîr-i mutriblik yaptığı belirtilen Bedrî Bey'dir.³²

²⁹ bk. Gürbüz, **age.**, s.600. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 07.07.2020]

³⁰ Yunus Kaplan, “Bedrî, Bedreddin Mahmud Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-bedreddin-mahmud-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]

³¹ Zeynep Dinçer Berdibek, “Bedrî, Cevzîzâde Bedrî Çelebi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-cevizade-bedri-celebi> [erişim tarihi:07.07.2020]

³² Yunus Kaplan, “Bedrî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri> [erişim tarihi:07.07.2020]

Doğum tarihi bilinmeyen Bedrî Mehmed Efendi'nin Enderûn'a girerek ilim tahsil ettiği ve çeşitli medreselerde müderrislik yaptığı belirtilmektedir. Bedrî mahlasıyla şiirler söyleyen şairin 1655'te vefat ettiği nakledilmiştir.³³

Bedrî Efendi ismiyle kaynaklara kaydedilen ve hayatı hakkında sınırlı bilgiler bulunan diğer bir şair 1682/83 tarihinde vefat ettiği tahmin edilen Bedrî'dir. Bazı biyografik kaynaklarda divanının olduğu belirtilmişse de şu ana kadar bu şaire ait olduğu kesinleşen bir eser tespit edilememiştir.³⁴

Çeşitli mecmualarda şiirlerinin olduğu belirtilen ve 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Bedrî mahlaslı bir şair daha bulunmaktadır. Hakkındaki bilgiler ve bir manzumesinin sadece Saadettin Nüzhet Ergun tarafından zikredildiği söz konusu şairin Bektaşî olduğu belirtilmektedir.³⁵

Hakkındaki bilgilerin sadece *Girit Şairleri* isimli kitapta yer aldığı Bedrî Ahmed Efendi'nin doğum tarihi bilinmeyip 1761/62 yıllarında vefat ettiği tahmin edilmektedir.³⁶

Bedrî mahlasını kullanan fakat hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunamayan bir şair de Bedreddin Efendi'dir. Lale Devri'nde yaşadığı belirtilen şair 1733/34 tarihinde vefat etmiştir.³⁷

Hakkındaki bilgilerin sadece *Vefâyât-ı Ayvânsarâyî*'de bulunduğu Bedri mahlasını kullanan 18. yüzyıl şairlerinde Şeyh Mahmud Bedreddin Efendi'nin de doğum tarihi bilinmeyip 1773/74 yılında vefat ettiği belirtilmektedir.³⁸

³³ Halil İbrahim Yakar, "Bedrî Mehmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-mehmed-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]

³⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, "Bedrî, Bedreddin Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-bedri-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]

³⁵ Gözde Tekin, "Bedrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-mdbir> [erişim tarihi:07.07.2020]

³⁶ Emine Sıdika Toptaş, "Bedrî Ahmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-ahmed-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]

³⁷ Filiz Kılıç, "Bedrî, Bedreddin Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-bedreddin-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]

Mecmuaya kaydedilen manzumenin şairinin bu altı şairden biri olabileceği gibi henüz hakkında hiçbir bilgi bulunamayan farklı bir isim olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yukarıda bilgileri verilen şairlerin, elimizde karşılaştırma yapacak kadar şiirlerinin bulunmaması incelediğimiz manzumenin şairinin kimliğini tespit etmemize imkân sağlamamaktadır. Tüm bu bilgilerin yanında mecmuada ilgili manzumenin sonunda “*Temmetü’l-kitāb bi-‘avni’llāhi’l-meliki’l-vehhāb*” ibaresinden hareketle mecmua derleyicisinin bu manzumeyi bir müstakil kitaptan almış olabileceğini düşündürmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında söz konusu manzumenin müstakil bir eser olabileceği ihtimali belirmektedir. Fakat eldeki verilere göre bu konu hakkında kesin bir hükümde bulunmak şu an için mümkün görünmemektedir.

Söz konusu kaside, bazı küçük farklılıklar ile Oflu Bilâl Efendi’nin eserlerinin bulunduğu taş baskı bir kitap içerisinde de yer almaktadır. Millet Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde nüshaları bulunan söz konusu kitapta, 18. yüzyıl şairlerinden Bilâl Efendi’nin *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisi ile *Kıssa-i Erve* manzumeleri de yer almaktadır. Burada değerlendirdiğimiz kasidenin Bilâl Efendi’nin eserleriyle beraber tabedilmesi söz konusu manzumenin Bilâl Efendi’ye atfedilmesine neden olmuştur. Bilâl Efendi’nin manzumeleri üzerinde çalışmalar yürüten bir araştırmacı da bu düşünceyle *pek sakın* redifli kasideyi Bilâl Efendi’ye atfeden bir makale kaleme almıştır.³⁹ Oysa kasidenin söz konusu kitaptaki metninde hiçbir suretle şair ismi belirtilmemiş, mahlas beytine de yer verilmemiştir. Ayrıca söz konusu kitaptaki metinde birtakım aksaklıklar dikkat çekmekte ve aruz kusurları çokça görülmektedir. Bahse konu manzumeyi tam metniyle beraber yayımlayan araştırmacı bu aruz kusurlarını bilinçli bir tercih olarak

³⁸ Beyhan Kesik, “Bedrî, Şeyh Mahmud Bedreddin Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-seyh-mahmud-bedreddin-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]

³⁹ bk.: Muhammet Kuzubaş, “Oflu Bilâl Efendi’nin ‘Pek Sakın’ Redifli Kasidesi”. **Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.2, Yıl 2013: 128-141.

düşünmüş olmalı ki söz konusu kasideyle ilgili; “*genel olarak fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılan kasidede, hece eksikliliğine veya fazlalığına pek çok beyitte rastlamak mümkündür. Bazı beyitlerde, ilk mısra ile ikinci mısraın vezinleri farklıdır*” diyerek bazı mısraların *fâilâtün (3) fâilün*, bazı mısraların ise *fâilâtün (2) fâilün* şeklinde bir kalıp ile kaleme alındığı yorumunda bulunmuştur.⁴⁰ Oysa çalışmamıza konu olan mecmuadaki metinde bu denli büyük kusurlar görülmemektedir. Ayrıca söz konusu taş baskı kitapta verilen metin 81 beyitken çalışmamıza konu olan mecmuadaki manzume 97 beyitten oluşmaktadır. Bu farklılıklar dikkate alındığında söz konusu kasidenin Oflu Bilâl Efendi’ye ait olma ihtimali düşük görülmektedir. Bu şekilde düşünmemizin en büyük nedeni hiç şüphesiz mecmuada yer alan metindeki Bedrî mahlasıdır. Bu manzumenin Bilâl Efendi’ye ait olamayacağının diğer bir göstergesi de söz konusu şairin yaşadığı yıllar ile mecmuadaki metinde yer alan tarihlerin uyuşmamasıdır. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Bilâl Efendi, kaynaklarda nakledildiğine göre M. 1790 yılında vefat etmiştir. Ayrıca ünlü mesnevisi *Yûsuf u Zelîhâ*’da yer alan kayda göre bu eserini M. 1753 yılında tamamlamıştır.⁴¹ Yine aynı mesnevisinde yer alan “*Belüm dâl idi itdüm bezl-i kuvvet*” ifadesinden⁴² hareketle şair, söz konusu eserini olgun yaşlarda yazmış olmalıdır. Oysa çalışmamıza konu olan mecmuadaki metnin sonunda yer alan kayıta, bu manzumenin 23 Aralık 1724 tarihinde tamamlandığı belirtilmiştir. Bu tarihin, söz konusu kasidenin mecmuaya kaydedildiği tarihe işaret etme ihtimali de göz önüne alınırsa söz konusu kaside en geç 1724 veya daha öncesinde yazılmış olmalıdır. Bilâl Efendi’nin 1753’te olgun yaşlarda iken *Yûsuf u Zelîhâ*’sını yazdığı ve 1790 yılında vefat ettiği bilindiğine göre Bedrî mahlası açıkça zikredilen elimizdeki kasidenin Bilâl Efendi’ye ait olma ihtimali zor görünmektedir.

⁴⁰ Kuzubaş, *agm.*, s.130.

⁴¹ Muhammet Kuzubaş, “Bilâl Efendi, Oflu”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bilal-efendi-oflu> [erişim tarihi: 03.12.2021]

⁴² bk.: Muhammet Kuzubaş (haz.), *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ - Oflu Bilâl Efendi*, Karadeniz Dergisi Yay., İstanbul 2010, s.242.

2.1.1.1.2. Kasidenin Şekil ve Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

Kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzume aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Manzumede yer yer aruz kusurları görülmektedir. Manzumenin nasihatnâme türünde olması ve tamamen didaktik kaygılarla kaleme alınması, bu türdeki hemen tüm eserlerde görüleceği üzere, söz konusu metni edebî bakımından zayıf göstermektedir. Söz konusu manzumede şair, sanki karşısında oturuyormuş edasıyla okuyucuya nasihatler vermektedir. Ona göre Müslümanlar imama uyarak beş vakit namaz kılmalı ve riyadan uzak durmalılardır. Ehl-i sünnet çizgisinden çıkılmamasını telkin eden şair, sünnete uyulması gerektiğini ve bid'at ehlinden uzak durulmasını öğütler ve namaz kılmayanların cehennemde kırk yıl azaba uğrayacağını belirtir. Bedrî'ye göre her sabah kalkar kalkmaz abdest almayı alışkanlık edinen ve sabah uykusundan kaçınanların nasipleri artar ve ömürleri uzun olur. Manzumenin devamında ise âlimlerle ülfet edilmesi ve cahillerden uzak durulmasını öğütleyen şair, haramdan, gıybetten, zinadan ve mâsivâdan kaçınılması gerektiğini aktarır. İnsanın güzel koku sürülmesi gerektiğini de belirten Bedrî, hoş kokuyla okunan Kur'ân hatminin daha zevkli bir ibadet olacağını vurgular. İlim sahiplerinin bildikleri ilimle amel etmeleri gerektiğini söyleyen şair, zâlim ve fâsık olunmamasını; ar ve namusun kaybolduğu bu devirde insanlardan ve namussuzluklarla dolu sokaklardan uzaklaşılmasını anlatır. Bu noktada, bazı 17. ve 18. yüzyıl metinlerinde sıklıkla tekrarlanan devirden, insanlardan ve toplumdaki ahlaki bozukluklardan şikâyet konusunun Bedrî tarafından da vurgulandığı açıkça görülmektedir.⁴³ Dönemden ve insanlardan şikâyetin yer aldığı beyitlerden sonra şair oruç bahsine geçer. Bu hususta da oruç tutmayı öğütleyen şair seferi olan insanlara aldanıp iftar vaktinden evvel orucun açılmamasını; aksi takdirde kaza yahut kefaret orucu tutulması gerektiğini belirtir.

⁴³ Divan şiirinde zamandan ve zamânen şikâyet konusuna odaklanan kapsamlı bir çalışma için bk.: Zülküf Kılıç, **Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri**, Basılmamış DT., Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2008.

Bu konunun ardından yine devir insanlarının bozulmasından şikâyet eden şair, sözü tövbe konusuna getirir. Gizli veya açık her türlü şeyden Allah'ın haberdar olacağını aktaran Bedrî, tövbe edip bu tövbeden dönülmemesini öğütler. Kişinin insanların ölümünü değil de kendi ölümünü düşünmesi gerektiğini; Allah'tan başka kimseye minnet edilmemesini aktararak dünyanın geçiciliğinden dem vurur. Son olarak da akıllı, deli, ağa, efendi, şan, şöret, baba, kız, oğul, zevk, sohbet vb. hiçbir şeyin ve hiç kimsenin kalıcı olmadığını hatırlatan Bedrî, dünya ve ahiretle ilgili bu kadar şey yazmasına rağmen yazdıklarının bir zerre olduğunu belirterek sözünü bitirir.

Şairin tüm bu nasihatlerine ve üslubuna bakıldığında, manzumenin şairinin müderris yahut bir şeyh olabileceği ihtimali belirmektedir. Bu bağlamda ilgili manzumenin şairinin yukarıda haklarında kısa bilgiler verilen Bedrî Mehmed Efendi yahut Şeyh Mahmud Bedreddin isimli şahsiyetlerden birisi olabileceği düşünülebilir. Fakat şu aşamada elimizde bunu gösterecek somut bir bulgu yahut belge olmadığında bu zorlama bir tahminden öteye gitmemektedir.

2.1.1.2. –*ân* Kafiyele Kaside, Şairi ve Telif Tarihi

Yukarıda incelediğimiz manzumenin devamında yer alan, hemen hemen benzer konuları ihtiva eden ve aynı kalemden çıkmış izlenimi veren bir manzume daha bulunmaktadır. Yetmiş dört beyitlik söz konusu manzume mecmuanın 23b-31b varakları arasındadır. Söz konusu manzumede ilk bakışta herhangi bir mahlas beytine rastlanmamıştır. Manzume odaklı yapılan taramalar neticesinde söz konusu manzumenin birtakım küçük farklılıklarla iki farklı şaire atfedildiği görülmektedir. Mustafa Tatçı, İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları arasında yer alan bir mecmuaya dayanarak söz konusu manzumenin Niyâzî-i Mısıri'ye ait olduğunu

belirtmektedir.⁴⁴ 51 dörtlük olarak kaydedilen manzumenin son beytinde Mısrî mahlasının kullanılması ve manzumeden önce;

*“Kutbü’l-ârifîn sultânü’l-âşıkîn merhûm ü mağfûrleh
Hazret-i şeyhü’ş-şuyûh Mısrî Mehmed Efendi erbâb-ı sülûku
irşâd için nasîhat yüzünden terbiye buyurdıkları elfâz-ı
dürer-bârlarıdur ki tahrîr olundu. Allahu Teâlâ mucibiyle
amel eylemekliğe cümlemize muvaffâk eyleye amîn.”* [OE
Yz 1385, vr. 3b]

kaydının yer alması bu manzumenin Niyâzî-i Mısrî’ye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Çalışmamıza konu olan mecmuada yer alan kasidenin farklı bir nüshası üzerine çalışmalar yapan araştırmacılardan biri de Timuçin Aykanat’tır. Aykanat, Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 1819 arşiv numarasıyla kayıtlı olan *Pend-nâme* isimli yazmayı esas almış ve katalog kaydında da belirtildiği üzere bu manzumenin Kanûnî Sultan Süleyman Han saltanatında hayatta olan Za’îfî mahlaslı şaire ait olduğunu öngörmüştür. 69 dörtlük olarak verilen bu manzumede de herhangi bir mahlasa yer verilmemiştir.⁴⁵

İki çalışmada Niyâzî-i Mısrî bir çalışmada da Za’îfî mahlaslı bir şaire atfedilen manzumenin gerçekte hangi şaire ait olduğu hususunda kesin bir yargıda bulunmak şu aşamada zor görünmektedir. Zira her üç metin de büyük benzerlikler

⁴⁴ bk. Mustafa Tatçı, “Niyâzî-i Mısrî’nin Bilinmeyen Bir İlâhîsi”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, S.147, Ocak 2011: s.15 <https://ahmedfaruk.wordpress.com/2013/04/30/niyazi-i-misrinin-bilinmeyen-bir-ilahisi/> [erişim tarihi: 27.02.2022]. Aynı manzumenin mahlas beyti/dörtlüğü yer almayan bir nüshası da Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 1829 numaralı yazmada bulunmaktadır. Bu metin de bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Kenan Erdoğan, “Niyâzî-i Mısrî Adına Kayıtlı Bazı Manzûmeler”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.1, Yıl 2012: 18-49.

⁴⁵ Timuçin Aykanat, “Pendnâme-i Za’îfî”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S.60, Eylül 2017: 95-112.

gösterse de mahlasın açıkça zikredildiği tek metin Atatürk Kitaplığı OE Yz 1385 numarada kayıtlı manzumedir.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki manzumenin sonunda *Sene 7 rebi'ü'l-âhîr 1137/24 Aralık 1724* tarihi yer almaktadır. Bu tarihin söz konusu kasidenin telif tarihi olma ihtimali düşük görülmektedir. Zira daha evvel de ifade edildiği gibi bu tarihler kuvvetle muhtemel manzumelerin mecmuaya kaydedildiği tarihlere işaret etmektedir.

Bir önceki manzumede olduğu gibi kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzume, hezec bahrinin *mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün* kalıbıyla yazılmıştır. Burada incelemeye çalıştığımız manzume de didaktik bir metin olduğundan, edebî bakımdan fazla güçlü sayılmaz. Muhteva bakımından ise önceki manzumenin devamı gibidir. Allah'a şükredelim şeklinde söze başlayan şair, bu şükrün nedenleri sıralar. Ona göre dünyadaki düzen ve intizam, dünyayı dolduran nur, yağan yağmur ve yeşeren bağlar bahçeler hep Allah'ın inayetiyledir. Bu sözlerin ardından ise tüm insan ve cinlere indirilen Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesine vesile olan Hz. Peygamber'e salât ve selam okunmasını nasihat eder. Allah'ın emirlerinden ve peygamberin izinden çıkılmaması gerektiğini belirten şair, dünyanın geçiciliğinden bahsederek gaflet edilmemesini öğütler. Manzumenin devamında ise şair iki farklı karakteri adeta karşılaştırır. İdeal insan ve olumsuz tip şeklinde ayrılacak karakterleri uslu-deli, âlim-câhil, kâmil-nâkıs, âmil-gâfil, sâdık-kâzib, vb. sıfatlarla karşılaştırarak anlatır. Daha sonra ise kişinin ahirete hazırlanması gerektiğini belirten nasihatlerle ve münacat ihtiva eden mısralarla manzumesini bitirir.

2.1.2. Gazel

Çalışmamıza konu olan mecmuada –manzum-mensur metinlerdekiler hariç tutulursa– tek gazel bulunmaktadır. Mecmuanın 49b varağında yer alan gazelin şairi tespit edilememiştir. Aruzun *fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbıyla kalem alınan beş beyitlik bu gazel aslında bağlam olarak bir önceki manzum-mensur karışık metinle benzerlikler göstermektedir. Şöyle ki, söz konusu gazelin öncesinde keyif verici maddelerin münazarası yer alırken bu münazara metninden sonra kaydedilen gazelin konusu temel olarak kahve ve kahve pişirilen ibriktir. Baştan sona bir ibrik tasvirinin yapıldığı gazelde ibrik kişileştirilerek sevgiliye benzetilir. Şaire göre ibriğin kaynaması keyif ehline hayat verir. İbriğin kulpu gökkuşağı, külâhı da felekleri kaplayan bir kubbe gibidir. Kahve ibriği ateşe koyulduğu vakit adeta kalpleri oynatır. Gazelde “*gelür Yemenden hem ğidâsı*” denilerek de kahvenin tarihî serüvenine atıfta bulunulur:

1. Bir Hâbeş maḥbûbe gûyâ ḥûb simâsı ibriğin
Ehl-i keyfe cân bağışlar kaynaması ibriğin
2. Gûyâ çarḥa çekilmiş beñzer ḳulpı var ḳavs-ı kûze
Kûnbet-i eflâke beñzer şeb-külâhı ibriğin
3. Her ḳaçan cûş eylese dib[ün]den gelür nâr-ı firâḳ
Ḳalbi oynadır yerinden tañtanâsı ibriğin
4. Bir ocaḳda oturur ḳısmeti eksûk değıl
Dâ‘imâ gelür Yemenden hem ğidâsı ibriğin
5. Her seḫer zemzem şunar destine mûr atınuñ
Ka‘ be-i merve ḫaḳḳı var şafâsı ibriğin (vr. 49b)

Burada şunu da belirtmeliyiz ki söz konusu gazelin mahlas beytinin olmaması şiire şüpheyile yaklaşmamıza neden olmaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında söz konusu manzumenin, şairi meçhul yahut eksik kaydedilmiş bir gazel mi yoksa bir kahve medhiyesi mi olduğu konularında kesin bir şey söylemek şu aşamada zor görünmektedir.

2.1.3. Kıt'alar

İncelediğimiz mecmuada üç kıt'a bulunmaktadır. Bu şekildeki ilk manzume *Kıt'a-i Zuhûrî* başlığıyla verilmiştir. Mecmuanın 81a varlığında bulunan kıt'a aruzun *fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kıt'a başlığıyla verilen söz konusu manzume altı mısradan müteşekkildir. Söz konusu manzumenin bu haliyle özgün şeklinin mi böyle olduğu yoksa mecmua derleyicisinin tasarrufuyla mı bu şekilde kaydedildiği belli değildir.

Manzumenin başlığında geçtiği üzere söz konusu kıt'anın şairi Zuhûrî'dir. Fakat hangi Zuhûrî olduğuna dair başka bilgi verilmemiştir. Tezkireler ve biyografik kaynaklarda nakledilen bilgilere göre bu mahlasla şiir söyleyen altı şair bulunmaktadır. Eldeki verilere göre şu ana kadar bu şairlerden sadece İshakzâde Mehmed Salih Zuhûrî Efendi'nin divanı tespit edilip bir incelemeye konu olmuştur.⁴⁶ Bu mahlasla şiir söyleyen diğer şairlerin biyografik kaynaklarda kaydedilen şiir örnekleri ile bazı mecmualarda bulunan şiir örnekleri dışında Zuhûrî mahlaslı başka bir şairin divanı henüz ele geçmemiştir. Söz konusu kıt'anın şairini tespit etmek maksadıyla yapılan taramalarda bu manzume Zuhûrî mahlasıyla şiir söyleyen şairlerin şiirleri arasında tespit edilememiştir. Bu noktada eldeki manzume şair hakkında bilgi edinilebilecek tek kaynak konumundadır. Mecmuaya kaydedilen kıt'a bu dikkatle incelenirse kıt'adaki;

Baňa şehir oğlanı vaşfı katı bir dürlü gelür

⁴⁶ bk.: Asiye Kahraman, *İshak-zâde Zuhûrî Divanı*, Basılmamış YLT., Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2002.

Güzelim Rûmili dilberlerinüñ üslûbı

Sevdiğim gibi güzel yok dirisem n'ola şehâ

Hoş gelür çün kişiye kendüsünüñ maṭlûbı

Gül gibi yüzü göz açılmışsa dîl virmezin

Ey *Zuhûrî* severin gönçe gibi maḥcûbı (vr. 81a)

ifadeleri bu manzumeyi kaleme alan şairin Rumelili olabileceği yahut o coğrafyada görev yapmış olabileceği ihtimali belirlemektedir. Bu bağlamda mevcut literatürde zikredilen ve Manastır'da doğduğu belirtilen Tülbend-zâde Zuhûrî Mehmed Efendi'nin bu kıt'anın şairi olabileceği düşünülebilir. Ayrıca elimizdeki kıt'a ile Tülbend-zâde Zuhûrî Efendi'nin biyografik kaynaklarda zikredilen şiir örnekleri üslup bakımından bazı benzerlikler de göstermektedir.⁴⁷ Fakat şunu da belirtmeliyiz ki tek manzumeden hareketle ve eldeki sınırlı malzemeyle kesin bir yargıda bulunmak şu aşamada zordur.

Mecmuadaki diğer bir kıt'a ise yukarıda sözü edilen kıt'a'dan sonra nazîre başlığıyla verilen kıt'adr. Aynı varağa kaydedilen manzume bir önceki kıt'ada olduğu üzere aruzun *fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün* kalıbıyla yazılmıştır. Bu kıt'a bir önceki örnekten farklı olarak tek dörtlüktür. Fakat bir önceki manzumede

⁴⁷ Fikir vermesi açısından Âşık Çelebi'nin *Meşâ'iru 'ş-Şu'arâ*'sına kaydedilen gazeli burada zikretmek istiyoruz:

Sever gönlüm şu dildârı cefâsı olsun olmasun

Kabûl itdüm cefâsını vefâsı olsun olmasun

Lalalarla yürürem ben kocalmazam dime cânâ

Koçarlar güzel olanı lalası olsun olmasun

Zuhûrî hücrene tenhâ gelürse ol melek-sîmâ

Öp ağzını tudağın em rızâsı olsun olmasun (bk. Tuncay Bülbül, "Zuhûrî Tülbend-zâde Zuhûrî Mehmed Efendi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zuhuri-tulbendzade-zuhuri-mehmed> [erişim tarihi: 07.07.2020])

geçtiği gibi bu manzumede herhangi bir mahlas yer almadığı gibi mecmuada da bu konuda bir bilgi verilmemiştir. Bu noktada akıllara ilgili manzumenin mecmua derleyicisinin naziresi olabileceği ihtimali gelse de yazma eser ve mecmua geleneğinde sıklıkla görülen li-müellifihî, li-muharrihî, li-râkımihî vb. ibarelerin yer almaması bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Muhteva bakımında Zuhûrî'nin kıt'asına çok benzeyen manzume, kullanılan kelimeler açısından da büyük benzerlikler gösterir:

Gerçi bir yerde bulunmaz bu diyârũñ hûbı

Hele ölmezsün efendî göresin Üskûbi

Unudurduñ iç ile gülmegi bir dahı eger

Göre idün nice olur Rūmilinün maḥbūbı (vr. 81a)

Görüldüğü üzere, kıt'a geçen Rumeli ve Üsküp isimleri şairin bu coğrafyaya aşına olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu durumda nazirecilik geleneğinin gereği olarak zemin şiire bağlılık ilkesinin etkisini de unutmamak gerekir.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki diğer bir kıt'a ise yine diğer örneklerle aynı varakta yer alan ve kıt'a servlevhasıyla verilen manzumedir. Aruzun *Fe'ilâtün Mef'âilün Fe'ilün* kalıbıyla yazılmış olan kıt'ada yahut manzumenin öncesinde ve sonrasında şair ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca gerek vezin gerek üslup ve gerekse muhteva bakımından önceki örneklerden farklılıklar arzemesi bu kıt'anın nazire olmadığını açıkça gösterdiği gibi şairinin de farklı olabileceğini göstermektedir;

Şimdi eyle cefâyı toynca

Bulurın ben seni zamānı düşer

La‘l-i şîrînüñe o demler kim

Haṭ gelür ağzuña sinekler üşer (vr.81a)

2.1.4. Matla’lar ve Müfredler

Mecmuada toplam 121 adet matla’ ve müfred bulunmaktadır. Bu manzumelerden bazılarında “Müfred” başlığı yer alırken bazılarında ise hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca birtek örnek hariç tutulursa söz konusu müfredlerin hangi şairlerden ve hangi kaynaklardan alındığına dair biyografik veya bibliyografik hiçbir bilgi sunulmamıştır. Şair ismi belirtilerek kaydedilen tek örnek ise “Kemâl Paşa-zâde” kaydıyla verilen müfreddir.

Mecmuadaki müfredlerin şairlerinin belirtilmemesi söz konusu manzumeleri kaynak eserlerden kontrol etmemize olanak sağlamamaktadır. Yine bu sebebe bağlı olarak mecmuada müfred olarak verilen bazı manzumelerin gazel yahut kasidelerin matla beyitleri olma ihtimali de gözardı edilmemelidir. Mecmuaya seçilen müfredlerin içeriklerine dikkat edildiğinde derleyicinin özellikle aşk konulu manzumeler seçtiği görülmektedir. Bazı müfredlerde de hikemi tarzın izleri dikkat çekmektedir. Mecmuadaki müfredlerde tercih edilen vezinler ise şu şekilde gösterilebilir:

Vezinler	Matla’ / Müfred Sayısı
fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün	43
mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün	37
fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün	16

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün	12
mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün	2
müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün	2
mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün	1
mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün	1
mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün fa' lün	1
müstef' ilâtün müstef' ilâtün müstef' ilâtün müstef' ilâtün	1
11'li hece ölçüsü	1
15'li hece ölçüsü	1
Vezni tespit edilemeyenler	3

Yukarıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere mecmuadaki müfredlerin büyük kısmı divan şiirinde sıklıkla kullanılan *fâ'ilâtün (3) fâ'ilâtün* ve *mefâ'ilün (4)* vezinleriyle yazılmış manzumelerden oluşmaktadır. Müfred başlığıyla verilen iki manzume ise hece vezniyle kaleme alınmıştır.

2.1.5. Tuyuğ Nazım Şekliyle Yazılan Falnâmeler

2.1.5.1. Türk Edebiyatında Manzum Fallar

Arapça “uğur tutmak” anlamındaki **فأل** “fa’l” kelimesinden türetilen fal, sözlüklerde “geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma, baki”⁴⁸; “çeşitli şeylere bakarak gelecekte olacaklar hakkında anlamlar çıkarma, gaipten haber verme”⁴⁹; “uğur, tâlih deneme; kahve fincanına, iskambile bakmak gibi birtakım garip usullerle insanın tâlihine âit şeyler söyleme”⁵⁰ şekillerinde tanımlanmıştır.

İnsanlık tarihinin ilk evrelerinden itibaren geleceği bilme/gaybdan haber alma merakı insanların ilgisini oldukça çekmiştir. İnsanoğlu bu merakını kimi zaman “batıl” olarak isimlendirilen inançlarla kimi zaman da bazı dinî inanışlarla gidermeye çalışmıştır. Örneğin; kahve falı, yıldız falı, el falı vb. fallara bakarak gelecekle ilgili tahminlerde bulunmak dinen uygun bulunmazken Kur’an falı yahut rüya tabiri yoluyla tahminler yapmakta bir sakınca görülmemiştir. İslam öncesi Türk yaşayışında var olduğu söylenen ve İslamiyet’ten sonra da toplumsal anlamda bir hayli rağbet gören fal ve falcılık⁵¹, bu yayılımına bağlı olarak zamanla bu konuyla ilgili eserler kaleme alınmasına da olanak sağlamıştır. Falnâme yahut tefeülname olarak da isimlendirilen fal metinlerinden hemen birçoğunda yapılacak işin dinî bir temele dayandırılması amaçlanmıştır. İslam sanatlarının birçoğunda da görülen bu

⁴⁸ TDK, **Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/> [erişim tarihi: 14.09.2020].

⁴⁹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2008, s.931.

⁵⁰ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013, s. 286.

⁵¹ Fal ve Falcılığının tarihçesi ve Türkler arasındaki konumu ile ilgili şu eserlere bakılabilir: Mehmet Aydın, “Fal”, **DİA**, C.12 İstanbul 2015: 134-138; Mustafa Uzun, “Falnâme”, **DİA**, C.12, TDV Yay., İstanbul 2015: 141-145; Özer Şenödeyici - Halil Sercan Koşık, **Osmanlı’nın Gizemli İlimleri I - Kuran Falları ve Uzun Firdevsî’ye Ait Bir Örnek**, Kesit Yay., İstanbul 2017; Ayşe Duvarcı, **Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu konuda İki Eser, Risâle-i Falnâme li Ca’fer-i Sâdık ve Tefeülname**, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Md. Yay., Ankara 1993; Abdülkerim Gülhan, “Türk Kültüründe Fal ve Bir Manzum Falnâme Örneği”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 15, İstanbul 2015: 195-222.

gelenek çerçevesinde fal açmak/bakmak isteyen kişilerin öncelikle bazı dinî ritüeller yapması istenir. Bu amaçla kişiye temizlenmesi, abdest alması, namaz kılması, bazı ayet ve duaları okuması tavsiye edilir.⁵² Çok geniş bir yelpazeye yayılan falcılık geleneği mevcut literatürde konuları ve bakma usulleri bakımından Kur'an falnâmeleri, kur'a falnâmeleri, yıldıznameler, kıyafetnameler, ihtilaçnameler, peygamber/kişi isimleri falnâmeleri şeklinde gruplara ayrılmıştır. Fal ve falnâmeler üzerinde yapılan bazı çalışmalarda genel birtakım denilebilecek tasnifler yapılmıştır. Bu doğrultudaki ilk tasnif Mustafa Uzun tarafından yapılmıştır. İslam Ansiklopedisi'ndeki "Falnâme" maddesinin yazarı çalışmasında falnâmeleri, ilk olarak; *bilinenleri yorumlayarak yeni bilgiler elde etme yollarını gösterenler ve kura esasına dayalı olarak ileride meydana gelecek olaylar hakkında fikir yürütme usullerini açıklayanlar* şeklinde iki kısma ayırmıştır. Bu ayrıma göre yazar kıyafetname, firasetname vb. türleri ilk kısma dâhil ederken Hz. Ali, Cafer-i Sadık, Muhyiddin İbnü'l-Arabi gibi özel isimlerle anılan falnâmeleri de kura esasına dayalı ikinci kısım fallara dâhil etmektedir. Ardından ise fal bakılmasında kullanılan metinlere göre falnâmeleri *Kur'an Falnâmeleri*, *Kura Falnâmeleri* ve *Peygamber Adlarına Göre Düzenlenen Falnâmeler* başlıklarıyla üç kısma ayırmıştır.⁵³ Görüldüğü üzere her iki tasnif denemesi de genel yapılmış ve kapsayıcı ve kuşatıcı değildir. Hâlbuki son yıllarda yapılan çalışmalarla çok fazla falnâme metninin ortaya çıkması bu konuda yeni bir tasnif yapılmasını gerekli kılmaktadır.

⁵² İsmail Avcı, "Türk Edebiyatında Manzum Nebat (Meyve, Sebze, Çiçek) Falları ve Yeni Bir Nebat Falnâmesi", **Cemal Aksu Armağanı**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 2020, s.597-598.

⁵³ Uzun, "Falnâme", **agm.**, s.141. Son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda da benzer tasnifler yapılmıştır. bk.: Mustafa Aça, "Balıkesir'de Bulunan Bir Cönk ve İçinde Yer Alan Fal-i Nebât Örneği", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.59, Yıl 2011: 313-324; Tülay Çulha, "Bilinmeyen Bir Fâl-Nâme-Yıldız-nâme: Metali'ü's-Sa'ade", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.13, S.70, Nisan 2020: 24-34; Avcı, "Türk Edebiyatında Manzum Nebat (Meyve, Sebze, Çiçek) Falları ve Yeni Bir Nebat Falnâmesi", **agm.**, s.597-598.

Bu doğrultuda eldeki metinlere göre aşağıdaki gibi bir tasnif yapılması bu konuda yapılacak çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Falnâme metinlerinin muhtevasına odaklanarak şu şekilde bir tasnif yapmak mümkündür;

1. Mensur Falnâmeler

2. Manzum Falnâmeler

2.1. Kur'an Falnâmeleri

2.1.1. Âyet Falnâmeleri: Kur'an-ı Kerim'den seçilen bazı âyetlerin yorumunun yapıldığı falnâmelerdir. Ca'fer-i Sâdık'a nispet edilen *Falnâme Li-Ca'fer-i Sâdık ve Tefe'ül-nâme* unvanlı eser bu türün en bilinen örneğidir.⁵⁴

2.1.2. Harf Falnâmeleri: Kur'an-ı Kerim'den rastgele bir sayfanın açılıp, açılan sayfanın ya sağ sayfasındaki ilk harfe veya gözler kapatılarak seçilen kelimenin ilk harfine dayanarak yorumların yapıldığı falnâme türüdür. Kütüphanelerde bir hayli örneği bulunan bu türün en bilinenleri yine Ca'fer-i Sâdık'a nispet edilen falnâme ile Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye nispet edilen falnâmedir. Ayrıca kütüphanelerde yazarı bilinmeyen pek çok örnek bulmak mümkündür.⁵⁵

2.2. Kişi Adları Falnâmeleri

2.2.1. Peygamber İsimleri Falnâmeleri: Peygamber isimlerinin belli bir cetvel sistem çerçevesinde verildiği ve kura yoluyla birtakım çıkarımlarda bulunulan fal türüdür. Mensur türleri de bulunan bu tür

⁵⁴ Duvarcı, **age**. Ayrıca bk.: Özer Şenödeyici – Halil Sercan Koşık, “En Muteber Kaynaktan Gaybı Öğrenmek: Bir Kuran Falı Manzumesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C.1, S.1, Yaz 2015: 71-96.

⁵⁵ Bu türdeki falmeler için bk.: İ. Hikmet Ertaylan, **Falnâme**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1951; Duvarcı, **age**.; Alim Yıldız, “Manzum Bir Kur'an Falı”, **İstem Dergisi**, S.16, Yıl 2010: 181-198; İsmet Şanlı, “XVI. Yüzyıl Divan Şairi Fedayi ve Falnâme-i Kuran-ı Azim'i”. **U.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5, Yıl 2003: 161-178; İsmail Avcı, “Ali Uşşâkkî'nin Manzum Kur'an Falı: Sürûr-nâme”, **Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan**, ed. Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Yayın Evi Yay., Ankara 2018: 83-103.

falnâmelerde peygamber isimlerine ek olarak dört büyük halife ile Hz. Peygamber'in torunlarından Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in isimlerinin yer aldığı örnekler de görülmektedir.⁵⁶ Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 5179 numarada kayıtlı yazma içerisinde peygamber isimleriyle oluşturulmuş manzum bir falnâme bulunmaktadır. Söz konusu eser minyatürler barındırması bakımıyla da ilgi çekicidir.

2.2.2. Bazı Özel Adlarla Oluşturulan Falnâmeler

2.2.2.1. Kadın İsimleri Falnâmeleri: Yazma eser kütüphanelerinde sadece kadın isimlerinin belirli bir sistematik dâhilinde ve cetvel olarak verildiği ve her bir isimle ilgili dörtlük yahut beyitlerin yer aldığı falnâme örneklerine rastlamak mümkündür. Çalışmamıza konu olan mecmuada bu türde bir örnek bulunmaktadır. Ayrıca Milli Kütüphanede *06 Mil Yz A 2615* numarada kayıtlı bir yazmanın 81b-83a varaklarında da bu türden bir örnek bulunmaktadır.

2.2.2.2. Erkek İsimleri Falnâmeleri: Yukarıda değinilen fal türünün erkek isimleriyle oluşturulan örnekleri bu başlıkta değerlendirilebilir. Çalışmamıza konu olan mecmuada da bir örneği olan bu fal türüne bazı yazma eser kütüphanelerinde rastlamak mümkündür. Hemen her bakımdan birçok türün ilk örneklerini ihtiva eden M.1436 yılında Ömer b. Mezîd tarafından derlendiği bilinen *Mecmû'atü'n-nezâ'ir*'in sonunda bu türde bir örnek yer almaktadır. Mevcut bilgilere göre bu türün ve belki de manzum falnâmelere kaynaklık edecek bu örnek Mustafa Canpolat

⁵⁶ bk. Mustafa Uzun, "Falnâme", *agm.*; Gülhan, "Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum *agm.*, s.195-222.

tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır.⁵⁷ Söz konusu araştırmacının aynı çalışmada tanıttığı bir diğer erkek isimleri falnâmesi de Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 11449 arşiv numarasıyla kayıtlı bir cönkte yer alan metindir. Ayrıca Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı 989 nolu yazmanın 41b-48a varakları arasındaki falnâme ile Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1082 numara kayıtlı yazmanın 152a-154a varakları arasında kayıtlı falnâme ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu'nda 34 Sü-Tarlan 67/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı yazmada da bu türe örnek oluşturulabilecek örnekler tespit edilmiştir.

2.2.2.3. Şair Mahlasları Falnâmeleri: İsimlerle ilgili falnâme örneklerinin belki de en ilginç şair isimleriyle oluşturulan örneklerdir. Her ne kadar şair mahlas veya isimleriyle oluşturulan bu örneklerin ne tür bir niyetle tertip edildikleri tam olarak kestirilemese de söz konusu örnekler şiirin Osmanlı coğrafyasındaki konumunu ve halkın şair algısını göstermeleri bakımından önem arz etmektedir. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda bu türde tek bir örneğe rastlanılmıştır. Millet Kütüphanesi'nde AEMnz 743 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu falnâme üzerine kuşatıcı bir çalışma yapılmıştır.⁵⁸

2.3. Hayvan Adları/Türleri Falnâmeleri

2.3.1. Kuş İsimleriyle Oluşturulan Falnâmeler: Yukarıda değinilen falnâme türleri gibi belli bir sistematik çerçevesinde kuş isimlerinin kullanıldığı

⁵⁷ Mustafa Canpolat, "Divan Yazımına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, C.25 S.1977, Yıl 1977: 311-331.

⁵⁸ Söz konusu çalışma için bk.: Neslihan Koç Keskin "24 Divân Şâiri Adına Tertip Edilmiş Bir Kur'a Fâl-nâmesi Üzerine", **TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, C.3 S.6, Yıl: 2015: 88-118.

manzum fal metinleri de bulunmaktadır. Bu türdeki falnâmelerin en bilineni Zaîfî'nin Fâl-ı Murgân isimli eseridir.⁵⁹ Bu türdeki bir diğer örnek ise Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 5179 numara ve *Fâl-nâme* adıyla kayıtlı metindir. Söz konusu örnek diğer benzer metinlerden farklı olarak belirli bir cetvel barındırmaz. Bu nedenle söz konusu fala hangi yöntemle bakılması gerektiğini kestirmek zor görünmektedir. Yine aynı falnâme metninin bir diğer özelliği ise hemen sadece kuş isimleriyle oluşturulmuş olmayıp peygamber isimleri ve muhtelif bazı hayvan isimlerini de ihtiva etmesidir. Bu metni özel kılan en önemli husus ise falına bakılan her bir peygamber, kuş yahut hayvanın minyatürlerle sunulmasıdır.⁶⁰

2.3.2. Diğer Hayvan İsimleriyle Oluşturulan Falnâmeler: Mevcut bilgilere göre çok fazla örneği tespit edilemeyen bu falnâme türünde de tüm metinlerdeki gibi belli bir sistematik güdülerek kişinin aklındaki hayvan hakkında bazı çıkarımlarda bulunulur. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda bu türdeki falnâmelere örnek oluşturabilecek tek örnek H.1196 yılında Sıdkî tarafından yazıldığı bilinen ve *Hurşîd-nâme* adıyla şöhret bulan eserde yer almaktadır.⁶¹ Mevcut falnâme metinlerinden birtakım yönleriyle farklılık arzeden Hurşîd-nâme'nin "Matlab-ı Cemâ't-i Hayvân" başlıklı sevk tablosunda fil, koç, ejder, çakal, eşek, maymun, kuzu, at vb. hayvan isimleri verilmiştir. Fakat yukarıda değinildiği gibi Hurşîd-nâme bazı özellikleriyle diğer falnâme

⁵⁹ Bu eseri konu edinen müstakil bir çalışma için bk.: Cemal Kurnaz, "Zaîfî'nin Fâl-ı Murgân'ı", **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yay., Ankara 1997: 183-205.

⁶⁰ Söz konusu metnin hayvan isimleriyle ilgili olan kısmı bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Yavuz Özkul, "Hayvanların Dilinden Manzum Bir Fâl-nâme", **ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.2, Ağustos 2019: 1134-1169.

⁶¹ Saadettin Eğri, "Meyvelerin Dilinden Niyet ve İşaretler", **Turkish Studies**, C.3/5, Fall 2008: 626-60; ayrıca bk.: SümeYra Yolbir, **Sıdkî'nin Hurşîd-nâme'si (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış YLT, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2015.

metinlerinden ayrılmaktadır. Şöyle ki diğer metinlerin hemen hepsinde beyitlerde yahut dörtlüklerde zikredilen isimler Hurşîd-nâme’de zikredilmemektedir. Sadece peygamber/sahabe isimleri zikredilen hayvanlarla ilgili söz konusu metinlerde başlıkta verilen hayvan ile ismi anılan peygamberin/sahabenin hayatı arasında birtakım çağrışımlar dikkate alınmıştır. Örneğin arslan bahsinde Hz. Ali zikredilirken, kedi bahsinde Zekerîyya peygamber, geyik bahsinde ise Hz. Muhammed zikredilir.⁶²

2.4. Bitki/Nebat İsimleriyle Oluşturulan Falnâmeler

2.4.1. Çiçek Falnâmeleri: Daha çok fâl-i nebât/nebât falnâmeleri şeklindeki başlıklarla sunulan ve ekseriyetle meyve/yemiş falnâmeleriyle beraber yer alan çiçek falnâmeleri de yazma eserlerde karşımıza çıkan falnâme türlerindendir. Meyve ve çiçek isimlerinin bir arada yer aldığı karışık metinlere her ne kadar ilk olarak *Mecmû’atü’n-nezâ’ir*’de rastlansa da sadece çiçek isimleriyle oluşturulmuş müstakil çiçek falnâmeleri de bulunmaktadır. Bu türde en bilinen ve –mevcut bilgilere göre– en eski falnâme daha çok *Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan* ismiyle şöhret bulan eserdir. Adından da anlaşılacağı üzere Cem Sultan’a atfedilen söz konusu metinden ilk bahseden İsmail Hikmet Ertaylan’dır.⁶³ Söz konusu metin üzerinde Halil Ersoylu ve Münevver Okur Meriç’in de çalışmaları bulunmaktadır.⁶⁴ Bu fal metnini diğer birçok benzerinden ayıran en önemli husus ise metinden önce fala niyet eden kişiyi yönlendirecek bir cetvelin olmamasıdır. Bunun yerine metindeki tüm çiçek isimlerinin

⁶² Yolbir, **agt.**, s.137-145.

⁶³ bk.: İ. Hikmet Ertaylan, **Falnâme**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1951: 38-42.

⁶⁴ Halil Ersoylu, “Fal, Falnâme ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan”, **İslam Medeniyeti Mecmuası**, Şaban 1401 Haziran 1981: 78-81; Halil Ersoylu, “Fal, Fal-nâme ve Bir Çiçek Falı: Der Aksâm-ı Ezhâr”, **Türkiyat Mecmuası**, S.20, 1997: 195-254; Münevver Okur Meriç, “Cem Sultân’ın Yeni Bulunan Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân Adlı Eseri”, **Tarih ve Toplum**, Aralık 1991: 344-347.

zikredildiği beyitler verilmiştir.⁶⁵ Yukarıda ifade edildiği gibi çiçek isimleriyle oluşturulan falnâmelerin bir kısmı diğer fal metinleriyle iç içedir. Bu bağlamdaki metinlerden bir örnek de Ali mahlaslı bir şair tarafından oluşturulduğu/yazıldığı belirtilen Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 989 numarada kayıtlı yazmanın üçüncü kısmında (989/3) 41b-48a varakları arasında yer alan falnâmedir.⁶⁶ Söz konusu metinde gül, reyhân, lâle, nergis, benefşe ve erguvân gibi çiçeklere yer verilmiştir.

2.4.2. Meyve/Yemiş Falnâmeleri: Kur'an ve isim falnâmelerinden sonra en fazla örneği görünen falnâmelerden olan meyve falnâmeleri gerek Osmanlı toplumunun bazı inanış ve adetlerini ortaya koyması gerekse mutfak kültürü hakkında bazı ipuçları sunması bakımından önem arz etmektedir. Çok fazla örneğine rastlanan bu tür metinler de yukarıda belirtildiği gibi zaman zaman diğer türlerle iç içe bulunabilmektedir. Bu türde kaleme alınan falnâmeler bir önceki başlıkta ele alınan nebat/bitki falnâmeleriyle içi içe yer alabilmektedir. Yukarıda da bahsedilen Ali isimli bir şaire ait olduğu düşünülen fal metni ile Balıkesir'de bir cönk içerisinde tespit edilen ve yazarı bilinmeyen fal metinleri⁶⁷ meyve/yemiş falnâmeleri kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca İBB Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K270 numarada kayıtlı bir mecmuanın 21b-23b varakları arasında yer alan metin de bu türe verilebilecek örnekler arasındadır.⁶⁸ Çalışmamıza konu olan mecmuanın 150b-153b

⁶⁵ bk: Halil Ersoylu, "Fal, Fal-nâme ve Bir Çiçek Falı: Der Aksâm-ı Ezhâr", *agm.*, s.207-208.

⁶⁶ Abdülkerim Gülhan, "Fal Kültürü ve Bir Manzum Nebat Falnâmesi Örneği *agm.*, s.156.

⁶⁷ bk: Mustafa Aça, "Balıkesir'de Bulunan Bir Cönk ve İçinde Yer Alan Fal-i Nebât Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.59, Yıl 2011: 313-324.

⁶⁸ Söz konusu metin İsmail Avcı tarafından ilim alemine tanıtılmıştır. bk: İsmail Avcı, "Türk Edebiyatında Manzum Nebat (Meyve, Sebze, Çiçek) Falları ve Yeni Bir Nebat Falnâmesi", *agm.*, s.597-598.

varakları arasında yer alan fal metni de bu türde kaleme alınmış metinlerdendir.

2.5. Kıyafetnameler: Kökeni İslam öncesi Arap geleneklerine kadar uzanan ilm-i

kıyâfet bir ilim dalı olarak; insanların dış görünüşlerine bakılarak kişilikleri/davranışları hakkında bazı tahminlerde bulunmaya odaklanan bir ilim dalıdır.⁶⁹ Zaman zaman İlm-i firâset olarak da anılan bu ilim dalıyla ilgili zaman içerisinde manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır.⁷⁰

Bu konuda kaleme alınan eserler Türk kültür ve edebî tarihinde daha çok kıyafetname ismiyle bilinmektedirler. Mevcut bilgilere göre Türkçe ilk kıyafetnamenin Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme isimli eserinde bir bölüm olarak yer aldığı bilinmektedir. Bu türdeki ilk müstakil Türkçe eser ise Hamdullah Hamdî'nin Kıyâfet-nâme'sidir.⁷¹

2.6. İhtilaçnameler/Seğirnameler: Genellikle vücudun bir yerinde deri ile birlikte

derinin hemen altındaki kasların veya sinirlerin hafifçe oynaması olayına seğirmek denilmektedir. İstem dışı gerçekleşen bu hareketin gelecekle ilgili bazı olayların işareti olduğuna dair eskiden beri süregelen bazı inanışlar bulunmaktadır. Bu hareketlerin durumuna göre tahminlerin yapıldığı eserler ihtilaçname veya seğirname isimleriyle bilinmektedirler.⁷² Daha çok mensur türde gelişen bu konuda az da olsa manzum örneklerle rastlamak da

⁶⁹ bk.: Âmil Çelebioğlu, “Kıyâfe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâmeleri” **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1998: 225-262; Mine Mengi, “Kıyafetnâme”, **DİA**, C.25, İstanbul 2002: 513-514; Mehmet Kırbıyık, “Kıyâfetnâme-i Cedide Hakkında”, **Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.39, Erzurum 2009: 793-813.

⁷⁰ Bu türde eserlerin derlendiği bibliyografik bir çalışma için bk.: Müjgan Çakır, “Kıyafet -nâmeler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)**, C.5, S.9, Yıl 2007: 333-350.

⁷¹ bk.: Âmil Çelebioğlu, “Kıyâfe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâmeleri” **agm.**, s.225-262

⁷² bk.: Yusuf Ziya Sümbüllü, “Seğir-nâme ve Seğirmek Manaları Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Ü. Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.32, Erzurum 2007: 53-69; Halil Ersoylu, “Segir-nâme”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1985'ten ayırbasım, 1989: 27-48; Serkan Çakmak, “Vatikan Kütüphanesindeki Türkçe “İhtilaçname” Nüshası (Giriş-Metin-İnceleme-Dizin)”, **Diyalektolog Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 19, Kış 2018 : 15-64.

mümkündür. Bu türdeki en eski Türkçe eserin eski Uygur harfleriyle kaleme alınan ve on seğirmeyi içeren metin olduğu düşünülmektedir. Manzum olarak kaleme alınmış bu türdeki en bilinen eser ise Mevlânâ Sevâdî'ye ait ihtilaçnamedir.⁷³

2.7. Tâli'nameler/Yıldıznameler: Yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna, bu sayede insan hayatının evrelerinin bilinebileceği iddiasına dayanan metinlere yıldızname veya tâli'ne ismi verilmektedir.⁷⁴ Genel olarak kişinin doğduğu gün ve saat ile burçların/gezegenlerin/yıldızların durumlarının veya iki kişinin birbirlerine uygun olup olmamasının burçlara göre yorumlanmasıyla oluşturulmuşlardır. Bir diğer uygulama biçiminin de yıldızlara göre uğurlu veya uğursuz vakitleri seçerek bir işe karar verme şeklinde olan bu tür metinler manzum, mensur veya karışık olarak kaleme alınmışlardır. Yıldızname metinlerinin en büyük ortak özelliği, hemen birçoğunda burçlarla ilgili bir tablo veya bazı minyatürlerin yer almasıdır. Mehmed Su'ûdî Efendi tarafından kaleme alınan ve III. Murad'ın kızı Fatma Sultan'a sunulan Metaliü's-sa'âde unvanlı eser bu türden bir eserdir.⁷⁵

2.8. Tefe'ülmeler: Kitap falı olarak da adlandırılabilir tefe'ülmeler, özellikle kutsal kitapların, tanınmış şairlerin divanlarının veya dinî tasavvufî eserlerin bir niyet veya dilek tutularak rastgele açılması suretiyle yapılan falnamelerdendir. Başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere kutsal kitapların yanı sıra Fuzûlî, Hayâlî, Hâfız, Örfî ve Enverî gibi çokça okunan divan şairlerinin veya dinî tasavvufî eserlerin bir niyetle rastgele açılarak ilk göze çarpan

⁷³ Yusuf Ziya Sümbüllü – M. Akif Gözitok, “Gaybî Bir İlim Şubesi Olarak İhtilaçnâmeler ve Mevlânâ Sevâdî'nin Manzum İhtilâç-nâmesi”, **Dede Korkut Dergisi**, C.3, S.6, Ordu, 2014: 105-131.

⁷⁴ bk.: İlyas Çelebi, “Yıldızname”, **DİA**, C.43, İstanbul 2013: 545-547.

⁷⁵ bk.: Tülay Çulha, “Bilinmeyen Bir Fâl-nâme-Yıldız-nâme: Metali'ü's-Sa'ade”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.13 S.70, Nisan 2020: 24-34. Söz konusu eser, bir padişah kızı için hazırlanmış olması ve haremde yaşayan kadınların bir bakıma erkekleri tanıma kılavuzu hüviyetinde olması açısından dikkate değerdir.

ifadenin yorumlanmasıyla yapılır⁷⁶. *Tefe'ül-nâme-i Hüseyinî* ve *Tefe'ül-nâme-i İmam Sühreverdî* gibi falnameler bu türde kaleme alınan mensur metinlerdir. Daha ziyade mensur örnekleri bulunan tefe'ülnamelerin manzum örneklerine rastlamak da mümkündür.

2.9. Melhemeler: Ay veya güneş tutulması, yeni ay görülmesi, yıldız kayması, şiddetli yağmur ya da dolu yağması veya rüzgâr esmesi, gökkuşağı, şimşek, yıldırım ve deprem gibi bazı tabiat olaylarının yorumlanması ve bu yolla gelecekte haber verilmesi ile oluşturulan fal metinlerine melheme/melhame ismi verilmektedir.⁷⁷ Manzum ve mensur olmak üzere kütüphanelerde çok fazla örneğine rastlanan bu fal türünün de Osmanlı ve İslam coğrafyasında rağbet gördüğü söylenebilir. Yazıcı Salih'in *Şemsiyye* isimli eser⁷⁸, Cevrî İbrahim Çelebi tarafından kaleme alınan ve *Melheme-i Cevrî* ismiyle nam bulan eser⁷⁹ ile müellifi tespit edilemeyen ve Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 2727 arşiv numarasıyla kayıtlı melheme⁸⁰ bu türün manzum örnekleri arasında sayılabilir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz ve tasnif etmeye çalıştığımız falnâme metinleri şu şekilde tablolaştırılabilir. Bu noktada, belirtilen tasnifin özellikle manzum metinlere odaklandığını özellikle belirtmek isteriz:

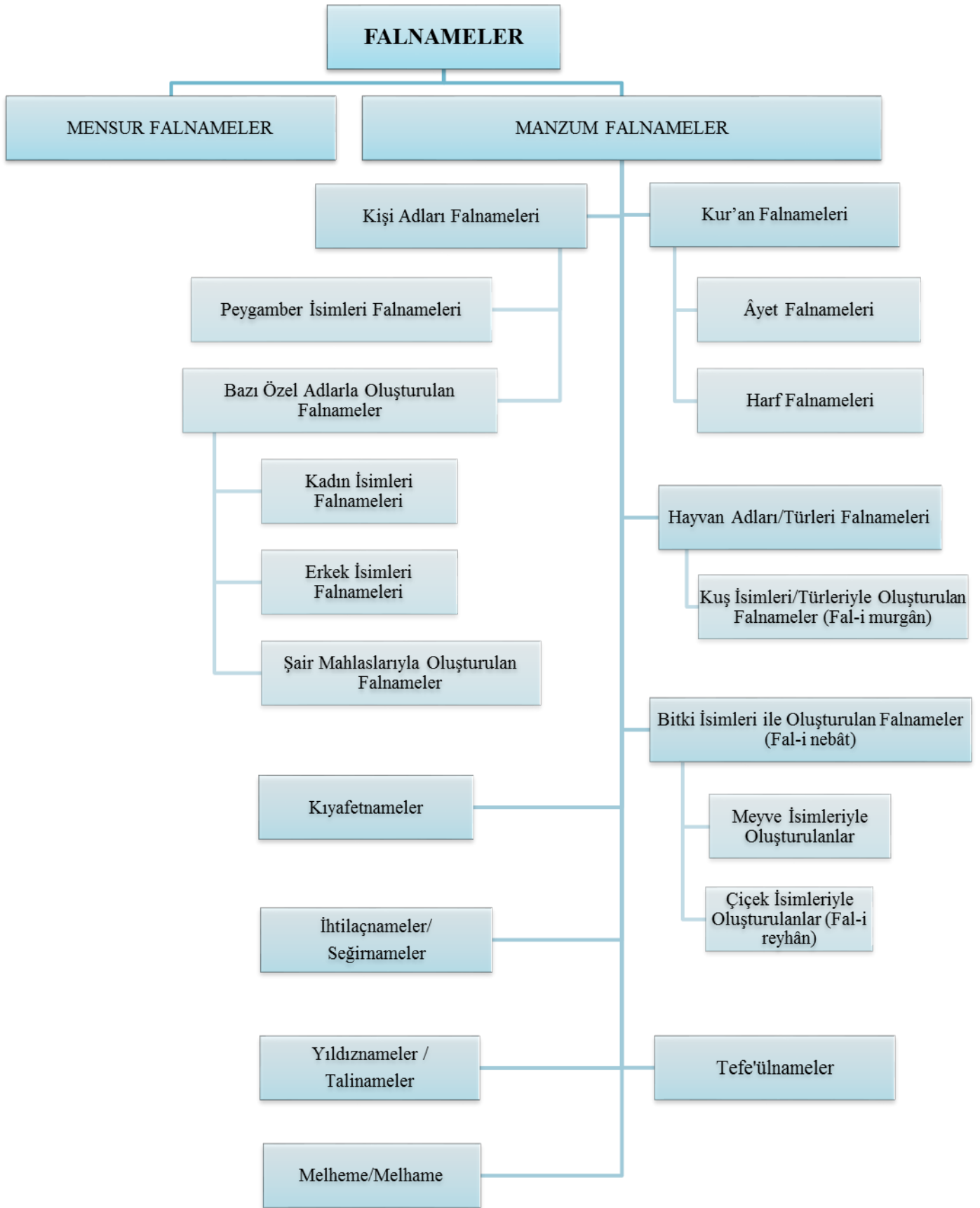
⁷⁶ Ali Fuat Bilkan, "Tefeül İle Ad Verme Geleneği ve Emir Timur'un Adı", *Millî Folklor*, C.11, S.85, Ankara 2010: 133; Melek Dikmen – Kamile Çetin, Klasik Türk Edebiyatında Tefe'ül Geleneği ve Kitap Falının Şiire Yansıması, *Journal of Academic Social Science Studies JASS*, S.49, Sonbahar 2016: 191-204.

⁷⁷ Şeref Boyraz, *Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler*, Basılmamış DT, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2000, s.3.

⁷⁸ bk.: Âmil Çelebioğlu, "Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998: 55-91.

⁷⁹ bk.: Yasemin Akkuş, *Melheme-i Cevrî: Tanıtımı-Transkripsiyonlu Metni-Konu Tasnifi-Sözlük*, Basılmamış YLT, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2001.

⁸⁰ Söz konusu eser bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Mustafa Alkan, "Milli Kütüphane 2727 Numaralı Mecmû'a'da Kayıtlı Manzum Bir Melheme" *Turkish Studies*, C.7, S.4, Sonbahar 2012: 689-709.

Yukarıda aktarılan tabloda görüldüğü üzere genelde İslam özelde ise Osmanlı coğrafyasında “fal/falcılık” kavramı etrafında geniş bir edebiyat oluşmuştur. Bu metinlerin özellikle manzum olarak verilmesi edebiyatın, şiirin halk arasındaki yayılımı ve işlevi açısından da ayrıca dikkate değerdir. Burada şu hususu da belirtmek isteriz ki yukarıda verilen tasnifte sunulan birçok fal türünün mensur örneklerinin de bir hayli fazla olduğu bilinmelidir.

2.1.5.2.Mecmuada Bulunan Fal Metinleri

Çalışmamıza konu olan mecmuada dört farklı fal metni bulunmaktadır. Yukarıda değinilen tasnif denemesine göre bu falnâmelerden ikisi özel isimlerle oluşturulan falnâme türüne, bir tanesi hayvan isimleri/türleriyle oluşturulan falnâme türüne ve bir tanesi ise bitki isimleriyle oluşturulan fal türüne örnek gösterilebilir. Özel isimlerle oluşturulan falnâmelerden de ilki erkek isimleri ikincisi ise kadın isimleriyle oluşturulan falnâme grubuna dâhil edilebilir. Hayvan isimleriyle oluşturulan metin ise kuş isimleri/türleriyle ilgili olması hasebiyle bu grupta değerlendirilmelidir. Mecmuadaki son falnâme metni de meyve/yemiş isimleri falnâmeleri başlığında ele alınmalıdır. Burada çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen her falnâme metni ayrı ayrı incelenecek, tespit edilen ve ulaşılabilen benzer örnekleriyle karşılaştırılacaktır. Fakat öncelikle söz konusu falnâmelerin şairi ve telif tarihi hakkında bazı tespit ve görüşlerimizi nakletmek istiyoruz.

2.1.5.2.1. Falnâmelerin Müellifi ve Telif Tarihi

Mecmuanın 139b-153b varakları arasında yer alan ve burada değerlendirdiğimiz falnâmelerin başlığında veya ferağ kaydında bu manzumelerin şairi hakkında hiçbir kayıt yer almaz. Bununla beraber meyve/yemiş isimlerinin konu edildiği falnâmenin yirmi dokuzuncu dördlüğünde yer alan “*Ey Esîrî virme gönül degmeye*” mısraından anlaşılacağı üzere söz konusu falnamenin şairi Esîrî mahlaslı biri olmalıdır. Ayrıca metinlerin sonunda yer alan “*Tahrîran fî Şa‘bân yirmi bir sene*

biñ yüz otuz sekiz [24 Nisan 1726]’ (vr.153b) kaydı ise söz konusu metinlerin telif tarihi olmayıp bu manzumelerin mecmuaya kaydedildiği tarihi karşılamaktadır. Zira mecmuadaki metinler, tarihî bir teselsül ile kaydedilmiştir. Burada değerlendirdiğimiz falnâmelerde bu kayıtlar dışında şair hakkında başka hiçbir bilgi yer almamaktadır. Fakat bu mahlasın meyve/yemiş isimleri falnâmesinden önce yer verilen erkek, kadın ve kuş isimleri falnâmelerinde neden yer almadığı hususu da ilginç görünmektedir. Falnâme metinlerinin ardı ardına sıralanması nedeniyle söz konusu mahlasın sadece son metinde kullanılmış olması en güçlü ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinlerin tek kalemden çıkmış olması, metinlerdeki kelime kadrosu ve hayal dünyasının büyük benzerlik arz etmesi de bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Bundan dolayı burada söz konusu tüm falnâmelerin Esîrî isimli bir şaire ait olduğu varsayılarak söz konusu şair hakkında bilgi vermek istiyoruz. Çalışmamıza konu olan mecmuanın falnâmeme metinlerinin sonunda H. 21 Şaban 1138 / M. 24 Nisan 1726 tarihi kayıtlıdır. Buna göre söz konusu metinlerin şairi olan Esîrî bu tarihten önce yaşayan bir şahsiyet olmalıdır. Tezkire ve diğer biyografik kaynaklara göre bu tarihten önce yaşayan ve Esîrî mahlasıyla şiirler söyleyen veya bir eser vücuda getiren dört şair/yazar bulunmaktadır. Bu şairlerden ilki 15. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Esîrî’dir. . Mevcut bilgilere göre Anadolu sahasında bu mahlası kullanan ilk şair olan ve *Hüsâm-nâme* isimli manzum bir eseri olduğu nakledilen Esîrî’nin II. Bayezid devrinde yaşadığı düşünülmektedir.⁸¹

Esîrî ismiyle zikredilen bir yazar da Hasan b. Şeyh Hüseyin Esîrî’dir. M. 1727-28 yıllarında vefat ettiği düşünülen Hüseyin Esîrî’nin şiir yazıp yazmadığı bilinmemekle beraber daha ziyade mensur eserleriyle tanınmıştır.⁸² Bir diğer Esîrî ise, aynı zamanda Hazânî mahlasıyla da şiirler söyleyen Abdullatif Eflatun Esîrî’dir.

⁸¹ Ozan Kolbaş, “Esîrî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri-esiri> [erişim tarihi: 25.12.2021].

⁸² Hasan Gültekin, “Esîri, Hasan b. Şeyh Hüseyin”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri-hasan-seyh-huseyin> [erişim tarihi: 25.12.2021].

Şirvan Türkmenlerinden olan ve çeşitli mecmualarda manzumelerine rastlanan Eflatun Esîrî'nin M. 1569 yılında vefat ettiği düşünülmektedir. Söz konusu şairin bir eser vücuda getirip getirmediği bilinmemekle beraber İstanbul'da yaşanan sel felaketini konu eden mesnevisi ile dikkat çekmiştir.⁸³

Esîrî mahlasıyla şiirler yazdığı belirtilen diğer bir şairin de asıl adı Mehmed Yûsuf'dur. Bazı mecmualarda manzumeleri nakledilen şairin hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamakla beraber Bursalı olduğuna dair birtakım kayıtlar mevcuttur. Yine bazı kaynakların naklettiğine göre Avrupa seyahatine çıkan Mehmed Yûsuf, burada esir düşmüş ve bu nedenle şiirlerinde Esîrî mahlasını kullanmıştır. Esaretten kurtulduktan sonra Eğriboz'a dönen şair M. 1592 yılında burada vefat etmiştir.⁸⁴ Kaynakların zikrettiği Eğriboz detayı dikkat çekicidir. Zira çalışmamıza konu olan mecmuadaki meyve/yemiş isimleri falnâmesinde “*Egribozdan gelür bâdemî şucuķ*” (vr.153a) şeklinde bir mısra yer almaktadır. Buna göre falnâmeleri kaleme alan şair Eğriboz'u bilen yahut bu şehirde yaşayan bir şahsiyet olmalıdır. Bu iki veriden hareketle bahse konu falnâmelerin bu şair tarafından kaleme alındığı söylenebilir. Fakat bu hususta kesin bir hüküm vermek için elimizde yeterli bulgu ve bilgi bulunmamaktadır.

2.1.5.2.2. Erkek İsimleriyle Oluşturulan Falnâme

Mecmuada yer alan ve erkek isimleriyle oluşturulan falnâme metni mecmuanın 139b-142b varakları arasındadır. Falnâme metninin ilk sayfasında benzer örneklerin hemen hepsinde de görüleceği üzere isimlerin yer aldığı bir tablo oluşturulmuş, isimler kırmızı mürekkep ve cetvelle ayrılmıştır. Tablonun en alt satırında ise yönlendirici olarak birbirlerinin katı olarak sıralanmış 1-2-4-8-16 sayıları bulunmaktadır. Söz konusu falnâme metni şu erkek isimlerine odaklanmıştır:

⁸³ Muhsin Macit, “Hazânî/Esîrî, Eflatun”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hazani-esiri-eflatun> [erişim tarihi: 25.12.2021].

⁸⁴ M. Fatih Köksal, “Esîrî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri> [erişim tarihi: 25.12.2021].

Süleyman, Osman, Ahmed, Hasan, Mahmud, Abdi, Musli, Cafer, Hüseyin, Mustafa, Haydar, Abdurrahman, Bekir, Ömer, Musa, Muhammed, Yahya, Recep, Ali, Veli, İdris, Halil, Murtaza, Bektaş, Salih, İsmail, Kasım, İbrahim, Yusuf, Abbas. Bu isim listesi, Osmanlı toplumunda en yaygın erkek isimlerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu tablo şu şekildedir (vr.139b):

Süleymān	‘Osmān	Aḥmed	Ḥasan	Maḥmūd
‘Abdī	Muṣlī	Ca‘fer	Ḥüseyin	Muṣṭafā
Ḥaydar	‘Abdu’r-raḥmān	Bekir	‘Ömer	Ḥasan
Mūsā	Muḥammed	Ḥasan	Maḥmūd	Ḥüseyin
Yahyā	Bekir	Receb	Ca‘fer	Aḥmed
‘Alī	Receb	Velī	‘Abdu’r-raḥmān	Muḥammed
İdrīs	Ḥalīl	Ḥüseyin	Ḥalīl	Receb
Murtazā	Süleymān	Yahyā	Muḥammed	Mūsā
Bektāş	Ḥüseyin	Ḥalīl	Mūsā	İbrāhīm
Şālīḥ	İsmā‘īl	‘Alī	Ḳāsım	‘Osmān
İsmā‘īl	İbrāhīm	İdrīs	İsmā‘īl	‘Abdī
İbrāhīm	Yūsuf	Bektāş	Ḥaydar	‘Alī
‘Abbās	Ḳāsım	‘Abbās	İdrīs	Bektāş
Yūsuf	Şālīḥ	Yūsuf	İbrāhīm	Yūsuf
Ḳāsım	‘Abbās	Ḳāsım	Bektāş	Şālīḥ
16	8	4	2	1

Otuz erkek isminin yer aldığı bu tablodan sonra her biri tuyuğ nazım şekliyle oluşturulmuş otuz adet manzume yer almaktadır. *fâilâtün fâilatün fâilün* kalıbıyla kaleme alınmış bu manzumelerde çokça aruz kusuru dikkat çekmektedir. Söz konusu manzumeler, kafiye düzeni bakımından ise farklılık göstermektedir. Burada yer alan manzumelerin kafiye düzeni ve manzume sayıları şu şekilde gösterilebilir:

Kafiye Düzeni	Manzume Sayısı
aaxa	22
aaaa	5
aaxb	3
Toplam	30

Tablodan da anlaşılacağı üzere manzumelerde en çok kullanılan kafiye örgüsü aaxa'dır. Manzumeler arasında bu denli tutarsızlıkların olması ve çokça aruz kusurlarının görülmesi hiç şüphesiz bu metinlerin edebî kaygıdan uzak kaleme alındıklarının en büyük göstergesidir. Fakat burada müstensih'in sehven eksik veya yanlış kaydetme ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Fal bakma yöntemi ise şu şekildedir: Falına baktırmak isteyen kişi, gönlünden/aklından geçen bir ismi söylemektedir. Fala bakan kişi ise bu ismin geçtiği sütunları tespit edip bu sütunlara göre tabloda belirtilen sayıları toplamaktadır. Ortaya çıkan toplam sayı, o isimle ilgili şiirin numarasını vermektedir. Örneğin; aklımızda Muhammed ismini tuttuğumuzu varsayalım. Tabloya göre Muhammed ismi 8, 2, ve 1 sayılarının bulunduğu sütunlarda geçmektedir. Bu sayıların toplamı 11 yapmaktadır. Bu da bizi 11 numaralı manzumeye yönlendirmektedir. Söz konusu manzumeye bakıldığında ise;

‘Āşıkun kârı demâdem âh olur

Rûz-ı şeb gitdügi toğrı râh olur

Gönlün içre sen tutduñ qarâr

Heft kişvere Muḥammed şâh olur (vr.141a)

şeklinde gönlümüzde tuttuğumuz ismin zikredildiği ve bu isim ile ilgili bazı özelliklerin verildiği manzume karşımıza çıkmaktadır. Burada incelediğimiz falnâme metninin başında verilen tabloya göre isimlerin sayı değerleri ile bu isimlerle ilgili manzumeler şu şekildedir (vr.139b-142b):

Erkek İsimleri	Sayısal Değer	İlgili manzume
Mustafa	1	Ey zārāfet mecma‘ ı mihr-i vefa / Vey leṭāfet menba‘ ı kân-ı şafā Şem‘ a hâtifden irişdi bir nidā / Kim gönülden tutduñ Muştafā
Ömer	2	Çeşmi zālīm ğamzesi cellāddur / Mīve katında katı üstāddur Şimdi aqşā-yı murād / Şol ‘Ömer kim işidür ‘adl-i revā
Mahmud	3	Ḥamden lillāh ṭālī‘ im mes‘ūd durur / Kim yüzi āyīne-i maqşūd durur Zāhir itme vaşf-ı ḥüsnün ol şehün/ Kim lisān-ı ḥāliyle Maḥmūd durur
Veli	4	Ḥalk-ı ‘ālem görmege müştāk durur / Ḥüsnile kim şöhreti āfāk durur Āfitāb-ı kıble-i ‘uşşāk durur / Şol Velī kim ḥalk aña müştāk durur
Ahmed	5	Eşkidür ḥaste-diller sende mi / Mülk-i ḥüsnün oldur sermedī Āfitāb ḥüsnüne idüp naẓar / Kāfir olsun kim ki sevmez Aḥmedi

Cafer	6	Bāde-i ‘aşkı nûş idüp sākīden / Būlbūli gül üzre ‘aşkıdur şakıdan Bildüm gönlün içre tutduğunu / Ümīdi kesme hemān Ca‘ferden
Hasan	7	Gerçi tutduñ bir şanem gönlünde sen / Selvī boylı yüzi gül gönçe-dehen Līk kimdür dirseñ ol sīm-ten / Şīvesi çok luṭfı yok ismi Ḥasan
Musli	8	Mihr ü meh gül yüzünün şermendesı / Cān-ı dil sūnbül saçı efkendesı ‘Arz ider ‘uşşākına biñ dūrli nāz / Şīve ile Muşlīnün pūr-ḥandesı
Osman	9	Taḥt-ı dilde sürūr-ı ḥūbāndur / Mısr-ı ḥüsne Yūsuf-ı Ken‘āndur Āfitāb-ı ‘ālem-ārādur yüzi / Şol güzel kim ismi anuñ ‘Oşmāndur
Abdurrahman	10	Bile [yile] gitsün n’ola kārım ḥāşılı / Ḥırmēn-i ḥüsnuñe ‘ömrüm ḥāşılı Efḍal-i ‘ālem geçersin sen bugün / Var ise sevmiş ey dil ‘Abdu’r-rahmān
Muhammed	11	‘Āşıkuñ kārı demādem āh olur / Rūz-ı şeb gitdügi ṭoğrı rāh olur Gönlün içre sen tutduñ karar / Heft kişvere Muḥammed şāh olur
Bekir	12	Rūz-ı şeb ‘aşkuñ bu gönlüm şād ider / Cān hümāsı güyā ki pervāz ider Gönlün içre tutduğunu bildüm şehā / Şol Bekir kim ‘āşıkına nāz ider
Receb	13	Nice sevmesünler ol dilbercigi / Mülk-i ḥüsnuñ oldur servercigi Ḥāṭırında tutduğunu aṇladum / Şimdi sevmişsin Recebcigi
Halil	14	Didüm olsun yoluna cānım selsebīl / Gülüben didi aña şey’-i ḫalīl Ka‘be ḥaḫḫı çün şafā-i cān durur / Añduğum çün gönlüm aydur yā Ḥalīl
Hüseyn	15	Olmuşam ‘abdāl-ı ‘aşk-ı şāh-ı Ḥüseyn / Kerbelā-yı ğamda didi vāy Ḥüseyn

		 Tekke-i zaḥmına / Çekmişem s̄inde şekl-i yā[y] Ḥüseyn
Murtaza	16	Zülfüñ ucı gösterir pā-bendeñi / Rūşen eyle işbu ben efkendeñi Defter-i ‘uşşāķı ‘unvān eyleyen / Sensin ey şāhım Murtaẓā bendeñi
Abdi	17	Çeşm-i bīmārına ol ḥaste-dīl / Hoş degil virmek gönül mest-i dīl Lebleri dār-ı şifāsını görüp / Var ise ‘Abdī[y]i sevmiş ḥaste-dīl
Haydar	18	‘Aynuña getürme ğayrı dilberi / Añma ol māhuñ ķatında aķteri İşte sen de yūri olġıl çākeri / Ey gönül sevdüñ ise Ḥayderi
Musa	19	Dilberān içre ‘aceb ḥübān olur / Sīnem üzre şanasın sulṭān olur Gönlüme düşdi hevāsı zūlfünüñ / Ol güzel kim ismiyle Mūsā olur
Yahya	20	Aldı dilber gönölümüzi ānıyla / Memleket ma‘mūr olur sulṭān ile Kūşe-i külḥān baña cennet olur / Her kaçan seyr eylesem Yaḥyā ile
Ali	21	Tekye-i ‘aşķuñ deli ‘abdāl gibi / Ğıll ü Ğışdan şimdi heb ḥālī gibi Çekdi sīnem üzre Zūlfıķār / Sevdigin ey dīl ‘Alī bālī gibi
İdris	22	Aldı benden gönölümü bir dil-fıķār / Eyledi bendelerin şaydı şıķār Añladum kimdir gönölden tıtduġuñ / Ol peyġamber ismidir çün İdrīs
Bektaş	23	Ağlamaķdan gözlerüm ḥūn yaş olur / Dūd-ı dilden baġrımız hem Gönölüm alan nāzile kim dirseñ / Şol vefāsız cevri çok Bektāş olur
Süleyman	24	Kimi ḥaste kimi sulṭān-ı mūr / Her gedā bir şāh-ı sulṭān-ı mūr Ḥāṭıruñda tıtduġını añladım / Gönölünüz şimdi Süleymān-ı mūr

Salih	25	Geçdi başıma sa‘ âdet efseri / Mülk-i ‘aşkuñ sensin ey dilberi ‘Aynuña gelmez cihānuñ serverleri / Var ise ey dīl sevmişsin Şālihi
İsmail	26	Oldı dil bir dilberūñ māyili / Aldı göñlümi benden bir māyili Ḳalbūñ içre tutduğunu añladum / Şimdi bildim sevmişsin İsmā‘īli
İbrahim	27	Diyeyin göñlündekini kim durur / Hüsniye meşhūr-ı hefte iḳlīm durur Ḳıble ḥaḳḳı yüzine idüp naẓar / Ka‘be ḥaḳḳı bildüm İbrāhīm durur
Abbas	28	Bezm ide kim ḳadeḥ-i la‘lūñ öper / Ḳarşımuzda hem ḳocar belin kemer Bu ğam ile ḳaldı fikre mecāl / Göñlünüzce şimdi sevdük ‘Abbāsı
Yusuf	29	Kūy-ı ğam bir āsitān-ı ‘ālīdür / Göñlimüz ol tekyenūñ ‘abdāludur Diyeyin göñlündekini ey ‘azīz / Mısr-ı hüsnuñ şāhı Yūsuf bālīdür
Kasım	30	Tekye-i ‘aşkuñda bildüm ḥālimi / Nār-ı āhım şem‘a nāle ḳıla mı Ḳısmet-i rüz-ı ezelden çāre ne / Göñül ‘abdāl olup sevmiş Ḳāsım

Manzumelerde görüldüğü üzere akıldaki/gönüldeki isimler açıklanırken söz konusu isimlerle ilgili bazı özellikler de belirtilir. Bu noktada, burada zikredilen isimlerin o çevrede bilinen/taninan kişiler mi olduğu, yoksa genel olarak mı bu özelliklerden dem vurulduğu soruları akıllara gelebilir. Şu aşamada bu sorulara cevap bulmak zor olmakla birlikte ikinci seçenek daha kuvvetli bir ihtimal olarak kabul edilebilir. Şahsi kanaatimize göre isimlerle oluşturulan bu fal metinlerinin öncelikli amacı fala baktırmak isteyen kişinin gönlünden geçen bir isim veya sadece ismen bildiği bir kişi hakkında birtakım bilgiler edinmektir. Manzumeler dikkatle incelendiğinde söz konusu isimlerle ilgili öne çıkan yahut dikkat çeken bazı özelliklerin sunulması bu amaca yöneliktir.

Her ne kadar fahnâme metnlerinin ilk önceliği edebî kaygı olmasa da bu metinlerde klasik şiirde rastlanan bazı hususiyetleri görmek de mümkündür. Bu bağlamda bazı isimler hakkında birtakım işaretler/özellikler sunulurken bu isimlerin tarihî arka planına da atıfta bulunulur. Örneğin; Ömer ismiyle ilgili manzumede adalet kavramından bahsedilirken İslam halifelerinin ikincisi olan ve âdil olmasıyla şöhret bulan Hz. Ömer’e telmih yapılır. Halil ve İbrahim isimleriyle ilgili manzumelerde de yine bilinçli olarak Kâbe zikredilir. Bu sayede, Halilullah unvanıyla bilinen ve Kâbe’yi ilk inşa eden peygamber Hz. İbrahim’e telmih yapılır. Hüseyin ismiyle ilgili manzumede ise Kerbelâ zikredilirken İslam tarihinin en sancılı hadiselerinden birine ve Hz. Peygamber’in torunu Hz. Hüseyin’e atıfta bulunulur. Ali ismi ise Zülfikar kelimesiyle bağlantılı olarak aktarılır. Burada da İslam halifelerinden dördüncüsü ve Hz. Peygamber’in damatları olan Hz. Ali ve Zülfikar namıyla bilinen kılıcına telmih vardır. Yusuf ismiyle ilgili manzumede de “*Mısır*” ve “*hüsn*” kelimeleri zikredilir. Bu vesileyle Mısır’a sultan olan ve güzellik timsali olarak bilinen peygamberlerden Hz. Yusuf’a işaret edilir. Yine bu cümleden olmak üzere, İdris ismiyle ilgili manzumede peygamber ismi olmasına işaret edilirken, Süleyman ile ilgili dörtlükte ise “*mûr*” kelimesi birkaç kez zikredilerek Kur’ân-ı Kerim’de de ismi anılan peygamberlerden Hz. Süleyman ile karınca arasında vuku bulan olaya⁸⁵ telmihte bulunulur.

Bu manzumelerde edebî anlamda dikkat çeken bir diğer husus ise, klasik Türk şiir geleneğine bağlı olarak bazı benzetme ve çağrışımların kullanılmasıdır. Bu bağlamda özellikle aşk, âşık ve sevgili kavramlarının anıldığı manzumelerde divan şiiri hususiyetlerinin birebir taklit edildiği dikkat çekmektedir. Örneğin; Ömer ismi ile ilgili manzumede, divan şiirinde sevgili portresi ile ilgili manzumelerde de çokça aktarıldığı gibi *çeşmi zâlim gamzesi cellâddur* ifadeleri kullanılarak ilgili kişinin

⁸⁵ Hz. Süleyman ile karınca arasında geçen konuşmalar ile bu olayın klasik Türk şiirine yansımalarına odaklanan bir çalışma için bk.: Hülya Boz, “Klasik Türk Şiirinde Karınca”, **Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.4, Kış 2019: 27-56.

acımasızlığına işaret edilir. İşaret edilen ismin put gibi güzelliği, selvi boylu, gül yüzlü, gonca ağızlı ve sim/gümüş tenli oluşu da Hasan ismiyle ilgili manzumede şu şekilde geçer:

Gerçi tıtduñ bir şanem gön̄lünde sen

Selvī boylı yüzi gül gonçe-dehen

Līk kimdür dirseñ ol sīm-ten

Şīvesi çok luṭfı yok ismi Ḥasan (vr.140b)

Musli ismiyle ilgili manzumede de benzer şekilde, ay yüzlü, sümbül saçlı ve nazlı özellikleriyle zikredilen Musli, divan şiirinde karşımıza çıkan sevgili imajıyla neredeyse aynı özellikleri taşımaktadır:

Mihr ü meh gül yüzünñ şermendesı

Cān-ı dil sünbül saçı efkendesı

‘Arz ider ‘uşşâkına biñ dırli nâz

Şīve ile Muşlīnün pür-ḥandesı (vr.140b)

Metinde âşık ile ilgili olarak da, yine divan şiiri geleneğine uygun şekilde, birtakım ifadelerin kullandığı görülür. Örneğin, Muhammed ismiyle ilgili manzumede;

‘Āşıkun kârı demâdem âh olur

Rûz-ı şeb gitdügi ṭoğrı rāh olur (vr.141a)

ifadeleri ile âşığın her zaman ah çekmesi ve doğru yolda gitmesi vurgulanırken geleneğin sunduğu tabirlerden faydalanılır. Cafer ismiyle ilgili manzumede de sâkî elinden aşk şarabı içen âşık söz konusu edilir. Ayrıca klasik şiir geleneğinde çokça konu edilen gül-bülbül hikâyesine atıfta bulunulur:

Bâde-i ‘aşkı nûş idüp sâķiden

Bülbüli gül üzre ‘aşkıdır şakıdan (vr.140b)

Bu örneklerde görüldüğü üzere yukarıda zikredilen bazı manzumeler muhteva açısından birer gazel görünümündedirler. Bu da gösteriyor ki, bu metinleri oluşturanlar edebî geleneğe –bir nebze de olsa– vâkıftırlar.

Belirli bir anlayış çerçevesinde oluşturulan ve belli bir sistematığı olan fal metinlerinin hemen birçoğunda birtakım benzerlikler görmek mümkündür. Öyle ki, erkek isimleriyle oluşturulan manzum fal metinlerinde daha çok aynı isimler üzerinde durulmuştur. Bu durum, yıllardır süregelen bir kültürün parçası olarak erkeklere çoğunlukla aynı isimlerin verildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bununla beraber, bazı küçük farklılıklar görmek de mümkündür. Aşağıda verilen tablo, yayınlanmış metinlerden ve yazma eser kütüphanelerinden ulaştığımız erkek isimleriyle oluşturulan manzum fal metinlerindeki isimlerin sıklığını göstermektedir.

Tablodan anlaşılabacağı üzere bu tür metinlerde bahse konu edilen isimlerin büyük kısmı benzerlik göstermektedir. Bununla beraber sadece çalışmamıza konu olan mecmuadaki fal metninde konu edilen isimler de vardır. Abdi, Murtaza, İdris ve Bektaş isimlerinin diğer dört metinde zikredilmeyip sadece çalışmamıza konu olan metinde zikredilmesi bu metni bir nebze de olsa özgün kılmaktadır. Ayrıca, metinlerde konu edilen isimlerin bu şekilde farklılık arz etmeleri, öyle sanıyoruz ki, bu metinleri oluşturanların yaşadığı çevreyle ilişkilidir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise tüm metinlerdeki ortak isimlerin büyük oranda peygamber, ehli beyt ve halife isimleri olmasıdır. Burada belirtmek istediğimiz bir diğer nokta da başta Mecmû‘atü’n-nezâ’ir ve Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi 11449 numarada kayıtlı cönk olmak üzere, diğer metinlerde konu edilip çalışmamıza temel olan fal metninde geçmeyen isimler de bulunmaktadır.

Erkek İsimleri	FALNAMELER					
	Mecmua, İBB Bel Yz K0633	Mecmû'atü'n- nezâ'ir Ömer b. Mezîd ⁸⁶	Cönk, Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi 11449	Mecmua, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 989 ⁸⁷	Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi 34 Sü-Tarlan 67/2	Mecmua, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1082
Mustafa	+	-	+	+	+	+
Ömer	+	-	+	+	+	+
Mahmud	+	-	+	+	+	+
Veli	+	-	-	+	+	-
Ahmed	+	+	+	+	+	+
Cafer	+	-	+	-	+	-
Hasan	+	+	+	+	+	+
Musli	+	-	-	-	+	+
Osman	+	-	+	+	+	+
Abdurrahman	+	-	-	-	+	-
Muhammed	+	-	+	+	+	+
Bekir	+	-	-	-	-	+
Receb	+	-	+	-	-	+
Halil	+	-	+	+	+	+
Hüseyin	+	-	+	+	+	+
Murtaza	+	-	-	-	-	+
Abdi	+	-	-	-	-	-
Haydar	+	-	-	-	-	-

⁸⁶ Ömer b. Mezîd tarafından derlenen Mecmû'atü'n-nezâ'ir'deki söz konu metinler yayınlanmıştır. bk.: Mustafa Canpolat, "Divan Yazınına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu", **agm.**, s.311-331.

⁸⁷ Söz konusu fal metni bir çalışmaya konu olmuştur: Abdülkerim Gülhan, "Türk Kültüründe Fal ve Bir Manzum Falnâme Örneği", **agm.**, s.195-222.

Musa	+	-	+	+	+	+
Yahya	+	-	+	+	+	+
Ali	+	+	+	+	+	+
İdris	+	-	-	-	-	-
Bektaş	+	-	-	-	-	-
Süleyman	+	-	+	+	+	+
Salih	+	+	-	+	+	-
İsmail	+	-	+	+	+	+
İbrahim	+	-	+	+	+	+
Abbas	+	-	-	-	+	-
Yusuf	+	+	+	+	+	+
Kasım	+	-	+	+	+	-

2.1.5.2.3. Kadın İsimleriyle Oluşturulan Falnâme

Çalışmamıza konu olan mecmuada kadın isimleriyle oluşturulan bir falnâme metni bulunmaktadır. Söz konusu metin mecmuanın 143a-146a varakları arasındadır. Kadın isimlerine odaklanan bu metnin ilk sayfasında da bu türün hemen hemen tüm örneklerinde görüleceği üzere isimlerin ve sayıların yer aldığı fala bakmaya niyetlenen kişiyi yönlendirici mahiyetindeki bir tablo yer almaktadır. Erkek isimleriyle oluşturulan bir önce falnâme metninin devamı niteliğinde olan bu metnin –yazı tipi ve mürekkep dikkate alındığında– aynı kişi tarafından mecmuaya kaydedildiği söylenebilir. Yine bir önceki metinde olduğu gibi ilk sayfadaki tabloda bulunan isimler kırmızı renkli mürekkep ve cetvelle ayrılmıştır. Beş sütun ve on altı satırdan oluşan bu tablonun en alt satırında birbirinin katı olarak 1-2-4-8-16 sayıları verilmiştir. Otuz farklı kadın isminin kaydedildiği söz konusu tablo şu şekildedir (vr.143a-146a):

Āsiye	Rābi‘a	Fāṭma	Ḥavvā	Emīne
Ümmügülsün	Meryem	Ḥadīce	Ruḳiyye	Şāliḥa
Raḥme	Ümmühān	‘Āyşe	Şāliḥa	Ḥadīce
Sābiḥa	Emetu’llāh	Ruḳiyye	Zeyneb	‘Āyşe
Şāfiye	İsmihān	Emetu’llāh	‘Āyşe	İsmihān
‘Ābide	Ḥanīfe	Esmā	Ümmühān	Meryem
Zāhide	Zeyneb	‘Ābide	İsmihān	Zeyneb
Selīme	Esmā	Şāfiye	Ḥanīfe	Esmā
Faḥrī	‘Ālime	Ḥanīfe	Raḥme	Ümmügülsün
‘Ālime	Kerīme	Zeyneb	Sābiḥa	Sābiḥa
Kerīme	Rāziye	Zāhide	Selīme	‘Ābide
Rāziye	Ümmī	‘Āḳile	Zāhide	Selīme
Ümmī	‘Āḳile	Selīme	Kerīme	‘Ālime
Ḥūrī	Faḥrī	Ḥūrī	Ḥūrī	Rāziye
‘Āḳile	Ḥūrī	Ümmī	Rāziye	Ümmī
16	8	4	2	1

Bu fahnâme metni şu kadın isimleri ile oluşturulmuştur: Emine, Havva, Saliha, Fatma, Hatice, Rukiye, Ayşe, Rabia, Meryem, Ümmühan, İsmihan, Emetu’llah, Esma, Hanife, Zeynep, Asiye, Ümmügülsün, Rahme, Sabiha, Safiye,

Abide, Zahide, Selime, Fahri, Alime, Kerime, Raziye, Akile, Ümmi ve Huri. Benzer metinlerin hepsinde olduğu gibi bu fahnâme metninde de otuz isim söz konusu edilmiştir. Eserin oluşturulduğu dönem ve coğrafyaya ait bazı ipuçlarının bulunabileceği metinde kullanılan isimlere dikkat edildiğinde, günümüzde de sıkça tercih edilen Ayşe, Zeynep, Fatma, Rabia gibi isimler görülebileceği gibi artık çok fazla kullanılmayan Emetullâh, İsmihan, Ümmügülsün gibi isimler de görülmektedir.

İsimlerin tablo halinde verildiği varaktan bir sonraki varaktan itibaren her biri dörtlükten oluşan otuz manzume yer alır. Aruzun *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbıyla oluşturulan bu manzumelerde yer yer aruz kusurları göze çarpmaktadır. Manzumelerin kafiye düzeni ise bir önceki metinde olduğu gibi çok fazla farklılık arz etmemekle beraber, iki manzumede farklı düzenin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kafiye düzeni ve manzume sayıları şu şekildedir:

Kafiye Düzeni	Manzume Sayısı
aaxa	28
abxa	2
Toplam	30

Bir önceki fahnâme metnine nazaran kafiye örgüsünün çok fazla değişmemesi ve aruz kusurlarının da nispeten daha az görülmesi söz konusu metni oluşturan kişi/şairin edebî anlamda gelişim kaydettiği ihtimalini düşündürmektedir.

Fal bakma yöntemi benzer örneklerde ve bir önceki erkek isimleri fahnâmesinde olduğu üzere ilk sayfada verilen tablodaki sayılar vasıtasıyla yapılmaktadır. Örneğin, Rabia ismi için bir fal bakılmak isteniyor. Rabia ismi sadece sekiz numaralı sütunda geçmektedir. Bu durumda sekiz numaralı manzumeye gidildiğinde söz konusu isim ile ilgili şu mısralar karşımıza çıkmaktadır:

Dîl nigâr[ın] luţfuna âlüftedür

Halk-ı ‘âlem hüsnüne âşüftedür

Çünkü sevdüñ Râbi‘a hatunı sen

Kıymetin bil perveri nâ-süfte-dür (vr.144a)

Manzumede görüldüğü üzere Rabia isimli kadın hakkında bazı özellikler de verilmiştir. Kadın isimleriyle ilgili söz konusu falnâmede bulunan isimler, sayı değerleri ve ilgili manzumeler ise şu şekilde tablolaştırılabilir (vr.143a-146a):

Kadın İsimleri	Sayısal Değer	İlgili manzumeler
Emine	1	Hûblar içinde ol pervânedür / Gerçi kim bir dânedir ammâ nedir Niyyet itdüğün Emîne kadınıñ / Çeşm-i maḥmûrı ‘acib mestânedür
Havva	2	Reşk ider hüsnüne anuñ ‘âfitâb / Gül yanağından ider gonca hicâb Bilürüm Havvâ kadındur ḥâliyâ / Niyyet itdüğün bî-irtibâb ⁸⁸
Saliha	3	Mülk-i hüsnüñ şâh-ı devridür / Halk-ı ‘âlem kulıdur kurbânıdur Nice kul olmayasın eşigünde / Şâliḥa kadın güzeller ḥâşıdur
Fatma	4	Ġamzesi bir âfet-i devrândur / Mihr ü meh hüsnüne ser-gerdândur Bendesi olub gönülde tutduğunu / Fâtımâ kadın şâh-ı hûbândur
Hatice	5	Çîn idüp ebrûların kılsa nazar / ‘Âşıkı dildârın bağıın ezer Çünkü meylüñ Ḥadîce kadına / Kahramânı ğamzesinden el-ḥazer
Rukiye	6	Cân ü dîl ol âfetüñ meftûnıdır / Kâkül-i leylâsınıñ mecnûnıdır Şol zamîrinde Ruḳıyye kadınıñ / Çeşm-i mestânı beğâyet nûnıdır

⁸⁸ Vezin aksamaktadır.

Ayşe	7	Ruḥların şems-i duḥā kâşî hilâl / Dişleri dürr-i ‘aden lü’lû’-mişâl Añladum ḥâlâ derûnı sevdiğüñ / ‘Āyşe ⁸⁹ kadındur ol şîrîn maḳâl
Rabia	8	Dîl nigâr[ın] luṭfuna âlüftedür / Halk-ı ‘âlem ḥüsnüne ‘âşüftedür Çünkü sevdüñ Râbi‘a ḥatunı sen / Kıymetin bil perveri nâ-süfte-dür
Meryem	9	Ruḥların öpmek virir cân-ı şafâ / Leblerüñ emmek olur rûḥa ğıdâ Cân ü dîl tâlib olur ‘aşķına / Meryem ḥatunı tutduñ ğâlibâ
Ümmühan	10	Şâh-ı ḥübân âfet-i devr-i zamân / Gül yanağı reşk-i ḥürî[-i] cinân ‘Aşķına ülfet olub sevdiğüñ[ün] / Ümmühân kadın ol şüh-ı cihân
İsmihan	11	Sükker-i pâlûzedendir teni / Behcet-efzâdur o saçın ‘abķını İsmihân ḥatunı sevdüñse eger / Terk idersüñ lâ-cerem cihânı
Emetullâh	12	Şol kadar maḥbûbedir o mâh-rû / Bu güzel olmaz anuñla rû-be-rû Çünkü Emetu’llâh kadına meyl eyledüñ ⁹⁰ / Ğam yime [var] yürî şimden girü
Esmâ	13	Pür-ḥande kılsa cân-ı dildâr ğam gever[?] / Nuṭķa gelse mirâtlar el-ḥayâ ider ⁹¹ Çünkü gönül virdüñ Esmâ kadına / Ğayrınıñ muḥabbetin gönlünden gider ⁹²
Hanife	14	Zülf-i şeydâ bizi[?] ‘acib mekkâredür / Çeşm-i cāzûsı ḳatı seḥḥâredür Gerçi sevmişsin Ḥanîfe kadını / Nigârım olmaz ol bir seyyâredür ⁹³

⁸⁹ Metinde Āyşe şekilde geçen ve hemze gösterilmeyen kelimeyi, vezin gereği Āyişe şeklinde okumak kanaatimizce daha doğrudur.

⁹⁰ Vezin aksamaktadır.

⁹¹ Vezin aksamaktadır.

⁹² Vezin aksamaktadır.

⁹³ Vezin aksamaktadır.

Zeynep	15	Sözi şîrîn lebleri kand-ı nebât / Ağzı yarı ‘âşıkā āb-ı hayât Çünkü Zeyneb kadına meyl eyledüñ / Eski koca qarı[y]ı yine[?] at
Asiye	16	Hübdur rüy-ı muṭarrâdan yüzi / Hem şekerden tatlıdur şîrîn sözi ⁹⁴ Âsiye kadına çün meyl eyledüñ / Üzerine sevme bir ğayrı kıızı
Ümmügülsün	17	Âfet-i devr-i zamân çün kaşı / Cân olur elbetde uğrın baķışı Ümmügülsün kadını sevdüñ ise / Unudursun lâ-cerem yaz u kışı
Rahme	18	Ḳâmet-i tûbâdan a‘lâdur anuñ / Râh-ı Hâḳdur hâşılı cân-ı tenüñ Niyyet itmişsin Raḥme kadına / Vazgeç loḳmañ[?] degildir ol senüñ
Sabiha	19	Bir perî peyker güzeldür sevdigin / Hüsni içinde bî-bedeldür sevdigin Bildim anı Sâbiḥa kadındur ol / Sevmeye ğâyet maḥaldür sevdigin
Safiye	20	Ruḥları gül lebleri gül-nârdur / Gû[yi]yâ bir ğonçe-i bî-hârdur Şâfiye ḥatunı sevdüñ ise eger / Sâķisine mûnis-i ğam-ḥârdur
Abide	21	Nâz ile refṭâra gelse ol güzel / Seyr içün gökden yire iner ruḥları[?] Saña hemîşe ‘Âbide kadın imiş ⁹⁵ / Ṭâli‘inde kısmet-i rûz-ı ezel
Zahide	22	Gözleri şehlâ yüzi şems-i kamer / Düşmüş âfâķa zıyâsı ser-te-ser Ṭutduĝuñ şimdi zamîrinde senüñ / Zâhide kadındur ol dürr-i gevher
Selime	23	Dil-teşnesidür ğamze-i ‘ayyâresi ⁹⁶ / Halk-ı ‘âlem zâtınuñ âvâresi Selîme kadın ise gönlündeki / Cevrini çekmekdür anuñ çâresi
Fahri	24	Ol lebi ‘asel dişleri dürr-i semîn / ‘Âşıkı dildâresin itmez ḥazîn

⁹⁴ Metinde “Hem şekerden tatlıdur hem şîrîn sözi” şeklinde geçen mısradaki ikinci “hem” kelimesi vezin gereĝi çıkarılmıştır.

⁹⁵ Vezin aksamaktadır.

⁹⁶ Vezin aksamaktadır.

		Fahrî kadını sevdün çünkü sen / Hâkka hâmd eyle gice gündüz hemîn
Alime	25	Olmuşam bir meh-likâya mübtelâ / Rûyîdur âyîne-i ‘âlem-nümâ ‘Âlime kadına ol ‘âlî-neseb / Qâmet-i zîbâsına bânlar fedâ
Kerime	26	Bir kamer-‘at at güzeldür ol perî / Hûb-rûlar zümresinün serveri Çün ⁹⁷ Kerîme kadına meyl eyledün / Var fedâ kıl yoluna cân-ı seri
Raziye	27	Şehr-i âfâkdur ol meh-likâ / Herkes meyl eylemez meşel hemân Râzî ol ‘aşkında ferhâd olmak / Râziye kadındur ol şîrîn likâ
Akile	28	Hûb durur hâk bu kim ol gül-‘izâr / Her gören elbetde olur bî-‘arâr Gözün aç ‘Âkile kadındur sevdigün ⁹⁸ / Ne kadar ‘ömrün yoluna nişâr ⁹⁹
Ümmi	29	Hüsn içinde ol perînün mişli yok / ‘Âşıkâ şîvesi gâyetle çok Cândan sevdünse Ümmî kadını / Qapusundan gitme [hiç] gir aç ve toğ
Huri	30	Nice bir meyl-i hevâ-yı dil-rübâ / Nice bir uşanmadun ey mübtelâ Sevdigün Hürî kadın yaşa degil / Üç otuz ile bir onda ¹⁰⁰ var ola

Kadın isimleriyle ilgili fahnâme metinlerini diğer fahnâme türlerinden –bir nebze de olsa– öne çıkaran en önemli husus klasik şiir anlayışındaki sevgili tipolojisinin örneklerini göstermesi ve bu edebî anlayışın benzetme ve hayal dünyasından daha fazla yararlanılmasıdır. Mısralar dikkatle incelendiğinde hemen hemen tüm manzumelerde, divanlar yahut aşk mesnevilerinde hayali/meçhul/anonim olarak tasvir edilen sevgili/maşuk tipinin ete kemiğe bürünmüş ve bir isme sahip olan müşahhas kişiler şeklinde sunulduğunu görmekteyiz. Burada belirtilen fikirlerin daha

⁹⁷ Metinde “çünkü” şeklinde yazılan kelime vezin gereği “çün” şeklinde okunmalıdır.

⁹⁸ Vezin aksamaktadır.

⁹⁹ Vezin aksamaktadır.

¹⁰⁰ Metinde “onunda” şeklinde yazılan kelime vezin gereği “onda” şeklinde okunmalıdır

iyi anlaşılabilmesi açısından, kadın isimleri falnâmesinde öne çıkan ve klasik şiirde de sıklıkla tekrarlanan bazı ortak noktaları alt başlıklar halinde sunmak istiyoruz:

Emsalsiz sevgili – kendisine kul köle olunan güzellik sultanı: Divan şiirinde, özellikle gazellerde öne çıkan bu ilişkiyi/benzetmeyi kadın isimleri falnâmesinde de görmekteyiz. Örneğin; Rabia ismiyle ilgili manzumede; aşkın gönlünün, tüm insanları güzelliğiyle perişan eden ve lütuflarına müptela olunan bir sevgili tasvir edilmiş ve klasik anlayıştan farklı şekilde, sevgilinin ismi verilerek sosyal hayatta karşılaşılabilecek müşahhas bir kişi olduğu vurgulanmıştır. Saliha, Ümmühan, Sabiha, Kerime ve Ümmi isimleriyle ilgili manzumelerde de benzer ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu manzumelerde; güzellik ülkesinin sultanı olan ve tüm insanların kapısında kul köle olduğu ve canlarını feda ettikleri bir güzelden bahsedilerek bu güzeller isim verilerek müşahhaslaştırılır:

Mülk-i hüsnüñ şâh-ı devridür

Halk-ı ‘âlem kulıdur qurbânıdur

Nice kul olmayasın eşigünde

Şâliha kadın güzeller hâşıdur (vr.143b)

Şâh-ı hübân âfet-i devr-i zamân

...

Ümmühân kadın ol şüh-ı cihân (vr.144a)

Bir perî peyker güzeldür sevdigin

Hüsn içinde bî-bedeldür sevdigin

Bildim anı Sâbiha kadındur ol [...] (vr.145a)

Bir kamer-ṭal^ᶜ at güzeldür ol perī
 Hūb-rūlar zümresinūñ serveri
 Çün Kerīme ḳadına meyl eyledūñ [...] (vr.146a)

Hūsn içinde ol perīnūñ mişli yok
^ᶜ Āşīḳa şīvesi ḡāyetle çok
 Cāndan sevdūñse Ümmī ḳadını [...] (vr.146a)

Saç, göz, yüz, dudak vb. güzellik unsurlarıyla sevgili: Klasik şiirde ve burada değerlendirdiğimiz falnâme metinlerinde ortak olan bir diğer husus ise saç, göz, bakış, gamze, dudak, diş, boy vb. sevgiye ait güzellik unsurlarıdır. Örneğin; Emine, Fatma, Hatice, Rukiye, Hanife ve Ümmügülsün isimleriyle ilgili fallarda sevgilinin etkileyici, büyüleyici yan bakışı ve gamzesi, bazen aşığın üzerinde bıraktığı etkiyle bazen de can alıcı oluşuyla resmedilir:

[...] Niyyet itdügin Emīne ḳadınūñ
 Çeşm-i maḥmūrı ^ᶜ acib mestānedür (vr.143b)

Ġamzesi bir āfet-i devrāndur
 [...]
 Fāṭimā ḳadın şāh-ı hūbāndur (vr.143b)

Çīn idüp ebrūların ḳılsa nazar

[...]

Ḳahramānı ğamzesinden el-ḥazer (vr.143b)

[...] Şol zamīinde Ruḳiyye ḳadınūñ

Çeşm-i mestānı beġāyet nūnıdur (vr.144a)

[...] Çeşm-i cāzūsı ḳatı seḥḥāredür

Gerçi sevmişsin Ḥanīfe ḳadını [...] (vr.144b)

[...] Cān olur elbetde uğrın baḳış

Ümmügülsün ḳadını sevdüñ ise [...] (vr.145a)

Rukiye, İsmihan ve Hanife isimleriyle ilgili manzumelerde de sevgilinin yahut fala konu olan kadının saçları divan şiirindeki sevgili tipiyle benzer şekilde tasvir edilir:

[...] Kākül-i leylāsınūñ mecnūnıdur

Şol zamīinde Ruḳiyye ḳadınūñ [...] (vr.144a)

[...] Behcet-efzādur o saçın ‘abḳini

İsmihān ḥatunı sevdüñse eger [...] (vr.144b)

Zülf-i şeydā bizi[?] ‘acib mekkāredür

Çeşm-i cāzūsı katı sehḥāredür

Gerçi sevmişsin Ḥanīfe kadını [...] (vr.144b)

Edebî gelenekte anlatılagelen sevgili tipiyle kadın isimleri falnâmesinde benzer şekilde sunulan diğer güzellik unsurları ise fala konu olan kişinin dudakları ve dişleri ile ilgilidir. Söz gelimi, Ayşe, Meryem, Zeynep ve Fahri isimli kadınlarla ilgili manzumelerde bu kişilerin inciye benzeyen dişleri ve aşığa hayat veren tatlı dudaklarına dikkat çekilir:

[...] Dişleri dürr-i ‘aden lü’lū’-mişāl

Añladum ḥālā derūnī sevdigün

‘Āyşe kadındur ol şīrīn maḳāl (vr.144a)

[...] Leblerün emmek olur rūḥa ḡidā

Cān ü dil ṭālib olur ‘aşḳına

Meryem ḥatunı tutduñ ḡālibā (vr.144a)

Sözi şīrīn lebleri ḳand-ı nebāt

Aḡzı yarı ‘āşıḳa āb-ı ḥayāt

Çünkü Zeyneb ḳadına meyl eyledün [...] (vr.144b)

Ol lebi ‘asel dişleri dürr-i şemīn

‘Āşıḳı dildāresin itmez ḥazīn

Faḥrī ḳadını sevdün çünkü sen [...] (vr.145b)

Rahme, Abide ve Alime isimli kadınlarla ilgili manzumelerde de klasik şiirdeki sevgili imajıyla benzer şekilde söz konusu kadınların dikkat çekici boyları ve nazlı yürüyüşleri tasvir edilir:

Qāmeti tūbādan a‘lādur anuñ

Niyyet itmişsin Raḥme qadına [...] (vr.145a)

Nāz ile reftāra gelse ol güzel

Saḥa hemīşe ‘Ābide qadın imiş [...] (vr.145b)

[...] ‘Ālime qadına ol ‘ālī-neseb

Qāmet-i zībāsına bānlar fedā (vr.145b)

Çalışmamıza konu olan kadın isimleri falnâmesi ile divan şiirinde konu edilen sevgili tipiyle ilgili ortak söyleyişler bunlarla sınırlı değildir. Birçok manzumede fala konu olan kişilerin yüz özellikleriyle tasvir edildikleri mısralarda da edebî gelenektekiyle ortak söyleyişler görmek mümkündür. Bu noktada dikkat çekmek istediğimiz en önemli husus, klasik şiirde meçhul yahut efsanevi bir karakter olduğu belirtilen sevgili tipinin çalışmamıza konu olan falnâmede isim verilerek mücessem varlıklara bürünmeleridir. Bu durum, belirli bir medeniyet çerçevesinde oluşturulan klasik edebiyatın sosyal hayattan uzak olmadığını gösteren noktalardan biridir. Bu metinlerin, özellikle hem fala baktıran hem de falına bakılan kişiler noktasında muhataplarının olduğu düşünüldüğünde yukarıda değindiğimiz görüş daha da kuvvetlenmektedir. Zira gerek divan şiirinde kullanılan benzetme ve ibarelerin

gerekse bahse konu olan falnâmedeki ifadelerin gerçek hayattan uzak, hayali mısralar olduğunu söylemek, öyle sanıyoruz ki, temelsiz bir iddiadan öteye gitmemektedir.¹⁰¹

Mevcut literatür ve yazma eser kütüphanelerin dijital kataloglarında yaptığımız taramalarda bu türe örnek oluşturabilecek sadece iki örnek tespit edebildik. Bunlardan ilki, erkek ve kadın isimlerinin bir arada nazmedildiği *Mecmû'atü'n-nezâ'ir*'deki metindir. İkincisi ise; Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2615 numarada *Mecmû'a-i Eş'ar* ismiyle kayıtlı mecmuanın 83b-84b varaklarında kayıtlı metindir. Bu fal türüyle ilgili çok fazla örneğin olmaması, kadın isimleri falnâmelerinin diğer falnâme türleri kadar yaygın olmadığını göstermektedir. Bu hususun arz-talep ilişkisi ile değerlendirilmesi gerektiğini de burada özellikle belirtmek istiyoruz. Kadın isimleri falnâmelerinin yaygın olmaması¹⁰², bu fal türüne çok fazla rağbet edilmediğine bir işarettir. Çalışmamıza konu olan falnâme metni ile diğer örnekler arasında ortak yönlerin daha iyi anlaşılabilmesi için ulaşabildiğimiz metinlerdeki isimlerle ilgili tablo aşağıdaki gibidir. Yukarıda belirtildiği gibi Ömer b. Mezîd tarafından derlenen *Mecmû'atü'n-nezâ'ir*'de ve bu falnâme türüne örnekler vardır. Tablodan anlaşılacağı üzere her üç örnekte de ortak olan isim yoktur. Bununla beraber çalışmamıza konu olan kadın isimleri falnâmesi ile Milli Kütüphane'deki mecmuada kayıtlı metin arasında bazı benzerlikler görülmektedir. Bu iki metinde on kadın ismi manzumelere konu olmuştur. Otuz isimden on tanesinin benzerlik göstermesi bu iki metnin kendilerine has bazı özgünlüklerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca her iki metinde de ortak olan isimlerle ilgili manzumeleri incelediğimizde birebir benzeyen ifadelere rastlanmamaktadır.

¹⁰¹ Bu noktada, edebiyat-medeniyet ilişkisine değinen ve bu ilişkinin divan şiirindeki etkilerine odaklanan değerli bir çalışma için bk.: Yaşar Aydemir, “Edebiyat Medeniyet İlişkisi ve Bu İlişkinin Divan Şairinin Sevgili Tipine Yansıması”, **I. Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu**, İstanbul Üniversitesi (12-13 Nisan 2007), İstanbul 2007.

¹⁰² Burada savunulan düşünce mevcut bilgilere göredir ve söz konusu falname türüyle ilgili metin tespitlerinin artmasıyla bu fikir değişebilir.

İsimler	FALNAMELER		
	Mecmua İBB Bel Yz K0633	Mecmû‘atü’n-nezâ’ir Ömer b. Mezîd ¹⁰³	Mecmua Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2615
Emine	+	-	+
Havva	+	-	+
Saliha	+	-	-
Fatma	+	-	+
Hatice	+	-	+
Rukiye	+	-	+
Ayşe	+	-	+
Rabia	+	-	+
Meryem	+	-	-
Ümmühan	+	-	-
İsmihan	+	-	-
Emetullâh	+	-	-
Esmâ	+	-	-
Hanife	+	-	+
Zeynep	+	-	+
Asiye	+	-	-
Ümmügülsün	+	-	-

¹⁰³ Ömer b. Mezîd tarafından derlenen Mecmû‘atü’n-nezâ’ir’deki söz konusu metinler yayınlanmıştır. bk.: Mustafa Canpolat, “Divan Yazınına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu”, **agm.**, s.311-331.

Rahme	+	-	-
Sabiha	+	-	-
Safiye	+	-	-
Abide	+	-	+
Zahide	+	-	-
Selime	+	-	-
Fahri	+	-	-
Alime	+	-	-
Kerime	+	-	-
Raziye	+	-	-
Akile	+	-	-
Ümmi	+	-	-
Huri	+	-	-

2.1.5.2.4. Kuş İsimleriyle/Türleriyle Oluşturulan Falnâme

Çalışmamıza konu olan mecmuada, hayvan falnâmeleri genel başlığı altından değerlendirilebilecek kuş isimleri yahut türleri falnâmelerine bir örnek vardır. Mecmuanın 146b-149b varakları arasında yer alan söz konusu falnâme tüm benzer örneklerde olduğu gibi fala bakmaya/baktırmaya niyetlenen kişiyi yönlendiren bir tablo ile başlamaktadır. Yazı tipi ve mürekkep dikkate alındığında bir önceki kadın isimleri falnâmesinin devamı niteliğinde görünen söz konusu fal metninin aynı kişi tarafından mecmuaya eklendiği söylenebilir. Bir önceki fal metninde olduğu gibi ilk

sayfadaki tabloda bulunan isimler kırmızı renkli mürekkep ve cetvelle ayrılmıştır.

Beş sütun ve on altı satırdan oluşan bu tablonun en alt satırında birbirinin katı olarak

1-2-4-8-16 sayıları verilmiştir. Otuz farklı kuş ismi veya türünün kaydedildiği söz

konusu tablo şu şekildedir (vr.146b-149b):

Ṭāvūs	Leylek	Atmaca	Ṭūtī	Şāhin
Ḳarğa	Çil	‘Anḳā	Bülbül	Ḳumrı
Çil	Ḳartal	Bülbül	Şāhin	Atmaca
Ebābīl	Keklik	Gügercin	‘Anḳā	Ṭāvūs
Bayḳuş	Hüdhüd	Ṭoğan	Ḳaraḳuş	Leylek
Şıḡırcıḳ	Hümā	Şıḡırcıḳ	Keklik	Ṭurna
Deveḳuşı	Ṭurna	Aḳbaba	Bıldırcın	Hümā
Çaylaḳ	Aḳbaba	Bıldırcın	Bayḳuş	Ḳaraḳuş
Ḳırlanḳıç	Ebābīl	Ḳırlanḳıç	Aḳbaba	Şıḡırcıḳ
Şaḳşaḡān	Bıldırcın	Ḳarğa	Deveḳuşı	Şaḳşaḡān
Serçe	Bayḳuş	Şaḳşaḡān	Ḳarğa	Ebābīl
Ḳartal	Serçe	Ḳuzḡun	Şaḳşaḡān	Ḳuzḡun
Ḳaz	Ḳuzḡun	Serçe	Ḳartal	Bülbül
Ḳuzḡun	Ḳaz	Ṭurna	Ḳaz	Ḳartal
Ḳaraḳuş	Gügercin	Ḳaz	Hümā	Aḳbaba
16	8	4	2	1

Kuş isimleri falnâmesinde şu kuşlar hakkında manzumeler yazılmıştır: Kumru, tuti (dudu), şahin, doğan, atmaca, anka, bülbül, hüdhd, leylek, keklik, hüma, güvercin, turna, bildirgin, akbaba, çaylak, tavus, devekuşu, karakuş, kırlangıç, sığırcık, karga, saksağan, çil, eabil, baykuş, kartal, serçe, kuzgun ve kaz. Dikkat edilirse falnâme metninde değinilen kuşların büyük çoğunluğu gerçek hayatta karşılaşılabilecek türler olmakla beraber anka ve hüma gibi efsanevi kuşlar da fala konu olmuştur.

Otuz kuş ismi hakkında bilgilerin/tahminlerin verildiği falnâme otuz dörtlüktür. Tuyuğ nazım şekliyle oluşturulan falnâmede vezin konusunda çok fazla düzensizlikler dikkat çekmektedir. Dörtlüklerde önceki falnâme metinlerinden farklı olarak aaxa şeklinde tek kafiye düzeni tercih edilmiştir. Fal bakma yöntemi ise diğer metinlerle aynıdır. Şöyle ki; ilk varakta verilen yönlendirici ile seçilen kuş isminin geçtiği sütunlardaki sayılar toplanarak manzume numarası tespit edilir ve ilgili manzume açılarak fal baktırmak isteyen kişinin seçtiği kuşun işaret ettiği anlamlar ve kişinin ruhi durumu hakkında bazı tahminleri içeren dörtlük okunur. Örneğin baykuş için fal baktırmak isteyelim. Baykuş 2, 8 ve 16 numaralı sütunlarda geçmektedir. Bu sayıları topladığımızda 26 sayısı çıkmakta ve bu da bizi 26 numaralı manzumeye yönlendirmektedir. İlgili manzume ise şöyledir:

Ey yüzi gül bade içmek hoş olur

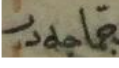
Hem anı nüş eyleyen serhoş olur

Gel ‘imâret eyle hüsnuñ bağına

Kim vîrân yerde hemân baykuş olur (vr.149b)

Görüldüğü gibi manzumede odak noktası baykuş olmakla beraber geri planda yine bir sevgili metaforu dikkat çekmektedir. Ayrıca baykuşların bugün dahi devam eden inanış üzere baykuşların viran yerlerde yaşamaları da vurgulanmıştır. Kuş

isimleriyle ilgili fahnâmede bahsedilen kuş türleri ve ilgili manzumeler şu şekilde gösterilebilir (vr.146b-149b):

Kuş İsimleri/Türleri	Sayısal Değer	İlgili manzumeler
Kumru	1	Efendim hüsnuñ devridür ¹⁰⁴ / Yanağı gül kâmeti selvîdür ¹⁰⁵ Kılbûñ içre tutduğıñ ¹⁰⁶ / Yûsufuñ ismin okıyan kumrıdur
Tuti (dudu)	2	Ey efendim kâkülûñ ‘anber durur / Şanki Hâyder öñünde kanber durur ¹⁰⁷ Kendüyi itmiş kafes içre nihân / Şol tûti kim yedügi sükker durur
Şahin	3	Hakk te‘âlâ hûb yaratdı çün seni / Anıñçün mecnûn itdün sen beni Şöyle kim niyyet itdügin bildim senün ¹⁰⁸ / Ügin ¹⁰⁹ elân şahin olur bil anı
Doğan	4	‘Āşıkın ağlatmağ begim yamân olur ¹¹⁰ / Hem güzellik geçer yamân olur Koluñ üzre hoş yaraşur / Oldı gör sen anı kim toğan olur
Atmaca	5	Çeşmün üzre kaşlaruñ / Çatma anı kim çatmacadur Yüze yetiştirmişdür onı ol / Kulakda görünür ānı kim atmacadur
Anka	6	Sevdigimün gözleri şehlâ durur / Ol mübârek yüzi hem zîbâ durur

¹⁰⁴ Vezin aksamaktadır.

¹⁰⁵ Vezin aksamaktadır.

¹⁰⁶ Vezin aksamaktadır.

¹⁰⁷ Vezin aksamaktadır.

¹⁰⁸ Vezin aksamaktadır.

¹⁰⁹ Baykuş türünden olan puhukuşunun bir çeşidi. bk.: Cem Dilçin, **Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1983, s.223.

¹¹⁰ Vezin aksamaktadır.

		Ey efendim hâtırında tutduğun / Kûh-ı kâf içre bugün ‘anķā durur
Bülbül	7	Sevdigim kāküllerin sünbül gibi / Şol siyāh hālūn gūyā kulkul gibi Gülşen içre dā’imā feryād iden / Hâr ucından şol ġarīb bülbül gibi
Hüdhüd	8	Dostum ġāyet yürekde acı var / Kıl ‘aķā kim zîr-i ġüsnūn bācı var Sen Süleymāna gerek kim peyk ola / Şol hüdhüd kim başında tācı var
Leylek	9	Nice bir giryān idersūn sen beni / Ġāyetile bî-vefā gördüm seni Ey melek yüzli efendim ben senūn / Leylek imiş tutduğun bildüm anı
Keklik	10	Hışma gelseñ ‘āşıkā beglik olur / Ol şafādan hâtırı şenlik olur Ey perī hâtıra alup tutduğun / Kuşlar içre meger keklik olur
Hüma	11	Haste düşmiş bendelerūn gel aña / Degme tabīb tīmār eylemez bil aña Gönlūn içre tutmuşsin şehā / Şol hümādur kim irişmez el aña
Güvercin	12	Yār oldur kim ‘āşıkına yār ola / Göricek hem dīl anı bīmār ola Dilerüm kim ‘arzuġālīm iregöre / Şol güvercin kim senūnle yār ola
Turna	13	Hîç vefā gelmez cihānda yārdan / Rûz-ı şeb diñmez elīm feryāddan Hoş yaraşur başuñ üzre ey perī / Turnalar mı kim gelür Bağdāddan
Bıldırcın	14	Öldürürsūn ‘āşıkūn bir kaçını / Oldurursuñ bārī bildür kaçını Umarım senden efendim kıla kerem / Tutduğun bıldırcınuñ kaçını
Akbaba	15	Hakķ te‘ālā ‘ömrüñi kılsun mezīd / Kim yamān şanan olsun Yezīd Dilerüm Hākdan demādem ey şanem / Akbaba gibi ola ‘ömrūn mezīd
Çaylak	16	Ne yamāndur dünyāda torluklar / Bir alay işsiz güçsiz aylaklar Ol raķīb iderse rüyına nazar / Umarım oysun gözün çaylaklar

Tavus	17	‘Āşık oldur kim işi nālān ola / Rûz-ı şeb hem kârı âh-ı efgān ola Çünki tutmuşsın gönlünde anı sen / Beñzer ol kim tâvûs-ı cevlan ola
Devekuşu	18	Mecnûn olanuñ aķar gözi yaşı / Hîç oñulmaz dâ’imâ bağrı başı Hâtıruñuzda geçürmişsüz şehâ / Ne ‘acebdür dünyâda devekuşu
Karakuş	19	Cümlemüzi yaradan ol yâridür / ‘Āşıkı ğamdan kırtaran yâridür Gönlüñ içre kim anı tutduğun / Kârakuşdur kim kuşlar serdâridür
Kırlangıç	20	Ruĥlaruñ hem kırmuzu gül rengidür / Anı bilmez hem şunlar kim bengidür Ne ĥûb olur ey efendim tutduĥuñ / Kırlanķıç kim zülfüñ rengidür
Sığırcık	21	Zülfüni ğâyet perişân itmişsin / ‘Āşık-ı bî-dîlleri unutmuşsın Hâtırında ola kim şimdi senüñ / Şol sığırcık kuşını tutmuşsın
Karga	22	‘Āşık[1] öldüren hem ferdâ imiş / Bilmiş ol kim bir ‘aceb sevdâ imiş Hâtır alub anı bildüm şehâ / Gönlüñ içre tutduĥuñ karga imiş
Saksağan	23	Oñmaz ‘âşıkla cevriden / Dîdem içre murâda ĥayriden Cümleden sen pâk ol sevdiğim / Şakşakândur cîfe üzre devriden
Çil	24	Leblerini ağzıma şun mîl gibi / Kıl mu‘atţar kâkülüñ sünbül gibi Şimdi sensin ĥüsn eline pâdişâh / Kulların başına cem‘ it çil gibi
Ebabil	25	Gel teferrüc it şehr-i Bâbili / Zûlm ile katl itdi Kâbil Hâbili Şimdi gönlünde tutmuşsın anı / Kuşlar içinde hemân ebâbili
Baykuş	26	Ey yüzi gül bâde içmek ĥoş olur / Hem anı nûş eyleyen serĥoş olur Gel ‘imâret eyle ĥüsnüñ bâĥına / Kim vîrân yerde hemân baykuş olur
Kartal	27	Tîrmizüñ baña kıldı elleri / Başıma getürdi bunca ĥâlleri

		Vücūdum şehrūn hārāb itmekiçün / Yilegin virdi aña kıartalları
Serçe	28	Sevdiğim heb cümleden a‘lā durur / Selvî boyı ol şehūn bālā durur Kuşlar içinde arayup bulduğıñ / Serçedür kim cümleden ednā durur
Kuzgun	29	Yārim añduqça cigerüm hūndur / Anıñçün hātırım maḥzūndur Ey lebi şir̄in gönülden tutduğıñ / Şol leş üzre kıonana kıuzğundur
Kaz	30	Dilberüm hem söze gelse nāz ile / Nice kim meclis şūh olur sāz ile Senūñle bāde içdükçe şehā / Mecl̄isimüz pür olsun kıaz ile

Türklerin mitolojik çağlardan beri sevdikleri, hayranlık duydukları, hayra yordukları, ümit besledikleri ve pek çok özellikleriyle kendilerine yakın buldukları için sembol olarak kabul ettikleri kuşlar Türk tarihinin hemen hemen her döneminde kültürün bir parçası olmuştur.¹¹¹ Bu ilginin bir sonucu olarak, gerek resim ve minyatürlerde, gerek mimari yapılarda ve gerekse edebî sahada kuşlarla ilgili bir motif bulmak gayet tabiidir. Divan edebiyatı, halk edebiyat veya tekke edebiyatı gibi edebiyatın çeşitli dallarında da kuş motifi yahut mazmunun yansımalarını görmek mümkündür. Bu bağlamda özellikle divanlardaki manzumelere serpiştirilen bazı mısralarda Türklerin kuşlar etrafında oluşturdukları hayalleri görmek mümkündür. Bununla beraber kuşlar ve buna bağlı inanış ve hikâyelerin konu edildiği müstakil eserler de azımsanmayacak sayıdadır. Örneğin; Gülşehrî tarafından kaleme alınan *Mantıku’t-Tayr*, Ali Şir Nevâyî tarafında yazılan *Lisânü’t-Tayr*, Derviş Şemseddin’in *Deh Murg* isimli eseri, Zaîfî’nin *Gülşen-i Sîmurg*’u ve Mehmed Ârif’in *Ravzatü’t-Tevhîd* ile *Bülbülnâme/Bülbülüyye* isimli eserleri birtakım kuşlar ve kuşlar etrafında vuku bulan kimi hayali/mitolojik olaylara odaklanan eserlerin en bilinenleridir.¹¹²

¹¹¹ Ömür Ceylan, **Kuşlar Divanı**, Kapı Yay., İstanbul 2007, s.15.

¹¹² Ceylan, **age.**, s.31.

Manzum ve mensur olmak üzere değişik şekillerde ve geniş bir yelpazede kendine yer bulan kuş motifinin, insanların özellikle gelecekle ilgili bazı kaygılarını gidermeye odaklanan fâlnâmelerde de kendine yer bulduğu görülmektedir. Bu türde manzum olarak kaleme alınan eserlerin en bilineni ve mevcut bilgilere göre en eski tarihli Zaîfî'nin geniş külliyyatı dâhilinde kendi hayat hikâyesini anlattığı *Sergüzeşt-i Zaîfî* içerisinde kendine yer edinen *Fâl-ı Murgân* isimli manzum fâlnâmedir.¹¹³ Çalışmamıza konu olan mecmuadaki kuş isimleri fâlnâmesiyle büyük benzerlikler göstermektedir. Fakat gerek sebeb-i telif ve hâtime kısımlarının olması ve gerekse manzumelerdeki kusursuzluklardan dolayı Zaîfî'nin söz konusu eseri özgün, eksiksiz ve tam bir fâlnâme görünümündedir. Bununla beraber söz konusu eser, çalışmamızdaki fâlnâme ile farklılıklar da barındırmaktadır. Şöyle ki; Zaîfî'nin fâlnâmesi 59 kuş ihtiva ederken çalışmamızdaki fâlnâmede 30 kuş bulunmaktadır. Buna bağlı olarak *Fâl-i Murgân*'da sırasıyla ve birbirlerinin katı şeklinde 1-2-4-8-12-16-32 sayıları altında gruplar oluşturulmuşken çalışmamıza konu olan kuş isimleri fâlnâmesinde 1-2-4-8-12 sayıları altında gruplandırmalar yapılmıştır.

Genel olarak bazı hayvanları ve birtakım kuşları konu edinen bir diğer manzum fâlnâme de Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 5179 arşiv numarasıyla kayıtlı fâlnâmedir. Fakat bu eser hem tertip şekli hem de fal bakma yöntemi açısından önemli farklılıklar arz eder. Zira bu metinde isimlere odaklanan diğer fâlnâmelerin hemen hemen tamamında göründen bir yönlendirici bir diğer ifadeyle isim listesi ve sayıları ihtiva eden bir tablo bulunmaz. Söz konusu eserde bazı sayfaların koptuğu ve özellikle baş ve son kısımdan bazı eksiklikleri olduğu aşîkârdır. Bu nedenle eserle ilgili kesin bir hüküm vermek zor görünmektedir. Her ne kadar eserde yer verilen birçok başlıkta ve kütüphane katalogunda “fâl” kelimesi kullanılmış olsa da bu metin, haddizatında metnin kuruluşu dikkate alındığında her beyitte okuyucuyu başka bir hayvana ve son olarak peygambere veya başka bir dinî

¹¹³ Kurnaz, “Zaîfî'nin *Fâl-ı Murgân*'ı”, *agm.*, s.184.

şahsiyete yönlendiren bir nasihatname veyahut rüya tabirnamesi görünümündedir. Örneğin; atmaca ile ilgili manzumede “*Geyige var su ’âl eyle iy yâr*” (2a) şeklinde okuyucu geyiğe yönlendirilir. Geyikle ilgili manzumede ise “*Yûnusa mûnis olmayan bilmez*” (7a) ifadeleriyle okuyucu bu kez de Yunus peygamber ile ilgili manzumelere yönlendirilir.¹¹⁴ Yukarıda değinildiği gibi bu eser sadece kuşlara odaklanmaz. Karada yaşayan birtakım hayvanlar ile bazı peygamberler ve dinî şahsiyetler de bu metnin merkezindedir. Bu metni özel kılan en önemli nokta ise ismi geçen peygamber, dinî şahsiyet ve hayvanların minyatürlerle tasvir edilmiş olmasıdır. Kuş falnâmeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha iyi anlaşılabilmesi adına, tespit edebildiğimiz ve yukarıda kısaca değindiğimiz metinler ile çalışmamıza konu olan falnâmedeki kuş isimlerini tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz. Burada yapılan karşılaştırmanın çalışmamıza konu olan falnâme metni merkezinde olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Bu nedenle diğer metinlerde bulunup, çalışmamıza konu olan falnâmede bulunmayan kuşlar dikkate alınmamıştır. Ayrıca mahiyeti ve fal bakma/açma yöntemi farklı olmasına rağmen Milli Kütüphane’de kayıtlı falnâme metninde geçen kuş isimleri de fikir vermesi açısından karşılaştırmaya uygun görülmüştür.

Kuş İsimleri	FALNAMELER		
	İBB Bel Yz K0633 Nolu Mecmua	Fâl-i Murgân Zaîfî	Fâl-nâme 06 Mil Yz A 5179
Kumru	+	+	+

¹¹⁴ Söz konusu eserle ilgili bir çalışma yapılmıştır. Fakat maalesef üzülererek belirtmeliyiz ki yazma nüshada görülen eksiklikler bu çalışmada da karşımıza çıkmaktadır. Metinde iç içe yönlendirmeler bariz şekilde görülmesine rağmen araştırmacı metnin sadece hayvanlarla ilgili kısmına odaklanmıştır. Daha fazla bilgi için bk.: Özkul, **agm.**, s.1134-1169.

Tuti (dudu)	+	+	-
Şahin	+	+	+
Doğan	+	+	+ ¹¹⁵
Atmaca	+	+	+
Anka	+	+	-
Bülbül	+	+	+
Hüdhüd	+	+	+
Leylek	+	+ ¹¹⁶	-
Keklik	+	+	+
Hüma	+	+	+
Güvercin	+	+	-
Turna	+	+	+ ¹¹⁷
Bıldırcın	+	+	+ ¹¹⁸
Akbaba	+	+ ¹¹⁹	+ ¹²⁰
Çaylak	+	+	+ ¹²¹
Tavus	+	+	-
Devekuşu	+	+	+
Karakuş	+	-	-
Kırlangıç	+	+	+ ¹²²
Sığırcık	+	+	+
Karga	+	+	+
Saksağan	+	+	+
Çil	+	+	-
Ebabil	+	-	-

¹¹⁵ Metinde doğan kuşunun Farsça karşılığı olan “bâz” geçmektedir.

¹¹⁶ Fâl-i Murgân’da leylek ismi yerine Arapçalaşmış şekli olan “laklak” ismi tercih edilmiştir. Burada aynı kuş türü kastedildiğinden bu isim de karşılaştırmada dikkate alınmıştır.

¹¹⁷ Metinde turna ismi geçmemekle beraber buna mukabil, turnanın Farsçası “küleng” kullanılmıştır.

¹¹⁸ Metinde bıldırcın ismi geçmemekle beraber buna mukabil, bıldırcının Farsçası “semâne” kullanılmıştır.

¹¹⁹ Metinde akbaba ismi geçmemekle beraber buna mukabil, akbabanın Arapçası “kerkes” kullanılmıştır.

¹²⁰ Metinde akbaba ismi geçmemekle beraber buna mukabil, akbabanın Arapçası “kerkes” kullanılmıştır.

¹²¹ Çaylak kelimesi metinde kullanılmamıştır. Bunun yerine yine Türkçe bir kelime olan “devlingeç” kullanılmıştır.

¹²² Metinde kırlangıç kelimesi doğrudan geçmeyip bunun yerine Farsçası olan “perestû” kelimesi tercih edilmiştir.

Baykuş	+	+	-
Kartal	+	+	+ ¹²³
Serçe	+	+	+ ¹²⁴
Kuzgun	+	+	+ ¹²⁵
Kaz	+	+	+

Tablodan anlaşılacağı üzere çalışmamıza konu olan falnâme ile Zaîfî'nin Fâl-i Murgân'ı büyük benzerlikler göstermektedir. Öyle ki, incelediğimiz falnâmede olup Fâl-i Murgân'da geçmeyen sadece iki kuş bulunmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus ise Milli Kütüphane'de kayıtlı falnâme metninde kuşların özellikle Farsça veya Arapça isimleri tercih edilmiştir. Söz konusu yazma nüshanın minyatürlerle de süslenmiş olması bu metinlerin farklı ortamlar veya bilgi ve birikim olarak farklı tabakadaki insanlar için hazırlanmış olabileceği kuvvetli bir ihtimal olarak kabul edilebilir.

Gerek çalışmamıza konu olan kuş isimleri falnâmesinde ve gerekse diğer falnâmelerde beyitlerde ismi anılan her bir kuşla ilgili inanışlar, efsaneler ve zaman zaman da kuşların dış görünüşleri yahut yaşadıkları ortam da söz konusu edilir. Çalışmamıza konu olan mecmuadaki metinde fala konu olan –her kuşla ilgili olmasa da– bazı kuşlarla ilgili serdedilen bu özel hususiyetleri ayrı ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır.

Tuti (dudu): Güzel sesi, tatlı dili ve zaman zaman da renkli tüyleri ile divan şiirinde sıklıkla geçen kuşlardan olan tuti çalışmamıza konu olan falnâmede de kafeslerde tutulması ve şekillerle beslenmesi yönleriyle anılmıştır.

Doğan: Kol üzerinde tutulur. İlgili manzumenin arka planında bu kuşun avcılıkta kullanılması gerçeği bulunur.¹²⁶

¹²³ Metinde kartal ismi geçmemekle beraber buna mukabil, kartalın Arapçası “ukâb” kullanılmıştır.

¹²⁴ Metinde serçe ismi geçmemekle beraber buna mukabil, serçenin Farsçası “güncişk” kullanılmıştır.

¹²⁵ Metinde kuzgun ismi geçmemekle beraber buna mukabil, kuzgunun Farsçası “kelâğ” kullanılmıştır.

Atmaca: Omuzda, başta tutulması konu edilir. Atmaca kuşu da tıpkı doğan gibi avcılıkta faydalanılan bir türdür.¹²⁷

Anka: Efsanevi bir kuş olarak divan şiirinde çokça zikredilen bu kuş falnâme metninde de var olup olmadığı bilinmeyen Kafdağı'nı mesken tutmasıyla konu edilir.

Bülbül: Güle olan aşkı nedeniyle efsaneler konu olan bülbül falnâmedeki ilgili manzumede, bülbülün gülşende feryat etmesi vesilesiyle zikredilir.¹²⁸

Hüdhüd: Hz. Süleyman'ın aracı kuşlarından olan ve Kur'ân-ı Kerim'de de ismi zikredilen bu kuş çalışmamıza konu olan falnâmede de Süleyman peygamberle ilgisi ile anılır.¹²⁹

Hüma: Şark mitolojilerinde ve divan şiirinde sıklıkla geçen hüma, anka kuşu gibi efsanevi bir kuştur.¹³⁰ Falnâmede de efsanevi ve erişilmez olması hususiyetiyle geçer.

Güvercin: Bilindiği üzere güvercinler henüz teknolojinin ilerlemediği yıllarda uzunca bir süre posta/haberleşme aracı olarak kullanılmışlardır.¹³¹ Falnâmedeki güvercinle ilgili falda da güvercinin bu tarihî özelliğine atıfla sevgiliye haber göndermeye vesile kılınır.

¹²⁶ Osmanlı sarayında ve padişahlar nazarında özel bir konumu olan doğanın özel görevlileri dahi bulunmaktaydı. Doğancı adı verilen bu hizmetliler başta av gezilerinde faydalanılan doğan kuşunu yetiştirmek olmak üzere padişahın ve sarayın av ve avlaklarından mesuldüler. bk.: Abdülkadir Özcan, "Doğancı", *DİA*, C.9 İstanbul 1994: 487-489. Ayrıca bk.: Ali Rıza Yalgın, "Doğanla Avcılık", *Ülkü Dergisi*, C.3, S.4, Ankara 1949: 29-31.

¹²⁷ Bu alışkanlık, günümüzde özellikle Doğu Karadeniz'de geleneksel olarak halen devam ettirilmektedir. Bu hususta bk.: Dr. Oğuz Kurdoğlu - Gernant Magnin, *Doğu Karadeniz'de Atmacacılık*, WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) Yay., İstanbul 2017.

¹²⁸ Bülbülün sanat ve edebiyatta işleniş i ile ilgili bilgiler için bk.: Cemal Kurnaz, "Bülbül", *DİA*, C.6 İstanbul 1992: 485-486; Ceylan, *age.*

¹²⁹ Hüdhüd ile ilgili kıssalar, hayaller ve benzetmeler için bk.: Cemal Kurnaz – Ömer Faruk Harman, "Hüdhüd", *DİA*, C.18, İstanbul 2012: 478; Ceylan, *age.*

¹³⁰ Hüma ile ilgili kıssalar, hayaller ve benzetmeler için bk.: Cemal Kurnaz, "Hüma", *DİA*, C.6 İstanbul 2012: 461-462; Ceylan, *age.*

¹³¹ Süleyman Özbek, "Güvercin Kanadında Gelen Haber: Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri", *Gazi Türkiyat*, S.23, Güz 2018: 19-44.

Turna: Gökyüzündeki düzenli uçuşu, zarif tüyleri anılan ve yaptığı yolculuklar nedeniyle gurbet v sıla çağrışımları uyandıran bu kuş edebiyatın gözde kuşlarından¹³² Bazı halk destanlarında ve özellikle halk şiiri örneklerinde sıklıkla geçen turna fahnâmede Bağdat'tan gelmesi detayıyla zikredilir.¹³³

Akbaba: Leşle beslenmesi ve açgözlü oluşu nedeniyle divan şiirinde daha çok olumsuz yönleriyle hayal ve benzetmelere konu olan akbaba¹³⁴ çalışmamıza konu olan fahnâmede ilginç bir şekilde olumlu bir çağrışımla zikredilir. Bilindiği üzere akbabalar yırtıcı kuşların en uzun ömürlülerindendir. Fahnâmedeki ilgili falda da bu özelliğe atfen sevgilinin akbaba gibi uzun ömürlü olması için dua edilir.

Çaylak: Yırtıcı hayvanlardan olan ve daha çok leşle beslenen bir tür olan çaylak da ekseriyetle olumsuz çağrışımlarla şiire konu olmuştur.¹³⁵ Bu kuş, fahnâmedeki ilgili manzumede de divan şiirinin sevimsiz karakteri ve âşıkla maşuk arasındaki en büyük engel olarak görülen rakiple birlikte zikredilir. Bu mısralarda, sevgilinin yüzüne bakması durumunda rakibin gözlerinin oyulması için çaylaktan yardım istenir.

Tavus: Edebiyatta çokça işlenen kuşlardan olan tavus; rengârenk oluşu, gezip tozması, güzellik, gösteriş, itibar ve ihtişam çağrışımlarıyla hayal ve benzetmelere konu olur. Renkli tüyleri ile zaman zaman meclislerdeki rakkaselere ve elinde yelpazeyle dolaşan güzellere benzetilir. Ayrıca tavus kuşunun ötüşünün “âh”

¹³² Ceylan, *age.*, s.239.

¹³³ Bu noktada Bağdat şehrinin özellikle zikredilmesi dikkate değerdir. Turnaların göç yolları üzerinde bulunan Bağdat bu özelliğiyle “*Bağdat ellerinden gelen turnalar*” vb. ifadelerle birçok türküye de ilham olmuştur. Ayrıca Köroğlu Destanı’nda Köroğlu, zaman zaman beylerini turna teli getirmek üzere Bağdat veya Bolu’ya gönderir. Şükrü Elçin, “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları** 1, Akçağ Yay., Ankara 1997: 63-75. Ayrıca Bağdat-turna ilişkisinin de irdelendiği turna motifi ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bk.: İnan Selvi, **Türk Halk Edebiyatında Turna Motifli Türküler**, Yayınlanmamış YLT, Dumlupınar Üniversitesi SBE., Kütahya 2008.

¹³⁴ Ceylan, *age.*, s. 27-28.

¹³⁵ Ceylan, *age.*, s.77-78.

kelimesi ile olduğuna inanılır.¹³⁶ Burada değerlendirdiğimiz falnâme metninde yer verilen tavus kuşuyla ilgili manzumede de *âşık – âh – tâvûs-ı cevân* ifadelerine yer verilerek yukarıda değindiğimiz ayrıntılar beraberce işlenir.

Devekuşu: Dünyanın en iri kuşu olarak bilinen devekuşu, divan şiirinde çok işlenmez. Anadolu coğrafyasında pek görülmeyen bu kuş, şairlerce garip karşılanmış ve bu vesileyle az sayıda manzumeye yansımıştır.¹³⁷ Falnâmede de “*ne acebdür dünyada devekuşı*” mısrasıyla benzer bir düşünceyle zikredilir.

Karakuş: Türkler tarafından kartal kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılan karakuş bir kuş türü olarak Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından olan *Divânü Lugati't-Türk*'te bir burç ismi olarak zikredilen bu kuş, bazı kaynaklarda efsanevi simurg kuşunun ve Hint mitolojisindeki Garuda'nın Türklerdeki karşılığı olarak değerlendirilmiştir.¹³⁸ Bu düşünceyi destekleyecek şekilde çalışmamıza konu olan falnâmede de karakuşun kuşların serdarı olduğu vurgulanır.

Kırlangıç: İnsanlara yakınlığı, tasavvufi ve efsanevi hayat hikâyesi ile birtakım imgelere konu olmasıyla bazı şairlere ilham kaynağı olmuştur. Divan şiirinde çok zikredilmeyen bu kuş hızlı uçuşu, acizlik timsali oluşu ve yavrularının yuvalarına olan bağlılığı ile bazı şiirlerde yer edinir.¹³⁹ Falnâme metninde ise tüm bu benzetme ve hayallerden farklı olarak renginden dolayı sevgilinin saçıyla ilgisi ile zikredilmiştir.

¹³⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yay., İstanbul 2002, s.456; Ceylan, *age.*, s.228-231.

¹³⁷ Ceylan, *age.*, s.82.

¹³⁸ Birçok kaynakta kartal veya akbaba kuşunun bir türü olarak değerlendirilen karakuşun Türk mitolojisindeki yeri ve Türk destan ve masallarında işleniş ile ilgili bk.: Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi*, çev.: Recep Özbay, Bilgesu Yay., Ankara 2012, s.83; Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yay., İstanbul 2002, s.131-132; Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, çev.: Eren Ercan, Yurt-Kitap Yay., Ankara 2004, s.296-297; Zekeriya Karadavut, “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar”, *Milli Folklor*, Yıl 22, S.85, 2010, s.77.

¹³⁹ Ceylan, *age.*, s.167-170.

Saksağan: Kargagiller ailesinden bir tür olan saksağan hem hayvansal hem de bitkisel gıdalarla beslenebilen bir kuştur.¹⁴⁰ Saksağan kelimesi divan şiirinde çok fazla kullanılmamıştır.¹⁴¹ Fahnâmede leşle beslenmesine atfen leşler üzerinde dolaşması konu edilmiştir.

Çil: Bir keklik türü olarak da bilinen ve eti için avlanan tüyleri benekli bir kuştur. Çil yavruları yuvalarını pek sevmezler. Bu özellikleriyle de çeşitli deyimlere, atasözlerine, hayal ve benzetmelere kaynaklık etmişlerdir. Örneğin, herhangi bir tehlike karşısında korkudan bir arada duramama ve sağa sola kaçışma durumlarını anlatmak için kullanılan “*çil yavrusu gibi dağılmak*” deyimini çil yavrularının yukarıda verilen özelliklerinden doğmuştur.¹⁴² Fahnâme metnindeki çil kuşu ile ilgili manzumede ise bu deyimden aksi şekilde bir araya toplama, cem’ etme hayalleri söz konusu edilir. Buna sebep olarak ise sevgilinin güzellik ülkesine padişah olması öne sürülür.

Baykuş: Ekseriyetle ağaçlık ve bataklık yerlerde yaşayan, geceleri avlanan ilginç görüntüsü ve 180 derece dönebilen kafa fizyolojisi nedeniyle dikkat çeken yırtıcı bir kuştur. Edebiyatta ses ve görünüşünden dolayı zaman zaman olumsuz ve uğursuz benzetmelere konu olurken bazen de; yalnız yaşaması, ilahi sırlara erişen bir karakter olarak görülmesi vesilesiyle olumlu imajlara konu edilir.¹⁴³ Baykuş, fahnâme metninde de virane yerlerde yaşaması hususiyetiyle fala vesile kılınır.

Kartal: Keskin, kıvrımlı bir gagası ve güçlü ayakları olan uzun ve geniş kanatlara sahip çok iyi uçmasından dolayı gökyüzünde uzunca kalabilen kartal, İslam öncesi ve İslam sonrası Türk kültür ve sanatında etkileri çokça görülen önemli

¹⁴⁰ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.4, Ötüken Yay., İstanbul 2007. s.4033.

¹⁴¹ H. İbrahim Demirkazık, “Divan Şiirinde Karga”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.24, İstanbul 2011: 131-178.

¹⁴² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C.2, TDK Yay., Ankara 1984, s.579; Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.1, Ötüken Yay., İstanbul 2007. s.993

¹⁴³ Çağbayır, *age.*, s.511; Ceylan, *age.*, s.51-52; Nilüfer Tanç, “Klasik Türk Şiirinde Ötekinin Görüntüsü: Çirkin Kuşlar”, *Kuş Dili –Dilde Edebiyatta Sanatta Kuşlar*, haz.: Emine Gürsoy Naskali – Ayşe Şeker, Dergah Yay., İstanbul 2017: 113-131, s.121.

kuşlardandır. İlahi kudretin bir tezahürü olarak kabul edilen kartal özellikle kasidelerde/methiyelerde hükümdarlık, güç ve kuvvetle ilişkili olarak zikredilir.¹⁴⁴ Türkler, ok yapımında kartal tüyünden faydalanırlardı. Osmanlılar okun hedefe dik bir şekilde ulaşmasını sağlamak için sap kısmına takılan tüye yele/yelek adını vermişlerdir. Yelek adı verilen bu tüyler kuğu, kerkenez, tavşancıl veya kartal gibi kuşların tüylerinden yapılmaktaydı.¹⁴⁵ Çalışmamıza kaynaklık eden falnâmede de bu tarihî ve geleneksel arka plan söz konusu edilir.

Serçe: Anadolu coğrafyasında gündelik hayat içerisinde sıklıkla görülebilen serçeler kuş dünyasının en küçük üyelerindendir. Divan şiirinde cüssesi nedeniyle acizliğe ve önemsizliğe simge olarak anılır.¹⁴⁶ Falnâmedeki ilgili manzumede de serçenin kuşlar içinde en edna tür olduğu vurgulanır.

Kuzgun: Karga familyasının bir üyesi olan kuzgun leşle beslenen kuşların en irilerindendir. Ayrıca çok uzun ömürlü olmaları ile bilinirler. Şöyle ki, bir insan veya başka bir hayvana av olmadığı durumunda bin yıl kadar yaşayabildiklerine dair bir inanış vardır.¹⁴⁷ Falnâme metninde leş yiyiciliği ile fala konu olmuştur.

Kaz: Genellikler sürüler halinde yaşayan ve suda yüzmeyi seven bir kuş türü olan kaz, eski Türklerden bu yana çeşitli inanış, hayal ve benzetmelere konu olmuştur. Eti sevilerek çokça tüketilen bu kuş türü, burada değerlendirdiğimiz falnâmede de bu özelliğiyle zikredilir. Kazla ilgili manzumede sevgilinin de yer aldığı meclisin; saz ile şuh, kaz ile de pür olacağı vurgulanır.

Yukarıda falnâme metnindeki kuşlar detaylı olarak sunulmuştur. Burada yer verilen kuşların, manzumelerde bazı hususiyetleri özellikle vurgulanan türler olduğunu belirtmek isteriz. Falnâmedeki birtakım kuşlar ise yukarıdaki örnekler gibi

¹⁴⁴ Ceylan, **age.**, s.150; Çoruhlu, **age.**, s.134.

¹⁴⁵ Gökhan Gündüz, vd., “Türklerde Ahşap Ok Yapımı”, **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, C.12, S.17, 2010: 111-122, s.114.

¹⁴⁶ Ceylan, **age.**, s.217-218.

¹⁴⁷ Ceylan, **age.**, s.179.

özel hususiyetleri ile anılmayıp basit ifadelerle sunulur. Örneğin; kumru, şahin, leylek, keklik, bıldırcın, sığırcık, karga ve ebabil kuşları ile ilgili manzumelerde *kalbin içre tuttuğun, gönlün içre tuttuğun, hatırında tuttuğun, niyet ettiğin* vb. kalıp ifadeler kullanılarak bu kuşlarla ilgili inanç, özellik ve benzetmeler olmaksızın sadece kuş isimleri zikredilir.

2.1.5.2.5. Meyve/Yemiş İsimleriyle Oluşturulan Falnâme

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki son falnâme meyve/yemiş isimleriyle oluşturulan falnâmedir. Bu bölümün giriş kısmında yapılan tasnif denemesine göre fâl-i nebât/bitki falnâmeleri ana başlığı altında değerlendirilebilecek bu falnâme metni mecmuanın 150a-153b varakları arasındadır. Yazı tipi, mürekkep ve cetveller incelendiğinde bir önceki falnâme metinleriyle aynı müstensih tarafından kaydedildiği söylenebilir. Yine diğer örneklerde olduğu gibi söz konusu falnâme de fala bakmaya/fal açmaya niyetlenen kişileri yönlendirmeye yarayan meyve/yemiş isimlerinin ve 1-2-4-8-16 gibi sayıların yer aldığı bir tablo ile başlar. Falnâmede fala vesile kılınan meyveler/yemişler ise şunlardır: Elma, armut, taze üzüm, incir, ayva, badem, nar, turunc, fındık, fıstık, kuru üzüm, leblebi, zerdali, kayısı, kiraz, şeftali, limon, kavun, karpuz, içde, alıç, vişne, hünnap, abdülleziz, ceviz, kestane, sucuk, kızılıcak, erik, hurma ve muşmula. Falnâmenin ilk sayfasında yer alan tablo ise şu şekildedir (vr.150a-153b):

Şeftālī	Ṭurunc	İncīr	Armūd	Elma
Līmon	Ḳuru Üzüm	Enār	Bādem	Tāze Üzüm
Ḳavun	Fındık	Ayva	Tāze Üzüm	Ayva
Ḳarpuz	Fısdık	Bādem	Ḳuru Üzüm	Enār

İgde	Leblebi	Leblebi	Enār	Fındık
Alıç	Zerdālī	Zerdālī	Qay[1]sı	Quru Üzüm
Fışne	Qay[1]sı	Qay[1]sı	Kirāz	Zerdālī
Muşmula	Kirāz	Kirāz	Qavun	Qarpuz
Hunnāb	Cevīz	İgde	Qarpuz	Kirāz
Erik	‘Abdu’l-lezīz	Alıç	Fışne	Līmon
Cevīz	şucuk	Fışne	Hunnāb	Alıç
‘Abdu’l-lezīz	Qızılıcık	Hunnāb	Kestāne	Hunnāb
Kestāne	Kestāne	Qızılıcık	Fısdık	şucuk
şucuk	Erik	Erik	şucuk	Erik
Qızılıcık	Muşmula	Muşmula	Muşmula	Muşmula
Hurmā	Hurmā	Hurmā	Hurmā	Cevīz
16	8	4	2	1

Bu falnâme metninde hakkında fal açılan otuz bir meyve yahut yemiş vardır. Burada bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Metinde geçen sucuk kelimesi ilginçtir. Haklarında fal açılan diğerk tüm meyveler doğrudan ağaç veya bitkilerden toplanan yemişler olmasına rağmen sucuk bu kategoriye dâhil edilemez. Falnâmeyi kaleme alan kişinin metinde kullandığı sucuk ile neyi kastettiğı tam olarak açıklanmasa da öyle sanıyoruz ki burada kastedilen et ve baharat ile yapılan sucuk olamaz. Falnâmede geçen diğerk meyve/yemişler de dikkate alınırsa sucuk ile kastedilenin ceviz, badem içi, fındık, fıstık vb. kuru yemişleri pekmez veya şekerli nişastaya

batırmak suretiyle yapılan tatlı yiyecek olması en kuvvetli ihtimaldir. Sucuk kelimesiyle ilgili manzumede badem kelimesinin de özellikle tercih edilmesi bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Fakat falnâme'yi kaleme alan kişinin bir meyve değil de farklı yemişlerin karışımıyla yapılan bir yiyeceği neden tercih ettiğini açıklamak şu aşamada zordur.

Falnâmede tuyuğ nazım şekliyle meyve/yemiş sayısı da bağlantılı olarak otuz bir manzumeye yer verilmiştir. Vezin olarak bir hayli kusurlar ve düzensizlikler dikkat çekmektedir. Öyle ki bazı dörtlüklerde tercih edilen veznin aruz mu yoksa hece ölçüsü mü olduğunu tespit etmek dahi çok güçtür. Manzumelerdeki kafiye düzeninin sayılara göre dağılımı ise şu şekilde gösterilebilir:

Kafiye Düzeni	Manzume Sayısı
aaxa	26
aaxb	4
axbx	1
Toplam	31

Bu falnâmede de fal açma/bakma yöntemi bir önceki falnâmelerle aynıdır. Akılda tutulan yahut gönülden geçen meyve tablodan tespit edilir ve verilen sayılar toplanarak ilgili manzumeye gidilir. Örneğin, kavun için fal açmak isteyelim. Tabloya göre kavun, 2 ve 16 numaralı sütunlarda yer almaktadır. Bu da bizi 18 numaralı manzumeye yönlendirmektedir. Söz konusu manzume ise şu şekildedir:

Niçe ğamzeñ bıçağı bağrım dele

Vaşluña eyle şefî' ânı dile

Şararup beñzim benim *ķavun* gibi

Düşmüşem ‘aşkuñla ben dilden dile (vr.152a)

Meyve falnâmesinde haklarında fal açılan meyveler, sayı değerleri ve ilgili manzumeler tablo olarak şu şekilde gösterilebilir (vr.150a-153b):

Meyve İsimleri	Sayısal Değer	İlgili manzumeler
Elma	1	Elâ gözlerine elma didim / Alâ olur dostına elma didim Ruğlarına idicek şâhım nazar / Tutduğunu yemiş adın elma didim
Armut	2	Devr sür gel t̄ālī‘ -i mes‘ūd ile / Müstedām ol de[v]let-i maḥmūd ile Tutduğunu al bize gel ḥūb olur / Dost dostı varınca armūd ile
Taze Üzüm	3	Görelī zībā cemālūñi gözüm / Dilde veş[?] cemīlūñdür sözüñ Dürli yemiş içre ey şanem / Hâṭıruñuz iste şu taze üzüm
İncir	4	Her kaçan zūlfūñ ḥaşmı zencīr ola / Bir kılına bīñ gönül taḥcīr ola Bağrımı la‘ lūñ ḥamı ḥūn ider / Tutduğunu vār ise incīr ola
Ayva	5	İsmi semen bir servī ḳadd ü sīm ten / Sīm ü ḥadd u bīze ḥaṭṭ sebēb zēḳan Ḳoḳusundan bize būy-ı cān gelür / ‘Ayvadır tutduğunu ey ḥulḳ-ı ḥasen
Badem	6	Sen perī-peyker nice ādem durur / Kim kemīne çākerūñ ‘ālim durur Gönüldeki tutduğunu añladım / Kim aña beñzer kim bādem durur
Nar	7	Ḳāmetūñ servī rūḥuñ gül-nārdur / Vaşluñ āb-ı ḥazar hicrūñ zehr-i mārdur Yüregimi pāre şālīn göresin / Şol gönülde tutduğunu nārdur
Turunç	8	Ey nigār-ı lāle-ḥadd ü gül-‘izār / Zūlfūñ ‘anber-şāza sen ‘avdet-mār Tutduğunu ṭurunc kim ād ḳuluña / Nitekim itdi Sühleyl-i nev-bahār

Fındık	9	Levh-i kudretdir yüzüñ gör nicesi / Haṭṭ-ı hālūñdür okunur hīcesi Tutduğıñ fındığı şaḳla ey şanem / Tek mi çift mi oyna dut dön gice[si]
Fıstık	10	Sünbül-terdür şaçuñ çek haṭṭ-ı şemen / La' lūñe teşbīh dürr-i 'aḳīḳ-i Yemen Şol leb-i ḥandānuña beñzer şehā / Tutduğıñ fıstıktır ey dehen
Kuru Üzüm	11	Söze gelseñ la' l-i şekker bārile / Tūṭīñüñ bağı ḥidde[t]den yarıla Hoş çerezdir ortada kuru üzüm / Bir araya irişecek yārile
Leblebi	12	Bir dem ol yār bezm ile rū-be-rū / Şu gibi dört yaña çağlar şūr alur Hoş çerezdir tutduğıñ şehā / Ya' nī kim anuñ adıdur leblebi
Zerdali	13	Düşdi dīl sen pākūñ derdine / İtmedin bir raḥm beñz-i zerdine İllā kim zerdālī gibi zerd olup / İre ādem ¹⁴⁸ ayağıñ ger dibine
Kayısı	14	Gözlerūñdir hem-serābı ḳaysıdur / Ğamzeñ oḳları kana ḳaysıdur Tutduğıñ bildim seyrin dehen / Dudağın gibi şulu ḳaysıdur
Kiraz	15	Çün cemāliyle cihān tutdugun / Cümle 'uṣṣāḳı giriftār itdigün Bāğıñla gülzārına beñzer şehā / Kirāz kim cānım göñlünde tutdugun
Şeftali	16	Saña ḥayrandır şehā ins ü tıyūr / Bizi cānım çün vaşluña doyur Şol göñülde tutduğıñ şeftālīñ / Ben ḳūlına bir ikisin iḥsān buyur
Limon	17	Tīğ-i ğamzeñ bağırmı yaḥṣī deler / Dost oldur dostını yaḥṣī diler Göñülde çünkü līmōn tutdugun / Mī' deñüz beñzer begim ekṣī diler
Kavun	18	Nīçe ğamzeñ bıçağı bağırmı dele / Vaşluña eyle şefī' ānı dile Şararup beñzim benim ḳavun gibi / Düşmüşem 'aşḳuñ ile ben dilden

¹⁴⁸ Bu kelime metinde عدم şeklinde ayn ile yazılmıştır.

		dile
Karpuz	19	Çaldı nâlem çünkü zâr-ı sūz ile / Sen dīl-âhen hîç oñulmaz ‘avez ile Olduğunca ‘âleme bâzâr-ı kerem / Merd kılduñ sen ânı karpuz ile
İğde	20	Terk-i dīl etmekl[ig]e dilber gerek / Terk-i sır kılmaklığa server gerek Husrev-i hūbânsın ey şîrîn dehen / Bilürem sen tutdığın igde gerek
Alıç	21	Gönlüm elân sen gözi şehlâ durur / Kaşı fettân zūlfi pür-sevdâ durur ‘Ayşumuz telh eyle ey tatlı yâr / Çün gönülden tutdığın alıc durur
Vişne	22	Dâr-ı hecründe gerd-âlûdedür / Cân anıñçün haste vü âlûdedür Gün gibi la‘ lüni egüp dâlnı / İster gönlünüz bildim fişnedür
Hünnap	23	Sünbül hindûlaruñ itdükte çîn / Ay hüsnüñ hizmetünde hūşe-çîn Ġâlibâ bu saçı ki beñzer şehâ / Tutduğun hunnâb-ı Çîn
Abdülleziz	24	Görelî bu gözlerim sen dilberi / Cân-ı dīl ġayruñdan öldi dilîri Ce‘ da miskîn üzre saçı kim hūb olur / ‘Üd ile şol kim ‘Abdu’l-lezîz
Ceviz	25	Yâr zūlf-i resm egerçi bu degil / Seni seven yüzine gül bârî gel Bülbüli gülden dirîg eyleme gül / Gönlünüzde tutduğun cevîzdür
Kestane	26	Ay yüzün nûrına hayrândur / Gün ruhuñ şevkiyle ser-gerdândur Tutduğımı bilürem hattuñ giyer / Ger der-i Burşâda biten kestânedür
Sucuk	27	Tâzedir kaşuñ gözüñ elâdur / Âlile cân gönüller elâdur Çün saña hūrî ferîşte der / Egribozdan gelür bâdemî şucuğ
Kızılıcık	28	Şubh-ı dem fâl-ı mübârekdir yüzün / Haste-cânlar râhat şîrîn sözün Bendeki derdile bîmâr eyleyen / Dutdı maḡmûr gibi kızılıcık gözüñ

Erik	29	Ey Esîrî virme gönül degmeye / ‘Âşık olan ‘aşk odına yanmaya Yok hata didüm görüp dilberi / Kim olmuş erik dürr dişine degmeye
Hurma	30	Dād elünden ey şāh-ı Bağdād dād / Kōmadı hecrî āgūsı āgzumda dād Hurmādur dārı haremli dost / Tutduğıñ hurmā dişine dād
Muşmula	31	Şol zālīm gözlerinden el-amān / Diller ile cān alur virmez amān Gözümüñ kan yaşına şāhiddür / Vādî-i hayretde yatan muşmula

Fal bakmak için tercih edilen meyvelerin büyük çoğunluğu günümüzde de mevcut isimleriyle bilinen meyvelerdir. Bununla beraber günümüzde pek bilinmeyen bazı meyve isimleri de tercih edilmiştir. Hünnap ve Abdülleziz bu türden meyvelerdir. Bunlardan Arapça ‘unnāb (عناب) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan hünnap; sarı çiçekli, dikenli, yaprakları uzun ve mızrak biçiminde, boyu 8–10 metreyi bulan, ufak ağaç veya çalı şeklindeki bitki ve bu bitkinin zeytin büyüklüğünde olan ve olgunlaştığında rengi kırmızıya dönen meyvesine verilen isimdir.¹⁴⁹ Abdülleziz denilen meyve ise yine Arapça asıllı bir kelime olup habb (حب) ve el-lezīz (الذیز) kelimelerinin birleşmiş ve zamanla “abdülleziz” şeklinde Türkçeleşmiş şeklidir. Abdülleziz, Akdeniz bölgesi ve Afrika’da yetişen bir bitkiye ve bu bitkinin meyvelerine verilen isimdir.¹⁵⁰ Bu meyve halk arasında yer bademi olarak da bilinmektedir. Yine falnâmede geçen iğde meyvesi de günümüzde meyve olarak çok fazla bilinmeyen bir yemiş türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki diğer falnâme metinlerinde olduğu gibi meyve isimleri falnâmesinde de her meyveyle ilgili manzumede fala konu edilen meyve ile ilgili bazı inanışlar yahut o meyveye özgü birtakım hususiyetler söz konusu edilir. Ayrıca Osmanlı dönemi edebî metinlerinin özellikle manzum edebî

¹⁴⁹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2008, s.1331.

¹⁵⁰ İlhan Ayverdi, **age.**, s.5.

metinlerin birçoğunda olduğu gibi bu metinde de bir sevgili imajı görmek mümkündür. Örneğin elma ile ilgili manzumede sevgilinin kırmızı yanakları söz konusu edilirken ayva ile ilgili manzumede ise sevgilinin etkileyici kokusu vurgulanır:

Ruĥlarına idicek ŧāhım nazar

Ṭutduġuñ yemiŧ adın elma didim (vr.150b)

Ḳoġusundan bize būy-ı cān gelür

‘Ayvadır ṭutduġuñ ey ĥulġ-ı ĥasen (vr.150b)

Kayısı meyvesinin konu edildiği manzumede kayısı ile sevgilinin dudağı arasında dolgunluk bakımından bir iliŧki kurulurken, viŧne meyvesiyle ilgili manzumede ise sevgilinin kırmızı dudağı ile viŧne arasında bir benzetme yapılır:

Ṭutduġıñ bildim seyrin dehen

Dudağın gibi ŧulu ĥayısıdır (vr.151b)

Gün gibi la‘ lüñi egüp dālını

İster göñlüñüz bildim fiŧnedir (vr.152b)

Bazı manzumelerde ise konu edilen meyve ile âŧık arasında bir ilgi kurulduğu dikkat çeker. Bu noktada, klasik Türk ŧiiri geleneğinde ŧairin aynı zamanda âŧık konumunda olduğunu da özellikle belirtmek isteriz. Kavun ile ilgili manzumede ŧairin âŧk yüzünden dilden dile düŧtüđu ve âŧk derdinden renginin sararıp solduğu anlatılırken âŧıġın sararmıŧ yüzü ile kavuna benzetilir:

Şararup beñzim benim kavun gibi

Düşmüşem ‘aşkuñ ile ben dilden dile (vr.152a)

Bir başka manzumede de yine aynı şekilde âşığın aşk derdiyle sararıp solması konu edilir. Zerdali meyvesiyle ilgili bu manzumede insanların aştan bitap düşüp sevgilinin eşiğine düşmesi ile olgunlaşan sarı zerdalilerin ağacın dibine düşmesi arasında dikkat çekici bir ilgi kurulur:

İllâ kim zerdâlî gibi zerd olup

İre âdem¹⁵¹ ayağñ ger dibine (vr.151b)

Meyve isimleri falnâmesinde dikkat çeken diğer bir nokta ise bazı meyveler ile o meyvelerin yoğun şekilde yetiştirildiği ve o bölge ile şöhret bulmalarının aynı mısra ve manzumede söz konusu edilmeleridir. Örneğin, hünnap meyvesinin konu edildiği manzume bu cümleden bir örnektir. Söz konusu manzumede *tutduğun ħunnâb-ı Çîn* ibaresi ile hünnap meyvesinin Çin ile özdeşleştiği vurgulanır. Ayrıca günümüzde dahi bazı araştırmacıların bu meyveye Çin hurması adını vermeleri şairin manzumedeki düşüncesini kanıtlar niteliktedir.

Meyve – bölge ilişkisine dair bilgilerin sunulduğu bir diğer örnek ise kestanenin konu edildiği manzumedir. Bu manzumede de kestanenin Bursa’da çokça yetiştirildiği ve bu şekilde meşhur olduğu şu mısralarla vurgulanır:

Tutduğunu bilürem ħaṭṭuñ giyer

Ger der-i Burşada biten kestânedür (vr.153a)

Her ne kadar meyve olmasa da bu falnâmede konu edilen sucuk ile ilgili manzumede de dönem anlayış ve inancını gösteren birtakım ipuçları görmek

¹⁵¹ Bu kelime metinde عدم şeklinde ayn ile yazılmıştır.

mümkündür. Söz konusu manzumede sucuğun türlerinden olan bademli sucuktan dem vurularak bu tür sucuğunun Eğriboz'dan geldiği belirtilir. Ege Denizi'nde yer alan ve günümüzde Yunanistan'a bağlı olan Eğriboz'un çalışmamıza konu olan falnâmede üzerinde durulan hususiyeti Evliya Çelebi'nin de dikkatini çekmiştir. Evliya Çelebi bu durumu şu şekilde aktarır: *Ağrıboz köfteri¹⁵² adıyla meşhur olmuş Rum şirasından yapılmış içi cevizli ve bademli lezzetli ve taze köfteri olup lezzetinden ve miskli kokusundan insan yemekle doyamaz. Sandukalar içine koyup Rum, Arap ve Acem'e hediye götürürler.*¹⁵³ Falnâmede de şair *Eğribozdan gelir bâdemî şucuğ* diyerek aynı gerçekliği farklı kelimelerle anlatır.¹⁵⁴

Çalışmamızın manzum fallar bölümünün girişinde yaptığımız tasnif denemesinde de belirttiğimiz üzere, yazma eser kütüphanelerinde meyve isimlerine odaklanan birçok fal metni bulmak mümkündür. Bu yayılım içerisinde falnâmeler arasında bazı benzerliklerle karşılaşmak gayet tabiidir. Fakat burada değerlendirdiğimiz meyve falnâmesi ile Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 989 numarada kayıtlı yazmanın üçüncü kısmında (989/3) 41b-48a varakları arasında yer alan falnâme arasında etkileşimden çok daha ileri düzeyde ortaklıklar dikkat çekmektedir. Hatta bazı mısralar birbirinden kopya edilmiş izlenimi vermektedir. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'ndeki falnâme sadece meyve isimleriyle ilgili değildir. Söz konusu falnâmenin yirmi numaralı manzumesinden sonraki manzumeler çiçek isimleriyle ilgilidir. Yirmi numaralı manzumeye kadar olan bölüm ise çalışmamıza konu olan falnâmedeki manzumelerle birebir örtüşmekte ve meyvelerin sıralanışı bile aynı

¹⁵² Köfter: Üzüm şirasıyla nişasta karışımının kaynatılıp dökülerek kesildikten sonra kurutulmasıyla hazırlanan bir tür pestil. bk.: TDK, **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/> [son erişim tarihi: 18.06.2021]

¹⁵³ Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı (haz.), **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi** (8. Kitap-1. Cilt), YKY Yay., İstanbul 2011, s.239.

¹⁵⁴ 18. yüzyıl şairlerinden İbrahim Tırsî de benzer ifadelerle Eğriboz sucuğunu konu eder: *Tatlı görünmek isteyen ahabâba Tırsîyâ / Gâhice Eğriboz işi köfter alur satar* (Tırsî Divanı, g.55/5) *Pür-ma'rifetem ben size bâdemle yapardum / Eğriboz işi sükkerî köfter begenilse* (Tırsî Divanı, g.180/3)

görülmektedir. Bu benzerliğin, hatta daha doğru bir ifadeyle bu intihalin daha iyi anlaşılması için aynı ifadeleri içeren manzumeleri göstermek istiyoruz.

Meyve İsimleri	İKİ FALNAME ARASINDAKİ BENZERLİKLER		
	Sayısal Değer	Mecmua İBB Bel Yz K0633	Falnâme Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 989/03 ¹⁵⁵
Elma	1	Elâ gözlerine elma didim Alâ olur dostına elmâ didim Ruhlarına idicek şâhım nazar Tutduğunu yemiş adın elma didim	Câzu gözüñle gönül alma direm Eyle olur sanki ben alma direm Ruhlaruña idicek şâhım nazar Tutduğunuñ adını alma direm
Armut	2	Devr sür gel tâlî'-i mes'ûd ile Müstedâm ol de[v]let-i Maḥmûd ile Tutduğunu al bize gel hûb olur Dost dosta varınca armûd ile	Deriser gül tâlî'-i mes'ûd ile Müstedâm ol devlet-i Mahmûd ile Tutduğunu al bize gel kim hûb olur Dost dosta varıcak emrûd ile ¹⁵⁶
Taze Üzüm	3	Görelî zîbâ cemâlünü gözüm Dilde veş[?] cemîlündür sözüñ Dürlü yemiş içre ey şanem Ḥâṭruñuz iste şu tâze üzüm	Görelî zîbâ cemâlünü gözüm Senden ayruğa nazar kılmaz gözüm Dürlü yemişler içinde ey sanem Hâṭruñ diler imiş yaş üzüm
İncir	4	Her kaçan zülfün ḥaşmı zencîr ola Bir kılına bîñ gönül taḥcîr ola Bağrımı la'lün ḥamı ḥûn ider Tutduğunu vār ise incîr ola	Her kaçan zülfün hamı zencîr ola Bir kılına dü-cihân nahcîr ola Bağrımı la'lün hevâsı şakk ider Tutduğunuñ var ise incîr ola
Ayva	5	İsmi semen bir servî ḳadd ü sîm ten Sîm ü ḥadd u bîze ḥaṭṭ sebze zekân Ḳoḳusundan bize bûy-ı cân gelür	Ey sanavber serv-kadd ü sîm-tem Sîb-hadd ü sebze-hatt u bî-zekan Kohusından bize bûy-i cân gelür

¹⁵⁵ bk.: Abdülkerim Gülhan, “Fal Kültürü ve Bir Manzum Nebat Falnâmesi Örneği”, **agm.**, s.145-66.

¹⁵⁶ Emrûd: Armut kelimesinin asıl şekli.

		‘Ayvadır tıtdıġuñ ey hulk-ı ġasen	Ayvadır tutduġuñ ey hulk-ı ġasen
Badem	6	Sen perĩ-peyker nice âdem durur Kim kemĩne çâkerũñ ‘âlim durur Gõñũldeki tıtdıġuñ añladım Kim aña beñzer kim bâdem durur	Sen perĩ-peyker nice âdem durur Kim kimesne çâkerũñ âlem durur Gõzlerũnden añladım tutduġuñı Kim aña beñzer begũm bâdem durur
Nar	7	Ķâmetũñ servi rūġuñ gül-nârdur Vaşluñ âb-ı ġazar hicrũñ zehr-i mârdur Yüregimi pâre şâlin göresin Şol gönũlden tıtdıġuñ nârdur	Ķâmetũñ servi ruġuñ gül-nârdur Vasluñ âb-ı Hızr hicrũñ nârdur Yüregũmi bâr misâlin göresin Şol gönũlũnde tutduġuñ nârdur
Turunç	8	Ey nigâr-ı lâle-ġadd ü gül-‘izâr Zũlfũñ ‘anber-şâza sen ‘avdet-mâr Tıtdıġuñ tũrunc kim âd ħũluña Nitekim itdi Sũhleyl-i nev-bahâr	Ey nigâr-ı serv-kadd ü gül-‘izâr Zũlfi anber turrası ûd u kar Tutduġuñ turuncile at kumuñı Netekim itdi Sũheylin Nev-bahâr
Fındık	9	Levh-i ħudretdür yüzũñ gör nicesi Ĥaţţ-ı ġâlũndır okunur ġicesi Tıtdıġuñ findıġı şaġla ey şanem Tek mi çift mi oyna dut dön gice[si]	Levh-i kudretdür yüzũñ sũrĩcesi Hatt u ġâlınden okunur ġicesi Tutduġuñı sakla düġũn gelicek Tek mi çift mi oyna fındık gicesi
Fıstık	10	Sũnbũl-terdür şaçuñ çek Ĥaţţ-ı şemen La‘ lũne teşbĩġ dürr-i ‘aġĩġ-i Yemen Şol leb-i ġandânuña beñzer şehâ Tıtdıġuñ fıstıġdır ey dehen	Sũnbũl-i terdür şaçuñ hattũñ semen La‘ lũne teşne akĩk-ender-Yemen Şol leb-i handânuña beñzer şahâ Tutduġuñ fıstıġdır ey beste-dehen
Kuru Üzũm	11	Söze gelseñ la‘ l-i şeker yâr ile Tũťĩnũñ baġrı ħiddet-i yâr ile Ĥoş cerezdir ortada ħuru üzũm Bir araya iriřicek yârile	Söyle kim şol lafz-ı sũkker-bâriyla Tũťĩnũñ baġrı hasedden yarıla Hoş cerezdir o rũtbede kurı üzũm Bir araya irişicek yârile
Leblebi	12	Bir dem ol yâr bezm ile rũ-be-rũ Şu gibi dört yaña çağlar şũr alır	Bir dem ol şâhum rũ-be-rũ Su gibi her yaña akma sũ-be-sũ

		Hoş çerezdir tutduğun şehā Ya‘ nī kim anuñ adıdur leblebi	Tutduğun piyeze selāse olan Dirgi leblebi gerekmez illa bu
Zerdali	13	Düşdi dīl sen pākūñ derdine İtmedin bir raḥm beñz-i zerdine İllā kim zerdālī gibi zerd olup İre ādem ayağūñ ger dibine	Düşdi dil sen dil-berānuñ derdine İtmedūñ bir rahm beñzi zerdine Āh kim zerdālū gibi zerd olup İremedim etegūñūñ gerdine
Kayısı	14	Gözlerūñdir hem-serābı kıysıdur Ġamzeñ oḡları kana kıysıdur Tutduğūñ bildim seyrin dehen Dudağın gibi şulu kıysıdur	Gözlerūñdür ki harāmī kıysıdur Gamzeñ okun boynuna cân kıysıdur Añladum göñlūñ zamīrin remzile Kim tutağın gibi sulu kıysıdur
Kiraz	15	Çün cemāliyle cihān tutduğun Cümle ‘ uşşāḡı giriftār itdigūñ Bāğūñla gülzārına beñzer şehā Kırāz kim cānım göñlünde tutduğun	Çün cemālile cihāmı tutduñuz Hüsn nerdin oynayuben ütdüñüz Kullara in’āmuñı ām eylegil Şol kırāsdan kim göñülde tutduñuz
Şeftali	16	Sañā ḡayrandır şehā ins ü tuyūr Bizi cānım çün vaşluña doyrur Şol göñülde tutduğūñ şeftālīnūñ Ben ḡulına bir ikisin iḡsān buyur	Vay ki toydı toyuña ins ü tuyūr Bizi cānım hān-ı vasluña toyrur Şol göñülde tutduğūñ şeftālūñūñ Kuluña bir ikisin iḡsān buyur
Limon	17	Tiğ-i ḡamzeñ bağırmı yaḡşī diler Dost oldur dostını yaḡşī diler Göñüldeñ çünkü līmōñ tutduğun Mi‘ deñüz beñzer begim ekşī diler	Tiğ-i gamzeñ bağırmı yaḡşī diler Dost oldur dostını yaḡşī diler Göñlūñüzde çünkü limon tutduñuz Miğdeñüz beñzer begim ekşi diler
Kavun	18	Niçe ḡamzeñ bıçağı bağırmı dele Vaşluña eyle şefī‘ ānı dile Şararup beñzim benim ḡavun gibi Düşmüşem ‘ aşkuñ ile ben dilden dile	Niçe bir hecrūñ odı bağırmı dele Vasluñı eyle şefi’ haste-dile Sararup turfanda kavun gibi dost Düşmüşem şehruñde bugün ben dile
Karpuz	19	Qaldı nālem çünkü zār-ı sūz ile	Çünkü donakaldı nālem sūzile

		Sen dīl-âhen hîç oñulmaz ‘avez ile Olduğunca ‘âleme bâzâr-ı kerem Merd kılduñ sen ânı karpuz ile	Sen dil-âhen hîç egilmez sözile Olduğunca aşkınıñ bâzârı germ Serd kıldıñ anı karpuz ile
İğde	20	Terk-i dīl etmekl[ig]e dilber gerek Terk-i sır kılmaklığa server gerek Husrev-i hûbânsın ey şîrîn dehen Bilürem sen tutdıñ iğde gerek	Dil ele getürmege dil-ber gerek Terk-i ser kılmaklığa server gerek Çünkü Şîrîn tutduğı ey Husrev Bilürem sen tûtiye sükker gerek

Yukarıda verilen tabloda anlaşılacağı üzere her iki metin neredeyse birbirinin aynısıdır. İki metin arasında o kadar küçük nüanslar dikkat çekiyor ki, bu farklar aynı eserin iki farklı nüshası izlenimi vermektedir. Bu denli benzerliğe rağmen hangi nüshanın hangisinden kopya edildiğini kestirmek zordur. Fakat şunu da belirtmek isteriz ki, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi nüshası aruz ve kafiye kullanımı bakımından daha kusursuz görünmektedir. Bu da çalışmamıza konu olan falnâmenin o nüshadan kopya edilmiş olabileceği ihtimalini doğurmakla beraber şu aşamada bu hususta kesin bir yargıda bulunmak yanıltıcı olacaktır. Ayrıca dikkat çeken bir nokta da tabloda verilen son manzumede görüldüğü gibi neredeyse tüm kelimeler aynıyken Balıkesir nüshasında iğde meyvesi yerine *sükker* tercih edilmiştir. Bir diğer küçük farklılık ise burada değerlendirdiğimiz falnâmede taze üzüm olarak zikredilirken, Balıkesir nüshasında ise bu meyve aynı anlama gelen yaş üzüm şeklinde yazılmıştır.

Türk edebiyatında birçok türün ilk örneklerini ihtiva etmesi bakımından önem arzeden ve Ömer b. Mezîd tarafından derlenen Mecnû‘atü’n-nezâ’ir isimli mecmuada da meyve falnâmesine benzeyen bir falnâme bulunmaktadır. Doğrudan meyve falnâmesi olarak isimlendirilemese de içerdiği bazı meyvelerle burada anılmaya değerdir. Söz konusu metin, altın, yay, kalem, kâğıt vb. bazı eşya, gül, zaferân, buğday vb. bitki ile badem, kuru üzüm, elma, hurma vb. meyve isimlerinin

bir arada yer aldığı bir falnâmedir. Bu falnâme ile burada değerlendirdiğimiz falnâme arasında ortak meyve isimleri dışında çok fazla benzerlik göze çarpmamaktadır.

İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları K270 numarada kayıtlı bir mecmuanın 21b-23b varakları arasında da meyve isimleriyle oluşturulmuş bir falnâme tespit edilmiştir. Yakın zamanda bir çalışmaya da konu olan¹⁵⁷ bu falnâme ile burada değerlendirdiğimiz falnâme arasında da bazı benzerlikler görülmektedir. Fakat bu benzerlikler ortak meyve isimler ve *tutduğın bildüm* vb. kalıp ifadelerden ileri varmamaktadır. Ayrıca söz konusu falnâmede burada değerlendirdiğimiz falnâmeden farklı olarak bazı muhtelif meyveler de konu edilmiştir. Meyve falnâmelerine bir diğer örnek ise Mustafa Aça tarafından, Balıkesir’de bir cönk içerisinde tespit edilip ilim âlemine tanıtılan¹⁵⁸ falnâmedir. Bu falnâme yukarıda değindiğimiz falnâmelerden farklı olarak beytlerden oluşmaktadır. Yine çalışmamızdaki falnâmeden farklı olarak söz konusu falnâmede meyve isimleri dışında birtakım çiçek isimleriyle de fal beyitleri söylenmiştir. Bununla beraber bu falnâme örneği ile çalışmamıza konu olan meyve falnâmesi arasındaki en büyük benzerlik –birkaç istisna dışında– meyvelerin sıralanışı, yani meyvelerin sayı değerlerine göre dağılımı neredeyse aynı gibidir.

Meyve falnâmelerine örnek olabilecek bir diğer eser ise Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2837 numarada kayıtlı mecmuanın 77a-80a varakları arasındaki *Fâl-nâme-i Mîvehâ* isimli falnâmedir. Bu falnâmede de meyveler dışında lale, benefşe, nergis, reyhan vb. çiçekler için manzumeler de yer almaktadır. Tespit edilen bu dört meyve falnâmesine ilişkin ortak meyve isimlerini gösterir tablo aşağıdaki gibidir:

Meyve İsimleri	FALNAMELER					
	Mecmua,	Mecmû’atü’n-	Mecmua,	Mecmua,	Balıkesir’de	Fâl-nâme-i

¹⁵⁷ bk: Avcı, “Türk Edebiyatında Manzum Nebat (Meyve, Sebze, Çiçek) Falları ve Yeni Bir Nebat Falnâmesi”, *agm.*, s.597-598.

¹⁵⁸ bk: Aça, *agm.*, s.313-324.

	İBB Bel Yz K0633	nezâ'ir Ömer b. Mezîd ¹⁵⁹	Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 989/03 ¹⁶⁰	İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları K270 ¹⁶¹	Bir Cönk İçerisinde Tespit Edilen Falnâme ¹⁶²	Mîvehâ, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2837
Elma	+	+	+	+	+	+
Armut	+	-	+ ¹⁶³	+ ¹⁶⁴	+	+ ¹⁶⁵
Taze Üzüm	+	+ ¹⁶⁶	+ ¹⁶⁷	+ ¹⁶⁸	+ ¹⁶⁹	+ ¹⁷⁰
İncir	+	-	+	+	+	+
Ayva	+	-	+	+	+	+
Badem	+	+	+	+	+	+
Nar	+	+ ¹⁷¹	+	+	+	+ ¹⁷²
Turunç	+	-	+	+	+	+
Fındık	+	-	+	+	+	+
Fıstık	+	-	+	+	+	+
Kuru Üzüm	+	+	+	-	+	+
Leblebi	+	-	+	-	+	+
Zerdali	+	-	+	+	+	+
Kayısı	+	-	+	-	+	+
Kiraz	+	-	+	+	+	+
Şeftali	+	-	+	+	+	+

¹⁵⁹ Ömer b. Mezîd tarafından derlenen Mecmû'atü'n-nezâ'ir'deki söz konu metinler yayınlanmıştır. bk.: Canpolat, "Divan Yazınına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu", **agm.**, s.311-331.

¹⁶⁰ Söz konusu fal metni bir çalışmaya konu olmuştur: Gülhan, **agm.**, s.145-66.

¹⁶¹ bk.: Avcı, "Türk Edebiyatında Manzum Nebat (Meyve, Sebze, Çiçek) Falları ve Yeni Bir Nebat Falnâmesi", **agm.**, s.597-598.

¹⁶² bk.: Aça, **agm.**, s.313-324.

¹⁶³ Metinde "emrud" şeklinde geçmektedir.

¹⁶⁴ Metinde "emrud" şeklinde geçmektedir.

¹⁶⁵ Metinde "emrud" şeklinde geçmektedir.

¹⁶⁶ Metinde aynı anlamı karşılayan "yaş üzüm" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁶⁷ Metinde aynı anlamı karşılayan "yaş üzüm" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁶⁸ Bu falnamede yaş/taze üzüm – kuru üzüm ayrımı yapılmaksızın sadece üzüm kelimesi kullanılmıştır.

¹⁶⁹ Metinde aynı anlamı karşılayan "yaş üzüm" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷⁰ Metinde aynı anlamı karşılayan "yaş üzüm" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷¹ Metinde bu kelimenin Farsça aslı olan "enâr" kelimesi kullanılmıştır.

¹⁷² Metinde "enâr" şekli kullanılmıştır.

Limon	+	-	+	+	+	+
Kavun	+	-	+	+	+	+
Karpuz	+	-	+	+	+	+
İğde	+	-	-	+	-	-
Alıç	+	-	-	-	-	-
Vişne	+	-	-	-	-	-
Hünnap	+	-	-	+	-	-
Abdülleziz	+	-	-	-	-	-
Ceviz	+	-	-	+	-	-
Kestane	+	-	-	+	-	-
Sucuk	+	-	-	-	-	-
Kızılcık	+	-	-	-	-	-
Erik	+	-	-	+	-	-
Hurma	+	+	-	+	+	-
Muşmula	+	-	-	+	-	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere diğer fahnâmelerde olmayıp sadece çalışmamıza konu olan fahnâmede zikredilen meyve çok az sayıdadır. Abdülleziz, vişne ve alıç meyveleri bu türden meyvelerdir. Bir meyve olmamasına rağmen burada değerlendirdiğimiz meyve fahnâmesinde konu edilen sucuk da diğer fahnâmelerde hiç geçmemektedir. Fahnâmede konu edilen meyvelerdeki bu küçük farklılıklar söz konusu metni kaleme alan şairin yaşadığı çevreyle açıklanabilir.

2.2. Manzum – Mensur Karışık Metinler

2.2.1. Hikâyet-i Cem‘iyyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücadele

Mensur ağırlıklı olup araya manzumelerin serpiştirildiği ve manzum–mensur karışık metinler başlığı altında değerlendireceğimiz metinlerden ilki çalışmamıza konu olan mecmuanın 35b-49a varakları arasında yer alan “Hikâyet-i Cem‘iyyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücadele” unvanlı metindir. Adından da anlaşılacağı üzere söz konusu metin, keyif verici maddelerin münazarası hakkındadır. Bu noktada öncelikle münazara türü ve klasik Türk edebiyatında münazara konuları hakkında bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Arapça *nazara* (نظر) fiilinin müfa’ale kalıbına aktarılmış şekli olan münazara sözlükte, belli bir konu hakkında karşılıklı tartışmak, bahs edişmek, mübahase, iki uçlu bir konu üzerinde belli kural ve yöntemlerle hakemler huzurunda yapılan seviyeli konuşma veya tartışma anlamlarındadır.¹⁷³ Eski devirlerde, bu karşılıklı tartışma daha ziyade bir şeyin caiz olup olmadığını tespit etmek için dinî amaçla yapılırdı.¹⁷⁴ Edebî bir terim olarak münazara ise; iki veya daha fazla canlı veya cansız varlığın aklî ve/veya naklî deliller yardımıyla birbirlerinden daha üstün olduğu iddiasıyla düşmanca tartışmalarını işleyen edebî bir türdür.¹⁷⁵ Bazı araştırmacılara göre münazarayı tarz olarak değerlendirmek de mümkündür. Ancak, son yıllarda hem klasik Türk edebiyatı hem de dünya edebiyatlarında münazara temalı eserler üzerinde kapsamlı bir çalışmalar yapan Şeyma Benli, münazarayı edebî bir tür olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı düşüncesindedir. Bu türden eserler manzum olabildiği gibi mensur olarak kaleme alınan çok sayıda münzara da bulunmaktadır.

¹⁷³ Vankulu Mehmed Efendi, **Vankulu Lügati**, C.1, YEK Yay., İstanbul 2015, s.931; İlhan Ayverdi, **age.**, s.2239; Turan Karataş, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 334.

¹⁷⁴ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, MEB Yay., Ankara 1983, s. 616.

¹⁷⁵ Şeyma Benli, **Klasik Türk Edebiyatında Münazara**, Yayınlanmamış DT, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2019, s.338.

Ayrıca bazı münazara örnekleri de, aşağıda detaylı inceleyeceğimiz münazarada olduğu gibi, manzum–mensur karışık olabilmektedir. Bugüne değin yapılan çalışmalarda klasik Türk edebiyatında münazara türünde kaleme alınan çok sayıda eser tespit edilmiş ve yazma eser kütüphaneleri tarandıkça bu sayı gün geçtikçe daha da artmaktadır. Münazaralar müstakil eserler olabildiği gibi bazı eserlerin içerisine serpiştirilmiş münazara türüne ait metinler de bulunabilmektedir. Münazara türünün menşei konusunda da birtakım farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar bu türün menşei Türklere mücadele ve savaşla geçen hayatlarına bağlayarak bu edebî tür yahut tarzın Türklere tarafından keşfedilmiş olabileceği görüşündedirler. Bazıları ise münazaranın menşei el-Câhız’a yani Arap edebiyatına bağlar.¹⁷⁶ Türk halk ve divan edebiyatında bir hayli rağbet gören münazaranın ilk örneklerine pek çok konuda ilkleri barındıran Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânü Lugâti’t-Türk* isimli eserinde rastlanmaktadır. Söz konusu eserde yer verilen münazara türündeki bu metin otuz beş dörtlükten oluşan bahar ve kış mevsimlerinin karşılıklı atışmalarını ihtiva eder.¹⁷⁷ Ayrıca Yusuf Has Hâcib’in *Kutadgu Bilig*’inde de münazara türünde parçalar bulunmaktadır.¹⁷⁸ Anadolu sahasında müstakil olarak münazara türünde kaleme alınan ilk eser ise –mevcut bilgilere göre– 14. yüzyılda Şeyyad Hamza tarafından yazılmış *Dâsîtan-ı Sultan Mahmûd* isimli mesnevidir. Mehmed Bahaeddin tarafından 1920 yılında kaleme alınan kılıç–kalem münazarasının ise bu türün son örneği

¹⁷⁶ Bu farklı görüşlerin toplu olarak değerlendirildiği bir çalışma için bk.: Erhan Çapraz, “Mücadele’den ‘Münazara’ya: Türk Edebiyatında Münazaranın Kaynağına Dair İctimai Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.58, S.1, 2018: 21-41.

¹⁷⁷ Bu manzumeler müstakil bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Ahmet Tanyıldız, “Münâzaranın Menşei ve Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Münâzara İçerikli Manzumeler”, *Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu (17-19 Ekim 2008 Rize) Bildiri Metinleri*, ed.: M. Muhsin Kalkışım, Rize Ü., Yay., Rize 2008: 207-214.

¹⁷⁸ Söz konusu eserde yer alan “Odğurmuş Ögdülmiş Birle Münâzara Kılmışın Ayur” başlıklı 41. bab bu minvaldedir. bk.: Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz.: Mustafa S. Kaçalın, KTB Yay., ty., s. 176. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.06.2021]

olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁹ Münazara türünde kaleme alınan eserlerin ve müelliflerinin yüzyıllara göre dağılımı şu şekilde yapılabilir:¹⁸⁰

14. Yüzyıl: Gülşehrî - *Münâzara-i İblîs-i La'în bâ-Âdem Safî*; Şeyyad Hamza - *Dâsitân-ı Sultan Mahmûd*; Ahmedî - *Kasîde fî Bahsi's-Seyf ve'l-Kalem*; Gazalî - *Dâfiu'l-gumûm ve Râfi'u'l-humûm*.

15. Yüzyıl: Ahmedî - *Telli Sazlar Atışması*; Yakînî - *Ok-Yayning Münâzarası*; Yusuf Emirî - *Beng ü Çağır*; Firdevsî-i Rûmî - *Mübâhase-i Şekker ü Milh*; Firdevsî-i Rûmî - *Münâzara-i Şekker ü Asel ü Dûş-âb*.

16. Yüzyıl: Şânî - *Gülşen-i Efkâr*; Yenipazarlı Vâlî - *Def-Gül, Ney-Nahl, Kâse-i Çîn-Nergis, Benefşe-Çeng*; Nidâyî - *Mübâhasât-ı Mükeyyifât*; Hızrî - *Münâzara-i Tîğ ü Kalem*; Dervîş Şemseddîn - *Deh Murg*; Yusuf b. Abdüllatif - *Münâzara-i Ehl-i Memleketi'l-İnsân*; Lâmi'î - *Şerefü'l-İnsân*; Celilî - *Mehek-nâme*; Lâmi'î - *Micmer ile Şamdan*; Nev'î - *Tûtî vü Zâğ*; Uzun Firdevsî - *Seyf ü Kalem*; Şerîf - *Münâzara-i Tûtî vü Zâğ*; Fuzûlî - *Beng ü Bâde*; Lâmi'î - *Bahâr u Şitâ*; Şemseddin Sivasî - *Âsumân ile Zemîn*; Lâmi'î - *Yer ile Gök*; Sivrihisârî - *Sema ile Arz*; Lâmi'î - *Sûrahi-Kadeh*; Muîdî - *Sûrahi-Kadeh*; Alâî - *Münazara-i Dervîş ü Ganî*; Necatî: *Gül ü Hüsrev*; Naimî - *Seyf ü Kalem*; Murad Beg - *Yıl ile Güneş*; Alâeddîn Ali - *Dâsitân-ı Tûtî vü Karga*.

17. Yüzyıl: Veysî - *Şehâdetnâme*; Nev'îzâde Atâyî - *Anadoluhisarı ile Rumelihisarı, Münâzara-i Zen-i Fesâhat-güftâr bâ-Şevher-civân-ı Belâgat-kirdâr*; Vâni - *Münâzara-i Fukarâ*; Şabanzâde - *Münâzara-i Tîğ u Kalem*; Nağzî - *Kahve vü Bâde*; Vardarlı Fazlî - *Mahzenü'l-Esrâr*; Gazi Giray - *Kahve ile Bâde*; Fasîh - *Münâzara-i Rûz u Şeb ve Münâzara-i Gül ü Mül*.

¹⁷⁹ Benli, *agt.*, s.339.

¹⁸⁰ Bu liste Şeyma Benli'nin yukarıda değinilen çalışmalarından istifade edilerek hazırlanmıştır. bk.: Benli, *agt.*

18. **Yüzyıl:** Sıhhatî - *Menakıb-ı Mükeyyifat-ı Âlem*; Sünbülzade - *Şevk-engîz*.

19. **Yüzyıl:** Şükûhî - *Münâzara-yı Akl u Aşk*; Vahyî - *Münâzara-i Azâ-yı Beşer*; Sâlim - *Muhâvere-i Rind ü Zâhid*; Cemâl Efendi - *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*; Safî - *Cidal-i Sa‘dî*.

20. **Yüzyıl:** Vahyî - *Münâzara-i Nefs ü Rûh*; Mehmed Bahaeddin - *Münazara-i Seyf bâ-Kalem*; Hamza Bereketzâde Niyazi - *Hangi Meyve İyidir*.¹⁸¹

Ayrıca bu listede yer verilmeyen ve yazarları tespit edilemeyen bir hayli münazara da bulunmaktadır. Münazaraların tasnifi konusunda da farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar münazarayı konu ve içeriklerine göre; mizahî münazaralar, ahlâkî, hikemî ve tasavvufî münazaralar ve sanatkârane bir üslûpla kaleme alınan münazaralar şeklinde üç grupta değerlendirir.¹⁸² Bazı araştırmacılar ise kahramanlarına göre; kahramanı insan olan münazaralar, kahramanları hayvan olan münazaralar, kahramanları cansız varlıklar olan alegorik mahiyetteki münazaralar, mücerred kavramların münazaraları, değişik unsurların münazaraları şeklinde beş grup halinde değerlendirmenin daha doğru olacağı görüşündedirler.¹⁸³ Ayrıca kaleme alınma şekillerine göre de münazaralar manzum, mensur veya manzum – mensur karışık münazaralar şeklinde üç gruba ayrılabilir.

Münazara ve klasik Türk edebiyatında münazara konusundaki bu kısa değerlendirmelerden sonra şimdi çalışmamıza konu olan mecmuada bulunan münazara türündeki eser kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

¹⁸¹ Bazı araştırmacılar Ziya Paşa'nın Terkib-i Bend'indeki dedim-dedi tarzı şiirleri bu münazara geleneğinin bir devamı olarak değerlendirirler. bk.: Çapraz, **agm.**, s.21-41.

¹⁸² Ağah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, Enderun Kitabevi., İstanbul 1984, s.636.

¹⁸³ M. Fatih Köksal, “Münazara (Türk Edebiyatı)”, **DİA**, C.31, TDV Yay., İstanbul 2006, s.580.

2.2.1.1. Eserin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Metin içerisinde eser adıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber eserin ilk varışındaki serlevhada kırmızı renkli mürekkeple “Hikâyet-i Cem’iyyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücâdele” başlığına yer verilmiştir. Fakat bu ismin eserin müellifi tarafından mı verildiği yoksa söz konusu metni mecmuaya kaydeden derleyici tarafından mı tercih edildiği belli değildir. Metnin içeriğinden hareketle derleyicinin bu ismi seçmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Söz konusu metnin müellifi de şu aşamada malumumuz değildir. Bununla beraber bu münazaranın aynı konuda kaleme alınan Nidâyî el-Ankaravî’nin *Mübâhasât-ı Mükeyyifât* isimli eseri¹⁸⁴ ile Sıhhatî Çelebi tarafından kaleme alınan *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem* isimli eseriyle büyük benzerlikler göstermesi¹⁸⁵ mecmuada yer alan münazaranın bu eserlerin yeniden yazılmış şekli olabileceğini düşündürmektedir. Hikâyet-i Cem’iyyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücâdele (bundan sonra Hikâyet-i Cem’iyyet-i Mükeyyifât şeklinde anılacaktır) müellifinin kim olduğu tespit edilemese de bu eserin yukarıda değinilen eserlerden etkilenilerek kaleme alındığı aşikârdır. Fakat bu eserin diğer münazaraların yeniden yazımı veya özgün telif bir eser olup olmadığı konularında kesin bir yargıda bulunmak eldeki verilere göre çok zordur. Hikâyet-i Cem’iyyet-i Mükeyyifât’ın son varışından yer alan ferağ kaydından anlaşılacağı üzere bu eser, H. 16 Şaban 1150 / M. 9 Aralık 1737’de tamamlanmıştır. Sıhhatî Çelebî’nin ilgili eserinin Atatürk Kitaplığı’ndaki nüshası da 1731 tarihlidir. Bu durumda Hikâyet-i Cem’iyyet-i Mükeyyifât, eldeki mevcut bilgilere göre Sıhhatî Çelebi’nin münazarasından daha

¹⁸⁴ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, “Nidâyî El-Ankaravî’nin Bilinmeyen Bir Eseri Mübâhasât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler”, *Turkish Studies*, C.8/3, Kış 2013: 681-704.

¹⁸⁵ Sıhhatî Çelebi’nin keyif verici maddelerle ilgili bu münazarası bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Metin Öztürk, *Sıhhatî Çelebi’nin ‘Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem’ Risalesi Çerçevesinde 17.Yüzyıl İstanbul’unda Keyif Verici Maddeler*, Yayınlanmamış YLT, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2006.

sonra yazılmış olmalıdır. Fakat çalışmamıza konu olan münazara metninin sonunda kaydedilen tarihin istinsah tarihi olma ihtimali de unutulmamalıdır.

2.2.1.2. Münazaranın Konusu, Benzer Konudaki Eserlerle Mukayesesi

Eserin isminden anlaşılacağı üzere ve yukarıda da kısaca değinildiği üzere burada değerlendirdiğimiz münazaranın konusu temel olarak keyif verici maddelerdir. Metinde bu maddelerin karşılıklı konuşma şeklinde devam eden birbirlerine üstünlük mücadelelerinin tahkiye edildiği hayali bir meclis ve kurmaca diyaloglar bulunmaktadır. Münazarada konu edilen ve mücadeleleri anlatılan keyif verici maddeler ise; afyon, berş, esrar, boza, duhan, şarap, müselles, bal suyu, elma suyu, mukim, maddetü'l-ferah, cezve-i mümessek, arak ve kahvedir. Münazara meclisinde yer verilen münazırlar bakımından şahıs kadrosu en geniş olan mükeyyifat münazarası çalışmamıza konu olan eserdir. Edebiyat tarihimizdeki mükeyyifat münazaralarında işlenen münazırları konu alan mukayeseli bir çalışmada¹⁸⁶ da değinildiği üzere sayı bakımından en geniş kadroya sahip metin Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem* unvanlı eser olarak gösterilmiştir.¹⁸⁷ Söz konusu metinde on iki münazır yer alır. Oysa çalışmamıza konu olan münazarada meclise katılan münazır sayısı on dördür. Öyle sanıyoruz ki, yukarıda değinilen çalışmanın araştırmacısı Atatürk Kitaplığı'ndaki münazarayı ya tespit edememiş yahut bazı münazırlar dikkatlerinden kaçmıştır. Zira çalışmada bu eser mukayeseye dâhil edilmemiştir. Bu durumda mevcut bilgilere göre şahıs kadrosu bakımından en geniş kadrolu münazaranın çalışmamıza konu olan Hikâyet-i Cem'iyet-i Mükeyyifât olduğunu bir kez daha vurgulamak isteriz. Diğer hiçbir mükeyyifat münazarasında yer almayıp

¹⁸⁶ Fatih Ülken, "Münazırları ve Nasıl Sonlandıkları Bakımından Klasik Türk Edebiyatındaki Mükeyyifat Münazaraları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.63, Nisan 2019: 209-236.

¹⁸⁷ Ülken, "Münazırları ve Nasıl Sonlandıkları Bakımından Klasik Türk Edebiyatındaki Mükeyyifat Münazaraları", *agm.*, s.231.

sadece burada değerlendirdiğimiz metinde yer alan maddeler ise mukîm, maddetü'l-ferah ve cezve-i mümessek'tir. Bu noktada, metni kaleme alan yahut mecmuaya kaydeden müstensihin diğer münazaraların kompozisyonunu da değiştirerek kendi metnine üç madde daha ilave etmesi dikkat çekici olduğu gibi ilginç görünmektedir. Bunun bir özgünlük arayışı olduğu da düşünülebilir. Fakat yazarın metne ilave ettiği her maddenin –aslına bakılırsa– özgün yahut bilinmeyen keyif verici maddeler olduğunu söylemek zordur. En azından, keyif verici maddeler olarak çokça kullanıldıklarını söylemek çok da mümkün değildir. Zira örneğin metinde yer verilen maddetü'l-ferah isimli keyif verici madde hakkında yaptığımız taramalarda elle tutulur bir bilgi bulamamakla beraber bu madde hakkındaki tek bilgiye Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde yer alan ve padişahlar için hazırlanan helva ve macunların karışımlarının ve faydalarının kaydedildiği *Helvahâne Defteri*'nde ulaşabildik. Söz konusu metinde belirtilğine göre maddetü'l-ferah esasında keyif verici bir madde değil de bir macun türü olarak geçmektedir. Ayrıca defterde kaydedildiğine göre maddetü'l-ferah'ın birtakım faydaları da bulunmaktadır. Söz konusu faydalar şu şekilde açıklanmıştır:

*“Bu bir ma‘cundur ki kalbe ferah virür. Benzi kızıl ider. Süddeyi ve cigeri ve bağırsakları pâk ider. Mukavvidür ve balgam ve sevda-i hamalde menfaat virür ve beli muhkem ider. Dizleri muhkem ider. İştihâ getirür. Yürekde suyu giderür. Ağız kohusun giderür. Hoş ider. Biiznillâhi teâlâ nef'i çokdur.”*¹⁸⁸

Bu bilgiler dışında hiçbir kaynakta hakkında malumat bulamadığımız maddetü'l-ferah'ın münazarayı kaleme alan kişi tarafından neden keyif verici bir madde olarak tercih edildiği hakkında fikir yürütmek zor görülebilir. Bu noktada da maddetü'l-ferah ile ilgili bilgiler barındıran aynı kaynaktan edindiğimiz bilgiye göre bu macun afyon, anason, karanfil, zencefil, misk, kakule, bal vb. maddelerin belirli

¹⁸⁸ Arslan Terzioğlu (haz.), *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1992: s.12-30.

miktarlarda bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan bir terkiptir.¹⁸⁹ Söz konusu maddelerin içerikleri ve özellikleri dikkate alındığında bu macunun bir uyuşturucu olarak görülmesi ve bu hususiyetiyle çalışmamıza konu olan mükeyyifat münazarasında zikredilmesi gayet normal karşılanmalıdır.

Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki; yukarıda hakkında bilgiler verilen madde ile metnin yazarı tarafından belirtilen söz konusu maddenin kesin olarak aynı şey olduğunu söylemek de çok zor görünmektedir. Bununla beraber birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Şöyle ki, 16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî tarafından kaleme alınan ve esas olarak afyon ile şarabın mücadelesinin konu edildiği *Beng ü Bâde* isimli manzum mükeyyifat münazarasında müferrih macun isimli bir madde de zikredilmektedir. Müferrih macun, söz konusu eserde doğrudan mücadeleye dâhil olan bir madde değildir. Bu madde Beng ü Bâde’de, beng ile berş arasında elçilik vazifesiyle anılır.¹⁹⁰ Bu bilgiler ışığında söylenebilir ki çalışmamıza konu olan münazaranın yazarı Fuzûlî’nin bahse konu eserinden haberdardır. Fakat müferrih macunun diğer mükeyyifat münazaralarında hiç zikredilmeyip sadece çalışmamıza konu olan münazarada –küçük imla farklılıklarıyla da olsa– zikredilmesi ayrıca dikkate değerdir. Kaynaklarda ma’cun-ı müferrih olarak da geçen bu macun içerdiği karışım nedeniyle bir uyuşturucu türü olarak da kabul görmektedir.¹⁹¹ Osmanlı tıp ve sağlık dünyasında kullanılan ilaç ve karışımların konu edildiği mücerreb-nâmelerden edindiğimiz bilgilere göre müferrih macunun karışımında afyon, anason, kakule vb. uyuşturucu özelliği olan maddelerin de kullanılması bu macunun bir uyuşturucu türü

¹⁸⁹ Terzioğlu (haz.), **age.**, s.12-30.

¹⁹⁰ bk.: 231. beyit ve sonrası. Kemal Edip Kürkcüoğlu (haz.), **Fuzûlî - Beng ü Bâde**, Maarif Basımevi, İstanbul 1955:

¹⁹¹ Onur Gezer, **Osmanlılarda Keyif Verici Bir Madde: Esrarın Hikayesi**, Yayınlanmamış YLT, Anadolu Üniversitesi SBE., Eskişehir 2016: s.12. Aynı araştırmacının başta esrar olmak üzere Osmanlı toplumunda uyuşturucuyu konu ettiği yakın zamanda yayınlanan diğer bir çalışması için bk.: **Hayaller Sancağının Kuru Sarhoşları Osmanlılarda Esrar ve Esrarkeşler**, İletişim Yay., İstanbul 2020.

olarak görülmesinin yanlış olmadığını göstermektedir.¹⁹² Fakat tıp kitaplarında söz konusu macun daha ziyade bazı hastalıklara iyi gelen bir ilaç olarak zikredilmektedir. Örneğin *Eşref bin Muhammed* tarafından kaleme alınan tıp kitabında bir müferrih türü olan yakutî müferrihin hafakan denilen yürek oynamasına/çarpıntısına iyi geldiği nakledilir.¹⁹³ Bazı şairler de müferrih macunu hem uyutuşturucu hem de şifalı bir ilaç olma hususiyetleri ile manzumelerinde konu etmişlerdir.¹⁹⁴ Ayrıca, müferrih macunun terkibi ile yukarıda değindiğimiz ve çalışmamıza konu olan münazarada zikredilen maddetü'l-ferahın terkibi dikkate alındığında, her iki macunun da hemen hemen aynı özellikte olduğu söylenebilir. Bu bakımdan çalışmamıza konu olan münazarada maddetü'l-ferah şeklinde geçen madde ile mücerreb-nâmeler, tıp kitaplarında ve bazı divan ve mesnevilerde ma'cun-ı müferrih/müferrih ma'cun şeklinde zikredilen madde aynı maddedir şeklinde bir iddiada bulunmak çok da yanlış görünmemelidir.

¹⁹² Feriştah Funda Uysal, **Mücerreb-nâme Edisyon Kritik İncelemesi ve Dizini**, Muğla Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT, Muğla 2010: s.16.

¹⁹³ Nadir İlhan, **Eşref bin Muhammed – Hazâinü's-Sa'âdât (inceleme-Metin-Dizin)**, Yayınlanmamış DT., Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1998: 290. Dönem şartları düşünüldüğünde bilimsel sayılabilecek bu bilginin şair Ahmedî'nin bir manzumesine hemen hemen aynı düşünceyle konu edilmesi dikkate değer olduğundan burada zikretmek istiyoruz. Söz konusu beyit şu şekildedir: "Yüregüm oynadüğünun sabr dermânı degül / Anun-ıçun bir müferrih çâre itgil iy tabîb" (G.48/6).

¹⁹⁴ Örneğin 16. yüzyıl divan şairlerinden Zâtî; "Müferrihler yiyüp meyler içersin sen 'adûlarla / Ben öldüm dostum gamdan bunı kim ihtiyâr eyler" (G.394/2) şeklinde müferrihi konu eder. Yine aynı şair başka bir manzumesinde de bu uyuşturucu yahut macunun "Yakutî müferrih" isimli bir türü olduğundan da bahseder. bk.: Vildan Serdaroğlu, **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı**, İSAM Yay., İstanbul 2006: 390-391. Ayrıca yine aynı yüzyılın önemli şairlerinden olan Bâkî de bir manzumesinde yakutî müferrihi zikreder: "Ağzı la'lin hokka yâkûtî müferrih lebleri Cevherî terkîb istersen leb-i dil-ber yiter" (G.49/2). Bâkî başka bir manzumesinde de genel olarak müferrihi çeşitli benzetmelerle konu eder. Bâkî, söz konusu manzumesinde sevgilinin ben'inden daha iyi bir müferrihin bulunamayacağını iddia ederken müferrih kelimesiyle beraber "hab" ifadesini kullanır. Burada sevgilinin ben'i ile benzerlik düşünüldüğü gibi müferrihin hap şeklinde tüketildiğine dair ipuçları da bulunmaktadır: "Şarâb-ı dil-güşâ olmaz o la'l-i cân-fezâdan yig / Müferrih hab bulunmaz hâl-i rûy-ı dil-rübâdan yig" (G.271/1). Ayrıca 17. yüzyıl divan şairlerinden Sâbit Divanı'nda da müferrih redifli dikkat çekici bir gazel bulunmaktadır. Söz konusu gazelde de diğer şairler gibi müferrihin bir macun şifalı ve hoş kokulu etkileyici bir macun oluşu konu edilmiştir. İlgili gazel için bk.: Turgut Karacan, **XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni**, Yayınlanmamış DT, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1981: G.50

Bugüne kadar tespit edilen mükeyyif münazaralarında zikredilmeyip sadece burada değerlendirdiğimiz Hikâyet-i Cem'iyet-i Mükeyyifât isimli eserde zikredilen maddelerden birisi de mukîmdir. Yaptığımız taramalarda keyif verici bir madde olarak mukîm hakkında ne yazık ki bir bilgi bulamadık. Bununla beraber, bazı Arapça ve Türkçe tıp kitaplarında isimlerinde mukîm ibaresinin yer aldığı birtakım terkipler tespit edebildik. Şöyle ki; söz konusu Arapça ve Türkçe tıp kitaplarında *el-mukîmü'z-zamanî*, *el-mukîmü'z-zemnâ* veya *mukîmü'z-zemîn* şeklinde aynı anlamlara gelen farklı imlalarla anılan bir macun veya ilaç konu edilir. Bu macun veya ilaç kantaron, zencefil, Ebucehil karpuzu, türbit otu, sakız ağacı sakızı, kebabe tanesi, karanfil, Hindistan cevizi, afyon, zaferan, misk ve bal gibi çeşitli maddelerin ve bitkilerin belirli miktarlarda karıştırılmasıyla elde edilen ve bel ağrılarına iyi geldiği belirtilen bir maddedir.¹⁹⁵ Söz konusu karışımın içeriğine dikkat edilirse özellikle afyon ve kantaron gibi uyuşturucu, keyif verici özelliği bulunan bazı maddeler göze çarpmaktadır. Bu durum, bu macun yahut ilacın keyif verici yahut uyuşturucu özelliği olabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında çalışmamıza konu olan münazarada zikredilen mukîm isimli mükeyyifin yukarıda değinilen madde ile aynı olma ihtimali yüksek görünmektedir. Fakat şu aşamada bu fikre yine de ihtiyatle yaklaşılmalıdır. Zira ulaşılan kaynaklarda bu karışım daha ziyade bir ilaç olarak düşünülmüştür. Zaten *mukîmü'z-zemîn* veya *el-mukîmü'z-zemnâ* ibaresi anlam olarak kötürümleri, düşkünleri kaldırıcı manasındadır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Ebibekir er-Râzî, **el-Hâvî fi't-Tıp**, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s.1802; İbn-i Şerîf, **Yâdigâr** (15. Yüzyıl Tıp Kitabı), haz.: Orhan Sakin vd., Zeytinburnu Bel. Yay., İstanbul 2017, s.356.

¹⁹⁶ Bu noktada İbn-i Şerîf tarafından kaleme alınan Yâdigâr isimli tıp kitabında söz konusu maddeyle ilgili nakledilen bir olaya değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu hikâye şöyledir: Merhûm Yahyâ Paşazâde Ahmed Bey, Boğdan seferinde iken kar yağmıştı. Dönüş sırasında basur yüzünden arabaya binmek zorunda kalmıştı. Sancağın arkasından gelirken mekânı cennet olsun, Sultan Süleyman Han otağ-ı hümayunlarından bunu gördü. Sebebin sorunca Ahmed Bey durumunu arzetti. Padişah hazineden bir hokka macun çıkartıp, kendi mührüyle mühürleyip ona gönderdi. Ahmet Bey kullanmaya başlayınca çok büyük faydasını gördü. Formülünü rica etti. Merhum Padişah da kendi el yazısıyla yazıp göndermiştir. bk. İbn-i Şerîf, **age.**, s.356.

Burada değerlendirmeye çalıştığımız münazaranın tamamen özgün ve orijinal bir metin olduğunu söylemek zordur. Zira çalışmamıza konu olan münazara ile bugüne değin tespit edilebilen diğer mükeyyif münazaraları büyük oranda benzerlik arz etmektedirler. Metin içerisindeki küçük kompozisyon farklılıkları ve müelliflere göre değişen üslup farklılıkları dışında söz konusu mükeyyifât münazaraları büyük oranda benzerdirler. Örneğin hemen hemen münazaraların tamamında olaylar bir sarayda gerçekleşir. O sarayın yer aldığı mekân olarak da tahayyülât sancağı ve işret-âbâd sahrasıdır. Hayâlî olan bu üç mekân (saray-sancak-sahra) da hemen hemen tüm münazaralarda benzer şekilde tasvir edilmektedir. Ayrıca münazara metinlerinde yer verilen münazırların sunuluş biçimleri, özellikleri ve konuşmaları da benzerlikler göstermektedir.¹⁹⁷ Öyle görülüyor ki Osmanlı toplumunda bu tür metinlere bir rağbet oluşmuş ve bu nedenle belki de başlangıçta tek olan bir mükeyyifât münazarasının farklı zaman ve mekânlarda çokça yeniden yazımları ortaya çıkmıştır.¹⁹⁸ Bu durum, Osmanlı edebî zevk ve sosyal yaşantısı hakkında ipuçları sunması bakımından önemli olsa da söz konusu münazara metinlerinin hemen birçoğunun müellifinin bilinmemesi araştırmacılar için birtakım zorluklar da barındırmaktadır.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki münazarının özgünlüğü konusunda üzerinde durulması gereken diğer bir önemli nokta ise münazaradaki manzum metinlerdir. Münazara müellifi belli bir kompozisyon dâhilinde ve işlenen konuya uygun olarak büyük oranda başka şairlere ait manzumelere de yer vermiştir. Derleyici, bu manzum kısımlardan bir kısmını şairlerin ismini vererek takdim ederken bir kısmının şairini de hiç anmaz. Fakat bu tür metin veya manzumelerin sözlü gelenekte dolaşımda olduğu ve bir müddet sonra yazar ve şairlerinin

¹⁹⁷ Nidâî'nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât isimli mükeyyifât münazarası ile diğer bazı mükeyyifât münazaralarının karşılaştırıldığı bir çalışma için bk.: Büyükkarcı Yılmaz, **agm.**, s.681-704.

¹⁹⁸ Çalışmamıza konu olan münazara ile benzer mensur bir münazaranın nazmen yeniden yazımını konu alan mukayeseli bir çalışma için bk.: Şeyma Benli, "Bir Metin Yeniden Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâfî'ü'l-Hüzn ve Mahzenü'l-Esrâr Örneği", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.22, İstanbul 2019: 137-170.

unutulduğu yahut zikredilmediği ihtimallerini de göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle münazarada yer verilen manzumelerin şairlerinin zikredilmemesi bir tercih olabileceği gibi bilgisizlikten kaynaklı da olabilmektedir. Neticede mecmuaların neredeyse tamamı tamamen kişisel zevk ve kaygılarla derlenmekte ve kişisel fayda gözetilmektedir. Bu hususa münazaranın 46a-46b varakları arasında yer alan manzum fetva en dikkat çekici örnektir. Sayfalarda kopmalar olduğu için tek varaklık bu manzum kısmın müellif tarafından nasıl sunulduğunu şu anda kestiremiyoruz. Fakat bu manzum kısım ile ilgili yaptığımız taramalarda söz konusu manzumenin kahve hakkında Şeyhülislam Bostan-zâde Mehmet Efendi tarafından kaleme alındığı belirtilen manzum bir fetvadan bir bölüm olduğunu tespit edebildik. Orijinal metni 64 beyitten oluşan söz konusu manzum fetvanın yalnızca 23 beyitlik kısmı münazarada yer almaktadır.¹⁹⁹ Daha evvel de belirtildiği üzere bu manzum kısımdan önce kopan sayfalar olduğundan manzum fetvanın bir kısmının alınması bir tercih midir yoksa fetvanın tamamı kopan varaklarda yer alıyor muydu hususunda kesin bir yargıda bulunmak zor olmakla beraber münazarada kaydedilen manzumeler dikkate alınarak bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Şöyle ki, münazarada kaydedilen manzum fetva orijinal fetva metninin bir bakıma özeti veya dikkat çekici manzumeleri görünümündedir. Zira münazara müellifi fetvanın doğrudan bir bölümünü kaydetmemiş, bazı beyitlerin yerlerini değiştirmiş bazılarının ise üzerinde durmayarak tamamen kendi zevkine göre bir kısaltma yoluna gitmiştir. Tüm bu bilgiler dikkate alındığında çalışmamıza konu olan münazarın özgün veya orijinal bir eser olmadığı fakat münazara müellifinin birtakım değişiklik ve eklemelerle yenilik arayışı içerisinde olduğu söylenebilir.

¹⁹⁹ Bostan-zâde Mehmet Efendi'nin kahve hakkındaki manzum fetvaları birkaç çalışmaya konu olmuştur. Bu hususta bk.: Namık Açıkgoz, **Kahvenâme**, Akçağ Yay., Ankara 1999: 33-43; Esmâ Acar, "Klasik Türk Şiirinde Kahveye Bakışı Yansıtan Birkaç Örnek ve Kahveye Dair Manzum Bir Fetva", **KAREFAD ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S.1, Nisan 2020: 84-100; Muhittin Eliaçık, "Bostanzade Muhammed Efendi'nin Manzum Kahve Fetvası -Tenkitli Metin-", **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, C.9/4, 2020: 1442-1453.

2.2.1.3. Münazaranın Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.2.1.3.1. Münazaranın Özeti

Eski zamanlarda bir gün erkeklerin yer aldığı bir dost meclisinde kardeşler ve irfan ehli ile otururken birkaç kelimeden sonra dünyanın ve zamanın meşakkatinden, sıkıntıların hayretinden ve dünya hayatının usançlığından konuşmaya başlarlar. Acaba bu kötü dünya birkez olsun istediklerini verir mi yoksa sürekli böyle gamda, hüzünde ve hicranda mı kalacaklar diye düşünceye dalarlar. Bu düşüncelerdeyken aralarından birisi bütün bu gam ve hüznlerden kurtulmanın birkaç yolu olduğunu söyler. Kurtuluş yollarından ilki; şer'-i şerifin uygulanması, ikincisi; sikke-i pâdişâhînin bastırılması, üçüncüsü; zulmün kalkması, dördüncüsü; rüşvetin kalkması ve beşincisi ise her yolun ve herkesin yerli yerinde olması; liyakate göre makam verilmesi, liyakatsiz birinin yükseltilmemesi ve böylece devletin zarar görmesine mani olunması. Böylece şehirlerin âbâd edilmesi ve İslâm askerinin güçlendirilmesidir. Bunlar olmaz ise insanlar gam ve mihnetten kurtulamaz. Kamiller şöyle demişlerdir; her asrın elli yılı hoşluk, elli yılı ise nâ-hoşluk ile geçer. Şimdi biz 1100 yılına varıncaya kadar iyilik ve mutluluk içinde olmayalım. Şimdi size bir hikâye anlatayım. Eğer izin verirsiniz bu hikâyede gezinelim diye sorduğunda meclisteki bütün dostlar “olur” deyip beklemeye koyulurlar.

Bu girişten sonra anlatıcı asıl olayları anlatmaya başlar. Tahayyülât sancağında ve işret-âbâd sahrasında dünyadaki bütün keyif verici maddeler büyük bir kıssa yaşamışlardır. Bu sancak ve sahranın etrafı çiçekler, bağ ve bağçelerle çevrilmiş ve havası latif; bülbülleri hoş seslidir. Sanki öyle bir yerdir ki cennet bahçelerinden bir bahçe gibidir. Olayların yaşanacağı bu mekân tasvirinden sonra anlatıcı, dinleyicilere; “mükeyyifât arasındaki mücadele ve mübahaseyi izlemek ister misiniz?” diye sorar ve meclistekilerin olumlu cevabından sonra kalkıp tasvir edilen o mekâna giderler. Burada keyif verici maddelerin gelmesini beklerler. Bu sırada bir grup askerin Hâşimî elbiseler, hırkalar ve yanlarında muhteşem bir kişi ile

geldiklerini görürler. Bu gelenlerden kiminin elinde yelpaze, kiminin elinde lüle, kiminde fanus ve kiminde ise kahve ibriği vardır. Bunlar gelip o gönül açıcı sarayın baş noktasında dururlar. Meclistekiler bu gelenlerden birisne bu yüce kişinin kim olduğunu sorarlar ve afyon olduğunu öğrenirler. Daha sonra başka bir grubun geldiği görülür. Bunlar, afyondan daha siyah renkli, hemedânî sürmeler ve süslü elbiseler içinde, önlerinde de siyah görünümlü askerler ile gelirler. İçlerinden birisi ihtişam ile gelip selam verince afyon ayağa kalkıp hürmet ve tazim göstererek onu karşılar. Ardından sarayda bir yere geçip otururlar ve bunların ismine berş denildiği öğrenilir. Berşin ardından bir grup daha belirir. Bu gruptaki tüm askerler yeşil elbiseseler giymiştir. Bunlar sûrlar çalarak, şiirler okuyarak saraya vardıklarında afyon ve berş; “safa geldiniz” diyerek onları karşılar ve alt yanlarda yer gösterirler. Esrar denilen bu kişi de geçip oturur.

Esardan sonra bir güruhun daha geldiği görülür. İçlerinde aksakallı, tamamen beyazlar giymiş ve önlerinde Tatar süvarileri, beyaz bayraklar; yanlarında ise, eşekçi, katırcı deveci ve hamallar ile meclise varırlar. Daha önce gelen mükeyyifât istemeyerek ve gönülsüzce kalkıp onları karşılar ve onlara yer gösterirler. Boza denilen bu mükeyyif de geçip oturur. Bir sonraki grup ise sarı elbiseler, mavi sancaklar ve tüm milletlerden kişileri yer aldığı; hatta kadın taifesinin ayrı bir alay oluşturduğu bu grup yanlarında zarifler ve düşkünler ile ellerinde kargı mızraklar, sırmalı keselerle gelirler. Tüm mükeyyifât bunları saygı ile karşılayıp afyon ve berş arasında yer gösterirler. Bunların ismine ise duhan denildiği öğrenilir. Duhandan sonra ufukta bir güruh daha belirir. Bunların içinde de her milletten insan vardır. Kırmızı elbiseler, kırmızı bayraklarla gelen bu gruptakiler kızıl yüzlü, kan benizli, heybetli, gülgûnî ve ateşî elbiselerle yaklaşırlar. Elllerinde hançer, bellerinde kılıç ve Hz. Hamza gibi naralarla; bir ellerinde rebaplar bir ellerinde kebablar ile meydana gelip muhabbetle içeri girdiklerinde daha evvel gelen tüm maddeler bu kişinin

heybetinden ayağa kalkıp tazim ile onu karşılar. Mecliste yer gösterilir ve şarap denilen bu mükeyyif en üst başa geçip mağrur bir şekilde oturur.

Şarabın gelişinden sonra da bir grubun geldiği görülür. Bunlarda da kırmızı elbiseler ve kırmızı sancaklar vardır. Önlerinde kemal sahipleri ve yanlarında mahbuplar ile yaklaşılır. Bunların misk gibi kokuları öyle keskindir ki dimağları hoş eder. Fakat bu grubun askerleri önceki mükeyyifâta göre daha azdır. Bu grup da saraya gelince tüm maddeler ona saygı gösterirler. Cezve-i mümessek denen bu mükeyyif de geçip oturur. Bundan sonra da kırmızı parlak elbiseler, kırmızı nakışlı sancaklar ile bir grubun yaklaştığı görülür. Yanlarında zarifler olan bu güruh saraya vardığında kendilerine yer gösterilir. Müselles denilen bu madde de geçip oturur. Müsellesten sonra bir güruh daha çıkagelir. Bal rengi elbiseler, turuncu sancaklar, önlerinde ve yanlarında mahbuplarla meclise gelen bu iki muhteşem kişi prens gibi edalarla geçip otururlar. Ardından bunların bal suyu ve elma suyu olduğu öğrenilir.

Beraber gelen bu iki mükeyyiften sonra da misk gibi siyah elbiseler, siyah sancaklar ve yanlarından bir nice zarif kimse ile iki madde daha saraydan içeri girer. Tüm mükeyyifât bunlara saygı gösterir ve berş ile duhan arasında kendilerine yer gösterilir. Zarif edalarla geçip oturan bu iki kişiden biri mukîm biri de maddetü'l-feraktır. Bunlardan sonra bir güruh daha zahir olur. Beyaz elbiseler, beyaz bayraklar ve seri adımlarla yaklaşan bu grup yanlarında ağalar ile meclise vardıklarında kendilerine saygı ile yer gösterilir ve bu kişi şarabın alt yanına geçip oturur. Bunun ise arak olduğu anlaşılır. Ardından büyük bir güruh daha çıkagelir. Askerleri önceki mükeyyifâtta daha çoktur. Siyah renkli, yüce ve mükerrerrem kimseler olan bu kişiler Yemen şahı gibidirler. Yanlarında vezirler, âlimler, salihler ve yetmiş iki milletten insanlar ile yaklaşan bu kişi Arabistan ve Hindistan seyyahı gibi sıcak kanlı, latif tenli, zarif sözlü; yürüşünde tatlılık olan bir kimsedir. Bu grubun tamamı misk gibi siyah elbiseler giymiştir. Elllerinde bal rengi sancaklar, zeytin rengi bayraklar ve önlerinde de kemal sahibi zarifler ve yanlarında bir grup heyet ile gelen bu kişiler

meclise vardıklarında tüm mükeyyifât ayağa kalkıp saygı gösterir ve “hoş geldin, ey âlemin gözbebeği, insanoğlunun en şöhretlisi; senin vücudun bu dünya mülküne geldiğinden beri bizim yerimiz kalmadı” diyerek onu karşılarlar. İsmine kahve denilen bu kişi de duhan ve berş arasına geçip oturur.

Kahve geldikten sonra tüm konuklar bir müddet sohbet ettikten sonra ilk gelmiş olmasının verdiği coşkuyla afyon başkaldırıp söze başlar. Hoş geldiniz deyince tüm mükeyyifât ona bakar. Afyon da onlara bakarak “tahayyülât sancağında ve işret-âbâd sahrasında toplanmamıza sebep nedir?” diye sorar. Tüm maddeler afyonun devam etmesini bekler. Afyon da şöyle devam eder: “Duyduk ki her biriniz boş lakırdılar ederek kendi zannınızca keyfiyyet davası güdüp benim önüme geçmek istemişsiniz. Ben varken buna ne haddiniz ne de menfaatiniz vardır. Beni bilirsiniz ki ben bağlar, gül bahçeleri içinde helal süt ile yetiştirilmişim. Ben öyle biriyim ki âlimlerin çoğu, tüm seçkinler bensiz sohbet edemezler. Arap diyarında, Acem’de, Hindistan’da, Yemen’de vesair vilayetlerde adı bilinen bir kişiyim. Özellikle anneyim; haşhaşın diyarı Acem’de beni muteber tutup köknar şarabı yaparlar. Birçok şerbetlere, macunlara koyup tüm hekimler beni ilaç olarak kullanırlar. Geniş hokkalar koyup başlarıyla beraber altın saat gibi koyunlarında gezdirirler. Ka’be’ye giden hacılar bensiz gidemezler. Çünkü ben yaya kalmışlara el verip, onların dertlerine derman olurum. Yaşlılar, takatleri olmayanlar, düşkünler benimle kuvvet bulurlar ve bu sayede pire gibi ayağa kalkıp çekirge gibi sıçarlar. Halk içinde benim adım yaşlılara âsâdır. Onlar benim kuvvetim ile gezerler ve benim keyfiyetim ile ölürler. Ölenler bile diğerlerine nispetle kemal ehli ve söz sahibi kişiler olurlar. Hatta konuşmaya başladıklarında bülbül gibi kemal incileri ve tutiler gibi anber saçarlar. Özetle; her türlü çeviklik ve çabukluk bende hâsıl olur. Öyle bir pehlivanım ki; benim gibisi dünyaya gelmemiştir. Bundan dolayı, benden muteber bir keyif olmaz. İnsan toplulukları da bu konuda benimle aynı düşüncededirler. Benden nazik bir keyif olmaz.”

Afyonun bu sözlerinden sonra berş, mukîm ve maddetü'l-ferah yerlerinde duramayıp üçü birden ayağa kalktılar ve Afyona şöyle çıkıştılar: Bre hey eline bir şey geçmeyen, yediğini sindiremeyen, kara yüzlü, uğursuz! Niçin böyle övünürsün? Öncelikle senin ne haysiyetin ve ne menfaatin vardır ki gelip burada bizimle keyfiyet davasını konuşursun. Senin söz söylemeye ne yüzün ne de vücudun vardır. Her kim seni kullansa yüreğini delik deşik edip ciğerini çeşitli hastalıklara müptela edersin. Vücutlarında et ve can bırakmayıp onları zayıflatırsın. Bir saat sağ olurlarsa sekiz saat ölü yaparsın. Onları her zaman uyutup güçsüz bırakıp insanlıktan çıkarırsın. Erkekliğini kesip şehvetlerini kırarsın. Senin etkilerin ile meydana gelen çocukların bazıları kör, bazıları nane çöpü gibi zayıf olurlar. Senin dünyayı harap etmekten başka faydan yoktur. Senin ile ülfet eden kimseleri insanlıktan çıkarıp tıpkı kilise duvarlarına çizilenler gibi somurtkan, asık suratlı insanlara döndürürsün. Etkilerin ile padişahdan köleye kadar tüm insanları zemmettirirsin ve onları kimsenin dostluk edemediği kişilere çevirirsin. Bazı yerlerde ne yaptığını bilmeyen fakirlerin insanlar arasında Baba Tiryaki şeklinde alay edilmesine sebep olursun. Senin ile ülfet edenlerin belini bükersin. Nihayet, o kişileri Süleymaniye'de Kasımpaşa'da Tersane'de olan kahveler bucağında keyif esiri yaparsın. Bu kişiler, günde yüz bin defa seni icat edeninin canına ve kendilerini bu hale düşürenlerin ecdanına lanet okurlar. Seni kullananlar, Üsküdar miskinler makamına göç ederek helak olup giderler. Senin, insanlara şerrinden başka bir faydan yoktur. İslâm ülkelerinde çok zaman önce, senin varlığın kaldırılmıştır. Ama bir kötülük madeni uğursuz olduğundan sana tenezzül eden kimse yoktur. Halk arasında asıl makbul olan bizleriz. Letafet, zarafet tabiatlı çelebilerin ekserisi bizimle ülfet ederler. Bir araya gelip sohbet etmek istediklerinde meclislerinde öncelikle fağfûrî hokkalar ve gümüş mablaklar ile bizi kullanırlar. Böylece gam ve elem askerini tarumar edip birbirleriyle sohbet etmeye devam ederler. Bu sayede isteklerini dile getirmeye başlarlar; çeşitli cilveler ve musiki fasıllarıyla şiir ve beyitler okurlar. Bizim şöhretimiz öyle yücedir ki bu dünyada bizi zayıflatacak, bizi yenecek hiçbir

mükeyyifât yoktur. Bundan dolayı bizim ile ülfet edenlere asla zararımız yoktur. Bizi kullananların akıllarına hikmet; yüzlerine renk, vücutlarına da hafiflik veririz. Tüm vücutlarını dünya illetlerinden koruruz. İnsanlar, daha nice faydamızı görürler. Zira Hindistan'da çeşitli hoş kokuları, ferahlatıcı buharları, anber ve zaferan ile bizim için terbiye ederler. Eski şairler bizim için şöyle demişlerdir:

Çün seherde yimeyince bir yeyim berşi kişi

Gözi açılmaz anuñ tutmaz eli bitmez işi

[Bir kişi seherde bir tutam berş yemeyince onun gözü açılmaz ve eli iş tutmaz.]

Çıkmak isterseñ eger ferş üstine

İki filcân kahve iç berş üstine

[Gökyüzüne çıkmak istiyorsan berş üstüne iki fincan kahve iç.]

Hâl böyle olunca, bizden nazik bir keyif olur mu? Şeklinde sözlerine devam ederlerken afyon dayanamayıp berşe şöyle seslendir: Bre aslına âsi ahmak! Benim vücudum ve keyfiyetim olmasaydı sen hangi şeyi nerede bulabilirdin? Erkek isen bensiz bir kuvvet ve kudretin olsun da görelim diye serzeniş ederken mukîmle maddetü'l-ferah beraberce berşe arka çıkıp afyona karşılık verdiler: Bre hey kara yüzlü habis! Biz varken senin keyfiyet davasını gütmek mümkün olur mu hiç? Asıl keyif bizleriz. Ne kadar kemal ehli, marifet sahibi varsa bizim keyfiyetimiz ile cilvelenirler. Böyle olmasına rağmen biz ses çıkarmıyoruz da sen ne diye böyle cahillik edersin dediğinde yaka yakaya gelip savaşmak üzereylerken esrar kahramanca bir gülbang ile şahin gibi yerinden sıçrayıp ayağa kalkar ve kartal gibi muhabbet meydanına gelir. Elinde olan deste çöpünü baş üstünden gezdirir ve kendisini bunların arasına atarak şöyle hitaba başlar: Bre ahlaksızlar! Niçin böyle anlamsız ve boş konuşursunuz? Üçünüz de tahayyülât sancağında kuru kuru laflar edip kabahatinizi açığa çıkarırsınız. Kendi suçlarınızı bilmezsiniz ki afyon davasında

haklıdır. Üçünüzün de keyfiyeti onun kuvvetiyledir. Ama hepiniz tövbesi faydasız uğursuzlarsınız. Esrar, önce berşe cevap verdi. Rahîkî-zâde Çelebi yedi iklimde ismi ve resmi bilinen bir büyük kimse iken sana yakın olmakla borçlanıp senin yüzünden kırk elli bin kuruş borca girmiş ve hiçbir suretle bundan kurtulamamıştır. Nihayetinde ise kendini asmıştır. Şimdi, hepiniz ümmeti Muhammed'in başına büyük bir belasınız. Öyle ise ne haddiniz vardır ki burada böyle keyfiyet davası güdersiniz. Halk içinde makbul olan asıl benim. Her kim beni kullansa, ben ona iğne deliğinden Hindistan'ı seyrettiririm. Bin gazeli tek ayak üzerinde okutup bir nice mektuplar söyletirim. Benim esrarımla sırr-ı Hakka vâsıl olurlar. Nice marifetler kazanırlar. Âlimler táfesi gece meclislerde beş on kişi bir araya gelip helvalar pişirir, tatlılar yapar ve neşve tahsil ederler. Ben olmasam bu meclislerin revnakı olmaz. Beni kullanıp tatlı yiyip tatlı tatlı sohbetle edip ilme başlardı. Rum abdalları ve Rum sipahileri de bensiz olamazlar. Hepsi tamamen bana riayet ederler. Benim için şairler de nice beyitler söylemişlerdir:

Diñle halk içinde benüm nâmım esrârdur

Ekl [ü] ta'âm için halka menfa'ım vardır

[Dinle! Halk içinde benim namım esrardır; yeme ve içme için halka nice faydalarım vardır.]

Esrâr sırrını sakın keşf eyleme nâdâna

Bunuñla irişür 'ârifler çeşme-i hayvâna

[Esrarın sırlarını sakın cahillere söyleme. Zira ârifler, bu sırlar ile ölümsüzlük iksirine ulaşırlar.]

Hâl böyle iken ve ben varken sizin edepsizlik etmeniz yersizdir. Esrarın bu sözlerinden sonra bu kez boza birden kükreyerek ayağa kalktı ve hiddetle esrara şöyle cevap verir: Bre helalliği belli olmayan hayvanlar gıdası ahmak! Sen bu âlemi boş görünce insanların huzurunda böyle keyfiyet davasını mı güdersin? Öncelikle

senin ne sevicecek yüzün vardır ki... Seni kim kullansa aklını ve anlayışını kaybeder. Seni kullananlar, hayvan gibi sebepsiz ve anlamsız şeylere gülerler. Ağızlarından çıkan kulakları duymaz ve günde dünyayı yeseler karınları doymaz. Allah, kullarını senin lanetinden ve zararlarından korusun. Sen işte böyle bir melunsun. Halk içinde asıl makbul olan benim. Âlimler içerisinde bana saygısızlık gösteren yoktur ve beni kullananlara asla zararım dokunmaz. Faydam kesindir. Yağmacı gaziler olan Tatar taifesini görmez misin ki bir an bile bensiz işret etmezler. Hânlarının elinden bir çapçak²⁰⁰ boza içseler ölünceye kadar onun kulu ve kölesi olurlar. Uzun süre tadım damaklarından gitmez. Beni andıkça lezzet kazanırlar. Katırcılar, deveciler, çifçiler, hamallar bile bensiz hareket edemez ve benim keyfiyetim ile kuvvetlenirler. Benim keyfiyetim hiçbirinizde yoktur. Boş yere söylenmeyin ey zürriyetsizler! Bozanın bu sözlerini işiten şarap oturduğu yerde öfkeden kızarır ve gazabından içli bir na'ra atar ki İşret-âbâd sahrası ve tüm vadiler o seslerle dolup gürlür. Şarap öfkesinden kendini tutamayıp bozanın önüne arslan gibi fırlar ve ona şöyle seslenir: Ey edepsiz ve akılsız! Her biriniz iyi atıp tuttunuz. Bu meydanı boş buldunuz. Bir zaman afyon bana hezar-fen dediler diye saçma sözler ile keyfiyet davası güttü. Afyonun, benim yanımda ne haddi vardır ki böyle atıp tutar. Bir na'ra atsam, elli tiryakinin korkudan ödü kopar; bir sarhoş bulana otuz tiryaki müjde verirler. Sen de muhabbet meydanında bana güçsüz boza derler diye mertlik edersin. Kedinin arslan yanında ne hüneri vardır ki böyle faziletlerini ortaya dökersin. Sana talip olanlar bir bölük arabacı, meşaleci, katırcı, deveci, hizmetçi, düşkün, çifçi ve hamal taifesidir. Her nerede bir zevksiz ve eşek tabiatlı var ise onlardır. Seni kullananların içini dışına çıkarırsın ve vakitlerini dinlenmeyle geçirmelerine neden olursun.

Şarabın sözleri bu şekilde devam ederken bir sonraki varakta kahveyle ilgili bir manzum fetva bulunmaktadır. Devamında ise kahveyle diğer keyif verici maddelerin diyalogları yer almaktadır. Dolayısıyla bu noktada en az bir varaklık bir

²⁰⁰ Ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı.. bk.: TDK, **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.tdk.gov.tr/> [erişim tarihi: 04.08.2021]

kopmanın olduğu kesindir. Zira Şarap sözünü henüz tamamlamamıştır. Tek varaklık bu manzum fetva bölümünde kahveyle ilgili birtakım özelliklerden bahsedilir. 23 beyitlik bu manzumede (46a-46b) öncelikle kahvenin pişirilme şeklinden bahsedilir. Manzumeye göre kahve, içinde bir damla su kalmayana kadar pişirilmeli ki fincanda saf kahve görünmelidir. Kahve, öyle benzersiz bir içecektir ki hurma şerbeti bile ona müşabih değildir. Bu düşüncelerin ardından ise kahvenin faydalarının açık ve biliniş olduğu ama yine de özet olarak birkaç faydasının burada zikredileceğı belirtilir ve kahvenin insan vücudu için bazı faydalarından söz edilir. Bu manzumelerde kahvenin beş faydasından ve özelliğinden bahsedilir. Bu faydalardan ilki kahvenin boğaz için olan faydalarıdır. Bu beyitlerde nakledildiğine göre kahve balgamı temizler ve kusmayı engelleyici özelliğe sahiptir. Kahvenin ikinci faydası da baş ağrısını gidermesidir. İlgili manzumelerde aşırı sıcaktan kaynaklanan baş ağrısının tek devasının kahve içmek olduğı vurgulanır. Ayrıca kahvenin göz ağrılarına da iyi geldiğı belirtilir. Üçüncü olarak da kahvenin gam ve sıkıntıları giderdiğine dair inanıştır. İlgili beyitlerde kahvenin gönle ve akla parlaklık verdiği dile getirilmektedir. Kahvenin dördüncü faydası ise zekâyı ve hafızayı geliştirmesidir. Buna kaynak olarak da kahveye misk, anber ve şeker gibi maddelerin katılması gösterilir. Kahveyle ilgili hususiyetlerin manzum olarak nakledildiğı bu bölümde beşinci olarak ise kahvenin içen herkese esenlik verdiğinden söz edilerek dinî bakımdan hiçbir şekilde sakıncalı bir içecek olmadığı vurgulanır.

Kahveyle manzum fetvanın ardından Şer'î isimli bir şairin kahve redifli beş beyitlik bir gazeline yer verilmiştir (46b):

Ehl-i keyfün çün olupdur derdine dermân kahve

Âh meded tîzce yetişdür bize yârân kahve

[İmdat! (ey) dostlar çabuk bize kahve yetiştirin (getirin) zira ehli keyfin derdine kahve derman olmuştur.]

Kahve olmazsa gönül zerrece râhat olmaz

İçmeyince olamam hâsılı bir ân kahve

[Kahve olmazsa gönül bir an rahat ol(a)maz, bu nedenle (ben de) bir an kahve içmeden duramam.]

Olmasa keyf-i latîfinde eger kalbe zıyâ

Dem-be-dem içmez idi zümre-i ‘ irfân kahve

[(kahvenin) keyfinin letafetinden kalbe ziya olmasaydı irfan ehli sürekli kahve içmezdi.]

Bâde-nûş olsañ elbetde getürür ‘ akla zarar²⁰¹

Hele virmez kişinin ‘ aklına noksân kahve

[Bade içsen (bu) elbette akla zarar getirir (fakat) kahve, kişinin aklına eksiklik (zarar) vermez.]

Keyf virmez bize ey Şer‘î bu burc-ı afyûn

Üstüne içmeyince iki filcân kahve²⁰²

[Ey Şer‘î, üstüne iki fincan kahve içmeyince bu afyon burcu bize keyif vermez.]

Bu iki manzumenin yer aldığı varağın derkenarında da yine konuyla bağlantılı bir manzume yer almaktadır. Mütekkerrir mısralı bir murabba görünümünde olan söz konusu manzume dört bentten oluşmaktadır. Söz konusu murabbanın ilk bendinde insanların kahveye hor bakmamaları ve kahvenin nazik ve narin bir madde olduğu vurgulanır:

²⁰¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁰² Bu mısra vezne uymamaktadır.

Melâmet itmeñ dostlar

Bunuñ hakkında yazukdur

Gelüñ insâf idüñ siz de

Bu kahve katı nâzükdür

İkinci dörtlükte ise kahvenin tarihî serüveni ve kökeni hakkında birtakım ipuçları sunulmuştur. İlgili bentte kahvenin aslının Yemen'den geldiği ve servi yahut yasemin gibi nazik bir bitki olduğu aktarılır:

Bunuñ aslı Yemendendür

Katı nâzük çemendendür

Yâ servî yâ semendendür

Bu kahve katı nâzükdür

Bir sonraki bentte de bir önceki bilgilere benzer ifadeler yer alır. Bu dörtlükte kahvenin Habeş güzeli dilbere yardımcı ve rehber olduğu belirtilerek kahvenin misk veya anber gibi hoş kokulu bitkilerden olduğu vurgulanır:

Habeş güzelidür dilber

Musâhib yâra hod rehber

Yâ miskdendür yâhûd ‘anber

Bu kahve katı nâzükdür

Son dörtlükte ise öncelikle kahvenin âriflere can bahşedici olduğu belirtilir. Takip eden mısralarda ise kahvenin mercan madeninden yapılan fincanları mesken edindiği nakledilir:

Budur ‘âriflerüñ cânı

Sükkân idindi filcânı

Döğerler dürr-i mercânı

Bu kahve katı nâzükdür

Tüm bu manzumeler, münazaranın kompozisyonu içerisinde kahvenin, kendi varlığını ve halk arasındaki rağbetini kanıtlamak için diğer mükeyyifâta sunduğu deliller olarak görülmektedir. Kahvenin ağzından nakledilen bu manzumelerden sonra da kahve sözlerine şöyle devam eder: Şimdi benim bu kadar şerefim ve rağbetim varken sizin benim huzurunda mertlik davası etmeniz, övünmeniz ne haddinize. Bu sözlerden sonra tüm mükeyyifât askerleriyle beraber bir yerde toplanıp görürler ki hakikaten kahve şeref bakımından herkesten daha yücedir. Bu sefer afyon, berş, mukîm, maddetü’l-ferah ve duhan kahvenin tarafına geçip diğer maddeleri konuşturmazlar. Zira bilirler ki kendileri bile kahvesiz olamazlar ve kahve olmayınca rahatlık bulamazlar.

Bu mükeyyifâtın kendisine tabi olduklarını gören kahve ise söz konusu maddelere bazı görevler verir. Buna göre, vezirlik duhana verilirken diğer maddelere de keyif daveti için birtakım hizmetler verilir. Kahvenin kendisi de İskender olup krallar gibi oturur.

Kahveyle diğer mükeyyifâtın bu karşılıklı konuşmalarının ve tartışmalarının ardından bu kez de esrar ile bade mücadeleye ve mübahaseye başlarlar. Bu iki maddenin arasındaki diyaloglar manzum olarak verilmiştir ve öncelikle bade söze başlar. Bade, dünyada kendisinin izzetli olduğunu ve kendisini seven ve ona sevgili

olan birinin kendisiyle hısım/akraba olacağını belirtir. Buna dayanak olarak da kendi isminin dolaylı bir şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiğini vurgulayarak bu şekilde Allah tarafından zikredilen ve medhedilen²⁰³ başka bir mükeyyifâtın olmadığını söyler:

Bâde esrâra didi ‘ izzetlüyüm cihânda

Kim hısım olur benümle beni seven baña yâr

Kur’ân içinde adım nakille aındı Hâlık

Anuñ gibi kim ola medh ide anı Gaffâr

Varlığına ve rağbetine ilahi bir delil getiren bade daha sonra kendisini kullananlar hakkında bilgiler verir. Beyte göre tüm vezirler ve beyler bade içmeye muhtaçtırlar. Gül yüzlü, işveli güzeller de badenin müşterleri arasındadır. Kaygılı, elemli gönüller onunla neşe bulur; nimet ve şenlik badenin yoldaşlarıdır:

Begler kamû vezîrler içmege beni muhtâc

²⁰³ Münazara müellifinin, badenin ağzıyla söylediği “Allah adımı Kur’ân’da nakille andı” şeklindeki ifadesinden kastettiği mana tam anlaşılmamakla beraber birtakım tahminlerde bulunabiliriz. Bilindiği üzere Kur’ân-ı Kerîm’de “bâde” kelimesi doğrudan geçmemektedir. Bununla beraber sarhoşluk veren içkilerin kastedildiği dört ayet-i kerîme bulunmaktadır. Bu ayetlerden ilkinde; “hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır” (Nahl, 16/67) şeklinde bir ifade söz konusudur. Müfessirlere göre bu ayet-i kerîme İslamiyetin ilk yıllarında indirilmiştir ve henüz bir yasaklama söz konusu değildir. İçki ile ilgili diğer üç ayet-i kerîmede ise (Bakara 2/91; Nisâ 4/43; Mâide 5/90-91) “men/yasaklama” vurgusu özellikle dikkat çeker. Çalışmamıza konu olan münazaranın müellifinin beyitte “nakille anma” ifadesi ile kastettiği içecek öyle sanıyoruz ki yukarıda değindiğimiz ilk ayetteki içkidir. Söz konusu ayette içki anlamında “seker” kelimesi kullanılmıştır. Bu ayette geçen *güzel rızık* ifadesine müfessirler yiyecek; sarhoş etmeyen helal şeyler; akla ve bedene zarar vermeyen şeyler; helal yararlı ve sağlıklı besin; üzüm ve hurma meyvelerinden elde edilip helal kılınanlar; üzüm ve hurmanın kurutulmuş hali, sirkesi yahut sırası; meyve suyu ve pekmezi şeklinde farklı anlamlar vermişlerdir. Bu zaviyeden bakıldığında münazara müellifinin de badeyi yasak kılınmayan helal bir içecek olarak gördüğü söylenebilir. Kur’ân-ı Kerîm’deki içki ayetleri ve bu ayetlerin nüzul sebepleri ile nasıl anlaşılması gerektiğini irdeleyen kapsamlı bir çalışma için bk.: Necdet Ünal, “Kur’an’ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, **KADER – Kelam Araştırmaları Dergisi**, C.9, S.2, 2011: 149-182.

Gül yüzlü nâzenînler bile baña harîdâr

Her kaygulu gönüller bende güler açılır

Nî‘ met benümle hem-dem şenlik benümle hem-vâr

Bu övünç sözlerinin ardından bade rağbet bulduğu mekânlar hakkında bilgi verir. Manzumede nakledildiğine göre bade kışın saraylarda, baharda ise bağ ve bahçelerde tüketilir. Ayrıca müzikli saz meclisleri bade sayesinde açılır ve sevgililer bu sayede kavuşurlar. Badenin bu sözlerinin ardından esrar el ele vurarak kahkahayla güler ve badenin iddialarına karşılık verir:

Şitâ vakti mekânım ‘ âlî-sarây içinde²⁰⁴

Evvel bahârda yerim âhiri bâg-ı gülzâr

Benümle hoş yaraşur şohbet-i sâz açup

Ân olur benümle mahbûb vasl-ı dildâr

Bu sözlerini bâde diyince bir yañadan

El ele urup güldi kahkahâyla esrâr²⁰⁵

Esrarın badeye karşı çıkışı ve iddialarına cevap verışı de manzum olarak işlenmiştir. Esrar bu manzum cevabında öncelikle badenin meydanı boş bulup konuşmasını konu ederek badenin arsız davrandığından dem vurur:

²⁰⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁰⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Esrâr didi bâdeye lâf urma hâlûnî gör

‘Âlemi ıssız mı sanduñ ne hoş ögündüñ ey yâr

‘Âr ile da‘vî olmaz zâtuñda olmayıcak

Senüñ aduñ bâdeyse benüm de adım esrâr

Fi‘ille bahs idersüñ beri gel işte meydân

Nâmile bahs idersüñ mestûrdur fi‘l-i esrâr²⁰⁶

Bu karşı çıkışın ardından esrar badenin dinî bakımdan sakıncalı bir içecek olduğunu ima ederek Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’de badeyi kötülediğini ama badenin bunu övgü zanettiğini vurgulayarak onu eşek yemi/yiyeceği şeklinde küçümser:

Kur’ân içinde Hâlık aduñı zemmeyledi

Sen anı medh sanduñ bilmedüñ ey ‘alef-i har²⁰⁷

Esrar, kendisini kullananların kavga ve gürültüye sebep olmadığını buna mukabil bade içenlerin ise her daim kavgaya neden olduğunu ima eder. Son olarak ise bunca kötülüğe rağmen badenin bu denli övünmesine haddi olmadığını belirterek bu kez de ona eşek ve murdar şeklinde seslenerek hakaretler eder:

Beni yiyen bilinse ne güft-gû ne gavgâ

Seni içen tuyulsa sekzen degnek çalarlar²⁰⁸

²⁰⁶ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁰⁷ Bu mısra vezne uymamaktadır. Ayrıca mısrada “eşek” anlamındaki son kelime yanlış bir imlayla “hâr” şeklinde yazılmıştır.

Bunca hıyânet ile sen sevilüp ögünmek

Ne haddüñ var ey eşek ne şeklün var ey murdâr²⁰⁹

Esrarın bu karşı çıkışı ve hakaretlerini işiten bade dayanamayarak ona manzum olarak tekrar cevap verir. Manzumenin ilk beytinde öncelikle, esrarın kendisine karşı sarfettiği hakaretlerden dolayı badenin çok incidiği vurgulanır ve esrarın böyle abes şeyler söylemesine anlam veremediği belirtilir. Ardında ise her kişinin gayretine göre bir yola gireceği ve karakterine göre sözler söyleyeceği aktarılır:

Bu sözleri işitdi incindi gâye²¹⁰ bâde

İder şol hodum zümûm ne fahş herze söylersin²¹¹

Her kişi himmetine göre varır tarîkin

Her kimse sûretine göre sözini söyler

Daha sonra ise esrarın kendi kötülüğünü anlaması için ona birtakım tavsiyelerde bulunan bade, ondan eline bir ayna alıp kendi yüzüne bakmasını ve ne denli anlamsız ve şekilsiz bir varlık olduğunu anlamasını ister. Ayrıca ahmak diye seslenerek de onu küçümser:

²⁰⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁰⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²¹⁰ Bu kelime metinde “gâyet” şeklinde yazılmıştır fakat bu durum vezne uymamaktadır.

²¹¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Elüñe âyîne alup bak yüzüñe hey ahmak

Ne sûretle me'nûssun ne ma' 'niden haberdâr²¹²

Badenin bu sözlerini duyan esrar cevap veremeyerek sürünüp kaçmaya yeltenir. Son olarak ise esrar kullananların badeye karşı hiçbir iddiada bulunamayacağı belirtilir. Ayrıca bir sarhoşun kaybolması durumunda en az kırk tiryakinin onun yerini bildirebileceğini belirten bade sözünü bu şekilde tamamlar:

Bu söz ile esrârı ilzâm eyledi çünkim²¹³

Cevâbın bulmayup âhir sipûri tutup kaçâr²¹⁴

Nîce da' vâ eylesün esrâr yiye bâdeden

Bir sarhoş gâ'ib olsa kırk tiryâki müjde-vâr

Bade sözlerini bitirdikten sonra esrarın gitmiş olduğunu görür ve şekerle ilgili mükeyyifâtın da şaraba tabi olduğunu fark eder. Daha sonra bade de yardımcılarıyla beraber yola koyulur. Bu kez de tiryakiler sarhoşların mecliste bağırıp çağrışmalarına dayanamayarak meclisten ayrılırlar. Ondan sonra da söz söyleyen kimse kalmayıp akşamın da yaklaşması nedeniyle tüm mükeyyifât yardımcılarını alıp gitmeye başlar. Böylelikle o saray yine boş kalır. Olayların nihayete ermesinin ardından anlatıcı ve yanındakilerin bir hayli ibretler alıp makamlarına döndükleri aktarılır.

Bu noktadan sonra anlatıcı nakledilen bu hikâyeden çıkarılacak dersleri söylemeye başlar ve şöyle seslenir: Bu tuzağa düşmeyen dostlar sakınsınlar ve

²¹² Bu mısra vezne uymamaktadır.

²¹³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

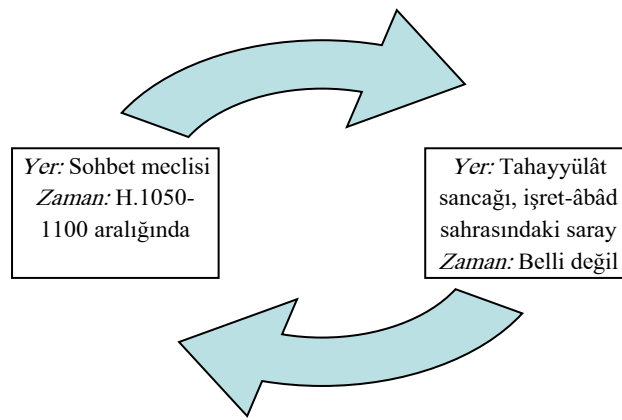
²¹⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır.

hiçbirisiyle ülfet etmesinler. Allahın yaptığı düzeni bozmasınlar. Zira sonra kurtulması zor olduğundan rahat göremeyip çeşitli meşakkatler ve pişmanlıklar yaşar; belalara giriftar olurlar. Eğer biriniz gaflete düşüp gamdan kurtulmak için bu mükeyyifâtı kullanırım derse ondan daha ahmak kimse yoktur. Her ne zaman sana gam gelirse Kur'ân-ı Kerîm oku. Bilmiyorum dersin, zikrullah ile meşgul ol veyahut salâvat-ı şerîfe getir. Gör bakalım gamdan eser kalacak mı? Bunları yaparsan için ve dışın nurlarla dolar, hem dünyada hem ahrette gamdan kurtulursun. Lakin bu mükeyyifât dediğin şeyler ile için ve dışın kirlenir. Sonunda ise düşkün bir sarhoş olursun. Gamdan kurtulayım derken çeşitli gamlara ve elemelere uğrarsın. Ecel geldiğinde; dur tevbe edeyim derken boğazın alır haberin olmaz. Şimdi bilirsin ki bu fena dünyada birkaç gün misafirsin. Her ne olursa olsun göçeceğiz Gelen gider, konan göçer. Dârâ da olsan Rüstem de olsan hatta Zâl bile olsan bu dünyanın nakşına meyletme. Bu dünya eski bir viranedir. Bu dünyanın temeli su üstündedir demişler, diyerek anlatıcı hikâyeyi tamamlar.

2.2.1.3.2. Münazarada Zaman ve Mekân (Ülke, Şehir ve Mahalleler)

Çalışmamıza konu olan mükeyyifât münazarasında keyif verici maddelerin karşılıklı konuşmalarının geçtiği ve bazı mücadelelerin yaşandığı zaman net olarak belirli değildir. Fakat münazaranın giriş kısmında bir tarih bulunmaktadır. Burada müellif dünyanın bazı ahvalinden söz ettikten sonra kemal sahibi insanların dünya sıkıntıları hakkındaki görüşlerine yer verir. Buna göre her asrın elli yılı zorluklarla diğer elli yılı ise ferah ve mutlulukla geçmektedir. Bu cümlelerden sonra müellif dinleyicilere seslenerek hicri 1100 yılına kadar rahatlık beklenmemesi gerektiğini nakleder. Bu bilgilere göre müellifin de yer aldığı bu sohbet meclisinin 1050-1100 tarihleri arasında toplandığı söylenebilir. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki müellifin girişte bahsettiği bu meclis ile münazaraların yapıldığı meclis aynı değildir. Zira tartışma ve olayların yaşandığı kısımda geçmiş zaman kullanılmış olup hiçbir

tarihlendirme de bulunmamaktadır. Bu durumda, münazara gerçek bir mekân ve gerçek bir zamanda başlayıp hayalî yer ve zamanlarda gezintilerle devam etmiştir şeklinde bir yorum yapmak yerinde olacaktır. Hikâye sonunda ise anlatıcı konumundaki müellif ile dinleyiciler ilk bulundukları meclise dönerek bu olaylardan çıkarılacak dersleri konuşurlar. Yani, bir bakıma hikâye başladığı yerde tamamlanır. Tüm bu anlatıya göre metindeki zaman ve mekân döngüsü şu şekilde gösterilebilir:

Münazarada temel olarak olayların geçtiği yer hayali bir saraydır. Bu saray ise yine hayali bir yer olan tahayyülât sancağında ve işret-âbâd sahrasında bulunmaktadır. Söz konusu sancak ve sahra bağ, bağçe ve türlü çiçeklerle çevrelenmiş bir yer olarak tasvir edilmiştir. Bu mekânın gerçek hayatta nereye tekabül ettiğini kestirmek mümkün değildir. Zira kuvvetle muhtemel bu mekân, müellifin kendi hayal dünyasında oluşturduğu kurmaca bir mekândır. Zaten sancak ve sahra ismi olarak seçilen tahayyülât ve işret-âbâd kelimeleri bunu açıkça göstermektedir. Münazara metninde söz konusu edilen bu hayali mekânlar dışında çeşitli vesilelerle zikredilen bazı hakiki yerler de mevcuttur. Örneğin kahvenin saraya gelişi anlatılırken Yemen, Arabistan ve Hindistan gibi bölgeler zikredilir. Burada kahve ve etrafındakilerin Yemen şahı gibi olmaları; kahveye eşlik eden önemli görevlilerin de Arabistan ve Hindistan gezginleri gibi olmaları söz konusu edilir.

Elbette bu yerler alelade zikredilmemiştir. Kahvenin ilk olarak Yemen'den çıktığına ve bazı gezginler sayesinde batı dünyasına taşındığına dair inanış ve rivayetler müellifin bu isimleri özellikle kahve bahsinde zikretmesini makul göstermektedir.

Karşılıklı münazaraların işlendiği kısımda da muhtelif bölgeler/ülkeler zikredilmiştir. Örneğin, afyon kendini methederken Arap, Acem, Hindistan ve Yemen gibi bölgelerde tanındığını/bilindiğini öne sürer. İlk olarak genel bir yargı öne süren afyon daha sonra bazı bölgeler/ülkelerle ilgili ilginç önemli hususiyetler de aktarır. Bu cümleden olmak üzere mesela Acem'i özel olarak bir kez daha şu şekilde zikreder: Haşhaşın diyarı Acem'de beni muteber tutup köknar şarabı yaparlar. Birçok şerbetlere, macunlara koyup tüm hekimler beni ilaç olarak kullanırlar. Geniş hokkalar koyup başlarıyla beraber altın saat gibi koyunlarında gezdirirler. Her ne kadar elimizdeki metinde kurmaca bir metin olsa da gerçek hayattan bazı nümuneler barındırması da tabiidir. Bu bağlamda yukarıda aktarılan söyleme göre Acem bölgesi o dönemlerde haşhaş diyarı olarak bilinmektedir. Yine Acem'de afyon ile köknar şarabı imalatının yapıldığı da belirtilmektedir. Ayrıca yine Acem bölgesinde afyonun şerbetler, macunlar ve çeşitli ilaçlarda kullanıldığı da aktarılmaktadır. Afyonun münazarası esnasında konu edilen bir diğer mekân da Ka'be'dir. Metinde nakledildiğine göre hacılar Ka'be'ye giderken yanlarına muhakkak afyon da almaktadırlar. Zira afyon, yolda kalmışlara, yaşlılara ve düşkünlere kuvvet vermektedir. Hac ibadetlerini yerine getirmek için yolculuğa çıkan Müslümanların yanlarına afyon almaları ilginç görünmektedir. Bu durum, o dönemlerde afyon kullanımının dinî bakımdan sakıncalı görülmediğini göstermesi bakımından bir o kadar da dikkat çekicidir.

Afyonun çeşitli iddia ve övünmesine karşı çıkan berş, mukîm ve maddetü'l-ferah, afyona karşı çıkarlarken Süleymaniye, Kasımpaşa, Tersane ve Üsküdar gibi yerleri çeşitli nedenlerle zikrederler. Bu yerler hiç şüphesiz İstanbul'da bulunan çeşitli mahallelerdir. Metinde zikredildiğine göre Süleymaniye, Kasımpaşa ve

Tersane çok fazla kahvehane bulunan ve aynı zamanda afyon tirayakilerinin de sıkça dolaştığı mekânlardır. Müellifin birkaç cümle ile verdiği bu bilgilerle paralellik gösteren bazı tarihî belgeler de bulunmaktadır. Genelde Osmanlı toplumu özelde ise İstanbul halkının gündelik yaşantısının konu edildiği çeşitli çalışmalarda münazara müellifinin de değindiği bu mahallelerin eski devirlerde önemli eğlence merkezlerini barındırdığını görmekteyiz. Örneğin Abdülaziz Bey, Osmanlı âdet ve merâsimlerini ele aldığı eserinde afyon tiryakilerinin pek çoğunun Süleymaniye Camii karşısındaki ve medreselerin altında bulunan kahvehanelere devam ettiğini belirtmektedir.²¹⁵ Yine bazı tarihî metinler ve yabancı seyahatnamelerde nakledildiğine göre Kasımpaşa ve Haliç civarı İstanbul kahve ve kahvehane kültürünün en yoğun yaşandığı bölgelerdendir.²¹⁶ Metinde Kasımpaşa ve Tersane'nin beraberce anılmasının nedenlerinden biri de özellikle 16. yüzyılda çok sayıda donanma asker ve zabitanın bu bölgede bulunması ve bu sebeple bu mahallenin tersaneliler semti olarak bilinmesidir.²¹⁷ Bu bağlamda münazara müellifinin naklettiği bilgiler tarihî gerçeklerle uyusmaktadır. Berş, mukîm ve maddetü'l-ferah'ın afyona cevaplarında Üsküdar semtini zikretme nedenleri ise o devirlerde Miskinler Tekkesi nâmıyla şöhret bulmuş ve cüzzamlıların tecrit edildiği, popüler tabirle karantinaya alındığı müstakil bina sebebiyledir. Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında Kacaahmet Mezarlığı içerisine yaptırıldığı düşünülen söz konusu bina maalesef günümüze

²¹⁵ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995, s.326-327. Tiryaki kahveleri olarak şöhret bulan bu kahveler aynı zamanda esrar kahveleri olarak da bilinmekteydi. bk.: Salâh Bırsel, **Kahveler Kitabı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1983, s.189; Süleymaniye, Galata, Kasımpaşa ve eski ismiyle Tavukpazarı semtlerinde yer alan esrar kahveleri hakkında bilgi için ayrıca bk.: Sâmiha Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977, s.83-84.

²¹⁶ Suna Timur Ağıldere, "Batılı Seyyahların Gözünden İstanbul ve Cezayir'de Kahve ve Kahvehane Kültürü (17. YY.- 19. YY)", **Millî Folklor**, S.122 (Yaz 2019): 14-28; Şafak Tunç, **Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri**, İstanbul Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT, İstanbul 2014, s.71; Arzu Güncü – Orhan Taşkesen, "Görsel Temsiller Üzerinden Osmanlı Kahvehanelerine Yönelik Bir Okuma", **Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCRess)**, C.7, S.1, 2017:497-516.

²¹⁷ İlber Ortaylı, **İstanbul'dan Sayfalar**, Hil Yay., İstanbul 1986, s.206. Ayrıca bk.: Sarkis Sarraf Hovhannesian, **Payitaht İstanbul'un Tarihçesi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s.37.

ulaşmamıştır.²¹⁸ Çalışmamıza konu olan münazara bu cüzamhanenin zikredilme nedenine dönecek olursak berş, mukîm ve maddetü'l-ferah, afyon kullanan kişilerin zamanla sağlıklarını kaybederek Miskinler Tekkesi'ne gideceklerini ve ardından da afyonun zararlarından kurtulamayıp öleceklerini iddia etmektedirler. Yukarıda değinildiği üzere afyon kendini methederken Hindistan'ı da zikretmektedir. Buna mukabil berş, mukîm ve maddetü'l-ferah'ın afyona cevaplarında Hindistan bir kez daha zikredilir. Bu üç maddenin iddiasına göre Hindistan'da güzel kokular ve ferahlatıcı buharlar, –anber ve zaferan gibi muhtelif bitkilerden de yararlanılarak– kendileri için imal edilmektedirler. Burada parfüm tarihinde önemli bir yere sahip olan Hindistan'ın güzel koku ve ferahlatıcı buharlarla zikredilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Zira kaynaklarda nakledildiği üzere parfüm ve kozmetiğin dünyaya yayılmasında Mısır'la beraber Hindistan'ın da büyük etkileri olmuştur.²¹⁹ Ayrıca daha evvel bahsedildiği üzere özellikle mukîm ve maddetü'l-ferah çeşitli bitki, baharat ve kokuların bir araya getirilerek yapılan macun türlerindendir.

Münazarada konu edilen bir diğer yer ise Anadolu'nun veyahut Doğu Roma İmparatorluğu'nun eski isimlerinden olan Rum bölgesidir. Kahvenin çeşitli faydalarının nakledildiği manzum kısımda Anadolu'da yer alan şehirler anlamında “bilâd-ı Rum” ibaresi kullanılır. Söz konusu manzumede nakledildiği üzere kahvenin Rum şehirlerinde baş ağrısı tedavisi için kullanıldığı belirtilmiştir. Eski dönemlerde kaleme alınmış bazı tıp kitaplarında münazara müellifiyle paralellik gösteren birtakım bilgiler bulunmaktadır.²²⁰ Edebî sayılabilecek bir metinde birtakım hastalık

²¹⁸ Abdullah Kılıç, **Tarihi Eserleriyle Üsküdar**, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul 2017, s.260.

²¹⁹ Bu hususta kapsamlı bir çalışma için bk.: Zeki Tez, **İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası**, Hayy Kitap, İstanbul 2010.

²²⁰ Örneğin Şerafeddin Mağmûmî tarafından 1910 yılında Kahire'de kaleme alınan Türk tıp tarihinin en önemli sözlüklerinden olan Kâmûs-ı Tıbbî'de yarım veya bütün baş ağrısı denilen ağrıların giderilmesinde kahvenin etkili olduğu belirtilmektedir. bk.: Şerafeddin Mağmûmî, **Kâmûs-ı Tıbbî**, C.1, Osmanlı Matbaası, Kahire 1328, s.222. Ayrıca *Mükeyyifât ve Müskirât'tan Afyon, Kahve, Çay, Esrar* başlıklı bir tıp risalesi bulunan Dr. Besim Ömer de söz konusu eserin kahve bahsinde Mağmûmî'yle birebir örtüşen bilgiler verir: “Bütün ve yarım baş ağrıları kahve istîmâli ile ekseriya geçer.” bk.: Besim Ömer, **Mükeyyifât ve Müskirât'tan Afyon, Kahve, Çay, Esrar**, Mahmûd Bey

yahut ağrıların tedavisinde kullanılan doğal bitki ve yöntemlerin nakledilmesi edebî metin – sosyal hayat ilişkisini göstermesi açısından da ayrıca dikkat çekicidir.

2.2.1.3.3. Münazaradaki Şahıslar ve Topluluklar

Müzara metninde aralarında olayların ve tartışmaların yaşandığı keyif verici her bir madde teşhis sanatıyla birer insan görünümündedirler. Fakat burada değerlendireceğimiz şahıslar ve topluluklar geçmişte yaşamış veya yaşamış olduğu düşünülebilen gerçek şahıs ve topluluklardır. Bu maksatla metne bakıldığında birçok şahsiyet veya belirli zümreler göze çarpmaktadır. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki metinde anlatıcı konumundaki müellif ile dinleyiciler de elbette gerçek karakterler olabilir. Fakat isimleri, görevleri yahut başka ayırt edici özellikleri verilmediği için bunlar hakkında yorum yapılamamaktadır.

Münazara metninde özel olarak ismi anılan ilk şahsiyet Hz. Hamza’dır. Bildiği üzere Hz. Hamza, Hz. Peygamber’in amcası olup M.625 yılında Uhud harbinde şehit olan sahabilerdendir. Hz. Hamza cesareti, savaşıllığı ve güçlü şahsiyeti ile şöhet bulmuştur.²²¹ Münazara metninde şarabın saraya ihtişamlı gelişini tasvir edilirken şarap ve yanındaki askerler Hz. Hamza’ya benzetilir.

Münazara gerçek bir şahsiyet olup olmadığına şüpheyle yaklaşılması gereken Baba Tiryaki isimli bir kişi de zikredilmektedir. Berş, mukîm ve maddetü’l-ferahın afyona karşı cevaplarında zikrettikleri bu kişi belirli bir şahsiyet olabileceği gibi çok fazla afyon tüketerek tiryaki olan kişiler için kullanılan bir sıfat da olabilir. Zira metinde nakledildiğine göre afyonu çok almasından dolayı ne yaptığını bilmeyen

Matbaası, İstanbul 1305, s.72’den akt.: Aylin Koç Giannopoulos - Zuhâl Kültürel, “Dr. Besim Ömer’in Kaleminden Kahve”, **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, C.8, S.21, 2020:1-31. Yerli ve yabancı tıp metinlerinin çoğunda benzer bilgiler olmakla beraber bazı hekimlere göre ise kahve baş ağrısını gidermemekte bilakis ağrıya sebep olan maddelerdendir. bk.: Ralph S. Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s.59.

²²¹ Hz. Hamza belirtilen bu özellikleri ile o denli şöhet bulmuştur ki zamanla hayatı destanlaşmış ve hayatının ve savaşlarının nakledildiği Hamzanâme adı verilen müstakil bir tür oluşmuştur. bk.: Nurettin Albayrak, “Hamzanâme”, **DİA**, C.15, TDV Yay., İstanbul 1997, s.516-517.

fakirlerin halk arasında Baba Tiryaki şeklinde çeşitli alay ve istihzalara konu oldukları belirtilmiştir.

Münazarada zikredilen bir diğer şahsiyet de Rahîkî-zâde Çelebi'dir. Esrarın berşe verdiği cevap vesilesiyle zikredilen bu şahsiyet münazarada geçtiği üzere bir vakitler çok tanınan bir kişidir. Fakat zamanla berş mübtelası olarak kırk elli bin borca batmış, kurtulamayacağını anlayınca da intihar etmiştir. Metinde berş vesilesi ile ilginç bir şekilde zikredilen Rahîkî-zâde'nin kim olduğu konusunda bazı düşüncelerimizi paylaşmak istiyoruz. Sıhhatî Çelebi'nin çalışmamıza konu olan münazarayla aynı konudaki *Menâkıb-ı Mükyyifât-ı Âlem* isimli eserinde de söz konusu şahsiyet aynen burada zikredildiği gibi geçmektedir. Hatta cümleler dahi birebir aynı görünmektedir. Sıhhatî Çelebi'nin söz konusu eseri üzerine yapılan bir çalışmada Rahîkî-zâde Çelebi'nin gerçek bir şahsiyet mi yoksa hayali bir şahsiyet mi olduğu konusu tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır.²²² Osmanlı devri biyografik kaynakları üzerinde yaptığımız taramalarda öncelikle Sehî Bey, Latîfî, Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî vb. tezkirecilerin eserlerinde bahsettikleri Rahîkî mahlaslı bir şaire tesadüf edilmiştir.²²³ Söz konusu eserlerde nakledildiğine göre Rahîkî'nin asıl adı Yûsuf, lakabı ise Sinânü'n-dîn'dir. Şiirlerinde ise Rahîkî mahlasını kullanmaktadır. Önceleri bir yeniçeri askeri olan Rahîkî kendisine çeşitli suçlar atfedilerek görevden uzaklaştırılır ve maaşı da kesilir. Bunun üzerine geçimini sağlamak için Mahmud Paşa çarşısında bir attar dükkânı açar ve tıp konusunda kendisini geliştirir. Geçimini zor sağlayan Rahîkî bir dostunun yardımıyla Filonya-yı Selimî adındaki macun üzerinde çalışarak kendi ismiyle yani ma'cûn-ı Rahîkî olarak anılacak keyif verici bir madde icat eder. Bu macun sayesinde hem çok para kazanır hem de şöhreti yayılır ve zamanla dükkânı şairler ve keyif düşkünleri için bir uğrak yeri olur. Bir süre sonra

²²² Öztürk, *agt.*, s.53.

²²³ Rahîkî hayatı hakkında bilgi verilirken şu çalışmalardan istifade edilmiştir: Ömer Zülfe, "Rahîkî ve Şiirleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.21, İstanbul 2009: 171-198; Mehmet Fatih Köksal, "Rahîkî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 2020, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rahiki> [erişim tarihi: 26.07.2021]

ise hastalanarak 1546 yılında vefat eder. Rahîkî'nin macuncu dükkânı o kadar şöhret bulmuştur ki vefatından sonra dahi açık kalmaya devam etmiş ve zamanla bir işleme hüviyeti kazanarak yaklaşık 250 yıl Berş-i Rahîkî Macunhânesi olarak ömür sürmüştür.²²⁴ Tüm bu bilgiler dikkate alındığında çalışmamıza konu olan münazarada zikredilen Rahîkî-zâde ile yukarıda bahsedilen kişi aynı olmalıdır. Biyografik kaynaklarda verilen bilgiler ile münazaradaki bilgilerin uyuşmadığı tek nokta Rahîkî'nin ölüm şeklidir. Münazarada Rahîkî'nin berş müptelası olarak intihar ettiği belirtilmişse de biyografik kaynaklarda bu kişinin hastalık nedeniyle vefat ettiği belirtilmiştir. Âşık Çelebi, Rahîkî'nin yakın dostu olmuş ve tezkiresinde belirttiğine göre vefatından birkaç gün önce Rahîkî'yle görüşmüştür.²²⁵ Bu durumda Rahîkî'nin hastalıktan vefat etmesi daha kuvvetli bir ihtimal olarak görülmektedir. Fakat söz konusu hastalığa neden olan şeyin Rahîkî'nin berşe olan düşkünlüğü de başka bir ihtimal olarak düşünülebilir. Münazara metninde zikredilen bir şahsiyet hakkında biyografik kaynaklarda bilgilerin bulunması hiç şüphesiz metni değerlendirmede büyük faydalar sağlamaktadır. Zira münazaranın istinsah tarihi yani mecmuaya kaydedilme tarihi 9 Aralık 1737 olarak verilmişse de metnin kaleme alındığı tarih net olarak belirtilmemiştir. Bu durumda Rahîkî'nin 1546 yılında vefat ettiği kabul edilirse münazaranın bu tarihten sonra ve 1737 yılından önce kaleme alındığı kesin olarak söylenebilir.

Münazarada açık bir şekilde anılan şahsiyetlerden birisi de Şer'î Efendi'dir. Münazarada kahvenin diğer mükeyyifâta karşı kendini savunduğu ve faydalarından bahsettiği bölümde beş beyitlik kahve redifli gazeli verilen Şer'î hakkında biyografik kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Bununla beraber bazı şiir mecmuaları üzerinde yaptığımız taramalarda yalnızca bir mecmuada Şer'î mahlaslı şaire tesadüf edilmiştir.

²²⁴ Bu konuya odaklanan kapsamlı bir çalışma için bk.: Murat Uluskan, "İstanbul'da Bir Afyonlu Macun İşletmesi: Berş-i Rahiki Macunhanesi (1783-1831)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.29, İstanbul 2013: 77-106.

²²⁵ Ömer Zülfe, **agm.**, s.172.

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 HK 2207 numarada kayıtlı söz konusu mecmuada Şer'î mahlaslı şaire ait iki gazel bulunmaktadır.²²⁶ 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başında derlendiği tahmin edilen bu mecmuada Şer'î hakkında hiçbir bilgi verilmemiş olup mecmuaya yalnızca iki gazeli kaydedilmiştir. Belirtilen mecmuadaki şair ile çalışmamıza konu olan münazarada gazeli verilen Şer'î'nin aynı şair olması ihtimal dâhilindedir. Fakat kesin bir yargıda bulunmak şu aşamada mümkün değildir. Şiir odaklı yaptığımız taramalar neticesinde de münazarada kaydedilen gazelle aynı kafiye de hatta kafiye ötesinde de birçok benzerlik barındıran bir gazel tespit edebildik.²²⁷ Söz konusu gazel Hüdâyî mahlaslı bir şaire aittir. Her iki gazel arasındaki dikkat çekici benzerliklerin daha iyi anlaşılması için şu şekilde göstermek istiyoruz:

Şer'î Efendi	Hüdâyî
Ehl-i keyfün çün olupdur derdine dermân kahve	Her kaçan nâzile nâş eylese cânân kahve
Âh meded tîzce yetiştir bize yârân kahve	Dil harâret çeker içmezse eger cân kahve
Kahve olmazsa gönül zerrece râhat olmaz	Künc-i mihnetde bugün derd ile bîmâr olana
İçmeyince olamam hâsılı bir ân kahve	Gam degül olsa dile şerbet-i Lokmân kahve
Olmasa keyf-i latîfnde eger kalbe zıyâ	Jeng-i gamdan bulunmaz âyine-i kalbi cilâ
Dem-be-dem içmez idi zümre-i 'irfân kahve	Dil-berâ ehl-i safâ içmese bir ân kahve
Bâde-nûş olsañ elbetde getirür 'akla zarar ²²⁸	Leb-be-leb destine aldıkça o meh kâsesini
Hele virmez kişün 'aklına noksân kahve	Görine her câyidür itmez baña ihsân kahve
Keyf virmez bize ey Şer'î bu burc-ı afyûn	Ey Hudâyî dileriseñ idesin def'-i melâl
Üstüne içmeyincek iki filcân kahve ²²⁹	Bir yiyüm berşi iç bir iki fincân kahve

²²⁶ Ahmet Akdağ, **Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'ndeki 19 Hk 2207 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Trabzon 2013, s.169.-171.

²²⁷ Söz konusu gazel, derleme tarihi tam olarak bilinemeyen ve en geç 18. yüzyıla tarihlenen bir şiir mecmuasında yer almaktadır. bk.: Selim Gök, **Milli Kütüphane'ye Kayıtlı 06 Mil YZA 485 Nolu Mecmu 'a-i Eş'âr (İnceleme-Metin)**, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 2013, s.251.

²²⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²²⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Görüldüğü üzere her iki gazelin beyit sayısı, redif ve kafiyeleri aynı olup tercih edilen kelime kadrosu da büyük benzerlikler göstermektedir. Bu durum münazarada gazeli verilen Şer’î Efendi ile Hüdâyî arasında bir etkileşim olduğunu açıkça göstermektedir. Yukarıda değinildiği gibi kaynaklarda Şer’î mahlaslı bir şaire tesadüf edilemese de Hüdâyî mahlasını kullanan birçok şair görülmektedir. Gazelde işlenen konu dikate alındığında bu manzumeyi kaleme alan şair 17. yüzyılın renkli simalarından Hüdâyî mahlasıyla şiirler yazan M.1572 doğumlu Âhî-zâde Hüseyin Efendi’dir. Kaynaklarda belirtildiği üzere Hüdâyî Hüseyin Efendi, sigara ve kahve yasağı konusunda dönemin devlet adamlarıyla çeşitli sorunlar yaşar ve kahve yasağının gereksiz olduğuna dair tartışmalar yapar.²³⁰ M.1634 yılında vefat eden Hüdâyî Hüseyin Efendi’nin kahveleriyle ünlü Galata semti ve yeniçeri askerleriyle olan ilişkisi de dikkate alındığında yukarıdaki gazel kuvvetle muhtemel bu şaire aittir. Tüm bu bilgiler ışığında münazara manzumesi verilen Şer’î’nin M.1572–M.1634 yılları arasında hayatta olduğu ve bir şekilde Hüdâyî ile etkileşime girdiği hatta belki de meclisinde yer aldığı öngörülebilir.²³¹ Ayrıca münazarada Şer’î Efendi’nin manzumesi takdim edilirken kullanılan “*şu’arâdan Şer’î Efendi [...] bir gazel-i bedî’î söylemiştir*” ibaresi dikkat çekicidir. Münazara müellifi Şer’î’nin şairler zümresinden olduğunu belirtirken yazdığı gazeli “bedî’î” olarak nitelendirir.

²³⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, “Hüdâyî, Âhî-zâde Hüseyin Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hudayi-ahizade-huseyin-efendi> [erişim tarihi: 28.07.2021]

²³¹ Bu öngörü kuvvetli bir ihtimal olarak görünse de yine de bu fikre ihtiyatle yaklaşılmalıdır. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki münazaranın M.1689’dan önce kaleme alındığı ve Hüdâyî Hüseyin Efendi’nin şiirlerini ihtiva eden bir divanının da bulunmadığı düşünüldüğünde Şer’î’nin bu gazeli bir mecliste duymuş olabileceği daha yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca birbirlerine nazire oldukları açıkça belli olan bu iki gazelden Şer’î Efendi’nin manzumesinin zemin şiir olabileceği ve Hüdâyî’nin ondan etkilenmiş olabileceği de başka bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca şunu da belirtmek isteriz ki son yıllarda kahve konulu bazı gazellerin tespit edilmesi ve bu gazellerin büyük bir bölümünün –*ân kahve* redifli olmaları söz konusu manzumelerin birbirlerine nazire olduğunu göstermektedir. Bu konuda iki örnek için bk.: Talip Çukurlu, “Kahvenâme Şiirlerine Ek: Derviş Hilmî’nin Kahve Redifli Şiiri”, **Edebî Eleştiri Dergisi**, C. 5, S.1, Mart 2021: 233-243; H. Dilek Batıslam, “Vahyî’nin Kahve Gazeli”, **Prof. Dr. Pervin Çapan Armağanı**, ed. Nagehan Uçan Eke – Nilüfer Tanç, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yay., Muğla 2021: 352-361.

Münazara müellifinin şahsiyet olarak zikrettiği diğer şahsiyetler ise olayların bittiği ve anlatılan hikâyeden çıkarılacak derslerin nakledildiği bölümde yer alır. Burada müellif meclisteki anlatıcıyı konuşturur ve dünyanın geçiciliğini vurgularken Dârâ, Rüstem ve Zâl gibi tarihî ve mitolojik İran kahramanlarını zikreder. Bu şahsiyetlerden Dârâ, Pers İmparatorluğu'nun son hükümdarı olup büyük bir saltanat ve şaşaaya sahip olması ve İskender ile yaptığı savaşlar ile şöhrat bulmuş ve bu yönleriyle de edebî ve tarihî metinlerde çokça zikredilmiştir.²³² Zâl, Ferdevsî tarafından kaleme alınan Şeh-nâme'de adı sıklıkla anılan kahramanlardan birisidir. Efsanevi hayatı, savaşları ve padişahlara örnek olup onlara nasihat vermesi yönleri öne çıkarılan Zâl, divan şiirinde de çeşitli imajlara ve benzetmelere kaynaklık eder.²³³ Rüstem ise yine Şeh-nâme'de sıklıkla anılan ünlü İran kahramanlarından olup aynı zamanda yukarıda değinilen Zâl'in oğludur. Henüz çocukluğunda başlayan olağanüstü hayatı, cesareti ve kahramanlıklarıyla edebî metinlerde de sıkça zikredilen şahsiyetlerdendir.²³⁴ Münazara bu üç ismi aynı anda zikreden müellif, bu üç şahsiyet gibi zengin, cesaretli, olağanüstü güçlere sahip bir insan olsan dahi dünyaya aldanma diyerek dünya hayatının faniliğini vurgular.

Münazarada yukarıda değinilen muayyen şahıslar dışında birtakım topluluk veya zümrelerin de söz konusu edildiği görülmektedir. Bu cümleden olmak üzere münzarada bozanın meclise gelişi anlatılırken boza alayının en önünde Tatar süvarilerinin yer aldığı aktarılır. Kaynaklarda nakledildiğine göre Tatar denilen zümre Osmanlılarda posta kuruluşundan önce posta işlerini görenlere verilen addır. Bu ismin kullanılmasının nedeni ise ilk zamanlara bu işlerin daha ziyade Tatarlar tarafından yapılmasıdır.²³⁵ Ayrıca Osmanlı ordusunda görevli çok sayıda Tatar

²³² Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.150-156.

²³³ Tökel, **a.g.e.**, s.275-278

²³⁴ Tökel, **age.**, s.252-264.

²³⁵ Pakalın, **age.**, s.420.

olduğu ve bunların özellikle balkanlarda aktif rol aldıkları da bilinmektedir.²³⁶ Bozanın esrara cevap verdiği bölümde Tatar taifesi “yağmacı gaziler” olarak vasfedilir. Bu tavsif söz konusu zümrenin orduda görevli olduğunu açıkça göstermektedir. Bu nedenle münazara müellifinin kastettiği zümrenin orduda görevli Tatarlar olduğu kesin olarak söylenebilir. Bozanın meclise gelişinin tasvir edildiği bölümde Tatar taifesiyle birlikte katırcılar, deveçiler, eşekçiler ve hamallar gibi zümreler de zikredilir. Osmanlı döneminde daha çok ulaşım ve nakliyat alanında aktif olan bu zümrelerden katırcılar aynı zamanda Yeniçeri ordusunda görevli bir grup idi. Bozayla ilintili olarak zikredilen bir zümre de meşaleciler denilen meslek erbabıdır. Meşaleciler ellerindeki meşalelerle sokakları aydınlatma görevinden sorumluydular.²³⁷ Şarabın, bozaya çıktığı kısımda şarap bozayı; sana talip olanlar bir bölük arabacı, meşaleci, katırcı, deveci, hizmetçi, düşkün, çifçi ve hamal taifesidir diyerek küçümser. Burada özellikle bozayla birlikte bu zümrelerin zikredilmesi dikkat çekicidir. Söz konusu meslek erbablarının özellikle bozayla beraber anılmaları bu topluluklardaki insanlar arasında boza tüketiminin fazla olma ihtimalini düşündürmektedir.

Münazara metninde zikredilen zümrelerden bazıları da Rum abdalları ve Rum sipahileridir. Bu iki zümreden öncelikle Rum abdalları üzerinde durmak istiyoruz. Abdâlân-ı Rum ismiyle de kaynaklarda sıklıkla zikredilen bu zümre, Anadolu ve Rumeli’nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok büyük hizmetleri görülen erler, dervişler ve bilhassa Yesevî tarikatı mensupları olarak bilinmektedir.²³⁸ Fakat burada

²³⁶ Baron W. Wratislaw, **Baron W.Wratislaw’ın Anıları - 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler**, çev.: M. Süreyya Dilmen, AD Yay., İstanbul 1996, s.168.

²³⁷ Pakalın, **age.**, s.491.

²³⁸ İlhan Ayverdi, **age.**, s.4. Horasan erenleri olarak da anılan bu zümrenin Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasındaki faaliyetleri için bk.: Haşim Şahin, **Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Abdâlân-ı Rum (1300-1400)**, Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Sakarya 2001, s.53-106. Rum abdallarının fiziksel, ruhsal ve kişisel özellikleri ile faaliyetlerinin değerlendirildiği kapsamlı iki çalışma için ayrıca bk.: Ahmet T. Karamustafa, **Tanrının Kuraltanımaz Kulları**, çev.: Ruşen Sezer, YKY Yay., İstanbul 2008, s.87-96; Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı – Alevîliğin Tarihsel Altyapısı**, Dergâh Yay., 5. baskı, İstanbul 2011, s.204.220.

özellikle abdal kelimesi üzerinde birtakım farklı yorumlamaların olduğunu da özellikle belirtmek isteriz. Şöyle ki abdâl kelimesi özellikle İran’da yazılan metinlerde derviş kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. 14. yüzyıldan itibaren ise Anadolu’da abdal adı verilen dervişlerin çoğaldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Yaygın kanaate göre başlarda ehl-i sünnet kaidesine uygun olarak hareket eden bu derviş taifesinin bir süre sonra Şîî - Bâtınî bir kimliğe büründükleri ve zamanla tamamen heterodoks yani rafizî dervişler haline geldikleri düşünülmektedir.²³⁹ Hatta bu zümre mensuplarının kalenderiler gibi yalın ayak, başı kabak, saç, bıyık ve kaşları kazıtılmış olarak ellerinde bayrakları ile çoğu zaman toplu olarak gezen heterodoks dervişler oldukları nakledilmektedir.²⁴⁰ Tüm bu bilgiler ışığında bakıldığında münazara müellifinin esrarın diğer maddelere verdiği cevaplar bahsinde Rum abdallarını özellikle zikretmesi yersiz ve alelade değildir. Zira yine kaynaklarda işaret edildiğine göre yukarıda değinilen abdallar arasında mükeyyifât tüketiminin bir hayli fazla olduğu aktarılmıştır. Örneğin, Anadolu’daki tarikatlerin bozulma nedenlerinin konu edildiği, *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* isimli eser ile bu eserin yeniden yazımı görünümündeki *Nûru’l-Hüdâ Limen İhtedâ* unvanlı eserlerde Hâce-i Cihan’ın abdalların reisine karşı geldiği bölümlerde²⁴¹ abdal taifesinin hangi mükeyyifleri ne tür niyet ve amaçlarla kullandıkları detaylı bir şekilde anlatılır.²⁴² Söz konusu eserlerde abdalların ve müritlerinin sıklıkla esrar tükettikleri

²³⁹ Orhan F. Köprülü, “Abdal – Edebiyat”, *DİA*, C.1, TDV Yay., İstanbul 1988, s.61-62; Vâhidî, *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*, haz.: Turgut Karabey vd., Akçağ Yay., Ankara 2015, s.38-39.

²⁴⁰ İlhan Ayverdi, *age.*, s.4; Karamustafa, *age.*, s.87; Ocak, *Babaîler İsyanı – Alevîliğin Tarihsel Altyapısı*, *age.*, s.204. Türk sufiliği ve tarikatleri üzerinde birçok çalışmaları bulunan Ahmet Yaşar Ocak, Rum abdallarını Kalenderî-Haydarî dervişler olarak niteler. bk.: Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfilğine Bakışlar*, İletişim Yay., İstanbul 1996, s.148-168.

²⁴¹ Vâhidî, *age.*, s.157-170; Karakaş-zâde Ömer b. Mehmed, *Hidayet Rehberi (Hoca Cihan Dergâhı)*, haz.: Tahir Galip Seratlı, Kardelen Yay., Konya 2010, s.31-47.

²⁴² Örneğin abdalların esrar kullanmayı âdet edinmelerinin nedeni olarak şu sebepler gösterilir: “Yolunuzun yalan yanlış sözlerini zerre kadar akli olan kimse kabul edemez. O yüzden esrar gibi uyuşturucularla müritlerin aklını gideriyor, bozuk küfür sözlerinizi ancak bu suretle kabul ettirip onları doğru yoldan çıkarıyorsunuz.” bk.: Karakaş-zâde Ömer b. Mehmed, *Hidayet Rehberi (Hoca Cihan Dergâhı)*, haz.: Tahir Galip Seratlı, Kardelen Yay., Konya 2010, s.33. Bazı kaynaklar abdallar arasındaki esrar tüketiminin bir âyin boyutuna vardığını da belirtirler. bk.: Karamustafa, *age.*, s.29-30.

anlatılmaktadır. Çalışmamıza konu olan münazara metninde de benzer şekilde Rum abdallarının esrar içmeden duramadıkları vurgulanır. Yine aynı bahiste abdallarla beraber zikredilen ve esrar tüketmeden duramayan diğer bir zümre de Rum sipahileridir. Bilindiği üzere sipahiler, Osmanlı askerlik teşkilatında tımar sahibi olan ve ödemeleri gereken öşür ve vergilere mukabil savaş zamanlarında kendi hayvanları ve zimmetlerindeki savaş aletleriyle seferlere ve savaşlara katılan askeri bir taifedir. Ayrıca Yeniçeri teşkilatı içerisinde yer alan süvarilere de sipahi denilirdi.²⁴³ Bu bağlamda münazara metninde geçen Rum sipahileri ile kastedilenin hangi askeri birlik olduğunu kestirmek zordur. Fakat Yeniçeri teşkilatının merkezinin İstanbul olması ve Yeniçeriler arasında bu tür alışkanlıkların nispeten daha sık görülmesi hesaba katıldığında münazara müellifinin Yeniçeri sipahilerini kastetmiş olabileceği söylenebilir. Fakat yine de bu fikre ihtiyatle yaklaşılmalıdır.

Münazarada özel olarak zikredilen şahıslar ve zümreler bu yukarıda değinildiği şekildedir. Bununla beraber bazı toplulukların genel ifadelerle konu edildiği de görülmektedir. Çifçiler, hacılar, şairler, düşkünler, zarifler, âlimler vb. topluluk ve zümreler bu şekilde zikredilmektedir.

²⁴³ Pakalın, **age.**, s.232-233.

2.2.2. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen

Çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen manzum-mensur karışık metinden birisi de “Hâzâ Kitab-ı Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen” başlıklı metindir. Söz konusu metin mecmuanın 57b-77a varakları arasında yer alır. Bir aşk hikâyesi olan bu metin mecmuadaki bazı varakların kopması nedeniyle birtakım eksiklikler barındırmakla beraber büyük oranda tam görünmektedir. Tamamına yakını mensur olan hikâyede yer yer araya manzum kısımlar da serpiştirilmiştir.

2.2.2.1. Eserin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Metin içerisinde eser adı bulunmamakla beraber metnin başladığı ilk sayfada başlık olarak “*Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen*” başlığına yer verilmiştir. Kırmızı renkli mürekkep ile verilen bu başlığın metnin içeriğinden hareketle mecmua derleyicisi tarafından tercih edilmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir. Ayrıca metinde müellif yahut mütercim isminin açık olarak verildiği bir ibare de bulunmaz. Eserin son varğındaki ferağ kaydında yazma eserlerin büyük bölümünde görülebilen “*Ḥarrarahü’l-fakîru’l-hakîr bu ‘abd-i zelîlü’l-muhtâcü ilâ rahmeti rabbihi’l-celîl*” şeklinde muğlak ifadelerle yer verilmiştir. Burada yazar kendisini fakir, hakir, zelil ve Allah’ın rahmetine muhtaç bir kul olarak takdim ederken ismine yer vermemiştir. Fakat bu ifadenin söz konusu hikâyeyi mecmuaya kaydeden derleyici tarafından yazılmış olabileceği de unutulmamalıdır.

Burada değerlendirdiğimiz metnin müellifi hakkında mecmuada hiçbir kayda yer verilmemiştir. Bununla beraber metinde yer verilen manzum kısımlarda bazı farklı mahlaslar bulunmaktadır. Manzumelerdeki farklı mahlaslar dikkate alındığında bu kısımların müellife ait olmayıp başka şairlerden alıntılar olduğu ihtimali belirmektedir. Mecmuaya kaydedilen Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen isimli eserin müellifi mecmuada verilmese de mevcut literatürden hareketle bazı tahmin ve çıkarımda bulunabiliriz. Bu husustaki tespit ve görüşlerimiz bir sonraki bölümde kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Eserin telif tarihi, ferağ kaydında yer verilen bilgilere göre H.1152 yılı Şaban ayının ilk gününe denk gelen Pazartesi günü olarak verilmiştir. Söz konusu tarihin gününe varıncaya kadar detaylı bir şekilde kaydedilmesi dikkat çekicidir. Bu tarih miladi 3 Kasım 1739 yılı Salı gününe tekabül etmektedir. Fakat burada da belirtmek isteriz ki eser isminde olduğu gibi verilen bu telif tarihinde de mecmua derleyicisi etkisi/ihtimali göz ardı edilmemelidir.

2.2.2.2. Eserin Konusu, Literatürdeki Yeri ve Müellifi Hakkında Bazı Düşünceler

Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen başlığıyla mecmuaya kaydedilen eser, gerçekte şehzade olan ama sevdiğine kavuşmak için bir bağbanın hizmetine giren bir kişi ile Yemen padişahının kızı arasında geçen bir aşk hikâyesini konu etmektedir. Yukarıda değinildiği üzere mecmuada söz konusu eserin müellifi zikredilmemiştir. Bu nedenle literatür taraması eser odaklı yapılmıştır. Bu doğrultuda yapılan incelemelerde mecmuadaki Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen isimli aşk hikâyesinin, Arap edebiyatının binbir gece masalları olarak nitelendirilen ve el-Ferec Ba'de's-Şidde ismiyle Farsçaya daha sonra da Türkçeye tercüme edilen hikâyeler arasında yer alan bir hikâyenin farklı bir adaptasyonu olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada el-Ferec Ba'de's-Şidde isimli eser hakkında bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.²⁴⁴ Fakat öncelikle şunu belirtmeliyiz ki kimi araştırmacılara göre el-Ferec Ba'de's-Şidde denilen hikâyeler sıkıntıdan sonra feraha ermenin anlatıldığı bir edebî tür olarak kabul edilmiştir. Kaynaklarda ilk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkan bu türdeki hikâyelerle ilgili bilinen en eski külliyâtın ise Kâdî el-Tenûhî isimli bir yazara ait olduğu nakledilmiştir. 140 hikâye barındıran bu eserdeki hikâyelerin bir

²⁴⁴ Bu bilgiler şu eserlerden istifade edilerek verilmiştir: György Hazai - Andreas Tietze (haz.), **Ferec Ba'd eş-Şidde**, TÜBA Yay., Ankara 2017; Hasan Kavruk, **Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler**, MEB Yay., Ankara 2019; Sevil Alparlan, **El-Ferec Ba'de's-Şidde – Paris Nüshası**, Dicle Üniversitesi EBE., Diyarbakır 2016; Derya Adalar Subaşı, “Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında El-Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeleri”, **Turkish Studies**, C.11, S.4, Kış 2016:1308-2140.

kısmı Es'ad el-Müeyyed el-Dehistânî tarafından bazı değişikliklerle Farsçaya tercüme edilmiştir. Söz konusu eseri Farsçaya tercüme eden bir diğer şahsiyet ise Cemâleddin Muhammed Avfî'dir. Farsçaya yapılan bu tercümelerden sonra söz konusu eser farklı yazarlar tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir. Bu tercümelerden biri 15. yüzyıl şair ve yazarlarından olan Molla Lütî tarafından yapılmıştır. Bir diğer tercüme ise Mehmed b. Ömer el-Halebî tarafından II. Murad adına tertip edilen tercümedir. Bu iki tercümenin büyük ihtimalle eserin Arapça aslından tercüme edildiği düşünölmekle beraber bu hususta kesin bir hükme varılamamıştır. el-Ferec Ba'de's-Şidde'nin üçüncü tercümesi ise -hakkında bazı ihtilaflar olmakla beraber- Kâsım b. Mehmed tarafından Farsçadan tercüme edildiği düşünölen eserdir.

Çalışmamıza konu olan mecmuada bulunan metin ilk bakışta bu Türkçe tercümelerin farklı bir nüshası gibi görünse de metinde istinsah farkı diyebileceğimiz farklılıklardan da öte kayda değer değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu durum mecmuaya kaydedilen metinde bazı yenilik arayışlarının hâkim olduğunu göstermektedir. Bu noktada çalışmamıza konu olan metin ile diğer nüshalar arasındaki dikkat çekici farklılıklara değinmek istiyoruz.²⁴⁵ Çalışmamıza konu olan söz konusu hikâye manzum bir metinle başlarken diğer tercümeler mensur başlamaktadır. Bir diğer farklılık da hikâyenin başkahramanlarından olan şehzade ile ilgilidir.

Tercümelerde İran/Fars/Pars padişahının şehzadesi olarak belirtilen bu kahraman mecmuadaki metinde ise İran'ın kuzeydoğusundaki bir coğrafi bölge olan Horasan padişahının oğlu olarak takdim edilir. Yine şehzadenin özellikleri aktarılırken mecmuada yer alan metinde bu özellikler detaylı bir şekilde tasvir edilmiş ve şehzadenin hasletlerini ihtiva eden bir manzume verilmişken diğer

²⁴⁵ Tercümeler arasındaki bu farklılıklar ortaya konurken şu yayınlar dikkate alınmıştır: Hazai - Tietze (haz.), *age.*, s.497-509; Bilge Seyidoğlu – Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikayeleri*, Büyüyenay Yay., İstanbul 2012:225-242.

tercümelerde buna rastlanmamaktadır. Diğer bir farklılık da Yemen padişahının kızı Fahrünnisa hakkında şehzadeye bilgi veren tüccarlarla ilgili bölümdedir. Birçok tercümede nakledildiğine göre şehzade ava giderken birkaç tüccarın kendi aralarında Yemen padişahının kızı Fahrünnisa hakkında konuştuklarını işitmiş ve Fahrünnisa hakkında daha fazla bilgi almak için onları saraya davet etmiştir. Bunun üzerine saraya gelen tüccarlar şehzadenin merakını gidermek için Fahrünnisa hakkında bazı bilgiler vermişlerdir. Fakat onu nerede, ne zaman ve nasıl gördükleri hakkında hiçbir bilgi vermezlerken mecmuada yer alan hikâyede tüccarlar Fahrünnisa'yı ve onu gördükleri mekânı uzun uzadıya tasvir ederler. Bir diğer dikkat çekici farklılık ise kel rolüne bürünen şehzadenin saz çalışını işiten ve bu haberi Yemen padişahına ileten şahsiyet konusundadır. Mecmuadaki metinde şehzadeyi işitenin vezir olduğu ve bayramlaşmak maksadyıla saraya giderken bunu fark ettiği belirtilirken diğer tercümelerde şehzadeyi fark edenin vezirin oğlu olduğu ve ava giderken onun avazını işittiği nakledilmiştir.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki metin ile diğer metinler karşılaştırıldığında en dikkat çekici farklardan birisinin de hikâyelerde çeşitli vesilelerle söz konusu edilen müzik âletleri olduğu görülmektedir. Tercümelerde saz, ankâ²⁴⁶, tanbur/tanbura, çârpâre/çalpâre gibi çalgı türleri zikredilirken mecmuadaki metinde saz, çeng, kanun, erganun, çârpâre/çalpâre, rebap, berbat, kopuz, ney, ud, santur, tanbur/tanbura ve ankâ olmak üzere on üç farklı çalgı türü zikredilmiştir. Burada daha evvel belirttiğimiz üzere mecmuadaki bazı varakların kopması nedeniyle söz konusu metinde eksikliklerin olduğunu bir kez daha hatırlatmak isteriz.

²⁴⁶ Türkçe sözlüklerde geçmeyen ve sadece Andreas Tietze'nin hazırlamış olduğu sözlükte el-Ferec Ba'de's-Şidde'den bir tanıkla söz konusu edilen ankâ, Farsça sözlüklerde nakledildiğine göre uzun saplı bir saz türüdür. bk.: Andreas Tietze, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C.1, Simurg Yay., İstanbul 2002, s.179; Muhammed Pâdşâh, **Ferheng-i Ânenderâc**, C.2, Çâp-hâne-i Nevalkişor (Taşbaskı), Luknov (Hindistan) 1893, s.799; Ali Ekber Dehhodâ, **Lugat-nâme-i Dehhoda**, C.11, Tahran Üniversitesi Yay., Tahran 1998, s.16414.

Bu nedenle kopan sayfalarda da diğer tercümelerle farklılıkların olması ihtimal dâhilindedir.

Mecmuadaki metin ile diğer tercümeler yahut hikâyeler arasında bu denli bariz farklılıkların görülmesi bu tür hikâyelerin daha çok sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktarılmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bir diğer ihtimal ise edebiyat ve sanata meraklı ancak orijinal bir eser kaleme alacak yeteği bulunmayan bir şahsiyetin hikâyenin aslını okuyup metni kendi zevk ve anlayışına göre yeniden düzenlemesinin bir neticesi olabilir. Mecmuadaki hikâyede olayların akışı içerisinde çeşitli vesilelerle çok sayıda manzumenin yer alması bu metnin şiire meraklı biri tarafından kaleme alındığını göstermektedir.²⁴⁷ Bu noktada metindeki manzum kısımlar üzerinde özellikle durmak istiyoruz. Metinde farklı form ve muhtelif vezinlerle kaleme alınmış on manzume yer almaktadır. Bu manzumeler nazım şekilleri, beyit sayıları, vezin ve şairler bakımından şu şekilde gösterilebilir:²⁴⁸

²⁴⁷ Söz konusu hikâyenin tüm tercümeleri arasındaki farklılık ve ortaklıkların tamamını ortaya koymanın bu çalışmanın sınırlarını aşacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle burada araştırmacılara fikir verebilecek ölçüde örnekler sunmakla iktifa etmek istiyoruz. Ayrıca edebî veya tarihî metinlerin yeniden kaleme alınırken metinlerin özgün hâlleri üzerinde yapılan değişiklikler dikkate değer bir konudur. Manzum metinleri nesre aktarmak, mensur metinleri nazma aktarmak yahut bir metni aynı türde ele alırken birtakım içerik ve kompozisyon değişiklikleri yapmak dikkat çekici görünmektedir. Bu hususta ufuk açıcı birkaç çalışma için bk.: Benli, *agm.*, s.137-170; Mehmet Gürbüz – Tuba Durmuş, “Nazımdan Nesre Anlatımın Dönüşümü: Dâsîtan-ı Ferruh u Hüma Örneği”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.19, İstanbul 2017: 147-168; Arzu Atik, “Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme'si”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.8, İstanbul 2012: 21-36; Namık Açıkgöz, “Tûtînâme'den Râhatü'l-Ervâh'a Klasik Türk Edebiyatında Metinlerarasılık, İntihal, Tekrarlama ve Aktarma Meseleleri”, **İskender Pala Armağanı**, ed. Nagihan Gür, Kapı Yay., İstanbul 2021: 127-149.

²⁴⁸ Tabloda verilen nazım şekilleri gösterildiği biçimde tasnif edilmişse de söz konusu manzumelerin gazel, nâ-tamam gazel, kıt'a vb. şekillerde olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Zira nazım denilen şiirler ile gazel arasında nazım birimi ve kafiye düzeni bakımından hiçbir ayırt edici özellik bulunmaz. Bu hususta ve diğer nazım şekilleri ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bk.: Cemal Kurnaz – Halil Çeltik, **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara 2013.

	Varak no:	Nazım şekli	Beyit/Kıt'a sayısı	Vezin	Şair
1	57b	Nazm	7 b.	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	?
2	58a	Nazm	4 b.	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	?
3	58b-59a	Nazm	4 b.	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	?
4	62a	Kıt'a	1 kt.	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	Nihânî
5	64a	Nazm	2 b.	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	?
6	66a-66b	Kıt'a	1 kt.	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	Nihânî
7	69b	Nazm	3 b.	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Hayderî (?)
8	70a	Nazm	2 b.	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Hafî (?)
9	70b	Nazm	3 b.	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	?
10	70b	Nazm	2 b.	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	?

Manzumelerden iki tanesi hariç hiçbirinde mahlas beyti bulunmamaktadır. Aynı zamanda müellif de manzumeleri takdim ederken şairler hakkında hiçbir bilgi vermez. Bununla beraber yaptığımız taramalar neticesinde birtakım çıkarım ve ihtimalleri burada değerlendirmek istiyoruz.

Metindeki manzumelerden ilki hikâyenin girişinde yer almaktadır. Mesnevi nazım şeklini de andıran ve kafiye düzeni aa-bb-cc şeklinde olan bu manzume, klasik aşk mesnevilerinin birçoğunda görülen âgâz-ı destân veya matla'-ı destân adı verilen bölümlerdeki manzumelerle aynı formdadır. Söz konusu şiirde şair hayali bir meclis kurmuş ve anlatıcıya hitaben yedi beyitlik bir manzume söylemiştir. Şair, anlatıcıya seslenerek aşk derdinden, aşk ile âşıkların hâllerinden ve aşk yüzünden makam ve mevkilerini kaybeden kişilerden bahsetmesini ister:

Söylegil ey âşık-ı şâhib-nazar

Derd-i 'âşıkdan bize virgil haber

Söyle ey ‘âşık-ı şeydâ-şîfat

Gülşen içre bülbül-i gûyâ-şîfat

Söyle gel [ey] ‘âşıklarun aḥvâlini

Her birinün ‘aşķile ef’âlini

‘Aşķ ile âlûde anlardur zebûn

‘Aşķ elinden nicelerün bağı ḥûn

Ey nice şehzâdeyi aḥvâl-i ‘aşķ

Yire şalup eyledi pââmâl-i ‘aşķ

Kimesne bulmadı ‘aşķa çâre hem

Zû-fünûnlar ‘aşķile âvâre hem

Ḳalb-i ‘âşık bulmadı ğamdan necât

Fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilât (vr. 57b)

Herhangi bir mahlas bulunmayan bu manzumeden sonra müellif “*âkilân-ı zânende-gân-ı kâr ve nâkilân-ı sazende-gân-ı aḥbâr ve kâşifân-ı esrâr böyle rivayet ve hikâyet ve eflâkten şikâyet ettiler ki....*” şeklinde hikâyeyi anlatmaya başlar. Hikâyede yer verilen bir diğer nazm da mecmuanın 58b-59a varlığında yer alan 4 beyitlik manzumedir. Bu şiirde de herhangi bir mahlas yer almazken öncesi ve sonrasındaki mensur kısımda da şair hakkında bilgi verilmemiştir. Şehzadenin av

dönüşü esnasında iki tüccarın konuşmalarına şahit olması ve hiç görmemiş olmasına rağmen anlattıkları Yemen şahının kızına âşık olmasının konu edildiği söz konusu nazm şu şekildedir:

İşitdi çün bunu ol şāh-zāde

Metā‘ı ‘aql u fikri viridi bāde

Ḳulaḳdan ‘āşık oldu melek-revā

Getürdi fāriḡ iken başına ḡavḡā

Eşer itdi bu söz göñline anuñ

Ḳarār ḳalmadı cisminde cānuñ

Şu resme geldi göñli ıztırāba

Yüregi geldi tāba çeşmi āba (vr. 58b-59a)

Bu iki manzumede herhangi bir mahlasın yer almaması bu manzumeler hakkında fikir beyan etmemizi zorlaştırmaktadır. Bununla beraber söz konusu nazmların doğrudan hikâyeyle ve anlatılan olaylarla ilintili olması bu manzumelerin hikâyenin müellifi yahut mütercimi tarafından yazılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Hikâyede şehzadenin güzelliği ile iyi hasletleri vesilesiyle ve “*şî‘r okuyalar şî‘r*” başlığıyla mahlas beyti bulunmayan bir nazm da nakledilmiştir. Dört beyitlik bu nazmda şehzadenin güzelliği cennet bahçesine, dudağı âb-ı hayata, boyu serviye, yanakları güle, çenesi gönülleri bağlayan bir zindana, gözleri ise ceylan ve arslan gözlerine benzetilerek şehzade methedilir. Mahlas bulunmayan bu manzume takdim

edilirken veya söz konusu manzumenin yer aldığı varanın hiçbir yerinde şairle ilgili bir bilgi verilmemiştir. Bu durum söz konusu manzumenin eserin müellifine ait olma ihtimalini düşündürmektedir. Bununla beraber manzume odaklı yaptığımız taramalarda bazı şairlerin benzer manzumelerine rastladık. Örneğin 15. yüzyıl divan şairlerinden Kadı Burhâneddin'in gazelleri arasında yer alan bir gazel, hikâyede nakledilen manzumeyle aynı vezin ve rediftedir.²⁴⁹ Ayrıca yine 15. yüzyıl şairlerinden Ahmedî'nin Divanı'nda yer alan 239 numaralı gazel de bahse konu hikâyedeki gazelle aynı rediftedir.²⁵⁰ Vezin, muhteva, redifleri aynı olan bu manzumeler kelime kadrosu bakımından da büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için her üç gazeli de burada vermekte fayda mülâhaza ediyoruz:

Kadı Burhaneddin (Divan, G.1057)	Ahmedî (Divan, G.239)	Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen Hikâyesinde Verilen Nazm (vr.59a)
Şehâ nâzûk tenün bir câna benzer Eger cevri idesin ihsâna benzer	Letâfetde dudaguñ câna benzer Hevâsı zülfüñün îmâna beñzer	Cemâlî ravzâ-i rıdvâna beñzer Dudağı çeşme-i hayvâna beñzer
Zelîhâdur tapun yûsuf cânumdur Zenaḥdânun çehi zindâna benzer	Saçunuñ perçemi kim yañağunda Gül üzre deste-i reyhâna beñzer	Güzellik gülşeninde servi ḳaddi Yañaqları gül-i ḥandâna beñzer
Hayâlün gönülümde oldı muhkem Dahı gitmegi yoh îmâna benzer	Mu' anber-hâlûñ ol lacl-i lebûnden Hızır la çeşme-i hayvâna beñzer	Dili dîvâne-bend etmek için Zenaḥdân-ı şeh-i zindâna beñzer
Şikeste görürem şâhâ saçunu Perîşân eylemişdür şâne benzer	Kemân-keş gamzeñ ider girü âşûb Susamışdur meger ol kana beñzer	Ḳaşı altında çeşmi şanki âhû Ḥaṭa' didüm ḥaṭa' arslâna beñzer
Bini dîvâne diyü gîsûları Aparur baḡlu ol dîvâna benzer	Nicesi kurtaran gark-âbdan cân Gözümüñ yaşı çün 'ummâna beñzer	

²⁴⁹ Söz konusu gazel için bk.: Muharrem Ergin, **Kadı Burhaneddin Divanı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980, s.461-462.

²⁵⁰ Ahmedî Divanı için bk.: Yaşar Akdoğan (haz.), **Ahmedî Dîvân**, KTB Yay., ty., s.372-373 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 18.09.2021].

Hayâlî komadı akl u dil ü cân Harâmîdür velî mihmâna benzer	Lebüñ dermân idem dir derdüñe lîk Komaz gamzeñ anı dermâna beñzer	
Dükân açmış lebün alur u virmez Ziyân olsun hemîşe kâna benzer	Yüzüñ pervânesidür Ahmedî hoş Bu şem‘e düşibenüñ yana beñzer	

Vezin, muhteva ve redif konusundaki bu benzerlikler dikkate alındığında hikâyede verilen manzumenin bu gazellere bir nazire olabileceği düşünülebilir. Özellikle Kadı Burhâneddin’in gazelinin ikinci beyti ile hikâyedeki manzumenin üçüncü beytindeki ortak söyleyiş etkileşiminin de ötesinde intihal durumunu dahi düşündürmektedir.²⁵¹ Fakat Kadı Burhâneddin ve Ahmedî’nin hemen hemen aynı dönemde yaşamış olmaları nedeniyle hangi gazelin zemin şiir olduğunu kestirmek zordur.

Hikâyede çeşitli vesilelerle aktarılan ve belirli bir mahlasla verilen iki kıt’a tipi musammat²⁵² da bulunmaktadır. Söz konusu kıt’alarda Nihânî mahlası dikkat çekmektedir. Bu kıt’alardan ilki mecmuanın 62a varağındadır. Manzumede şair; sevgilisinin ona karşı kayıtsız kalmasından, herkese karşı âdil iken ona karşı zâlim olmasından ve derdine derdine derman olmamasından yakınmaktadır:

Şehâ sāyende bizi zulmile vîrân neden olsun

Baňa ki zulm idesin ‘âleme ‘adlũñ neden olsun

²⁵¹ Ayrıca Hayâlî Bey’in Kanûnî Sultan Süleyman için yazdığı bir kaside de yukarıda verilen manzumelerle vezin ve redif bakımından benzerlikler göstermektedir. Yirmi üç beyitlik bu methiyenin bazı beyitleri muhteva bakımından gazeli andırmaktadır. Hayâlî Bey’in aynı redif ve vezindeki kasidesini burada zikretmemizin nedeni çalışmamıza konu olan hikâyedeki gazelin bir şehzade için söylenmiş olmasıdır. Hayâlî Bey’in bahse konu kasidesi için bk.: Ali Nihat Tarlan, **Hayâlî Bey Divanı**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1945, s.55-56.

²⁵² Kıt’a tipi musammat nazım şekli şu çalışma dikkate alınarak belirlenmiştir: bk.: Kurnaz – Çeltik, **age..** Bu manzumelerin belirtilen nazım şekliyle kaleme alındığı belirtilse de söz konusu manzumelerin öncesi ve sonrası kırılan eksik manzumeler olabileceği ve bu nedenle nazım şekillerinin farklı olabileceği ihtimalleri de unutulmamalıdır.

Sen ki dād etmeyesin zaḥmıma dermān neden olsun

Nihānî mecrūḥ olan zūlmüñe lâyıḳ neden olsun

Nihānî mahlaslı diğerk kıt'a ise mecmuanın 66a-66b varaklarındadır. Bu kıt'ada da şair, sevgiliye bakanları düşman olarak nitelemekte fakat sevgilinin bunlarla oturup kalkmasından dolayı kendisinin gamlandığını ve gönlünün elemlele âdetâ harap olduğunu belirtmekte ve Allah'a ona kerem etmesi için yalvarmaktadır:

Bugün ol cāhili gördüm nişin olmuş 'adālarla

Unutmuşkin beni ğamlarına pür itdi ğamlarla

Dil-i mecrūḥenüñ kaşrı ḥarāb oldu elemlele

Nihānî kuluña yā Rab mükāfāt it keremlele²⁵³

Tezkireler ve biyografik kaynaklar incelendiğinde Nihānî mahlaslı on şairin tespit edilmiştir. Burada değerdendiğimiz hikâyenin mecmuaya 1739 yılında kaydedildiği bilindiğine göre söz konusu şair bu tarihten önce yaşamış Nihānî'lerden biri olmalıdır. Buna göre mevcut literatür tarandığında Nihānî Çelebi (öl.?)²⁵⁴, Nihānî Haydar Baba (öl.?)²⁵⁵, Nihānî Nacak Fâzıl (öl.1519)²⁵⁶, Nihānî Haydar Efendi

²⁵³ Pervâne Bey Mecmuası'nda bu manzumeyle aynı vezin ve redifle kaleme alınmış on farklı şairin gazeli kaydedilmiştir. Bu gazellerden Ahmed Çelebi'nin gazeli zemin şiirin konumunda olup Rahmî, Hâverî, Rahîmî, Helâkî, Zâtî, Sürûrî, Nâlî, Fakîrî ve Câmî mahlasıyla kaydedilen gazeller ise nazire durumundadır. Bu isimler arasında Nihānî bulunmamasına rağmen hikâyedeki manzumenin de nazire olması kuvvetle muhtemeldir. Belirtilen gazel ve nazireler için bk.: Kamil Ali Gıynaş, **Pervâne Bey Mecmuası**, KTB Yay., Ankara 2017, s.2553-2557 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0> [erişim tarihi: 19.09.2021].

²⁵⁴ Beyhan Kesik, "Nihānî, Nihānî Çelebi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-nihani-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

²⁵⁵ Hüseyin Gönel, "Nihānî, Nihānî Haydar Baba", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-nihani-haydar-baba> [erişim tarihi: 15.09.2021].

²⁵⁶ Yunus Kaplan, "Nihānî, Nacak Fâzıl", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-nacak-fazil> [erişim tarihi: 15.09.2021].

(öl.1520)²⁵⁷, Nihânî (Kadı) (öl.1546'da sağ)²⁵⁸, Nihânî Turak Çelebi (öl.1563)²⁵⁹, Nihânî İbrahim Çelebi (öl.1591)²⁶⁰ ve Nihânî Seyyid Hasan Çelebi (öl.1704)²⁶¹ gibi şairlerin hikâyesinin mecmuaya kaydedildiği tarihten önce yaşadığı görülmektedir. Hikâyede yer verilen iki kıt'a, ihtimal dâhilinde görülen bu şairlerin kaynaklarda belirtilen yahut müstakil divanlarında yer alan manzumeler arasında bulunmamaktadır. Fakat söz konusu şairlerle ilgili yeni yazmaların tespit edilmesi bu bilginin doğruluğunu değiştirebilir. Bununla beraber burada değerlendirdiğimiz hikâyedeki Nihânî mahlaslı iki kıt'a, hikâyedeki birtakım olaylar ile yukarıda ismi verilen şairlerden Nihânî Turak Çelebi (öl.1563) arasında bazı ilginç benzerlik ve ilişkiler dikkat çekmektedir. Bu hususu burada ayrıca değerlendirmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Nihânî Turak Çelebi, Acem asıllı bir şair, hattat ve devlet adamıdır. Müzik ve güzel sanatlardaki yetenekleri sayesinde kardeşi Kaya Çelebi ile dönemin önemli eğlence ve sanat meclislerinde özel konuma sahip olmuşlar ve bazı padişah, şehzade ve paşaların dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Turak Çelebi devlet adamlarıyla olan iyi ilişkileri sayesinde zamanla II. Selim'le tanışmış ve saz çalmadaki maharetini ona da göstermiştir. Fakat o dönemde devlet adamlarının saz çalmaları iyi karşılanmadığı için II. Selim tarafından tövbe ettirilerek mirâhorluk görevine getirilmiştir. Nihânî Turak Çelebi, sahip olduğu konum ve devlet büyükleriyle olan iyi ilişkileri nedeniyle birçok şair ve sanatçıya da hâmilik yapmıştır. Fakat devlet kademesinde bu yükselişi zamanla bazı kişilerin

²⁵⁷ Hüseyin Gönöl, "Nihânî, Haydar Efendi b. Mahmud Efendi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-haydar-efendi-mahmud-efendi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

²⁵⁸ Mehmet Fatih Köksal, "Nihânî (Kadı)", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-kadi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

²⁵⁹ Esmâ Şahin, "Nihânî, Turak Çelebi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-turak-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

²⁶⁰ Yunus Kaplan, "Nihânî, İbrahim Çelebi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-ibrahim-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021]; Yunus Kaplan, "Nihânî (İbrahim Çelebi) ve Gazelleri", **Turkish Studies**, C.5, S.4, Sonbahar 2010: 1271-1303.

²⁶¹ İsmail Hakkı Aksoyak, "Nihânî, Seyyid Hasan Çelebi", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-seyyid-hasan-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

kıskançlığına sebep olmuş ve uğradığı iftiralar nedeniyle Kanuni Sultan Süleyman tarafından M.1563 yılında öldürtülmüştür.²⁶²

Nihânî Turak Çelebi, yukarıda belirtildiği üzere şair olmasının yanı sıra aynı zamanda iyi bir saz ustasıdır. Evliya Çelebi, Seyahâtname'sini yazarken Nihânî'nin *Sâznâme-i Dilnüvâznâme* adlı risalesinden faydalandığını belirtmiş ve eserinde söz konusu risaleyi bir hayli methetmiştir. Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği söz konusu risale henüz ele geçmemiş, kayıp bir eser olarak durmaktadır. Yine Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre Nihânî bu eserinde saz isimlerini, sâzendeleri ve bu sazları icat edenleri binlerce örnekle açıklamıştır.²⁶³ Daha evvel bahsedildiği üzere burada değerlendirdiğimiz hikâyede de saz, çeng, kanun, erganun, çârpâre/çalpâre, rebap, berbat, kopuz, ud, santur, tanbur/tanbura ve ankâ olmak üzere on iki farklı saz ismi geçmektedir. Bu noktada Nihânî Turak Çelebi, ona ait olduğu bildirilen *Sâznâme-i Dilnüvâznâme* isimli eser ve burada değerlendirdiğimiz Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen isimli hikâye arasında ilginç bir ilişki görülmektedir.

Nihânî Turak Çelebi ve mecmuadaki hikâye arasında ilginç görünen bir diğer ilişki ise Gelibolulu Âlî'nin Künhü'l-Ahbâr'ında nakledilen bir anekdot sebebiyledir. Söz konusu anekdotta nakledildiğine göre Nihânî Turak Çelebi, Dukakinzâde Mehmet Paşa'nın beylerbeyi olduğu sıralarda onunla beraber Halep'te yaşarken bir gün biraz sarhoş bir halde ikindi vakti saray bahçesine gitmiş ve orada kemançesini alıp çalmaya başlamıştır. O esnada bahçe kenarında bir meczup var imiş. Turak Çelebi'nin kemançesini işiten bu meczub, nağmelerden bir hayli etkilenip bir anda Turak Çelebi'nin yüceliği hakkında sözler söyleme başlamıştır. Gelibolulu Âlî'nin

²⁶² Murat Adalı, “Klâsik Edebiyatımızdan İki İlginç Portre Turak Çelebi ve Ulvî”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C.1995/II, S.525, Eylül 1995: 1034-1039; Esma Şahin, “Nihânî, Turak Çelebi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-turak-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

²⁶³ Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı (haz.), **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, C.1/2, YKY Yay., İstanbul 2008, s.641-646; Ersu Pekin, “Evliya Çelebi'nin Müzik Kaynakları”, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları**, haz.Hakan Karateke – Hatice Aynur, TTK Yay., Ankara 2012: 286-313.

bu hikâyeyi bizzat Nihânî'den dinlediğini söylemesi de ayrıca dikkat çekicidir.²⁶⁴ Bu anekdotun bir benzeri çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâyede geçmektedir. Şöyle ki, şehzade bir bayram sabahı bahçede rebap ve berbat çalışıyordu. Saray yolu şehzadenin bulunduğu yere yakın olduğundan buradan geçen vezir, şehzadenin nağmelerini işitmiş ve bu seslerden bir hayli etkilenererek bahçeye gelmiş, şehzadeyle tanışmış ve bu sanatından dolayı onu hayli methettikten sonra şehzadeye üç altın vererek oradan ayrılmıştır (vr.63b-64a). Her ne kadar mecmuadaki hikâyede bir isim belirtilmemiş ve sesi işiten kişi Gelibolulu Âlî'nin naklettiği anekdottan farklı görünse de her iki hikâye arasındaki benzerlikler tesadüfle açıklanamayacak düzeydedir. Fakat Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen isimli hikâye ile Nihânî Turak Çelebi arasındaki bağlantı hakkında kesin bir hüküm vermek şu aşamada mümkün görünmemektedir. Bununla beraber akıllara; mecmuadaki hikâyenin müellifi Nihânî olabilir mi, hikâyenin müellifi ile Nihânî arasındaki bağlantı nedir, hikâye ile Nihânî'nin *Sâznâme-i Dilnûvâznâme* isimli eseri arasındaki ilişki nedir, Nihânî mahlasıyla verilen iki kıt'a hangi eserden alınmıştır, hikâye müellifi Gelibolulu Âlî'nin naklettiği anekdottan etkilenererek mi böyle bir sahne kurgulamıştır? vb. birçok soru gelmektedir. Bu soruların birçoğu, öyle sanıyoruz ki Nihânî'nin kayıp eseri ele geçtiğinde cevap bulacaktır.

Hikâyede nakledilen şehzadenin vezirle tanışması hadisesinden önce bayram gecesini şehzade bahçede saz çalarak gam ve kederinden kurtulmaya çalışırken bir ara berbat alıp bir manzume okuduğu belirtilir. “...*hüseynîden bu gazeli okudu*” şeklinde takdim edilen iki beyitlik bu manzumede gam devrinin bitip bayramın geldiği fakat buna rağmen sevgilisinden uzak olduğu için şehzadenin gamla ağladığı belirtilerek sevgilinin her türlü cevri ü cefasına karşı ondan incinmeyeceği gerekirse aşk yolunda şehit olunacağı vurgulanır [63b-64a]:

²⁶⁴ Mustafa İsen (haz.), **Gelibolulu Mustafa Âlî – Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım**, KTB Yay., Ankara 2017, s.272 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 16.09.2021].

Geçdi ğam devri zamān irişüp     ²⁶⁵

Aĝladur ğam her nefes ben b  -dili sen de ba    ²⁶⁶

       şanma beni cev  -i cef  dan         

T    -i   ş  le nig  r ğ  yeti olam ş    

Müellifin bu manzumeyi takdim ederken özellikle gazel ifadesini kullanması dikkat çekici olmakla beraber metinde sadece iki beyte yer verilmesi de ilginçtir. Bu durum söz konusu iki beytin bir gazelden alınmış olabileceğini düşündürmektedir. Manzume odaklı yapılan taramalarda bu iki beyitle ilgili bir bulguya rastlanılmamıştır.

Hik  yede şehz  denin Yemen şahının kızının huzuruna geldiği ve karşısında berbat çaldığı esnada bir ş  ir okuduğu nakledilir. şehzadenin a  zıyla verilen      beyitlik bu manzumede şehzade hik  yeye de uygun şekilde hislerini anlatmış ve Yemen şahının kızına seslenerek onun kendisini aşka düşürmesinden ve ona merhamet etmmesinden dem vurur:

Dilber   fikr  n nedür böyle dil-özür olmadan

   Andel  b-z  r idüben hem-dem-i h  r olmadan

    n beni     rmeden   eş  m  n tecennüb etmedi

  a  mazam ben de ser-i zülfünde berd  r olmadan

Y     l  h   cümle-i    uşş  k   sen h  f   eylegil

²⁶⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁶⁶ Metinde ben kelimesi iki kez yazılmıştır.

Hayderî âşüfte-veş derdile nâçâr olmadan

Manzumenin son mısrasında yer verilen “Hayderî” kelimesi düşündürücüdür. Zira söz konusu kelime burada Haydarilik tarikatına mensup bir kişi anlamında anlaşılabilir. İkinci ihtimal dikkate alındığında tezkireler ve biyografik kaynaklarda bu mahlası kullanan tek şair görülmektedir. 16. yüzyılda yaşadığı düşünülen Hayderî’nin tasavvufa meyilli, kalender-meşreb bir karaktere sahip olduğu bildirilmektedir.²⁶⁷ Bugüne kadar herhangi bir müstakil eseri tespit edilemeyen söz konusu şairin biyografik kaynaklarda ve bazı şiir mecmualarında manzumelerine rastlanmaktadır. Çalışmamıza konu olan hikâyede nakledilen manzume şairin şu ana kadar tespit edilen şiirleri arasında bulunmamaktadır.²⁶⁸ Bu bilgilere göre hikâyede nakledilen manzume kaynaklarda ismi anılan Hayderî’ye ait olabileceği gibi aynı mahlası kullanan başka bir şaire ait olma ihtimali de unutulmamalıdır.²⁶⁹

Şehzadenin ağzından nakledilen yukarıdaki manzumenin ardından ona cevap olmak üzere bu kez de Yemen şahının kızının ağzından bir nazm nakledilir. İki

²⁶⁷ Bülent Akın – İsmail Hakkı Aksoyak, “Haydarî/Hayderî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haydari-hayderi> [erişim tarihi: 18.09.2021].

²⁶⁸ Âşık Çelebi tezkiresinde, Hayderî’nin iki gazeline yer verirken Ahdî, Gülşen-i Şuarâ’sında üç beyit kaydetmiştir. Ayrıca Sadeddin Nüzhet Ergun da biri tahmis olmak üzere şairin iki manzumesini nakleder: bk.: Filiz Kılıç (haz.), **Âşık Çelebi – Meşâ’irü’ş-Şu’arâ**, KTB Yay., Ankara 2018, s.271-272 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 18.09.2021]; Süleyman Solmaz (haz.), **Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâ’sı**, KTB Yay., Ankara 2018, s.135 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 18.09.2021]; Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, C.1, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1955, s.73-76.

²⁶⁹ Eğridirli Hacı Kemâl’in tertip ettiği Câmi’u-n-Nezâ’ir isimli nazireler mecmuasında hikâyedeki manzumeyle aynı vezin ve redifle Sa’di-i Cem’in yazmış olduğu beş beyitlik bir gazel de bulunmaktadır. Fikir vermesi bakımından söz konusu gazeli burada vermek istiyoruz:

Vâz geldüm ey sanem saña hevâdâr olmadan / Gül yüzünçün her seher bülbül gibi zâr olmadan
Ben dahî el çekmişem sevdâ-yı zülfünden senün / Çünkü sen usanmadun ağıâr ile yâr olmadan
Eyledün cân nakdını bâzâr-ı aşkında telef / Assı ne gördün gönül aña haber-dâr olmadan
Sürme derdin derd ile ey hüsv-i şîrîn-dehen / Fahri der gönlüm kapuñda it gibi h’âr olmadan
Bilmezem nice ferahsın böyle ey sayyâd-ı cân / Zülfünüñ dâmında bu Sa’dî giriftâr olmadan
(Yasemin Ertek Markoç, **Eğridirli Hacı Kemâl’in Câmi’u-Nezâ’ir’i**, C.3, Ege Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış DT., İzmir 2003, s.1580)

beyitlik bu nazmda kız gönlüne seslenerek sevgilinin saçları gibi kararsız/dağınık olmasının, aşk hevesiyle perişan olmasının nedenlerini sorgularken gam ve kederden kurtulmak için sevgiliyle bâde içilmesi gerektiğini tavsiye eder.

Bu manzumede herhangi bir mahlasa yer verilmemiştir. Ayrıca manzumenin öncesi ve sonrasındaki mensur kısımda da bu konuda herhangi bir bilgi verilmez. Manzume odaklı yapılan taramalarda bazı nazire mecmualarında bazı benzerliklere barındıran bir gazel tespit edilmiştir. Hafî/Huffî mahlaslı bir şairin aynı vezin ve redifle bir gazeli bulunmaktadır.²⁷⁰ Hatta söz konusu gazelin ilk mısraı hikâyede verilen manzumenin ilk mısraıyla bire bir aynıdır. Bu noktada bu manzumenin Hafî'nin gazeline bir nazire olabileceği ihtimali olmakla birlikte söz konusu manzumenin bu şaire ait olabileceği daha güçlü bir ihtimal olarak belirlemektedir. Her iki manzume arasındaki benzerliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için iki manzumeyi de bir arada vermek istiyoruz.²⁷¹

Hafî/Huffî (G.92) ²⁷²	Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen Hikâyesinde Verilen Nazm (vr.70a) ²⁷³
Zülf-i dilber gibi ey dil bî-karâr olmak neden Tagıdup kendüni böyle târ u mâr olmak neden	Zülf-i dilber gibi ey dil bî- <u>q</u> arâr olmağ neden Bu hevâ ile perîşân-rûzigâr olmağ neden
Çün kenâre gelmez ol serv-i revân bâri anuñ Gözlerüm yaşı yolında cûy-bâr olmak neden	Ġam-ğubârın bâde virüp bâde-nüş it yâr ile Ey gönül bu devîr geldi hüş-yâr olmağ neden
Merkez-i dâire-i mihre kadem urmaz o mâh Pes anuñ pergâr-ı cevriye medâr olmak neden	

²⁷⁰ Mahlası Hafî, Huffî, Haffî, Huî şeklinde farklı okumalara imkân sağlayan söz konusu şairin başta Mecma'u'n-Nezâ'ir, Câmi'u'n-Nezâ'ir ve Pervâne Bey Mecmuası olmak üzere çeşitli mecmualardaki şiirleri bir araya getirilerek bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Sedanur Dinçer, **Hafî: Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Kırıkkale Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT, Kırıkkale 2010.

²⁷¹ Pervâne Bey Mecmuası ve Mecma'u'n-Nezâ'ir'de hikâyedeki manzume ve Hafî'nin gazeliyle aynı vezin ve redifle yazılmış farklı şairlere ait gazeller de bulunmaktadır.

²⁷² Gazel numarası bir önceki dipnotta değinilen çalışma dikkate alınarak verilmiştir.

²⁷³ Bu manzume mecmuadâk sadece iki beyittir.

Gün gibi sürûşin bilürken meh yüzün mâhiyetin Yine olup her gün mukâbil şerm-sâr olmak neden	
İşigi içre itleri taşında uşşâkı yatur Pâdişâh ile gedâlar hem-civâr olmak neden	
Yüregüm la'li şarâbı hasretinden kan olup Gamze-i mesti için kanum humâr olmak neden	
Yaykara ile kaşı uşşâkı öldürür Hafî Kırpügi okına anuñ intizâr olmak neden	

Şehzade ile Fahrünnisa'nın birbirlerine karşılıklı şiirler okuduğu kısımda başka bir mahlassız manzume de yer almaktadır. Şehzadenin Yemen şahının kızının karşısında iken saz eşliğinde okuduğu belirtilen bu manzumede şehzade aşk derdiyle çıkardığı ahları yedi feleğin dahi kapatamayacağını vurgularken kavuşmayı dilediği sevgilisinin de saadet burcu üstündeki aya benzediğini belirtir. Ayrıca şehzade ona gönülden bağlandığını ve yoluna her ne çıkarsa çıksan kesinlikle ondan vazgeçmeyeceğini belirterek kendisine cennet verilse bile sevgilisini vermeyeceğini aktarır.

Söz konusu bu manzumede herhangi bir mahlas bulunmamaktadır. Manzume odaklı yapılan taramalarda Fuzûlî ve Ahmed Paşa divanlarında aynı vezin, kafiye ve redifle kaleme alınmış birer gazele tesadüf edilmiştir. Her üç manzumenin arasındaki benzerliğin daha iyi anlaşılması için her üç manzumeyi de bir arada vermek istiyoruz:

Ahmed Paşa (Divan, G.289) ²⁷⁴	Fuzûlî (Divan, G.242) ²⁷⁵	Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen Hikâyesinde Verilen Nazm (vr.70b)
Çün aktı gönlüm su gibi sen serv soylu şâhıma Her dem yüzüm yere sürüp şükr eylerem Allâhıma Gördü yaşı kim ol perî insâna göstermez yüzün Gözlerimi tutar komaz k'ede nigâh ol şâhıma Sen gayrıma baktın diye bana cefâlar eyleyip Mîhr ü vefâlar gösterir bir dem de bin bed-hâhıma Cevr oduna yaktın beni bâri sakın ey Hızr-hat Yeşil yonun kararmasın ugrama dûd-ı âhıma Aşkın yolunda gönle gösterme agyârın yüzün Ser-pâ-bürehe âşıkım gel hâr saçma râhıma Ey çarh mihnet tîrini çok atma burc-ı cismime Ol mâh bu menzildedir ok ir gürürsün mâhıma Zâhid melâmet sengiyle uşatma gönlüm şişesin Ta'n etme âgâh olmadan hal-i dil-i âgâhıma Dedim ki Ahmed bendene bir himmet et hacc etmege Ol kıblesi âşıkların dedi ki gel der-gâhıma	Su verir her subh-dem gözyaşı tığ-i âhıma Kim dökem kanın sipihrin salsa mihrin mâhıma Şem-i ruhsârın odu kıldı beni âteş-perest Çâk-i sinemden temâşâ eyle âteş-gâhıma Tûtiyâ tek çeşm-i erbâb-i nazardır menzirim Gerçi hâk-i reh-güzârım dîde-i bed-hâhıma Gam kimi öldürse kanlı tek kaçır benden yana Şâh-i derdim iltica eyler ulûvv-i câhıma Bir fakirim durmasın kimse bana ta'zim için Kanda gitsem ey gözüm su sep gubâr-ı râhıma Gâfilim sırr-ı leb-i cân-perverinden tâ hatın Konduruptur gerd mir'ât-i dil-i âgâhıma Ey Fuzûlî yâre dönderdim yüzüm ağyardan Hasmı çok gördüm sığından sıdk ile Allâh'ıma	Hâ'il olmaz seb'a-i tâğ-ı mu'addes âhıma Lîk irsem sen sa'âdet burcı üzre mâhıma Cân ü dilden 'âşıkım zinhâr senden dönmezem Durmuşum ey şehriyârim her ne gelse râhıma Sel-sebîl-i cenneti 'arz etme ey zâhid bâña Virmezem kevn-i mekânun varluğunu şâhıma

Her üç manzume arasındaki benzerlikler dikkate alındığında bu manzumelerin birbirlerine nazire olmaları kuvvetli bir ihtimal olarak görünmektedir. Fakat burada değerlendirdiğimiz hikâyede yer verilen manzumede herhangi bir mahlasın bulunmaması sağlıklı bir yorum yapmaya engel teşkil etmektedir.

Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen hikâyesindeki son manzume de yukarıdaki manzumenin devamında ve yine şehzadenin saz eşliğinde okuduğu belirtilen iki beyitlik manzumedir. Söz konusu manzumede şehzade, aşk hâlinin

²⁷⁴ Ali Nihat Tarlan (haz.), **Ahmed Paşa Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1992.

²⁷⁵ Kenan Akyüz, vd. (haz.), **Fuzûlî – Türkçe Divan**, TTK Basımevi, Ankara 1958, s.366.

insan üzerindeki bazı etkilerinden bahsederek aşkın insanın başını döndürdüğünü, kişiyi çevgan topu gibi oynattığını hatta sevgiliyle sohbetleyken dahi onu dertle döndürdüğünü aktarır. Bu manzumede de herhangi bir mahlas bulunmamakta ve manzume takdim edilirken de şair hakkında bilgi verilmemektedir. Bununla beraber söz konusu manzume takdim edilirken nakledilen “*Şehzāde dahı sâz-ı semâ‘î çalup cāriyeler āheng itdiler. Nigārīn semâ‘da iken şehzāde añā münāsib bu beyti okudı.*” ifadesi Mevlevîlerle özdeşleşen ve semâ adı verilen âyin esnasında şiir okumanın bir çeşit ritüel olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Manzume odaklı yapılan taramalarda on altıncı yüzyıl şairlerinden Hayretî ile Muhibbî mahlasıyla şiirler söyleyen Kanuni Sultan Süleyman’ın aynı vezin, kafiye ve redifle yazmış oldukları birer gazel tespit edilmiştir. Manzumeler arasındaki benzerlik ve ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi adına manzumeleri bir arada vermek istiyoruz:

Hayretî (Divan, G.117) ²⁷⁶	Muhibbî (Divan, G.954) ²⁷⁷	Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen Hikâyesinde Verilen Nazm (vr.70b)
Her kaçan kim leblerin nâz ile cânân oynadur Her taraftan 'âşık-ı dil-hasteler cân oynadur	Her kaçan çeşmün elinde tîr-i peykân oynadur Âşık-ı şûrîdeler karşıña cânlar oynadur	Hâlet-i ‘aşk âdemün başını ey cân oynadur Nitekim meydân içinde top-ı cevğân oynadur
Her gice 'ışk âteşidür böyle odlar kaklıdan Sanma kim pervâneyi şem'-i şebistân oynadur	Şöyle hâk oldu zihî işkuñ yolında rûzigâr Bâd-ı âhumla beni her yaña her ân oynadur	Devr idüben şöhet-i vaşında ey ‘îsâ-nefes Ben garîbi her nefes derdile devrân oynadur
Göz yaşına şöyle gark oldı vücûdum dir gören Köhne zevrakdur ki anı mevc-i 'ummân oynadur	Gelse sultân-ı gamı dil şehrine îsâr için Tâcir çeşmüm elinde dürr-i mercân oynadur	
Âdem isen dîv-i dehrün rîvine aldanma kim Tahtını yile virür niçe Süleymân oynadur	Cân viren bir bûsem alur gerçi dilberdür velî Lîk durmaz va’desine yok yire cân oynadur	
Gabgab u zülfün göreliden Hayretî dir dostum	Eşk-i çeşmüm âh kıldukça telâtumlar urur	

²⁷⁶ Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri, **Hayretî – Divan Tenkitli Basım**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981.

²⁷⁷ Kemal Yavuz – Orhan Yavuz (haz.), **Muhibbî Dîvânı – Kânûnî Sultan Süleyman**, C.1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2016, s.563.

Şimdi söz meydânı içre top u çevgân oynadur 'Iydgehde didiler dolâba bindügüm görüp Döne döne karşusunda dilberün cân oynadur	İy Muhibbî tañ degül bâd esse ummân oynadur	
---	---	--

Bu manzumelere ilk bakışta anlaşılabileceği üzere her üç manzumenin de sadece şekil olarak değil, gerek kelime kadrosu gerekse muhteva bakımından da büyük benzerlikler barındırdıkları âşikardır. Bu benzerlikler söz konusu bu manzumelerin birbirlerine nazire olabileceklerini kuvvetlendirmektedir. Şairlerin ölüm tarihleri ve çalışmamıza konu olan hikâyenin istinsah tarihi dikkate alındığında Hayretî'ye ait gazelin zemin şiir olması kuvvetli bir ihtimaldir.²⁷⁸

2.2.2.3. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen'in Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.2.2.3.1. Hikâyenin Özeti

Yemen şahının kızı ile İran şahının oğlu arasında geçen aşk hikâyesini konu edinen bu eser manzum bir girişle başlamaktadır. Akıl sahibi zanendeler ve sazandelerin rivayet ettiğine göre eski zamanlarda Horasan bölgesinde mutlu bir padişah vardı ki dünyada ondan daha namlı kimse bulunmazdı. Bu padişahın güzellik sahibi bir oğlu vardı. Bu oğul o denli güzeldi ki nakkaşlar onu çizmekten aciz kalırlardı. Yüzünü gören her kişi ona meftun olurdu. Bu güzellik ile bütün kemâlâtı elde etmişti. Adeta zamanın Feridun'u idi. Âşıklar onun güzelliğini bülbül gibi haykırlardı. Râvilerin naklettiğine göre bu şehzade bütün ilimleri tahsil ettikten

²⁷⁸ Hayretî'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın sazdamamlarından Makbul İbrahim Paşa ile yakın ilişkilerinin varlığı bilindiğine göre onun bir şekilde padişah ile de görüşmüş olabileceği ve kendisi de şiirle uğraşan Kanuni'nin Hayretî'nin şiirlerinden haberdar olarak ona nazire yazmış olabileceği de yine bir ihtimal olarak düşünmeye değerdir. Hayretî'nin hayatı hakkında bk.: Tuba Durmuş, "Hayretî", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayreti> [erişim tarihi: 23.09.2021]; Mustafa Tatçı, "Hayretî", **DİA**, C.17, TDV Yay., İstanbul 1998: 61-62.

sonra kılıç kuşanmaya ve mızrak kullanmaya heves etmiş ve kısa sürede bunları da iyi bir şekilde öğrenmişti. Hatta hocalarından bile daha iyi dereceye gelmişti. Şehzade on beş yaşına gelince avla meşgul olmaya başlar. Her zaman ata binip etrafı dolaşır ve avlanırdı. Bir gün yine av dönüşü şehrin sokaklarından geçerken iki yiğit misafirin kendisi hakkında konuştuklarını duyar. Bu yiğitlerden biri, Allah dünyada benzeri olmayan bu yiğit şehzadeyi kötü nazarlardan korusun, der ve insanoğlu arasından onun bir benzerini görmediğini söyler. İkincisi ise arkadaşını tasdik ederek şehzadenin benzersiz güzelliğinden bahseder ve şehzadenin dünyaya can bağışlayan bir kimse olduğunu söyleyerek şöyle devam eder: “Eğer bu şehzade kendi güzelliğine uygun bir eş istiyor ise buna uygun bir kimse bulmalı. Bu kişi Yemen şahının kızı olmalı. Ama o kız, babası ve hizmetçileri dışında hiçbir erkeği sevmez.”

Bu sözleri işiten şehzadenin aklı başından gider ve henüz görmemesine rağmen o kıza âşık olur. İşittiği sözler onu derinden etkiler ve kalbine karşı koyamaz. Bunun üzerine hizmetçilerinden birkaçını görevlendirerek bu iki yiğidi saygıyla saraya götürmelerini ve kendisi saraya vardığında da huzuruna çıkarmalarını ister. Hizmetçiler bu iki kişiyi alıp şehzadeden önce saraya götürürler. Bu iki kişi endişe ve korkuyla hizmetçilere bu davetin nedenini sorarlar fakat cevap alamazlar. Bu hâldeyken Allahım, biz ne günah işledik diye derin derin düşünürlerken binlerce izzet ve şevketle o benzersiz şehzade çıkagelir. Bu iki kişi şehzadeyi görünce ayağa kalkıp ona tazim ederler. Şehzade de bu yiğitlere izzet ile selam verir. Saray kapısından geçerek atından iner ve saraya girip tahtına oturur. Yemekler yenir. Yemekten sonra şehzade sarayın boşaltılmasını ister ve o iki yiğidi huzuruna davet eder. Onlar içeri girince şehzade saygı ile ayağa kalkar ve safa geldiniz diyerek ikisini de yanına alıp oturur. O iki yiğit şehzadenin izzet ve keremine hayran kalırlar. Şehzade, tekrar yemek getirilmesini emreder. Yemekten sonra şerbetler içilir. Daha sonra ise sohbete başlarlar. Şehzade bu yiğitlere; ey yiğitler, bilirim ki bu şehirli değilsiniz; nerelisiniz, ne sanat bilirsiniz, ne alıp satarsınız gibi sorular sorar ve onlar

gibi zarif kimseler görmediğini söyler. Bu sözleri işiten yiğitler şehzadeye hayır duada bulunarak tâcir olduklarını ve Çin'den geldiklerini söyleyerek işlerinin ticaret ve seyahat olduğunu belirtirler. Bunun üzerine şehzade onlara kâmil kişiler olduklarını söyleyerek sokakta şahit olduğu ve işittiği şeyleri anlatarak maksatlarını, sözlerinin mahiyetini anlamak istediğini belirtir. Bunun üzerine o iki yiğit; “biz şehzademizin mübarek cemalini gördük ve hayran olduk. Bunca zamandır dünyada seyahatlet ederiz, nice erkek ve kadın güzeller, nice şehzadeler gördük ama sizde gördüğümüz güzelliği kimsede görmedik.” şeklinde cevap verirler. Bu sözleri işiten şehzade başka bir şey duyduğunu ve bunun aslını anlatmalarını ister. O yiğitler buna mukabil olarak da “eğer âlem padişahı bir şehzade kendi güzelliğine uygun bir eş istese bu kim olabilir diye düşündük. Gönlümüz kimseyi kabul etmedi. Sadece Yemen şahının kızı olabilir dedik. Ama bu kız ise erkekleri hiç sevmez. Nice güzel şehzadeler onu babasından istediler fakat o kız hiç birini kabul etmedi.” şeklinde cevap verirler. Şehzade bu sözleri işitince aklı başından gider ve bir müddet sonra aklı başına gelince gözünü açıp; “ey merdâneler, sokakta bu sözleri söylediğiniz vakit gönlüme bir ateş düştü ve nasıl kurtulacağımı bilemedim.” diyerek o iki yiğide bu kızı nasıl görebileceğini sorar. O iki yiğit, kızın şehirlilerinden işittiklerine göre bunca zamandır çok talibi olmasına rağmen hiç kimseyi kabul etmediğini tekrar söylerler. Ardından ise Çin'den Yemen ehline kumaş getirdikleri bir seferde yaşadıkları ve gördükleri bir olayı nakletmeye başlarlar. O iki yiğit bir gün Yemen şahının şehrinde kumaş satarlarken ansızın bir çavuş gelmiş ve tüm dükkân sahiplerini çıkararak bütün dükkânları kapattırmıştır. Şehir içinde tellallar dolaşarak o gün dışarı çıkılmamasını ilan etmiş bunun üzerine de tüm şehir halkı evlerine çekilmiş ve kapılarını kapatmışlardır. O iki yiğit de kaldıkları hücrelere gelip, yol tarafındaki pencerenin aralığından gizlice dışarıyı izlemeye başlarlar. Bir süre sonra atlı ve yaya zânendeler, hizmetçiler ve aralarında da güzellik sahibi, dolunay gibi parlayan bir kızın geçtiğini görürler. İzzet ve nazla gelen bu kalabalık grup geçip bağa gitmiştir. Meğer kızın babasının yani Yemen şahının güzel bir bahçesi varmış.

Bu güzel kız, ayda bir gün bir gece bu bağa gidip eğlenir, sabaha karşı da sarayına tekrar dönermiş.

Gördükleri olayı bu şekilde şehzadeye aktaran o iki yiğit; “sulatınımız, o kızın hâlini açıkladık. Gönül verip müptela olunacak bir dilruba değildir; merhametsizdir, kalp kırıcıdır. Kimseden korkusu da yoktur. Âşık olmak isteğe bağlı değildir elbet lakin bunun gibisinden kendini korumak gerek.” diyerek şehzadeye bazı tavsiyelerde bulunarak şehzadenin huzurundan ayrılırlar.

Bu olayın nakledildiği sayfanın ardından bir veya birkaç varaklık kopmanın olduğu âşikardır. Zira bir sonraki sayfada anlatılanlar ile yukarıda nakledilenler arasında bir bağlantı bulunmamaktadır. Ayrıca söz konusu hikâyenin diğer tercümeleri incelendiğinde bu kısımda bazı eksikliklerin olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmamıza konu olan mecmuya kaydedilen metinde şehzadenin Yemen’e seyahati, orada ilk yaptığı şeyler ve Yemen şahının kızının müdavimi olduğu bahçenin bahçıvanıyla tanışma şekli, kızı izlerken fark edilmesi, yakalanması, hapse atılması, hapisten kurtulması ve tekrar bahçeye gelerek orada yaşamaya başlaması belirtilen kopmalar nedeniyle bilinmemektedir.²⁷⁹ Mecmuadaki hikâye aşağıda verildiği şekilde devam eder.

²⁷⁹ Burada değerlendirdiğimiz metinde belirtilen bu kısımlar eksik olmasına rağmen okuyucu ve araştırmacıların meraklarını gidermek maksadıyla bu kısımları diğer tercümelerden faydalanarak burada vermek istiyoruz. Diğer tercümelerde nakledildiğine göre yukarıdaki olaydan sonra şehzade anlatılanlardan hayli etkilenir ve Yemen şahının kızına âşık olur ama bunu kimseye açıklayamaz. Sonraki sabah anne ve babansa dünyayı gezip rahatlamak istediğini söyler ve bunun için izin ister. Anne ve babası buna izin vermeyince bu kez Yemen’e kadar gidip gelmek için izin ister ve bunun için izin alır. Yanında hizmetçiler ile Yemen’e varır orada bir konak kiralar. Fakat yine sırrını kimseye açıklamaz. Bir süre sonra tellallar padişahın kızının bahçeye çıkacağını ve bu nedenler herkesin evinde oturması gerektiğini muhalefet edenlerin öldürüleceklerini ilan ederler. Bunun üzerine şehzade kiraladığı konağa döner ve sabaha dek uzun uzun düşünür. Sabah olunca etrafta kimseler kalmamış ve Yemen şahının kızı bahçeye çıkmıştır. Aşkından ve merakından duramayan şehzade kimseye aldırış etmeden Fahrünnisa’yı izlemek ister. Şehzade onu görünce aklı başından gider lakin kız onu görmez. Bunun üzerine şehzade eve döner, kıymetli elbiseler giydikten sonra bahçeye tekrar varır. Yaşlı bahçıvanı kapıda görür ve ona altın vererek kızı görmek istediğini bunun için bahçeye girmesine izin vermesini ister. Bahçıvana yalvararak onu ikna eden şehzade bahçıvanın eşinin de yardımıyla bir yere saklanarak kızı izlemeye başlar. Bu esnada Yemen şahının yardımcıları ve hizmetçi kızları toplanmış

Hapisten kurtularak tekrar bahçeye gelen ve burada kel bir bahçıvan yamağı kılığına giren şehzade Yemen şahının kızının bahçede düzenlediği mutad eğlenceleri izlemeye devam eder. Bir gün yine gizlice kızı ve yardımcılarını hayranlıkla seyretmektedir. Bir süre sonra kız eğlenceden fazlasıyla mest olur ve yanındaki hizmetçilerle elbiselerini çıkararak yatmaya niyetlenmiştir. Bunu gören şehzadenin gözleri kanla dolar ve bir an acaba ben de bu meclise katılsam mı diye iç çekerken kalpten bir şiir okur. Şiiri tamamladıktan sonra gözlerinden yaşlar akar ve dönüp odasına gider. O gece, sabaha dek uyuyamaz. Kız ise sabaha karşı birkaç kadeh içer ve ata binerek sarayına döner. Şehzade yerinden kalkıp şevkle kızın meclis kurduğu yere gelir ve yüzünü yere kapayıp zır zır ağlar. Bir müddet böyle kalır. Daha sonra bahçıvan bağı dolaşarak oraya gelir. Şehzadenin şaşkın ve üzgün bir şekilde yattığını gören bahçıvan onu uyandırmak için yüzüne su serper. Şehzadenin aklı başına gelince bahçıvan ona neden burada bu şekilde yattığını sorunca şehzade; “canım baba, seher vakti meclis yerini izlemeye geldim ve gördüm ki sahibi gitmiş. Şimdi senden dilerim ki kerem edip sultanın sarayına varasın. Orada yoldaşlarımdan birkaç

ve şarkılar eşliğinde dans etmeye başlamışlardır. Kız ve hizmetçileri soyunarak havuza girmişlerdir. Bunu gören şehzadenin aşkı ve hayranlığı daha da artmıştır. Şehzade gizlice onları izlerken kız şehzadeyi fark eder ve erkek olduğunu anlayınca yardımcılarından onu yakalamalarını ister. Bekçiler şehzadeyi yakalayıp döverler ve onu zorla saraya götürerek Yemen şahının huzuruna çıkarırlar. Şah ona çok kızar onu astıracağını söyler. Bu sırada vezir, bunun kolay olmadığını önce zindana atılması gerektiğini sonraki gün de şehirde gezdirildikten sonra cezasının verilmesinin uygun olacağını söyler. Bunun üzerine şehzadeyi zindana atarlar. Şehzade zindanda olduğu esnada Mağrip şahının elçisi saraya gelir ve Yemen şahıyla görüşerek Mağrip şahının mektubunu ona sunar. Mektupta Mağrip şahının, Yemen şahının kızını oğlu için istediği yazılıdır. Kızının hiçbir erkeği istememesinden mustarip olan Yemen şahı korku ve endişeyle olumsuz bir cevap içerek mektupla Mağrip şahına cevap gönderir. Mağrip şahı olumsuz cevabı işitince çok kızar ve kızını zorla alıkoyacağını Yemen ülkesini de yerle bir edeceğini belirtir. Bu durumun korku ve endişesiyle Yemen şahı hasta düşer. Uzun süre çokça ilaç kullanır ama iyileşemez. Sonunda Allah’a yalvarmaya başlar ve zindandaki tutukluları da serbest bırakırlar. Bunun üzerine şah iyileşir. Bu hengâmede zindandan kurtulan şehzade kiraladığı konağa gider yanına altın alarak bahçeye varır. Bahçıvan ve karısıyla görüşür. Şehzade yanına aldığı altınları onlara vererek kızı göremeden yaşayamayacağını vurgular. Önce onu güvencilikte saklayacaklarını ve kız geldiği zaman onu gizlice izleyebileceğini söylerler. Fakat kızı gören şehzadenin aşkı daha da artar ve derdine derman bulmaları için bahçıvan ve karısına yalvarır. Bunun üzerine bahçıvanın karısının aklına bir fikir gelir. Şehzadenin kafasına bir işkembe takarak saçlarını gizlerler ve onu kel bir yamak kılığına sokarlar. Şehzade bu hâl ile bahçeye gelen kızı izlemeye devam eder.

altın alasin. Çünkü bana harçlık lazımdır.” şeklinde cevap verir. Bahçıvan altın sözünü duyunca “ferman senindir” deyip hemen saraya gider. Şehzade saraydakilerin bahçıvana inanmaları için yüzüğü alâmet olarak bahçıvana vermişti. Bahçıvan saraya varıp şehzadenin hizmetçileriyle konuşunda ondan nişan isterler. Bahçıvan yüzüğü onlara verir ve onlardan üç bin altın alarak tekrar bahçeye döner. Bahçıvan bahçeye varınca altınları şehzadenin önüne bırakır fakat şehzade bunlarla işi olmadığını belirterek “sende dursun, gerektiğe harcarsın.” der. Bahçıvan da altınları karısına emanet eder. Daha sonra şehzade bahçıvana; “baba, senden bir dileğim var” diyerek pazara gidip her türlü sazdan alıp getirmesini rica eder. Çeng, kanun, erganun, çârpâre/çalpâre vb. tüm saz çeşitlerinden alıp getirmesini istemiştir. Bu talebi işiten bahçıvan “ferman senindir” deyip yanına beş yüz altın alarak pazara gider ve şehzadenin dediklerini alıp döner. Daha sonra şehzade bahçenin bir tarafında kendisine özel bir yer düzenler. Her gün ve her gece oraya gidip eğlenceyle meşgul olur. Sazları tek tek çalarak gönlünü eğlendirir. Bir zaman sonra bayram erişir. O gün bahçıvan şehzadeye; “canım babam, yarın bayramdır. Dışarı çıkıp dolaşır mısın?” diye sorunca şehzade, arzusunun gezmek olmadığını, oturduğu yerden sevgilinin güzelliğini izleyip ardından dışarıdaki çirkin yüzlülerin yüzüne bakmanın yakışık kalmayacağını söyler. Şehzade, o gece hiç dinlenmez ve sabaha kadar şarap içip rebap çalar. Seher vakti rebabı bırakıp eline berbatı alır ve hüseyini makamıyla bir gazel okumaya başlayınca gam ve kederi adeta yok olur.

Şehzadenin oturduğu yer duvara yakındır. Duvarın diğer tarafında ise saray yolu vardır. Şehzadenin saz çalıp gazel okuduğu o bayram sabahı esnasında vezir bu yoldan padişaha bayramlaşmaya gidiyordu. Vezir oradan geçerken bahçede bir ses geldiğini işitir. Bu öyle bir sestir ki işitenin gönlünü yakmaktadır. Vezir merakla bahçe kapısına gelir ve bahçıvana vezirin geldiği haber verilir. Bahçıvan, dışarı çıkıp veziri görür ve ikramlarda bulunur. Vezir, saraya bayramlaşma divanına giderken bahçe içinden gönül yakıcı bir ses geldiğini anlatır ve bu sesin kime ait olduğunu

sorar. Bahçıvan ise anlamamazlıktan gelerek yabancı kimsenin oraya giremeyeceğini buna kimsenin cüret edemeyeceğini belirtir. Daha sonra ise bu kişinin öğrencisi olduğunu, güller arasında seher vakti kopuz çaldığını söyleyerek vezirin işittiği sesin bu olduğunu açıklar. Vezir, bu kişinin nasıl biri olduğunu merak edip onu görmek ister. Bunun üzerine vezir ve bahçıvan kalkarak şehzadenin olduğu yere gelirler. Vezir, şehzadeye selam verir. Şehzade de karşılık vererek ona izzet ve ikramlarda bulunur. Bu sırada bahçıvan bu kişinin padişahın veziri olduğunu ve saraya giderken sesini işitip görmeye geldiğini söyler. Vezir, şehzadeye nereli olduğunu sorunca şehzade garip ve kimsesiz olduğunu, o şehirde hiçbir tanıdığı bulunmadığını belirtir. Ardından da bahçıvanlık işini iyi bildiğini ve bu yüzden padişahın bahçesine gelerek öğrenci olduğunu söyler. Bahçıvan da onun bahçıvanlığını beğendim diyerek ona destek verir. Daha sonra vezir şehzadeden sazını alarak bir parça çalmasını ister. Bunun üzerine şehzade berbatı eline alıp bir defa içtenlikle çalar. Vezir otururken bir anda dansa başlar. Bir süre sonra şehzade berbatı bırakıp ney ile devam eder. Vezir na'ra atıp bayılır. Yüzüne su serperek onu uyandırır. Akli başına gelince cebinden üç altın çıkarıp şehzadenin üzerine atar. Özürler dileyip oradan ayrılır ve saraya gider. Divana varınca padişah ile buluşur. Padişah vezirin gecikmesinden dolayı çok öfkeli. Nice zamandır böyle küstahça bir hareket görmediğini söyler ve vezirden bir açıklama bekler. Vezir, bayram merasiminden sonra bahçeye gidip orada özür dileyeceğini söyler. Padişah bu öneriyi kabul eder. Bayramlaşma töreninden ve halk dağıldıktan sonra padişah ve vezir yanlarında bir grup hizmetçi ile ata binip bahçeye gelirler. Güzel ve latif bir mekânda otururlar. Bahçıvan şehzadeye hazır olmasını zira sultanın bahçeye geldiğini söyler. Bir tarafta padişah için meclis kurulup karşısına ise şarkıcılar ve çalgıcılar oturtulur. Her biri çalmaya ve söylemeye başlar. Ay yüzlü sâkilerin elinden güzel şaraplar içilir ve kafalar rahatlar. O esnada vezir bahçıvana kelini getir oynat da temaşa edelim der. Padişah, “kel ne ve oynadığı nedir ki?” diye sorar. Vezir; “sultanım, dilerim ki bahçıvan kelini getirsin ve oynatsın” der. Padişah kabul edince bahçıvan keli alıp meclise getirir. Kel ileri gelip selam vererek başını

yere koyar. Kendisine yer gösterilir ve çalgıcılar arasına oturur. O mecliste aynı zamanda padişahın bir nedimi de vardı. Bu nedim bir anda şehzadenin elinden tutup onu ortaya çeker. Onu biraz oynatır. Bir müddet sonra şehzade eline çârpâre/çalpâreyi alıp rakkaslık yapar. Tüm meclis ona hayran kalır. Padişah, “ey kel saz çalmayı bilir misin?” diye sorunca kel, “kolaylıkla” şeklinde cevap verir. Bunun üzerine padişah kele bir çeng verilmesini ister. Kel, çengi alıp öyle bir feryat eder ki, dinleyenlerin içine ateş düşer. Ardından çengi bırakıp udu alan kel, onu da öyle içten çalar ki tarifi imkânsızdır. Daha sonra ney, kanun, erganun ve santur çalar. En sonunda da tanbur alıp çalmaya başlar ve bir şiir okur.

Şehzade şiiri tamamlayınca meclis ehli coşarak her taraftan ah ve feryatlar yükselir. Yemen şahı da feryat ederek bayılır. Yüzüne gül suyu saçarak onu uyandırır. Akli başına gelince kele bin altın verilmesini emreder. Kel, altını alıp sazandeler arasında eşitçe paylaşır; kendisi hiç almaz. Bunun üzerine padişah, bu bizim kelimiz padişahlar gibi davranır der. Meclistekiler bu söze hayli gülerler. Daha sonra satranç getirirler. Padişah, kele satranç bilip bilmediğini sorar. Kel, bilirim deyince padişah uzun süredir kendisine yoldaşlık eden özel satrançbâzı ile kelin satranç oynamasını emreder. Kel, üç defa ardı ardına onu mat eder. Başka üç kişiyi daha art arda mat eder. Ondan sonra padişah, kele yazı yazmayı bilip bilmediğini sorar. Kel biraz bildiğini söyleyince divit ve kalem hazırlayıp getirirler. Kel, kalemi alıp diz üzerine çökerek padişah methinde birkaç satır yazar ve padişaha sunar. Padişah yazıyı görünce bir hayli beğenir ve bin altın daha verilmesini emreder. Kel, o altınları da sazandelere dağıtır. Padişah, kelin her davranışını çok beğenir. Daha sonra kele; “sakın bizi bırakıp gitme. Burada, bahçede dur.” der ve ona ayrıca ulufe bağlayacağını beyan eder. Kel; “sultanım, sen gidince beni buradan kovarlar.” deyince padişah kendi belindeki kılıcı çıkarıp kele verir ve “sana kim söz söylerse bununla boynunu vur.” der Kele, her gün iki altın verilmesini emreder. Ardından kel, yine sazı alıp çalmaya başlar. Öyle bir çalar ki, güller sesinden etkilenerek servilere

çıkıp onu dinlerler. Kel, bu hasletlerle şöhret bulur. O gün padişah, sadece onunka sohbet eder ve kelden başkasına saz çaldırmaz.

Sabah olunca padişah atına binip saraya döner. Saraya dönerken de kele iyi bakılmasını, onun kesinlikle incitilmemesini bahçıvana tekrar tekrar beyan ve emreder. Bahçıvan, “ferman senindir” der ve bahçeye tekrar döner. Şehzade o gün yine sohbeta oturup saz çalar.

Akşam olunca padişah hareme girer ve kelden bahseder. Haremdeki karısına ve kızına kelin güzelliğinden söz ederek onu bir hayli metheder. Bunun üzerine padişahın kızı bahçeye gidip keli görmek ister. Bir müddet bu düşünceyle oyalanır. Bir vakit sonra padişah bir yere sefere çıkmıştır. Bunu fırsat bilen kız, hizmetçilerine sabah bahçeye gideceğini ve hazırlık yapılmasını emreder. Sabah olunca padişahın kızı Fahrünnisa yine âdeti olduğu üzere bahçeye gelir. Bahçıvan, şehzadeye padişah kızının geldiğini haber verir. Bunu işiten şehzade oradan biraz uzaklaşıp bir köşede güller arasında oturur. Diğer yandan padişahın kızı bahçeye girer ve onun için mutluluk sofrası kurulur. Biraz vakit geçince kız, dadısına bahçıvanın kelini bulup getirmesini emreder. Dadı zarafetle yerinden kalkıp bahçıvanın yanına gelir ve oğlunun nerede olduğunu sorar. Bahçıvan; oğlunun âşık biri olduğunu, önceki gece padişah oraya gelip ona iki bin altın bağışladığını ve kılıcını ona vererek ona söz söyleyen her kim olursa kılıcıyla boynunu vurmasını emrettiğini söyler. Ardından yerini göstererek, “şimdi şurada rebap çalmaktadır. Yanına gitsem ve padişahın kızı seni istiyor desem korkarım ki beni öldürür.” der. Bu sözleri işiten dadı meclise dönüp padişahın kızına olanları anlatır. Fakat kız hayli meraklıdır. Bu nedenle dadısına bir kez daha bahçıvana gidip iyilikle rica etmesini ve keli alıp getirmesini emreder. Bunun üzerine dadı bir kez daha bahçıvana gelir ve bahçıvan bu kez ısrarlara dayanamaz. Beraberce kelin olduğu tarafa yönelirler. Yaklaşınca, şehzadenin padişahlar gibi oturduğunu, önünde lale-reng şarap, elinde tanbura ve üzerinde de onu dinlemeye gelen bülbüller olduğunu görürler. Dadı, kele yaklaşarak

selam verir ve ona “ey hoş sesli, padişah kızı bahçeye gelmiştir. Gelsin, bir an bizi müşerref kılsın demektedir.” der. Şehzade ferman senindir deyip kızın olduğu meclise doğru yola koyulur. Dadı ile beraber yürürken sohbet ederler. Kelin yaklaştığını gören kızın yüreği oynar. Babasının methettiğinden daha güzeldir. Kel de padişah kızını görünce aklı perişan olur. Meclise varınca önünde eğilip el bağlayarak karşısında durur. Kız, söze başlar ve şehzadeye; “biz bahçeye geldik, sen buradasın ve bize gül getirmezsın. Bu reva mıdır?” deyince kel, “korkarım ki beni bahçeden kovarlar.” şeklinde cevap verir. Bunun üzerine kız; “kılıcın varken kim korkmayıp söz söyleyebilir ki...” der. Bu sohbetten sonra kelin önüne tanbura koyarlar. Kel eline alıp çalmaya başlayınca işitenlerin akılları zayi olur. Ardından tanburayı bırakıp eline berbatı alır ve hem çalıp çem de şiir okur.

Şehzade şiiri tamamlayınca padişahın kızı coşarak eline berbatı alır ve o da öyle çalar ki gönüllere ateş düşer. Kız da şehzadenin şiirine karşılık olarak bir şiir okur. Kızın okuduğu beyitlerden sonra şehzade öyle bir ah eder ki sanki felekler yerinden kopar. Kızın aşkının gamıyla şehzadenin aklı başından gidip yüzü düşer. Bir müddet baygın bir şekilde yatar. Yüzüne gül suyu serperek uyandırırılar. Aklı başına gelince kızın önüne baş koyup dualar eder ve aşk hâliyle böyle olduğunu belirterek affedilmesini diler. Ardından kız sazı işaret edince şehzade sazı alıp yine çalmaya başlar ve gönülden bir şiir okur.

Şehzade gazeli okuyunca kız ayak üzerinden durur ve çalpâreyi alıp dansa başlar. Şehzade sâz-ı semâî çalıp cariyeler eğlenirler. Kız semada iken şehzade ona uygun bir şiir daha okur. Şehzade şiiri tamamlayınca bu kez de kız vecde kapılıp şehzadenin önüne düşer. Baygın bir şekilde bir müddet yatar. Kız düşünce şehzade de bir tarafa bayılıp düşer. İkisinin yüzüne de gül suyu saçarak onları uyandırırılar. Akılları başlarına gelince yine oturup sohbete devam ederler. Ama önceki seferki gibi fazla eğlenmezler. Akşam vakti erişince her biri bir tarafta mest olup yatar. Şehzade de bir köşede yüz üstü ağlayarak uyur. Sabah olunca sabah rüzgârı mest

olup uyuyanları uyandırır. Kız, saraya döner ve şehzade de bahçede kalır. Ama gün geçtikçe kızın gönlünde kelin aşkı artar. Kız öyle bir hâle gelir ki fikri ve zikri kel olmuştur. Uyuduğunda rüyada, uyanıkken hayalde keli görür. Bu aşk ile ayda üç kez bahçeye gidip keli görmeye başlar. Onunla sohbet etmek için bahçeye gidip geldikçe aşkı daha da artar ve sabrı azalmaya başlar. Artık dayanacak gücü kalmayınca bu durumu dadısına anlatır ve ona eğer derman bulamazsa ölüp gideceğini belirtir. Dadı bu sözleri duyunca kelin hakkında bilgi almak için bahçeye gelir ve kelle görüşmek ister. Dadı bahçedeki havuz kenarına gelince kelin, işkembeyi başından çıkardığını, sümbül saçlarını çözüp yıkadığını ve taradığını görür. Ağaç arkasına saklanarak bir müddet onu izler. Kel, saçlarını toplayıp işkembeyi başına giyerken dadı gizlendiği yerden çıkarak; “ey cihanın canı, bırak sümbül saçların dışarıda dursun.” der. Şehzade dadıyı görünce utanır ve edeple karşısına gelir. Bu sırada dadı aklında kurduğu oyunu uygulamaya başlar ve şehzadeye; “geçen sefer padişah kızının yüzüğü burada kalmış. Onu buldun mu?” diye sorunca şehzade dadıya; “benim de cevher yüzüğüm kalmış ve padişah kızı bulmuş dediler. O bana yüzüğümü versin, ben de onunkini vereyim.” şeklinde cevap verir. Bunun üzerine dadı, cevherinin hazır olduğunu, ne zaman isterse alabileceğini söyler. Daha sonra şehzade dadının önüne yüz koyup; “ey dadı, ne olur ben garip hastayı bir lahza nigarla halvette bırak, sohbet ettir.” şeklinde yalvarmaya başlar.

Şehzadenin bu sözlerinden sonra dadı saraya döner ve kızın yanına varır. Kız hemen ayağa kalkıp haber olup olmadığını öğrenmek ister ve dadısını görünce; “ey dadı; şimdi gör, benim erkek sevmediğimi anla ki bir kele müptela oldum ve bir padişah oğlu değildir bari kel olmasaydı.” şeklinde ağlamaya başlayınca dadı; “gönlünü ferah tut, hem ulu asıllıdır hem de kel değildir.” diyerek kelin aslında sümbül gibi saçları olduğunu anlatır. Kız şaşkınlıkla şehzade olduğunu ve kel olmadığını nasıl öğrendiğini dadısına sorar. Dadısı gördüklerini ve yaşadıklarını naklederek şehzade olduğunu yüzük oyunuyla öğrendiğini kıza anlatır. Dadı ayrıca

padişah kızına bugüne kadar birçok şehzadeyi reddettiğini ama kelin hem kemâlât hem de muhabbet bakımından herkesten üstün olduğunu, bu nedenle onunla buluşması gerektiğini de beyan eder. Kız, bir süre düşünür ve ardından dadısına; “doğru söylersin. Git, al getir onu. Bir kere tenhada sohbet edelim.” der.

Dadı, baş üstüne deyip bir sonraki günün sabahında bahçeye gider, şehzade ile buluşarak o gece hazır olmasını ve padişah kızının onu odasına davet ettiğini şehzadeye söyler. Bunları işiten şehzade sevinerek hazırlanacağını söyler. Dadı, tekrar gizli bir şekilde kızın yanına gider ve kelin o gece odaya geleceğini haber verir. Nigâr sevinçten dansa başlar. Bir süre sonrakinleştince odanın hazırlanmasını emreder. Akşam vakti erişince dadı ve cariyeler atlarla bahçeye gelirler. Şehzadeyi dadı kılığına sokarak ata bindirirler ve saraya dönerler. Yoldayken şehzade bir rüyadaymış hissine kapılmıştır. Saray kapısından girdiklerine başına altınlar saçılır. İç kapıya varınca kız naz ve izzetle şehzadeyi karşılamaya gelir. Şehzade kızı görünce başını yere koyup durur. Nigâr şehzadeye yaklaşarak; “safa geldin.” der ve elinden tutarak onu tahta çıkarır. İki bir taht üzerine oturdular. Cariyeler şehzadeye bir kemer getirip giydirdiler ve eğlence meclisi kurdular. Nigâr ankâyı eline alıp biraz çalar ve ardından şehzadeye verir. O da bir müddet çalınca padişah kızı aşkıyla cesaretlenip şehzadeyi öper ve şehzadeden, onun için üzülmemesini, gönlünü hoş tutmasını ister.

Sabah olunca yine eğlence meclisi hazırlıkları yapılırken uzaktan kavga sesleri duyulur. Şehzade, kıza bu kavganın nedenini sorar. Kız, Mağrip padişahının onu oğlu için istediğini, babası kabul etmeyince de kendisini zorla alıp götürmek için asker gönderdiğini ve kavganın bu nedenle olduğunu şehzadeye anlatır. Bunun üzerine şehzade, iyi bir at ve iyi bir cübbe getirilmesini ister ve bu orduyu kendisinin dağıtabileceğini belirtir. İstedikleri gelince giyip kılıçla dırları çıkar ve şahlarının nerede olduğunu sorar. Şahlarının, düşmanla savaşmaya gittiğini söylerler. Şehzade, şahın da olduğu savaş meydanına gelir ve iki saf arasında durur. Mağrip halkından

pehlivan ister. Birbiri ardınca yirmi kişiyi düşürüp yenince başka kimse karşısına çıkamaz. Yemen şahı; “bu yirmi kişiyi deviren kimdir?” diye sorunca onun bahçıvanın keli olduğunu cevabını verirler. Padişah, kel olsa bile böyle bir yiğide kızını verebileceğini düşünür. Bu esnada Mağrip’in ileri gelenleri şehzadeye seslenerek, halklarından yirmi kişiyi öldürdüğü için ondan intikam alacaklarını söylerler. Bunun üzerine şehzade onlara doğru yaklaşıp naralarla bunları da tek tek düşürür. Böylelikle tüm Mağrip askeri tarumar olmuştur. Kalan askerler de korkudan kaçıp giderler. Daha sonra şehzade, Mağrip’in ileri gelenlerinin başlarını kesip Yemen şahına getirir. Şah ona ikramlarda bulunur ve ona hil’at verir. Şahın yardımcılarını şehzadenin cübbesini çıkararak hil’ati giydirebilirler. Bu sıra şah ona dikkatlice bakınca ay gibi parlak yüzünü ve siyah saçlarını görür. Çok şaşırır ve ona niçin saçını gizlediğini sorar. Şehzade, Fars kralının oğlu olduğunu söyler ve sergüzeştinin uzun olduğunu belirtir. Şah ısrar edince şehzade hayatını ve yaşadıklarını başından sonuna kadar ayrıntılarıyla açıklar. Bu hayat hikâyesinden memnun kalan şah, kendilerinin de Acem diyarından izin alıp Yemen’e kral olduklarını ve şehzadenin atalarına bağlı olduklarını açıklar. Bunun üzerine şehzade şaşkınlıktan feryat ve figan eder. Bu sohbetten sonra beraber şehre dönerler. Yemen şahı şehzade için bir saray hazırlanmasını emreder. Büyük ziyafetler ettikten sonra şah Fahrünnisa ile şehzadenin nikâhlanmalarını emreder. Nikâhtan sonra saçları saçılır ve akşama kadar nice ziyafetler verilir. Böylelikle şehzade ve Fahrünnisa muratlarına nail olurlar.

Bir süre sonra bir gün şehzade Yemen padişahına; “bunca zamandır babamdan, anamdan ayrıyım. Gönülleri bana kırılmıştır. Şimdi dilerim ki onları göreyim.” der. Yemen şahı ona izin verir ve yol hazırlıkları tamamlanır. Şehzade ile Fahrünnisa yola çıkarlar. Yemen şahı da üç günlük yolu onlarla beraber gelir ve ardından vedalaşarak ayrılırlar. Bir müddet sonra şehzade ve Fahrünnisa Fars ülkesine ulaşırlar. Müjdeciler, Fars padişahına varıp müjdeyi haber verirler. Padişah

tüm askeri ile onları karşılamaya gider. Bu arada şehir süslenmiştir. Şehre varınca eğlence meclisleri ve düğünler yapılır. Bir süre sonra padişah, padişahlığı oğluna verir. Kendisi ibadet ve taatle meşgul olmaya başlar. Şehzade adaletle ve hoş muamele ile hükmeder. Kendisi ve eşi Fahrünnisa da gece gündüz eğlenceyle meşgul olurlar.

2.2.2.3.2. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen’de Zaman ve Mekân (Bölgeler-Ülkeler)

Kel-i Bağbân v Duhter-i Şâh-ı Yemen hikâyesinde muayyen olarak belirtilen bir zaman söz konusu değildir. Hikâyenin giriş kısmında “zamân-ı evâyilde” (eski zamanlarda) şeklinde genel bir ifade kullanılırken geri kalan hiçbir yerde zaman vurgusu söz konusu edilmemiştir.

Yer bakımından da sadece birkaç mekân ismi zikredilir. Hikâyenin ne zaman başladığı kesin olarak belirtilmezken giriş kısmında nakledilen bilgilere göre hikâye günümüzde İran sınırlarında bulunan Horasan’da başlamıştır. Osmanlı toplumunda Horasan, doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmış geniş bir coğrafya bilinmekteydi. Batı Horasan,, Belh, Buhara ve Irak’ı kapsayan bölge iken Doğu Horasan ise Afganistan ve Herat bölgelerini kapsamaktaydı.²⁸⁰ Sözü edilen bu mekân metinde; “[57b] ...zamân-ı evâyilde bilâd-ı Horāsānda bir pâdişāh-ı kāmūrān var idi [58a] selâṭīn iklīminden nāmdār şehriyār yok idi. Diyār-ı Horāsānda aṭılurdu.” şeklinde zikredilirken ve şehirlerle ilgili herhangi bir detay da verilmemiştir. Dolayısıyla hikâyenin başladığı yerle ilgili bilğimiz kısıtlıdır. Fakat yukarıda da verilen bu kısıtlı bilgilerden hareketle bu bölgenin bir padişah tarafından idare edildiği anlaşılmaktadır. Metinde şehzadenin Horasan’dan çıkıp gittiği ve birtakım olaylardan sonra tekrar oraya döndüğü belirtilir. Fakat hikâyenin başlangıç noktası olan bu

²⁸⁰ Ahmed Rıfat Efendi, **Lugat-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye**, C.3, Bâb-ı Âli Mahmûd Beg Matbaası, İstanbul 1299, s.189.

mekân, başta Horasan olarak geçerken hikâyenin sonunda ise Acem ve Pars/Fars gibi isimlerle anılmaktadır. Öyle sanıyoruz ki metnin müellifi de bu konuda kesin bir bilgiye sahip değildir.

Hikâyede söz konusu edilen yerlerden bir diğeri de Yemen'dir. Asıl olayların yaşandığı ve hikâyedeki başkahramanların karşılaştıkları yer olarak geçen Yemen, Arabistan yarımadasının güneybatısında yer alan bir ülkedir. Hikâyede çeşitli şekillerde anılan bu ülkenin hakkında da detaylı bilgi verilmezken olayların hangi şehirde yaşandığı bilgisi de yer almaz. Bununla beraber hikâyede yer alan “[61a] ...hem ol zamân ki Çînden Yemen t̃â'ifesine k̃ūmaşlarımızı açup bedestānda bey' [u] şirā' iderken...” cümlesinden anladığımız kadarıyla Yemen, Çin'den batıya mal taşıyan kumaş tüccarlarının önemli bir durak noktasıdır.²⁸¹ Yine metinden anlaşılacağı üzere Yemen de şah yahut padişahlar tarafından yönetilen bir ülkedir. Ayrıca hikâyenin son bölümünde dikkat çekici bazı bilgiler de nakledilmiştir: “[76a]...biz Yemen mālikleriüz hemîşe 'Acemden icāzet alıp gelmişizdür biz sizūñ abā ve ecdāduñuzuñ kuluyuz dedi.” Burada nakledildiğine göre Yemen şahları veya padişahları Acem yani İran padişahlarının icazetiyle hüküm sürmekteydiler. Bu durum, Yemen'in İran'a bağlı veya haraç ödeyen bir ülke olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Yemen tarihiyle ilgili kaynaklara bakıldığında M. 570'li yıllardan sonra İslâm dönemine kadar Yemen'de Sâsânî hâkimiyetinin etkili olduğu hatta İranlı askerlerin Yemenli kadınlarla evlenmeleri sonucunda Ebnâ denilen yeni bir zümrenin oluştuğu ve bir süre bu zümrenin Yemen'i idare ettiği belirtilmiştir.²⁸² Bu bilgiler hikâyede geçen ve yukarıda nakledilen bilgiyle örtüşmektedir.

Bu iki mekân dışında metinde doğrudan zikredilen herhangi bir yer yoktur. Bununla beraber bazı ülke isimleri eşitli vesilelerle zikredilir. Örneğin, yukarıda da kısmen değinilen Çin, kumaş ticaretinin merkezi olması vesilesiyle zikredilir. Yine

²⁸¹ Kaynaklarda nakledilen bilgiler hikâyedeki bu bilgilerle örtüşmektedir. bk.: Cengiz Tomar, “Yemen (Tarih)”, *DİA*, C.43, TDV Yay., İstanbul 2013: 401-406.

²⁸² Tomar, “Yemen (Tarih)”, *agm.*, s.403.

çeşitli vesilelerle zikredilen yerlerden birisi de Mağrib'dir. Günümüzde Fas'ın Arapça ismi olan Mağrib, tarihî olarak sadece bu ülkeye verilen bir isim değildir. İslâm kaynaklarında Mağrib, doğu İslâm dünyasının sınırı kabul edilen Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahrâ bölgelere verilen bir isimdir.²⁸³ Hikâyede Yemen şahının kızına talip olmaları ve olumsuz cevap almaları üzerine onlarla cenge girmeleri sebebiyle zikredilen Mağrib ve Mağribliler hakkında çok fazla detay yer almaz.

2.2.2.3.3. Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen'de Şahıslar ve Topluluklar

Burada değerlendirmeye çalıştığımız hikâyenin şahıs kadrosu çok zengin olmayıp metinde zikredilen şahıslar da genellikle unvan yahut sıfatlarıyla söz konusu edilmişlerdir. Örneğin, metinde ilk anılan kişi Horasan padişahı şeklinde takdim edilirken herhangi bir isim verilmez ve sadece onun önemli ve meşhur bir padişah olduğu belirtilir. İsim verilmeksizin sadece padişah yahut şah sıfatlarıyla söz konusu edilen diğer iki şahsiyet de Yemen şahı ve Mağrib padişahıdır. Yemen şahı hikâyede, şehzadenin peşine düştüğü kızın babası olarak anılırken Mağrib padişahı ise Yemen şahının kızını oğlu içip isteyip, red cevabı alınca onunla savaşa girişen bir karakter olarak zikredilmiştir. Bunun dışında bu iki şahsiyet hakkında metinde herhangi bir detaya rastlanmaz.

Hikâyenin başkahramanı konumundaki şehzadenin de ismi verilmezken sadece yakışıklı olması ve döneminin tüm ilimlerini tahsil etmesi ve usta bir avcı olması yönleriyle söz konusu edilir. Ayrıca şehzadenin tüm sazları ustalıkla çaldığı da sıklıkla vurgulanır. Şehzâdenin aşk serüveninin başlamasına sebep olan ve Şehzadenin Horasan'da av dönüşü esnasında tesadüfen gördüğü ve sözlerini duyduğu iki tâcir de metinde isimsiz olarak zikredilen şahsiyetlerdendir.

²⁸³ İbrahim Harekât, "Mağrib", **DİA**, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003, s.314.

Hikâyenin bir diğer kahramanı olan Yemen şahının kızı belirli bir isimle zikredilen tek karakterdir. Fahrünnisa ismiyle anılan bu kız; metinde güzel oluşu, çok fazla talibi olmasına rağmen hiçbir erkeği kabul etmemesi ve özel bir bahçede mutad eğlence meclisleri tertip etmesi hususiyetleriyle söz konusu edilir. Ayrıca Fahrünnisa da şehzade gibi saz çalmaya meraklı bir karakterdir. Hikâyede Yemen şahının kızının ismi ilk olarak 67b varlığında olayların bir hayli ilerlemesinden sonra zikredilir. Oysa diğer tercümelerde henüz hikâyenin en başında Fahrünnisa ismi özellikle geçmektedir. Ayrıca bahse konu tercümede Fahrünnisa ismi toplamda sadece beş kez zikredilir. Buna mukabil diğer tercümelerde bu sayı oldukça yüksektir.²⁸⁴ Bu durumun çalışmamıza konu olan hikâyeninin müellifinin bilinçli bir tercihi mi yoksa sözlü gelenekten dolayı başta unutulup, hatırlayınca mı yazmaya başladığı hususları üzerinde düşünülmesi gereken sorulardır. Elimizdeki hikâyenin diğer tercümelerden bu şekilde farklı olması noktasında üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir ihtimal de müellifin yahut mütercimin Fahrünnisa ismini başta zikretmeyip okuyucuda/dinleyicide merak ve heyecan uyandırmak isteği olabilir. Bununla beraber yenilik arayışının ve –kısmen de olsa– intihalden kaçınma isteğinin de buna neden olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Hikâyede isim verilmeden konu edilen diğer bir şahsiyet de Yemen şahının bahçesinden sorumlu bağban yani bahçivandır. Bağban, şehzadeye kucak açarak ona bahçesinde iş vermesi ve bu sayede onun Fahrünnisa ile tanışmasına vesile olması hususiyetleriyle zikredilmiştir. Bağbanla ilgili bu özellikler dışında başka bir detay da bulunmamaktadır.

Yukarıda verilen şahsiyetler dışında hikâyede söz konusu edilen bazı devlet görevlileri de vardır. Bu görevlilerden biri olan vezir metinde, şehzadenin saz çalışına ve sesine hayran kalarak onu Yemen şahı ile tanıştıran bir karakter olarak söz konusu edilir. Yine bu cümleden olmak üzere dâye denilen özel bir görevli de

²⁸⁴ bk.: Hazai – Tietze (haz.), **age.**, s.497-509; Seyidoğlu – Yavuz, **age.**, s.225-242.

hikâyede zikredilmiştir. Dâye, Farsça asıllı bir kelime olup çocuğa süt emzirmek için alınan cariye yahut kadın, sütnine veya hizmetkâr anlamlarında kullanılan bir tabirdir.²⁸⁵ Fahrünnisa ile şehzade arasında arabulucu ve habercilik görevlerini üstlenen ve özel ismi verilmeyen dâye, metinde çok fazla zikredilmediği gibi hakkında çok bilgi de verilmez. Yine metinde kendisine yer bulan ve devlet görevlisi olarak değerlendirilebilecek şahsiyetlerden biri de satranç-bâzdır. Yemen padişahının özel satranç ustası olarak zikredilen bu karakter de hikâyede isimsiz olarak geçmektedir.

Çalışmamıza konu olan hikâyede birtakım zümre yahut topluluklar da söz konusu edilmektedir. Sarayda görevli hizmetkârlar, cariyeler, sâzendeler²⁸⁶ ve gûyendeler²⁸⁷ metinde çeşitli vesilelerle zikredilen gruplardandır.

²⁸⁵ Pakalın, **age.**, s.407.

²⁸⁶ Ut, keman, tanbur vb. müzik aletleri çalan kimseler, saz sanatçıları, çalgıcılar.

²⁸⁷ Şarkı söyleyenler, şarkıcılar, hânendeler.

2.3. Mensur Metinler

2.3.1. Mecmuadaki Fıkralar/Latifeler

Çalışmamıza konu olan mecmuanın muhtelif varaklarında bazı fıkralar nakledilmiştir. Son varakta yer alan “*latîfe*” başlığı hariç tutulursa bu fıkraların veya latifelerin hiçbirinde başlık yer almaz. Bununla beraber fıkraların büyük bir çoğunluğu “*hikâyât*” şeklindeki kısa bir başlıkla takdim edilmiştir. Bu fıkralardan bazıları Nasreddin Hoca’ya²⁸⁸ atfedilirken bazılarında ise herhangi müşahhas bir isim yer almaz. Bu nedenle mecmuadaki fıkraları iki grup hâlinde değerlendirmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz. Bu iki grup fıkralardan birincisi Nasreddin Hoca’ya atfedilen fıkralar olup ikinci gruptakiler ise herhangi bir özel isim yahut tarihe mâl olmuş meşhur bir karaktere atfedilmeyen fıkralardır. Mecmuada yer verilen ve *Nasreddin Hoca Fıkraları* başlığı altında değerlendireceğimiz dokuz farklı fıkra yer almaktadır. Bu fıkraların üç tanesinde Nasreddin Hoca’nın tam ismi geçerken diğer altı fıkroda sadece “*Hoca*” sıfatı kullanılmıştır. Bu noktada söz konusu bu hitabın Nasreddin Hoca için olmayabileceği ihtimalini de belirtmek isteriz. *Diğer Fıkralar* başlığıyla değerlendireceğimiz grupta ise beş adet fıkra bulunmaktadır.

Burada, söz konusu bu fıkraları çeşitli yönlerden ele almanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle öncelikle fıkraları günümüz Türkçesiyle vermek istiyoruz.

²⁸⁸ “Nasreddin Hoca, Türklerin dünyaca tanınmış halk filozofu ve fıkra kahramanıdır. 13. Yüzyılda, Anadolu’da, daha doğrusu Sivrihisar ve Akşehir’de yaşamıştır. Akşehir’de ölmüş ve Akşehir’in en eski Selçuklu mezarlığına gömülmüştür. Oradaki mezarı türbe haline getirilmiş, günümüze kadar korunmuştur. Türbenin tamiri sırasında bulunan mermer kitabe ve sancak alemi üzerindeki 683 H. (1285) tarihi, Nasreddin Hoca’nın ölüm tarihidir.” Mustafa Duman, **Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası**, Heyamola Yay., İstanbul 2008, s.15.

2.3.1.1. Mecmuadaki Nasreddin Hoca Fıkralarının Günümüz Türkçesine Aktarımı²⁸⁹

2.3.1.1.1. [Karpuz]

Nasreddin Hoca bir gün bir karpuz getirirken elindeki karpuz iniş aşağı yuvarlanıp iki parça olur. Bu esnada karpuzun yuvarlandığı yerden bir tavşan çıkıp kaçar. Hoca, bu tavşanın karpuzun içinden çıktığını sanır. Evine gelip eşine:

“Ey avrat, bugün bir karpuz aldım getirirken elimden düşürdüm ve iki parça olup içinden katır çıktı.” der.

Eşi ise ona:

“Yazık olmuş, keşke kaçırmayıp getirseydin. Hamama giderken binerdik, yayan gitmezdik.” der.

2.3.1.1.2. [Cuma Gecesi]

Bir gün Nasreddin Hoca eşine:

“Bir kişi Cuma gecesi eşiyle cima eylerse şu kadar sevap kazanır.” der. O gece, Hoca ile eşi yatarlar. Sonraki gece eşi Hoca’ya:

“Ey Hoca, bu gece Cuma gecesidir.” der. Bunun üzerine Hoca eşiyle beraber yatar. Bir sonraki gece eşi yine:

“Ey Hoca, bu gece Cuma gecesidir.” der. Bir müddet her gece eşi Hoca’ya böyle der. Hoca, eşiyle beraber olmaktan güçsüz düşer ve beli taşçı katırı gibi bükülür. Dayanamayıp eşine:

“Hey avrat, ya bu evde Cuma gecesi dursun ya ben durayım. Zira Cuma gecesi, bizim evden hiç çıkmıyor.” der.

2.3.1.1.3. [Yorgan]

Nasreddin Hoca bir gece eşiyle yatarken eşi ona:

²⁸⁹ Burada verilen başlıklar, metinde bulunmayıp fıkraların içeriğine göre tarafımızca eklenmiştir.

“Dışarıda bir kavga var. Aslı nedir?” diye sorar. Hoca, yorganını üstüne bürüyüp dışarı çıkar. Kötü adamın biri o sırada Hoca’yı izliyordu. Hoca’nın yorganıyla geldiğini gören bu adam yorganı hocanın üstünden alıp kaçar. Hoca içeriye girdiğinde eşi ona sorar:

“Ey koca, bu kavganın aslı nedir?”

Hoca:

“Meğer kavganın aslı, bizim eski yorgandan ötürüymüş. Yorganı alıp gittiler, kavga bitti.” der.

2.3.1.1.4. [Bir Gün Buraya Gelirler]

Bir gün Hoca’yı yolda soyarlar. Hoca, gelip mezarlıkta beklemeye başlar. Hoca’yı görüp ona:

“Ey Hoca, bu mezarlıkta niçin oturursun?” derler.

Hoca:

“Beni filan yerde soydular. Onun için burada beklerim. Beni soyanlar buraya gelir, onları beklerim.” der.

2.3.1.1.5. [Çocuklar Olmasa Hasta Olduğumu Bilmezdim]

Hoca bir gün okulda çocukları okuturdu. Bu çocuklar birleşip birbirlerine:

“Herhangimiz Hoca’nın yanına varırsak; ‘Hoca, hasta olmuşsunuz aslı nedir?’ diyelim. O da kendini hasta olmuş sanıp yatmaya gider. Biz de erken kurtuluruz.” dediler. Biraz sonra Hoca gelir. Çocuğun biri:

“Ey Hoca, bugün siz hasta olmuşsunuz. Benziniz gayet bozulmuş.” dediğinde bir başka çocuk da:

“Gördünüz mü? Hoca’nın benzinde hiç kan kalmamış.” dedi. O sırada biri daha aynı şeyi söyler. Hoca çocukları bırakır ve kalkıp evine gelir. Karısına:

“Ey karı, beni ört yanayım. Zira pek hasta oldum. Git, bana bir tabip getir. Yoksa ben ölürüm.” der. Hoca yatıp kalır. Karısı tabip getirmeye gider. Hoca yatarken karnı acıkır. Ama evde sadece yumurta vardır. Kalkıp onu pişirip yemeye başlar. Yumurtayı yerken dışarıdan tabip ve karısı çıkagelir. Hoca, yumurtayı ağzına koymuştu. Bunları görünce yumurtayı çıkaramaz ve yutamaz. Ağzı yumurtayla dolup şişer. Tabip gelip Hoca’nın nabzını yoklar. Ama bir şey bulamadı. Bunun üzerine ağzının şiştiğini görüp:

“Ey Hoca, ey kadın; tam vaktinde haber verdin. Zira bu dert bunu öldürürdü. Şimdi buna neşter lazım.” der ve koynundan neşter çıkarıp Hoca’nın yanağına bir neşter vurur. Hoca’nın ağzından sarı yumurta akmaya başlar. Hoca:

“Allah Allah! Eğer çocuklar olmasa ben hasta olduğumu bilmezdim. Bu alâmet, iyi alâmet değildir. Bak hatun ağzımda çıkan nesnelere.” der.

2.3.1.1.6. [Erkek Eşeğin Sıpası]

Bir gün Hoca, eşeğini önüne katıp köyden şehire erzak almaya giderken birkaç harami görünür. “Hay meded, nasıl olur?” derken hemen eşeğinin ardında dört ayaklı olup yürümeye başlar. Adamlar yakına gelip görürler ki bir adam eşeğin arkasında hayvan gibi dört ayaklı olmuş gider, kimseyi umursamaz. Adamlar bağırıp:

“Bak adam, nedir bunun aslı?” deyince Hoca önüne bakarak:

“Sultanım, ben bu eşeğin sıpasıyım.” der.

Adamlar:

“Bak bu adam ne söyler? Hiç erkek eşeğin sıpası olur mu?” deyince Hoca:

“Sultanım, annem öldü. Babam ile giderim.” der ve adamlar kahkahayla gülerler.

2.3.1.1.7. [Kaz]

Bir gün Hoca'ya on kaz verip bunları güt derler. Hoca, sabahtan akşama kadar bu kazları güder. Akşam olunca kazları sayıp görürler ki on değil, dokuzdur. Kazların sahibi dönüp Hoca'ya:

“Ey Hoca, hani kazın biri? Bu kaz dokuzdur, on değil.”

Hoca:

“Bu kaz, on kazdır.” deyince kaz sahibi:

“Dokuz kazdır.” deyip saymaya başlar ve sayar yine dokuz. Hoca sayar bir daha:

“On kazdır.” der.

Kaz sahibi:

“Gel, şimdi on kişi getirelim. Birer kazı tutsunlar. Görelim, on kişiye on kaz tamam gelir mi?” deyip gider ve on kişi getirir. On iki kazları tutmaya başlar. Dokuzu, dokuz kaz tutar ve bir kişi boş kalır. O kişi Hoca'nın yüzüne bakmaya başlar. Hoca dönüp ona:

“Ey adam, yüzüme niçin bakarsın? Eğer senin kaz isteğin olsaydı kazlar varken birini tutardın. Zira o zaman kimse tutma demezdi. Tutman gerekirdi.” der.

2.3.1.1.8. [Üzüm Hırsız]

Hoca bir gün bir bağa üzüm çalmaya gider ama bağ sahibi onun girdiğini görüp kendi kendine; “işte bağa hırsız girdi, bir usül ile üzüm koparıken şu herifi tutacağım.” deyip hocayı yakalar ve ona:

“Ey adam, sen bağda ne ararsın? Galiba üzüm hırsızısın.” der.

Hoca:

“Ben üzüm çalmaya gelmedim.”

Bağ sahibi:

“Ya niçin geldin?” deyince Hoca:

“Şuradan geçerken hacetim geldi. Buraya geldim hacetimi yaptım.” der.

Bağ sahibi:

“Öyle ise bana hacet yaptığın yeri göster.”

Hoca:

“Hey adam, karanlıkta olan b.ku sana nasıl bulayım?” deyip bağ sahibi ile bağın içinde gezmeye başlarlar. Hoca geze geze bir yerde sığır b.ku bulur ve bağ sahibine:

“İşte bu b.ok benim b.kumdur.”

Bağ sahibi:

“Behey adam, bu insan b.ku değildir; sığır b.kudur.” deyince Hoca:

“Sultanım, sizin korkunuzdan adam gibi olmadı; sığır gibi yaptım. Bakın, korkumdan b.kum bile ne hâle geldi?” der ve bağ sahibi buna inanır.

2.3.1.1.9. [Balık]

Hocanın üvey annesi irili ufaklı balık pişirmiş. Hoca, kapı aralığından bakar ve dinlermiş. Annesinin kocasına “şimdi hoca çıkagelir. Büyük balıkları yük altına gizleyelim. Ufakları ortaya koyalım. Hoca gittikten sonra büyükleri yiyelim.” dediğini işitmiş. Biraz sonra Hoca içeri girip ufak balıklar ortaya gelince balığın birini kulağına itmiş. Babası:

“Oğul ne yaparsın?” deyince Hoca:

“Bu balıkçıktan سوالım var. Yunus peygamberi yutan nasıl balıktı? O da bana; ‘ben küçüğüm, benden iri balıklar sedirin altındadır; onlara sor’” diye cevap vermiş.

2.3.1.2. Mecmuadaki Diğer Fıkraların Günümüz Türkçesine Aktarımı²⁹⁰

2.3.1.2.1. [Sultan Alâeddin'in Doğanı]

Sultan Alâeddin'in bir özel doğan'ı vardı. Bir gün gidip bir çiftçinin evine konar. Çiftçi bunu tavuk sanır ve tutup tavukların arasına salıverir. Ama doğan, tavukların arasına gelince tavukları basmak ister. Çiftçi tutup doğanın tırnaklarını kesip önüne yem döker. Görür ki doğan yemez. Çiftçi bunun burnu eğilmiş deyip burnunu da keser ve uçup gider deyip kanatlarını dahi keser. Biraz sonra bir tellal;

“Her kim padişahın doğanını bulup getirirse ona bin akçe ihsan olunur. Zira padişahın doğanı kaybolmuştur.” diye nida eyleyince çiftçi anlar ki bu tavuk değil, doğandır. Karısı çiftçi ye:

“Ey koca, bunu padişaha götür. Elinde kimse görmesin. Açıkça götürürsen elinden alırlar ve padişaha götürürler. Bin akçe ile kaftanı alırlar.” der. Bunun üzerine çiftçi doğanı torbaya koyup üstüne saman kor ve divana varır. Oraya varınca:

“İşte doğanı buldum.” der ve doğanı çıkarıp meydana koyar. Oradakiler görürler ki ne tırnak, ne burun ne de kanat var. Öyle bir şey olmuş ki doğan sadece ulur. Sultan:

“Şu adama müjde verin.” deyince orada olanlar:

“Padişahım, ona ihsan layık değildir. Zira doğanı bir hâle getirmiş ki doğan sadece ulur.” derler. Çiftçi:

“Padişahım, bu doğana yaptığım azdır bile. Zira senin gibi padişahı bırakıp benim gibi çiftçi ye geldi.” der. Bunun üzerine padişah çiftçiye affeder.

²⁹⁰ Burada verilen başlıklar metinde bulunmayıp fıkraların içeriğine göre tarafımızca eklenmiştir.

2.3.1.2.2. . [Kadın Hilesi]

Bir kişinin sâliha bir karısı vardı ve her gün dua eder; “ya Rab, ümmet-i Muhammed yiğitlerini kadın şerrinden koru.” derdi. Kocasına ona:

“Kadın şerri nedir?” deyince karısı:

“Öyle deme kadının hilesi azımdır.” diye cevap verince kocası:

“B.k yeme, kadın hilesi nedir?” der. Bir gün kadın [kendi kendine] “ben sana kadın hilesini göstereyim” der. Daha sonra birkaç balık bulur. Kadının kocası çiftçiydi. Kadın balıkları kocasının tarlasında saban arığına gömer. Kocasına tarlayı sürmeye gelir ve balıklar çıkmaya başlar. Adam balıkları ahşam eve getirir ve karısına:

“Pişir, yarın gece yiyelim.” der. Sabah olur adam yine çiftte gider. Kadın balığı pişirir. Akşam olur, kocası gelir ve:

“Ey karı, getir balığı yiyelim.” der. Kadın:

“Behey adam, orada göl yok, deniz yok. Balığı nereden getirdin?” deyince adam:

“Tarladan çıkardım.” der. Kadın:

“Hey ümmet, benim adam deli oldu. Aklına hiffet geldi. Gelin görün.” diye feryat edince dört etraftaki komşular gelip adama:

“Ey adam, aklını başına devşir.” derler. Bunun üzerine adam:

“Ey komşular, Allah’a çok şükür. Bana ne oldu ki?” deyince komşular:

“Komşu, nasıl balık istersin ve balığı nereden getirdin?” derler. Adam:

“Dün tarlada çift sürerken tarlanın içinden çıktı.” dedi. Bunun üzerine komşular dönüp:

“Biraderler, kadının sözü doğru. Adamın aklına hiffet gelmiş. Birkaçınız tımarhaneciye gidin. ‘Gel abi, bizim komşumuzun aklına hiffet gelmiş; onu hastaneye götür’ deyin.” derler. Tımarhaneci zincirini alıp gelir ve çiftçi yi zincire vurup tımarhaneye götürür. Tımarhaneye getirdiğinde o dertli adama öyle bir dayak çeker ki adam feryat edip:

“Ey adam, benim suçum nedir? Ben balığı tarladan çıkardım.” dedikçe tımarhaneci daha çok döver. Bu hâl üzere birkaç gün daha kalır. Bir gün karısı gelip adama:

“Ey kocacığım, hâlin nasıldır, aklın başına geldi mi?” diye sorunca adam:

“Ey hatun, ben ne günah işledim? Benim aklım başımdadır. Kerem edip beni bu berzahtan kurtar.” der. Avrat:

“Şimdi tımarhaneci gelip sana balığı nerden çıkardın deyince sen ‘balık hiç tarlada olur mu? Balık denizde olur.’ diye cevap ver.” der ve kadın çıkıp gider. Daha sonra tımarhaneci gelip sorar ve adam karısının söylediği gibi cevap verince tımarhaneci:

“Aklın başına gelmiş, şimdi var git evine.” der ve onu salıverir. Adam evine gelir ve karısının yine ilk baştaki gibi dua ettiği görünce fakir çiftçi iki elini birden açıp:

“Âmin Allah’ım. Bu kadın hilesinden zorla kurtuldum. Ya Rab, şükür sen selamet verdin.” der.

2.3.1.2.3. [Hayır Söylemez Adam]

Bir adam sefere gitmiş. Sefer dönüşünde evine geliyormuş. Bunların semtinde meğer hayır söylemez bir adam varmış. Seferden dönen adam yolda bu hayır söylemeze rast gelmiş ve kendi kendine; işte hayır söylemeze rast geldim, şimdi çocukları sorsam hepsi öldü diye cevap verir; bari bizim kara köpeği sorayım, demiş. Gelip hayır söylemeze selam vermiş ve hâl hatır sorduktan sonra ona:

“Ey hayır söylemez, bizim evde kara köpeğin hâli nasıldır.” demiş. Hayır söylemez:

“Köpek, sizin kara devenin etini yiyip kudurdu, öldü.” demiş. Adam:

“Kara deve öldü mü?”

Hayır söylemez:

“Kara deve, babanın taşını getirirken düşüp öldü.”

Adam:

“Babam öldü mü?”

Hayır söylemez:

“Validen merhumdan üç gün sonra baban da öldü.”

Adam:

“Validem öldü mü?”

Hayır söylemez:

“Karın ile annen ikisi bir günde öldüler.”

Adam:

“Karım da öldü mü?”

Hayır söylemez:

“Çocukların vurulduktan sonra karın da dayanamadı, öldü.”

Adam:

“Çocuklar da mı öldü?”

Hayır söylemez:

“Akrabanızdan hiç kimse kalmadı. Mahallenizde baykuşlar ötüyor.”

Adam:

“Öyle ise evimiz.....”²⁹¹

2.3.1.2.4. [Hafize Hatun]

Sultan hazretlerinin bir hatunu vardı. Adına Hafize derlerdi. Bu Hafize bir gün dönüp:

“Şarabı ben içsem, sarhoşluğunu sen çeksen. S..şi ben yapsam, çocuğu sen doğursan” der. Bir gün bu Hafize Hatun şarap sohbetinden o kadat latif nedimelik yaptı ki, ancak o kadar olur. Bunun üzerine sultan Hafize’ye:

“Sana yüz bin akçe vereyim. Sabah hazineden versinler.” der. Sabah olur. Vezirler ve defterdar gelip sultana:

“Hünkârım, bu kadına bu kadar akçe vermek nedir? Verirsen beşer bin, on bin akçe ver bari.” derler. Bunun üzerine sultan:

“Gidin bulun, on bin akçe ile gönlünü alın.” der. Vezir ve defterdar Hafize’ye haber gönderip:

“İşte hünkârım sana on bin akşe vermeyi emretti, gel bunu verelim.” deyince Hafize:

“Hele bugün dursun.” diye cevap verir. Ardından sultanın yanına gider ve ona:

“Ey hünkârım, kerem ve in’am eylediğin akçeyi vermediler.” der.

Sultan:

“Niçin vermediler?” diye sorunca Hafize:

“On bin akçe verdiler.”

Sultan:

²⁹¹ Mecmuadaki varak kopmalarından dolayı bu fıkra tamamlanmamıştır.

“Onu al, kabul et.” deyince Hafize kızar ve:

“Hey hünkârım, bu Karamanoğlu bahşışı midir? Gece söz verip gündüz sözünden mi dönersin?” der.

Sultan:

“Gece sarhoşluk haliyle söyledim. Sen kerem et ve kabul eyle.” deyince Hafize:

“Hünkârım, gece ballar, şekerler yiyince nimetler ihsan ederdin şimdi sözünden dönersin” diye çıkışır. Bunun üzerine sultan pes ederek:

“Hafize, elinden kurtuluş yok; benzerin çok. Git, yüz bin akçeyi sana versinler.” der. Bunun üzerine vezirler ve defterdar efendi akçeleri Hafize’ye teslim ederler.

2.3.1.2.5. [Üç Arkadaş Üç Dua]

Üç kişi arkadaş olup Mekke-i Mükerrerme’ye giderler. Mekke-i Mükerrerme görünür görünmez onlardan birisi:

“Evimde olan Hoş Kadın’ım malımdan azat olsun.” der. Bir diğeri de:

“Evimde olan Menekşe adlı cariyem malımdan azat olsun.” deyince onlardan üçüncüsü de:

“Benim ne Hoş Kadın’ım ne de Menekşe adlı cariyem vardır. Cafer’in annesi benden selâse ile boş olsun.” der.²⁹²

²⁹² Bu fıkra, bazı küçük farklılıklarla Ubeyd-i Zâkânî’nin *Risâle-i Dilgüşâ* isimli eserinde de yer almaktadır. Söz konusu eser Muallim Nâcî tarafından *Ubeydiyye* ismiyle tercüme edilerek yayımlanmıştır. bk.: Muallim Nâcî, **Ubeydiyye**, Mîhrân Matbaası, İstanbul 1305, s.13-14.

2.3.1.3. Fıkraların Şahıs Kadrosu

Burada mecmuada yer verilen fıkralardaki şahıs kadrosunu çeşitli yönlerden değerlendirmek istiyoruz. Yukarıda belirtildiği üzere mecmuada yer alan fıkraların büyük çoğunluğu Nasreddin Hoca fıkralarıdır. Bu nedenle söz konusu bu fıkralardaki ana karakter “hoca” tipidir. İkinci grup fıkralarda da özel isimli bazı kişiler başkahraman rolündedirler. Hafize Hatun namlı bir kadının padişahla yaşadığı olayların nakledildiği fıkra buna örnektir. Ayrıca özel isimlerin zikredildiği diğer iki fıkra ise Sultan Alâeddin ve Cafer isimlerine geçmektedir. Mecmuaya kaydedilen fıkralardaki Nasreddin Hoca ile Selçuklu hükümdarlarından Sultan Alâeddin karakterlerinin tarihî gerçeklikleri kesin olmakla birlikte diğer fıkralarda yer alan şahıslardan hangilerinin gerçek karakterler, hangilerinin hayâlî karakterler olduğunu kestirmek zordur. Mecmuada yer alan bir fıkra²⁹³ Sultan Alâeddin yardımcı karakter rolündedir. Fakat söz konusu bu fıkra Nasreddin Hoca ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediğinden bu fikranın diğer fıkralar grubunda değerlendirilmesi uygun görülümüştür. Oysa -kesinliği henüz ispat edilmese de- kaynaklarda, Nasreddin Hoca ile Sultan Alâeddin’in yakın ilişkide olduğu ve Sultan’ın ona saygı duyduğu nakledilir. Ayrıca birçok Nasreddin Hoca fıkrasında da Sultan Alâeddin çeşitli vesilelerle konu edilir.²⁹⁴ Bu iki isim dışında özel bir ismin anakarakter olduğu tek fıkra yer verilen Hafize Hatun’un kim olduğu konusu şu aşamada malumumuz değildir. Mecmuanın sonunda kayıtlı bir fıkra da özel isim olarak Cafer ismi geçmektedir. Bu ismin hakikati de malumumuz değildir. Fakat fıkra geçen “...Cafer’in annesi benden selâse ile boş olsun.” ibaresi bu kişinin, cümleyi söyleyenin oğlu olduğunu göstermektedir.

²⁹³ bk. *Sultan Alâeddin’in Doğanı* fıkrası.

²⁹⁴ Mehmet Önder, *Nasreddin Hoca –Hayatı ve Fıkraları–*, Tercüman Yay., İstanbul 1986, s.17-18; Şükrü Kurgan, *Nasrettin Hoca*, KTB Yay., Ankara 1986, s.16-17; Muhammed Kalaycı, *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin*, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya 2018. s.59; Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Kırmızı Yay., İstanbul 2007, s.30;

Nasreddin Hoca fıkralarının merkezinde kendisi olduğu için fıkralarda aile bireylerinin de yer alması doğaldır.²⁹⁵ Çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen Nasreddin Hoca fıkralarında da bu durum açıkça görülmektedir. Örneğin bu fıkralardan dört tanesinde Nasreddin Hoca'nın karısı yardımcı karakter rolüyle yer almaktadır. Ayrıca bir fıkrada da Nasreddin Hoca'nın üvey annesi ve babasına yer verilmiştir. İkinci grup fıkralarda da benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; ikinci grupta değerlendirdiğimiz beş fıkradan bir tanesinde başkahraman olan adamın yanında yardımcı kahraman olarak karısı zikredilir.

Mecmuaya kaydedilen Nasreddin Hoca fıkralarındaki bir diğer ortak karakter de hırsız karakteridir. Bu gruptaki üç fıkrada hırsız yahut soyguncu karakteri zikredilir. Bu üç fıkradan ikisinde Nasreddin Hoca soyguna uğrarken bir tanesinde de kendisi hırsız karakterinde olup bağdan üzüm çalmaya yeltenen biri olarak sunulur.

Bazı fıkralarda başkarakter bazılarında ise yardımcı karakter olarak yer verilen birtakım meslek erbabı da bulunmaktadır. Örneğin fıkralardan iki tanesinde çiftçilikle uğraşan adam başkahraman olarak yer alır. Bununla beraber metinlerde çiftçi ibaresi yer almasa da kaz sahibi ve bağ sahibi olarak takdim edilen şahıslar da çiftçi olarak düşünülürse dört fıkrada çiftçilerin konu edildiği söylenebilir. Birer fıkrada yer verilen doktor/tabip ile tımarhaneci de meslek sahibi yardımcı karakterlere örnek verilebilir.

Bazı fıkralarda padişah/sultan dışında bazı devlet görevlileri de söz konusu edilmektedir. Örneğin, çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen fıkralardan bir tanesinde vezirler ve devletin hazinesinden sorumlu defterdar beraberce zikredilir.

²⁹⁵ Şeref Boyraz, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Zaman, Mekan ve Şahıslar", **Nasreddin Hoca'ya Armağan**, Oğlak Yay., İstanbul 1996: 73- 82 http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/seref_boyraz_nasreddin_hoca_fikralari_zaman_mekan_sahislar.pdf [erişim tarihi: 29.09.2021].

2.3.1.4. Fıkralarda Zaman ve Mekân

Mecmuaya kaydedilen fıkralarda zaman genellikle geniş ve belirsizdir. Bununla beraber bazı fıkralarda, nakledilen olaylara fıkra anlatıcısı şahit olmuş izlenimi veren görülen geçmiş zaman tercih edilmiştir. Ayrıca fıkraların muhtevasında da zaman ve tarihle ilgili fikir verebilecek herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Bununla beraber sadece bir fıkroda Sultan Alâeddin'in zikredilmiş ve olayın yaşandığı tarih hakkında fikir verebilecek bir bilgi verilmiştir. Kaynakların ittifakla naklettiğine göre Nasreddin Hoca ve Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad çağdaşlardır.²⁹⁶ Dolayısıyla sözü edilen fıkroda nakledilen Sultan Alâeddin bu padişah'tır. I. Alâeddin Keykubad'ın M.1220–1237 yılları arasında saltanat sürdüğü bilindiğine göre²⁹⁷ fıkroda nakledilen hadise bu tarih aralığında yaşanmış olmalıdır.

Mekân olarak ise bir tek fıkra hariç hiçbir fıkroda ülke, şehir, mahalle, köy vb. yerlerin özel isimleri zikredilmemiştir. Bununla beraber söz konusu bu mekânlar genel olarak bazı fıkralarda konu edilir. Örneğin, bir fıkroda Nasreddin Hoca'nın köyden şehre gittiği belirtilirken ve isimsiz bir fıkroda mahallede olan olaylar nakledilirken köy, şehir ve mahallenin özel ismi zikredilmez. Bu husustaki tek istisna mecmuanın sonunda yer alan isimsiz bir fıkradır. Bu fıkroda üç arkadaşın Mekke-i Mükerreme'ye gittikleri vurgulanır. Sultan Alâeddin'in zikredildiği fıkroda da olay kahramanının divana gittiği belirtilmektedir. Burada kastedilen sarayda yapılan divan toplantılarıdır. Ayrıca fıkralarda, gerek kapalı gerekse açık mekân olarak birçok yer zikredilmektedir. Örneğin, bazı metinlerde bağ, tarla, mezarlık gibi açık mekânlar zikredilirken bazılarında ise ev, mektep/okul, hamam ve tımarhane gibi kapalı mekânlar zikredilir. Nasreddin Hoca fıkralarının merkezinde kendisi olduğu için

²⁹⁶ Kurgan, Nasrettin Hoca, *age.*, s.17; Mustafa Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, Akşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2008, s.17.

²⁹⁷ bk.: Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1995, s.459-467.

olayların evde yaşanması normal karşılanmalıdır. Mecmuada nakledilen dokuz Nasreddin Hoca fıkrasından beşinde Hoca, bir vesile ile kendi evinden söz eder.

2.3.1.5. Fıkraların Literatürdeki Yeri

Burada mecmuada yer verilen fıkraların, diğer hikâye ve letâif mecmualarında yer alıp almadıkları hususu ile bu fıkraların özgünlükleri konuları irdelenecektir. Öncelikle mecmuadaki Nasreddin Hoca fıkralarının literatürdeki yerine değinmek istiyoruz. Daha evvel de belirtildiği gibi çalışmamıza konu olan mecmuada dokuz tane Nasreddin Hoca fıkrası bulunmaktadır. Yapılan taramalarda bu fıkralardan bazılarının bazen aynı şekilde bazen de küçük değişikliklerle farklı varyantlarda çeşitli mecmualarda nakledildiği tespit edilmiştir. Örneğin mecmuanın muhtelif varaklarına kaydedilen ve yukarıda günümüz Türkçesiyle verilen *Karpuz*²⁹⁸, *Cuma Gecesi*²⁹⁹, *Yorgan*³⁰⁰, *Erkek Eşeğin Sıpası*³⁰¹, *Kaz*³⁰², *Üzüm Hırsız*³⁰³ ve *Balık*³⁰⁴ fıkralarının çeşitli mecmualarda değişik varyantları bulunmaktadır. Bu fıkraların hiçbirisi diğer yazmalardaki nakillerle birebir aynı değildir. Bazılarında küçük farklılıklar görünürken bazılarında ise bu farklılıklar yeni bir fıkra izlenimi vermektedir. Bu durum, söz konusu fıkraların sözlü gelenek yoluyla aktarılmasına bağlanabilir. Ayrıca mecmuada yer verilen fakat literatürde zikredilmeyen iki farklı fıkra da bulunmaktadır. Yukarıda *Bir Gün Buraya Gelirler* ve *Çocuklar Olmasa Hasta Olduğumu Bilmezdim* başlıklarıyla günümüz Türkçeleri verilen fıkralar, Nasreddin Hoca fıkralarının nakledildiği hiçbir eserde bulunamamıştır. Dolayısıyla

²⁹⁸ Bu fıkranın çeşitlemeleri için bk.: Duman, *age.*, s.223, 259, 330, 393; Boratav, Nasreddin Hoca, *age.*, s.137, 217.

²⁹⁹ Bu fıkranın farklı bir varyantı için bk.: Duman, *age.*, s.199; Kalaycı, *agt.*, s.190.

³⁰⁰ Bu fıkranın farklı çeşitlemeleri için bk.: Duman, *age.*, s.196; Boratav, Nasreddin Hoca, *age.*, s.122; Özçelik, *age.*, s.188-189; Kalaycı, *agt.*, s.166.

³⁰¹ Bu fıkranın iki farklı çeşitlemesi için bk.: Duman, *age.*, s.221; Kurgan, Nasreddin Hoca, *age.*, s.33.

³⁰² Bu fıkranın farklı varyantları için bk.: Duman, *age.*, s.215; Boratav, Nasreddin Hoca, *age.*, s.121; Kalaycı, *agt.*, s.151-152.

³⁰³ Bu fıkranın farklı bir varyantı için bk.: Duman, *age.*, s.228; Boratav, Nasreddin Hoca, *age.*, s.146.

³⁰⁴ Bu fıkranın farklı çeşitlemeleri için bk.: Duman, *age.*, s.245-246; Boratav, Nasreddin Hoca, *age.*, s.188; Kalaycı, *a.g.et.*, s.164-165.

bu çalışmamıza konu olan mecmuanın incelenmesiyle mevcut literatüre iki özgün fıkra ile katkıda bulunulduğu söylenebilir.

Mecmuada Nasreddin Hoca'ya atfedilmeyen fıkralar hakkında da bazı tespitlerimizi burada sunmak istiyoruz. Başta Nasreddin Hoca olmak üzere bu tür metinlerdeki kahramanların asıl gayesi belirli nükteler vesilesiyle insanları eğitmektir. Nükte vesilesiyle eğitim denince akla ilk gelen eserlerin başında hiç şüphesiz Mevlânâ (öl.672/1273)'nın Mesnevi'si gelmektedir. Dolayısıyla fıkra metinleri ile Mesnevi'deki hikâyeler arasında amaç bakımından ortaklık bulunmaktadır. Bu ortak gaye fıkra metinleri ile Mesnevi arasında etkileşimi de kaçınılmaz kılmıştır.³⁰⁵ Bu etkileşim neticesinde, bu metinler arasında bazı ortak düşünce ve söyleyişler doğmuştur. Çalışmamıza konu olan mecmuaya kaydedilen ve yukarıda *Sultan Alâeddin'in Doğanı* başlığıyla günümüz Türkçesine aktarılan fıkra, bu durumun en bariz göstergelerindendir. Zira söz konusu bu fıkroda bir çiftçinin padişahın doğanını bulduğu ve tavuk zannederek tırnaklarını ve gagasını kestiği vurgulanmıştır. Benzer bir hikâye küçük farklılıklarla Mesnevi'de de nakledilmektedir.³⁰⁶ Mesnevi'de kocakarı ve padişah olarak verilen olay kahramanları, mecmuadaki fıkroda Sultan Alâeddin ve çiftçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hangi metnin hangisine kaynaklık ettiği şu aşamada malumumuz olmamakla beraber metinler arasında bir etkileşimin olduğu âşikârdır.

³⁰⁵ Bu konuda fikir verici bir çalışma için bk.: Adnan Karaismailoğlu, "Hikmet ile Nükte; Mevlânâ ve Nasreddin Hoca", *Yedi İklim Dergisi*, S.138, Eylül-Ekim 2001:27-29.

³⁰⁶ *Padişahın Doğanıyla Kocakarı* ismiyle verilen söz konusu hikâye şu şekildedir: "Bir ak doğanı kocakarının birine verirken iyilik olsun diye pençelerindeki tırnakları keser! Halbuki asıl iş gördüğü, avlandığı uzvu, tırnaklandır. Kör kocakarıcağız körcesine o tırnakları kesiverir! Anan nerdeymiş ki der: A ulu yavrum, tırnakların böyle uzamış senin? Kötü kocakarı, doğanın tırnağını, gagasını kanatlarını keser... Sevgi çağında işte bunları, yapar! Doğanın önüne tutmaç kor da o, az yedi mi kızar. Sevgiyi yırtar, atar! Senin için böyle bir tutmaç pişirdim de sen ululuk gösteriyor, haddini bilmiyorsun ha! Sen o eziyetlere, belâlara lâyıksın. Devletin, ikbalin kadrini nerden bileceksin sen? der. Tutmaç yemiyorsan bari al, bunu iç diye doğana tutmaç suyu verir. Hâlbuki doğan, tutmaç suyundan hoşlanmaz, içmez. Kocakarı büsbütün kızar. Kızgınlıkla o sıcak çorbayı doğanın başından aşağı döker, hayvanın başını yakar, kel eder! (...)" bk.: Veled İzbudak (çev.), *Mesnevî – Mevlâna*, C.IV, MEB Yay., İstanbul 1995, s.212.

Mecmuadaki diğer fıkralar grubunda değerlendirilen ve üç arkadaşın Mekke'ye gidişini konu edinen kısa fıkrayla ilgili yapılan taramalar neticesinde da söz konusu fikranın birtakım farklı çeşitlemeleri olduğu tespit edilmiştir. Bu çeşitlemelerden bazıları Nasreddin Hoca'ya atfedilirken bazıları da meçhul üç Sivrihisarlı arkadaşına atfedilmiştir.³⁰⁷ Fıkralardaki şahısların irdelendiği bölümde de belirtildiği üzere üç arkadaşla ilgili bu fıkra da Ca'fer ismi geçmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarının nakledildiği fakat fıkra metninde Hoca'nın anılmayıp Sivrihisarlı üç adamın konu edildiği bir yazmada yer alan fıkra da Ca'fer ismi benzer şekilde kullanılmıştır.³⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'ne kayıtlı söz konusu yazmanın istinsah/derlenme tarihi M.1796-97 iken çalışmamıza konu olan mecmuadaki son tarih M.1736'dır. Bu tarihler elimizdeki metnin daha önce kaydedildiğini göstermektedir. Bu durum çalışmamıza konu olan mecmuanın belirtilen mecmuaya kaynaklık edebilmiş olacağını muhtemel kılarsa da bu hususta kesin bir hüküm vermek için elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Ayrıca aynı fikranın kısmen benzerlikler barındıran farklı bir varyantı da Bektaşî fıkrası olarak nakledilmiştir.³⁰⁹

Yukarıda *Hafize Hatun* başlığıyla günümüz Türkçesine aktarılan ve hangi padişah olduğu meçhul bir sultanla onun eğlence meclislerinde görevli nedimesi Hafize Hatun isimli bir kadın arasında geçen olayların konu edildiği fıkra ile ilgili yapılan taramalar neticesinde ulaştığımız bilgileri aktarmak istiyoruz. Fıkra da Hafize Hatun olarak belirtilen kişinin kim olduğu bilinmemekle beraber Nasreddin Hoca'nın

³⁰⁷ Mecmuada verilen Üç Arkadaş fıkrasının farklı bir çeşitlemesi için bk.: Duman, *age.*, s.207.

³⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde 1375 demirbaş numarasıyla kayıtlı yazmada nakledilen söz konusu fıkra şu şekildedir: “Üç dâne Sivrihisarlı herifler Mekke'ye varmışlar. Mekke-i Mükerreme görüldüğü gibi içlerinden biri eyitdi: Evümde olan hoş-kadem câriye malımdan âzâd olsun didi. Biri dahi evimde olan benefşe câriye malımdan âzâd olsun didi. Biri eyitdi: Benim evimde ne hoş-kadem câriyem var ve ne benefşe câriyem var. Meger Ca'fer'in vâlidesi âzâd [olsun].” bk.: Abdurrahman Güzel, “Nasreddin Hoca Fıkralarına Dair Bir Yazmanın Tahlili”, **Fikrî ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu (1 Temmuz 1990 – Akşehir) Bildirileri**, s.15.

³⁰⁹ Söz konusu fıkra için bk.: Dursun Yıldırım, **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları**, Akçağ Yay., Ankara 1999, s.123-124.

1555 fıkrasının söz konusu bir çalışmada Nasreddin Hoca ile Hafize isimli bir kadının konu edildiği bir fıkraya yer verilmiştir.³¹⁰ Aynı isimli bir kadının konu edildiği bir metnin Nasreddin Hoca fıkraları arasında yer alması bu şahısların aynı olabileceği ihtimalini doğursa da bunu ispat etmek şu aşamada mümkün görünmemektedir. Fakat mecmuadaki Hafize Hatun fıkrasında Hoca karakteri yer almayıp sultan yardımcı karakter rolündedir. Ayrıca aynı fıkranın mecmuadaki metninde geçen Karamanoğlu bahşişi deyişi de dikkat çekicidir. Kaynaklarda ve çeşitli edebî metinlerde daha çok Karaman bahşişi olarak geçen söz konusu deyim genellikle söz verip sözünde durmamak anlamında kullanılmıştır.³¹¹ Bu deyim kaynaklarıyla ilgili nakledilen hikâyeler ile mecmuadaki fıkra arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Şöyle ki, bu tabirin kaynağıyla ilgili şu hikâye sıklıkla nakledilir:

“Karamanoğlu bir gece şehrin zariflerini ve kendi nedimlerini dâvet edip çengli, rebablı, mezeli ve şarablı bir sohbet meclisi kurar. Toplantı esnasında herkese nimetler verip kendinden geçerek hayret verici işler yapar. Bir has köyünü birbiri ardınca on sekiz kişiye bağışlar. En son olarak şâir Nizâmî Çelebi’ye verir ve ‘Senin has mülkün olsun.’ diye buyurur. Sabah olunca Nizâmî Çelebi; ‘Sultanım bu gece ihsan ettiğiniz köyün, emredin berâtı yazılsın ve mülk-nâmesi verilsin.’ der. Karamanoğlu huzursuz olup; ‘Hay Çelebi, gece şarabın tesiriyle dilime her ne geldi ise demişim ve sarhoşlukla herzedir yemişim.’ der. Nizâmî Çelebi; ‘Hâşâ Sultanım,

³¹⁰ Söz konusu fıkra şu şekildedir: Nasreddin Hoca’ya, Akşehir’li bir kadın, İstanbul’da rastlamış. Demiş ki: “Hocam, sana neler oldu? Sen buralarda çok azmışsın. Hafize kadın seni evvelki gün Beyoğlu’nda görmüş.” Hoca, şöyle cevap vermiş: “Hafize’nin bütün dedikleri yalan! Beyoğlu’na ayak bile basmadım. Hem Hafize karşı kaldırımdan gidiyordu. Beni nereden görmüş bakalım?” bk: Duman, **age.**, s.370.

³¹¹ Bu deyim divan şairleri tarafından kullanımına odaklanan iki çalışma için bk.: Nâmik Açıkgöz, “Necâtî Bey Divanı’ndaki Karaman Bahşişi Deyimi ve Kaynağı”, **I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu -Ölümünün 500. Yılında Şâir Necâtî Anısına- (15-17 Nisan 2009) Bildiriler**, (ed. Gencay Zavotçu), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009:22-24; Hasan Kaplan, “Divan Şiirinde Karaman”, **Türkiyat Mecmuası**, C.26, S.2, Yıl 2016: 205-240.

gece her ne dedinse lutf u ihsanın yüzünden dedin, ammâ herzeyi şimdi yedin.’
[der].³¹²

Görüldüğü üzere bu nakille mecmuadaki fıkra metni neredeyse aynı olmaklar beraber sadece olay kahramanlarında farklılık görülmektedir. Ayrıca mecmuadaki metinde Karamanoğlu bahşişi tabirinin kullanılması yukarıdaki hikâyenin daha eski olduğunu ve bu fıkra yazarının yahut anlatıcısının bu hikâyeyi duyduğunu göstermektedir.

Diğer fıkralar grubu altında değerlendirdiğimiz ve *Kadın Hilesi*³¹³ ile *Hayır Söylemez Adam* başlıklarıyla günümüz Türkçesine aktardığımız iki fıkra ile ilgili yaptığımız taramalarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bu durum söz konusu bu iki fıkranın –mevcut literatüre göre– henüz kayıtlara geçmemiş metinler olduğu söylenebilir.

2.3.2. Horasan Padişahı Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mensur metinleri değerlendireceğimiz bu bölümde ilk olarak mecmuanın 1b-2a varaklarında yer alan kısa metne değinmek istiyoruz. Birkaç cümlelik bu metnin başlığında “*Hikâyât: Horasan Padişahı*” şeklinde bir ibare yer almaktadır. Metinde ise ilimle ilgilenen ve âlimlere önem veren Horasan padişahının bir gün ulemasını toplayarak onlardan muhtasar bir tabirnâme yazmaları istemesi söz konusu edilir. Ayrıca padişah, hazırlanacak olan bu tabirnâmenin nasıl olması gerektiği hakkında da bazı isteklerde bulunmaktadır. Padişah, hazırlanacak

³¹² Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, Latifeler, (haz.: Yaşar Çalışkan), Tercüman Yay., İstanbul 1978, s.48. Aynı hikâye küçük farklılıklarla Ahmet Talât Onay tarafından da nakledilir. bk.: Ahmet Talat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (hazl: Cemal Kurnaz), H Yay., İstanbul 209, s.276.

³¹³ Kadın hilesi yahut hilekâr kadının gerek şiirde gerekse mensur hikâyelerde sıklıkla görebileceğimiz bir konu veya şahıstır. Bu konuya odaklanan bir çalışma için bk.: Osman Ünlü - Meltem Deniz, “Klasik Edebiyatımızda Hilekâr Kadın Tipi: Delle-i Muhtâle”, **Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu (13-15 Mayıs 2016) Bildiriler**, ed.: Ümit Hunutlu, TDK Yay., Ankara 2019: 747-754.

olan bu tabir-nâmenin, kelimelerin ilk harflerine göre tehecci üzere tertip edilmesini ister. Bu sayede rüyada görülen eşyaların ilk harfine göre bu kitaba müracaat edileceği düşünülür. Metinde, padişahın kitapla ilgili isteklerinin ardından rüya türlerinden bahsedilir. Nakledildiğine göre rüya görmek; rahmânî nefsânî ve şeytânî olmak üzere üç türdür. Padişah, hazırlanacak tabir-nâmenin rahmânî rüyalar için olması gerektiğini de özellikle vurgular. Ayrıca metinde, rüya kelimesi yerine düş kelimesinin tercih edilmesi de dikkate değerdir.

Padişahın istediği tabir-nâmenin özelliklerinin ardından rüya gören kişinin uyandıktan sonra yapması gereken şeyler hakkında bazı tavsiyeler verilir. Söz konusu bu tavsiyeler de padişahın ağzıyla takdim edilmiştir. Bu tavsiyelere göre korkulu rüya gören bir kişi uyandıktan sonra e'ûzu besmele³¹⁴ çekmeli ve sol tarafına üç kez tükürmelidir. Bu tür rüya görenler rüyalarını da kimseye anlatmamalıdır

Bu kısa hikâyede dikkat çeken en önemli husus İslam toplumunda kitap yazma neden ve şekilleriyle ilgili bilgi kırıntıdır. Zira metinde nakledildiğine göre bir hâminin isteği ve tabiri caizse sipariş üzerine bir eser oluşturma durumu söz konusudur. Bu durum, bu tür eserlerin kişisel zevkleri karşılamak maksadıyla hazırlanabileceğini de göstermektedir. Ayrıca padişahın, kitabın şekliyle ilgili talepleri bu tür eserlerin bir hâminin isteği doğrultusunda tertip edilebileceğini göstermektedir. Görüldüğü gibi burada toplumsal kaygıdan ziyade tamamen okuyucu odaklı bir eser üretme yöntemi dikkat çekmektedir.³¹⁵

³¹⁴ E'ûzu billahi mine's-şeytani'r-racîm; kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım anlamındaki dua cümlesi.

³¹⁵ 16. yüzyıl tezkirelerinden hareketle eser üretme yöntemlerine odaklanan bir çalışma için bk.: Aişe Handan Konar, **16. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkireleri Bağlamında Eser Üretme Yöntemleri: Terminoloji Çözümlemesi**, Boğaziçi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT, İstanbul 2018.

2.3.3. Sultan Mahmud, Has Ayas ve Cariye Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 50a-55b varakları arasında Gazneli Mahmud, vezirleri ve cariyesi arasında yaşananların tahkiye üslubuyla nakledildiği bir metin bulunmaktadır. Tamamı mensur olan söz konusu hikâyeyi burada çeşitli yönlerden değerlendirmek istiyoruz.

2.3.3.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Metinde özel olarak bir isim yahut kaynak eser zikredilmemekle beraber hikâyeyi diğer metinlerden ayırt etmek maksadıyla sadece “*Hikâyet*” başlığı kullanılmıştır. Bunun dışında metinde hiçbir suretle eser adı zikredilmemiştir. Ayrıca metinde müellif ismi ve eserin telif tarihi de belirtilmemiştir.

2.3.3.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Burada değerlendirdiğimiz hikâye temelde Gazneli Mahmud ve onun firaset sahibi cariyesi hakkındadır. Özellikle Hindistan üzerine yaptığı seferlerle İslâmiyetin doğuda yayılmasına vesile olan dirayetli Türk hükümdarı Gazneli Mahmudi adâleti, ferâseti, fetihleri, sanatı ve sanatçıyı koruması yönleriyle şark edebiyatlarında sıklıkla zikredilen şahsiyetlerdendir. Gazneli Mahmud’un söz konusu edildiği metinlerin büyük bir bölümünde onunla beraber zikredilen Has Ayas/Ayaz isimli bir köle veya vezir de bulunmaktadır. Özellikle Türk ve Fars edebiyatları olmak üzere şark edebiyatlarında Gazneli Mahmud ve Ayas birçok eserde konu edildiği gibi sadece bu iki ismin hikâyelerinin nakledildiği müstakil eserler de mevcuttur. Bu eser veya hikâyelerde genellikle Gazneli Mahmud ile Ayas’ın arasındaki sıkı dostluk, Ayas’ın firaseti ve sadakati konu edilir. *Mesnevî*, *Bostân*, *Gülistân*, *Maktû’-t-Tayr*, *Îlâhinâme*, *el-Ferec Ba’de’ş-Şidde*, *Hikâyât-ı Kırk Vezir* vb. daha birçok manzum ve mensur eser içerisinde çeşitli hikâyelere konu olan Gazneli ve Has Ayas, Şeyyâd

Hamza'nın *Dâsîtân-ı Sultân Mahmûd* isimli mesnevisi gibi müstakil eserlere de ilham kaynağı olmuştur.³¹⁶

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâyede ilk bakışta Gazneli Mahmud ve veziri Has Ayas arasındaki olaylara odaklanmış görünmektedir. Fakat bu hikâyede literatürdeki mevcut hikâyelerin büyük bir bölümünden farklı olarak öne çıkarılan Has Ayas değil de Gazneli Mahmud'un cariyesi konumundaki meçhul kadın kahramandır. Bahse konu hikâye bu yönüyle diğer anlatılardan farklı birtakım özgünlükler barındırmaktadır. Bu farklılıklar ve kaynak eserin hiçbir suretle zikredilmemesi nedeniyle mecmuadaki hikâyenin hangi kaynaktan istifade edilerek kaydedildiğini tespit etmek şu aşamada mümkün görünmemektedir.

2.3.3.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.3.3.1. Hikâyenin Özeti

Sultan Mahmud'un Has Ayas isminde bir veziri vardı. Bir gün Sultan Mahmud Has Ayas'a birçok ihsan ve ikramlarda bulunur. Fakat Sultan Mahmud'un bir diğer veziri Hasan Meymendî, kıskançlıkla karşı çıkar ve Sultan Mahmud'a niçin bu denli ihsanlarda bulunduğunu sorar. Sultan Mahmud, Has Ayas'ın kâmil bir kişi olduğunu söylemesi üzerine Hasan Meymendî bunu kabul etmeyerek Has Ayas'ı imtihan etmek ister ve eğer kazanırsa sultanın ikramlarına karşı çıkmayacağını belirtir. Sultan Mahmud bunu kabul eder. Ardından Hasan Meymendî; Has Ayas'a bir altın verir, o altınla bir koyun almasını, koyunu bir altına satmasını, altını geri getirmesini, koyunun bir yerinden bir şiş kebab getirmesini ve koyunu da canlı olarak getirmesini ister. Bunun üzerine Has Ayas, derin düşüncelere dalar ve ne yapacağını bilemez. Padişah'tan izin alarak Yenişehir'den çıkar ve bir âlim aramaya başlar. Yolda bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyara nereden gelip nereye gittiğini sorar. İhtiyar

³¹⁶ Gazneli Mahmud hikâyelerine odaklanan ve bu hikâyeler arasındaki etkileşimin değerlendirildiği kapsamlı bir çalışma için bk.: Halime Çavuşoğlu, "Gazneli Mahmud Hikâyelerine Bir Bakış ve Gazneli Mahmud'un Menkıbevi Kişiliğine İlişkin Bazı Tespitler", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.63, Aralık 2019: 377-342.

pazarcılık yaptığını ve köylü olduğunu söyler. Has Ayas ve ihtiyar bir müddet beraber yürürler. Bir süre sonra Has Ayas, ihtiyara: “Bir hayli yorulduk, gel biraz sen beni götür; sonra biraz da ben seni götüreyim.” deyince ihtiyar onun deli olduğunu düşünerek kendisinin ihtiyar olduğunu ve onu taşıyamayacağını söyler. Biraz yürüdükten sonra bir ormana varırlar. Has Ayas, ihtiyara bu kez de: “Ey baba, gel bu ormana iki girelim; dört çikalım.” der. Bunun üzerine ihtiyar yine içinden onun deli olduğunu düşünerek bu teklifi de kabul etmez. Bir müddet daha beraber yürüdükten sonra bu kez de henüz başak hâlinde olan bir gök ekin karşlarına çıkar. Has Ayas yine ihtiyarak dönerek: “Ey baba; şu gök ekini sahibi yedi mi yemedi mi acaba?” deyince ihtiyar onun deli olduğuna kesin kanaat getirerek henüz başak hâlinde ekinin yemek için uygun olmadığını söyler. Fakat Has Ayas, sahibinin bu gök ekini yediğini söyler.

İhtiyar adamın köyde beraber kaldığı akıllı bir kızı bulunmaktaydı. İhtiyar bu yaşadıklarını düşünerek Has Ayas’ın onunla evine gelmesinden korkar ve köyün ucuna varınca Has Ayas’tan ayrılarak eve yalnız döner. Eve varınca babasının endişeli olduğunu gören kızı sebebini sorar ve ihtiyar yaşadıklarını anlatır. Bunun üzerine kız babasına o cümleleri ve soruları söyleyenin âlim bir kişi olduğunu zira bu sözlerin derin anlamlar taşıdığını belirtir. Daha sonra da; ‘biraz sen beni götür; sonra biraz da ben seni götüreyim’ cümlesindeki anlamın yürürken bir hikâye sen anlat, bir hikâye ben anlatayım; böylece yolun uzunluğunu hissetmeyelim olduğunu; ‘bu ormana iki girelim; dört çikalım’ cümlesiyle kastedilenin, bu ormandan iki değnek keselim demek olduğunu ve ‘şu gök ekini sahibi yedi mi yemedi mi acaba?’ sorusuyla kastedilenin ise, henüz ekin olmadan sahibinin satıp parasını yemesi olduğunu söyler. Ardından da babasından bu adamı bulup getirmesini ister. İhtiyar evden çıkarak Has Ayas’u bulup eve getirir. Akşam olunca yemeğe otururlar. Kız Has Ayas’a çorba getirir. Has Ayas, çorbayı içerken döker. Bunun üzerine kız, Has Ayas’a aklına takılan bazı meseleler olduğunu bu yüzden döktüğünü söyleyince Has

Ayas, Hasan Meymendî'nin koyun meselesini nakleder. Kız, bu meseleyi Sultan Mahmud'un veziri Has Ayas'ın çözebileceğini söyleyince Has Ayas kendisini tanıtır. Bunun üzerine kız şaşırır ve “davulun sesi uzaktan hoş gelirmiş” der ve Has Ayas'ın bu basit meseleyi çözmemesine şaşırır, ardından da kendisinin bunu çözebileceğini belirtir. Ama karşılığında bir şeyler vermesini ister. Has Ayas, eğer bu meseleyi çözerse kızı Sultan Mahmud'a alacağını belirtince kız kabul eder. Ardından Has Ayas, bunun nasıl çözüleceğini sorunca kız ona gidip bir altına çok yünlü irice bir koç almasını söyler. Has Ayas, gidip kızın istediği gibi bir koç alıp getirir. Kız, koçun yünlerini kırkar ve o yün ile süslü eşyalar yapar. Bu eşyaları götürüp pazarda bir altından daha fazlaya satarlar. Ardından bir şiş kebab pişirerek hem koçu hem kebap ve hem altını alıp Sultan Mahmud'a götürürler. Sultan Mahmud görünce tebrik eder. Fakat Hasan Meymendî, bu fikrin Has Ayas'a ait olamayacağını söyler. Bunun üzerine Sultan Mahmud, Has Ayas'ı sıkıştırarak nasıl çözdüğünü anlatmasını ister. Has Ayas, kız ile yaşadıklarını anlatır ve kızı bir hayli metheder. Sultan Mahmud, kıza hayran kalarak bu kızın kendisine alınmasını emreder. Fakat Has Ayas, kızın çok eşyalar istediğini söyler. Sultan, her istenilenin verilmesini ve bu Türk kızının alınmasını emreder. Sonunda kızı alıp Sultan Mahmud'la nikâhlarını kıyarlar ve geredeğe koyarlar. Fakat bu kez de Sultan Mahmud bazı şartları olduğunu zira kız için çok altın harcadığını söyler. Has Ayas şartların ne olduğunu sorunca Sultan Mahmud, bir keseye bin altın koyup mühürlediğini ve kendisinin Mekke'ye gideceğini söyler, döndüğünde bu bin akşenin iki bin olmasını ama mührün bozulmasını ister. İkinci şart olarak da bir Arap atı olduğunu ve kendisinin bu atla Mekke'ye gideceğini ama döndüğünde bu attan bir tayı/yavrusu olması gerektiğini söyler. Son şart olarak ise kıza kesinlikle yavaşmayacağını ama Mekke dönüşünde bu kızdan bir oğlu olmasını söyler. Bu şartları işiten Has Ayas, bunların mümkün olamayacağını söylese de kız tüm şartları kabul eder. Sultan Mahmud kalkıp hac için Mekke'ye yola koyulur.

Sultan Mahmud çıktıktan sonra kız kendisini bir şehzade kılığına sokar, güçlü atlar, bayraklar ve davullarla çıkar. Sultan Mahmud'un kafilesine yetişerek yakın bir yere konar ve askerlerine de kendisini Yemen padişahının oğlu olarak tanıtmalarını ve methetmelerini ister. Has Ayas, gece bu kabileyi fark eder ve kim olduklarını sorunca emrindekiler bu kafilenin Yemen padişahının oğlu olduğunu söylerler ve onu hayli methederler. Bunun üzerine Sultan Mahmud adamlarını göndererek satranç oynamak için onu davet eder. Şehzade kılığındaki kız gelir ve satranç için otururlar. Fakat kız bir nesne karşılığında oynamak ister ve parmağındaki yüzüğü çıkararak ortaya koyar. Sultan Mahmud da mecburen parmağındaki mühür yüzüğünü çıkarıp ortaya koyar. Bir süre oynarlar ve kız Sultan Mahmud'u yenerek yüzüğü alır ve döner. O gece saraya gelerek Sultan Mahmud'un bıraktığı keseyi açar, akçe daha koyarak keseyi tekrar kapatır ve aldığı yüzükle mühürler. Sabah olunca yine şehzade kılığında Sultan Mahmud'un otağına varır ve yüzüğü iade eder. Sultan Mahmud şaşırır ve gerek olmadığını söyler ama kız her galibiyette bir yüzük alması durumunda hazinesini bitireceğini belirtir. Bunun üzerine Sultan Mahmud yine satranç oynamak istediğini söyler. Kız bu kez de at üzerine oynamak ister ve yenmesi durumunda istediği atı alacağını şart koşar. Sultan Mahmud kabul eder ve yine oynarlar. Ama kız yine kazanır. Sultan Mahmud, kızın istediği atın verilmesini mirahora emreder ama özellikle kara Arap beygirinin ona gösterilmemesini belirtir. Atları kıza gösterirler ama kız hiçbirini beğenmez. En sonun Arap atı gözüne ilişir ve onu almak ister. Görevliler türlü bahaneler üretirler ama kız ikna olmayarak o özel atı alır gider. Sultan Mahmud, bunu duyunca çok öfkelenir ve ama vezirleri atını yüzük gibi tekrar iade edeceğini söyleyerek öfkesini dindirirler. Sabah olunca kız yine atı getirir ve Sultan Mahmud'a teslim eder. Sultan Mahmud, bu durumdan hoşlanır ve bir kez daha satranç oynamak ister ve karşılığında ne istediğini kıza sorar. Bunun üzerine kız, yenmesi durumunda özel cariyesini ona göndereceğini ve bir gece onunla yatması gerektiği, sonraki sabah da cariyesini tekrar iade etmesini söyler. Sultan bunu da kabul eder ve oynamaya başlarlar. Fakat bu kez, kız bilerek

yenilir. Ardından otağına yönelerek cariyesini akşam göndereceğini söyler. Gidip kendisini bir cariyeye suretine sokar ve gece Sultan Mahmud’a gelerek onunla birlikte olur. Sonraki sabah tekrar çıkıp gider ve o gün saraya döner. Saraya döndükten dokuz ay sonra bir oğlan doğurur. Sultan, şehzadenin aniden kaybolmasına şaşırır ve adamlarına sorar ama hiçbiri nereye gittiğini bilemezler. Ardından konakladığı yerden hareket ederek Mekke’ye gider.

Bir müddet sonra Sultan Mahmud, hac ibadetini tamamlayarak sarayına döner ve giderken söylediği ahitleri Has Ayas’a sorar. Akçeyi getirirler ve görürler ki bin akçe iki bin olmuş; mühür de bozulmamış. Ardından oğlan çocuğunu getirirler ve görürler ki Sultan Mahmud’a çok benzer. Daha sonra Sultan Mahmud’un Arap atına benzeyen tayı da görürler. Sultan Mahmud, çok şaşırır ve bu işin aslını kızı sorar. Kız, tüm yaptıklarını ve yaşadıklarını tek tek anlatır. Sultan Mahmud, takdir eder ve kızını haremine alır.

2.3.3.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Hikâyedeki olayların merkezinde Gazneli Sultan Mahmud bulunmaktadır. Tarihî kroniklerde Mahmûd-ı Gaznevî, Mahmûd-ı Zâbüli, Ebü’l-Kâ sım Yemînü’-d-devle ve emînü’l-mille Kehfü’l-İslâm Nizâmü’-d-dîn Gâ zî Mahmûd b. Sebük Tegin gibi isimlerle de anılan Sultan Mahmud, H.361 / M.971 tarihinde doğmuştur. Günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer alan Gazne bölgesinden neşet eden ve zamanla Horasan, Hârezm ve İran’ı da hâkimiyet altına alan Gazneliler Devleti (M.962-1186)’nin en büyük hükümdarı olarak kabul edilen Gazneli Mahmud, özellikle Hindistan’a yaptığı seferler ile İslâm dininin bu kıtada yayılmasına vesile olmuştur.³¹⁷ Sanatı ve sanatçıyı koruması, âdil ve insafî bir sultan olması nedeniyle İran ve Türk edebiyatlarında çeşitli vesilerle anılmış ve birtakım benzetmelere konu

³¹⁷ Erdoğan Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, *DİA*, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003: 362-365.

olmuş, özellikle Türk kültürüne özgü bir edebî geleneğin ortaya çıkmasında büyük katkıları olmuştur.³¹⁸

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâyede de âdil ve cömert bir padişah olarak gösterilen Sultan Mahmud, aynı zamanda eğlenceye meraklı bir sultan olarak da gösterilir. Hikâyede dikkat çeken diğer önemli bir nokta da Gazneli Mahmud'un hacca gitme isteğinin yansımalarıdır.³¹⁹ Dönem kaynaklarına ve edebî metinlerine de yansıyan bu durumun, burada değerlendirdiğimiz hikâyede de özellikle zikredilmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira her ne kadar birtakım olağanüstülükler de barındırsalar bu tür metinler zaman zaman tarihî bilgiler de sunmaktadırlar.

Hikâyede ismi açıkça belirtilen bir diğer şahsiyet de Hasan Meymendî'dir. Tam adı Ebü'l-Kâsım Şemsü'l-küfât Ahmed b. Hasen el-Meymendî, Gazneli Mahmud'un veziri ve sütkardeşidir. M.972 yılında doğduğu ve M.1032'de vefat ettiği düşünülen Hasan Meymendî, Gazneli Devleti ve İslâm dünyasının büyük vezirlerinden sayılmaktadır. İyi bir münşi olan Meymendî aynı zamanda edip, şair ve âlimleri korur, onlara saygı gösterirdi. Bazı kaynaklar Sultan Mahmud'un Bîrûnî ve Firdevsî ile soğukluk yaşamasının Meymendî'ye bağlamaktadırlar.³²⁰ Bu bilgi çalışmamıza konu olan hikâye ile beraber değerlendirildiğinde Hasan Meymendî'yi buna iten saikin kıskançlığı olduğu söylenebilir. Zira mecmuadaki hikâyede nakledildiğine göre Meymendî, Sultan Mahmud'un Has Ayas'a ihsanlarda bulunmasını çekemeyerek sultana mani olmaya çalışır ve Ayas'ın bunları hak etmediğini düşünür.

³¹⁸ Bu hususta dikkat çekici bazı çalışmalar için bk.: Sadık Armutlu, "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebî Gelenek", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002: 872-880; Ahmet Kartal, "Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebî Faaliyetler Üzerine Düşünceler" **Bilig Dergisi**, S.17, Yıl 2001: 55-70; Ahmet Kartal, "Gazneliler Dönemi Türk Kültürü ve Türk Dili Üzerine Düşünceler", **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, C.2, TDK Yay., Ankara 2004: 1685-1724; Azmi Bilgin, "Gazneliler Döneminde Dil ve Edebiyat (962-1183)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I, S.43, Yıl 2002: 338-342.

³¹⁹ Kartal, "Gazneliler Dönemi Türk Kültürü ve Türk Dili Üzerine Düşünceler" **agm.**, s.1697.

³²⁰ Erdoğan Merçil, "Meymendî", **DİA**, C.29, TDV Yay., İstanbul 2004, s.504.

Burada değerlendirdiğimiz hikâyede söz konusu edilen şahıslardan biri de Has Ayas'tır. Kaynaklarda daha ziyâde *Ayaz* veya *Eyaz* şeklinde zikredilen bu kişi hakkında birtakım tutarsuz bilgiler de nakledilmektedir. Kaynakların bazıları Ayas'ı Gazneli Mahmud'un kölesi olarak verirken bazıları ise onu vezir olarak zikrederler. Hikmet İlaydın'a göre Ayas, Gazne hükümdarı Mahmud'un çok sevdiği zeki bir köle olup Mahmud'un ölümünü takip eden karışık devirlerde mühim bir rol oynamış, M. 1042 veya M. 1057 yılında vefat etmiştir.³²¹ Çalışmamıza konu olan hikâyede de Ayas'ın vezir olduğu bildirilir. Ayrıca Ayas'ın Gazneli Mahmud'a olan yakınlığı nedeniyle diğer vezirler tarafından kıskanılması ve bu nedenle saraydan uzaklaştırılmak istenmesi de hikâyede çeşitli vesilerle ima edilir.

Hikâyede isimleri ve görevleri açık şekilde belirtilen bu üç şahsiyet dışında olayların merkezinde yer alan ama ismi zikredilmeyen bir kadın kahraman da bulunmaktadır. İhtiyar bir köylünün firaset sahibi ve bilgin bir kızı olarak takdim edilen ve Has Ayas vasıtasıyla Gazneli Mahmud'la yolları kesişen bi cariyeye olarak takdim edilen söz konusu kadın gerçek kimliği mevcut hikâyeden tespit etmek oldukça zor görünmektedir. Hikâyede bu şahıslar dışında çeşitli vesilelerle kimlikleri ve isimleri meçhul muhtelif karakterler de zikredilmektedir. Fakat bu şahısların tamamı hikâyedeki olayların arkaplanındaki yardımcı kahramanlar olarak yer almışlardır.

2.3.4. Sultan Süleyman ile Füsûnî-zâde Hekîm Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 81b-89b varakların arasında Kanûnî Sultan Süleyman ve bir hekim arasında geçtiği belirtilen bir hikâye nakledilmiştir. Burada söz konusu bu hikâye detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

³²¹ Hikmet İlaydın (çev.), **Bostan – Sadi**, MEB Yay., İstanbul 1993, s.409.

2.3.4.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Hikâye içerisinde eser adı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmezken söz konusu hikâye mecmuada, “*Kitâb-ı Hikâyât-ı ‘Acâ’ib Masnû‘ât-ı Ğarâ’ib-i Şâd-kâm Hikâyetlerinüñ Pek Laţîf[i]dir Sultân Süleymân ile Füsûnî-zâde Hekîm* (Sevinçli kişilerin garip sanatları ve acayip hikâyelerinin pek latiflerinden olan Sultan Süleymân ve Füsûnî-zâde Hekîm hikâyesi)” ifadeleriyle takdim edilir. Buradan da anlaşılacağı üzere bu ibare bir başlık veya eser isminden ziyade bir tavzih/açıklama görünümündedir. Bu ifadenin hikâyenin aslından mı alındığı yoksa mecmua derleyicisi tarafından mı ilave edildiği malumumuz değildir. Ayrıca bu açıklamaya dikkat edildiğinde nakledilen hikâyenin Hikâyât-ı Acâ’ib Masnû’ât-ı Ğarâ’ib-i Şâd-kâm isimli bir hikâye kitabından alındığı anlamı da anlaşılabilir. Fakat bu çıkarıma göre yaptığımız taramalarda *Hikâyât-ı Acâ’ib Masnû’ât-ı Ğarâ’ib-i Şâd-kâm* isimli herhangi bir esere tesadüf edemedik. Hikâyenin başında alt başlık gibi verilen *Sultân Süleymân ile Füsûnî-zâde Hekîm* ibaresi metnin içeriğiyle uyumludur. Şahsi kanaatimize göre bu başlık hikâyenin içeriğinden hareketle mecmua derleyicisi tarafından konulmuştur.

Müellif konusunda da hikâyenin hiçbir yerinde herhangi bir bilgi yer almaz. Ayrıca hikâyenin telif tarihi de bilinmemekle beraber metnin sonunda 19 Şevval 1149 tarihi kayıtlıdır. Bu tarih miladi 20 Şubat 1737 tarihine tekabül etmektedir. Fakat bu tarihin hikâyenin telif tarihi mi yoksa mecmuaya kaydedildiği tarih mi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Kuvvetle muhtemel bu tarih derleyicinin hikâyeyi kaydettiği tarihtir. Zira mecmuaya kaydedilen metinlerin tarihî teselsül ile kaydedildikleri dikkat çekmektedir.

2.3.4.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Hikâyenin konusu temel olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın nikris hastalığı, bu hastalıktan kurtulma serüveni ve daha sonra meydana gelen birtakım olaylardır. Bu nokta Kanuni'nin söz konusu hastalığı ile ilgili bilinenleri ve arşiv belgeleri ile tarih kitaplarına yansımalarını nakletmek yerinde olacaktır. Yavuz Sultan Selim'in oğlu ve Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Sultan Süleyman, Batı'da Muhteşem Doğu'da ise Kanuni önadlarıyla tanınmakta olup M.1520-1566 yılları arasında hükümdarlık sürmüştür. Kanuni kırk altı yıl ile Osmanlı Devleti'nin en uzun süre tahtta kalan padişahıdır. Kaynakların ittifakla naklettikleri bilgiye göre Kanuni ömrünü büyük bir bölümünde nikris adı verilen bir hastalığa müptela olmuştu. Hatta ömrünün ve saltanatının son yıllarında hastalığı iyice ilerlemiş, zaman zaman haremde çıkamayacak duruma gelmişti. Kanuni'nin bu hastalığıyla saraydaki bir hekim heyeti yakından ilgilenmiş, ağrısını dindirmek için çeşitli terkipler ve ilaçlar hazırlamışlardır.³²² Bir süre bu tabip heyetinin içersinde, hatta padişahın özel hekimi konumuna kadar yükselen Yahudi asıllı Moses bin Hamon isimli bir hekim de yer almıştı. Bu Yahudi tabip, afyonlu merhemlerle masaj yaparak padişahın acılarını dindiriyor ve çeşitli macunlar/terkipler hazırlıyordu. Burada değerlendirdiğimiz hikâye işte bu Yahudi tabip ve onun, padişahın hastalığı için tercih ettiği tedavi şekline karşı çıkan Füsûnî-zâde Hekîm arasında yaşanan olaylara ve padişahın nikris hastalığına odaklanmıştır.³²³

³²² Feridun Emecen, "Süleyman I", **DİA**, C.38, TDV Yay., İstanbul 2012, s.62-74. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatının ve saltanatının konu edinildiği monografik bir çalışma için bk.: Yılmaz Öztuna, **Kanûnî Sultan Süleyman**, KB Yay., Ankara 1989.

³²³ Kanuni Sultan Süleyman'ın nikris hastalığı konusuna odaklanan müstakil çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları için bk.: Ruşuklu Hakkı Üzel, "Kanunî Süleyman Zamanında Bir Tıbbî Müşavere: Kaysunî Zade ve Haman Oğlu", **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, C.IV, S.15, İstanbul 1940: 103-105; A. Süheyl Ünver, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni", **Kanuni Armağanı**, TTK Yay., Ankara 2001: 301-306; Metin Kunt, "Sultan Süleyman ve Nikris", **Muhteşem Süleyman**, ed. Özlem Kumrular, Kitap Yay., İstanbul 2007:93-99; Vural Genç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Nikris Hastalığına Atfedilen Farsça Bir Reçete", **Belleten**, C.LXXX, S.287, Nisan 2016:41-58.

Bu noktada hikâyede nakledilen bilgilerin sıhhatini/doğruluğu araştırmak ve bu metnin tarihî bir nakil mi yoksa kurmaca bir metin mi olduğu hususlarını ortaya koymak yerinde olacaktır. Bu maksatla tarihî kaynaklar ve vesikalar üzerinde yaptığımız taramalar neticesinde birtakım bulgulara rastladık. Mecmuadaki hikâyede nakledilen bilgilerle büyük benzerlik gösteren bir nakil Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli'nde de yer almaktadır. Atâyî'nin belirtilen eserinin 1633/1634 yıllarında tamamlandığı³²⁴ bilindiğine göre söz konusu eserde yer alan nakil, çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâyeden daha öncedir. Dolayısıyla mecmuada yer verilen hikâyenin müellifinin bu tarihî bilgiden haberdar olduğu kesindir. Hatta Atâyî'nin eserini görmüş olması da yüksek bir ihtimaldir. Zira Moses bin Hamon ile Füsûnî-zâde Hekîm arasında geçtiği belirtilen tartışmalar -bu kadar detaylı bir şekilde- başka hiçbir tarihî kaynakta zikredilmez. Mecmuada son olarak 1736 yılı kayıtlı olduğuna göre mecmua derleyicisinin bu bilgiyi Atâyî'den dinlemiş olma ihtimali de mümkün görünmemektedir. Mecmuadaki hikâye Atâyî'nin naklettiği bilgilerle³²⁵ büyük

³²⁴ Nevîzâde Atâyî, **Hadâ'îku'l-Hakâ'ik Fî Tekmîleti's-Şakâ'ik**, (haz.: Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2017, s.156.

³²⁵ Bu nokta mecmuadaki hikâye ile Atâyî'nin eserinde naklettiği bilgiler arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha iyi anlaşılması adına Şakâ'ik Zeyli'nde aktarılan bilgileri burada vermek istiyoruz: "(...) *Nakl olunur ki pâdişâh-ı cihân Sultân Süleymân Hân maraz-ı nikrise mübtelâ ve pâ-yı ferkad-sâyları ukdedâr-ı zahmet ü 'anâ olup 'Hâmânoglı" didükleri Yehûdî tabîb müdâvâtında musîb olmayup gitdüğe veca'ı mümtedd ve hareketi müştedd oldukda Bâbü's-sa'âde Ağası Ca'fer Ağa ki ol asrda Ca'fer-i Bermekî gibi mürebbî-i erbâb-ı istihkâk ve lutf u mürüvvette meşhûr-ı âfâk idi, fırsat bulup bu vech ile pâye-i serîr-i hümayûna arz ider ki 'Kavm-i Yehûd-ı 'anûd adüvv-i dîn ve düşmen-i dîrîn-i Müslimîn iken ne revâdur ki kavline i'timâd ve rây-ı nâ-pâydârına istinâd olma. Ale'l-husûs şeh-zâde-i cüvân-baht-ı kâm-rân Bâyezîd Hân ilâcında izhâr-ı yed-i beyzâ ve ihyâ-yı âyîn-i Mesîhâ idüp Ma'lûl Emîr Efendi dâ'îlerinüñ mâdde-i ilâc-ı bih-bûdî ve mâye-i bünyân-ı vücûdî olan Kaysûnî-zâde bendeleri gibi sâlih ü mütedeyyin ve hâzık u mütefennin, mutatabbîb-i mücerrib hâlâ der-i devletde hâzır ve şeref-i hidmete muntazır ola, nabz-ı şerîflerini ol bî-dîne göstermek zimâm-ı ihtiyârı düşmen eline virmekdür. Hakkâ ki tahâret-i kâmile ve tasliye vü besmele ile ilâca mübâşir olan mü'min-i sâlihüñ edviyesinden ed'iyesi mü'essir ve me'sûrât ile mürekkeb olan müfredâtı her gûne maraza bire birdür.' Pâdişâh-ı âlem-penâh ağa-i hayr-hâh kelâmını isgâ eyleyüp 'Yehûdî ile iştirâk üzere hizmet itsünler.' diyü fermân-fermâ olduklarında Kaysûnî-zâde isti'fâ idüp i'tizâr ider ki 'Tâ'ife-i Yehûd hilekâr ve ilâc-ı selâtîn kesîrî'l-ahtârdur. Câ'iz ki mahzen bu bendelerine ihânet içün hıyânet idüp rûh-ı âlem olan sa'âdetlü pâdişâhımızuñ cevher-i mizâc-ı şerîflerin münkesir ve zülâl-i tab-ı latiflerin mütekeddir eyleye. Lâkin huzûr-ı pâdişâhîde akd-ı meclis olınsun. Bahs idelüm, tâ ki sâdık u kâzib ıyân ve müdde'î vü mutatabbîb nûr-ı subh-ı safâ gibi nümâyân ola.' diyü cevâb virdükde mes'ûlî karîn-i kabûl olup re'îsü'l-etibbâ olan Mehemmed Çelebi ve sâ'ir etibbâ-yı hâssa mahzarında*

benzerlik gösterse de birtakım farklılıklar da arz etmektedir. Hikâyede, Füsûnî-zâde Hekîm ile Yahudi tabip Moses bin Hamon arasında geçtiği belirtilen konuşmaların büyük bölümü Atâyî'nin eserinde yer almaz. Ayrıca hikâyede Yahudi tabibin ismi verilmezken söz konusu tabip Atâyî'nin eserinde Hâmânoğlu ve İbn Hâmân şeklinde geçmektedir. Farklılıklar sadece bunlarla da sınırlı değildir. Kanuni, vezir, Valide Sultan, Haseki Sultan, padişahın hizmetçileri vb. şahıslarla ilgili diyaloglar da Atâyî'nin bahse konu eserinde bulunmamaktadır. Bu durum, mecmua derleyicisinin yahut hikâye müellifinin bu olayı tahkiyevi bir şekilde anlatma ve kurmaca bir metin oluşturma niyetinde olduğunu gösterebilir. Ayrıca mecmuadaki hikâyede birtakım yanlışlıklar da bulunmaktadır. Şöyle ki, kaynakların ittifakla naklettikleri üzere Füsûnî-zâde Hekîm Mısır'dan İstanbul'a gelmiştir.³²⁶ Oysa hikâyede Füsûnî-zâde'nin Şam'dan geldiği belirtilmiştir.

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında mecmuada yer verilen hikâyenin tam anlamıyla orijinal bir hikâye olduğunu söylemek zordur. Anlaşıyor ki söz konusu metin tarihî bir olaydan esinlenilerek ve birtakım ilaveler yapılarak oluşturulmuş bir hikâye görünümündedir.

*şeyh-i mezbûr İbn Hâmân'ı ilâcında tahtı'e eyleyüp pâdişâhuñ dahı vicdânında hakikat-ı kelâmı zâhir ve re'îsün hükmî ile mütezâhir olup tekrâr Ca'fer Ağa huzûrında cem' olup müdde'âsını berâhîn-i akliye ve kütüb-i mu'tebereden menkûl mukaddimât-ı tıbbiye ile isbât ve Yehûdî'nüñ muğâltât-ı fâsidesini akâ'id-i kâsidesi gibi ibtâl itmekle ifhâm u ibhât ve kavâ'id-i mukannene ile ilzâm ü iskât eyleyüp ilâca mübâşeret eyledükde mizâc-ı şerîflerine muvâfık vâki olup kendüye ve evlâdına vazîfeler ta'yîn olunup İstanbul'da ve Edrine'de hâneler temlik olındı. Yehûdî bu iltifâtı görüp maraz-ı hasedden helâk ve levs-i vücûdından südde-i saltanat pâk oldı. Tetimme-i hikâye ve zamîme-i rivâyedür ki İbn Hâmân her bâr ki pâdiâh-ı cihânüñ kadem-i sa'âdet-tev'emlerini mess eyleyüp veca'ını iskâr idermiş. Huzûr-ı pâdişâhiye ibtidâ duhûlünde gurûr-ı iltifât-ı cihân-bânî ve nahvet-i Hâmânî ile âdet-i me'lûfesi üzere pâ-yı ferkad-pâye-i pâdişâhiyi mess itmek murâd eyledükde Kaysûnî-zâde vâkıf olup serîr-i âlem-masîre arz ider ki 'İbtidâ ellerini gasl idüp ba'dehu mübâşeret eylesün. 'Fî'l-hakika sâbûn ile muhkem gasl idüp mess eyledükde hâlet-i evveli zâ'il olup kat'â te'sîr ihsâs olunmaz. Bu vaz'-ı garîbüñ hikmetinden su'âl itdüklerinde Kaysûnî-zâde cevâb virür ki 'Ellerine efyûn tılâ idermiş. Teskîn-i veca' efyûnuñ hâssiyetidir. Ne ân ki bir hikmet-i hafiyesi ola. Belki elleri ka'b-ı şûmî gibi nâ-mübârek ve müstekreh ü müstedrekdür. Efyûnuñ kat'-ı veca'da nef'-i âciline mağrûr olup te'sîr-i semmiyetinde gâfil ve tahrîk-i mevâdd-ı fesâd itmesinden zâhil imiş.' diyü Yehûdî'yi tahcîl ü melâmet ve izhâr-ı firâset ü hazâkat eyleyüp sebeb-i rif'at-ı şânı ve bâ'is-i iştihâr-ı unvânı olmuş imiş (...)' bk.: Nevîzâde Atâyî, **age.**, s.671-672.*

³²⁶ Söz konusu bu kaynaklar için otuz altıncı dipnota bk.

2.3.4.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.4.3.1. Hikâyenin Özeti

Râviler şöyle rivayet etmişlerdir ki merhum Sultan Süleyman'ın ayaklarına bir hastalık isabet etmiş ve günden güne hastalığı şiddetlenmiştir. Dünyada her türlü ilaç ve hekimi denemelerine rağmen bir fayda bulamamış ve padişah haremde çıkamaz, divan yapamaz olmuştur. Veziri olan Köprülü-zâde bile aciz kalmıştı. Padişah Sultan Süleyman, dünyasından geçmiş ve acı çekmekten saltanatını dahi unutup vezirleri gözetemez olmuştur. Haremde otururdu. Haremde biri gezdiğinde; yere basmayın ayaklarıma acı veriyorsunuz, diye feryat ederdi. Veziri olan Koca Mehmed Paşa görür ki padişah dışarı çıkamaz ve ayaklarına ilaç bulamaz Şam tarafında veli mertebesinde olan Füsûnî-zâde isimli bir hekim v başarılı bir tabibi hatırlar. Vezir Koca Mehmed Paşa o sıralar Şam valisi olan kişiye bir mektup yazıp acil bir şekilde Füsûnî-zâde'yi saraya davet ettirir. Bunun üzerine Şam valisi o hekimi İstanbul'a gönderir. Füsûnî-zâde İstanbul'a girdiğinde veziriazam onu saygı ile karşılayıp konaklayacağı yere götürür. Daha sonra padişahın durumunu ona anlatır. Padişaha da Füsûnî-zâde hakkında bilgi verir. Bunun üzerine padişah vezire; “Ey vezirim, kim benim hayatımı kurtarabilir ki? Şam gibi bir yerden bir müslümana zahmet verip niçin getirttin? Allah senden razı olsun ama bilirsin ki dünyada hiçbir tabip yoktur ki bana ilaç bulsun. Benim işim Allah'a kalmıştır.” deyip ağlar Bu duruma vezir ile hekim bir hayli üzümler ve padişahla beraber onlar da ağlar. Daha sonra vezir tabibe; “Ey tabip, padişahımın hâlini gördün. Lutfeyle, gayret sende kaldı.” der ve “Allah vere de bir ilaç bulabilesin.” diye dua eder. Tabip de el kaldırıp âmin diyerek padişaha dualar ederek ayaklarına akmasına izin vermesi için ondan ricacı olur. Padişah ayaklarını hiç kaldıramazdı ve bir Yahudi hekim ona ilaç yapardı. Başka kimsenin elinden rahat etmezdi.

Padişah, vezirin hatırı için biraz açıp Füsûnî-zâde'ye ayağını gösterir. Bu esnada acısı daha da artar. Tabip padişahın ayaklarına bakar bakmaz düşünmeye

başlar ve “Padişahım, o Yahudi sana yanlış iş yapmış. Katile bedel afyon ile ovmaktan hastalık artmış ve canınıza kastetmiş. Afyon ile ovdukça acı biraz diner ama Allah göstermesin hastalık kemiğe bulaşmasın.” der. Bunun üzerine Sultan Süleyman’ın yakınındakiler; “Bu nasıl söz? Her gün o tabip geldikçe biz onun elinde hiç afyon görmedik.” diye çıkışır ve bu iddianın aslının olmadığını söylerler. Bu sözlerin ardından tabip başını meydana koyup padişahın önünde şart koyar ve “Beni bir yere gizleyin. O Yahudi geldiğinde eğer üzerinde afyon bulamazsam her sözüm yalan olsun.” der. Oradakiler bunu kabul edip tabibi saklarlar. Yahudi tabip her zaman ikindi vakti gelirdi ve akşama doğru padişahın ayaklarını ovup giderdi. Yahudi tabip her zamanki gibi geldiğinde Füsûnî-zâde’yi çıkarırlar ve Yahudi tabibin yanına getirirler. Füsûnî-zâde; “Ey dinsiz Yahudi, padişah rahat etsin diye ayaklarını afyon ile ovmak reva mıdır?” diye çıkışırken Yahudi tabip onu görür ve şaşkınlıkla mugalataya başlar; “Sen deli misin? Afyon buna zararlıdır. Kemiğe ve iliğe geçer, helak eder.” şeklinde karşılık verir. Bunun üzerine Füsûnî-zâde Yahudi tabibe; “Gel şimdi elini koklayayım, yalan mı gerçek mi bileyim.” der. Fakat Yahudi tabip elini çekip bunu kabul etmez. Bunun üzerine orada bulunan vezir Yahudi tabibe; “elini ver, görsün.” diye emreder. Yahudi mecburen elini verir. Koklarlar ve afyon koktuğunu anlarlar. Bunun üzerine vezir padişaha da koklatır ve gerçekten afyon koktuğunu anlarlar. Ama Yahudi tabip inkâr etmeye devam eder. Zira en başta afyon ile ilaç olmayacağını söylemişti. Füsûnî-zâde, Allah’a niyaza başlar; “Bu Yahudi’nin üzerinde afyon olmalıdır.” deyip her yerini ararlar. Lakin hiç afyon bulunmayınca şaşırırlar. Bunun üzerine Füsûnî-zâde’yi kötülemeye başlarlar. Zira hem dediği yalan çıkmış hem de onu Şam’dan büyük bir hekimdir diye huzura getirmişlerdi. Böyle olmasına çok üzülp burnundan kan gelir. Allah’a dua ederek burada mahcup olmamasını niyaz eder. Allah Füsûnî-zâde’nin bu duasını kabul eder. O Yahudi tabip, korkusundan başını aşağı eğmişken kulaklarının arkasına sakladığı afyon herkesin önünde yere düşüp kabahati meydana çıkar. Bunun üzerine padişah ve vezirin emriyle o Yahudi tabibi zindana atarlar. Padişah onu idam etmek ister ama

Yahudi'nin tanıdıkları onu kurtarmaya çalışırlar. Bu Yahudi tabip gibi başka bir Yahudi tabip de vardı. Üstat bir hekimdi. Daha önce padişaha hizmet etmiş ve padişahın deva bulması için çok çalışmıştı. Önceki Yahudi zindana atılınca padişah ikinci bir tabibin gelmesini istemişti. Bu kişi arasında husumet vardı. Birbirlerinin fırsatını gözetirlerdi. Ayrıca Frenk kâfirleri de padişahı sevmezlerdi. Zira onların ellerinden çok kaleler ve şehirler almıştı. Barış hâli vardı ama bu Frenk kralları padişahın hastalığını ve ilaç bulamadığını işitip o Yahudi'ye teslim olduğunu öğrenmişlerdi. O Yahudi tabibe bir varil Frengi altın gönderip padişahı afyon ile öldürecek olursa üç varil daha altın göndereceklerini söylemişlerdi. Bu durumu ikinci Yahudi tabip de duymuştu. Çünkü kendisine hizmet eden bir öğrencisi önceleri diğer Yahudi'nin yanındaydı. Bu ikinci Yahudi tabip, bu durumu vezire gizlice anlatır ama vezir bir şey demez. Zira Koca Mehmed Paşa yüce mertebeli bir kişiydi. Bu haber üzerine bir süre düşünen Koca Mehmed Paşa Füsûnî-zâde'nin nasıl bir tedavi yapacağını beklemeye karar verir.

Diğer taraftan Yahudi tabip zindana atılınca iş Füsûnî-zâde'ye kalır. Vezir Füsûnî-zâde'ye; “Ey hekim, şimdi padişahıma ilacın nedir?” diye sorar ve Füsûnî-zâde padişahın yanına gider. Ayağına bakar ve görür ki padişahın ayağındaki şiş yumuşamış, kan ve irin bağlamış. Padişaha; “O Yahudi afyon ile ayağınızı uyuturdu. Ben size bir macun yapayım, rahatlayıp uyuyun. Hem dua edip hacet namazı kılalım ve istihareye yatayım. Bakayım düşümde ne işaret olacak. Ona göre iş yapayım.” der. Bu sırada vezir de oradaydı. Padişah o macunu yemek istemez ama vezirini kıramadığı için zorla kabul eder ve macunu yiyip uyur. Tabip ile vezir sonraki gün seher vakti tekrar padişahın huzuruna gelip o geceki durumunu sorarlar. Padişah iyi olduğunu söyler ve “Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi” der. Bunun üzerine Füsûnî-zâde tekrar dua edip gece istihare ettiği ve rüyasında ona, ‘padişahın iki bacağına öpmezsen o iyileşmez’ denildiğini aktarır. Ama padişah dokunulmasını istemez. Vezir araya girerek tabibin yüce bir kişi olduğunu ve evliyalar soyundan

geldiğini belirterek tabibin ayağını öpmesi için padişahıtan ricacı olur. Bu sırada Füsûnî-zâde ağzında neşter gizlemişti. Vezirin ısrarına dayanamayan padişah bu isteğe razı olur. Füsûnî-zâde, padişaha ayağını yerinden kıpırdatmamasını tembih eder ve Allah’a dua ederek padişahın iki ayağını öper gibi yapıp ağzındaki neşterle hızlıca bacaklarına neşter vurur. Bunun üzerine padişah bir ah çeker, aklı başından gider.

Diğer taraftan padişahın annesi, bu tabibin gelip ilaç yapacağını duymuştu. Haseki Sultan ile validesi bir perde çekip arkasından olanları izliyorlardı. Padişahın böyle ah çektiğini ve acıdan bayıldığını görünce öldü zannedip veziri çağırırlar ve ona; “Ey zalim, sen böyle bir adamı padişahı öldürsün diye mi Şam diyarından getirttin?” deyip ardından padişahın yakın hizmetçilerinden Silahdâr Ağa’ya; “Gidin cellât getirin ve bu zalimin başını kesin.” der. Padişahın Haseki’si akıllı biriydi ve padişahın bu Haseki’den bir şehzadesi vardı. Bu kadına Zîver Haseki derlerdi. Haseki Sultan, Valide Sultan’a; “Biraz sabredin. Bu iyi bir tabibe benziyor. Onu öldürmek ile istediğimiz olmaz.” deyince Valide Sultan biraz teskin olur. Bu yaşananlardan sonra Füsûnî-zâde neşteri ağzından çıkarıp iki leğen getirtir ve padişahın ayaklarını iyice sıkar. Ayaklarından o kadar cerahat çıkar ki ayakların şişi inip önceki hâline döner. Daha sonra tabip ayaklarına fitil ve merhem koyup ayaklarını sarar. Biraz sonra padişahın aklı başına gelince görür ki önceki gibi elemi yoktur. Kaç aydan beri ayaklarını kaldırmaya kudreti yokken şimdi ayaklarına can gelmiş, ağrıdan ve acıdan bir şey kalmamış, şişler inmiş ve rahatlık gelmişti. Ayağa kalkıp dışarı çıkan padişahı Valide Sultan bu şekilde görünce gayet mutlu olur. Kurbanlar kestirir, fakirlere sadaka verir ve köleleri azat eder. Hatta Hînî İsmail bile bu dönemde azat olmuştur. Padişah gelip oturunca sağlığına şükreder. O sırada vezir Yahudi tabibi getirip Frenklerden altın aldığını, padişaha hıyanet ettiğini söylemek ister. Bu ihanetin cezası hemen verilirken diğer sadık Yahudi tabibe ulufeler verilir ve sarayın yeni tabibi olarak tayin edilir. Padişah, Füsûnî-zâde’yi ise kendi özel

hekimbaşısı ve nedimi yapar. Ona ve vezire yeni saraylar yaptırır ve hazinelerini arttırır. Hatta tabibe cariyeler ve hizmetçiler bile hediye eder. Bu olaydan sonra padişah Füsûnî-zâde'yi bir an bile yanından ayırmaz. Ne zaman padişahın ayakları kötü olsa Füsûnî-zâde macunlar yapıp ona yedirirdi.

Yukarıdaki olaydan sonra tabip kırk gün padişahın dışarı çıkmasına izin vermez. Çeşitli menkıbeler anlatarak onu sarayda tutar. Bu tabip fasîh ve belîğ biriydi. Kış mevsiminden sonra bahar gelince padişahın hastalığı tamamen geçmiş ve bağa bahçeye seyrana çıkmaya başlamıştı. Bazen Füsûnî-zâde'yi de beraberinde götürürdü. Yine bir gün padişah Edirne veya İstanbul bahçelerinde mermer üzerinde oturup nedimleriyle sohbet ederken bir anda onu bir titreme tutar ve üşüdüm der. Bunun üzerine Füsûnî-zâde mermer kirişleri altındaki su ve yılan sebebiyle böyle olduğunu söyler. Fakat Füsûnî-zâde'nin padişaha bu denli yakın olmasını kıskanan bazı nedimler ve hizmetçiler padişahı hasta edip ikisi arasında ihtilaf çıkarmayı düşünürler ve tabibe; “Ey hekim, bir yalan söyle ki inanılsın. Sen beden ilmini bitirip şarkıcılığa da başladın.” derler. Bunun üzerine padişah bu kıskançlara çıkışır.

Sultan Süleyman, akıllı, kadirşinas ve İslam devletlerini koruyan bir padişahı. Her yere görevliler tayin edip ulufe ve bahşış dağıtırdı. Hatta Rumeli'ne ve diğer yerlere beylerbeyi gönderir ondan sonra da halka bu beylerin nasıl hükmettiklerini sorardı. Halkın her türlü durumunu sorar, haber isterdi.

Yukarıdaki olaydan sonra Füsûnî-zâde ile nedimler arasında biraz tartışma olur. Padişah yerinden kalkıp Füsûnî-zâde'nin iddiasından emin olmak ister ve oradaki hizmetçilere emreder, mermerleri kırdırır. Birkaç adam mermerleri kırınca görürler ki siyah taş üzerinde bir siyah yılan yatar. Yılanı öldürüp taşı kaldırır ve temiz, berrak bir su olduğunu görürler. Bunun üzerine Füsûnî-zâde ile tartışanlar ondan özür dilerler. Füsûnî-zâde'nin böyle güzel işleri vardır ve başka yerlerde kitapları da vardır. Padişah bu olay üzerine ona başka hil'atler giydirip itibarını arttırır.

2.3.4.3.2. Hikâyedeki Şahıslar ve Bu Şahısların Tarihteki Yerleri

Burada mecmuaya kaydedilen hikâyede yer verilen şahıslar ve bu şahısların gerçek kimlikleri hususlarına değinmek istiyoruz. Daha önce nakledildiği üzere söz konusu hikâye temelde Kanuni Sultan Süleyman ve onu nikris hastalığından kurtaran Füsûnî-zâde namı tabibe odaklanmaktadır. Kanuni, hikâyede çeşitli yönleriyle zikredilir. Sultan Süleyman, padişah, sultan vb. şekillerde zikredilen Sultan Süleyman'ın "Kanuni" önadı metinde hiçbir suretle zikredilmez. Bununla beraber Sultan Süleyman'ın hastalığı dışında onun çeşitli meziyetleri de öne çıkarılır. Örneğin metnin son bölümünde nakledildiğine göre Gazi Sultan Süleyman, akıllı, kadirşinas ve İslam devletlerini koruyan bir padişaktır. Kanuni, her yere görevliler tayin edip yoksul halkına ihsanlarda bulunurdu. Ayrıca yöneticilerinin nasıl hükmettiğini öğrenmek için halkla konuşur, onlar hakkında bilgiler edinirdi. Bu düşünceler elbette kişisel görüşleri yansıtmaktadır. Fakat başta Osmanlı kronikleri olmak üzere Kanuni hakkında bilgi veren tarih kitaplarının hemen birçoğunda benzer düşüncelere rastlamak mümkündür.³²⁷ Ayrıca mecmuadaki hikâyede dikkat çekici bir diğer bilgi de Kanuni'nin hastalığı sonrasında Edirne veya İstanbul'da bağ, bahçelerde gezmeye çıktığı bilgisidir. Burada müellif yer konusunda emin değildir. Bu nedenle metinde söz konusu bilgiyi; *"(...)bir gün bir rivâyetde Edirne bağçelerinden ola yâhûd İstanbul'da ola yine seyre gidüp(...)"* şeklinde verir. Her ne kadar hikâye müellifi tereddütle söylemişse de tarihî kaynaklarda nakledildiği üzere Sultan Süleyman, sık sık Edirne'ye gidip orada bir müddet vakit geçirirdi.³²⁸

Hikâyenin başkahramanı esasında Füsûnî-zâde namı tabip ve hekimdir. Metinde Şam'dan İstanbul'a gelerek padişahın nikris hastalığını iyileştirdiği ve onun iltifatlarına mazhar olarak çeşitli makam ve kazançlar elde ettiği yazılmış olsa da tarihî kaynaklarda söz konusu tabip hakkında bazı farklı bilgiler de görülmektedir.

³²⁷ bk.: Öztuna, *age.*, s.128-132.

³²⁸ Öztuna, *age.*, s.128.

İlk ve belki de en önemli farklılık tabibin ismi ile ilgilidir. Metinde genellikle Füsûnî-zâde ve yer yer de Füsûnî şeklinde zikredilen tabibin, tarihî kaynaklarda zikredilen önadı Kaysûnî-zâde'dir. Anlaşılacağı üzere mecmuadaki hikâyede bir nokta ve bir harflik büyük bir hata dikkat çekmektedir.³²⁹ İlk etapta sehven olabileceğini düşündüğümüz bu hatanın hikâyenin tamamında bu şekilde kaydedilmesi bilinçli bir tercih gibi görünmektedir. Zira metinde Füsûnî-zâde ismi toplam otuz beş yerde geçmesine rağmen hiçbir yerde Kaysûnî şeklinde okunabilecek bir imlâ kullanılmamıştır. Özellikle tarihî kaynaklarda ittifakla Kaysûnî-zâde şeklinde geçmesi bunun bilinçli bir tercih olduğu görüşümüzü destekler niteliktedir. Fakat bilinen tarihî bir olayı farklı bir isimle nakletmenin neden tercih edilmiş olabileceği yahut bununla neyin/nelerin amaçlandığı şu aşamada malumumuz değildir. Bu durumu sadece özgünlük arayışı şeklinde açıklamak iyi niyetli bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle, söz konusu yanlış veya bilinçli tercihin nedenlerini araştırmak müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek kadar ilginç görünmektedir. Burada söz konusu hikâyede nakledilen ismin Kaysûnî-zâde olduğunu varsayarak söz konusu şahsiyet hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz.³³⁰ Tam adı ve künyesi *Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Kû sînî el-Mısırî* olan Kaysûnî-zâde Kahire'de Memluk sultanlarına hekimlik yapan ve bu hususiyetleriyle tanınan bir aileye mensup olup 1512 yılında Kahire'de dünyaya

³²⁹ Söz konusu bu farklılığın daha iyi anlaşılması adına her iki ismi de Arap harfleriyle vermek istiyoruz:

Füsûnî-zâde : فسوني زاده

Kaysûnî-zâde: قيسوني زاده. Bazı kaynaklarda قيسوني زاده şeklinde de geçmektedir. bk.: Ahmet Özel, "Kaysûnî-zâde", *DİA*, C.25, TDV Yay., İstanbul 2002: 105-107.

³³⁰ Kaysûnî-zâde hakkındaki bilgiler şu çalışmalardan istifade edilerek verilmiştir: Nevîzâde Atâyî, *age.*, s.671-672; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C.1, (haz.: Bekir Sıtkı Baykal), KB Yay., Ankara 1981, s.324; Ahmet Özel, "Kaysûnî-zâde", *DİA*, C.25, TDV Yay., İstanbul 2002: 105-107; Ahmet Hulûsi Köker, "Mısırlı Hekimbaşı Kaysuni-zade Mehmet Efendi'nin Hayatı", *Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen 'Kaysûnî-zâde Mehmed Efendi ve Ankara'lı Şair Hekim Nidâî Kongresi' Tebliğleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1990: 1-7; Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşı Kurumu ve Hekimbaşılar*, AKM Yay., Ankara 1999, s.32-41;

gelmiştir.³³¹ Kaynaklarda genellikle Kaysûnî-zâde künyesiyle geçen Bedreddin Muhammed, Tarih-i Selânikî’de farklı olarak İbn-i Kaysûn şeklinde anılır.³³² Mısır doğumlu olan Kaysûnî-zâde Bedreddin hakkında en geniş bilgiyi veren Nev’îzâde Atâyî’dir. Fakat Atâyî ilgili eserinde söz konusu hekimin adını yanlışlıkla Mahmut olarak kaydetmiş daha sonra kaleme alınan kaynakların büyük çoğunluğu da bu yanlış devam ettirmişlerdir. Peçevî Tarihi’nin Sultan Süleyman ve Sultan Selim Han dönemindeki hekimler bölümünde ise bu tabibin ismi kaynakların birçoğundan farklı ve doğru olarak Hekim Bedreddin Mehmed şeklinde geçer. Kaynaklarda nakledildiğine göre Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken Kaysûnî-zâde Bedreddin’in babasını da beraberinde İstanbul’a götürmüş fakat Bedreddin henüz küçük yaşta olduğu için Mısır’da bırakılmıştır. Ataları gibi tıp sahasında kendini geliştirerek iyi bir tabip olan Kaysûnî-zâde Bedreddin, Mısır Kadısı Mâlul Emîr Efendi’nin Anadolu Kazaskeri olması üzerine onunla beraber gitmiş ve bir şekilde Şehzade Bayezid’le tanışarak onu ağır bir hastalıktan kurtarmış, bu sayede de Anadolu topraklarında şöhret bulmuştur. Bu sırada Kanuni Sultan Süleyman da nikris (gut) hastalığına müptela olmuş ve onunla Hâmânoğlu isimli bir Yahudi tabip ilgilenmekteydi. Bu Yahudi hekimi güvenilir ve başarısız bulan Bâbüssaâde ağalarından Cafer Ağa, Kanuni’nin hastalığıyla ilgilenmesi için Kaysûnî-zâde Bedreddin’i İstanbul’a getirtmiş ve padişaha takdim etmişti. Padişah, Yahudi hekimle ortak çalışmaları şartıyla Cafer Ağa’nın talebini kabul etmişti. Fakat Kaysûnî-zâde Bedreddin, Yahudi hekimi güvenilir bulmadığından ortak çalışmayı kabul etmeyerek padişahı tek başına tedavi eder. Bu sayede padişahın iltifatlarını kazanan Kaysûnî-zâde 1562 yılında da hekimbaşı olur. Kanuni’nin son seferi olan Sigetvar seferinde de yanında olan Kaysûnî-zâde Bedreddin, bu seferde padişahın vefat etmesi üzerine onu mumyalamış ve bir süre cesedinin bozulmasının önüne

³³¹ Özel, “Kaysûnîzâde”, *agm.*, s.105.

³³² Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, (haz.: Mehmet İpşirli), TTK Yay., Ankara 1999, s.38.

geçmiştir. Kanuni döneminin en saygın hekimlerinden olan Kaysûnî-zâde'nin 1569 yılında vefat ettiği bildirilir.

Kaynakların ittifakla naklettiğine göre Kaysûnî-zâde Bedreddin başarılı bir tabip ve hekim olup döneminin önemli âlimleri arasındadır. Ayrıca başta Peçevi Tarihi olmak üzere birçok kaynakta da özellikle belirtildiği gibi Kaysûnî-zâde Bedreddin, Kanuni'nin büyük ilgi ve iltifatlarına mazhar olmuş bir tabiptir.³³³ Bu noktada mecmuadaki hikâye ile tarihî kaynakların naklettiği bilgiler büyük ölçüde örtüşmektedir. Bazı kaynaklarda Kaysûnî-zâde'nin edebî yönüne de dikkat çekilmektedir. Atâyî, onun şairliği hakkında birtakım olumsuz değerlendirmeler yapsa da Arapça şiir söylemeye muktedir bir şahsiyet olduğunu belirtir.³³⁴ Mecmuadaki hikâyede de Kaysûnî-zâde Bedreddin'in fasîh ve belîğ bir şahsiyet olduğu vurgulanırken onun bedîî kitapları olduğu da nakledilir (vr.88a.-89b.). Bazı kaynaklarda ona atfedilen eserlerin varlığı düşünüldüğünde hikâyedeki bu bilginin de doğru olduğu söylenebilir.

Kanuni ve Kaysûnî-zâde'den sonra hikâyedeki bir diğer kahraman da isim belirtilmeyip Yahudi tabip şeklinde söz konusu edilen şahsiyettir. Her ne kadar hikâyede tam ismi zikredilmemişse de bu tabip daha önce de belirtildiği üzere Moses bin Hamon'dur. Kaynaklarda Musa bin Hamon/Hamun, Hâmânoglu ve İbn Hâmân gibi isimleriyle zikredilen tabip, Sultan Bayezid'in saray hekimi olan Jozef Hamun'un oğlu olarak 1490 yılında doğmuş ve ataları gibi hekimlik mesleğinde kendini geliştirmiştir. Döneminin önemli tabiplerinden olan Moses bin Hamon, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle saray hekimliği de yapmıştır. Yahudi asıllı olmasına rağmen işinde iyi olduğu için padişahın özel hekimliğini yapacak kadar onun ilgisini ve güvenini kazanmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre M. 1554

³³³ Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.324.

³³⁴ Atâyî, Kaysûnî-zâde hakkında bu bilgiyi verirken bu şahsiyetin Türkçe konuşmaya muktedir olmamasına rağmen bazı kimselerin Kaysûnî-zâde'nin tıp konulu manzum Türkçe kitabının olduğunu söylemelerine anlam veremez ve bu bilginin yanlış olduğunu belirtir. bk.: Nevîzâde Atâyî, *age.*, s.673.

yılında ölmüştür.³³⁵ Tıp tarihiyle ilgili kaynakların ittifakla belirttiğine göre Hamon'un özellikle dış tababetine dair yaptığı çalışmalar, bu alana büyük katkılar sunmuştur.³³⁶

Burada değerlendirdiğimiz hikâyede zikredilen şahsiyetlerden biri de vezir Köprülü-zâde'dir. Hikâyenin en başında Kanuni'nin hastalığından bahsedilirken Köprülü-zâde'nin bu hastalığa çare bulmakta aciz kaldığı belirtilir. Oysa burada büyük bir yanlış vardır. Zira başta Köprülü Mehmed Paşa olmak üzere Köprülü-zâde'lilerin Osmanlı devlet yönetiminde etkili ve aktif oldukları dönem 17. yüzyıldır. Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa, Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa, Köprülü-zâde Hüseyin Paşa (Amca-zâde) ve Köprülü-zâde Numan Paşa gibi bu aileye mensup şahsiyetlerin tamamı 17. yüzyıl döneminde görev yapmış vezirlerdir.³³⁷ Bu tarihî gerçekliğe rağmen çalışmamıza konu olan hikâye müellifinin yahut mecmua derleyicisinin neden bu yanlışla düştüğü üzerinde kafa yorulması gereken bir husustur. Buna göre hikâye müellifinin tarihî bilgiden yoksun bir şahsiyet olma ihtimali en güçlü neden olarak görülmektedir.

Hikâyede yanlış bilgi nedeniyle hatalı şekilde zikredilen bir diğer isim de Koca Mehmed Paşa'dır. Metinde dört yerde zikredilen ve vezir olduğu belirtilen Koca Mehmed Paşa'nın gerçekte kim olduğu malumumuz değildir. Fakat hikâyede başka bir vezirin isminin yanlışlıkla veya bilinçli bir tercihle bu şekilde kaydedilmiş olduğu aşîkârdır. Zira hikâyede nakledildiğine göre Kaysûnî-zâde'yi Kanuni'ye takdim eden ve ikisi arasında aracılık yapan kişi Koca Mehmed Paşa'dır. Oysa tarihî

³³⁵ Söz konusu şahsiyet hakkında daha evvel birtakım bilgiler verildiğinden tekrara düşmemek adına burada fazla detay sunulmayacaktır.

³³⁶ Ahmet Zeki İzgöer (haz.), **16. Yüzyıl Osmanlı Tabibi Musa Bin Hamon ve Dış Tababetine Katkısı**, Zeytinburnu Belediyesi Yay., İstanbul 2012; Arslan Terzioğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Saray Hekimi Musa bin Hamun'un Dış Tababetine Dair Türkçe Eseri ve Bunun Türk ve Avrupa Tababeti Tarihi Bakımından Önemi", **Bifaskop**, S.2, Yıl 1981:15-20.

³³⁷ Köprülü ailesinin Osmanlı Devleti'ndeki konumu ve etkileri hususunda bk.: Vahit Çabuk, **Köprülüler**, KTB Yay., İstanbul 1988; Ömer Köprülü, **Osmanlı Devletinde Köprülüler**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1943.

kaynaklarda bu kişinin Bâbüssaâde Ağası Cafer Ağa olduğu kayıtlıdır. Ayrıca Osmanlı tarihinde “Koca Mehmed” önağıyla bilinen tek sadrazam M.1429-1438/9 tarihleri arasında sadarette kaldığı belirtilen *Amasyalı Hızırđanişmendođlu Koca Mehmed Nizâmüddin Paşa*’dır.³³⁸ Kanuni döneminden çok önceleri görev yapan söz konusu sadrazamın bahse konu metinde kendine nasıl yer bulduğu merak konusudur. Bu durum değerdendirdiğimiz metin yazarının tarihî bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olabilir.

Hikâyede zikredilen bir diğer isim de Hürrem Sultan’dır. Kanuni Sultan Süleyman’ın zevcesi ve II. Selim’in annesi olan Hürrem Sultan, Kanuni dönemi ve belki de tüm Osmanlı tarihinin en kudretli ve etkili kadınlarından biridir. Osmanlı kroniklerinde daha ziyade Haseki Sultan ismiyle anılan Hürrem³³⁹, çalışmamıza konu olan metinde de Haseki Sultan ismiyle konu edilir. Yine tarihî ve biyografik metinlerle ortak olmak üzere burada değerdendirdiğimiz hikâyede Haseki Sultan, akıllı ve mutedil biri olarak takdim edilir. Metinde Hürrem’in, padişahın annesini yani Valide Sultan’ı sükûnetle yatıştırdığı belirtilir. Hikâyede Kanuni’nin annesi Valide Sultan şeklinde zikredilirken isim verilmemiştir. Her ne kadar isim zikredilmese de bilindiği üzere Kanuni’nin annesi Ayşe Hafsa Sultan, Osmanlı tarihinin de ilk valide sultanlarından birisidir.³⁴⁰ Bu bağlamda metinde Valide Sultan şeklinde zikredilen kadın Kanuni’nin annesi Ayşe Hafsa Sultan’dır. Hafsa Sultan, hikâyede Kanuni’nin üzerine titreyen ve sarayda nüfuzu olan bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ne Hürrem ne de Hafsa Sultan hakkında metinde çok fazla detay yer almaz; her iki sultan da birkaç cümleyle anılırlar.

³³⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.5, Türkiye Yay., İstanbul 1971, s.9; Nâzım Tektaş, *Sadrâzamlar*, Çatı Kitapları, İstanbul 2002, s.35.

³³⁹ Cahit Baltacı, “Hürrem Sultan”, *DİA*, C.18, TDV Yay., İstanbul 2012: 498-500.

³⁴⁰ Ali Haydar Bayat, “Hafsa Sultan”, *DİA*, C.15, TDV Yay., İstanbul 1997: 122-123. Ayrıca Osmanlı tarihinde valide sultanlık kurumu için bk.: Ali Akyıldız, “Vâlîde Sultan”, *DİA*, C.42, TDV Yay., İstanbul 2012: 494-499.

Bahse konu olan hikâyede kısa bir şekilde zikredilen ve anma şekli ilginç görünen şahıslardan birisi de İsmail isimli bir zattır. Hikâyede nakledildiğine göre Kanuni'nin iyileştiğini gören Valide Sultan, kurbanlar kestirir, fakirlere sadaka verir ve köleleri azat eder. Hikâyeye göre İsmail isimli bu zat da bu vesileyle azat olan kölelerdendir. Bu bağlamda, söz konusu kişinin hem hikâye yazarı hem de halk arasında bilinen, tanınan bir kişi olduğu söylenebilir. Zira metinde “*hatta Hînî İsmail dahî o zamanda azat olmuştur*” ifadesi bu duruma işaret etmektedir.

Hikâyede yukarıda değinilen şahıslar dışında birkaç cümleyle anılan ve sadece unvanları yahut görevleri nakledilen başka şahıslar da geçmektedir. Silahdar ağa³⁴¹, cellât, nedimler, köleler, vs. bu şekilde zikredilir.

2.3.4.3.3. Hikâyede Zaman ve Mekân

Burada değerlendirdiğimiz hikâyenin hiçbir yerinde zaman zikredilmemiştir. Nakledilen olayların ne zaman yaşandığına dair bir bilgi verilmemekle beraber ancak hikâyenin başkahramanlarının hayatlarından hareketle birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Bu bağlamda, nakledilen hikâye Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat tarihi olan 7 Eylül 1566 tarihinden önce yaşanmış olmalıdır. Ayrıca kaynaklarda nakledildiği üzere Kanuni'nin nikris hastalığı 1550'den itibaren iyice şiddetlenmiş ve sultan için dayanılmaz bir hâle gelmiştir. Yine tarihî kaynaklarda zikredildiğine göre Kaysûnî-zâde Bedreddin'in padişaha takdim edilmesi, padişahın özel hekimi Yahudi Moses bin Hamon ile mücadeleye girmesi ve onun hilesini ortaya çıkararak sarayın ilgisini çekmesi 1553 yılında gerçekleşmiştir.³⁴² Bu tarihî bilgilerden hareketle

³⁴¹ Osmanlı sarayında padişahın şahsi silahları ve silahhanesinden sorumlu olan kişiler için kullanılan bir unvandır. Silahdar ağalar her zaman padişahın yanında yer alırlardı. bk.: Şerafettin Turan, “Silâhdar”, *DİA*, C.37, TDV Yay., İstanbul 2009: 191-193. Bu görevlilerin padişahlara yakınlığını gösteren minyatürlerin değerlendirildiği dikkat çekici bir çalışma için ayrıca bk.: Abdurrahman Deveci, “Osmanlı Minyatür’ünde Kızlar Ağası ve Has Oda Ağaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, Nisan 2016: 1024-1035.

³⁴² bk.: Bayat, *Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, age., s.35.

çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen hikâyede aktarılan olayların 1550-1566 yılları arasında gerçekleştiği kesin olarak söylenebilir.

Çalışmamıza konu olan hikâye, gerçek ve yaşanmış bir olaya dayandığı için hikâyede zikredilen yerler de çoğunlukla gerçek mekânlardır. Metinde İstanbul, Edirne ve Rumeli gibi şehir ve bölgeler çeşitli vesilelerle zikredilir. Bu şehirlerden İstanbul devlet merkezi ve sarayın bulunduğu yer olarak aktarılmışken Edirne ise Kanuni'nin dinlenmek ve eğlenmek için tercih ettiği bir şehir olarak takdim edilmiştir. Ayrıca hikâyenin başkahramanlarından Kaysûnî-zâde'nin geldiği yer olarak da Şam eyaleti zikredilmiştir. Fakat daha evvel belirtildiği üzere bu bilgi tarihî gerçeklikle uyuşmamaktadır. Zira tarihî ve biyografik kaynaklarda belirtildiğine göre Kaysûnî-zâde Bedreddin'in doğup büyüdüğü yer Mısır olup, İstanbul'a gelişi de Mısır üzerinden gerçekleşmiştir.

Metinde nakledilen iki ana olay iki farklı mekânda gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, Kaysûnî-zâde ile Yahudi hekim Moses bin Hamon'un tartışmaya girdiği ve Kaysûnî-zâde'nin padişahın hatalığını iyileştirdiği yer olan İstanbul'daki saraydır. Metinde belirtilen bu olayların sarayda gerçekleştiği belirtilirken sarayla ilgili çok fazla detay da verilmez. Metindeki ikinci olay ise nerede gerçekleştiği tam olarak belirtilmeyen Kaysûnî-zâde ile padişahın hizmetçileri arasında geçen kısa tartışmadır. Bu tartışmanın meydana geldiği yer konusunda hikâye müellifi emin değildir. Müellif bu olayı takdim ederken “*Edirne bahçelerinde ola yahut İstanbul'da ola...*” şeklinde ihtiyatlı bir yaklaşım sergiler. Şehir konusunda emin olmayan müellif, nakledilen olayın bir bahçede ve padişahın bir mermer üzerinde otururken meydana geldiğini belirtir. Metinde bu bilgiler haricinde başka hiçbir bilgi verilmez.

2.3.5. Harunu'r-Reşîd ve Ca'fer-i Bermekî Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuada Abbasi halifelerinden olan Harun Reşîd ile veziri Ca'fer-i Bermekî arasında geçtiği belirtilen bir hikâyeye de yer verilmiştir. Söz konusu hikâye mecmuanın 89b-97b varakları arasındadır. Burada bu hikâyeyi çeşitli yönlerden detaylı bir şekilde incelemek istiyoruz.

2.3.5.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Mecmuada söz konusu hikâye “Hikâyât: Hārūnu'r-Reşîdūn Vezîri Ca'fer-i Bermekîdür” serlevhasıyla takdim edilmiştir. Kuvvetle muhtemeldir ki bu isim, bahse konu mecmuanın mürettibi tarafından hikâyenin muhtevası gözetilerek tercih edilmiştir. Ayrıca hikâyenin hiçbir yerinde müellif hakkında bir bilgi de sunulmamıştır. Metnin sonunda yer alan ferağ kaydında ise H. 22 Şevval 1142 tarihi verilmiştir. Bu tarih M. 10 Mayıs 1730 tarihine tekabül etmektedir. Mecmuadaki metinlerin kronolojik bir teselsül ile kaydedildiği bilindiğine göre söz konusu bu tarih, bahse konu hikâyenin telif tarihinden ziyade mecmuaya kaydedildiği tarihe işaret etmektedir. Tüm bu bilgilere ve mecmuada sunulan sınırlı veriye göre burada değerlendirmemize konu olan hikâyenin müellifi ve telif tarihi şu aşamada malumumuz değildir.

2.3.5.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Hikâyenin konusu başlıktan da anlaşılacağı üzere Abbasi halifelerinden Harunu'r-Reşîd ve veziri Cafer-i Bermekî arasında cereyan eden birtakım olaylardır. Ayrıca yine hikâye içerisinde Harunu'r-Reşîd'in oğlu da çeşitli vesilelerle söz konusu edilir. Hikâye temel olarak insanlara yardım etmenin, onlara ihsanlarda bulunmanın faydalarına odaklanan öğretici bir metin görünümündedir. Müellif/anlatıcı Cafer-i Bermekî'ye odaklanan çeşitli olayları naklederek yardımlaşmanın önemine vurgu yapar.

Hikâyenin muhtevasını değerlendireceğimiz bölümde detaylı olarak verileceği üzere Bermekî ailesi Abbasiler döneminde başta vezirlik olmak üzere çeşitli makamlarda bulunan ve dolayısıyla devlet yönetiminde bir hayli rol oynayan bir ailedir. Bundan dolayıdır ki Bermekî ailesiyle ilgili çeşitli halk hikâyeleri anlatılagelmiş ve söz konusu aile çeşitli vesilelerle Arap, Fars ve Türk şiirinde de konu edilmiştir. Başta mensur hikâye külliyyatları olmak üzere, divanlar, mesneviler vb. edebî mahsuller tarandığında bu durum açıkça görülebilir.³⁴³ Fakat özellikle mensur ve sözlü olarak halk hikâyeleri şeklinde nesilden nesile aktarılan bu tür hikâyeler zamanla birtakım değişikliklere uğramakta ve olayların özgün şekli kaybolmaktadır. Bu nedenle yazma eser kütüphanelerindeki mensur hikâye külliyyatların söz konusu bu hikâyelerin farklı varyantları karşımıza çıkmaktadır. Örneğin çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen Harunu'r-Reşîd ve veziri Cafer-i Bermekî hikâyesi odaklı yaptığımız taramalar neticesinde Abdullah Bahâyî Efendi'nin Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi³⁴⁴ ile Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi'nde³⁴⁵ Bermekî ailesi ve Ca'fer-i Bermekî ile ilgili birtakım hikâyeler nakledilmesine rağmen çalışmamıza konu olan hikâyeye örtüşen bir nakil mevcut değildir. Bununla beraber, Abdullah Bahâyî Efendi'nin bahse konu eserinde burada değerlendirdiğimiz hikâyeye kısmen benzeyen kısa bir hikâye nakledilmiştir.³⁴⁶

³⁴³ Bermekî ailesinin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarına yansıyan yönlerine odaklanan bazı çalışmalar için bk.: Alper Sarıbaş, **Bermekîler İçin Arapça Söylenmiş Şiirler**, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 2015; Muvaffak Eflatun, "İslam Dünyasında Edebî Çevrelerin Ortaya Çıkışı Bağlamında Bermekî Ailesi ve Klasik Türk Şiirine Yansıması", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.21, Kış 2018: 699-721.

³⁴⁴ bk.: Tuncay Bülbül (haz.), **Abdullah Bahâyî Efendi - Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi**, TEZMER Yay., Kayseri 2018.

³⁴⁵ bk.: Tuncay Bülbül (haz.), **Celâl-zâde Sâlih Çelebi - Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi**, C.1, TEZMER Yay., Nevşehir 2017.

³⁴⁶ Söz konusu hikâye için bk.: Bülbül (haz.), Abdullah Bahâyî Efendi - Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi, **age.**, s. 47-49.

2.3.5.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.5.3.1. Hikâyenin Özeti

Eski zamanlarda Bağdat şehrinde Harunu'r-Reşîd'in cömert bir veziri vardı. Bu vezirin o kadar çok malı vardı ki miktarını Allah'tan başka kimse bilmezdi. Padişahın bir şehzadesi vardı. Bu şehzade vezir Ca'fer'i çok severdi. Her gün onunla dolaşır, ava çıkar, eğlence düzenlerdi. Bir gün bunlar sandala binip Şat ırmağında sandalın içinde eğlence tertip eder. Eğlenirken vezirin elindeki kıymetli kadeh ırmağa düşer. Denizciler hemen dalıp bulurlar ve vezire verirler. Ca'fer denizcilere çok altın verir. Fakat vezir derinden bir âh çeker. Şehzade bunun nedenini sorar. Bunun üzerine Ca'fer şehzadeyle olmasının kıskançlığa neden olacağını, bu yakınlığın padişaha yanlış anlatılacağını ve kendilerinin ayrılmak zorunda kalabileceklerine dair endişelerini nakleder. Bunun üzerine şehzade Allah o günü yaşatmasını diyerek dua eder ve eğlenmeye devam ederler. Gerçekten de padişahın yakınındaki hizmetçiler Ca'fer ile şehzadeyi kıskanıp; "Padişahım, bunlar daima eğlenirler. Fakat sizin tahtınızı ele geçirmek için fırsat kollarlar." derler. Ca'fer'i saraydan kovdurup onu öldürme planları yaparlar. Bu arzularını bir gün gerçekleştirirler ve Ca'fer'in evini basıp onu boğarak öldürürler. Cesedini de alıp bir yol üstüne asarlar. Cellât, Ca'fer'in üzerindeki elbiseleri çıkarıp alır. Ca'fer-i Bermekî'nin parmağında bir altıgen yüzük vardı. Cellât ne kadar uğraşsa da bu yüzüğü çıkarıp alamaz ve bırakıp gider. Ca'fer-i Bermekî'nin koruduğu bir şair vardı. Şair, Ca'fer'in ölümünü duyunca cesedin asılı olduğu yere gelip onu methederek ağlamaya başlar. Bu esnada Allah'ın hikmeti ile Ca'fer-i Bermekî parmağını hareket ettirince yüzük şairin önüne düşer. Şair o yüzüğü alıp bozdurur ve bir süre onunla geçinir.

Padişah ile şehzade de o yoldan geçerken şehzade lâlâsının asıldığını görür. Akli başından gider ve hemen saraya gelip bu olayın sebebinin öğrenmeye çalışır. Bunu dört askerin yaptığını öğrenir. Hemen o askerleri bulup öldürtür ve cesetlerini ayrı ayrı yerlere bıraktırır. Şehzade bir süre böyle hüznle yaşar. Bir müddet sonra

Ca'fer-i Bermekî'yi oradan indirip guslederler ve defnederler. Bağdat halkı o vezirin çok ihsanlarını gördüğü için kabrine varıp ona dualar ederler. "Sen suçsuzdun, padişah sana zulmetti." derler. Bunun üzerine padişah Ca'fer-i Bermekî'nin kabrinin ziyaret edilmesini yasaklar. Ama bir türlü engel olamaz. Bundan dolayı kabre ziyarete gelenleri yakalayıp kendisine getirmelerini emreder ve bu kişileri ibret için katledeceğini belirtir. Bunun üzerine orada bulunan üç askerden biri öne çıkıp; "Padişahım, sen vezirin bunlara yaptığı iyilikleri bilseydin zulüm etmezdin; ihsanda bulunurdun." deyince padişah o askere vezirin neler yaptığını sorar. Bunun üzerine asker Ca'fer-i Bermekî'den gördüğü iyilikleri anlatmaya başlar:

"Ben kötü durumdayken bir gün ona gidip hâlimi anlattım. O da bana bir ferman verdi ve beni vergi memuruna gönderdi. Ona gidip tüm ihtiyaçlarımı aldım. Hatta o fermanın aynısını yazarak çeşitli zamanlarda gidip ihtiyaçlarımı aldım. Bir gün vergi memuru bu hileyi anladı ve beni yakalayıp vezire götürdü. Vezir işin aslını sorunca itiraf ettim. Bunun üzerine Ca'fer-i Bermekî, bir deste kâğıt ve mürekkep getirtti ve o fermanın aynısını bana yazdırdı. Ardından ise bunlarla ihtiyaçlarımı görmemi istedi. Ayrıca kalem, kâğıt ve mürekkep bitince yine kendisine gelmemi emretti. Beni izzet ve ikramlarla serbest bıraktı. Ben o fermanlarla bin altın sermaye topladım. Bir daha da fermana ihtiyacım kalmadı. Suçlu iken beni bağışladı ve mutluluğuma vesile oldu. Bunu atam bile bana yapmaz." diyerek yaşadıklarını anlatır.

Bu esnada mecliste bulunan başka bir adam ağlamaya başlar. Padişah nedenini sorunca, bir gün Şam'a gitmek istediğini ve bunun için Ca'fer-i Bermekî'nin mektubuna ihtiyaç duyduğunu, Ca'fer'in bu isteğini yerine getirdiğini ve güzel bir mektup yazdığını söyler. Şam'a vardıklarında valiye mektubu verir. Şam valisi ile Ca'fer-i Bermekî'nin arası bozuktur. Hatta Şam valisi ondan nefret ederdi. Bu nedenler vali mektuba şaşırır. Çünkü bu adamın düşmanı olan Ca'fer-i Bermekî'nin mektubuyla gelmiş olabileceğine ihtimal veremez. Vali, durumun aslını

öğrenmek istediğini eğer doğru ise o adama sınırsız ikramlarda bulunacağını; yanlış ise de adamı cezalandıracağını bildirir. Ca'fer-i Bermekî'ye elçi göndererek aslını sorar ve doğru olduğunu öğrenince adamı hapisten izzet ve ikramlarla çıkarır. Özür dileyerek ona benzersiz kumaşlar hediye eder. Yanına adamlar verip Bağdat'a kadar eşlik etmelerini ister ve adamı Ca'fer-i Bermekî'ye teslim ederler. Bağdat'a varınca Ca'fer adama teşekkür eder ve Şam valisi ile barışmalarına vesile olduğunu söyleyerek ona ihsanlarda bulunur. Ayrıca kendisini veznedar yapar. Adam bu olayları anlattıktan sonra Ca'fer-i Bermekî öldüğü gün işten çıkarıldığını ve tüm malına el konulduğunu belirtir. Bunun üzerine padişah mallarının iade edilmesini emreder.

Ardından ise padişah üçüncü adamı çağırır ve ona Ca'fer-i Bermekî'nin ne ihsanlarda bulunduğunu sorar. Bunun üzerine o adam da yaşadıklarını anlatmaya başlar:

“Padişahım, ben iyi bir tacirdim. Hind'e ve Sind'e sefer edip gezerdim. Ama bir gün Basra tarafından gelirken Urban Araplar önümüze gelip tüm mallarımızı aldılar ve bizi üç kuruşa muhtaç ettiler. Zorlukla Bağdat'a geldim. Ama bir akçeye muhtaç oldum. Bir gün rüyamda Ca'fer-i Bermekî'ye gitmem gerektiğini söyleyen bir ses işittim. Bu ses Ca'fer'in kabrinde Kur'ân okumamı söylüyordu. Ben de bunun üzerine iki gece sabaha dek Kur'ân okudum. Üçüncü gece yine okurken gözlerime uyku geldi ve uyukladım. Rüyamda Ca'fer-i Bermekî'nin beyazlar iççinde geldiğini gördüm. Ca'fer muradımı sordu ben de ahvalimi anlattım. Ca'fer-i Bermekî, bir yerde bir hoca olduğunu ona selamıyla gitmemi söyledi. Eğer inanmazsa “bakla ahvalini ne çabuk unuttun” dememi istedi. Uyanınca o adama gittim. Hocanın fukaraya yardımda bulunduğunu gördüm. Selam verip oturdum. Hizmetçiler bana da akçe getirdiler ama ben akçe için gelmediğimi ve hocayla görüşmek istediğimi söyledim. Halk dağılıp işler bitince hoca ne için geldiğimi sordu. Ben de rüyadaki olayı anlatıp Ca'fer-i Bermekî'nin selamını ilettim. Bunun üzerine hoca, şimdilerde

bunun alışkanlık olduğunu ve herkesin ölü adamdan selam getirdiğini söyleyince ben ona bakla meselesini hatırlamasını söyledim. Bunun üzerine hoca bana bin flori verdi. Ama ben merakımdan ona bakla meselesinin aslını sordum. Bunun üzerine hoca yaşadıklarını anlatmaya başladı. Hoca, bir vakitler büyük bir tüccar olduğunu ama haramilerin onu soyduğunu ve kötü duruma düştüğünü belirterek evinin de hırsızlar tarafından soyulduğunu ve sokakata yaşamak zorunda kaldığını belirtir. Hoca, kış mevsimi gelince de komşularından bakla alıp satmaya başlar. Bu minval üzere yaşarken bir gün kış sertleşir ve dışarı çıkmaya hâl kalmaz. Ama hocanın eşi baklaları hazır etmiştir ve satılması gerekmektedir. Bunun üzerine hoca mecburen dışarı çıkar ve Ca'fer-i Bermekî'nin sarayının yakınlarına gelir. Ca'fer, pencereden onu görünce huzuruna getirtir. Vezir bu soğuk günde niçin çıktığını sorar. Hoca yiyecek ekmeği olmadığı için böyle yaptığını söyler ve tüm hikâyesini anlatır. Bu esnada vezir tüm baklaları yüz tabak ile padişaha göndertir ve hocadan eşinin durumunu sorar. Hocanın hikâyesini duyan Ca'fer-i Bermekî hayıflanarak kendi devrinde böyle olaylar olduğu için üzülür. Bu sırada, bakla ile giden tabaklar altınlarla doldurulmuş şekilde geri gelir. Vezir hepsini saydırır, yedi kese altın olmuştur. Yedi kese altın daha ister. On dört kese altını hocaya verir. Hatta üstündeki elbiseleri de çıkarıp ona giydirir. Ardından da onu iki hizmetçi ile evine gönderir. Hoca eve varınca bir de görür ki iki hizmetçi daha kapının önündedir. Haremne girince eşinin süslerle bezendiğini ve dört cariye hizmetçi verildiğini, dört odanın da vezirin ihsanlarıyla dolduğunu görür. Hoca bu şekilde bakla kıssasını adama anlatır. Hikâyeyi dinleyen adam bin altını alarak oradan ayrılır ve eski zenginliğine tekrar kavuşur. Üçüncü adamın hikâyesini de dinleyen padişah ve meclislikiler hep beraber ağlamaya başlarlar. Padişah o üç adama ihsanlarda bulunur. Çeşitli sadakalar vererek Ca'fer-i Bermekî'nin ruhuna bağışlar.

2.3.5.3.2. Hikâyedeki Şahıslar ve Kavimler

Burada değerlendirdiğimi hikâyede ana kahraman olarak Ca'fer-i Bermekî geçmektedir. M.767 yılında Medine'de dünyaya gelen Ca'fer-i Bermekî, bilindiği üzere Abbasi Devleti'nde aktif olarak rol oynayan Bermekî'ler ailesine mensup bir devlet adamıdır. Babası da Harunu'r-Reşîd'in vezirlerinde Yahya b. Hâlid'dir. İyi bir eğitim gören Ca'fer-i Bermekî, hayatının büyük bölümünü Abbasi sarayında geçirmiştir. Çeşitli yerlerde valilikler yapan Ca'fer Bağdat'taki Abbasi sarayından fazla uzaklaşmamış ve görevlerini büyük ölçüde yerine atadığı vekillerle yerine getirmeye çalışmıştır. Kaynaklarda bu durumun Ca'fer-i Bermekî'nin halifeye olan yakınlığından kaynaklandığı belirtilmektedir. Ayrıca bu bilgi ile hikâyede nakledilen bazı bilgiler uyusmaktadır. Her ne kadar hikâyede Ca'fer'in, Harunu'r-Reşîd'in şehzadesi ile sıkı bir dostluğu olduğu belirtilmişse de onun padişah ailesiyle olan yakınlığını göstermesi bakımından bu bilgi önemlidir. Ayrıca yine kaynakların naklettiğine göre Ca'fer-i Bermekî M.802 yılında hacca giderken Harunu'r-Reşîd yanına oğullarını da vermiştir. Bu hac ziyareti dönüşü M. 29 Ocak 803 yılında idam edilen Ca'fer-i Bermekî'nin neden idam edildiği hususu henüz tam olarak aydınlanmış değildir. Ancak bazı kaynaklarda Ca'fer ile Harunu'r-Reşîd'in kız kardeşi Abbâse arasında gizli bir aşk olduğu ve bu nedenle idam edildiği de belirtilmektedir.³⁴⁷ Çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâyedeki olaylar ayrıntılı nakledilmese de Ca'fer'in saraya yakınlığı, öldürülme şekli, cömertliği, yardımseverliği gibi hususiyetler tarihî hakikatlere aykırı görünmemektedir. Hikâyede de bu özellikleriyle söz konusu edilen Ca'fer'in ayrıca şairlere hâmilik yaptığı da hikâye içerisindeki bir olay vesilesiyle nakledilir.

Hikâedeki bir diğer önemli kahraman ise Harunu'r-Reşîd'dir. M. 766 yahut 763 yılında doğduğu belirtilen M.786-809 yıllarında padişahlık yapan Abbasi

³⁴⁷ Hakkı Dursun Yıldız, "Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî", *DİA*, C.7, TDV Yay., İstanbul 1993, s.4; Sami Okan Köse, *Hârûnürreşîd Döneminde Bermekîler*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Hatay 2020, s.57-62.

halifelerindendir. Döneminde başta Bizans olmak üzere çeşitli ülkelerle savaş yapmak zorunda kalan Harunu'r-Reşîd, gerek yaptığı yenilikler gerekse kültür ve sanat alanındaki katkıları nedeniyle Abbasi hânedanının en İslâm dünyası dışında en fazla tanınan siması olmuştur. Harunu'r-Reşîd'e gelinceye dek Bermekî ailesi Abbasi sarayında çok güçlü idi. Harun zamanında da başta Ca'fer-i Bermekî olmak üzere bu etkilerini devam ettiren Bermekî'lerle halife Harunu'r-Reşîd'in arası bir müddet sonra açılmış ve Harunu'r-Reşîd, Ca'fer'i öldürterek diğer aile üyelerini ise hapse atarak Bermekî egemenliğine son vermiştir. Fakat devlet adamı yetersizliğinden birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmış ve onların eksikliğini daima hissetmiştir. M. 809 yılında Tus şehrine sefere giden Harunu'r-Reşîd burada hastalanarak vefat etmiştir.³⁴⁸ Kaynaklarda büyük çoğunluğunda müspet olarak nakledilen ve özellikle bilim, kültür ve sanata yaptığı katkıları öne çıkarılan Harunu'r-Reşîd çalışmamıza konu olan metinde daha ziyade zalim bir padişah olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira hikâyede nakledildiğine göre Harun, Ca'fer-i Bermekî'ye zulmederek onun öldürülmesine sebep olmuştur. Ayrıca zamanla kabrinin ziyaretini dahi yasaklamış ve ölüsüne de saygısızlık yapmıştır. Fakat hikâyenin sonlarına doğru Harunu'r-Reşîd'in gerçeği fark ederek Ca'fer'e saygı duyduğu ve onun adına ihsanlarda bulunduğu belirtilir.

Hikâyedeki bir diğer kişi ise Harunu'r-Reşîd'in şehzadesi olarak takdim ediler şahsiyettir. Hikâyenin giriş kısmında sözü edilen bu şehzadenin ismi hiçbir suretle zikredilmemiştir. Kaynakların naklettiğine göre eşleri ve cariyelerindne birçok evladı olan Harunu'r-Reşîd'in bu hikâyede söz konusu edilen oğlunun hangisi olduğu hususunda bir tahminde bulunmak şu aşamada zordur. Fakat bazı kaynaklar Harunu'r-Reşîd'in oğlu el-Me'mûn'u, Ca'fer-i Bermekî'nin gözetimine verdiği belirtilmiştir. Ca'fer, el-Me'mûn'a hocalık yapmış ve onun eğitim ile yakından

³⁴⁸ Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", *DİA*, C.16, TDV Yay., İstanbul 1997, s.258-261.

ilgilenmiştir.³⁴⁹ Bu bilgilerden hareketle hikâyede sözü edilen şehzadenin el-Me'mûn olduğu düşünülebilir. Fakat yine de bu fikre ihtiyatle yaklaşılmalıdır. Söz konusu şehzade, hikâyede sadece Ca'fer-i Bermekî ile olan yakınlığı ve beraber düzenledikleri eğlence meclisleri vesilesiyle anılır. Ayrıca yine metinde nakledildiğine göre şehzade Ca'fer'in öldürülmesinden sonra bir hayli üzülmüş ve onu öldürenlerden intikam almıştır.

Bu üç şahsiyet dışında olayların kahramanları olarak zikredilen üç kişi daha bulunmaktadır. Fakat hikâyede söz konusu bu kişilerin kimler oldukları ve isimleri zikredilmemiştir. Söz konusu bu üç kişi sadece Ca'fer-i Bermekî'nin kendilerine yapmış olduğu yardımları anlatırlar. Ayrıca bu üç kişiden üçüncüsü Ca'fer'in yaptığı iyilikleri naklederken başka bir kişiyi de olaya dâhil eder. Hoca olarak takdim edilen ve Ca'fer'in bakla satıcısı iken ihsanlarda bulunduğu bir adam olarak zikredilen bu kişinin de ismi anılmaz.

Burada değerlendirdiğimiz hikâyede ayrıca Şam valisi ve bir şair de çeşitli vesilelerle anılır. İsim verilmeden zikredilen bu kişilerden Şam valisinin Ca'fer-i Bermekî'nin düşmanı olduğu fakat daha sonra barıştıkları belirtilir. Şair ise Ca'fer'in ölümü nedeniyle duyduğu üzüntü ile söz konusu edilir. Bu bilgi ile Ca'fer-i Bermekî'nin birtakım şairlere hâmilik yaptığını öğrenebilmekteyiz. Zira bu bilgi, Ca'fer-i Bermekî'nin biyografik kaynaklardaki hayat öyküsüyle örtüşmektedir.

Hikâyede kavim olarak ise sadece Arap kavmi zikredilir. Bir tacirin Basra taraflarından gelirken Urban Araplar tarafından saldırıya uğradığı ve mallarına el konulduğu belirtilir. Urban adı verilen Arap aşiretleri, çöllerde yaşayan bedeviler olarak bilinmektedir. Tarih boyunca gerek hac yolları gerekse ticari yollar üzerinde

³⁴⁹ bk.: Nahide Bozkurt, "Me'mûn", *DİA*, C.29, TDV Yay., İstanbul 2004, s.101; Köse, *agt.*, s.59

tehlike oluşturan urban isimli bu kabileler³⁵⁰ çalışmamıza konu olan metinde de bu hususiyetleriyle zikredilir.

2.3.5.3.3. Hikâyede Zaman ve Mekân

Burada değerlendirmeye çalıştığımız Harunu'r-Reşîd ve Ca'fer-i Bermekî hikâyesinde nakledilen olayların ne zaman yaşandığı belirtilmemiştir. Bununla beraber söz konusu hikâye kahramanlarının yaşadıkları dönem dikkate alınarak bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Bu bağlamda hikâyenin başkahramanı konumundaki Ca'fer-i Bermekî'nin M. 803 yılında idam edildiği bilindiğine göre mecmuada nakledilen olaylar da bu tarih ve öncesine aittir. Ayrıca hikâyede iç içe geçmiş şekilde anlatılan olay örgüsünün tam olarak kaç yılda gerçekleştiği de bilinmemektedir.

Hikâyede mekân olarak ise birkaç yer zikredilmiştir. Şehir olarak Abbasi Devleti'nin de merkezi konumundaki Bağdat şehri ile bu dönemin en önemli şehirlerinden Şam şehri çeşitli vesilelerle zikredilir. Ayrıca Basra, Hind ve Sind gibi şehir ve bölgeler de çeşitli vesilelerle anılır. Fakat metinde bu şehir ve ülkelerin özellikleri ile ilgili hiçbir bilgi verilmez. Şam şehri zikredilirken validen söz edilerek söz konusu şehrin valiler tarafından idare edildiği ima edilir. Hikâyedeki olayların büyük kısmı Bağdat'ta geçmektedir. Ayrıca metinde Ca'fer-i Bermekî ile şehzadenin eğlenmek için Şat Irmağı'na gittikleri ve burada sandal üzerinde bir eğlence meclisi tertip ettikleri nakledilir. Her ne kadar metinde bu ırmak “Şat” şeklinde verilmişse de söz konusu ırmak, *Şattülarap* ismiyle bilinen ve Irak'ın güneyinde Dicle ve Fırat'ın

³⁵⁰ Söz konusu kabilelerin yaptıkları artık o kadar normalleşmiştir ki Osmanlı Devleti'nde hacı kervanlarını bedevilerin tecavüz ve saldırılarından korumak üzere, hacıların yolları üzerinde bulunan bazı kabilelere her yıl *urban sürresi* adı altında paralar verilirdi. bk.: A. Latif Armağan, “XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Yıl 2000, s.77; Seyfeddin Şahin, *H.1192/M.1778-1779 Tarihli Urban Surre Defteri: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Afyonkarahisar 2014, s.9-10.

birleşmesiyle oluşan nehirdir.³⁵¹ Hikâyedeki bir cümlelik bilgi kırıntısından hareketle Şattülarap nehrinin eğlence maksatlı geziler için tercih edildiği söylenebilir. Hikâyede özellikle ticaretle ilgili olaylar nakledilirken Hind, Sind ve Basra gibi hususiyetle zikredilir. Zira bilindiği üzere Hindistan ve günümüzde Pakistan'ın bir eyaleti konumundaki Sind³⁵² ve Basra tarih boyunca ticaret için önemli noktalar olmuşlardır. Bahse konu hikâyede de bu hususiyetleriyle anılırlar.

2.3.6. Padişah ile Lokman Hekim Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 98a-101a varaklarında bir padişah ile Lokman Hekim arasında geçtiği belirtilen bir hikâye nakledilmiştir. Tamamı mensur olan bu hikâyeyi burada farklı yönlerden ele almak istiyoruz.

2.3.6.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Önceki ve sonraki metinler dikketle incelendiğinde aynı kaleminden çıktığı belli olan hikâyenin özgün isminin ne olduğu bilinmemekle beraber metnin girişinde kırmızı renkli mürekkep ile “*Hikâyet olunur zamân-ı evâ ’ilde bir ulu pâdişâh var idi*” ibaresi yer almaktadır. Bu ifade, görüldüğü üzere bir başlıktan ziyade mensur hikâyelerin girişlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bir başlangıç cümlesidir. Kırmızı renkli mürekkebin tercih edilmesi, öyle sanıyoruz ki hikâyeleri birbirinden ayırt etmek ve bu noktada okuyuculara da yön vermek maksadıyladır.

Mecmuadaki bu hikâyenin müellifi de malumumuz değildir. Metnin hiçbir yerinde müellif hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bahse konu hikâye mecmuadaki mevcut şekliyle eksik bir hikâyedir. Zira hikâyenin sonu tamamlanmamış ve anlatılan olay yarıda bırakılmıştır. Mecmuada hikâyenin son cümlesinden sonra birkaç varaklık kısmın boş bırakılması bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Mecmua derleyicisi, söz konusu hikâyeyi daha sonra tamalayacağını

³⁵¹ Şattülarap nehrinin coğrafi, tarihî ve kültürel bakımdan konumunun irdelendiği bir yazı için bk.: Mustafa L. Bilge, “Şattülarap”, *DİA*, C.38, TDV Yay., İstanbul 2010: 381-382.

³⁵² bk.: Azmi Özcan, “Sind” *DİA*, C.37, TDV Yay., İstanbul 2009, s.242.

düşünmüş olmalı ki birkaç varak boş bırakmıştır. Mecmua derleyicisinin ömrünün vefa etmemesi yahut kaynak eserde de bir eksikliğin olması Lokman Hekim ile ilgili bu hikâyenin yarım kalmasının nedenleri olabilir. Fakat burada özellikle belirtmek istediğimiz bir ihtimal daha düşünülebilir. Şöyle ki hikâyenin kesildiği nokta anlatılan olay itibarıyla ilginç görünmektedir. Hikâyede padişahın iyileşmesi için öz oğlunun kendi gözleri önünde öldürülmesi, kanından ve cesedinden merhemler yapılarak padişaha sürülmesi gerektiği belirtilir. Padişah ise hastalığının acısına dayanamayarak bunu kabul etmek zorunda kalır. Mecmuada tam bu noktadan sonrası kayıtlı değildir. Dolayısıyla böylesine acı bir olayı nakletmemek mecmua derleyicisinin bilinçli bir tercihi de olabilir. Fakat tüm bu düşünceler şu aşamada bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir. Hikâyenin telif tarihi ile ilgili de mecmuada hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

2.3.6.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Hikâye, bir padişahın hastalığı ve Lokman Hekim'in bu hastalık için tavsiye ettiği tedavi yöntemlerine odaklanmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere mecmuadaki şekliyle yarım kalan ve nasıl tamamlandığı bilinmeyen söz konusu hikâyenin farklı anlatılarına rastlamak mümkündür. Halk anlatısı şeklinde geniş bir coğrafyada çok sayıda hikâyesi nakledilen Lokman Hekim'in çalışmamıza konu olan hikâyesiyle büyük benzerlikler barındıran üç farklı anlatı bulunmaktadır. *Lokman Hekim'le İlgili Halk Anlatıları Üzerine Bir Araştırma* unvanlı çalışma³⁵³ sayesinde dikkatimizi çeken bu farklı anlatılarda da mecmuadaki hikâyeye benzer şekilde hastalığa yakalanan padişah ve tedavisi için oğlunu öldürme motifi dikkat çekmektedir. Lokman Hekim'le ilgili anlatıların kapsamlı şekilde değerlendirildiği bu çalışmamıza konu olan hikâyeye benzeyen üç anlatı bulunmaktadır. *Geyik Derisine Yazılan Vasiyet*, *Loğman ve Oğlu Zindana Salınır* ve *Loğman Ağlına*

³⁵³ Emine Serpil Koyuncu, *Lokman Hekim'le İlgili Halk Anlatıları Üzerine Bir Araştırma*, Balıkesir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Balıkesir 2014.

Heyran Galdılar başlıklarıyla nakledilen bu anlatılardan bir tanesi Türkiye Türkçesi diğer ikisi ise Azerbaycan Türkçesiyle aktarılmıştır.³⁵⁴

2.3.6.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.6.3.1. Hikâyenin Özeti

Eski zamanlarda bir ulu padişah vardı. Lokman Hekim bu padişah zamanına yetişmişti. Bu zâlim padişah daima halka zulmederdi. Halk çaresiz kalmıştı. Bir gün Lokman Hekim bu padişaha nasihat ederek halkına böyle zulmetmemesini söyler. Fakat padişah Lokman Hekim'in sözlerine kızıp onu kuyuya attırır ve kuyuyu da iyice kapattırır. Lokman, çok hikmet sahibi bir zattı. Yanında bir nesne gezdirir onunla ilaçlar yapardı. Ne zaman zor durumda kalsa bu nesneyi çıkarır onu koklar ve zorluktan kurtulurdu. Lokman Hekim'i kuyuya bıraktıkları vakit Lokman yine bu nesneyi koklar. Bir süre sonra onu kuyuya attıran padişah vefat eder ve yerine oğlu geçer. Bir zaman sonra da bu padişah bir hastalığa yakalanır. Hekimler ve tabipler onun hastalığına çare bulamazlar. Padişahın acısı gün geçtikçe daha da artar. Bir gün yine padişah acı çekerken vezir ona eğer Lokman Hekim olsaydı derdine çare bulurdu deyince padişah Lokman Hekim'i merak edip onun kim olduğunu sorar. Padişaha Lokman'ın ne yüce bir hekim olduğu anlatılır ve babası tarafından öldürüldüğü belirtilince padişah Lokman Hekim'i öldürdüğü için babasını akılsız olarak niteler. Bu sırada mecliste bilgin bir adam da vardı. Bu bilgin padişaha Lokman'ın Kur'ân'da methedildiğini söyler ve ölümün ondan uzak olduğunu belirtir. Bunun üzerine padişah hemen kuyunun kontrol edilmesini emreder. Birkaç adam kuyuya gider ve birini kuyunun içine sarkıtırlar. Bu adam, Lokman'ın sağ olduğunu ve burnunun yanında her zaman yanında taşıdığı terkinin bulunduğunu ve iki büklüm yatar vaziyette görür. Adamlar gelip padişaha müjde verince padişah vezirleriyle ve o bilgin adamla kuyunun başına varır. Padişah o bilginin kuyuya inmesini ister. Bilgin kuyuya inip Lokman'a haber verir. Lokman ise padişaha haber gönderip eğer

³⁵⁴ bk.: Koyuncu, *agt.*, s.274-304.

sağ çıkmasını istiyorsa isteklerinin yerine getirilmesini söyler. Lokman gözlerinin kırk kat kumaş ile kapatılmasını, kulaklarının tıkanmasını, pamuk üzerine konup yukarı alınmasını istemiştir. Ayrıca çıkarıldıktan sonra bir eve konup pamuk üzerine yatırılmasını, kırk gün on beş yaşlarında bir kız ve bir erkeğin görevlendirilmesini ve bunların sırayla ayak tabanlarını kendi ayaklarına dayamalarını, üçer bademden başlamak koşuluyla her gün bir badem arttırarak kırk gün badem yedirilmesini ve gözlerindeki bağların da her gün birer birer çözülmesini de istemiştir. Lokman Hekim'in bu istekleri yerine getirilir ve kırk gün sonunda iyileşen Lokman, padişaha gider. Padişah onu karşılayıp sohbet ederler. Daha sonra padişah derdini Lokman'a anlatır. Lokman ise bunun tek çaresinin olduğunu ve iyileşmek istiyorsa oğlunun gözleri önünde boğazlanıp, oğlunun kan ve cesedinden merhem yapacağını ve bununla iyileşebileceğini söyler. Bunu duyan padişah şaşkınlık ve kızgınlıkla karşılık verir ve böyle bir şey yapamayacağını, ölüme dahi razı olacağını belirtir. Bunun üzerine Lokman çıkıp gider. Bir süre sonra padişahın ağrıları daha da artar. Padişah bir kez daha Lokman Hekim'i çağırıp başka bir çaresi olup olmadığını sorar ama Lokman yine aynı şeyi söyler. Padişahı ikna etmek için de onun iyi olduğu sürece tekrar evlat sahibi olabileceğini ama kötü olursa oğlunun ona fayda vermeyeceğini belirtir. Bu esnada orada bulunan berber de Lokman'ı destekler. Bunun üzerine padişah ağrılara dayanamayıp oğlunun boğazlanmasını ama görmek istemediğini söyler fakat Lokman faydalı olabilmesi için gözünün önünde olmasını aktarır.

Mecmuadaki metin bu noktada sonlandırılmıştır. Sonraki varaklar boş bırakılmış olmasına rağmen hikâye daha sonra tamamlanamamıştır.

2.3.6.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Çalışmamıza konu olan hikâyenin başkahramanı tabâbet ilmindeki mahareti ve hikmet sahibi olması yönleriyle Kur'ân-ı Kerim'de de zikredilen Lokman Hekim'dir. Kur'ân'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü olan Lokman'ın ne zaman yaşadığı tam olarak bilinmemektedir.

Bununla beraber Kur'ân'da zikredilmesi ve Câhiliye şiirinde anılması nedeniyle onun Arap toplumu arasında bilinen ve tanınan bir şahsiyet olduğu düşünülmektedir. Nereli olduğu konusunda da farklı rivayetler bulunan Lokman zamanla hakkında efsaneler dahi türetilen bir karaktere dönüşmüştür.³⁵⁵

Hikmet sahibi bir şahsiyet olması ve oğluna verdiği öğütler nedeniyle hem klâsik Türk şiirinde hem de halk edebiyatı mahsullerinde sıklıkla zikredilen Lokman, çalışmamıza konu olan hikâyede de hikmetli bir tabip olarak takdim edilir.³⁵⁶ Onun tamamen kapalı bir kuyuda uzun yıllar aç ve susuz bir şekilde hayatta kalması Lokman'ın yukarıda da değinilen efsanevi yönünü göstermektedir.

Hikâyede Lokman Hekim dışında ismen zikredilen başka bir şahsiyet bulunmamaktadır. Bununla beraber Lokman'ı kuyuya atan ve onu kuyudan çıkaran iki padişah zikredilir. Bu padişahlardan ilki zalim olarak tavsif edilirken, ikincisi ise amansız bir hastalığa yakalanan ve hastalığına çare bulamayan bir padişah olarak anılır. Ayrıca hikâyede hasta padişaha Lokman Hekim'i anlatan, onun Kur'ân'da zikredildiğini ve ölümsüz olduğunu belirten bilgin bir âlim de çeşitli vesilelerle konu edilir. Fakat tüm bu şahsiyetlerin nerede ve ne zaman yaşadıkları, olayların hangi bölge yahut ülkede gerçekleştiği hususunda metinde hiçbir bilgi nakledilmez.

2.3.7. Kadı ile Hırsız Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 102b-108b varaklarında bağda/bahçede ibadet etmek isteyen bir kadı ile onu soymaya çalışan bir hırsız arasında geçtiği belirtilen bir hikâye nakledilmiştir. Varak kopmalarından dolayı eksik kalan ve tamamı mensur olan bu hikâyeyi –mecmuadaki şekliyle– burada farklı yönlerden ele almak istiyoruz.

³⁵⁵ Ömer Faruk Harman, "Lokman", *DİA*, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003, s.205.

³⁵⁶ Lokman Hekim'in edebiyata yansıyan yönüne odaklanan bazı çalışmalar için bk.: Ali Haydar Bayat, *Türk Kültüründe Lokman Hekim*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000; Mustafa İsmet Uzun, "Lokman (Türk Edebiyatı)", *DİA*, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003:206-208; Koyuncu, *agt*.

2.3.7.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Bir halk hikâyesi olarak farklı isimlendirmeler ve farklı şekillerde birçok varyantı bulunan Kadı ile hırsız hikâyesinin çalışmamıza konu olan mecmuadaki metni “Hikâyât: Hırsız kâdı[y]ı mes’ele ile şoyar” şeklinde bir giriş cümlesi ile başlar. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bu tabir bir isimden ziyade bir cümle görünümündedir. Kuvvetle muhtemel bu isim, mecmua derleyicisinin hikâyenin içeriğinden hareketle tercih ettiği bir ifadedir. Mecmuadaki metnin hiçbir yerinde hikâyenin müellifi hakkında bilgi verilmezken telif tarihi de belirtilmemiştir. Ayrıca bu noktada şu hususu da özellikle belirtmek isteriz ki mecmuadaki metin sayfa kopmalarından dolayı yarım kalmış bir metindir. Bu sebeple hikâyenin ferağ kaydı elimizde değildir.

2.3.7.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Burada değerlendirdiğimiz hikâye, bir kadı ile çeşitli hilelerle onu soymaya çalışan bir hırsız arasında geçen diyalog ve olayları ihtiva etmektedir. Mecmuada kadı ve hırsız şeklinde takdim edilen hikâyenin manzum ve mensur olmak üzere yazma eser kütüphanelerinde yüzlerce varyantı bulunmaktadır. Literatürde daha çok *Kadı ile Uğru Destanı/Hikâyesi*, *Kadı ve Haramî Hikâyesi* vb. isimlerle bilinen hikâyenin çalışmamıza konu olan mecmuadaki varyantı tamamen mensurdur.

Aslının Arapça yazıldığı düşünülen Kadı ile Uğru hikâyesi, önce Farsçaya ardından da Türkçeye tercüme edilmiştir.³⁵⁷ Bazı araştırmacılara göre bu hikâyenin kaynağı, Arap edebiyatının hikâye külliyatı konumundaki *el-Ferec Ba’de’ş-Şidde*’dir.³⁵⁸ Söz konusu hikâyenin Türkçe çevirileri çoğunlukla mensur olmakla

³⁵⁷ Şaban Doğan, “Yûsufu Meddâh’ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri”, *Turkish Studies*, C.7, S.3, Yaz 2012, s.987.

³⁵⁸ Eyüp Akman, *Uğru ile Kadı Hikâyesi (Kastamonu Nüshası)*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara 2012, s.12’den akt.: Doğan, “Yûsufu Meddâh’ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri”, *agm.*, s.987.

beraber Yûsuf-ı Meddâh³⁵⁹ ve Ruhsatî³⁶⁰ gibi şairler tarafından manzum çevirileri de bulunmaktadır. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında birçok varyantı tespit edilen bahse konu hikâyenin manzum ve mensur çevirilerinin bir kısmı İsmet Çetin tarafından kapsamlı şekilde karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³⁶¹

2.3.7.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.7.3.1. Hikâyenin Özeti

Harunu'r-Reşîd'in saltanat yıllarında yaşayan Muhammed b. Mefâtil isminde neredeyse tüm ilimlere vâkıf âlim bir kadı vardı. Bu kadı geceleri ibadetle ve tefsir, hadis, tarih kitaplarını mütalaa etmekle geçirirdi. Bir gece yine kitap mütalaası yaparken Hz. Peygamber'in "Namazın hayırlısı bağ ve bahçelerde kılınandır." mealindeki Hadîs-i şerîfleri dikkatini çeker ve bu hadîse uygun olarak bağa gitmek ister. Hemen giyinir ve katırına binerek yalnız başına şehre bir fersah uzaklıktaki bağa gider. Yolda giderken bir an bir ses işitir. Bu ses ona; "Dur ey adam!" demektedir. Kadı bu sese kayıtsız kalamayarak durur ve ona garip görünümlü bir adamın yaklaştığını görür. Elinde kılıç ve gürzle yaklaşan bu adam katırın yularından tutup; "Çabuk canını almadan katırını ve elbiselerini teslim et." diye seslenir. Kadı bu adamın sesinden korkarak cevap vermeye çalışır ve kadı olduğunu söyler. Hırsız ise yanına hiç kimse almadan böyle tehlikeli yollarda gece yarısı gezdiği için onu garipser. Kadı, sabahın yakın olduğunu söyler ama hırsız buna karşı çıkarak ehl-i ilm olmasına rağmen astronomi bilgisinin olmadığını ve henüz gece yarısı olduğunu belirtir. Buna karşılık kadı da Hz. Peygamber'in "Müneccimler cennete giremezler"

³⁵⁹ Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan 151 beyitlik bu metin dil hususiyetleriyle beraber bir çalışmaya konu olmuştur. bk.: Doğan, "Yûsufu Meddâh'ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri", **agm.**, s.985-1036.

³⁶⁰ Mesnevi nazım şekliyle nazmedilen 473 beyitlik bu metin de Doğan Kaya tarafından yayınlanmıştır. bk.: Doğan Kaya, **Ruhsatî'nin Uğru ile Kadı Hikâyesi**, Vilâyet Matbaası, Sivas 2009.

³⁶¹ bk. İsmet Çetin, **Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Uğru ve Kadı**, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 1988.

mealindeki sözlerini nakleder. Hırsız buna da karşılık verir; bu hadîsin gerçek olduğunu ama burada kastedilen münecimlerin yalan fal ve yanlış haber verenler olduğunu söyler. Hatta bu ilmin Hz. Danyal’a verildiğini de nakleder ve bunları bilmediği için kadıyı ayıplar. Bunun üzerine kadı vakti ve saati sorar; hırsız henüz gece olduğunu bir kez daha belirtir. Ayrıca hırsız, astronomi bilgisini kullanarak bu saatin tehlike saati olduğunu bundan dolayı katırını ve elbiselerini alması gerektiğini söyler. Bunun üzerine kadı, okuduğu bir hadîs-i şerîf nedeniyle bağa gelmek istediğini nakleder. Hırsız buna da karşı çıkarak bir hadîsi yerine getirmek için başka bir hadîsi terk ettiğini söyler. Kadı bunun hangi hadîs olduğunu sorunca hırsız “yoldan önce yoldaş gerek” anlamındaki hadîsi nakleder. Bunun üzerine kadı hırsıza bu kadar bilgili olmasına rağmen neden Hz. Peygamber’in, “Müslüman o kimsedir ki, tüm Müslümanlar onun elinden ve dilinden emindirler.” hadîsine uygun davranmadığını sorar. Hırsız buna da karşı çıkarak kadı’nın namaz kılmasına karşın niçin zekât vermediğini sorgular ve düşüncelerini âyet-i kerîmelerle destekler. Hırsızın bu denli hilelerine dayanamayan kadı hırsıza şeytan olduğunu söyler. Hırsız, kadı’nın bu nitelemesine sert çıkışarak bu durumda onun da kâfir konumunda olduğunu ve Allah’ın, şeytanları kâfirler üzerine musallat ettiğini Kur’ân’dan örnek vererek belirtir. Bu kez de kadı biraz öfkelenerek kendisinin Müslümanların kadısı olduğunu ama hırsızın hayâsızlık yaptığını söyler. Bunun üzerine hırsız, hayânın rızka mani olduğu anlamındaki hadîsi nakleder ve hayâ etmesi durumunda aç kalacağını belirtir. Kadı; âlimlerin peygamber vârisleri olduğu mealindeki hadîsi naklederek bu şekilde soyulmasının insafsızlık olduğunu dile getirince hırsız kendisinin de kıraât âlimi olduğunu ve kıraât ehlinin Allah’ın dostları olduğunu söyleyerek ona karşı çıkar. Bunun üzerine kadı onun bilgisini ölçmek için bu ilimle alakalı bazı sorular sorar. Hırsız hepsine doğru cevap verince kadı şaşırarak bunca ilme rağmen böyle zulmetmesini yadırgar. Kadı’nın kendisine zâlim demesine kızan hırsız asıl zâlimin kadı olduğunu ve sebepsiz ve özürsüz olarak evinden çıkıp bağa geldiğini aktarır. Ardından kadı hırsıza âhiret gününden korkması gerektiğini

söyleyince hırsız Allah'ın tövbe edenlerin tövbesini kabul ettiğini âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfle destekleyerek açıklar ve kadı'nın katırını ve elbiselerini bir kez daha ister. Bunun üzerine kadı hırsıza; “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir.” anlamındaki âyet-i kerîmeden ne anladığını sorar. Hırsız ise kadıyı öldürmeyeceğini sadece katırını ve elbiselerini alacağını söyleyince kadı bu kez Müslümanın malına hürmet kanına hürmet gibidir ve Müslümanın malının bir başka Müslümana helal olmadığını ancak gönül rızasıyla verirse helal olacağı anlamındaki hadîs-i şerifleri nakleder. Buna karşı hırsız bu sözlerin doğru olduğunu ama aynı zamanda tüm Müslümanların kardeş olduklarını ve bir kişinin kendi için istediğini din kardeşi için istemedikçe gerçek manada iman etmiş olmayacağını âyet ve hadîslerle açıklar. Ardından da kadı'nın mal, makam ve bolluk içinde yaşamasına rağmen kendisinin zorluk içerisinde yaşadığını dile getirir. Buna karşın kadı, bu kez de Allah'tan korkanlara beklemediği yerlerden rızık geleceği anlamındaki âyeti ve anlamını naklederek karşılık verir. Hırsız da kadıya cevaben dünyadaki rızığınızdan yiyin anlamındaki âyeti nakleder ve bir kez daha kadı'nın katırını ve elbiselerini ister. Kadı, böyle kötü bir iş yapmasının uygun olmadığını, tevekkül ve sabretmesi durumunda Allah'ın ona bilmediği yerlerden rızık vereceğini söyler. Ama hırsız bir kez daha karşı çıkarak Allah'ın “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” mealindeki âyet-i kerîmelerini nakleder ve kendi kısmetinin de hırsızlıkta olduğunu savunur. Kadı yine bu kötü işten vazgeçmesini ve dünya malının önemsiz olduğunu asıl önemli olanın âhiret olduğunu âyet-i kerîmeyle açıklar. Bunun üzerine hırsız kadıya çıkışarak tekrar katırını ve elbiselerini çıkarıp kendisine vermesini ister. Kadı, eğer bağa kadar kendisiyle gelirse istediği şeyleri vereceğini söylese de hırsız kadı'nın bir hile düşündüğünü, kendisini yakalatarak hapse atmak istediğini hatta mahkemeye çıkarıp elini kestireceğini söyler ve onunla bağa gitmeyeceğini belirtir. Ardından da; “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” anlamındaki âyeti nakleder. Bunca tartışmaya dayanamayan kadı en sonunda katırından iner ve elbiselerini çıkarıp

hırsıza teslim eder. Üzerinde sadece gömlek kalır. Hırsız evinde başka gömleği olduğunu bu nedenle üzerindeki gömleği de almak istediğini söyleyince kadı karşı çıkarak namaz kılacağı için bu gömleği almamasını rica eder. Ama hırsız buna da karşı çıkarak Ebu Hureyre’den nakleden bir hadîs-i şerîfi okur ve zaruret hâlinde çıplak namaz kılmanın caiz olduğunu belirtir. Kadı karşı çıkar ama hırsız diretir ve kadıya denize düşen ve boğulma korkusuyla elbiselerini çıkarıp atan kişinin namaz vakti geldiğinde çıplak namaz kılabileceğini söyleyerek kadıyı ikna etmeye çalışır.

Mecmuadaki metnin bu kısımdan sonrası sayfa kopmalarından dolayı yoktur.³⁶²

2.3.7.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Kadı ve hırsız hikâyesinde başkahraman olarak sadece iki şahıs vardır. Bu şahıslardan ilki kadıdır. Mecmuadaki metinde Harunu’r-Reşîd zamanında yaşadığı belirtilen ve ismi de Muhammed bin Mufâtîl şeklinde zikredilen kadı hikâyenin girişinde büyük bir övgü ile takdim edilir. Burada söz konusu kadı’nın sarf ve nahiv ilimlerini çok iyi bildiği, feraiz ilmine vâkıf olduğu, hadis ve tefsir hususunda da bilgi sahibi olduğu nakledilir. Bu övgüler yapılırken de söz konusu ilim dallarının İslâm tarihinde öne çıkan isimleriyle mukayeseye gidilir. Örneğin kadı, sarf ve nahiv konusunda Sa’düddîn Teftâzânî mesabesindedir. İslâm âleminin en büyük bilginleri arasında sayılan ve M. 1390 yılında vefat ettiği düşünülen Teftâzânî, sarf, nahiv ve belâgat gibi dil ilimleri başta olmak üzere tefsir, kelâm, usûl-i fıkıh ve mantık alanlarında derin bilgisiyle temayüz etmiş, yaşadığı dönemde Doğu İslâm dünyasında ilmin zirvesi kabul edilmiştir.³⁶³

³⁶² Hikâyenin çok fazla varyantının olması nedeniyle hikâyedeki olayların akışı değişim göstermektedir. Söz konusu bu farklılıklar nedeniyle hikâyenin devamı burada verilmemiştir.

³⁶³ Şükrü Özen, “Teftâzânî”, *DİA*, C.40, TDV Yay., İstanbul 2011: 299-308, s.303.

Kadı, ferâiz ilminde³⁶⁴ de Seyyid Şerîf Zencânî gibidir. Metinde bu isim her ne kadar bariz bir şekilde “Zencânî” künyesiyle verilse de öyle sanıyoruz ki burada sehven bir hata yapılmıştır. Zira kaynaklarda nakledildiğine göre ferâiz ilminde büyük şöhret kazanan ve Seyyid Şerif ön ismiyle anılan şahsiyet M. 1413 tarihinde vefat eden Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi Seyyid Şerîf Cürçânî’dir.³⁶⁵ Cürçânî’nin bilhassa Arap dili, ferâiz ve kelâmla ilgili eserleri medreselerde nesilden nesile intikal ederek el kitabı haline gelmiş, kendisi ulemâ arasında büyük bir itimat kazanarak otorite sayılmış görüşleri medreselerin ilmî ve fikrî hayatında asırlarca süren tesirler meydana getirmiştir.³⁶⁶ Kadı’nın tefsir ve hadis ilmindeki birikimi methedilirken de ona “Ebû Yûsuf-ı sâni” tabiri uygun görülür. Burada ismi anılan Ebû Yûsuf ise M. 1095 yılında vefat ettiği düşünülen Mu‘tezile kelâmcısı ve tefsir âlimi Ebû Yûsuf el-Kazvîni’dir. Allâme unvanıyla da anılan el-Kazvîni, bir Mu‘tezile kelâmcısı olmasına rağmen hadisle ilgilenmesi dikkat çekicidir. Onun asıl meşhur olduğu ilim dalı ise tefsirdir.³⁶⁷ Hikâyedeki tüm bu bilgilerden hareketle bahse konu kadı efendinin döneminin en önemli âlimlerinden olduğu söylenebilir. Ayrıca burada mecmuadaki metnin –nispeten– özgün bir noktasına dikkat çekmek istiyoruz. Kadı ve hırsız hikâyelerinin hemen hiçbir varyantında kadı’nın gerçek ismi zikredilmezken çalışmamıza konu olan metinde kadı’nın isminin Muhammed bin Mufâtil olduğu belirtilir. Fakat yaptığımız taramalar neticesinde tarihte bu isimle anılan bir kadı tespit edilememiştir. Bununla beraber söz konusu ismin hikâyede yanlış kaydedilmiş olabileceği düşüncesindeyiz. Bu bağlamda yaptığımız

³⁶⁴ “Ferâiz: İslâm hukûkunda mîrastan ve mîrâsın vârislere intikal ve taksiminden bahseden ilim.” İlhan Ayverdi, *age.*, s.953.

³⁶⁵ Zencânî künyeleriyle anılan ve İslâm dünyasında tanınan iki şahsiyet vardır. Bunlardan Şehâbeddin Zencânî Şâfiî fıkıhî âlimi olup M. 1258 yılında vefat etmiştir (bk.: Davut İltaş, “Zencânî, Şehâbeddin”, *DİA*, C.44, TDV Yay., İstanbul 2013: 254-255). Bu künyeyle anılan bir diğer isim ise M. 1262 yılında vefat ettiği tahmin edilen edip ve dil âlimi İzzeddin Zencânî’dir (bk.: Ahmet Özel, “Zencânî, İzzeddin”, *DİA*, C.44, TDV Yay., İstanbul 2013: 253-254). Bu iki şahsiyetin ilmî ve edebî eserleri incelendiğinde metinde bahsedildiği gibi ferâiz ilmiyle ilgili bir çalışma yaptıkları görülmemektedir. Bu nedenle hikâyede bahsedilen kişinin Seyyid Şerif Cürçânî olması en kuvvetli ihtimaldir.

³⁶⁶ Sadreddin Gümüş, “Cürçânî, Seyyid Şerîf”, *DİA*, C.8, TDV Yay., İstanbul 1993: 134-136, s.135.

³⁶⁷ Avni İlhan, “Ebû Yûsuf el-Kazvîni”, *DİA*, C.10, TDV Yay., İstanbul 1994: 265.

incelemelerde Muhammed bin Mukâtil ismiyle kadılık yapan bir isim tespit edilmiştir. Tarihî ve biyografik kaynaklarda tam adı *Muhammed bin Mukâtil er-Râzî* olarak kaydedilen bu kişi İran sınırları içerisinde yer alan Rey şehrinde bir müddet kadılık yapmıştır.³⁶⁸ Hanefî mezhebinin önemli âlimlerinden sayılan, Ebû Hanîfe'nin fikirlerinin yayılmasında büyük katkıları olduğu belirtilen ve fıkıhta da son derece önemli bir otorite olan Ebû Mukâtil, halife Me'mun döneminde M. 862 yılında vefat etmiştir.³⁶⁹ Bu bilgiler dikkate alındığında hikâyede ismi anılan kadının Muhammed bin Mukâtil er-Râzî olması en güçlü ihtimaldir. Zira bu isim, Harunu'r-Reşîd dönemine de denk gelmiştir. Fakat burada şunu da belirtmeliyiz ki hikâyede ismi anılan bu kişinin temsili bir karakter olması da ihtimal da dâhilindedir.

Hikâyedeki bir diğer başkahraman da hırsızdır. Kadı ile girdiği diyaloglar incelendiğinde büyük bir bilgi birikimi olduğu, Kur'ân, hadîs, siyer, fıkıh vb. dinî ilimlerde azımsanmayacak ölçüde bilgi sahibi olduğu sezilen hırsızın gerçekte kim olduğu malumumuz değildir. Zira hikâyede bu şahsiyetin gerçek ismi, yaşadığı yer ve yıl hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir.

2.3.8. Abdal ile Ruhban Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 111b-113a varaklarında bir padişah, ruhban ve abdal arasında geçtiği belirtilen kısa bir hikâye kayıtlıdır. Tamamı mensur olan bu hikâyeyi burada farklı yönlerden ele almak istiyoruz.

2.3.8.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Mecmuada “Hikâyet: Zamân-ı evvelde bir ulu pâdişâh var idi” serlevhasıyla takdim edilen bahse konu hikâyenin tam adının ne olduğu ve müellifinin kim olduğu hususu mecmuada açıkça belirtilmemiştir. Hikâyenin sonunda yer alan kayıta H. 24

³⁶⁸ Abdülkâdir el-Kureşî, *Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakati'l-Hanefiyye*, (nşr.: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), C.3, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s.372.

³⁶⁹ Metin Avcı, “Horasân Ve Mâverâünnehir Ulemâsı Arasında Ebû Hanîfe Algısı”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, S. 30, Yıl 2021: 69-113, s.89.

Şevval 1149 / M. 25 Şubat 1737 tarihi bulunmaktadır. Fakat bu tarih kuvvetle muhtemel söz konusu hikâyenin telif tarihi olmayıp metnin mecmuaya kaydedildiği tarihtir.

2.3.8.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Burada değerlendirdiğimiz hikâyenin konusu temel olarak bir ruhban ile abdal arasında gerçekleşen sembollerle yapılan bir mücadeledir. “*Bu temsil dahi onlardan yâdigâr kalıp böylece hikâyet olundu.*” şeklinde bir ana fikirle sonlandırılan hikâyede Müslüman meczup bir abdalin bile gayrimüslim bir bilgin ve ruhbanı alt edebileceği düşüncesi hâkimdir.

Başta halk hikâyeleri külliyatları olmak üzere, mensur hikâyeleri ihtiva eden kaynaklarda bahse konu hikâyeye benzer bir metin tespit edilmemiştir. Bu yönüyle, çalışmamıza konu olan mecmuada yer verilen bu hikâye kısa özgün bir hikâye hüviyetindedir. Fakat bu tür metinlerin farklı varyantlar ekseninde yayılmaları ihtimal dâhilinde olduğundan burada değerlendirdiğimiz hikâyenin de farklı şekillerde nakledilmiş olması muhtemeldir.

2.3.8.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.8.3.1. Hikâyenin Özeti

Eski zamanlarda yaşayan kudretli Sünni bir padişah vardı. Bir gün bu padişah gayrimüslim ülkelerden haraç ister. Fakat kâfirler buna karşı çıkıp haraç vermek istemezler ve ardından kendi ruhbanları ile Müslüman âlimler arasında yarışma yapmak istediklerini belirtirler. Eğer soracakları sorulara âlimler cevap verebilirlerse haraç ödeyeceklerini eğer veremezlerse de bundan sonra haraç ödemeyeceklerini padişaha iletirler ve bir ruhbanlarını padişaha gönderirler. Padişah bu teklifi kabul eder ve âlimleri, kadıları, müftüleri saraya davet ederek meclis kurarlar. Padişah mecliste bulunan ruhbanı istediği soruyu sormasını ister. Bunun üzerine ruhban iki

dizi üzerinde öne çıkar ve parmaklarını aşağı sarkıtıp; “bu ne demek olur?” der. Tüm âlimler böyle bir soruyu duymadıklarını ve ne tefsir ne de hadis kitaplarında böyle bir şey okumadıklarını söyleyip padişahın huzurunda çaresiz kalırlar.

Bu mecliste ârif bir abdal da bulunuyordu. Bu abdal, İslam âlimlerinin çaresiz kaldığını ve mahcup olduklarını görünce yerinden kalkarak padişahın huzuruna gelir ve cevap vermek için izin ister. Padişaha; “böyle basit bir soruyla âlimler, sâlihler uğraşmasınlar, ben cevap vereyim.” der. Padişah ve mecliste bulunanlar şaşırarak bu abdala dikkat kesildiler. Padişah işaret edince ruhban tekrar aynı şekilde parmaklarını aşağı sarkıtır. Bunun üzerine abdal parmaklarını açıp yukarı doğru tutar. Bu kez ruhban elini kaldırarak pençesini açar ve ayalarını gösterir. Bu karşılık abdal da elini yumruk yaparak ruhbanı gösterir. Ardından ruhban, başparmaklarını aşağı çevirir. Bunun üzerine abdal da elini açıp parmaklarını yukarı kaldırır. Bunu gören ruhban çaresiz kalır ve bir şey yapamaz. Beraberinde getirdiği tüm malları haraç olarak padişaha teslim eder.

Bu esrarlı hareketleri gören padişah bu sembollerin anlamını abdala sorar. Abdal ise bu hareketlerin kavga anlamı taşıdığını padişaha iletir ve bu şekilde sembollerle savaştıklarını amma kendisinin kazandığını padişaha aktarır. Bunun üzerine padişah bu hareketlerin anlamını sormak için ruhbanı da huzuruna getirtir. Ruhban ise bu hareketlerin birtakım dinî sorular ihtiva ettiğini, abdalin tüm sorulara doğru cevap verdiğini söyler ve oradan ayrılarak kendi ülkesine döner. Bu sözleri işiten padişah anlar ki abdal, bu sembollerini anlamamış amma güzel bir tevafuk olmuş. Buna rağmen padişah dervişe çeşitli hediyeler verir ve onu nedimi yapar.

2.3.8.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Hikâyede temel olarak üç şahıs olayların merkezinde yer alır. Padişah, ruhban ve abdal şeklinde zikredilen bu şahısların gerçekte kim oldukları, ne zaman ve nerede yaşadıkları malumumuz değildir. Zira metinde, bu bilgileri ima eden yahut doğrudan belirten hiçbir kayıt yer almaz. Metinde nakledilenlerden anladığımız kadarıyla

padişah bir İslam hükümdarıdır. Kudretli bir şahıs olarak zikredilen bu padişah, gayrimüslim ülkelerden haraç toplamaktadır.

Hikâyede yer verilen abdal ise kalender, meczup bir şahsiyet olarak takdim edilmiştir. Zira bu şahıs, ruhbanın çeşitli hareketlerini yanlış anlamış ve kendi meşrebince karşılık vermiştir. Bu durum, abdalın çok da bilgili olmadığını göstermektedir. Bir diğer kahraman olan ruhban ise gayrimüslim ülkelerin elçisi ve bilgini olarak zikredilir. Fakat hangi ülkeler olduğu, ne zaman yaşadığı vb. detaylara değinilmemiştir. Hikâyede ayrıca İslam âlimleri, kadılar, müftüler ve danışmentler de çeşitli vesilelerle zikredilirler. Fakat bu zümreler hakkında hiçbir detay verilmez.

2.3.9. Hızır'ı Görmek İsteyen Padişah Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 113b-116a varakları arasında Hz. Hızır'ı görmek isteyen ve bunun üzerine başına gelen birtakım olayların nakledildiği kısa bir hikâye bulunmaktadır. Tamamı mensur olan söz konusu bu hikâyeyi de burada ayrıntılarıyla değerlendirmek istiyoruz.

2.3.9.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Bahse konu hikâyenin yer verildiği varakta başlık olarak yahut hikâye ismi olarak herhangi bir kayıt bulunmamakla beraber metin; “*Hikâyet olunur evvel zamânda bir pâdişâh var idi.*” cümlesiyle başlar. Ayrıca metnin hiçbir yerinde müellif hakkında da bilgi verilmez. Hikâye sonunda yer verilen H. 25 Şevval 1149 / M. 26 Şubat 1737 tarihi ise hikâyenin telif tarihi olmayıp -kuvvetle muhtemel- söz konusu metnin mecmuaya kaydedildiği tarihe işaret etmektedir.

2.3.9.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Eski zamanlarda yaşayan ve Hızır'ı görmek isteyen bir padişahın yaşadığı olaylara odaklanan hikâyenin konusu temel olarak insan mizacı ve yetiştirilme şeklidir. Hikâyede çeşitli olaylar nakledilerek her insanın mizacına ve yetiştirilme

tarzına uygun olarak hareket ettiği vurgulanır. “*Herkes aslına çeker; cimrilik ile gelen cimri olur, zenginlik ile gelen zengin olur, yumuşak huylulukla gelen yumuşak huylu olur, öfke ile gelen öfkeli olur.*” cümleleriyle sonlandırılan hikâyede asıl anlatılmak istenen de bu düşüncelerdir.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki bu hikâye Osmanlı toplumunda çokça okunan ve yüzlerce varyantı bulunan Kırk Vezir Hikâyeleri olarak şöhret bulan hikâye külliyyatı içerisinde yer almaktadır. Doğu-İslâm dünyasının ortak hikâyeler külliyyatından biri olan Kırk Vezir Hikâyeleri, Bir çerçeve hikâye ile buna bağlı değişik hikâye ve masallardan oluşmaktadır. Hint, İran ve Arap edebiyatlarında çok sayıda örneklerine rastlanan bu hikâyelerin menşei tam olarak belli değildir. Türk edebiyatında ilk kez 15. yüzyılda görülen bu hikâyeler, Arapçadan tercüme yoluyla Osmanlı coğrafyasına girmiştir. Bu hikâye külliyyatının başta Türkiye kütüphaneleri olmak üzere dünya kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunmaktadır.³⁷⁰ Burada değerlendirdiğimiz hikâye de, küçük farklılıklarla bu nüshaların birçoğunda yer almaktadır.

2.3.9.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.9.3.1. Hikâyenin Özeti

Eski zamanlarda yaşayan âşık bir padişah vardı. Bu padişah Hızır’ı görmek istiyordu. Daima, bir adam olsa da bana Hızır’ı gösterse; karşılığında ben de onun her istediğini yapsam, ne muradı varsa yerine getirsem diye dua eder, söylenirdi. Bir gün bu sözleri kötü durumda olan bir sufi işitir ve aklına padişaha gitmek gelir. Yaptığı plana göre üç yıl bir yerde inzivaya çekilecek, her istediği oraya getirilecek

³⁷⁰ Mübeccel Kızıltan, “Kırk Vezir”, *DİA*, C.25, TDV Yay., İstanbul 2002: 474-475. Kırk Vezir Hikâyeleri’nin Türkiye kütüphanelerindeki on iki yazma nüshasının karşılaştırılması olarak incelendiği kapsamlı bir çalışma için bk.: Mübeccel Kızıltan, *Kırk Vezir Hikâyeleri I*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT., İstanbul 1991. Ayrıca bk.: Ünal Zal, “Kırk Vezir Hikâyeleri’nin Karşılaştırılması (Uppsala ve İstanbul Metinleri)”, *Turkish Studies*, C.10, S.12, Yaz 2015: 1275-1318.

ve bu süre içerisinde ya kendisi yahut padişah ölecek veyahut da padişah kendisini affedecekti. Böylelikle en azından üç yıl refah içerisinde yaşayacaktı. Bu planla padişaha giden sufi ona üç yıl sonra Hızır'ı gösterebileceğini söyler. Eğer yapamaz ise de öldürülmeyi kabul eder. Bunun üzerine padişahla sözleşirler ve sufi yalnız başına inzivaya çekilir. Zaman geçer, üç yıl dolar. Ama sufinin düşündüğü gibi olmaz; ne kendisi ölür ne de padişah vefat eder. Öldürüleceği korkusuyla sufi halvete girdiği yerden kaçarak bir viraneye sığınır ve orada yaşamaya başlar. Miskin sufi bir gün dayanamayarak Allah'a yakarmaya başlar ve yüzünü yere kapayıp ağlar. Dualar eder. Bu hâl üzereyken birden uykusu gelir ve uyuklar. Bir müddet sonra uyanınca karşısında beyaz giysili, güzel yüzlü bir yiğit görür. Yanına gider ve onunla dertleşirler. Sufinin dertlerini dinleyen adam, padişaha gidip sorunu çözebileceğini söyler. Bu sırada sufinin halvetten kaçtığını duyan padişah her tarafa adamlar göndermiş ve onun yakalanmasını emretmişti.

Sufi ile yiğit adam saraya giderlerken padişahın adamları sufiyi görürler ve onu yakalayıp padişaha götürürler. Padişah sufiye sözünde durmadığını, verdiği sözden dolayı onu öldürmesine bir mani olmadığını belirtir. Daha sonra mecliste bulunan vezirlere nasıl bir ceza verebileceklerini sorar. Vezirlerden biri onu öldürerek parça parça etmeyi ve dört tarafa asmayı teklif eder. Bunun üzerine sufiyle beraber gelen adam, vezir doğru söyledi der ve her şey aslına çeker anlamındaki Arapça meseli nakleder. Daha sonra padişah ikinci vezire ceza için fikrini sorar. İkinci vezir de sufiyi parça parça ayırıp kazanlara koyarak kaynatmayı, etlerini pişirip köpeklere yedirmeyi teklif eder. Bunun üzerine sufiyle beraber gelen adam yine vezir doğru söyledi diyerek her şey aslına çeker meselini tekrar eder. Ardından padişah üçüncü bir vezire fikrini sorar. Üçüncü vezir ise, sufiyi affedip serbest bırakmayı teklif eder. Bunun üzerine adam yine aynı şekilde vezir doğru söyledi der ve aynı meseli tekrar eder. Bu duruma şaşırان padişah adama neden her üç vezir için de aynı şeyi söylediğini sorar. Sufiyle gelen adam şöyle açıklar; “Ey şah, bu senin ilk

vezirin bir kasap oğludur. Aslı kasap olduğu için adamı parçalayıp asmayı teklif etti. Aslına çekti. İkinci vezirin bir işçinin oğludur. O da aslına çekip pişirip yedirmeyi teklif etti. Üçüncü vezirin ise bir asilzade, mürüvvet ve şefkat sahibi olduğu için aslına çekerek sufiye merhamet etti ve onu serbest bırakmanızı istedi. Bilin ki, herkes aslına çeker. Cimrilik ile gelen cimri olur, zenginlik ile gelen zengin olur, yumuşak huylulukla gelen yumuşak huylu olur, öfke ile gelen öfkeli olur.” Bu açıklamalardan sonra da padişaha her zaman Hızır’ı görmek istediğini işte şimdi gördüğünü söyleyen bu nurani adam bir anda gözlerden kaybolur.

2.3.9.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Hikâyede nakledilen olayların odağında padişah, sufi, Hızır ve üç vezir bulunmaktadır. “Her şey aslına çeker” düşüncesinin aktarılmasına birtakım olaylar ve çeşitli şahıslar vesile kılınır. Bu şahıslardan ilki padişaktır. Gerçek adı, nerede ve ne zaman yaşadığı belirtilmeyen söz konusu padişahın âşık bir şahıs olduğu ve her daim Hızır’ı görmek için dua ettiği belirtilir. Hikâyedeki bir diğer şahıs ise sufidir. Kimsesiz, fakir ve miskin bir karakter olarak nakledilen sufinin de gerçek adı verilmezken yaşadığı dönem ve yer hakkında da hiçbir bilgi sunulmaz.

Hikâyedeki bir diğer karakter ise Hızır’dır. Bilindiği üzere Hızır, Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişi olup hakkında peygamber, veli veya melek yakıştırmaları yapılan bir şahsiyettir. Gerçek adı Belya (veya İlya) bin Milkân olan Hz. Hızır’ın bu isimle tanınmasının nedeni oturduğu yahut yürüdüğü yerlerin yeşermesi nedeniyledir.³⁷¹ Hayatı hakkında çok sayıda rivayet bulunan Hz. Hızır’ın hayatta olduğu ve istediğinde bazı kişilere görüneceğine dair rivayetler de yaygın bir şekilde nakledilir. Tasavvuf anlayışında abdalların reisi ve en büyük mürşit olarak konu edilen Hızır³⁷², burada değerlendirdiğimiz hikâyede

³⁷¹ İlyas Çelebi, “Hızır”, **DİA**, C.17, TDV Yay., İstanbul 1998: 406-409; M. Âsım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, C.1, TDV Yay., İstanbul 1989, s.107.

³⁷² Süleyman Uludağ, “Hızır (Tasavvuf ve Halk İnancı)”, **DİA**, C.17, TDV Yay., İstanbul 1998, s.409.

de bu rivayetler çerçevesinde konu edilmiştir. Hikâyede nakledildiğine göre Hz. Hızır önce sufiye, ardından da padişaha görünmüş ve onlara bazı nasihatler vermiştir.

Bu üç ana karakter dışında hikâyede üç vezir de gerçek isimleri verilmeksizin zikredilir. Hikâyedeki ana düşüncesin aktarılması vesilesiyle konu edilen bu üç vezirden ilki kasap gibi düşünen, ikincisi işçi gibi düşünen, üçüncüsü ise aydın ve merhametli yapıya sahip şahsiyetler olarak zikredilirler. Hikâyede bu karakterler dışında başka bir şahıs zikredilmez.

2.3.10. Dülgerin Karısı ve Üç Vezir Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 117a-130b varakları arasında işinde mahir olan ve bu sayede padişahın ilgisini kazanan bir dülger ile onu kıskanan üç vezirin yaptıkları hilelerin ve başlarına gelen olayların nakledildiği bir hikâye bulunmaktadır. Mecmuadaki varak kopmalarından dolayı kısmen eksik ve tamamı mensur olan söz konusu bu hikâyeyi de burada ayrıntılarıyla değerlendirmek istiyoruz.

2.3.10.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Mecmuadaki birçok hikâyede olduğu gibi burada değerlendirdiğimiz hikâyede de herhangi bir özel isim yahut başlık kullanılmazken metin kırmızı renkli mürekkeple yazılmış “*Râvîler böyle rivâyet iderler ki*” cümlesiyle başlar. Hikâyenin hiçbir yerinde yahut derkenarlarda kaynak kitap, müellif ve telif tarihi hakkında bilgi de verilmemiştir. Söz konusu bu detaylarla ilgili bilgi sahibi olamamamızın bir nedeni de sayfa kopmalarından dolayı hikâyenin eksik kalmasıdır.

2.3.10.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Hikâyenin eksik olması konusunu tam olarak tespit etmemizde birtakım zorluklara neden olmaktadır. Fakat mevcut metinden anlaşıldığına göre hikâyedeki temel konu iyi bir usta olan ve yaptığı saray ile padişahın ilgisini çeken bir dülgerin, vezirler tarafından kıskanılması ve onu gözden düşürmek için karısına yönelik çeşitli

hilelerin planlanmasıdır. Yine mevcut metinden anladığımız üzere bu hikâye ile anlatılmak istenen asıl düşüncenin kıskançlık ve bunun insanın başına açtığı belalar olduğu kanaatindeyiz. Zira metinde dülgeri padişahı uzaklaştırmak isteyen üç vezir, dülgerin karısını da olaya dâhil ederek çeşitli hilelere başvururlar. Fakat dülgerin karısı bu vezirlerin hilelerini ve asıl gayelerini öğrenip onları tuzağa düşürerek onlara iyi bir ders verir.³⁷³

Mecmuadaki metinde kaynak eserin, müellifin yahut telif tarihinin verilmemesi söz konusu hikâyenin literatürdeki yerini tespit etmeyi güçleştirmekle beraber metin odaklı yaptığımız taramalar neticesinde söz konusu hikâyenin Arap edebiyatının hikâye külliyatlarından *el-Ferec Ba'de's-Şidde*'nin Türkçe tercümeleri arasında olduğunu tespit ettik.³⁷⁴ Mecmuadaki hikâye, her ne kadar eksik de bırakılsa mevcut şekliyle söz konusu tercümelerde zikredilen hikâyeye –küçük farklılıklar dışında– birebir örtüşmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında, elimizdeki mecmua müellifinin bu hikâye külliyatından haberdar olduğu yahut bu tercümeleri kaynak olarak kullandığı söylenebilir. Mecmuadaki metnin diğer tercüme metinlerle büyük benzerlik hatta aynîlik göstermesi söz konusu hikâyenin mecmua müellifi yahut derleyicisi tarafından Arapça/Farsça asıllarından tercüme edilmiş olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâye ile diğer tercüme arasında bazı küçük farklılıklar da görülmektedir. Örneğin diğer metinlerde dülgerin/mimarın

³⁷³ Şark edebiyatlarında, vezirler ve padişahların odak noktası olduğu birçok mensur hikâye külliyatı bulunmaktadır. Birçoğunun Hint kaynaklı olduğu düşünülen bu hikâyeler zamanla Türkçeye de çevrilmiş ve çok sayıda külliyatlar oluşturulmuştur. Vezir ve padişahların olayların merkezinde yer aldığı Türkçe hikâye külliyatlarından bazıları için bk.: Kızıltan, **agt.**; Gülşah Gaye Fidan, **Türk Edebiyatında Sindbâd-nâme Çevirileri: Tuhfetü'l-Ahyâr ve Kitâb-ı Sindbâd-nâme**, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT., Kayseri 2012; Kavruk, **age.**, s.31-35; Bülbül (haz.), **Abdullah Bahâî Efendi - Cevâmî'ü'l-Hikâyât ve Levâmî'ü'r-Rivâyât Tercümesi**, **age.**; Bülbül (haz.), **Celâl-zâde Sâlih Çelebi - Cevâmî'ü'l-Hikâyât ve Levâmî'ü'r-Rivâyât Tercümesi**, **age.**

³⁷⁴ bk.: Hazai - Tietze (haz.), **age.**, s.131-147; Ali Akyol, **Ferec Ba'de's-Şidde: (Abdü'l-aziz Cevheri, Fazlû'llah, Benna Hikâyeleri) Giriş-Dil Bilgisi-Metin-Dizin**, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Erzurum 2008, s.61-74.

Kirmân diyarlarındaki Bem/Bîm şehrinde yaşadığı belirtilirken çalışmamıza konu olan metinde dülgerin yaşadığı yer olarak Keşmir zikredilir. Yine mecmuadaki metinden farklı olarak diğer tercümelerde dülgerin Bem/Bîm'den ayrılarak Kevâşir/Gevâşber şehrine gittiği ve orada hüküm süren padişaha bir saray yaparak onun ilgisini kazandığı belirtilmişken burada değerlendirdiğimiz metinde dülgerin Keşmir'den çıkarak Bîm şehrine gittiği kayıtlıdır. Fakat mecmuadaki metinde sadece bir kez Kevâşir ismi zikredilir. Metinde, cariyenin haber almak ve hakkında bilgi toplamak için ilk vezirin konduğu yere gitmesi üzerine vezirin hizmetçileri bu kişinin Kevâşir beyinin veziri olduğu nakledilir. Fakat bu bilgi daha önce verilen bilgiyle uyuşmamaktadır. Bu durum söz konusu hikâyenin, derleyici tarafından bir yerde dinlenip daha sonra yazıya geçirildiği ve bu işlem yapılırken yanlış hatırlamalardan dolayı bir karışıklık olduğunu ihtimalini akıllara getirmektedir. Fakat ilgili hikâyenin kaynak anlatıcı tarafından da yanlış nakledildiği de düşünülebilir.

2.3.10.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.10.3.1. Hikâyenin Özeti

Rivayetlere göre bir zamanlar Bîm şehrinde yaşayan bir güçlü ve çok sayıda askeri olan bir padişah vardı. Bu padişah bir gün bir saray yaptırmak ister. Vezirlerine bu arzusunu açıklayarak iyi bir dülger getirmelerini söyler. Vezirler de bu emre uyup vilayetlerde tellallar görevlendirerek bir sultanın bir dülger aradığını ilan ederler. O zamanlarda Keşmir'de yaşayan bir dülger üstadı ve mimar vardı. Mahir olan bu dülgerin güzel bir karısı da vardı. Dülgerin karısı bir gün padişahın dülger aradığını duyup kocasına bu durumu iletir ve onun bu işe talip olmasını ister. Fakat dülger karısını bırakıp gitmek istemez. Zira onun kendisinden sonra yabancılarla iş tutacağından korkmaktadır. Bunun üzerine karısı dülgere bir deste reyhan verip; “Eğer başka erkeklerle beraber olur isem bu reyhan elinde solup gitsin.” diyerek onu ikna eder.

Dölger karısının bu sözlerine güvenip Bîm şehrine gelir ve padişahla görüşür. Bir müddet sonra padişahın isteğine uygun güzel bir saray yapar. Padişah gelip sarayı görünce çok beğenir ve dölger nice ihsanlarda bulunur. Dölgerin, padişahın ilgisini kazandığını gören vezirler bu durumdan rahatsız olup ona haset ederler. Hatta dölgerin vezir olarak kendi yerlerine geçeceğinden korkarlar. Bunun üzerine dölgeri gözden düşürmek için onun fırsatını gözetirler ve bir araya gelerek planlar yaparlar. Bu sırada padişah yeni sarayını süsletmiş ve bu yeni saraya geçmek için hazırlıklar yapıyordu. Padişahın süs olarak koydurduğu çiçekler arasında reyhan da bulunmaktaydı. Bu çiçeği gören dölger bir anda karısını hatırlar ve derin düşüncelere dalar. Elinde olmayarak padişahın tahtında uyuyakalır. Bu esnada vezirler bir anda oraya dalarak dölgerin bu hâlini görürler ve hızlıca padişaha gidip durumu arz ederler. Padişaha dölgerin içki içip sarayı kirlettiğini ve tahtta uyuduğunu söylerler. Padişah bunu haber alınca çok kızar ve güvendiği bir adamını saraya gönderip gerçek olup olmadığını kontrol ettirir. Bu adamlar dönüp padişaha durumun gerçek olduğunu söylerler. Bu sırada dölgeri tutup getirmişlerdir. Dölger yalvararak bunu istemeden yaptığını ve karısının aşkıyla düşünceye dalıp uyuduğunu söyler, reyhan hatırasını ona da açıklar. Ayrıca içki içmediğini de belirtir. Bunun üzerine padişah mimarın ağzının koklanarak içki içip içmediğinin kontrol edilmesini emreder. Hizmetçiler, dölgerin ağzının kokmadığını ve şarap içmiş olamayacağını padişaha iletince padişah tüm suçlamaların, vezirlerin uydurması olduğunu anlar ve otağına giderek düşünceye dalar. Bunun üzerine vezirler başka hileler düşünmeye başlarlar. Akıllarına dölgeri sarhoş edip onun ailesi, yaşadığı yer hakkında bilgi almak ve komşularının ağzıyla bir mektup yazıp karısının kötü işlere başladığını bildirmek gelir. Bu sayede karısının aşkıyla yanıp tutuşan dölger memleketine dönecek vezirler de ondan kurtulacaklardır.

Vezirler bu planlarını düşündükleri gibi yaparlar. Bunun üzerine mektubu alan dölger padişaha giderek izin ister. Fakat padişah olayın iç yüzünü tahmin ettiği

için ona izin vermek istemez. Hatta onu ikna etmek için eski karısını bırakmasını ve orada tekrar evlenmesini dahi teklif eder. Fakat dülger bunu kabul etmez. Bu sırada vezirler de oraya gelirler ve dülgerin karısının yaramaz olduğunu belirtirler. Dülger bu sözlere kızarak emaneti olan reyhanın henüz taze olduğunu ve karısının böyle yaman işlere bulaşmış olamayacağını söyler. Bunun üzerine vezirler kendilerinin de dülgerin karısıyla eğlendiklerini belirtirler ve dülgerin sarhoşken söylediği bilgileri naklederek onun evini, mahallesini, komşularını tarif ederler. Hatta padişahın izin vermesi durumunda gidip ondan bir nişan getirebileceklerini dahi söylerler. Bu sözleri işiten dülger padişaha yalvararak bir veziri göndermesini ister. Eğer gerçekse karısını boşayacağına söz verir. Bunun üzerine padişah dülgeri hapse atar ve bir vezirin onun memleketine gönderir.

Bir müddet sonra vezir dülgerin şehrine varır ve evinin olduğu mahallenin yakınlarında konaklar. O mahalde, gelip giden yolcuların işleriyle ilgilenen bir acuze bulunmaktaydı. Bu acuzenin binlerce öğrencisi, hizmetçisi vardı. Vezirin geldiğini gören acuze hemen yanına giderek ona hizmet etmek istediğini söyler. Vezir yabancı olduğunu, oraya eğlenmek için geldiğini söyler ve güzel bir kadın bulup getirmesini ister. Bunun üzerine acuze, orada yaşayan bir dülgerin karısının olduğunu ve aradığı gibi güzel olduğunu söyler. Vezir de o kadının namını işittiğini ve özellikle onu istediğini belirtir. Acuze oradan ayrılarak dülgerin evine gelir ve karısına durumu açıklar. Dülgerin karısı biraz düşünür ve bu işte bir hikmet olduğunu söyleyerek teklifi kabul eder. Dülgerin evinde karısıyla beraber yaşayan salih bir cariye de bulunmaktaydı. Dülgerin karısı bu cariyeye emrederek vezir hakkında bilgi toplamasını ister. Cariye de vezirin hizmetçileriyle görüşüp onun kim olduğunu ve ne için geldiğini öğrenir, dülgerin karısına giderek durumu haber verir. Bunun üzerine dülgerin karısı gizli bir plan yapar ve cariye ile hizmetçilerine de ne yapacaklarını anlatır. Bu sırada acuze tekrar gelir ve vezirin gönderdiği hediyeleri getirir. Acuze, mimarın karısına vezirin selamlarını iletince mimarın karısı kocası gittiğinden beri

evden çıkmadığını ve düşmanlarının çok olduğunu vezire bildirmesini acuzeden ister. Ayrıca onunla olmak için iki şart koşar. Bu şartlardan ilki vezirin ona gelmesi ikincisi de yalnız başına gelmesiydi. Acuze bu şartları iletmek üzere vezire gider. Vezir kabul ederek hazırlıklara başlar. Mimarın karısı, akşam namazını kıldıktan sonra acuze gelerek vezirin gelmesi için ondan izin ister. Mimarın karısı, yatsı namazından sonra daha karanlık olacağını bu nedenle o vaktin daha uygun olduğunu söyler. Vezir, dülgerin karısının istediği vakitte gelir. Mimarın karısı, onu karşılar ve çeşitli ikramlarda bulunur. Şerbetler içilir, yemekler yenir. Ardından şaraplar gelir ama dülgerin karısı içmez. Vezir ısrar etse de kabul etmez. Dülgerin karısının cariyesi sakilik yapar ve vezire içkiler sunarlar. Birkaç kadehten sonra cariyeye vezirin kadehine gizlice mısır taneleri koyar. İçki içmeye çalışırken mısır taneleri vezirin ağzına gelir. Bunun üzerine tükürmek isteyen vezire cariyeye bir yer gösterir. Meğer o evde bir yer altı mağarası var idi. Cariye veziri oraya getirirce bir anda kapıyı kapatıp kilitlerler. Vezir sarhoşluğun etkisiyle uyuyakalır ve sabah uyandığında kendisini bu yer altı mağarasında görür. Çok korkar ve sağa sola seslenmeye başlar, çıkmaya çalışır. Ama bir yer bulamaz. Bu sırada cariyeye bacaya gelerek seslenir ve ona akşam tam mimarın karısı ile halvet olacakken kardeşlerinin geldiğini ve onların gitmesini beklediklerini söyler, ardından tekrar gider. Bir zaman sonra cariyeye tekrar bacaya gelir ve vezire dülgerin karısının yani kadın efendisinin kardeşleriyle köye gittiğini ve bir hafta orada kalacağını söyler. Bunları işiten vezir çok kızar ve kapıyı açmasını ister. Fakat cariyeye kendisini bir hizmetçi olduğunu ve anahtarında efendisi kadında olduğunu belirtir; bir hafta sabretmesini söyler. Vezir oraya geldiğini çok pişman olarak hayıflanır. Öğleye kadar aç oturan vezir cariyenin sesini işitince tekrar yalvarmaya başlar. Ne isterse vereceğini yeter ki oradan çıkmasına izin vermesini söyler. Fakat cariyeye yine elinden bir şey gelmediğini söyler. Ardından da mimarın karısının kendisine tembih ettiğini dilerse su getirip kafasına dökebileceğini, zira cünup oturmanın günah olduğunu aktarır. Bu sözleri işiten vezir maskara olduğunu düşünüp kendisini yerden yere çalar.

Bir süre sonra mimarın karısı ve cariyeye vezirin durumunu izlemek için gizlice bacaya gelirler. Vezirin gücü kesilmiş ve dölgerde de karısına da lanetler olsun şeklinde kendi kendine söylenmekteydi. Bu sözleri işiten mimarın karısı, bu vezirin kendisini baştan çıkarmak için geldiğini tam olarak anlar ve bu tuzağa düşmediği için Allah'a şükreder. Cariyesini de tembihleyerek bu olayın iç yüzünü tam olarak öğrenmek için bu adamı iyice saklamaları gerektiğini söyler. Bir müddet sonra cariyeye yine bacaya varır. Cariyeyi gören vezir ağlar ve salıvermesi için yine yalvarır ama karşılık bulamaz. Ardından cariyeye vezire, niçin feryat ederken mülhid dölger dediğini ve niçin ona küfrettiğini sorar. Vezir açıklamak için önce dölgerin karısının orada olmadığına emin olmak ister. Bunun üzerine cariyeye efendisinin köye gittiğini, anahtarın onda olduğunu ve kardeşleriyle dönünce vezirden istediklerini alacaklarını söyler. Vezir ne istediklerini sorunca cariyeye efendisi olan mimarın karısının hilekâr bir kadın olduğunu ve bunun gibi yılda yüz kişiyi tuzağa düşürdüğünü, bu mağarayı da onun için yaptırdığını aktarır. Buraya düşürdüğü kişileri de kardeşleriyle bir olup soyduğunu ardından da tuzağına düşürdüklerini dipsiz kuyulara saldıklarını söyler. Ardından da kim olduğunu, nereden, niçin geldiğini söylemesi durumunda bir çare düşünüp onu çıkarabileceğini vezire iletir. Bu sözleri işiten vezir eğlenmek için geldiğini ve eğer oradan çıkarabilirse cariyeye her istediğini vereceğini belirtir. Daha sonra da dölgerde yaptıkları oyunu açıklar. Vezir bunları anlatırken mimarın karısı da dinliyordu. Bu sözleri işitince çok şaşırır. Vezirin sözleri bitince cariyeye anahtarı aramaya gideceğini söyleyip ayrılır. Akşam olunca vezir feryada başlar. Bunun üzerine cariyeye uykusundan uyanıp bacaya gelir. Vezir anahtarı sorar ama cariyeye her yerde aradığını fakat bulamadığı belirtir. Ayrıca mimarın karısının kardeşlerinin birkaç köylüyle geldiğini ve sarhoş olduklarını, önceki geceki herifin nerede olduğunu, onunla kavgaya edip onu soymak istediklerini söyler. Vezir bunları işitince korkar ve o gece kendisini çıkarmasını cariyeden ister. Fakat cariyeye mümkün olmadığını hatta haftalarca, aylarca yatabileceğini, çünkü mimarın karısının kardeşleriyle akrabalarının orada olduğunu söyler. Vezir çıkabileceğinden ümidini

kesince bu kez cariyeden yemek ister. Cariye, efendisi mimarın karısının köye giderken on batman ekmek ile on batman pamuk bıraktığını, pamuğu çıkarana ekmeği verebileceğini söylediğini nakleder. Bunun üzerine vezir pamuğu ve ekmeği ister. Cariye ekmekle pamuğu bacadan vezire sarkıtır, gider ve bir hafta hiç uğramaz.

Diğer taraftan vezirden haber alamayan vezirin hizmetçileri onu ararlar ama izlerini bulamazlar. Veziri bulamayınca da bu durumu açığa çıkarırlarsa efendinizi niye kaybettiniz diye belaya uğrayacaklarından korktukları için atları, develeri ve kumaşları alıp her biri bir tarafa dağılır. Bu sırada efendileri vezirlikten çıkıp pamukçuluğa başlamıştır.

Bir zaman sonra vezirden haber alamayan ve vezirin söz verdiği tarihte dönmediğini gören padişah da merak eder. Diğer vezirlere durumu sorar fakat vezirler dülgerin karısının hoş sohbetinde eğlenceye daldığı için gecikmiş olabileceğini söylerler. Padişah vezirlerden birini daha görevlendirerek dülgerin şehrine gönderir. İkinci vezir de aynı yere gelip konaklar. Önceki sefer olduğu gibi yine acuze kadın hemen bu vezirin yanına vararak ona hizmet etmek istediğini bildirir. Acuze kendini tanıtırken bir müddet önce ulu bir kişinin geldiğini, ona hizmet ettiğini ve o ulunun oradan memnun ayrıldığını belirtir. İkinci vezir bu sözleri duyunca bahsettiği kişinin vezir arkadaşı olduğunu anlar ve ayrı yoldan döndüğü için karşılaşmamış olabileceklerini düşünür. Ardından acuzeye birkaç gün orada kalacağını ve kendisine bir mahbube istediğini söyler. Bunun üzerine acuze yine dülgerin karısını işaret eder ve istiyorsa onu ayarlayabileceğini belirtir. Vezir, mimarın kardeşinin oğlu olduğunu ve miras yoluyla karısının ve malının kendisine düşebileceğini anlatır. Daha sonra da acuzeyi mimarın karısına gönderir. Acuze eve gelir ve onunla eğlenmek isteyen ulu bir kişi olduğunu söyler. Mimarın karısı, bu sözleri işitince kocasına oyun kuran vezirlerden ikincisinin geldiğini anlar ve teklifi kabul eder. Ardından da önceki sefer gibi vezirin yalnız bir şekilde eve gelmesini şart koşar. Acuze, bu haberi vezire iletir ve vezir dülgeri gözden düşürmeyi hayal ederek

mimarın karısına hediyeler gönderir ve akşam olunca da eve gider. Mimarın karısı ve cariyesi ikinci vezire de aynı oyunu yaparak onu da yer altı mağarasına düşürürler. İkinci vezir mağaraya atılırken sesleri duyan ilk vezir korkusundan bir köşeye siner ve uyur. Sabah olunca güneş bacadan görünür ve yatan vezir bir bakar ki vezir arkadaşı oraya düşmüştür. Yanına gidip burada ne aradığını sorar. İkinci vezir başına gelenleri anlatır. Beraber bir süre ağlaşırlar. Bu sırada mimarın karısı, cariyeyi bacaya gönderir ve ne yaptıklarını izlemesini söyler. İkinci vezir cariyeyi bacada görünce feryat eder. Acıktığı için şikâyet başlar. Bunun üzerine ilk vezir bir batman ekmek ile bir batman pamuk verdiklerini, pamuğu çıkarıp ekmeği yiyebileceğini söyler. İkinci vezir açlıktan feryat ve figana devam edince cariyeye, efendisi mimarın karısının köye gittiğini ama pamuk ve ekmek verebileceğini söyler ve ekmek için pamuk çıkarmanın şart olduğunu belirtir. Vezir bunu kabul eder. Bunun üzerine cariyeye bir batman pamuk ve bir batman ekmek getirip verir. Cariye ara sıra gelip iki veziri, köylüler gelirler size şöyle böyle ederler diyerek korkutuyor ve onlara kan kusturuyordu.

Zaman geçti, ikinci vezirin hizmetçileri de ondan haber alamayınca dağılıp gittiler. Bu esnada ikinci vezirin de dönmediğini gören üçüncü vezir, on gün içerisinde dönmek kaydıyla padişah'tan izin alarak dülgerin şehrine gelir. Fakat o da ilk iki vezir gibi tuzağa düşer ve mağaraya atılır. Üçüncü vezir getirilirken mağaradaki iki vezir korkup her biri bir köşeye siner. Sabah olunca bakıp görürler ki vezir arkadaşlar hep beraber mağaraya düşmüşlerdir. Biraz söyleşirler, çareler ararlar ve haset yüzünden bu duruma düştükleri için ağlaşırlar. Bu sırada etraftaki pamukları gören üçüncü vezir meraklanır. Diğer iki vezir ise acıkınca bu pamukların neden orada olduğunu öğreneceğini söylerler. Bu esnada cariyeye bacaya gelip onlara eğer banyo ihtiyaçları var ise su getirip üzerlerine dökebileceğini söyler. İlk iki vezir duruma alıştıkları için biraz gülüşürler ama üçüncü vezir öfkelenir ve cariyeye çıkışarak niçin böyle yaptıklarını sorar. Cariye ise efendisi mimarın karısının köyde

işi olduğu için gittiğini ve anahtarın onda olduğunu söyler ve biraz sabırlı olmalarını ister. Cariye ilk iki vezire yine pamuk ve ekmek getirir ama üçüncü vezire getirmez. Bunun üzerine üçüncü vezir de ister. Cariye pamuk eğirmesi şartıyla getireceğini söyleyince üçüncü vezir de kabul eder. Cariye önceki vezirlere verdiği gibi ona da aynı miktarda pamuk ve ekmek verir. Ardından da her üç vezire seslenerek iyi eğirmeleri durumunda onlara yemek ikram edebileceğini söyler Bunun üzerine vezirler öfkelenerek cariyeye lanet okurlar ve onun ihsanının önemli olmadığını, düştükleri bu hâli padişahın öğrenmesi kendilerini katledeceğini söyleyip hayıflanırlar.

Hikâyenin bu noktadan sonrası malumumuz değildir. Zira daha önce de belirtildiği gibi mecmuadaki varak kopmalarından dolayı hikâyeye yarım kalmıştır.³⁷⁵

2.3.10.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Burada değerlendirdiğimiz hikâyede çeşitli vesilelerle yedi şahıs zikredilir. Bu şahıslardan bazıları nakledilen olayların merkezindedir. Hikâyede bu şahıslar takdim edilirken hemen hemen hiçbirinin ismi zikredilmez, sadece görevleri veya sıfatları ile konu edilirler. Hikâyede üç şahsiyet kötülüğü ve kötü duyguları temsil ederken üç şahsiyet de iyiliği ve iyi duyguları temsil edecek şekilde konu edilmektedir. Hikâyede iyi anlamda zikredilen kahramanlardan ilki, dülger ve bennâ yani mimar sıfatlarıyla zikredilen şahsiyettir. Nakledildiğine göre bu şahıs, Keşmir’de yaşayan, işinde mahir ama maddi zorluklarla boğuşan bir kişidir. Metinde, bu bilgiler dışında dülgerin gerçek adı ve ne zaman yaşadığı hakkında hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

³⁷⁵ Söz konusu hikâyenin diğer tercümelerinde nakledildiğine göre üçüncü vezirin de geri dönmediğini gören padişah kendisi kalkıp dülgerin memleketine gider. Vezirlerin yaptığı gibi o da acuze vasıtasıyla dülgerin karısıyla görüşür ve vezirleri orada görünce şaşırır. Vezirler de suçlarını itiraf ederler. Bunun üzerine hakikati anlayan padişah dülger karısını da yanına alarak saltanat merkezi olan Bîm’e döner. Vezirleri orada idam ederler. Padişah, dülgeri veziri yapar ve diğer vezirlerin tüm mallarını da ona bağışlar. bk.: Hazai - Tietze (haz.), **age.**, s.131-147; Akyol, **agt.**, s.61-74.

Hikâyede olumlu sıfatlarla zikredilen bir diğer kahraman da yukarıda değindiğimiz dülger ve mimarın karısıdır. Bu şahıs metinde çoğu kez *zen-i bennâ* yani mimarın kadını/karısı şeklinde takdim edilir. Yine metinde nakledildiğine göre bu kadın, güzel, akıllı ve eşine sadık bir karakterdedir. Bu kadın, akli ve firaseti ile vezirleri alt ederek onların gerçek yüzlerini ortaya çıkarmış böylelikle kocasının ve kendisinin üzerindeki iftiraları da bertaraf etmiştir. Bu bilgiler dışında hikâyede dülgerin karısı hakkında başka hiçbir bilgi sunulmaz.

Hikâyenin girişinde ve sonunda çeşitli vesilelerle konu edilen bir padişah da müspet duyguların temsili olarak zikredilmiştir.. Hangi devletin padişahı olduğu, ne zaman yaşadığı ve gerçek adı tam olarak verilmeyen bu padişah metinde nakledildiğine göre Bim şehrinde yaşamış, kudretli ve çok sayıda askeri olan bir hükümdar olarak takdim edilir.

Hikâyede kötülüğü ve kötü duyguları temsil eden üç karakter de vezirdir. Gerçek isimleri, ne zaman yaşadıkları, hangi devletin ve padişahın vezirleri oldukları belirtilmeyen bu üç vezir de hikâyede dülgeri kıskanarak ona ve karısına iftiralar atan ve emellerini gerçekleştirmek için çeşitli hilelere başvuran karakterler olarak konu edilmişlerdir.

Bu altı ana kahraman dışında hikâyede çeşitli vesilelerle konu edilen iki şahıs daha bulunmaktadır. Bu şahısların her ikisi de mimarın karısı ile vezirler arasında aracılık yapan kimselerdir. Bu karakterlerden ilki, vezirler henüz mimarın karısının tuzağına düşmeden önce aralarında aracılık yapan bir kadın olarak zikredilir. Acuze şeklinde zikredilen bu şahıs, kuvvetle muhtemel kötü işlere aracılık yaptığı için bu olumsuz sıfatla zikredilmektedir. Bu kadının da gerçek ismi ve hayat hikâyesi ile ilgili detaylar verilmez. Vezirlerin, mimarın karısının evine gitmeleri ve onun tuzağına düşmelerinden sonra da aracılık kapalı bir kadın vardır. Mimarın cariyesi olarak takdim edilen bu karakter, mimarın karısının yardımcısı olarak konu edilir. Bu

cariyenin gerçek ismi ve yaşadığı dönem hakkında da metinde hiçbir bilgi sunulmamıştır.

2.3.11. Kadı ve Zâhide Karısı Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 132b-136a varakları arasında bir kadı'nın başına gelen birtakım olayların nakledildiği bir hikâye kayıtlıdır. Tamamı mensur olan söz konusu bu hikâyeyi de burada ayrıntılarıyla değerlendirmek istiyoruz.

2.3.11.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Söz konusu hikâyenin ne başında ne de sonunda eser ismiyle ilgili hiçbir bilgi verilmezken mecmuadaki birçok hikâyede görüldüğü üzere bu metin de “*Hikâyât*” serlevhasıyla başlamaktadır. Ayrıca söz konusu metinde müellif ve telif tarihi ile ilgili de hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

2.3.11.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Hikâyenin konusu temel olarak dış görünüşe aldanmamak ve samimiyetin önemidir. Metinde, bir kadı'nın zâhid ve âbid görünen karısı ile halk arasında derviş/abdal olarak tanınan kişilerin aslında kötü huylu oldukları ama sadece dış görünüşleri sebebiyle takdir edilmeleri nakledilerek iyi – kötü / samimiyet – riyâ savaşı yapılarak sonunda iyi ve samimi olanların kazandığı, dış görünüşe önem verenlerin kaybettiği nakledilir. Hikâye müellifi, çeşitli olaylar naklettikten sonra bunlardan çıkarılması gereken dersi “(...) *abdâllar dahi zâhide ve âbide geçinirler, bildim ki bu dervişlerden hayır gelmez...*” şeklinde açıklar.

Mecmuadaki metinde söz konusu hikâyenin kaynağı, müellifi ve telif tarihi gibi bilgilerin verilmemesi bu hikâyenin literatürdeki konumunu tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Metin odaklı yaptığımız taramalarda mensur hikâye külliyatlarında bu metinle benzeşen bir metin tespit edemedik. Bu durum mecmuadaki metnin özgün bir hikâye olabileceğine işaret etse de bu hususta şu aşamada kesin bir hüküm vermek mümkün değildir.

2.3.11.3.Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.11.3.1. Hikâyenin Özeti

Bir zamanlar salih bir kadı vardır. Bu kadı'nın gayet sevimli, zahide, salih ve tesettürlü bir eşi de bulunmaktaydı. Bu kadın, o denli kapalı idi ki dünyada ondan daha kapalı kimse yoktu. Kadı bir gün mahkemede otururken sıkılır ve her zamankinden farklı şekilde o gün eve erken gelir. Kapıyı açıp eve girince karısının genç bir erkekle oturup şarap içtiğini görür. Kadı'nın geldiğini gören bu genç erkek hemen bir şarap doldurarak kadı'ya sunar ama kadı sinirlenerek; “ey melun, bu ne iştir?” diye çıkışır. Bunun üzerine kadın gence seslenerek; “paşam senin elinden içmez, benim elimden içer.” deyip gencin elinden kadehi alarak kocası olan kadıya sunar. Kadı, daha da öfkelenir ve içmeyeceğini söyler. Bunun üzerine kadın, şarabı kadı'nın üzerine dökerek hızlıca dışarı çıkar ve “ey ümmet-i Muhammed, gelin bakın; kadı efendi eve oğlan getirdi. Şimdi oturup oğlan ile şarap içiyor.” diye feryat etmeye başlar. Bu feryadı işiten komşular dört taraftan gelip eve girerler ve görürler ki kadı şaraba bulanmıştır. Bunu gören halk, kadı'nın yüzüne tükürür ve onu ayıplarlar. Kadı her ne kadar bu işten haberi olmadığını söylese de kimse ona inanmaz ve karısının temiz biri olduğunu ve böyle bir şeyi onun yapmayacağına şahadet ederler. Ardından da kadıyı tutup padişaha götürürler. Durumu öğrenen padişah kadı'nın tüm malına ve elbiselerine el koyup onu şehirden kovar.

Kadı, başka bir şehre giderek bir yerde bir aşevi bulur ve o gece orada kalmaya karar verir. Bu aşevinde kadıdan başka birkaç kişi daha bulunmaktaydı. Sabah olunca misafirlerden biri kadıya birkaç yumruk vurarak onu uyandırır ve ona “çabuk koynumdan aldığın bin akçeyi geri ver.” şeklinde çıkışır. Kadı, haberi olmadığını ve kendisinin çalmadığını söylese de inanmazlar ve onu sultanın huzuruna çıkarırlar. Misafir durumu sultana arz eder ama sultan kadı'nın yüzüne bakarak bu temiz yüzlü kişinin böyle bir şey yapmayacağını söyleyerek bu suçlamayı kabul etmez ve her ikisini de gönderir. Bunun üzerine kadı kaldığı o aşevinden

ayrılıp başka bir yerde konaklamaya karar verir. Ertesi gece virane bir yerde kalmaya karar verir. Zira cebinde parası kalmamış, hiç kimse de onu konuk etmemiştir. Kadı'nın o viranede kaldığı gece, aynı mahallede bulunan bir ev soyulur. Mahalle sakinleri hırsız ararken virane bir yerde kalan kadıyı görürler ve onun hırsız olduğuna hükmederek yine onu beyin huzuruna çıkarırlar. Bey yine aynı kadıyı karşısında görünce öfkelenir ve önceki sefer sakalına hürmeten serbest bıraktığını bir dahaki sefere zindana atacağını söyleyerek kadıyı tekrar serbest bırakır.

Kadı, viraneliklerin de tehlikeli olduğunu tecrübe edince gece kalmak için başka yerler aramaya koyulur. Çarşıda gezerken bir dükkân altı gözüne ilişir ve gece orada konaklamayı kafasına koyar. Akşam olup çarşı kapanınca gelip o dükkânın altına sokulur. Fakat bir müddet sonra asesbaşı orada bir dükkânın açık olduğunu görünce sağı solu aramaya başlarlar. Bu esnada her şeyden habersiz yatan kadıyı görüp tutuklarlar ve o gece hapse atarlar. Sabah olunca kadıyı yine beyin huzuruna çıkarırlar. Bey, aynı kadıyı görünce bu kez daha çok kızar ve tutuklanmasını ister. Ama asesbaşı bu suçlunun başka iş ortakları olabileceğini ve onları da yakalamak gerektiğini söyleyince bey, kadıya işkence yapıp iş ortaklarını öğrenmelerini emreder. Görevliler kadıyı alıp işkenceye başlarlar. Birkaç işkenceden sonra kadı, pazar yerine götürülürse yoldaşlarını gösterebileceğini söyler. Bunun üzerine asesbaşı yanına birkaç asker vererek onu pazar yerine gönderir. Pazar yerinde gezerken kadı, bir âşığın üzerinde ziller, ayağına zincirler bağlı şekilde ve yanında adamlarla beye doğru gittiğini görür. Yanındaki askerlere bu kişinin kim olduğunu sorunca askerler bu âşığın beyin şeyhi ve büyük bir derviş olduğunu söylerler. Bunun üzerine kadı, kendisini beye götürmelerini ve hırsızların kim olduğunu ona açıklayacağını söyler. Askerler asesbaşına haber vererek onu beye götürürler. Bey, kadıyı görünce yoldaşlarını bulup bulmadığını sorar. Bu soruya karşılık kadı kendinden emin bir şekilde, eğer hırsız görmek istiyorsa yanında duran âşığa bakması gerektiğini söyler. Bunu duyan bey şaşırır ve kızarak bu dervişten öyle bir

şey sâdır olmayacağını, doğru söylemez ise tekrar işkence edileceğini söyler. Kadı ise kendisinin işkenceyi hak etmediğini asıl işkence yapılması gereken kişinin o âşık olduğunu söyler. Bu sırada bu sözleri işiten âşık derviş, korkudan paniğe kapılmış, rengi değişmiş ve dili tutulmuştur. Âşığın bu hâlini gören bey, bir anda kadı'nın haklı olabileceğini düşünür ve kadı'ya bu âşığa işkence yapıp onu konuşturmasını söyler. Bunun üzerine kadı, âşığa bir tokat atar ve birkaç türlü işkence daha yapınca derviş dayanamayıp anlatmaya başlar. Derviş, kırk kişi olduklarını, evleri ve dükkânları soyarak içindeki eşyaları dağdaki mağaralarına götürdüklerini belirtir. Bunları duyan padişah söz konusu mağaranın kontrol edilmesi için adamlarını gönderir. Adamlar, mağaradaki eşyaları çıkararak beye getirirler. Bunun üzerine bey, kırk dervişi de tutuklatarak hapse attırır.

Bey, kadıya bu işi nasıl anladığını sorunca kadı daha önce karısıyla ilgili yaşadıklarını anlatır ve zâhirde, zâhid ve âbid geçinen her kişinin faydasız olduğunu ve tehlikeli işler yaptığını belirtir. Bu sözleri beğenen bey, kadıya ihsanlarda bulunur ve onu şehirden kovan önceki padişaha bir elçi ile mektup göndererek durumu anlatır. Ardından da kadıyı asıl şehrine gönderir. Kadı şehre varınca padişah onu saygıyla karşılar ve onu önceki görevine tekrar getirir. Karısını ise bir katırın kuyruğuna bağlayarak öldürtür.

2.3.11.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Söz konusu hikâyenin başkahramanı kadıdır. Metinde nakledilen tüm olayların merkezinde kadı bulunmaktadır. Gerçek kimliği, yaşadığı yer ve zaman belirtilmeyen bu kahraman, hikâyede iyiliği ve samimiyeti temsil etmektedir. Hikâyede bu iyi hasletli kahramanın karşısında bazı kötü karakterler de çeşitli vesilelerle zikredilir. Bu karakterlerden ilki kadı'nın karısıdır. Görünüşte zâhid, sâliha ve tesettürlü bir şahsiyet olan bu kadın, aslında kötü huyludur. Metinde sadece kadı'nın karısı olarak zikredilen ve ismi verilmeyen bu karakterin de nerede ve ne zaman yaşadığı belirtilmez. Hikâyede kadı'nın karısı dışında yine onunla benzer

özelliklere sahip, yani dış görünüşe önem veren; âbid, zâhid ve derviş geçinen bazı şahıslar da konu edilir. Başta tek bir kişi olarak verilen ve âşık/derviş gibi sıfatlarla takdim edilen bu olumsuz tiplerin gerçekte kırk kişi oldukları ve halk arasında abdal yahut derviş olarak bilindikleri nakledilmiştir. Fakat diğer şahısların hepsinde olduğu gibi bu karakterlerin isimleri ve yaşadıkları yerler hakkında da bilgi sunulmamıştır.

Yukarıda değinilen kahramanlar dışında hikâyeden çeşitli vesilelerle iki padişah da zikredilmektedir. Fakat hangi ülkenin padişahları oldukları ve ne zaman yaşadıkları belirtilmemiştir. Ayrıca genç erkek, asesbaşı, askerler ve kadı'nın komşuları da muhtelif yerlerde zikredilir.

2.3.12. Karayılan Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 136b-137a varakları arasında çocuğu olmayan bir padişahın başından geçen olayların nakledildiği ve büyük oranda eksik bırakılan kısa bir metin bulunmaktadır. Söz konusu hikâyenin eksik bırakılması detaylı ve sıhhatli bir inceleme yapmaya elvermese de bu metni mevcut şekliyle değerlendirmek istiyoruz.

2.3.12.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Bu kısa metinde hikâye adı tam ve açık şekilde belirtilmese de hikâyenin girişinde “*Hikâyât-ı Karayılân*” ifadesinin yer alması bu hikâyenin “Karayılan” şeklinde bilindiğini göstermektedir. Bu kısa başlık dışında metnin hiçbir yerinde kaynak eser, müellif ve telif tarihiyle ilgili detaylar verilmemiştir. Bununla beraber söz konusu metnin yazı tipi ile mecmuadaki diğer metinler arasında büyük farklılıklar görünmektedir. Bu durum bu hikâyenin aynı elden çıkmadığını göstermektedir. Bu metnin mecmuanın sonraki sahibi tarafından eklenmiş olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Bu metinle ilgili dikkat çekici bir diğer husus da söz konusu hikâyenin bilinçli bir şekilde eksik bırakılmasıdır. Zira sonraki iki varak boş

bırakılmıştır. Öyle sanıyoruz ki derleyici bu hikâyeyi sonra tamamlamayı amaçlamış fakat buna fırsat bulamamıştır.

2.3.12.2.Hikâyenin Konusu ve Özeti

Hikâyenin eksik olması nedeniyle bu kıssa ile asıl anlatılmak istenen, ibret alınması gereken hissenin ne olduğunu muğlaktır. Mevcut metne göre hikâyenin konusu çocuğu olmayan bir padişah ve daha sonra yaşadıklarıdır.

Mevcut metinde nakledildiğine göre eski zamanlarda yaşayan bir padişah vardır. Yaşı bir hayli ilerleyen bu padişahın hiç çocuğu olmamıştı. Bir gün vezirini çağırıp bu konudaki üzüntüsünü dile getirince vezir padişaha seyahat etmeyi ve bu yolculukta bir âlimle karşılaşp duasını almayı teklif eder. Padişah bu fikri kabul eder ve sonraki gün tebdil-i kıyafet ederek yolculuğa çıkarlar. Bir müddet gittikten sonra bir çeşme başına gelip dinlenirler. O sırada karşılarından aksakallı, nurani yüzlü ve beyaz elbiseli bir dervişin kendilerine doğru geldiğini görürler. Derviş gelip padişaha selam verir. Padişah, dervişin kendisini tanımasına şaşırarak ona: “Padişah olduğumu nasıl bildiysen gönlümdeki muradı da bilirsin.” der. Bunun üzerine derviş, koynundan bir elma çıkararak padişaha verir ve yarısını kendisinin, diğer yarısını da karısının yemesini ister.

Padişah elmayı alıp eve döner ve dervişin istediği gibi elmayı yerler. O gece hamile kalan hanım sultanın tam dokuz ay on gün sonra ağrıları başlar. Ebe hanımı çağırırlar. Ebe hanım, sultan hanımın doğumuna yardım ederken bir de bakar ki bir karayılan çıkar. Bu yılan, ebeyi anında sokup öldürür. Ardından başka bir ebe çağırırlar ama o yılan aynı şekilde onu da öldürür. Memlekette tüm ebeler bu şekilde ölür. Haremağaları kapı kapı dolaşıp ebe ararlar. En sonunda bir yerde bir kadın görürler ve ona ebe olup olmadığını sorarlar. Bunun üzerine kadın, kızının iyi bir ebe olduğunu ama onun da düşman tavırlı olduğunu söyler. Haremağaları kadından izin alıp kızını saraya götürmek isterler.

Mecmuadaki metin bu noktada sonlandırılmıştır.

2.3.13. Ebû Alî Sînân Hikâyesi

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 155b-180b varakları arasında büyük İslâm filozofu ve Ortaçağ tıbbının en önemli temsilcisi olan İbn Sînâ'nın efsanevi hayatının konu edildiği, olağanüstülükler barındıran bir hikâye kayıtlıdır. Tamamı mensur olan söz konusu hikâyeyi burada çeşitli yönlerden değerlendirmek istiyoruz.

2.3.13.1. Hikâyenin Adı, Müellifi ve Telif Tarihi

Mecmuada “*Hâzâ Kitâb-ı Ebû ‘Alî Sînân*” başlığıyla takdim edilen söz konusu hikâyenin bu isimle tanındığı yahut Ebû Alî Sînân isimli bir kitaptan alındığı söylenebilir. Bununla beraber mecmuadaki metnin hiçbir yerinde müellif ismiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca metin içerisinde söz konusu hikâyenin ne zaman telif edildiğiyle ilgili bir kayıt da yer almamaktadır. Metnin sonunda verilen H. 1 Safer 1149 / M. 11 Haziran 1736 tarihi ise kuvvetle muhtemel hikâyenin mecmuaya kaydedildiği tarihe işaret etmektedir. Zira mecmuaya kaydedilen metinlerin sonundaki tarihlere dikkat edildiğinde belli bir periyodik düzenin olduğu, metinlerin tarihî teselsüle göre kaydedildiği görülmektedir.

2.3.13.2. Hikâyenin Konusu ve Literatürdeki Yeri

Hikâyenin konusu temel olarak büyük İslâm filozofu ve tıpçısı İbn Sînâ'nın hayatıdır. İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhur olup bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Ortaçağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen “*eş-şeyhü'r-reîs*” unvanı ile de bilinen Sînâ³⁷⁶, felsefesi ve çalışmaları ile kendisinden sonraki bilginler üzerinde de büyük etkiler bırakmıştır. Tüm dünyaya yayılan şöhreti nedeniyle zamanla onun hayatı ile ilgili birtakım efsaneler ortaya çıkmış ve menkıbevî hayatı, olağanüstülüklerle dolu halk hikâyeleri

³⁷⁶ Ömer Mahir Alper, “İbn Sînâ”, *DİA*, C.20, TDV Yay., İstanbul 1999, s.319.

ile nesilden nesile aktarılmıştır. Burada değerlendirdiğimiz mecmuadaki metin de bu türden bir halk hikâyesidir.

Başta mensur hikâye külliyatları olmak üzere yazma eser kütüphanelerinde birçok varyantı bulunan İbn Sînâ hikâyeleri literatürde, Ebû Alî Sînâ, Gali Sînâ, Ebulgalisînâ, Ebâli Sinan vb. isimlendirmelerle de karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu hikâyelerde İbn Sînâ'nın ikiz kardeşinin de çok defa zikredilmesi ve hikâyelerde nakledilen olayların kahramanlarından olması nedeniyle söz konusu hikâyeler Ebû Ali Sîna ve Ebu'l-hâris ismiyle de tanınmaktadır. Çalışmamıza konu olan metinde de başlık olarak *Ebû Alî Sinân* başlığı tercih edilmiştir.

Menkıbevi hayatı sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktarılan İbn Sînâ ile ilgili anlatıları ilk kez bir araya toplayan Dervîş Hasan Medhî'dir. Medhî, söz konusu rivayetleri derleyerek *Esrâr-ı Hikmet* adıyla kitaplaştırmış ve 16. yüzyılın sonlarında dönemin padişahına takdim etmiştir. İbn Sînâ ile ilgili rivayetleri toplayarak bir kitap kaleme alan bir diğer şahsiyet de Seyyid Ziyâeddin Yahyâ'dır. *Gencîne-i Hikmet* adıyla kaleme alınan bu eser 1629 yılında tamamlanmıştır.³⁷⁷ Ayrıca söz konusu hikâyelerin, bu iki kitap dışında da kütüphanelerde çok sayıda nüshaları ve farklı varyantları da bulunmaktadır.³⁷⁸ Çalışmamıza konu olan mecmuaya kaydedilen ve burada değerlendirdiğimiz metin, mevcut literatürde nakledilen hikâyelerle birebir örtüşmektedir. Fakat mecmuadaki metin İbn Sînâ'nın tüm hayatıyla ilgili olmayıp belli bir bölüme odaklanmaktadır. İbn Sînâ ile ilgili hikâyeler üzerinde kapsamlı bir çalışma yapan Ebru Şenocak, söz konusu hikâyeleri İbn Sînâ'nın; mağara öncesi hayatı, mağara sonrası hayatı ve şeyhi rehber seçtikten sonraki hayatı olmak üzere üç farklı bölüm hâlinde değerlendirmektedir.³⁷⁹ Mecmuadaki metin de İbn Sînâ'nın mağara sonrası hayatıyla ilgilidir. Mağara öncesi hayatı birkaç cümleyle geçirilen

³⁷⁷ Kavruk, **age.**, s.117.

³⁷⁸ İbn Sînâ'nın menkıbevî hayatına odaklanan hikâyelerin mukayeseli bir şekilde incelendiği kapsamlı bir çalışma için bk.: Ebru Şenocak, **İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Fırat Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış DT, Elazığ 2005.

³⁷⁹ Şenocak, **agt.**, s.71.

hikâyede şeyh ile tanışması olayı da nakledilmemiştir. Bu durum mecmua derleyicisinin bir tasarrufu mu yoksa kaynak eserde mi sadece bu bölüm yer almaktadır gibi sorular şu an için cevaplaması güç sorulardır. Zira mecmuanın hiçbir yerinde derleyici naklettiği hikâyelerin kaynağını belirtmez. Bahse konu hikâyenin sadece bu bölümünün bir mecliste dinlenip o şekliyle mecmuaya kaydedilmiş olması da üzerinde düşünülmesi gereken bir başka ihtimaldir. Fakat söz konusu hikâyenin Medhî ve Ziyaeddin Yahya'nın eserlerindeki metinlerle büyük benzerlikler göstermesi Esrâr-ı Hikmet³⁸⁰ yahut Gencîne-i Hikmet'in³⁸¹ kaynak metinler olabileceğini düşündürmektedir.

2.3.13.3. Hikâyenin Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

2.3.13.3.1. Hikâyenin Özeti

Raviler şöyle rivayet ederler ki Buhara şehrinin Şica' isimli köyünde bir kişinin iki oğlu vardır. Bunlardan birinin adı Ebû Alî diğerrinin adı ise Ebu'l-hâris idi. Bu iki kişi henüz küçük yaşlarda okulda okurken bile firasetleriyle ve maharetleriyle dikkat çekmişlerdi. Bu iki kardeş bir zaman sonra civarlarında bulunan tüm ilimleri tahsil etmiş ve artık yeni ilimler arama arzusuna düşmüşlerdi. Bu niyetle Ebû Alî bir gün kardeşi Ebu'l-hâris'e; "buradaki tüm ilimleri öğrendik, bir zaman seyahat edip yeni şeyler öğrenelim." der. Bunun üzerine iki kardeş başka bir şehre varırlar. Bu şehre vardıklarında bir tellalin ilanını işitirler. Bu ilanda tellal bir mağara kapısının açılacağını söylemektedir. Ebû Alî, bu mağaranın mahiyetini sorup mağaranın simya ilmiyle ilgili kitaplarla dolu olduğunu öğrenir. İlan edildiğine göre bu mağara, yılda bir kez açılmakta ve bir saat sonra tekrar kapanmaktadır. Bu bir saat içerisinde halk

³⁸⁰ Mecmuadaki hikâyenin Esrâr-ı Hikmet'te nakledilen şekli için bk.: Muhammed İbrahim Yıldırım, **Türk Tarihinde İbn-i Sînâ Destânları ve Derviş Hasan Medhî'nin "Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili**, Bozok Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT., Yozgat 2013, s.15-21.

³⁸¹ Mecmuadaki hikâyenin Gencîne-i Hikmet'te nakledilen varyantı için bk.: Sengül Özdemir, **Ziyâeddin Seyyid Yahyâ'nın Gencîne-i Hikmet'i (Metin-İnceleme)**, Ege Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış DT., İzmir 2011, s.64-69.

içeri girer okuyabildiği kadar simya kitabı okur ve tekrar dışarı çıkar. Ayrıca Hz. Süleyman zamanından kaldığı belirtilen bu mağaradaki kitapları yanına alıp çıkmak mümkün değildir. Bu bilgileri öğrenen Ebû Alî ve Ebu'l-hâris bu mağaraya girip saklanarak bir yıl burada kalıp simya kitaplarını mütalaa etmeyi planlarlar. Sonraki gün mağara kapısı açılınca iki kardeş mağaraya girer ve kapı tekrar kapanana kadar saklanırlar. Kapı kapanınca yanlarına aldıkları mumları yakarak kitapları okumaya başlarlar. Bir yıl boyunca mağarada kalıp kitapların tamamını mütalaa ederler. Bir yıl sonra mağara kapısı tekrar açılınca Ebû Alî ve Ebu'l-hâris halka karışıp onlarla dışarı çıkarlar. Buhara şehrine vardıklarına iki kardeşin saç ve sakallarının uzamış, dağınık olduğunu görenler bunları cadı zannedip padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah her ikisinin de katledilmesini emreder. Cellat bunları katletmek üzereyken Ebû Alî padişahın bahçesindeki havuza atlayarak kaybolur ve Mısır'daki Nil nehrinden çıkar. Ebu'l-hâris ise kendini havaya fırlatarak gözden kaybolur ve Bağdat şehrine düşer.

Ebu'l-hâris, Bağdat şehrini gezmeye başlar ve gezmekten sıkılıp kırk tane ağaç çubuğu keser ve bu kırk çubuğu bir yere dikerek efsun okur. Bu kırk çubuk kırk tane tellak, kendisi de başlarında hamamcı olur. Sabah olunca şehir halkı olmadık yerde bir hamamın peyda olduğunu görünce şaşırırlar ve merak edip hamama gelmeye başlarlar. Birkaç gün sonra hamamın şöhreti padişahın kulağına erişir. Padişah da hamama gelir ve hayran kalır, Ebu'l-hâris'e ihsanlarda bulunur. Padişah, Ebu'l-hâris'i o gece saraya davet eder ve onunla sohbet ederek onun meziyetlerini öğrenir. Daha sonra ondan Saba padişahının kızına âşık olduğunu ama babasının, kızı ona vermediğini söyleyerek Ebu'l-hâris'ten yardım diler. Ebu'l-hâris, bu kolay işti diyerek Saba padişahının kızını efsunla oraya getirterek ikisinin kavuşmasını sağlar.

Buhara'da padişahın havuzuna atlayarak Mısır'daki Nil nehrinden çıkan Ebû Alî ise Mısır ülkesini gezmeye başlamış ve bir helvacı dükkânına gözü ilişmiştir. Ebû Alî, bu dükkânda bir dilberin helva sattığını görüp ona âşık olur. Onunla yakınlaşmak için çeşitli yollara başvurur. En sonunda kendisinin de helvacı olduğunu

dilerse daha lezzetli helvalar yapmayı öğretebileceğini ona söyler. Bu teklifi kabul eden helvacı dilber Ebû Alî'yi dükkânına alarak kapıyı kapatır. Ebû Alî, helvacıyı oyalayarak ona bir şey anlatmaz ve sadece sohbet ederek güzelliğini seyreder. En sonun Ebû Alî'nin niyetini başka olduğunu öğrenen helvacı onu tartaklayarak dükkândan kovmaya çalışır. Bunun üzerine Ebû Alî, helvacının koluna yapışıp onu dışarı atar ve bir efsun okuyarak onu çöle gönderir. Bir anda kendini çöl ortasında bulan helvacı Ali şaşırır ve bir kervana denk gelir. Kervandakiler helvacı Ali'yi yakalayıp kabilebaşına getirirler. Kabilebaşı: “Bu oğlan Bağdat padişahına güzel armağandır.” deyip Bağdat'a varınca onu padişaha hediye eder. Bu sırada Helvacı Ali, hâlâ bir günde Bağdat'a nasıl geldiğini düşünmektedir. Bir gün Bağdat padişahı hamama giderken helvacı Ali'yi de yanına alır. Padişahın oğulları da onlarla beraberdir. Helvacı Ali, hamama hayran kalarak o hamamın nasıl peyda olduğunu öğrenince; “Benim Mısır'dan Bağdat'a bir günde gelmeme benzer” der. Bu sözü işiten padişah olayın mahiyetini helvacıdan detaylarıyla öğrenir. Bunun üzerine Ebu'l-hâris'i çağırarak bu durumun nasıl olduğunu sorar. Ebu'l-hâris ise simya ilmiyle bunun mümkün olduğunu söyler ve izin verilerse o helvacıyı Mısır'a, annesinin yanına gönderebileceğini iletir. Padişah bunu kabul edince Ebu'l-hâris helvacı Ali'yi efsunla ülkesine gönderir. Helvacı bir anda kendini evlerinin önünde bulur ve kapıyı açarak evine girer. Onu gören annesinin aklı başından gider ve bunun nasıl mümkün olabileceğini sorar. Zira helvacı üç gün önce ölmüş ve annesi tarafından defnedilmiştir. Helvacı Ali bunun üzerine dükkânın durumunu sorar ve dükkâna gelerek Ebû Alî'nin ayaklarına kapanır. İkisi yine yakınlaşmaya başlarlar ve dükkânda sohbetler ederler. Bir süre beraberce helva yapıp satarlar. Bir gün helvacı Ali, dükkânda sıkıldığını ve gezmek istediğini söyler, yanına helva alarak şehri gezmeye başlar. Bu sırada padişahın kızı pencereden dışarıyı izlemektedir. Helvacının geçtiğini gören padişahın kızı ona hayran ve âşık olur ve nedimleri vasıtasıyla onu sarayına getirtir. Kızı gören helvacı da âşık olur. Bir süre yalnız kalan kız ve helvacı sohbet ederler ve sarılırlar. Bir süre sonra helvacı saraydan ayrılarak

üzgün bir şekilde dükkâna gelir ve Ebû Alî'ye durumu anlatır; âşık olduğunu söyleyerek ondan yardım ister. Bunun üzerine akşam yatsı namazından sonra Ebû Alî, bir efsun okuyarak kızı dükkâna getirir. Helvacı ve padişahın kızı yakınlaşmaya başlarlar. Sabah namazı vakti Ebû Alî tekrar dükkâna gelir ve bir efsunla kızı yine sarayına gönderir. On beş gece bu şekilde devam eder. Kız, her gelişinde helvacıya bu işi nasıl yaptığını, cin mi peri mi olduğunu sormaktaydı. Cevabını alamayan kız bu durumu padişah babasına anlatmaya karar verir. Bunun üzerine padişah vezirleriyle divan yaparak konuyu anlatır ve nasıl çözülebileceğini düşünürler. Akşam olunca kızın yanına adamlar koyarlar ve muskalar yazarlar. Fakat kızın gidişine yine mani olamazlar. Kız sabah tekrar döner ve padişaha durumu anlatırlar. Mısır halkı ve padişah bu işi çözmek için remiller çizerler ve dualar okurlar ama kızın nereye gidip geldiğini çözemezler. Bu kez akıllarına kızın eline zaferan sürmek gelir. Kız gittiği yerin kapısına elindeki zaferanı sürecektir ve bu sayede kızın gittiği ev bulunacaktı. Fakat bu durumu fark eden Ebû Alî bir efsun okuyarak tüm evlerin ve dükkânların kapısını zaferan ile boyar. Sabah olunca padişah etrafa adamlar gönderir ama her yeri boyalı görürler ve yine bulamazlar. Padişah, her gece gidip gelen kızının endişesiyle kederlenmiştir. Padişahın bu durumunu görenler, Bağdat padişahının yanında bir hekim olduğunu ve bu hekimin simya ilminde mâhir olduğunu söyleyince padişah hemen bir mektup yazar ve Bağdat padişahına gönderir. Mektubu alan Bağdat padişahı Ebu'l-hâris'in Mısır'a gitmesine izin verir. Ebu'l-hâris Mısır'a gelerek padişahla görüşür ve ahvâli ondan öğrenir. Remil tahtasını eline alarak döküp bozmaya başlar. Bu esnada Ebû Alî kardeşi Ebu'l-hâris'in geldiğini öğrenmiş ve bir efsunla Hindistan'daki bir adaya gitmiştir. Ebu'l-hâris çeşitli efsunlarla kızın Hindistan'da bulunan bir adaya gidip geldiğini öğrenir. Bunun üzerine padişah, Hint padişahına bir mektup yazarak durumu ona anlatır. Mektubu alan Hint padişahı elçiyle dalga geçerek Mısır padişahını küçük görür. Zira bahsettikleri adanın ateş denizinde olduğunu, oraya gidip dönenin olmadığını söyleyerek elçiyi kovar. Mısır'a gelen elçi yaşadıklarını anlatınca padişah öfkelenir.

Ebu'l-hâris ve Mısır padişahı her ne efsun ve oyun yapsalar da kızın gece gidip dönmesine engel olamazlar.

Bir süre sonra dükkânın ve Ebû Alî'nin yerini öğrenen padişah ve vezirler oraya giderek kızlarına efsun yapmamalarını ister. Ama Ebû Alî bunu kabul etmeyerek kızı helvacı için padişahı ister. Ayrıca Ebû Alî, padişah ve vezirlere sineklerle efsunlar yaparak onların aklını başından alır. Ebû Alî ile baş edemeyeceğini anlayan padişah kederlenerek saraya döner. Sabah olunca dükkâna askerler gönderir ama Ebû Alî dükkânı efsunla gizleyerek yine kurtulur. Ebû Alî, bu şekilde çeşitli zamanlarda kendisine kötülük yapmaya çalışan ve yakalamaya çalışan hamamcı, berber, padişah ve askerlerine de çeşitli efsunlar yaparak kendini gizlemeyi ve korumayı başarır. Padişahın emrine uyarak bir adamı haksız yere katleden bir kadıya da efsun yapar ve onu halk önünde rezil duruma düşürür.

Bir gün helvacı Ali, Ebû Alî'den simya ilmini kendisine öğretmesini rica ve ısrar eder. Ebû Alî, helvacıyı kıramayarak ona gizlenme ilmini öğretir. Gizlenmeyi öğrenen helvacı Ali, gözüne sürme çekerek kızın sarayına gidip gelmeye başlar. Bir süre sonra kız, bu durumu padişah babasına haber edince Ebu'l-hâris bir plan yapar. Buna göre, helvacı geldiğinde kız haber verecek ve kapılar iyice kapatılıp samanlar yakılarak tütsüler yapılacaktır, bu sayede de helvacı Ali açığa çıkarak yakalanacaktı. Sonraki gün helvacı gelince planlandığı gibi yapılır ve helvacı yakalanır. Padişah, helvacıyı hemen katletmek ister ama Ebu'l-hâris, onun halk önünde katledilmesi gerektiğini söyleyerek ona mani olur. Padişah bu teklifi kabul ederek helvacıyı sokak sokak gezdirirler ve padişaha ihanet edenin sonunun böyle olacağını ilan ederler. Halk toplanır ve olanları izlemeye başlar. Bu sırada Ebû Alî, her şeyden habersiz dükkânda oturmaktadır. Halkın toplandığını ve sesleri işiten Ebû Alî, dışarı çıkınca helvacıyı görür ve efsun okuyarak onu celladın elinden alır. Padişaha çok öfkelenen Ebû Alî, onu öldürmek diler kendisini bir fakir kılığına sokarak saraya gelir, padişahla görüşmek istediğini bildirir. Elinde bir zehirli gül ile padişaha gelir ve gülü

ona takdim eder. Padişah, gül mevsimi olmadığını ve kışın gül yetimeyeceğini bildiği için biraz şaşırır ve ardından gülü Ebu'l-hâris'e verir. Gülü koklayan Ebu'l-hâris oracıkta canının teslim eder. İşlerin karıştığını gören Ebû Alî, halkın arasına girerek gözden kaybolur. Padişah durumu anlayınca yine dükkâna sırayla üç çavuşunu göndererek onu yakalatmak ister. Fakat Ebû Alî, dükkâna gelen çavuşlara efsunlar okuyarak onları sırayla maymun, ayı ve canavara dönüştürür. Ardından da onları halk içinde oynatarak rezil eder. Akşam olunca onları eski hâllerine çevirerek saraya gönderir. Üç çavuş saraya gelerek durumu padişaha naklederler.

Bu olay üzerine padişaha bir ders vermek isteyen Ebû Alî, kendisini Hintli bir hoca suretine sokarak saraya gelir. Padişaha çeşitli hediyeler vererek Hindistan taraflarından dört bin yüklü büyük bir ticaret kervanı geldiğini ve kendisinin de bu kervanın reisi olduğunu söyler. Ardından da o gece orada konaklamak istediklerini bu nedenle kervansaray aradıklarını padişaha iletir. Ayrıca kervanlar ulaşınca daha büyük hediyeler getireceklerini ve vergilerini ödeyeceklerini söyler. Bunun üzerine padişah, Mısır şehrindeki tüm kervansarayları boşalttırarak kervansarayları bu Hint kervanlarına tahsis eder. Sonraki sabah padişah onları bekler ama kimse gelmeyince çavuşlarını kervansaraylara göndererek durumu öğrenmelerini ister. Kervansaraylara gelen çavuşlar hiçbir yerde hiçbir Hintli bezirgan bulamazlar. Sorup soruştururlar ama halk onlarla dalga geçerek böyle bir kafilе gelmediğini ayrıca Hindistan'dan karayoluyla böyle bir kervanın gelmesinin mümkün olmayacağını söylerek onları alaya alırlar. Çavuşlar, saraya dönerek durumu padişaha bildirirler. Padişah çok öfkelenir ve tüm ordunun toplanarak Ebû Alî'nin dükkânının dört koldan sarılmasını ister. Durumdan haberdar olan Ebû Alî, yine bir efsun okuyarak kendisine bir ordu peyda eder. Bu efsun ile dükkândan gruplar hâlinde silahlı ve atlı askerler çıkmaya başlarlar. Padişahın ordusunu yok eden bu askerler, sarayı ele geçirmek üzereyken padişah pes ederek kızını oğluna vereceğini, yeter ki kendisini incitmemesini diler. Ardından da vezirleriyle toplantı yaparak bir helvacıya kızını veremeyeceğini söyler

ve Ebû Alî ile baş edecek bir cadı bulmalarını ister. Bu durumu da öğrenen Ebû Alî bir efsun daha okur. Bunun üzerine Mağrip (Fas) taraflarından siyah bir bulut zâhir olur. Daha önce hiç görülmeeyen bu buluta halk çok şaşırır. Bulut, Mısır şehrinin üzerine gelerek yüksek sesler ile buluttan canavarlar, köpekler, kurbağalar, kaplumbağalar yağmaya başlar. Mısır sokaklarını kötü bir koku kaplar. Halk feryada başlar. Daha sonra da padişaha gelerek kızını Ebû Alî'ye vermesini yoksa onu öldürüp kendilerinin Ebû Alî'ye kızı teslim edeceklerini söylerler. Padişah çaresiz bir şekilde Ebû Alî'nin dükkânına gelir ve kızını vereceğini ama Mısır'ı bu beladan kurtarmasını ister. Bunun üzerine Ebû Alî, bir efsun okuyarak bir yağmur peyda eder ve sokaklar tertemiz olur, koku tamamen dağılır. Fakat padişah yine de kızını bir helvacı dükkânına gönderemeyeceğini düşünerek vezirleri ile Ebû Alî'ye haber gönderir ve ondan kızı için çeşitli taleplerde bulunur. Ebû Alî, yine efsun okuyarak onun tüm taleplerini yerine getirir.

Daha sonra padişah Ebû Alî'yi sarayına davet eder ve ona ikramlarda bulunur. Yemekler yenir. Ardından sohbet başlar. Bu esnada oradaki vezirler ve padişah Ebû Alî'ye seslenerek: “Ey hekim, bunca sihirler yaptın; bizi birbirimize düşman yaptın. Lutfedip bu mecliste de bir sanat göster.” derler. Bunun üzerine Ebû Alî, bir tasa su konulup ortaya getirilmesini ister. Ardından da sırayla vezirlerin ve en sonunda da padişahın bu tasa bakmalarını ister. Tasa bakan her bir kişiye farklı farklı efsunlar yapar ve onları farklı âlemlerde ve çöllerde gezdirir, başlarına çeşitli olaylar getirir. En sonunda herkes Ebû Alî'nin yüce bir hekim olduğuna ikna olur. Padişah tasta gördüğü ve seyahat ettiği âlemlerden etkilenecek Ebû Alî'ye; “bu nasıl olabilir?” diyerek şaşkınlığını dile getirir. Ebû Alî, bunun simya ilmi olduğunu ve bu gördüklerinin bu ilmin sadece cüz'î bir kısmı olduğunu söyler. Sonraki gün padişah Ebû Alî'yi üçüncü veziri yapar ve kırk gün düğün yapılarak padişahın kızı ile helvacı Ali evlendirilir.

2.3.13.3.2. Hikâyedeki Şahıslar

Hikâyede kimliği açıkça belirtilen ve birtakım olağanüstülükler barındırmasına rağmen tarihî gerçekliklerle uygun olan şahsiyetlerden ilki hiç şüphesiz İbn Sînâ'dır. Tam künyesi Ebû Alî el-Hüseyin İbn Abdullah İbn Sînâ olan ve Batı dünyasında Avicenna ismiyle şöhret bulan bu şahıs hikâyede Ebû Alî ismiyle zikredilmektedir. Kaynaklarda H.370 / M.980-81 yılında Buhara yakınındaki Efşene köyünde doğduğu düşünülen İbn Sînâ, başta tıp ve felsefe olmak üzere, mantık, psikoloji, metafizik, doğa, din vb. birçok alanda büyük yapıtlar ortaya koymuş ve kendisinden sonraki bilginleri büyük ölçüde etkilemiştir.³⁸² Kaynaklarda İslâm dünyasının en zeki ve çalışkan âlimlerinden biri olarak zikredilen İbn Sînâ'nın çalışmamıza konu olan mecmuadaki hikâyede nakledilen hayatı da bazı noktalarda bu bilgilerle uyuşmaktadır. Örneğin mecmuadaki metinde de Buhara'da doğduğu belirtilen İbn Sînâ, zekâsı ve sahip olduğu ilim sayesinde başarılı olmakta ve her defasında düşmanlarını yenmektedir.

Hikâyede ismi açıkça belirtilen bir diğer kişi de Ebu'l-hâris'tir. Metinde İbn Sînâ'nın kardeşi olarak takdim edilen bu şahsiyet İbn Sînâ ile beraber çeşitli maceralara girmiş ve en nihayetinde İbn Sînâ tarafından yanlışlıkla öldürülmüştür. İbn Sînâ'nın kendi eliyle düzelttiği yaşam öyküsünde nakledildiğine göre İbn Sînâ'nın aynı anne ve babadan öz bir kardeşi bulunmaktadır.³⁸³ Kaynaklarda nakledildiğine göre İbn Sînâ kardeşiyle beraber çeşitli zamanlara bazı seyahatler de yapmıştır. Fakat kaynakların hiçbirinde İbn Sînâ'nın kardeşinin isminin ne olduğu açıkça belirtilmez. Bu bakımdan, bu menkıbevî anlatıların söz konusu isim konusunda ne derece doğru olduğu ihtiyatle yaklaşılması gereken bir husustur. Hikâyede İbn Sînâ'nın kardeşi olan Ebu'l-hâris'in onunla birlikte mağaraya girdiği

³⁸² Hüseyin Gazi Topdemir, **İbn Sînâ Doğunun Sönmeyen Yıldızı**, Say Yay., İstanbul 2009, s.15-17; Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", **DİA**, C.20, TDV Yay., İstanbul 1999, s.319.

³⁸³ Nihat Keklik, "Türk-İslâm Filozofu İbn Sînâ (980-1037) Hayatı ve Eserleri", **Felsefe Arkivi Dergisi**, S.22-23, Yıl 1981: 1-53, s.8; Alper, **agm.**, s.321.

ve simya ilmini beraber öğrendikleri belirtilir. Ardından İbn Sînâ sihir ile Mısır'a giderken Ebu'l-hâris Bağdat'a gitmiş fakat birtakım olaylardan sonra o da Mısır'a geçmiştir.

Hikâyedeki bu ana kahramanlar dışında yardımcı rollerde çeşitli şahıslar da konu edilir. Fakat bu şahısların hiçbiri gerçek isimleriyle zikredilmez, sadece görevleri, sıfatları yahut meslekleriyle söz konusu edilirler. Örneğin, İbn Sînâ'nın Mısır'da yaşadığı olayların merkezinde yer alan helvacı/helva satıcısı ismi verilmeyen şahsiyetlerden biridir. Metinde nakledildiğine göre İbn Sînâ, bu helvacıyı görmüş ve ona âşık olmuştur. Fakat helvacı onun aşkına karşılık vermeyip o da padişahın kızına gönlünü kaptırmıştır.

Hikâyede çeşitli vesilelerle anılan bazı padişahlar bulunmaktadır. Ne zaman yaşadıkları belirtilmeyen bu padişahlar Buhara, Bağdat, Mısır, Yemen, Hindistan gibi ülkelerin padişahları olarak takdim edilirken isimleri zikredilmez. Yine aynı şekilde padişah kızları, hamamcılar, askerler, çavuşlar, bezirgânlar, cellatlar vb. birçok yardımcı karakterlerin de isimleri hiçbir suretle anılmamaktadır.

2.3.14. Aşk, Âşık ve Ma'sûk ile İlgili Alegorik Fetvalar, İlaçlar/Terkipler ve Nakiller

Çalışmamıza konu olan mecmuanın 77b-80a varakları arasında ilginç bazı nakiller kayıtlıdır. Aşk, âşık ve ma'sûkla ilgili alegorik bu nakillerden bazıları fetva iken bazıları ise ilaç terkipleri ve aşk kelimesiyle ilgili muhtelif tasavvurlarla ilgilidir.

Mecmuadaki fetvalardan³⁸⁴ ilki İslam fıkında meselelerin çözümünde sıklıkla zikredilen Zeyd ve Amr gibi meçhul kahramanlar üzerinden verilir. Fetvalar genellikle sorulan bir sorunun cevaplandırılması şeklindedir. Bunun için önce soru,

³⁸⁴ Bir fıkıh tabiri olarak fetva, fâkihin hüküm mâhiyetinde olmaksızın verdiği ve fikhî bir meselenin dinî-hukukî hükmünü açıklayan cevap demektir. bk.: Fahrettin Atar, "Fetva", **DİA**, C.12, TDV Yay., İstanbul 1995: 486-496; Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, Kubbealtı Yay., İstanbul 1994, s.341.

sonrada müftü yani fetva verenin verdiği cevap yer alır. Fetva metninde fetvaya konu olan olayla ilgili kişilerin gerçek adları yer almayıp erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Hâlid, Velîd, kadınlar için de Hind, Zeyneb gibi adlar kullanılır.³⁸⁵ Çalışmamıza konu olan mecmuadaki fetvalardan ilkinde de bu anlayışa uygun olarak çözülmesi istenen mesele Zeyd ve Amr ile sorulur. Söz konusu fetva ve cevabı günümüz Türkçesiyle şu şekildedir:

Soru: Dilber olan Zeyd, âşık olan Amr’a merhametle bir miktar baksa ve bu bakışla onu divane ettikten sonra cefa etmeye başlasa bu dilbere (Zeyd’e) ne yapmak lazımdır?

Cevap: (Onu) Dostlar arasında zikretmek, âşığının koynuna hapsetmek ve dudaklarından emmek lazım gelir. [77b]

Mecmuadaki fetvalardan ikincisi ise yukarıdaki fetvadan farklı olarak isimsiz sorulur. Bu fetvada da yukarıdaki fetvada olduğu gibi âşık ve ma’s’uk gibi şahıslar konu edilir. Fetvada âşığın kendi memleketini terk etmesi ve sevgiliden birtakım isteklerinin şer’an çözümü istenir. Söz konusu fetva ve verilen cevap şu şekildedir:

Soru: Bir âşık sevgilinin yüzünü görmek için kendi diyarını terk etse, bir şivekârın güzellik bağı kiralasa, o bağda meyveler olduğunda hakkını almak için bir şeftali istese ve o güneş gibi parlak sevgili çaresiz âşığa şeftali vermese, âşık o şeftaliyi almaya kâdir olur mu? O sevgili, bin türlü naz ve niyaz edip âşığın istediği şeftaliyi vermese âşık onu zorla alabilir mi? Almaya değil de (o şeftaliyi) ısırp kanatmaya kâdir olur mu?

Cevap: Olur. [77b-78a]

Mecmuadaki ilginç ve alegorik nakillerden birisi de “*Şûret-i İ’lâm*” başlığıyla verilen metindir. Bilindiği üzere i’lâm, Arapça asıllı bir kelime olup bildirme, anlatma anlamındadır. Bir hukuk terimi olarak ise bir davanın mahkeme tarafından

³⁸⁵ Atar, *age.*, s.494.

nasıl bir hükme bağlandığını gösteren belge demektir.³⁸⁶ Mecmuadaki metin geleneğe uygun bir şekilde kaleme alınan bir metin görünümünde olup güzel bir dilberin aşk derdiyle perişan olan bir âşığı dava etmesi ve buna karşılık verilen hüküm söz konusu edilmiştir. Bahse konu metni günümüz Türkçesiyle şu şekilde verebiliriz:

Güzel yüzlü dilber, âşığın kalbini perişan ederek onu meclise getirir ve mecliste: “Bu âşığın kalbi, benim güzelliğimi çaldı.” şeklinde onu dava eder. Bunun üzerine âşığın kalbi onunla yüzleştirilerek sorguya çekildiğinde inkâr ile cevap verir. Güzel yüzlü dilberin doğru söylediğine kanaat getirildiğinden üzgün âşığın kanlı gözyaşları, inlemeleri, feryatları dilberin davasına karşılık şâhitlik etmek isterler. Lakin âşığın gözyaşları kanlı çıktığı, âşığın sarı renginin hayızlı bir kadına benzemesi ve hayızlı kadının şehâdetinin kabul olmaması nedeniyle bu şâhitlikler kabul edilmez. Bunun üzerine âşığın, dilberin saçlarıyla tutuklanmasına hükmedilir. [78a-78b]

Mecmuadaki ilginç ve dikkat çekici nakillerden birisi de âşık ve ma’şûk kelimelerinin Arapça yazılışları ile ilgili birtakım inanış ve yorumlarla ilgidir. “*Mes’ele Beyânında*” başlığıyla verilen söz konusu metin daha önce değindiğimiz fetva metinleriyle benzerlik göstermektedir. Metinde, bir kişinin “âşıktı mı yoksa ma’şûktı mı aşk/sevgi daha fazladır?” şeklinde sorusu üzerine bu kelimelerle ilgili tasavvurlar nakledilir. Metin şu şekildedir:

Soru: Hanefî imamlarına göre âşık ile ma’şûk arasındaki aşk, âşıktı mı ziyadedir yoksa ma’şûktı mı ziyadedir?

Cevap: Ma’şukta daha fazladır. Çünkü âşık iki göz ile bakar. Bu gözlerden biri ayn harfinin gözü, ikincisi ise kaf harfinin gözüdür (عاشق). Fakat ma’şûk dört göz ile bakar. Bu gözlerden biri mim harfinin gözü, ikincisi ayn harfinin gözü,

³⁸⁶ Kütükoğlu, *age.*, s.345.

üçüncüsü vav harfinin gözü ve dördüncüsü ise kaf harfinin gözüdür (معشوق). Âşığın aşkı açık olduğu için ayn harfi âşık kelimesinde açıktır ve bu nedenle âşık her tarafa dikkatle bakar. Ama ayn harfi ma'şûk kelimesinde kapalı olduğu için ma'şûk, bir yere bakamaz ve sevgisini içinde saklar. Çünkü ma'şûk kelimesi ma'a (مع) ve şevk (شوق) kelimelerinden mürekkeptir (oluşturmuştur). Bu nedenle ma'şûk kelimesinin sonu şevk olduğundan âşık ile ma'şûk arasındaki aşk, ma'şûkta daha fazladır. [78b-79a]

Mecmuadaki aşk konulu ilginç metinlerden sonuncusu da aşk hastalığına yakalanan birisi için tavsiye edilen bir terkip ve bu terkibi kullanma şekliyle ilgilidir. Söz konusu terkipte dikkat çeken en önemli husus karışımı yapılması istenen şeylerin tamamen sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili göreceli ve muhayyel şeylerden oluşmasıdır. Söz konusu metin günümüz Türkçesiyle şu şekildedir:

Aşk, sara hastalığı gibi zahmetli bir hastalıktır. Başlangıcı gözü sonu ise yüreği etkiler. Allah tüm ümmeti Muhammed'i bu hastalıktan korusun. Nazlı bir genç; gül gibi solup, ahu gözlerini süzüp bin türlü cilveyle 'başım ağrır, yüreğim oynar ve canım sıkılır' der. Geceleri serseri gibi olur ve bir saat bir yerde duramaz. Ona bilgili bir hekim gerektir ki nabızdan bilip yanlış tedavi yapmasın. Ayrıca Yahudi hekimlerine de baktırmamak gerekir. Bu hastayı sağ tarafı bahçe, sol tarafı ise denizi gören ve gül ile bülbüller bulunan bir yere götürüp ilaç vermek gerekir. Ona verilecek macunun terkibi ise şöyledir:

Maddeler/Eczalar	Miktarı
Nâz	1 dirhem ³⁸⁷
Şîve	2 dirhem
Vâdî	3 dirhem

³⁸⁷ Dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit eski bir ağırlık ölçüsü birimi (3,2075 gr.) (Şerîata göre yetmiş tâne orta boy arpanın ağırlığı kadardır). bk.: İlhan Ayverdi, *age.*, s.731.

Edâ	4 dirhem
Âvâz	5 dirhem
Cünbiş	6 dirhem
Ahlâk	7 dirhem
Reviş	8 dirhem
Terennüm	9 dirhem
Etvâr	10 dirhem
Reftâr	11 dirhem
Tıraz	12 dirhem
Üslûp	13 dirhem

Bu eczalar; cefa çöplerinden temizlenerek vefa havanında dövölüp safa eleğinde elenip şevk tenceresinde, muhabbet ateşinde kaynatılıp zevk gecesiyle karıştırılıp hasret aleviyle kıvama gelinceye kadar macun yapılmalıdır. Daha sonra da akşam ve sabah, vuslat meblağıyla kullanılmalı ve sonra sine hamamına girip hararet arttıkça amberli şerbet içilmeli ve kendi bahçe meyvelerinden helal meyve yiyilmelidir. Kırk gün bu şekilde devam edilmeli. Eğer o aşk hastasında bir hastalık kalır ise bana küfredebilir. İşte asıl hekimlik budur, zira Hindistan'dan Yemen'den hekim getirseler bile fayda etmez.

2.3.15. Diğer Metinler

Çalışmamıza konu olan mecmuanın girişinde muhtelif bazı nakiller kayıtlıdır. Bazıları dinî/ahlaki olan bu nakillerden bazıları ise faydalı olduğu düşünülen yiyecek ve içecekler ile zararlı olduğu düşünülen yiyecek ve fiillerle ilgilidir.

Mecmuanın 1b-2b varakları arasında yer alan dinî nakil “*Beyān-ı tecdīd-i nikāh*” başlığıyla sunulmuştur. Tecdīd-i nikāh, karısını boşamış olan bir erkeğin nikāh tâzelemesi/yenilemesi anlamında kullanılan bir tabirdir. Mecmuadaki söz konusu nakilde de nikāh yenilemek isteyen bir kişinin yapması gerekenler anlatılmaktadır.

Nikāh yenilemek ile ilgili bu kaydın ardında, mecmuanın 2b-7a varakları arasında çeşitli nakiller yer alır. Bu metinlerde öncelikle aklı geliştiren yiyecekler nakledilmişken ardından ise unutmaya neden olan birtakım fiiller ve yiyecekler aktarılır. Daha sonra da fakirliğe neden olan şeyler sıralanır. Bunların ardında göz nurunu kesen ve arttıran fiiller ve yiyecekler nakledilir. Göz nuru ile ilgili bu bilgilerden sonra da gam/keder/kasvet getirdiği düşünülen bazı ameller/fiiller nakledilir. Bu bilgilerin ardından ise bazı faydalı ve zararlı yiyecekler zikredilir.

Faydalı ve zararlı yiyecek ve amellerin nakledildiği bu metinlerin ardından da İslâm âlimlerinin büyüklerinden ve Hanefî mezhebinin kurucusu olan İmam-ı A’zam’ın bir duası ile duaların kabulüne delalet eden bazı dinî nakiller yer almaktadır. Bu bölümde son olarak da Hz. Muhammed, İmam-ı Hanefî ve İmam-ı Şâfi’nin çeşitli isimleri sıralanmıştır.

SONUÇ

Mecmua literatürüne katkı sunmak, henüz gün yüzüne çıkmamış birtakım metinleri ortaya koymak, Osmanlı okuma ve yazma kültürü hakkında birtakım çıkarımlarda bulunmak gibi amaçlarla ele alınan bu çalışma neticesinde çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Büyük oranda mensur metinler ihtiva eden ve 18. yüzyılda derlendiği bilinen çalışmamıza konu olan mecmua, tertip şekli ve barındırdığı metinler ile yeni araştırmalara ufuk açacak mahiyettedir. İBB Atatürk Kitaplığı *BEL Yz K0633* numarada kayıtlı olan söz konusu mecmuada derleyiciye ait hiçbir kayıt yer almadığından söz konusu mecmuanın derleyicisi hakkında bilgiye sahip değiliz. Bununla beraber seçilen ve mecmuaya kaydedilen metinlerden hareketle derleyicinin, manzum falnâmelere, halk hikâyelerine, aşk konulu manzumelere ve edebî değeri haiz alegorik metinlere ilgi duyan bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Ayrıca mecmuadaki son metin 1739 tarihli olduğuna göre derleyici bu tarihte hayatta olan bir şahsiyet olmalıdır.

Burada öncelikle mecmuadaki tüm metinleri toplu olarak değerlendirerek ulaştığımız bazı neticeleri belirtmek istiyoruz. Çalışmamıza konu olan *BEL Yz K0633* numaralı mecmua barındırdığı tarih kayıtları ile bizlere bazı olanaklar sunmaktadır. Şöyle ki mecmua, 19 Eylül 1714 – 3 Kasım 1739 tarih aralığında derlenmiştir. Yirmi beş yıllık bir sürede derlenen mecmua 18. yüzyıl Osmanlı insanının okuma ve yazma sıklığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Muhtevası bakımında çok zengin olan ve çeşitli türdeki metinler ihtiva eden mecmuadaki bu seçimler, bahse konu mecmuanın derleyicisinin kişisel zevklerini yansıtsa da günlük mahiyetindeki bu derlemeden hareketle umuma ait bazı genel çıkarımlar yapılabilir. Mecmuadaki tarihler 18. yüzyıl insanının kış aylarında daha çok okuyup yazdığına işaret etmektedir. Ayrıca elimizdeki mecmua, bir Osmanlı insanının okuma ve yazma çeşitliliğini de göstermesi açısından önemlidir. Mecmuadan edindiğimiz bilgilere göre bir 18. yüzyıl insanı fıkralar, nasihatname

türündeki manzumeler, aşk manzumeleri, halk hikâyeleri, alegorik metinler ve manzum falnâmelere ilgi duymaktadır.

Çalışmamıza konu olan mecmuanın muhtevasından hareketle ulaştığımız sonuçları da belirtmek isteriz. Bilindiği üzere mecmualar, barındırdıkları metinler ile literatüre bazı katkılar sunabilirler. *BEL Yz K0633* numaralı mecmua da bu anlamda önemli metinler ihtiva etmektedir. Mecmuadaki –ân kafiye kasidesi bu cümleden bir örnektir. Dinî muhtevalı söz konusu kaside, nasihatnâme türüyle yazılmıştır. 74 beyitlik bu kasidede şair, Allah’a şükretmeyi, samimi bir müslüman olmayı, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed’i rehber edinmeyi öğütlemektedir. Bazı çalışmalarda Niyâzî-i Mısırî ve Za’îfî gibi iki farklı şaire atfedilen bu manzumenin çalışmamıza konu olan metninde herhangi bir mahlas beytinin bulunmaması manzumenin bu şairlere aidiyetine şüpheyle yaklaşmamıza neden olmaktadır.

Çalışmamıza konu olan mecmuayı özel kılan bir diğer nokta da mecmuadaki falnâme metinleridir. Erkek, kadın, kuş ve meyve/yemiş isimleriyle oluşturulmuş bu manzum metinler, Osmanlı kültür coğrafyasında yaygınlık kazanan manzum fal kültürünü göstermeleri bakımından önem arz etmektedir. Bu metinler sayesinde Osmanlı kültüründe tercih edilen erkek ve kadın isimleri anlaşılacağı gibi bu isimler etrafında oluşan birtakım inanışları tespit etmek de mümkündür. Erkek ve kadın isimleriyle ilgili bu manzum fallara göre Süleyman, Osman, Ahmed, Hasan, Mahmud, Abdi, Musli, Cafer, Hüseyin, Mustafa, Haydar, Abdurrahman, Bekir, Ömer, Musa, Muhammed, Yahya, Recep, Ali, Veli, İdris, Halil, Murtaza, Bektaş, Salih, İsmail, Kasım, İbrahim, Yusuf ve Abbas gibi erkek isimleri ile; Emine, Havva, Saliha, Fatma, Hatice, Rukiye, Ayşe, Rabia, Meryem, Ümmühan, İsmihan, Emetullâh, Esmâ, Hanife, Zeynep, Asiye, Ümmügülsün, Rahme, Sabiha, Safiye, Abide, Zahide, Selime, Fahri, Âlime, Kerime, Raziye, Akile, Ümmi ve Huri gibi kadın isimleri Osmanlı coğrafyasında sıklıkla tercih edilen isimlerdendir. Ayrıca mecmuada yer verilen kuş ve meyve/yemiş isimleri falnâmeleri de çeşitli yönleriyle

kültür tarihi açısından araştırmaya değer metinlerdir. Kumru, tuti (dudu), şahin,doğan, atmaca, anka, bülbül, hüdhüd, leylek, keklik, hüma, güvercin, turna, bildircin, akbaba, çaylak, tavus, devekuşu, karakuş, kırlangıç, sığırcık, karga, saksağan, çil, ebabil, baykuş, kartal, serçe, kuzgun ve kaz gibi kuş isimleri ile; elma, armut, taze üzüm, incir, ayva, badem, nar, turunç, fındık, fıstık, kuru üzüm, leblebi, zerdali, kayısı, kiraz, şeftali, limon, kavun, karpuz, içde, alıç, vişne, hünnap, abdülleziz, ceviz, kestane, sucuk, kızılıçık, erik, hurma ve muşmula gibi meyve/yemiş isimlerinin konu edildiği bu falnâmeler vesilesiyle Osmanlı insanının kuşlar ve meyve/yemişler etrafında oluşturdukları kültür ve inanışlara dair birtakım bilgiler öğrenilebilir. Tüm bu falnâme metinlerinin benzer örneklerle karşılaştırılmalı olarak ilk kez yayınlanıyor olması çalışmamızı önemli kılmaktadır. Ayrıca mecmuadaki alegorik fetva ve terkipler vb. parçaların daha önce tespit edilememiş olmaları açısından ve ilk kez bu çalışma ile tam metinleriyle beraber yayınlanıyor olmaları açısından önemi haizdir. Bu metinlerin klâsik Türk şiirindeki aşk, âşık ve sevgili anlayışına büyük benzerlik göstermeleri söz konusu metinleri değerli kılmaktadır. Ayrıca henüz literatüre girmeyen fıkralar ile çeşitli hikâyeler ilk kez bu çalışma ile gün yüzüne çıkmıştır.

Mecmuaların bir diğer önemli yanı da daha önce tespit edilmiş bazı metinlerle ilgili yeni bulgular sunmalarıdır. Çalışmamıza konu olan mecmua, bu açıdan da birtakım özel bilgiler ihtiva etmektedir. Örneğin daha önce başka bir şaire atfedilerek yayınlanan *pek sakın* redifli kasidenin gerçekte hangi şaire ait olduğu bu çalışma ile ortaya çıkmıştır. İyi bir müslüman olmanın, beş vakit namaz kılmanın, riyadan, haramdan, gıybetten ve zinadan uzak durmanın, ehl-i sünnetten ayrılmamanın, sünnete uymanın, âlimlerle ülfet etmenin, Kur'ân-ı Kerîm'le amel etmenin vb. davranış ve amellerin telkin edildiği söz konusu kaside 97 beyittir. Kaynak gösterilen metinde mahlas yer almamasına rağmen, Oflu Bilâl Efendi'ye atfedilerek ve 81 beyit olarak yayınlanan dinî muhtevalı bu kasidenin çalışmamıza konu olan mecmuadan

anlaşılabacağı üzere Bedrî mahlaslı bir şaire ait olduğu görülmektedir. Söz konusu manzumenin 23 Aralık 1724 yılında mecmuaya kaydedildiği bilindiğine göre bu kasidenin M. 1790 yılında vefat eden Oflu Bilâl Efendi'ye ait olması mümkün görünmemektedir. Mecmuadaki bu bilgiler sayesinde hem Bilâl Efendi'nin eserlerinin sıhhati ortaya çıkmış hem de Bedrî mahlaslı bir şairin bilinmeyen bir kasidesi literatüre kazandırılmıştır.

Mecmualar zaman zaman bazı tarihî olayları da nakletmektedirler. *BEL Yz K0633* numaralı mecmuada da bu türden bir nakil bulunmaktadır. Söz konusu nakil Kanuni Sultan Süleyman'ın nikris hastalığıyla ilgilidir. Bu nakil; padişahın hastalıkta kurtulma ve iyileşme süreci, saray halkının durumu, dönem tababetinin gelişimi vb. hususlar hakkında bilgi sunması açısından önem arz etmektedir.

BEL Yz K0633 numaralı mecmuaya odaklanan bu çalışmanın bizlere sunduğu diğer önemli bir nokta da daha önce farklı müelliflerce kaleme alınmış ve farklı eserlerde kendine yer bulmuş metinlerin zaman içerisinde gösterdiği değişim ve dönüşümdür. Örneğin çalışmamıza konu olan mecmuadaki keyif verici maddelerle ilgili münazara ile Kel-i Bağbân ve Duhter-i Şâh-ı Yemen isimli metinler başka müellif ve kaynaklarda zikredilmiş olmalarına rağmen elimizdeki mecmuadaki metinlerde bariz farklılıklar görülmektedir. Derleyicileri, bir eseri değiştirmeye iten saiklerin neler olduğu konusu henüz tam manasıyla açıklanamayan ve araştırmaya değer bir nokta olarak görülse de mecmuadaki metinlerin değiştirilmeleri, manzum parçalar ile zenginleştirilmeleri dikkat çekilmesi gereken noktalardır. Ayrıca söz konusu mecmuanın ilk kez tam metniyle beraber yayınlanıyor olması dil araştırmaları için de önem arz etmektedir. 18. yüzyılda derlendiği bilinen İBB Atatürk Kitaplığı, *BEL Yz K0633* numarada kayıtlı mecmuayı incelediğimiz bu çalışmanın araştırmacılara yeni ufuklar açmasını diliyor ve istifadelerine sunuyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMUADAKİ METİNLERİN MESTAP'A GÖRE TASNİFİ

3.1. Mecmuaların Sistematiik Tasnifi Projesi (MESTAP) Hakkında

Mecmuaların belirli bir amaca ve şablona göre çalışılması fikri ilk kez Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından ilim âlemine tavsiye edilmiş ve birçok araştırmacı tarafından da kabul görerek bir veri deposu oluşturulmak amaçlanmıştır. Bu proje ile hedeflenen, öncelikli olarak şiir mecmuaları, nihaî olarak da edebiyatla ilgili -cönkler de dâhil olmak üzere- bütün mecmuaların ayrıntılı tasnif ve dökümlerinin yapılmasıdır.³⁸⁸

Prof. Dr. M. Fatih Köksal'ın tavsiye ettiğı şablona göre mecmualar; mahlaslar/müellifler, matla beyitler yahut mensur metinlerin baş kısımları, makta beyitleri veya mensur beyitlerin son kısımları, nazım şekilleri, nazım türleri, konular, vezin vb. çeşitli yönlerden incelenecek ve proje sonunda tez çalışmalarının hülâsası demek olan tablolar bir “veri bankası”nda bir araya getirilecektir.³⁸⁹

³⁸⁸ Fatih Köksal, “Şiir Mecmualarının Önemi ve ‘Mecmuaların Sistematiik Tasnifi Projesi’ (MESTAP)”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 409-432 <https://mecmualar.tr.gg/MESTAP-Projesi-Hakk%26%23305%3Bnda.htm> [erişim tarihi: 17.12.2021].

³⁸⁹ Fatih Köksal'ın bir önceki dipnotta belirtilen çalışmalarında belirttikleri bu öngörü Doç. Dr. Mehmet Gürbüz'ün de çabalarıyla hayata geçmiştir. Elektronik ortama aktarılan bazı mecmualarda tarama yapmak için bk.: <https://mestap.com/> [erişim tarihi: 17.12.2021].

3.2. Bel Yz K0633 Numaralı Mecmuanın MESTAP'a Göre Tasnifi

TABLO 1 : MANZUM BÖLÜMLER TABLOSU

		Yer Nu.: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları BEL_Yz_K0633					
Yp. nu.	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Makta' beyti / bendi	Nazım şekli / birimi – beyit/kıt'a sayısı	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar
12b-23a	Bedrî	Hâkdan a' râz eyleyen yârân olandan pek şağın Añladuñsa hasb-i hâli yâd olandan pek şağın	Bu kadar ebyâtı yazdım dünyevî vü uhrevî Yazduğum bir zerresidür Bedriyâ sen pek şağın	Kaside – 97 b.	nasihat-nâme	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	

23b-31b	[Mısrî? – Za’îff?]	Ḥaḫḫa şükridelüm her bâr yaratdı şüret-i insân Kim oldur fâ‘il-i muḥtâr anuñ emrindedür ekvân	Nidem fi‘lüm aña lâyıḫ degildür bilürüm bayıḫ Velî oldur saña lâyıḫ idesin ‘afvile ḡufrân	Kaside – 74 b.	nasihat-nâme	Mefā‘îlün Mefā‘îlün Mefā‘îlün Mefā‘îlün	Bazı küçük farklılıklarla üç nüshası daha tespit edilen bu manzume iki farklı şaire atfedilmiştir. Mustafa Tatçı ve Kenan Erdoğan bu manzumeyi Niyâzî-i Mısrî’ye atfederken Timuçin Aykanat ise söz konusu manzumenin Za’îff mahlaslı bir şaire ait olduğunu düşünmektedir. (bk.: Tatçı, 2011; Erdoğan, 2012; Aykanat, 2017)
35a	?	Çün olmak isterseñ Ḥaḫḫa yaḫîñ Faḫîrûñ gönlüne dert ḫatma şaḫîñ	-	Matla’		Mefā‘îlün Mefā‘îlün Fe‘ûlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
35a	?	Elüñ köşk ü sarâyından bizim ḡâm-ḫânemüz yegdür Elüñ dürlü ṭa‘âmundan bizim tarḫânamuz yegdür	-	Matla’		Mefā‘îlün Mefā‘îlün Mefā‘îlün Mefā‘îlün	

35a	[Fevzî]	Feraḥ saña ne dir ey ğam gel incinme sen evdensin Feraḥ-şâdî gelür geçer benümle qalacaq sensin	-	Matla'		Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün	Bu manzume bazı küçük farklılıklarla 17. yüzyıl şairlerinden Fevzî'nin divanında rubai olarak kaydedilmiştir. (bk.: Fevzi Divanı, Rubai 24.)
35a	?	Şofra-i cûdı seḡānuñ bedeli oldu duḡān Ni' meti gitdi cihānuñ tütünü qaldı hemān	-	Matla'		Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün	
35a	[Nâbî]	Bende şabr <i>u</i> sükûn yok sende vefâdan zerre İki yokdan ne çıkar fikridelim bir kerre	-	Matla'		Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün	Nâbî'ye ait olan bu beyit bazı değişikliklerle mecmuaya isimsiz kaydedilmiştir. Söz konusu muamma Nâbî'nin basılı divanında şu şekildedir: <i>Bende yok şabr ü sükûn sende vefâdan zerre /İki yokdan ne çıkar fîkr idelüm bir kerre (Mm. 186/1)</i>

35a	?	Esb-i nāzuñla yeter ‘ uşşâkı pāmāl eyledüñ Leşker-i haṭdur gelen şimden girü çek dizgini	-	Müfred		Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün	Müfred
35a	?	Beni gören cihān içre şanur kim ‘ âlemim <i>vardur</i> Bunı bilmez ki dağlarca <i>benüm</i> dünümde ğamım <i>vardur</i>	-	Matla’		Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
35a	?	Baňa itdüklerün zülmi senünle söyleşem bir bir O dergāh-ı mu‘ allāda ki şāh ile gedā birdür	-	Matla’		Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
35a	?	Eger hüsñüñ zekâtını virürseñ müşteri çokdur Cihānı ser-te-ser itseñ kuluñdan müsteḥaḳ yokdur	-	Matla’		Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
35a	?	Leblerin mercāna beñzer dişlerün dürdāneye Dudağın ağzıma alsam ḳorḳaram ki ḳanaya	-	Matla’		Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
35a	?	Saňa bir sözüm var dimege hicābım var Baňa bir şeftālū vir şonra saňa cevābım var	-	Matla’		?	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
49a	?	Güzelsin sevdiğim yokdur naẓirün Yanuñda olmasa <i>āh</i> şeyṭān vezirün	-	Matla’		Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Fe‘ ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

49a	Nihānī	Enīnūm nāṣiye te'ṣīr ider mi deyü ğam çekme Nihānī bu ṣadāqatle saña qurbān olur çoqdur	-	Müfred		Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün	Müfred
49b	?	Bir ḥabeṣ maḥbūbe gūyā ḥūb simāsı ibriġin Ehl-i keyfe cān baġışlar kaynaması ibriġin	Her seḥer zemzem şunar destine mūr atınuñ Ka'be-i merve ḥaḳı <i>vardur</i> şafāsı ibriġin	Gazel – 5 b.		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Metinde “beyt” başlıġıyla verilmiştir.
49b	?	Ehl-i 'irfān arasında bir ziyāfet büsbütün İki filcān qahve ile bir lüle keskin tütün	-	Matla'		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Metinde “müfred” başlıġıyla verilmiştir.
49b	?	Didüm ol gerdānı kâfūruñ üzre beñ midür cānā Didüm ol bir ḥarāmī Hindidür dā'im boġaz bekler	-	Müfred		Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün	Müfred
57a	?	Ser-i kūyuñda 'uṣṣāḳ içre ġavġā olmasun dirseñ Raḳīb-i kāfiri öldür ne ceng ü ne cidāl olsun	-	Müfred		Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün	Müfred
57a	?	Güzeller tıflıñın eyler qoculmaġa heves şimdi Şarılmaḳ resmī 'ādetdür bilürler daġı kundaqdan	-	Müfred		Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün	Müfred
77a	?	Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilāt Ḥayf aña kim dām ü çeḥl içinde qalmışdur zebün	-	Müfred		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	

77a	?	Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Ḥaqqā ki cāhil şoḥbeti nār-ı cehennemden beddür	-	Müfred		Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün	
80b	?	Bu gün bunda ta' allümden iden 'ār Ohsardur yarın anda yeri dar	-	Matla'		Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
80b	?	Nice taḥrīr ideyim vaşfını derd-i elemin Bağrı yufқа kağıdın gözü yaşlı kalemin	-	Matla'		Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
80b	?	Leblerün mercāna beñzer yanaqların al kirāz Ben senün mübtelānım gerek öldür gerek aş	-	Matla'		?	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
80b	?	Öldürme beni gamzeñ ile şāhı severseñ Vir lebüñi ağızuma Allāhı severseñ	-	Matla'		Mef' ülü Mefā' ilü Mef' ülü Fe' ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
80b	?	Didüm dilber baña bir buse vir al cānumı ' ivaz Didi şim olsa baña ben melekü'l-mevt degilüm[?]	-	Müfred		Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün	Müfred
80b	?	Çeşm-i mestün bağı gördüm neyledün cānā didüm Didi ' aşıklar helāk eyler anıñçün bağlarum	-	Müfred		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Müfred

80b	?	Kısmet-i rûz-ı ezel hâlka şafâ bahş olıcak Miñnet-i derd ü elem düşdi bizüm pâyımuza	-	Müfred		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	
80b	?	‘Aşkı yazmak dilesem noktası bir kitâb olur Şevki söylesem eger zerresi âfitâb olur	-	Matla'		?	
80b	?	Îlâhî bu maķâmı lutfile âbâde kıl Bunda gelüp oturarı ğamdan âzâde kıl	-	Matla'		?	
80b	?	‘Âşıkam <i>ben</i> cân ü dilden ey güzel ‘âlî-cenâb Eylemem senden ferâġat hâşılı kâţ‘î cevâb	-	Matla'		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
81a	Ẓuhūrî	Baña şehr oġlanı vaşfı kâtı bir dürlü gelür Güzelim Rûmili dilberlerinüñ üslûbı	Gül gibi yüzü göz açılmışsa dîl virmez Ey Ẓuhūrî severin ġonçe gibi maĥcûbı	Kıt'a – 3 b.		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	Ķıţ'a[-i] Ẓuhūrî
81a	?	Gerçi bir yerde bulunmaz bu diyârın hûbı Hele ölmezseñ efendî göresin Üskûbî	Unudurduñ iç ile gülmegi bir daġı eger Göre idün nice olur Rûmilinüñ maĥbûbı	Kıt'a – 2 b.		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	Naẓîre
81a	?	Şimdi eyle cefâyı toynıca Bulurın ben seni zamânı düşer	La' l-i şîrînüne o demler kim Ĥaţ gelür aġzuña sinekler uşer	Kıt'a – 2 b.		Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	Ķıţ'a

81a	?	Reh-i haḳ ile yār ele girmez siñ siñ Giyüp sîm ü zer ister şaymağa çın çıñ	-	Matla’		Mefā’îlün Mefā’îlün Fe’ûlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
81a	?	Murḡuña söyle dilā fānide pervāz etmesün Ḳırmasun perrin hevāda cāna rence etmesün	-	Matla’		Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
97b	?	Göñül bir dem ḳarār itmez görelden sen dil-ārâyı A zālīm ḳandasın öldüm seni arayı arayı	-	Matla’		Mefā’îlün Mefā’îlün Mefā’îlün Mefā’îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
97b	?	Cürm ü ‘işyānum yumazsa āb-ı raḥmet cy Ḥudā Yā hemān ol be-ḥadd-i bî-pāyān olan deryā		Matla’		?	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
111a	?	Efendim bu senün cevruñ nihāyet bulsa olmaz mı Bu gün ra’ nā olan dilber öpülmez mi ḳoculmaz mı	-	Matla’		Mefā’îlün Mefā’îlün Mefā’îlün Mefā’îlün	
111a	?	Pādişāhum hep zekātın virdi cümle ḳuluna Sen daḡı senün zekātın vir baña Ḥaḳ yolına	-	Matla’		Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün	
113a	?	Elḥamdülillāh ḡam-ḡāneye gene dilber geliyor Dîl ü cān mülki ta’ mîrine server geliyor	-	Matla’		Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

113a	?	Sever gön̄lüm şu dildârı vefâsı olsun olmasun Anı terk eylemek olmaz cefâsı olsun olmasun	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116a	?	Şanma kim nâ-ḥaḳ yire mü'min olan eyler yemîn İ'timâd eyle baña billâhi benden ol emîn	-	Matla'		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116a	?	Gel öldür tığ-i ğamzeñle ḥelâl olsun saña kanum Ne sağ olmak murâdımdur ne ölmekden kaçır cânım	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116a	?	Kaçan kim iki gön̄ül olur birlik İçinde yüz biñ âdem ider dirlik	-	Matla'		11'li hece ölçüsü	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116a	?	Câhilün bağı ḥacerdür gön̄linün ilhâmı yok Cümle 'ilmi tefsîr itseñ ma'niden ḥaberi yok	-	Matla'		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün[?]	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116a	?	Şöyle muḥkem tutayım bir daḡi cânân etegin Yâ elüm қағ' ideler yâ keseler yâr etegin	-	Matla'		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116a	?	Dâne virmez ırmeninden merdüm-i dānāya çarḡ Beḡl ider varını ammâ bulsa bir nādāna hep	-	Müfred		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	Müfred

116a	?	Elünden ne gelür ey dîl hayâl-i yâr ile eglen İdüp feryâd-ı bülbül-veş figân-ı zâr ile eglen	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116b	?	Didüm bir bûse ihsân it açılun çeşmimüz gamdan Didi vaḳti degil öpsem yine yarın gel erkenden	-	Müfred		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	Müfred
116b	?	Öldürürdüm yâr eşiginde o/raḳīb-i kāfiri Câ'iz olsa Ka'bede ḥınzîri ḳurbân eylemek	-	Müfred		Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	Müfred
116b	?	Çekmekde cevruñi aḡyârın olmasa Ey gül naẓîrûn olmaz idi ḥâruñ olmasa	-	Matla'		Mef'ûlü Fâ'îlâtü Mefâ'îlü Fâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116b	?	Ḳadd-i vişâlin 'îd-i sa'âdet şâm u firâḳuñ rûz-ı ḳıyâmet Zevḳ âḫîr oldu ḡam zâhir oldu gelmek îrâdet gîtmek icâzet	-	Matla'		Müstef'îlâtün Müstef'îlâtün Müstef'îlâtün Müstef'îlâtün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116b	?	Bir muḥabbet-nâme yazdum ol güzeller şâhına Murḡ-ı cân ile uçurdum nâme[y]i dergâhına	-	Matla'		Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116b	?	Şarardı nergizin beñzi görince çeşm-i fettânı Büküldi sünbülûñ ḳaddi işidüp vaşf-ı reyḥânı	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

116b	?	Hālūme ḥal-dāşum olsañ sırrıma sır-dāşum olsañ Ben saña qurbān olurdum sen benüm qardāşum olsañ	-	Matla'		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116b	?	Ne müşkildür cüdā düşmek kişi sevgili yārinden Huşuşan kim sefer kıla zarûretde diyārından	-	Matla'		Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
116b	?	Rikāb-i yārün eger pâyına yüz sürmek dilerseñ Yoluñda irtikāb eyle aşılmağı başılmağı	-	Müfred		Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün	Müfred
116b	?	Her kimün ki yāri var pek pek qocar kef kef <i>geçer</i> Her kimün ki yāri yok dizin qocar ' ömri <i>geçer</i>	-	Müfred		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün	Müfred
139a	?	Qapuñda ' aşıqa lezzet rakıbe hayli ' izzet var Baña raḥm eyle sulṭānum bilürsin ki kıyāmet var	-	Matla'		Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
139a	?	Şunarken qahve[y]i seyr it cemāl-i ' Abdu'r- raḥmānı Tuṭulmuş aya beñzetdüm elinde qahve filcānı	-	Matla'		Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
139a	?	Yeg durur ot otlamak ḥelvā umup aç olmadan Yeg durur taş taşımak nāmerde muhtāc olmadan	-	Matla'		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

139a	?	Qismet-i rûz-ı ezel halka şafâ bahş olıcağ Miñnet-i derd ü belâ düşdi bizüm pâyımuza	-	Müfred		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	Müfred Bu beyit 80b'de de yer almaktadır.
139a	?	Qanı mektûb-ı meveddet qanı irsâl-i selâm Dostluğ haqqı bu mıdur ne selâm var ne kelâm	-	Matla'		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
139a	?	Qaçan ‘uşşâkıma nâz itmek murâd itdükde bir tâze Yüz[ün] göstermemek için tutar destinde yelpâze	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
139a	?	Kime kim Ka'be[y]i naşib ide Haqq aña rahmet ider Her kişi sevdigini hânesine da'vet ider [?]	-	Matla'		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün[?]	Bu beyit Taşlıcalı Yahyâ'ya ait olup basılı divanında şu şekilde geçmektedir: <i>Kime kim Kâ'be nasib ola Hudâ rahmet ider/Her kişi sevdüğünü hânesine da'vet ider [G.75/1]</i>
139a	?	Qaçan 'âlî maqâma irse ednâ Qulağı sağır olur gözi a'mâ	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe' ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

139a	?	Ey canānum gün gibi zāhir oldı māhiyyetūñ Hîç birine beñzemezsın yetmiş iki milletūñ	-	Matla’		Fā’ ilātūñ Fā’ ilātūñ Fā’ ilātūñ Fā’ ilūñ[?]	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
139a	?	Varağına tama’ idüp kesen bu cöng ü dîvānuñ Kesilsin burnı kulağı burulsun şûratı anuñ	-	Matla’		Mefā’ ilūñ Mefā’ ilūñ Mefā’ ilūñ Mefā’ ilūñ	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
139b 142b	Esîrî	Ey zarâfet mecma’ ı mihr-i vefa Vey leţâfet menba’ ı kân-ı şafâ Şem’ a hâtifden irişdi bir nidâ Kim gönülden tutduğı ey Muştafâ	Tekye-i ‘ aşkuñda bildüm hâlimi Nâr-ı âhım şem’ a nâle kıla mı Kısmet-i rûz-ı ezelden çâre ne Gönül ‘ abdâl olup sevmiş Kâsımı	Tuyuğ – 30 kt.	fal-name	Fā’ ilātūñ Fā’ ilātūñ Fā’ ilūñ	Mecmuada başlık verilmemiş. Manzumelerden önce isimlerin bulunduğu bir tablo bulunmaktadır. İsim fallarıyla ilgilidir.
143a 146a	Esîrî	Hûblar içinde ol pervânedir Gerçi kim bir dânedir ammâ nedir Niyyet itdüğün Emîne kadınūñ Çeşm-i maḥmûrî ‘ aceb mestânedir	Nice bir meyl-i hevâ-yı dil-rübâ Nice bir uşanmaduñ ey mübtelâ Sevdigüñ Hürî kadın yaşa degil Üç otuzla bir onında var ola	Tuyuğ – 30 kt.	fal-name	Fā’ ilātūñ Fā’ ilātūñ Fā’ ilūñ	Mecmuada başlık verilmemiş. Manzumelerden önce isimlerin bulunduğu bir tablo bulunmaktadır. İsim fallarıyla ilgilidir.

146b 149b	Esîrî	Efendim hüsnuñ devridür [?] Yanağı gül kâmeti selvidür Çalbûñ içre tütduğıñ [?] Yûsufuñ ismin okıyan kumrıdur	Dilberüm hem söze gelse nâz ile Nice kim meclis şüh olur sâz ile Senüñ ile bâde içdükçe şehâ Meclîsimüz pür olsun <i>hep</i> kaz ile	Tuyuğ – 30 kt.	fal-name	Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Mecmuada başlık verilmemiş. Manzumelerden önce isimlerin bulunduğu bir tablo bulunmaktadır. hayvan isimlerinden oluşan fallarla ilgilidir.
150b 153b	Esîrî	Elâ gözlerine elmâ didim Ala olur dostına elmâ didim Ruğlarına idicek şâhum nazar Tütduğıñ yemiş adın elmâ didim	Şol zâlim gözlerinden el-amân Diller ile cân alur virmez amân Gözümüñ kan yaşına şâhiddür Vâdi-i hayretde yatan muşmula	Tuyuğ – 30 kt.	fal-name	Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Mecmuada başlık verilmemiş. Manzumelerden önce isimlerin bulunduğu bir tablo bulunmaktadır. meyve isimlerinden oluşan fallarla ilgilidir.
154a	?	Ey felek beni mi bulduñ yâd ellere şalacak [?] Gice gündüz ‘aşk odıyla sinemüzi deiecek	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	?	Görüp nâfında cânânunuñ siyeh bir hâl-i ‘anber-büy Nedür didüm göbek miski didi ol gözleri âhû	-	Müfred		Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün	Müfred

154a	?	Bendeyüz ol serv-i kıdd-i kâmet-i bâlâsına Mâ'îliz cân-ı gönülden dilberün a'îlâsına	-	Matla'		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	?	Âh kim derd-i derûnum kışşası gelmez dile Uğradum fâriğ yürürken bir devâsuz dilbere	-	Müfred		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	Müfred
154a	?	Çîl aqçe[y]i dâ'im nola hârc itse ol yâr Đarb-hânesi işler kirâsından geliri var	-	Matla'		Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	?	Esîr-i kâkülün qalsun şeb-i ğamda fezâlarla Efendim sağ isen var gel du'âlarla şenâlarla	-	Matla'		Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	[Rûhî]	Gör <i>o/zâhidi</i> kim şâhib-i irşâd olayım dir Dün mektebe gelmiş bugün üstâd olayım dir	-	Matla'		Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	Mecmuada müfred başlığıyla verilen bu beyt esasen Bağdatlı Rûhî'nin bir terkib-i bendinden alıntıdır.
154a	?	Efendim baña incinmişsin 'aceb [ben] ne günâh itdüm Meger günlerde bir gün yüzüne karşı <i>bîrâh</i> itdüm	-	Matla'		Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

154a	?	Düşürdi felek beni vâdi-i hicrâna [?] Vedâ ol mâh-i tâbâna du‘âlar cümle yârâna	-	Matla’		Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	?	İdelüm terk-i diyâr <i>u</i> gidelüm nolsa gerek Râziyuz emr-i Hüdâya olacağ olsa gerek	-	Matla’		Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	?	Cihānuñ şāhı olmağdan kişi ğurbet diyârında Gedâ olması efdaldür gene kendi diyârında	-	Matla’		Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154a	?	Kılıcı kesdiren yüzi şuyudur Kişi[y]i ħor iden fenâ ħüyudur	-	Matla’		Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fe‘ ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154b	?	Zamāne ħübısın bildüm <i>kı</i> ħaķıķat yoğ imiş sende Yüri hey bî-vefâ dilber senüñ sende benüm bende	-	Matla’		Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154b	?	Yâr açılsa biraz bâde-i nâb olsa bize Gelse sâķi sebeb-i def‘ -i ħicâb olsa bize	-	Matla’		Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
154b	?	Pâdişāhum va‘d itdigin hep lâf mı [?] ‘Âşık-ı şürideden şabr istemek inşâf mı	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	

154b	?	Meded şāhum firāka tākātım yok <i>Gül</i> cemālūñ görmeyince rāḥatım yok	-	Matla'		?	
154b	?	Bunca gündür zār <i>u</i> giryān eyleyen sensin beni Beddu' ā etmem hele Allāha şaldım ben seni	-	Matla'		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	
154b	?	Hāşılı böyle niyābet āyā virmez mi keder Ne 'avā 'id ne kavā 'id ne gelür var ne gider	-	Matla'		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	
154b	?	Ben gönlümi yāvı kıldım sende buldım ey şanem Başuñ içün yok dime bi'llāhi gönlüm sendedür	-	Müfred		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Müfred
154b	?	Efendüm görmeyeli çok zamāndır hū 'Āşıkuñ ibtidāsıyım ḥālīm yamāndır hū [?]	-	Matla'		Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Zār idüp kılmaḵ kafesde maḥall-i tūṭiler Ḳarşu söyler dā 'imā mir 'āt-ı rüy-ı dilber	-	Matla'		Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

155a	[Nâbî]	Bende yok şabra <i>mecâl u</i> sükûn sende vefâdan zerre İki yokdan ne çıkar fîkr idelüm bir kerre	-	Matla'		Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	- Nâbî'ye ait olan bu beyit bazı değişikliklerle mecmuaya isimsiz kaydedilmiştir. Söz konusu muamma Nâbî'nin basılı divanında şu şekildedir: <i>Bende yok sabr ü sükûn sende vefâdan zerre /İki yokdan ne çıkar fîkr idelüm bir kerre (Mm.186/1)</i>
155a	?	Zekât-ı hüsnüni virmek dilerseñ müsteḥaḳḳına şâhum Be-ğâyet ihtiyâcım hem faḳîrim şimdi sulṭânım	-	Matla'		Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	
155a	?	Her günâhım kûh-ı kâf olsa ne ğamdur yâ Celîl Raḥmetüñ baḥrine nisbet <i>inneḥü şey'ün ḳalîl</i>	-	Matla'		Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	
155a	?	Dimiş her kim ḳulum olsa ḳurbân eylerüm anı İşitdüm ben anı oldum hem ḳulu hem ḳurbânı	-	Matla'		15'li hece ölçüsü	

155a	?	Geçdi mecnûn ‘aşqdan dil-i dîvânemiz Ellerin uşlandı uşlanmaz bizüm dîvânemiz	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Ğahvemüzi zemmidermiş bir edebsüz nikbeti Şanki evvelden ol imiş ğahvecinün ‘avreti	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Dün gece ħâlet-i bezm içre irişdüm ecele Didüm Allâh[ın] severse baña etme ‘acele	-	Matla’		Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Bulabilsem it raķībün hoş keserdüm başını Döge döge çıkarırdum otuz iki dişini	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Dilerseñ ‘âlemde dinc olasın Ne viresiye virüp ne ödünc alasın [?]	-	Matla’		?	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Gösterürseñ ölmeden göster dile ol sîne[y]i Yohsa ħasta şoñ nefesde neylesün âyine[y]i	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
155a	?	Āh idersem ħorħarum āhum tıtar ol ğonçe[y]i Şayd idersem ħorħarum eller kıocar ol ğonçe[y]i	-	Matla’		Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

180b	?	Ey ecel cāna cefā etme şaķın kılma ‘acele Cānımı cān ile virsem gerek ol bī-bedele	-	Matla’		Fe‘ ilātūn Fe‘ ilātūn Fe‘ ilātūn Fe‘ ilūn	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
180b	?	Sāķī olup devr ider ‘uşşāķa cām-ı kevseri Şol nücūm-ı aşfiyā oldı bu māhuñ çāķeri	-	Müfred		Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilūn	Müfred
181a	?	Bir civāna iki ‘āşık üç gün olsa mübtelā Dört gün olsa beş gün içre irer aña bir belā	-	Matla’		Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilūn	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181a	?	Raķībi ben bugün gördüm qararmış qaralar giymiş Şanasıñ bir keşīşdür kim qurtulmuş kilīsādan	-	Müfred		Mefā‘ ilūn Mefā‘ ilūn Mefā‘ ilūn Mefā‘ ilūn	Müfred
181a	?	Hāķ te‘ alā taş eylesün elini berberlerin [?] Niçün uştura vurur yüzüne dilberlerin	-	Matla’		Fe‘ ilātūn Fe‘ ilātūn Fe‘ ilātūn Fe‘ ilūn	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181a	?	Gonçenūñ bād-ı şabā qapdı külāhuñ didi gül Kelle şağ olsun cihānda bir külāh eksük degül	-	Matla’		Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilūn	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181a	?	Süleymān gibi yayılsa nām-ı şānuñ [?] İki taş olur ‘āķıbet nişānuñ	-	Matla’		Mefā‘ ilūn Mefā‘ ilūn Fe‘ ülün[?]	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

181a	?	Efendim devletũñ artsun hem ‘ömrũñ müstedām olsun Umarız Bārī Hūdādan saña cennet maḳām olsun	-	Matla’		Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181a	?	Sevdiğim dögmek degül öldürse bile ḳā’ilim Ḳorḳarım ol bī-vefā ‘āşıklarına dögdürür	-	Müfred		Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	Müfred
181a	?	Dāğ-ı deşte şordılar Ferhād ile Mecnūnı kim Defter-i ‘uşşāḳ içinde yoḳ yeri zen-pārenũñ	-	Müfred		Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	Müfred
181a	?	Kim ki saña lutf iderse ḥāk-i pāyı ol anuñ Körlük eylerse dü-çeşmin ḥākile doldur anuñ	-	Matla’		Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181a	?	Ḳahve ile gitdi uyḥu burc olupdur şöhreti Bir ḳaşınmaḳ ḳaldı ancaḳ bize dünyā lezzeti	-	Matla’		Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Zevāli ḡuşşasın çeksün deyü ni‘met virür yoḥsa Felek ehl-i dilũñ şanmañ ki mesrür oldıḡın[1] ister	-	Müfred		Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün	Kemāl Paşa-zāde
181b	?	Ölüp ḳurtulmasun deyü <i>añā</i> ni‘met virür yoḥsa Felek ḳānitme kim ehl-i ḡamın ḳurtuldıḡın ister	-	Müfred		Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün	Naẓīre

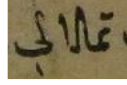
181b	?	Cihānuñ içmişüm kât kât yedi taşdan geçen zehrīn Velākin zehr-i kâtilden beter gördüm ‘adū kahrın	-	Matla’		Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Dağ ne kadar yüksek ise dağ üstüne yol olur [?] ‘Âşık ne kadar pek olursa sevdigine kûl olur	-	Matla’		Müstef‘ ilün Müstef‘ ilün Müstef‘ ilün Müstef‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Gösterirseñ ölmeden göster dile ol sîne[y]i Yoğsa hâsta neylesün soñ nefesde âyine[y]i	-	Matla’		Fā‘ ilâtün Fā‘ ilâtün Fā‘ ilâtün Fā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Günāhum veznidüp tartarsa Yezdān Neler çekse gerek <i>elemden</i> maḥşerde mizān	-	Matla’		Mefā‘īlün Mefā‘īlün Fe‘ ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Her kime dilber gerekse sîm ü zerdür çâresi Anuñ içün vaşla irmez ‘âşık-ı bî-çâresi	-	Matla’		Fā‘ ilâtün Fā‘ ilâtün Fā‘ ilâtün Fā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Çoparmağıla göstere sin cemālün güllerün eller Çoparmağıla güller tîz şolar zirâ ki el eller	-	Matla’		Fā‘ ilâtün Fā‘ ilâtün Fā‘ ilâtün Fā‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Bunda da‘ vâñi görüp şalma şaķın ferdāya Hāl müşkil <i>olur</i> varıcaķ maḥkeme-i kübrāya	-	Matla’		Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.

181b	?	Helâl olsun saña bal ile bekmez Dudağın ağzıma bir renk gerekmez	-	Matla'		Mefā'îlün Mefā'îlün Fe'ülün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Ḳasāvet def' idem dersēñ eger bir hâl ile serden Behey dil ayırılmağ ^ı /hemân dükkân-ı berberden	-	Matla'		Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Didüm cānum didi cānā dudağın öpsem Baña baqdı gözün qapdı dedi vaqti degül	-	Müfred		Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Fa'lün [?]	Müfred
181b	?	Ḳaşlaruñ başdı kemānuñ tüy geleli yüzüñe Müjeñ oqlarını şimden girü al şoq g...üne	-	Matla'		Fe'îlätün Fe'îlätün Fe'îlätün Fe'îlün	Metinde “müfred” başlığıyla verilmiştir.
181b	?	Edeb bir ṯac imiş nūr-ı [Ḥudādan] ...	-	Müfred		Mefā'îlün Mefā'îlün Fe'ülün	Müfred İkinci mısra silik olduğu için okunamamıştır..

TABLO 2: MENSUR BÖLÜMLER TABLOSU

			Yer Nu.: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları BEL_Yz_K0633			
Yp. Nu.	Müellif	Eser Adı (varsa)	Baş	Son	Konu	Açıklamalar
1b 2a	?	Hikâyât-ı Hırasân Pâdişâhı	Rivâyet iderler ki ekâbir-i ‘ulemâdandır Hırasân pâdişâhı ‘ulemâsını cem’ idüp buyurmuş ki baña bir muhtaşar ta‘bîr-nâme te’lîf idüp hıurûf-ı teheccî üzere ola	Efdali budur ve dahı düşü câhile ve hasûda ve ‘avrata ve düşmenine söylemeye ve ta‘bîr itdürmeye şerh-i şer‘a ve dahı gice ile gün zevâline iken ve gün doğarken ve dolanurken söylemeye dimişlerdür.	Rüya tabiri	Hikâyât: Hırasân Pâdişâhı
2a 2b	?		Beyân-ı tecdîd-i nikâh evvelâ er kişünün üzerine lâzımdur kendü ‘avratınun vekâletini alup ‘avrat erini vekîl idüp ve er dahı iki ‘âkil ü bâliğ...	Yâhûd haftada itmek gerek zîrâ halîkî bu nikâh ahvâllerine muqayyed olmaduklarından ötürü evlâdları dahı kendülerine muftî olmayup niçe dürlü belâlara sebep bunlardır ki nikâh yokdur.	Evlilik – İslam fıkıhı	Beyân-ı tecdîd-i nikâh
2b 6b	?		‘Aklı ziyâde iden işler.. Atun boynuna yakın yerin yimek ve ekmegi şovuk yimek şehri kızıl üzüm yimek hırmâ yimek ve bâl yimek ve pirinç yimek ve başına bâl sürmek mıknâtıs taşını getürmek.....	Oğul otı yürege kuvvet virür haşakâna fâ’idesi vardır. Zamg otunı diküp yumurtaya tuz gibi ekse yise öksürüğe ve kargarup tükürmegi keser âvâzı eyü ider. Turp tohumunı kaynadup bâlile kıvam idüp yise göbekte ve kasıkda olan rihî giderür dimişler.	Halk inanışları	‘Aklı ziyâde iden işler
6b 7a	?		Duâ’-i İmâm-ı A‘zam: Allâhümme ırzıkna fakran fî’l-dîn ve ziyâdeten fî’l-ilm ve kifayeten fî’l-beden ve tevbeten kable’l-mevt ve râhaten ‘inde’l-mevt inneke ve mağfiraten ba‘de’l-mevt. İnneke ‘alâ külli şey’in kadîr.	İmâm-ı Şâfi‘ünün ism-i şerîfleri: Muhammed Şâfi‘î bin İdrîs ve İdrîs bin ‘Abbâs ve ‘Abbâs bin ‘Osmân ve ‘Osmân bin Şâfi‘î ve Şâfi‘î bin Sâbit ve Sâbit bin ‘Afvân ve ‘Afvân bin Hâşim ve Hâşim bin ‘Abdilmenâf.	Dualar ve dini nakiller	
8a 8b	?		Bir gün hâce-i Naşre’l-dîn bir karpuz getürürken iniş aşağı düşüp iki pâre olur bu karpuz ve düşürdüğü yerden bir tavşân kaçup gitdi hâce şanurki bu tavşân karpuzun içinden çıkdi şanur	hâce eyitdi aşlını bildün mi ‘avrat eyitdi yok hâce eyitdi meger gavgânun aşlı bizim eski yorgâdan ötürü imiş işte yorganı alup gitdiler gavgâ bitdi dimiş.	Fıkra/Mizah	
9a 9b	?		meger sultân ‘Alâ’d-dînün bir hâş toğanı var idi. bir gün kaçup varup bir çiftçinin evine konar çiftçi bunı tutup tavuk şanur tavukların arasına şalıvirür ammâ toğan tavuk arasına gelicek tavukları başmak ister	anda olanlar eyitdiler pâdişâhım aña ihsân lâyıq degildür didiler zîrâ doğanı bu hâle komuş ki ancak ulur didiler çiftçi eyitdi pâdişâhım bu doğana bu iş azdır zîrâ senün gibi pâdişâhı koyup ben gibi çiftçiye geldi diyüp söyledi pâdişâh çiftçinin suçunu ‘afveyledi.	Hikâye	Hikâyât
9b 10b	?		bir gün hâce’i bir yolda şoymuşlar hâce ol aradan sürüp gelüp makberlerde durdi hâce’i görüp dönüp eyitdiler ey	hâce eyitdi Allâh Allâh eger oğlancuklar olmasa ben hasta olduğumı duymazdum meger bu ‘alâmet iyi ‘alâmet degildür	Fıkra/Mizah	Hikâyât

			hâce bu maķberlerde ne oturursun didiler	baķa ĥatun aķzumdan ķıķan nesneleri dedi		
10b 12a	?		bir kiřinũn bir řālih ‘avratı var idi her gũn du‘ā ider [11a] yā Rabb ūmmet-i Muĥammed yigitlerin sen ‘avrat řerrinden emĩn eyle derdi	bĩĉāreyi kũřād itdi ol daķı evine geldi yine kaķısı evvelki gibi du‘ā ider faķĩr ĉiftĉi iki elin birden aĉup Allāhũmme āmĩn deyũp aydur ki ķorķu ancaķ ‘avrat mekri olunca bũyle olsun gũcũle ķurtuldum dedi yā Rabb řũķũr sen selāmet virdũn dedi	Hikāye	Ĥikāyāt
32a 33b	?		naķl olunur ki Ĥāce Naşre’d-dĩn raĥmetu’llāhi ‘aleyh bir gũn kũyden şehre zaĥĩre almaķa giderken eşegini ōnũne ķatup giderdi ammā bir ķaĉ ĥarāmĩler gũrũndĩ	ĥāce dũnũp eyitdi ey adam yũzime ne baķarsĩn eger senũn ķaz ĥācetũn olaydı ķazlar var iken sen de birin tũtardũn zĩrā saña ol vaķt kimse tũtma dimezdi tũtmaķ gerek idũn didi bũyle naķl olundu.	Fıkra/Mizah	Ĥikāyāt
33b 34b	?		Meger bir kişi var imiş şefere gitmiş sefer dũnũřũnde evine gelũrdi ammā bunlarũn semtinde bir ĥayr sũylemez adam var idi	ĥayr sũylemez eyitdi aķrabānũzdan ta‘alluķātũnũzdan bir cān ķalmadı maĥallenũzden bayķuřlar ōter didi ol ĥarĩf eyitdi ōyle ise evimũz....	Hikāye	Varak kopmalarĩndan dolayĩ yarım kalmıştır.
35b 49a	?	Cem‘iyyet-i Mũkeyyifiyyāt-ı ‘Ālem ve Mũbāĥaře ve Mũcādele	Sebeb-i taĥrĩr-i ķalem ve mũcib-i tařĩr-i raķam budur ki ezmine-i sābĩķda bir gũn mecma‘a-i yārān-ı zũķũr ve ĥũve iĥvān ū zũmre-i ehl-i ‘irfān ile hem-niřĩn ve hem-řoĥbet olup esnā-i kelāmdan řońra bu rũzigār-ı ‘ālemũn meřaķķatinden ve ĉarĥ-ı ālāmuñ ĥayretinden ve taĥĩ‘atlerũn kũřād olmayup melālet-kesāfesinden mũzākereye řũrũ‘ olundu.	Gelen gider ķonan gũĉer. Be-her-ĥāl gerek Dārā gerek Rũstem gerek Zāl-ı ‘āķĩlsũn ‘ālemũn naķřĩn gũrũp meyl eyleme. Kũhne bir vĩrānedũr. Bũnyādĩ āb ūstũndedir dimiřler. ‘Āķĩl olana kāfidũr	Edebĩ mũnazara	Ĥikāyet-i Cem‘iyyet-i Mũkeyyifiyyāt-ı ‘Ālem ve Mũbāĥaře ve Mũcādele
50a 55b	?		Sultān Maĥmũduñ bir vezĩri var idi. Adına Ĥāř Ayās dirlerdi. ‘Āķĩl ū dānā kiři idi ve bir vezĩri daķı var idi. Ĭsmine Ĥasan Meymendĩ derlerdi. Ol daķı ‘āķĩl ū dānā kiři idi.	Sultān Maĥmũd dũnũp eyitdi bunuñ aşlı nedũr kızı Sultān Maĥmũda aşlın bir bir ĥikāye eyledi Sultān Maĥmũd taĥsĩn eyledi ol dem ol ĥatun ĥũsnũne ķabũl eyledi ol da taķabbũl eyledi işte bu ķıřřa daķı bunda tamām oldu	Hikāye	Ĥikāyāt
56a 56b	?		Ĥāce bir gice bir bāķa ūzũm ĉalmaķa gider ammā bāķ řāĥibi ĥācenũn bāķa girdigin gũrũp kendũ kendine eyitdi iřte bāķa ĥĩrsız girdi	ĥāce eyitdi sultānım sizũn ķorķuñũzdan adam gibi olmadı řıķır gibi itdũm baķın ķorķumdan boķum bile ne [56b] ķıyāfete girdi deyũp bāķ řāĥibi daķı inandı ĥikāyet bunda tamām oldu.	Fıkra/Mizah	Ĥikāyet
56b 57a	?		Meger sultān ĥazretlerĩnũn bir ĥatunı var idi ismũne Ĥafĩze derlerdi ammā bu Ĥafĩze dũnũp eyitdi řarābı ben iĉsem maĥmũrluķın sen ĉekseñ dedi Ĥafĩze gene eyitdi	sultān eyitdi āĥ Ĥafĩze elinden ķurtuluř yok nařĩrũn ĉoķ efendim Ĥafĩze yũz biñ aķĉe bi’ttamām saña vĩrsũnler dedi Ĥafĩze ĥatuna vezĩrler ve defterdār efendi teslĩm eylediler	Hikāye	Ĥikāyet
57b 77a	?	Kel-i Baĥbān ve Duĥter-i řāĥ-ı	Sũylegil ey āřık-ı řāĥĩb-nazar Derd-i ‘āřĩķdan bize virgil ĥaber Sũyle ey ‘āřĩķ-ı řeydā-şıfat Gũlřen iĉre bũlbũl-i gũyā-şıfat [...]	pādiřāĥ daķı cemĩ‘-i ‘askeri ile ķarřu ĉıķup şehri zĩnet eylediler. ‘İşretler temāřālar ve dũĥũnler eylediler. Pādiřāĥ pādiřāĥlıķın oĥluna virdi kendi şavma‘ada ‘ibādede ve tā‘ate meřĥũl oldu. řehzāde ‘adālet ķapusın gũřāde idũp ĥaķ ile ĥoř	Hikāye	Hāzā Kitāb-ı Kel-i Baĥbān ve Duĥter-i řāĥ-ı Yemen

		Yemen	‘Âkilân-ı dānende-gân-ı kâr ve nâkilân-ı sâzende-gân-ı aḥbâr u kâşifân-ı esrâr böyle rivâyet ü hikâyet ve eflâkden şikâyet itdiler kim zamân-ı evâyilde bilâd-ı Ḥorâsânda bir pâdişâh-ı kâmurân var idi [58a] selâṭin iklîminden nâm-dâr şehriyâr yok idi. Diyâr-ı Ḥorâsânda aṇıladı. Meger kim bu pâdişâhuñ bir şâhib-i cemâl oğlu var idi.	mu‘âmele kıldı. Leyl ü nehâr fahru’n-nisâ ile ‘ayş u ‘işrete meşgûl oldılar.		
77b 78a	?		Zeyd dilber ‘Amr ‘âşık tarahḥum gözli bir miqdâr nazar idüp ‘aḳldan çıkarup dîvâne kılındıḳdan soñra cefâya mübâseret etse şer‘an didi dilberine ne lâzım gelür.	biñ dürlü tazarru‘ vü niyâz idüp vormeyüp cefâ iderse gücile almağa kâdir olur mı el-cevâb almağa degil belki ışırup kanatmağa bile kâdir olur mı [78a] el-cevâb olur.	İslam fıkıḥı/mizah	
78a 78b	?		Sebeb-i taḥrîr-i ‘anber-fâm ve bâ‘iş-i taştîr-i miskîn-erkâm oldur ki ḥüsn-i dilberin ruḥsârı ḳalb-i ‘âşık ber-perîşânı meclis-i ‘aşḳa ihḳâr idüp ḥarîr-i kelâm ü ta‘biri merâm ḳılup didi ki işbu ḳalb-i ‘âşık benim metâ‘-ı ḥüsnümü seriḳa eyledi	ri‘âyet-i şerâyiṭu’l-ḳabûl ve ḥayz-i ḳabûlde vâḳi‘ olup ‘âşık râz-ı [78b] zülf-i dildâr şulb olunmasına ḥükm olunup ḥüsn-i mezbûr taleb ile vaḳ‘a ḳayd olundu ki li-ḥâb-ı ihtiyâc idine cerâ zâlik ve ḥarîrü fî evâyili şa‘bân		Şüret-i İ‘lâm
78b 79a	?		E’imme-i Ḥanefiyyeden cevâb ne vechiledür ki ‘âşık ile ma‘şûḳuñ mâ-beyninde olan ‘aşḳ ‘âşıkda mı ziyâdedir yoḥsa ma‘şûḳda mı beyân buyurıla müşâb oluna	Zîrâ [79a] lafz-ı ma‘şûḳ ma‘ (مع) ile şevḳden mürekkebdür. ma‘ (مع) şevḳ dimek olur ve hem lafz-ı ma‘şûḳuñ âhiri şevḳden bunlar delâlet ider ki ‘aşḳ-ı ‘âşıkda ise ma‘şûḳda ziyâde ola beyneküm ma‘ (مع) ma‘âsı iyi idüp dimişdür ki zikr olunur.	İslam fıkıḥı/mizah	Mes’ele Beyânında
79a 80b	?		Benüm cânım ‘aşḳ-ı marâzî şar‘a zahmeti mübâhî bir şeydür. İbtidâsı gözden intihâsı yürekden alır. Allâhü ‘azîmü’s-şân ümmet-i Muḥammedi ol marâzdan emîn eyleye.	İşte ḥukemâlık da budur yoḥsa Hindden [80b] Yemenden ḥekîm getirsseler fâ’ide eylemez bâḳî ve’s-selâm bâḳî olasız bâḳî durduḳça cihân bâḳî		
81b 89b	?	Sultân Süleymân ile Füsûnî-zâde Ḥekîm	Râvîler şöyle hikâyet iderler kim merḥûm Sultân Süleymânüñ ayaklarına bir emrâz işâbet idüp günden güne emrâzı müşetted olup dünyâda hiç bir ‘ilâc ḳalmadı ve ḥekîm ḳalmadı her ne ḳadar ‘ilâc itdiler ise hiç biri nâfi‘ gelmedi daḥı pek şiddet buldı	İşte Füsûnî-zâdenüñ buña göre işleri çokdur. Bedî‘u’l-beyân işleri vardır ve başḳa maḥalde kitâbları vardır. Pâdişâh bu ḥuşuş için daḥı başḳa hil‘atler giydirüp daḥı ziyâde i’tibâr eyledi. Ancılayım ḥâzîḳ ḥükemâ ḳanda bulunur. İşte murâd ḳışşadan ḥişşedür dimişler. İşte bu da böylece bir hikâyet-i şikeste ve beste.	Hikâye	Kitâb-ı Hikâyât-ı ‘Acâ’ib Muşavvi‘ât-ı Garâ’ib Şâd-ḡam Hikâyetlerinüñ Pek Laṭîf[i]dir Sultân Süleymân ile Füsûnî-zâde Ḥekîm
89b 97b	?		Zamân-ı evâyilde Bağdâd şehrinde Ḥârûnu’r-Reşîdüñ bir vezîri var idi. Adına Ca‘fer-i Bermekî derler idi. Ğâyet seḡâ vü kerem-vücüd vezîr idi. Şöyle kim her ḳanda yürüse yir altında gizli olan defîneler aña âşikâr olurdu.	İmdi yârân-ı şafâ ḳışşadan ḥişşe imiş chl-i dile maḳşûd nedir aña behey ‘ârif-i dâna işte bu ḳadar mâl-dâr ve şâhib-kerem Bağdâd şehrüñ ḥalkı cümle iḥsân-ı dîdesiyken aña daḥı münâfıḳlar ve ḥasûdlar ḥased idüp âḥir pâdişâha ḳatıl itdirdiler. Bu dünya kimseye bâḳî deḡildür böylece naḳl iderler şikeste vü	Hikâye	Hikâyât-ı Ḥârûnu’r-Reşîdüñ Vezîri Ca‘fer-i Bermekîdür

				beste.		
98a 101a	?		Zamân-ı evâ 'ilde bir ulu pâdişâh var idi ve Loğmân Hekîm bu pâdişâhuñ zamânına yetişmiş idi. Bir zâlim pâdişâh idi. Dâ'imâ halka zulm idüp incidir idi. Bunun bunun elinden 'âciz kaldılar. Bir gün hazret-i Loğmân buña naşihat itdi.	Ammâ râvî aydur Loğmân eyitdi hayır pâdişâhum öyle degül tâ şehzâde[y]i senüñ gözün önünde getürüp tâ kim yaturup boğazına bıçağ çalduğın görmeyince olmaz sen gözünle görmek gereksin kim saña fâ'idesi ola tâ kim sen bu dertden halâş bulasın dedi. Andan pâdişâh emreyledi.	Hikâye	
102b 111a	?		Râviyân-ı tevârih ve seyr ü nâkilân-ı kaşas ve gayr ahvâl-i kurûn-ı sâbıkda ve ümem-i mâzide gelen selâtin-i 'izâm ve ümerâ-i kirâm ve kuzât-ı hümâmuñ zeyn-dâr u muşannıf ve üzerlerine hille bir nesne zuhur itse mülzem-i ma'rifet olduklarına binâ'en bir hikâyet-i garîbe ve bir güzeste-i 'acibe îrâd itmişler ki Hârûn Reşîdüñ zamân-ı saltanatında bir hâl ve müstağbel ü mâzî ve ekşeri halk fi'lünden râzî bir 'âlim kâzî kişi var idi	bilindi kim her ki gayrıya yavuzluk şata ol kendüye uğrar Hağ te'âlâ kişiyi yavuz endişeden şaklaya âmin rahmet bu kitâbı yazana ve te'lîf idene ve okuyana ve dinleyene ve şahibine âmin yâ Rabbü'l-'âlemîn	Hikâye	Hikâyât hırsız kâdı[y]ı mes'ele ile şoyar
111b 113a	?		Zamân-ı evvelde bir ulu pâdişâh var idi. Sünnî idi. Bir gün bu şâh kâfiristândan harâc istedi. Bu kâfirler eyitdiler nola size harâc virelüm ammâ size ol zamân harâc virüriz ki bizüm sizden bir kaç su'âlimüz vardır eger sizün 'âlimlerünüñ cevâb virürse nola size harâc virelüm eger cevâb virmezler ise bizden harâc ummañ ve evvelkiler bile virün dedi ve aluruz dediler.	Ruhbân eglenmeyüp kendi iklimine gitdi pâdişâh bildi kim 'abdâl remzi aılamayup bilmemiş ammâ remz remze muvâfık gelmiş bu sözi pâdişâh gâyet begendi ve hoşuna gelüp ol gelen mâlin rub'ını ol dervîşe virdi ve kendiye ol dervîşi nedim idüp hâş kullarından eyledi. Bu temsil dağı anlardan yâdigâr çalup böylece hikâyet olundu. Şikeste vü beste	Hikâye	Hikâyet
113b 116a	?		Hikâyet olunur evvel zamânda bir pâdişâh var idi. Hazret-i Hızır görmek ister gâyet 'âşık idi. Dâ'imâ der idi ki baña bir adam olsa dünyâ-yı mâfihâda baña Hızır peygamberi gösterse hemân biricik görsem ben dağı ol adam dünyâlık her ne isterse ise virir idüm ve dünyâda maşşûdı her ne ise murâdına vâşıl iderdüm dedi.	hasislik ile gelen hasis olur ganilik ile gelen yine ganî olur halîmden gelen halîm olur gazûbdan gelen gazûb olur ve dönüp [116a] eyitdi işte şâhım hem her kişinün âyet-i kerîme mücibince her kes aşluna çekmesi emri muqarrerdür ammâ sen dâ'imâ hazret-i Hızır görsem der idün imdi ey şâh işte hazret-i Hızır nebî benüm deyüp gâ'ib oldı ve böylece nakl itdiler ve böylece bir hikâyedir.	Hikâye	
117a 130b	?		Râvîler böyle rivâyet iderler ki Bîm şehrinde bir pâdişâh var idi. Gâyet kuvvet-i 'asker şâhibi şâh idi. Bir gün bir şaray bünyâd eylemek murâd eyledi. Vezîrlere bu ahvâli bildirüp bir üstâd dülger istedi. Anlar dağı vilâyetlerde münâdîler nidâ itdirüp bir üstâd dülger aradılar.	er gibi olup cân u dilden hizmet idüp ancak incecik işleyin yine ben size ri'âyet iderüm kadınım duymadan size ta'am virüp ikrâm iderim dedi bunlar eyitdiler Hudâ belâñ virsün bizler senün in'am ve ihsânından geçdük pâdişâh bizüm ahvâlimüz duyarsa cümlemüzi katl ider deyü	Hikâye	130b'nin sonunda "melûl" kelimesi kaydedilmesine rağmen 132b'ye kadar üç sayfa boş bırakılmıştır.
132b	?		Bir kâdı var idi gâyet sâlihâ kişi idi ammâ bunun bir genç	ol dem pâdişâh kâdı[y]ı huşûrına getürdüp buña 'azîm ri'âyet	Hikâye	Hikâyât

136a			maḥbûbe ‘avratı var idi ammâ bu ‘avrat ğâyet mestûre idi ol kadar şâlih geçinürdi bu kâḏī şöyle i‘tikâd iderdi ki hiç ‘âlemde kendü ‘avratından mestûre ‘avrat olmaya ammâ bir gün bu kâḏī maḥkemede otururken ḥâtırına bir ıztırâb düşüp durdı	idüp yine buña evvelki gibi manşûbın virüp ol sâ‘at emr idüp ‘avdeti dîvâna getürüp nâme ‘avratuñ karşusunda tekrâr kıra‘at olup cümle ehl-i dîvân işidüp ḥaber-dâr olup ‘avratı bir kâtıruñ kuyruğuna bend idüp derd-i miḥnet ile helâk oldu kışşadan ḥişşe ‘ibret alına bu kışşa bunda tamâm oldu.		
136b 137a	?	Hikâyât-ı Karayılan	Zamân-ı evâ’ilde bir ‘âdil pâdişâh var idi. Ol pâdişâhuñ dünyâ yüzine hiç zürriyeti gelmeyüp ve kendüsi daḡı ğâyetle ihtiyâr bulunduğundan bir gün vezîrini çağırıp ey benüm vezîrüm ben ziyâdesiyle ihtiyâr oldum	buradaki kıızı var idi ğâyetle ḥaşım idi ey oğullarım benüm buralarda bir kızum vardır çocuk doğurmadan yaña ustadur bunlar bunu işidünce ey vâlide kerîmeñûze ruḥşat virün bizim ile gelsün sarâya dek ḥatun bu kıızı çağırıp kızum seni.....	Hikâye	Hikâyât-ı Karayılan Hikaye varak kopmaları veya bilinçli bir tercih ile yarım kalmıştır.
155b 180b	?	Kitâb-ı Ebû ‘Alî Sinân	Ḥamd-ı bîḥadd ve şenâ-yı lâ-ba‘d ol cenâb-ı ‘izzete olsun ki mevcûdât getürdi kim ‘ademden şahrâ-yı vücûda getürdi ve bu mevcûdâtı zâtı eylemeden kendüyi bildürmek istedi zîrâ genc-i maḥfî idi ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâma ‘ilm-i esmâ virdi	Ebû ‘Alî eyitdi pâdişâhım buña ‘ilm-i simyâ derler Allâhü te‘âlâ bu bendeki şol kadar ‘ilm virmişdür ki bu gördüğün cüz’îdür dedi pâdişâh Ebû ‘Alîye destûr virüp Ebû ‘Alî gene dükkânına geldi ‘ale’s-şabâḥ Ebû ‘Alî gene dîvâna gelüp pâdişâh Ebû ‘Alî[y]i üçüncü vezîr eyledi, ve daḡı kırk gün düğün idüp kıızı nikâḥ idüp bu iki ‘âşıkı ber-murâd eylediler Ḥaḡ te‘âlâ ‘âşıkı Ḥaḡḡ evvelini murâdiyle mesrûr eyleye. Âmîn	Hikâye	Hâzâ Kitâb-ı Ebû ‘Alî Sinân
182a	?		Üç kişi arkadaş olup Mekke-i Mükerrema’ye giderler. Mekke-i Mükerrema görüldüğü gibi birisi aydur [e]vimde olan Hoş Kadınım mālımdan azâd olsun der.	Babası hoş dimiş ḥoca hemân içeri girüp ufaḡ balıklarına ortaya getüricek ḥoca birini kulağına eyitmiş babası oğul neylersin dimiş ḥoca su’âlim var balı[k]cıḡdan Yûnus peygamberi yudan naşıl balık idi ol eyitdi ben küçüğüm benden iri balıklar kenevet altındadır anlara su’âl eyle deyü cevâb eyledi.	Fıkra/Mizah	Laṭîfe

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

4.1. Metnin Kurulumunda İzlenen Yol

1. Metin, İBB Atatürk Kitaplığı'nda BEL Yz K0633 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın tek nüshası üzerinden kurulmuştur.
2. Metinde “Oktay New Transkripsiyon” adlı yazı tipi kullanılmıştır.
3. İki veya daha fazla beyitli uzun manzum metinlerde beyit numaraları tarafımızca verilmiştir.
4. Köşeli parantez [] içerisinde varak numaraları verilmiştir.
5. Âyetlerin, hadîs-i şerîflerin ve Arapça ibarelerin çeviri yazıları verilmiş, tercümeleri ise dipnotta sunulmuştur.
6. Farsça “vâv-ı ma'dûleler” (ˆ) şeklinde gösterilmiştir.
7. Arapça ve Farsça kelimelerdeki hurûf-ı med olan “elif, vâv, ye” harfleri “ā, ū, ī” şeklinde gösterilmiştir.
8. “-Up” zarf-fiil eki, mecmuada “b” ile yazılmış olmasına karşın metinde “p” şeklinde okunmuştur.
9. Arapça ve Farsça isim ve sıfat tamlamalarının yazılışı “faḳīru'l-ḥaḳīr, tiġ-i ġamze” örneklerinde olduğu gibidir.
10. Arapça veya Farsça kelimelerin başına gelen edat ve ön ekler, Farsça birleşik isimler, türemiş sıfatlar ve birleşik sıfatlar; Farsça benzetme edatları, Farsça ikili tekrarlar, yapım eki işlevindeki Farsça ekler kısa çizgi “-” ile ayrılmıştır. Örneğin; nā-ḥaḳ, bī-bedel, ser-te-ser vb.
11. Atıf vâvları “u, ū, vu, vū” şeklinde gösterilmiştir.
12. “dā'im-dāyim, ḳā'im-ḳāyim” örneklerinde olduğu gibi bu tür kelimelerin imlasında mecmua metnine bağlı kalınmış, bu kelimeler “hemze” veya “ye”li yazılmıştır.
13. Son harfi şeddeli olan Arapça kelimeler çift konsonantla yazılmıştır. Ancak bazı manzum metinlerde vezin gereği tek konsonant tercih edilmiştir.

14. Transkripsiyonlu metinde “‘aşk-‘ışk, ‘ayş-‘ıyş” gibi iki şekilde okunabilen kelimelerin imlasında birlik sağlanmış ve tek şekil tercih edilmiştir.
15. Metinde geçen özel isimler ile ülke ve şehir isimlerinin ilk harfleri büyük yazılmış fakat bu isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmamıştır.
16. Vasıta eki ve bağlaç olan “ile” kelimesinin imlasında çoğunlukla aslî şekli korunmuş ancak bazı manzum metinlerde -la/-le şeklinde birleştirilmiştir.
17. Metin tamiri yapılan yerler köşeli parantezle “[]” gösterilmiştir.
18. Doğru olduğundan emin olunmayan bilgi yahut doğru okunduğundan emin olunmayan kelimelerden sonra köşeli parantez içinde soru işareti “[?]” konulmuştur.
19. Mecmuada verilen hicri tarihlerin miladi takvime göre karşılıkları köşeli parantez “[]” içerisinde verilmiştir. Örneğin; Şa‘ban yirmi bir sene biñ yüz otuz sekiz [24 Nisan 1726].
20. Okunuşuna şüpheyle yaklaşılacak kelimeler veya yanlış imla ile yazıldığından emin olunan kelimelerin mecmuadaki şekilleri dipnotta gösterilmiştir.
21. Mürekkep dağılması veya yanlış imla nedeniyle okunamayan kelimelerin mecmuadaki imlaları fotoğraf olarak metin içerisinde verilmiştir.
22. Mensur metinlerin birbirine karışmalarını önlemek amacıyla hikâye/konu başlıkları koyu font ile yazılmıştır.

4.2. Transkripsiyon Alfabeti

ا (ā)	a, ā	ض	ẓ, ḍ
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ط	ṭ
ب	b, p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ġ
پ	p	ف	f
ج	c, ğ	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g
خ	ḫ	ك	ñ
چ	ç	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	و	v, u, ū, ü, o, ö
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	لا	la, lā
س	s	ی	y, ı, i, ī
ش	ş	ء	ʾ
ص	ṣ		

4.3. Transkripsiyonlu Metin

[1a] ‘avdet ola dimişler / Gönlü melûl ola dimişler / Namâzı çok ola dimişler

Sene 1126 fî 10 û [Ramazan] [19 Eylül 1714]

Mes’ele: Bir kişi sihr etmek üzere mübtelâ olsa ne lâzım gelür?

El-cevâb: Sihr etmek ekber-i kebâ’irdür ve ekber-i fesâd-ı ‘azîmdür isbât olursa hemân katl lâzım gelür bād.

[1b] Hikâyât: Hırasân Pâdişâhı

Rivâyet iderler ki ekâbir-i ‘ulemâdandır Hırasân pâdişâhı ‘ulemâsını cem‘ idüp buyurmuş ki baña bir muhtaşar ta‘bîr-nâme te’lîf idüp hûrûf-ı teheccî üzere ola ve her kim düşünde her ne görürse ol gördüğü düşünün lafz-ı ‘Arabîsinün evvel harfine nazar ideler. Meşelâ şu görse şuyun evvel harfine nazar ide. Evvel harfinün harfi mîmdür mîme nazar ideler. *Ve kıss ‘alâ hâzâ*³⁹⁰ ammâ nazar iden ‘âkıl ve şâlih ve ‘âlim kimse gerek ve dahı düş görmek üç kısımdur. Birisi Raḥmānidür. Biri nefsanidür. Biri şeytānidür. Bu ta‘bîr-nâmeler ise Raḥmānî olan düşlere ola. [2a] ve dahı bir korkulu düş görseñ hemân uyandığı gibi e‘ûzu bi’llāh okunur şol yanına üç kerre tüküre aşı bir kimseye söylemeye. Efđali budur ve dahı düşü cāhile ve ḥasûda ve ‘avrata ve düşmenine söylemeye ve ta‘bîr itdürmeye şerḥ-i şer‘a ve dahı gice ile gün zevāline iken ve gün doğarken ve dolanurken söylemeye dimişlerdür.

Beyân-ı tecdîd-i nikâh: Evvelâ er kişinün üzerine lâzımdur kendü ‘avratınun vekâletini alup ‘avrat erini vekîl idüp ve er dahı iki ‘âkıl ve bâliğ kim her racûl yanlarında diye: Allah te‘âlânun buyurduğıyla ve peygamber ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâmun şerî‘atiyle İmâm-ı A‘zam kavliyle ḥatunumu[n] vekâleti ḥasebiyle ‘aḳd-i nikâh için sizi şâhid tuttum ve bu minvâl üzere aldım kabûl itdüm diye. Muhtaşar tecdîd-i nikâh ḥatunumu kendüm vekâleten ve aşâleten tezvîc itdüm sizi şâhid tuttum diye bu kadar [2b] kifâyet ider. Kemâl Paşa da ve dahı bu tecdîd-i nikâh

³⁹⁰ “Bunu ölçü alın” anlamında Arapça ibare.

nikāhın mü'min her anda itmek gerekdür. Yāhūd haftada itmek gerek zīrā ḥalīķi bu nikāh aḥvāllerine muḳayyed olmaduḳlarından ötürü evlādları daḡı kendülerine muṭī' olmayup niçe dürlü belālara sebeb bunlardur ki nikāh yokdur.

‘**Aklı ziyāde iden işler:** Atuñ boynuna yaḡın yerin yimek ve ekmegi şo[ḡ]uḳ yimek seḡerī kıızıl üzüm yimek ḡurmā yimek ve bāl yimek ve pirinḡ yimek ve başına bāl sürmek mıkñāṭıs taşını getürmek.

Unutmaḡa sebeb olan eşyālardur: Namāzı terk itmek çayla ṭa'ām yimek 'avratına nazar itmek iki avrat arasından geçmek ekşileri çok yimek ve ṭuzlı ṭa'ām yimek fāre ve kedi arṭuḡın yimek yol üzerine işemek yemiş aḡacınuñ dibine işemek mezār ṭāşı yazılarını okumaḡ maḡbere aralarında ḡülmek yalan söylemek [3a] mālāya' nī söylemek maşḡaraluḡ itmek ḡıybet itmek ıssı ṭa'ām yimek mescide tükürmek eñse çuḡurundan kan almaḡ ḡazān içinden ṭa'ām yimek çok cimā' itmek ve pādışāh-ı İslāma sögmek.

Fuḡarāluga sebeb eşyālardur: Çıplak bevl itmek cünüble ṭa'ām yimek ve pādışāh vükelāsına beddu'ā itmek ekmek ufaḡların[a] başmaḡ şoḡān şarımşak ḡabuḡın[a] başmaḡ kendüden ihtiyāruñ önünce yürümek vālideyni adı ile çağırmaḡ eşik üzerine oṭurmaḡ helāden ḡayrıyla deşi ḡurmaḡ istincā itdüḡi yerde ābdest almaḡ ḡapları yumadan ḡomaḡ bedeni üstünden esbāb dikmek yüzünü etegiyle silmek şoḡanı çok yimek örümcek yuvasını evinde ḡomaḡ mescidden cümleden evvel çıḡmaḡ şabāḡ dükkānından soñra ḡalḡmaḡ sâ'ilden ekmek almaḡ vālidey[e] beddu'ā itmek çıplak oturmaḡ ḡapları açık ḡomaḡ [3b] mūmı ve ḡandīli ūf ile dinlendürmek bir işde Bismillāh[ı] terk itmek ḡışa ḡalemle yazı yazmaḡ ḡırık ṭaraḡile şaḡal ṭaramaḡ otururken şarık şarmaḡ ayak üzere don giymek ḡuşuşan namāzı terk itmek.

Göz nūrın kesen eşyālardur: Ṭuzlu ṭa'ām yimek başına ıssı şı dökmeḡ ḡün [yü]zine baḡmaḡ çok cimā' itmek ve çok aḡlamaḡ ikindüden soñra yazı yazmaḡ ve ḡabz olmaḡ ḡasāvet çekmek ve ne pek aç ḡalmaḡ.

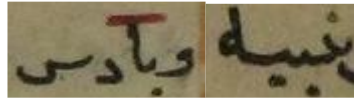
Göz nūrın ziyāde iden eşyālardur: Yeşil otlara baḡmaḡ ve vālideynüñ yüzine baḡmaḡ Kelāmullāh[a] baḡmaḡ Ka'be-i Şerīfe[ye] baḡmaḡ şālih 'ulemā yüzine baḡmaḡ ḡüzel yüzli ḡüzel ādama baḡmaḡ ḡüzel ṭa'ām yimek ve kıız oḡlān almaḡ.

Ḳasāvet getüren eşyālardır: Donını ayak üzere giymek eşik üzerine oturmak ev içinde süpürünti kırmak koyun arasından geçmek dişile şakalın kırmak şol eliyle ta‘ām yimek [4a] zarūretsüz çok söylemek. Şakal birağmanuñ sebebi dürlü şu içmek ‘avratıyle kocası yatmak çok cimā‘ itmek ve çok ḳasāvet çekmek başını kıl ile yumak nuzullı olmak ve daḥı insān kāmīl olmaz illā seferler göre ve tevārīḥler göre ve ḥalkuñ aḥvālını bile ve çok diyārlar göre ve deryālarda geze ve ‘ulemā-i meşāyihla muşāhib ola böyle olursa kāmīl olur. Ḳāle ‘an ‘Alī raḍiyallāhü ‘anh el-‘ilmü ‘ilmāni ‘ilmü’l-ebdāni şümme’l-edyāni buyurmuş. Her dā’im tatlu yimek şöḥreti keser her dā’im ekşiler yimek sezīlere zarardur ve şabāḥ aç ḳarnına şu içmek şularuñ ādeme fā’idesi şovuk ola rīkli ola ve dā’imā aḳar ola öksürük olan kişi eger ḳış günü ise gāḥice bir fileān şu içe nāfi‘dür buğdāy nāfi‘dür ‘aḳlı ziyāde ider arpa zararı [4b] yokdur pirinç nāfi‘dür ‘aḳlı ziyāde ider mercimek kandan olan marazları teskīn ider sevdādan olan marazları taḥrīk ider ve boğazı ağrıyan kişiler mercimegi şuya ıslada şuyı ile gārgara ide şifādur bakla yaşı nāfi‘dür ḳurusı ‘aḳlı ifsād ider noḥud nāfi‘dür özi güzel ider ve cimā‘a ḳuvvet virür bögrölce bel marazı irās ider ve hem sevdādur meger sirke ile ola darı nevā‘ile ‘aḳlı ifsād ider zararı yokdur koyun eti nāfi‘dür ‘aḳlı ziyāde ider ḳuzu eti rüz-ı ḥızrdan evvel yirse balgāmı ziyāde ider şoñra a‘lādur. Keçi eti zarardur ḥuşūşan ḥastelikden ḳalkmış ola. Şıgır eti ihtiyāra ve za‘ife mecāzlı ādama zarardur. Buğazı eti nāfi‘dür. Cāmūz eti gālīzdür. Tağ keçisi eti ve geyik eti sevdādur ammā keḳinüñ derisinden şofra yapalar fāre gelmez boynuzunu egleyüp zar‘-ı marazı olan [5a] kimselere yedirseler def‘ ola. Tavşan eti sevdādur. Tavūḳ eti nāfi‘dür ḳuvveti ziyāde ider yumurta mi‘deye ḳuvvet vire ḥuşūşan tāze ola. Keklik eti nāfi‘dür cimā‘a ḳuvvet virür. Bildırcın eti zarardur. Gügercin eti nāfi‘dür gāyet cimā‘a ḳuvvet virür. Serçe eti cimā‘a ḳuvvet virür. Ördek eti nāfi‘dür cimā‘a ḳuvvet virür ve şavtı nāfi‘ ider. Ḳaz eti ağırdur. Balıḳ eti yaşlu ādama zarardur. Meger tāze ola. Süd nāfi‘dür ḥuşūşan şarı inek ola ve şarı keçi südi ola bunlaruñ südi gāyet nāfi‘dür ammā çok yerse et çok ola. Ḳaymağı az yimek yoğurdı evvelen yiye geldiyse zararı yokdur. Peynir ceviz ile yiye. İncir nāfi‘dür ve müşildür ve daḥı incirüñ insāna çok fā’idesi vardur. Ayaḳda olan marazları ve

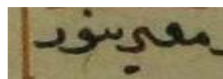
cigerde olan marazları ve yürekde [5b] olan marazlara ve sevdāya fā'idesi vardır gerek [yaş] gerek kırmı olsun. Hıuşūşan aç kırmına yirse dağı ziyāde fā'idesi vardır. Birine zarar olan şeyler biri ta'āmı çok yimek biri aç kırmına şu içmek biri hamāmda

çok oturmak biri 'avret ile cimā' itmek ve dağı

istincā iden kişi ile silinmek ve keçe pāresiyle silinmek faķırlüğe sebep olur. İbrāhīm Çelebinün zeytūn yāğı nāfi'dür. Üzüm nafi'dür. Kıbuğı kıbz ider. Çekirdegi yeldür şuyı müşhildür. Amrūd mi'deye kıvvat virür ziyāde yirse şafrā ider. Elmā nāfi'dür ammā şuyun yimek gerek. Dūd nāfi'dür hıuşūşan kıradūd ola. Nār ğāyet nāfi'dür ferrāc nāhoş ola. Ayvā nāfi'dür mi'deye kıvvat virür çiçeği ziyāde nāfi'dür. Şeftālū şafrādur ve sevdādur. Līmōn ve tırunc nāfi'dür. Kıızılıkı sevdādur [6a] ve kıabız ider. Kırās çok yimeye eger yir ise çekirdegi ile nāfi'dür. Kıavun kıarpūz olmuşları a'lādur şifādur. Hāmları kıardur ve hıyār kıardur meger sirke ve yāğıle yiyeler. Ceviz kıardur meger peynir ile ola. Fındık tāzesi nāfi'dür çok yimesi baş ağrısı irās ider. Mārūl uyhu getürür çok yirse cimā'a kıvvat keser 'avrat yirse süd ve çok ider ve sevdāya fā'idesi olur. Kereviz sevdāya ve ğayrı marazlara nāfi'dür. Maydanoz[?]³⁹¹ her şey'e nāfi'dür her dā'im yimek gerek. Tere sevdādur. Isbanak nāfi'dür bāzı hāste mizāca kıardur. Laḥana fā'idesi ve kıararı yokdur. Kıabak çok yirse bağırsağı kıararı vardır. Nāne mi'deye virür çok yirse cimā'a kıvvati keser. Paṭılcan kıardur. Şoğan nāfi'dür cimā'a kıvvat virür yaş balğamı kıat' ider. Turp nāfi'dür balğamı keser mi'deye kıvvat virür ve cimā'a kıvvat virür. [6b] Hıuşūşan semüz otıyla pişmiş ola. Şarımşak fā'idesi olur. Çörek otı cemī' derde şifādur hıuşūşan yüregi süren ādem yise def' olur. Sirke balğamı kıat' ider ve şafrāyı kıat' ider sevdāyı tahrik cimā'a kıvvat virür. Kıaranfil mi'deye kıvvat virür ve öksürüğe ve nevāzile ve südde marazlarına fā'idesi vardır.

³⁹¹ Bu kelime metinde şeklinde yazılmıştır.

Cimā‘a kuvvet virür. Oğul otı yürege kuvvet virür ha^{fa}kāna fā‘idesi vardır. Zāmg otunı döğüp yumur^taya tuz gibi ekse yise öksürüğe ve kargırup tükürmegi keser āvāzı eyü ider. Turp tohmunu kaynadup bālile kıvam idüp yise göbekde ve kasıkda olan rihi giderür dimişler.

Duā‘-i İmām-ı A‘zam: Allāhümme ırzık^{nā} fa^{kr}an fī‘d-dīn ve ziyādeten fī‘-l‘ilm ve kifayeten fī‘l-beden ve tevbeten kable‘l-mevt [7a] ve rāhaten ‘inde‘l-mevt inneke ve mağfiraten ba‘de‘l-mevt. İnneke ‘alā külli şey’in kadir.³⁹² Du‘ānuñ kabülüne işaret du‘ā iderken ağlaya yā yüzü kızara yā a‘zāsı ditreye kabüle işaret dimişler. Bu du‘ā[y]ı okuyan sū‘-i hātme görmeye: Allāhümme sellim dīnena ve lāteslib va^{kte}‘n-neza‘ īmānenā ve lātüsallī^t ‘aleyna men lāyerhāmenā ve‘r-zuk^{nā} hayra‘d-dünyā ve‘l-āhīret inneke ‘alā külli şey’in kadir.³⁹³ Allāhümme rabbenā iğfir lenā ve li-vālidīnā ve li-a^kribā‘inā ve li-men ev^şānā bi‘d-du‘ā‘i‘l-hayr ve li-men a^hsene ileynā ve li-men ese‘nā ileyhi ve lil-mü‘minīn ve‘l-mü‘mināt.³⁹⁴ Peygamber ‘aleyhi’s-selām ism-i şerīfleri: Muḥammed bin ‘Abdillāh bin ‘Abdilmutṭalib bin Hāşim bin ‘Abdilmenāf. ve daḥı imāmımız İmām-ı A‘zam ism-i şerīfleri: Nu‘mān bin Sābit ve Sābit bin Kāvs ve Kāvis bin Hārūnu‘r-reşīd ve Hārūnu‘r-reşīd bin Şervān. Ve daḥı İmām-ı Şāfi‘inūñ ism-i [7b] şerīfleri: Muḥammed Şāfi‘ī bin İdrīs ve İdrīs bin ‘Abbās ve ‘Abbās bin ‘Osmān ve ‘Osmān bin Şāfi‘ī ve Şāfi‘ī bin Sābit ve Sābit bin ‘Afvān ve ‘Afvān bin Hāşim ve Hāşim bin ‘Abdilmenāf.

Sene 1126 fī 10 ˆ [Ramazan] [19 Eylül 1714]

[8a] Bir gün ḥāce-i Naşre‘d-dīn bir karpuz getirürken iniş aşığı düşüp iki pāre olur bu karpuz ve düşürdüğü yerden bir tavşān kaçup gitdi ḥāce şanur ki bu tavşān

³⁹² “Allahım; dinde tevazuluk, ilim fazlalığı, beden sağlığı, ölümden önce tevbe, ölüm anında rahatlık ve ölümden sonra bağışlanma ile bizi rızıklandır. Şüphesiz ki sen, her şeye gücü yetensin.” anlamında Arapça dua cümlesi.

³⁹³ “Allahım; dinimizi sabit kıl. Can verirken imanımızı koru. Merhametsizleri bize hakim kılma. Ahiret ve dünyadaki en hayırlı şeyler ile bizi rızıklandır. Şüphesiz ki sen, her şeye gücü yetensin.” anlamında Arapça dua cümlesi.

³⁹⁴ “Ey Rabbimiz; bizi ve anne babamızı, akrabalarımızı, bize hayırlı dualar tavsiye edenleri, bize iyilik yapanları ve bizim onlara yaptığımız kötülükleri, mümin ve mümineleri bağışla.” anlamında Arapça dua cümlesi.

ķarpuzun içinden çıkđı şanur. Evine gelüp ‘avratına eyitdi: “Ey ‘avrat bu gün bir ķarpuz aldım getürürken elimden düşüp iniş aşğı düşürdüm. İki pāre olup içinden bir ķatır çıkup kaçdı.” didi. ‘Avrat eyitdi: “Āh, hayf olmuş ķoca kākī kaçurmayup getüreydüñ. Senüñ ile ħammām iķtizā itdükçe ķatıra binüp ħammāma giderdük, yayan gitmezdük.” didi.

Ĥikāyāt: Ĥoca Naşre’d-dīn ħatunına eyitdi: “Bir ķişi cum‘a gicesi ‘avratıyla cimā‘ eylese şu ķadar şevāb ola.” didi. Ol gice olur. ‘Avrat eyitdi: “Ey ħoca bu gice cum‘a gicesidür.” didi. Ĥoca daĥı ‘avratıyla yaţarlar irtesi gicesi olur. ‘Avrat aydur: “Ey ħoca, bu gice cum‘a gicesidür.” diyüp [8b] her gice ‘avrat böyle dir. Ĥāce daĥı ‘avratıyla yata yata derdmend ĥāce belin taşçı ķatırı gibi şalardı. Ĥāce gördi olmaz dönüp ‘avratına eyitdi: “Hey ‘avrat ya bu evde cum‘a gicesi dursun ya ben durayım. Zīrā bizim evden cum‘a gicesi ĥiç çıķmıyor.” didi. Naķl bunda tamām oldu ve’s-selām.

Ĥikāyāt: Naşre’d-dīn bir gice ‘avratıyla içerde yaturken; “Taşradan bir ġavġā var. Aşlı ne?” didikde ĥāce yorġanın başına bürüyüp taşraya çıkdı. Meger uğrünüñ birisi ĥāce’i gözedirdi. Gördi ĥāce yorġāna bürünüp gelür. Hemān ĥācenüñ üstünden yorġanı alup gitdi. Ĥāce daĥı içerüye girdikde ‘avratı ‘eyitdi: “Ey ķoca bu aşl-ı ġavġā nedür?” didi. Ĥāce eyitdi; “Aşlını bildüñ mi? ‘avrat eyitdi; “Yok.” Ĥāce eyitdi; “Meger ġavġānuñ aşlı bizim eski yorġandan ötüri imiş, işte yorġanı alup gitdiler ġavġā bitdi.” dimiş.

[9a] **Ĥikāyāt:** Meger sultān ‘Alā’d-dīnüñ bir ĥāş toġanı var idi. Bir gün kaçup varup bir çiftçinin evine ķonar. Çiftçi bunu tutup tāvuk şanur. Tāvukların arasına şalıvirür ammā toġān tāvuk arasına gelicek tāvukları başmak ister. Çiftçi tutup toġanın tırnakların kesüp önine yem döker görür ki yimez. Hāy bunun burnı egilmiş diyüp burnunu daĥı keser. Şimdi bu acabā uçup gider diyüp ķanādlarını daĥı keser. Birazdan bir dellāl nidā aydur ki; her kim pādişāhuñ doġānuñ bulup getürürse aña biñ akçe iĥsān olunur. Zīrā pādişāhuñ doġanı zāyi‘ olmuşdur, didükde ol dem çiftçi bilür kim bu tāvuk degildür, doġāndur. ‘Avratı eyitdi: “Ey ķoca bunu pādişāha ilet ve elünde kimse görmesün; āşikāre götürürseñ elünden alurlar, pādişāha götürürler. Biñ

ağçe ile kaftanı alurlar.” didi. Ol dem çiftçi bunu bir torbaya koyup üstüne saman[?] kor ve kandasın [9b] dīvān diyüp gider. Dīvāna varır. Ol dem cevāb ider ki; “İşte doğanı buldum.” diyüp çıkarup meydāna kodı. Kaçan bunlar doğanı gördiler, ne tırnak ne burun ve ne kanād var. Öyle bir şey olmuş ki ancak ulur. Sultān eyitdi: “Şol adama müjde virün.” didi. Anda olanlar eyitdiler: “Pādişāhım aña ihsān lāyık degildür.” didiler. “Zīrā doğanı bu hāle komuş ki ancak ulur.” didiler. Çiftçi eyitdi: “Pādişāhım bu doğāna bu iş azdur. Zīrā senün gibi pādişāhı koyup ben gibi çiftçiye geldi.” diyüp söyledi. Pādişāh çiftçinin suçını ‘afveyledi.

Hikāyāt: Bir gün hāce’i bir yolda soymuşlar. Hāce ol aradan sürüp gelüp mağberlerde durdı. Hāce’i görüp dönüp eyitdiler: “Ey hāce, bu mağberlerde ne oturursun.” didiler. Hāce eyitdi: “Beni fülān yerde soydular, anuñçün burayı beklerüm beni soyanlar gerü gerü buraya gelürler. Anları beklerüm.” diyü cevāb eyledi.

[10a] **Hikāyāt:** Hāce bir gün mektebde oğlāncuklar[1] okudurdı ammā bu oğlānlar ittifağ idüp eyitdiler: “Her kañımız hācenün yanına varırsak hāce hasta olmuşsunuz aşı nedür, hasta olduñ? diyelüm. Ol dağı kendüyi hasta olmuş şanur varup onda yatmağa gider. Biz de tez āzād olup kırtuluruz.” didiler. Birazdan hāce geldi. Oğlānuñ biri eyitdi: “Ey hāce, bugün siz hasta olmuşsınız. Beñzünüz gāyet bozulmuş.” didikde oğlānuñ biri dağı eyitdi: “Gördünüz mi hācenün beñzünde hiç aşı kalmamış.” dedi. Ol dem biri dağı bir dağı söylediler. Hāce bunları āzād idüp mektebdan kaķup evine gelüp karusına eyitdi: “Ey karı, beni ört yanayım.” didi “Zīrā katı pek hasta oldum.” dedi “var baña tabīb getür, yoħsa ben ölürüm.” dedi. Hāce yatup kaldı. ‘Avratı tabīb getürmege gitti. Hāce yaķarak karı acıkdı ammā evde yumurta var imiş. Kaķup anı [10b] pişirüp yemege başladı. Yumurıayı yerken taşradan tabīb ile ‘avrat çıkageldi. Hāce dağı yumurıayı ağızuna koymuş idi. Bunları göricek yumurıayı taşra çıkaramadı ve birden yutamadı. Ağızunda dolu olup avurdı şişdi ammā tabīb gelüp hācenün nabzın yokladı. Görür nesne yok şöyle böyle derken avurdı şişmiş dönüp eyitdi: “Ey hāce ey kadın iyi vaktile haber virdin. Zīrā bu derd

bunu helāk iderdi. Şimdi buña neşter lâzım.” diyüp hemân koybundan neşter çıkarup hācenüñ avurduna bir neşter urdı. Hācenüñ avurdundan başladı şarı yumurta aqmağa. Hāce eyitdi: “Allāh Allāh eger oğlāncuqlar olmasa ben hūsta olduğımı duymazdum. Meger bu ‘alāmet iyi ‘alāmet degildür, baqa hūtan ağızundan çıkan nesneleri.” dedi.

Hikāyāt: Bir kişinüñ bir şālīḥ ‘avratı var idi. Her gün du‘ā ider; [11a] yā Rabb ümmet-i Muḥammed yigitlerin sen ‘avrat şerrinden emīn eyle derdi. Eri daḥı aydurdı ki; ‘avrat nedür, şerri nedür? ‘Avrat eyitdi: “Hey kişi öyle dimeye; ‘avratuñ mekri ‘azīmdür.” dedi. Eri eyitdi: “Poḥ yeme ‘avrat mekri nedür?” dedi. Ammā bir gün ‘avratı eyitdi: “Ben saña ‘avrat mekrin göstereyim.” dedi. Ol dem bir kaç balık bulur. Meger eri çiftçi idi. Getürür balıkları kocasınıñ tarlasında şaban arıḡuna aykırı başların gömeködi. Eri daḥı çifte gelür sürmege başlar balıklar çıqmağa. Ol balıkları düşürür aḡşām olunca eve gelür. Balıkları ‘avratına ışmarlar ki; pişir yarın gice yiyelüm, dedi. Şabāḥ olur eri çifte gider. ‘Avrat balığı pişirir. Aḡşām olur eri gelür aydur: “Ey ‘avrat getür balığı yiyelüm.” dedi. [‘Avrat] eyitdi: “Behey adam bunda göl yok, deñiz yok, balığı kandan getürdüñ.” dedi. Herīf eyitdi: “Tarladan çıkardum.” dedi. ‘Avrat eyitdi: “Hey ümmet, benim adam deli oldı.” diyü feryād itdi, “aḡluna ḡiffet geldi.” deyü çağurdi, “gelüñ görñ.” deyü feryād idince dört etrāfda olan koñşular gelüp herīfe eyitdiler: “Ey kişi ‘aḡluñ başına devşir.” [11b] didiklerinde herīf eyitdi: “Ey koñşular bi-ḡamdü’llāhi te‘ālā baña noldı?” dedi. Anlar: “Koñşu naşıl balık istersin ve balığı kandan getürdüñ?” dediler. Herīf eyitdi: “Dünki gün tarlada çift sürerken tarlanuñ içinden çıkdı.” dedi. Ol dem koñşular dönüp eyitdiler: “Birāderler hūtanuñ sözi yerinde, herīfüñ ‘aḡlına ḡiffet gelmiş. Bir kaçuñuz varup tımārḡāneciye varın, gel abi bizim bir komşu[mu]z var ‘aḡluna ḡiffet gelmiş. Anı dārü’ş-şifāya al götür.” dediler. Tımārḡāneci zincirin alup gelüp derdmend çiftçiye zincire urup tımārḡāneye getürdi. Tımārḡāneye getürdikde ol derdmende öyle dayak çekdi ki herīf feryād idüp eyitdi: “Ey adam nedür benüm cevrum? Ben balığı tarladan çıkardum.” dedikçe döger ışka derdmend bu ḡāl üzerine ḡāba düşdi. Bir kaç gün anda kaldı ammā bir gün bunuñ ‘avratı gelüp eyitdi: “Ey kocacıḡım nedür ḡālūñ, ‘aḡluñ

başuna geldi mi?” didikde herîf eyitdi: “Ey hatun ben ne cürm itdüm? Benüm ‘aqlum başumdadır, luṭf-ı kerem idüp beni bu berzaḥdan ḥalâş eyle.” dedi. ‘Avrat eyitdi: “İmdi [12a] saña gelüp tımārḥāneci şorduḡı vaḳit balıḡı ḳanda çıḳarduñ didükde sen ayt, ‘ne şekil, balıḡ ḥiç ṯarlada biter mi? Balıḡ deryāda olur’ diyesin.” diyüp ‘avrat çıḳup gitdi. Çün tımārḥāneci geldi şordı. Herîf daḡı bālāda zikrolunan gibi cevāb idince tımārḥāneci eyitdi: “‘Aḳluñ gelmiş, var imdi evine.” diyüp bîçāreyi küşād itdi. Ol daḡı evine geldi yine ḳadısı evvelki gibi du‘ā ider faḳîr çiftçi iki elin birden açup Allāhümme āmîn deyüp aydur ki; “ḳorḳu ancak ‘avrat mekri olunca böyle olsun gücüle ḳurtuldum” dedi, “yā Rabb şükür sen selāmet virdüñ.” dedi.

Sene 1130 fī 19 ʾ [Ramazan] [16 Ağustos 1718]

[12b]

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

1. Ḥaḳdan i‘rāz eyleyen yārān olandan pek şaḳın
Añladuñsa ḥasb-i ḥālî yād olandan pek şaḳın
2. Kim ki şādıḳdur cihānda ol ḳılar beş vaḳt namaz
Nūrı artarmış anuñ ammā riyādan pek şaḳın
3. Hem rükū‘ ile sücūduñ ola itmām-ı tamām
Secdeden ḳaldırma başuñ uy imāma pek şaḳın
4. Her şürūṯile ḳuyūdun ḳıl delîl eyle beyān

[13a] Ḳalmasun bir şeyde şübhen anı fehmi pek şaḳın

5. Sünneti terk itme ḳaşden ehl-i sünnet olagör
Ehl-i bid‘at olma herḡiz ‘ālim isen pek şaḳın
6. Ḳaşdile bir vaḳt namāzı ḳılmayup terk eyleseñ

Bilmiş ol kırk yıl yanarsın nār-cehīmden pek şaķın

7. Dā'īmā beş vaķt namāzı kılmayup terk eyleseñ
Yıkılır dīn ile īmān ķor ķaçakdur pek şaķın

8. Süflī dünyāyı bırak vaķtile kıl her dem namāz
Tā ki maķbūl iken anı yük bilürsin pek şaķın

[13b]

9. Şubh-ı şādıkda begim mu' tād ideñ dā'im vuđū
Hāb-ı ğafletde ķalup şabaķ uykusundan pek şaķın

10. Hem naşībi artar anuñ ' ömri efzūn oliser
Böyle va' de var iken kendūñ sivādan pek şaķın

11. Bulagör ' ālimleri anlarla eyle ihtilāt
Zevķ u şoķbet itme cāhille küfürden pek şaķın

12. Bir rasūle ümmet olmuşsin bilürsen ķadrini
' Āşi ümmetden şaķın olma hāzer kıl pek şaķın

13. Ümmetin ' āşilerine gerçi vārid rikķati

[14a]

Şimdi ' āşiler çoğaldı ehl-i fāsık pek şaķın

14. Kimisi bilür de işlerūñi bilmez cürmüni
Meger şeytān ara yerde bir ' adūdur pek şaķın

15. Nicesi düşdi bu hāķuñ böyle ğirdābına
Kizbi mu' tād eyleyüp yirler hārāmı pek şaķın

16. Şimdi bu āhîr zamānda hālkda ğıybet çok olur
Ey benim ‘ömr-i azîzim sen zinādan pek şaşın

17. Hem ğarazla hem hîssi bu‘z maḥallidür cihān
Bu şıfatlar saña lâıyık mı ā rūḥum pek şaşın

[14b]

18. Şimdi bu hālkā kûl olan ḥāline uymak gerek
Kûl olursañ Ḥaḳḳā kûl ol bî-edebden pek şaşın

19. Ḥālūñ üzre bir ḳanā‘ atçe ticāret ideğör
İtmez iseñ yūf saña kim cev-r-i hālkdan pek şaşın

20. Devr-i ādemden [beri] geldi ticāret ‘āleme
Baḳma ğayra ‘āḳil iseñ kühl olandan pek şaşın

21. Rūḥ[1] teslîm eyleyince ‘ilm-i ḥālile geçüp
Hālkā ḥālūñ ‘arzidersin kendü ḥālūñ pek şaşın

22. Ḥāl ü aḥvālin duyarlarsa alurlar ḥālūñiz
[15a] Şimdiki insāna sırruñı duyurma pek şaşın

23. Dürlü dürlü fikre düşme bu fenā dünyāda sen
Ḥālî bir aḥvāle uymaz māsivādan pek şaşın

24. Ne senūñ göñlüñe uyar ne işi güci biter
Tā ki ḳabre varmayunca ḳurtuluş yok pek şaşın

25. Nāzenîñ ‘ömrüñi şarf itme sefāhet yoluna
Ġāfil olma tîz geçer rūḥum bu günler pek şaşın

26. Rāyiḥa-i ṭayyibile liḥyeñi eyle meşām
Ol ḥabīṣāt rāyiḥ ile tütülenme pek şaḫın

[15b]

27. Ol ḫoḫu ile nice ṭā‘at ‘ibādet olunur
Ḥatm-i Ḳurān okurisen ol ḫoḫuyla pek şaḫın

28. Ḥaḫ te‘ālā nice ni‘metler yaratmış yiyeñe
Eglenemem diriseñ zaḫḫūmı içme pek şaḫın

29. Hele inşāf eyle rūḫum bir ḥaber yazdum saña
Cennet içre çok nebātāt var o yokdur pek şaḫın

30. ‘Ālim iseñ āḫiretde saña vardur çok ‘iṭāb
Cāhil iseñ sana ‘özl olmaz bu aḫvāl pek şaḫın

31. Şimdi taḫvāda olan varmaz ‘avāmın yanuna

[16a]

Bāb-ı Ḥaḫdandur ricāsı eşkiyādan pek şaḫın

32. ‘Ālimüñ ‘ilmi ‘ameldür ‘āşıkun ma‘şūḫı var
Cāhilin gönlüncedür dünyā vü ‘uḫbā pek şaḫın

33. Ol ḫadar tenbīḥ ü te‘kīd eyledi Mevlā bize
Ḳullārum şeyṭāna uyman o ‘adūdur pek şaḫın

34. Var ise ‘ilmin ‘amelden eyleme bir dem rücū‘
Nice kere okuyuban bī-‘amelden pek şaḫın

35. Zālīm olsan fāsıḫ olsañ bunda ḫalur yanuña

Âhiretde çok ‘azāba müsteḥaḥsuñ pek şaḥın

[16b]

36. Zālīmın zūlmü çoğaldı fāsıḥın fıskı ‘ayān
‘Ār u nāmūs gitdi ḥalkuñ arasından pek şaḥın

37. Merd isen nefsüñi zabṭ it eyle zinādan iḥtirāz
Fāḥişile ṭopdolu oldu şoḥaḥlar pek şaḥın

38. Var ise ehl-i ‘ıyāl nā-maḥreme meyleleme
Hem zinā ile livāṭa eylemekden pek şaḥın

39. Ne ḫadar ‘āşī günah-kār olsa bir ḫul nefsine
Tevbe itse maḥv olur cümle günāhı pek şaḥın

40. Ḥaḫḫ-ı ‘abdin tevbe ile sākıṭ olması muḥāl

[17a] Añladuñsa bunı ġāfil zālīm olma pek şaḥın

41. Tevbe ol tevbe olur kim bir daḥı itmeyesin
Şimdi kezzāb tevbesi çoḫdur idenden pek şaḥın

42. Ḥalkile dūnyā içün olmaḫ ‘adū lāyık degil
Âhiret aḥvāline uymazsa ḥālī pek şaḥın

43. Saña nefsüñ dost degil dūnyā içün belki ‘adū
Ḥalk-ı ‘ālem saña dost olmaḫ mümkün pek şaḥın

44. Bir ḫulını sevse Mevlā cümle ḥalk anı sever
Sevmeyince Ḥaḫ anı ḥalk sevmesi güç pek şaḥın

[17b]

45. Hep hūşūmet hep ‘adāvet cümlesi dünyā için

Āẖiret için tedārik şimdi azdır pek şaķın

46. Nice olmasın ki insān ehl-i dünyā nicesi

Ehl-i ‘uķbā dost idinmek ķāni azdır pek şaķın

47. Bir zamāna geldi ‘ālem iyi gün farkı muḥāl

İkisinde yā üçünde zabt iderler pek şaķın

48. Ne kışı belli ne yazı bir zamān geldi bize

Her şey ’üñ vaķtı bilinmez oldu ‘ālem pek şaķın

49. Nice şeyler zāhir oldu pek yaķındur āẖiret

[18a]

Bu ‘alāmetler tekīn aḥvāl degildür pek şaķın

50. Bir kitāb oldu yazsam cümle tafşīli ‘ayān

Muḥtaşar yazdım bu ebyātın içinde pek şaķın

51. Yazmağa ḥācet mi var kāmīl olanlar hep bilür

Ḥaķdan imdād olmaz ise gizli sırdır pek şaķın

52. Ay yerinde gün yerinde hep nebātāt bitmede

Vaķt gelince olmaz ğayrı tertīb pek şaķın

53. Her işi ārzū idinme ehl-i dünyā gibi sen

Fānīdür çünki bilürsin bāķī sen pek şaķın

[18b]

54. Ehl-i dünyânın işi efkâr-ı fâsiddür hemân

Ehl-i ‘uqbâ olurisen uyma aña pek şağın

55. Kâdir isen dâ’imâ tâ‘at ‘ibâdet idegôr

Ehl-i dünyâdan güzâr kııl ‘âkilisen pek şağın

56. Sen iyi bildünse aşlâ seni kimse bilmesün

Hâl ü şānuñdan nişān virme bu halka pek şağın

57. Hâl ü ahvālün duyarlarsa alurlar hālünü

Şimdiki insāna sırruñı duyurma pek şağın

58. Çünkü bildün bu fenâyı dār-ı miñnetdür hemân

[19a]

Ne sürür ol ne ğamın çek ‘âkil isen pek şağın

59. Vakti yok bir dem mesâ’i idesin zevk u sürür

İtdüğün zevk u şafâ hicrāna yakın pek şağın

60. Saña emr oldı ‘ibâdetile tâ‘at ma‘rifet

Bunlara çokdur beşâret Hâk kelâmı pek şağın

61. Azının ‘ömrüñi şarf itme sefâhet yoluna

Ġâfil olma tîz geçer rûhum bu günler pek şağın

62. ‘Aklıñ başına devşir ‘aksine döndi cihân

Añlayış bu añlayışdır cāhil olma pek şağın

[19b]

63. Yılda bir kez şâ'im olup şavmı tebdîl eyleme

 Ḳarnuña ḳoma ḥarāmı hem lisānuñ pek şaḳın

64. Bir yere varsan müsâfir vaḳtsiz iftâr itseler

 Sen ğurûbı bilmeyince itme iftâr pek şaḳın

65. Yâ ḳazâ lâzım gelür yâḥûd kefarẽt anı bil

 ‘ Aksüñ işle ḥâṭır-ı yârâna bakma pek şaḳın

66. Bunı mu‘ tâd eyledi ḥalkın nicesi müşkil iş

 Kimisi imsâk iderler şubḥ-ı şâdık pek şaḳın

67. Ni‘ met-i dünyâya ḳalmasun derûnında ḥased

[20a] İki üç günlük tefâḥürdür bu ni‘ met pek şaḳın

68. Ni‘ met-i ‘ uḳbâyı taḥşîl eyle kâmil isen eger

 Bir iki loḳma yeter çoğa uzanma pek şaḳın

69. Bir yire gelüp cehâletle nice ḥalt eyleme

 İderisen âḥiret bâbından eyle pek şaḳın

70. Bunda yârân-ı ḥaḳîḳat dost idinsin bir kişi

 Ḥaḳḳı icrâ eylemezsen dost degilsin pek şaḳın

71. Dostuña lâyıḳ mıdur kim anı idlâl idesin

 Bu şeyâtîñ şan‘ atıdur itme zinhâr pek şaḳın

[20b]

72. Ḥalk biribirin azdurmada üstâd oldılar

Çalmadı bir şeyi bilmezün mu‘ ammā pek şağın

73. İstikāmet gösterüp halka mürāyiligi қо

Hakḳı bātıldan ayırmazsan riyādan pek şağın

74. Her ne fi‘l var ise sen bilürsin hālünü

Kimse bilmez hālünü Hakḳa ‘ ayāndur pek şağın

75. Bir günāhı işlesen halk bilmez illā Hak bilür

İt derünü tevbe-i kayd olmadın sen pek şağın

76. Yohsa her dem tevbe itmek bu zebānile kolay

[21a] Nice kere tevbe idüp bozma anı pek şağın

77. Hem harāmile kızibden kalbe şeytān yol bulur

Çok fesād iş itdürür çıkması gücdür pek şağın

78. Kizbi terk eyle harāmile ma‘ īšet eyleme

Tā ki pür-nūr ola kalbin āyinesi pek şağın

79. Kimsenin mevtin gözetme kendü mevtini gözet

Belki iksir-i mevt irişe saña gāfil pek şağın

80. Varma ‘ aqlın irmediği hāne-i bī-minnete

Şaydolursın bir tuzaga belki ahsuz pek şağın

[21b]

81. Eyleme dünyā için maḥlūka ‘ arz u ihtiyāc

Hālının unuttı dirlermiş melā’ik pek şağın

82. Hālîkîn unutmayan eyler mi dünyāya nazar

Āhîr ü bâķî sa‘ âdetdür bu fânî pek şaķın

83. Kismetüñi zātın içün kırk yıl evvel itdi halk

Sen derûnî kul iseñ her işüñ āsān pek şaķın

84. Kalmasun bir şeyde şübhen kim idesin ihtirāz

‘ Āşîye ni‘ met virür Hāk saña yok mı pek şaķın

85. Var mıdur dünyāda takvā gibi devlet ādeme

[22a] Hākķın emrin fark ıder fetvāda olan pek şaķın

86. Bu kanā‘ at menzîlidür bunda olmaz ihtişām

Eyleyen olur peşimān fā’ide yok pek şaķın

87. Derdi çokdur miñneti çok ‘ āķil isen añla pek

Yüz çevirme tã‘ atinden kulluk eyle pek şaķın

88. Nice aħbāb-ı haķîķat yārüñe irdi ecel

Hāţıra gelmezdi mevti gizli sırdur pek şaķın

89. Bunca tedbîr ü tedārik eyler idi ‘ aķlile

Ba‘ dehû olmadı aña saña var mı pek şaķın

[22b]

90. Yapma köşkûle sarāyı bunda bir mesken yeter

Çünkü kabre gireceksin ġāfil olma pek şaķın

91. Çünkü bu hâl üzre olan nâ'ib ü tâhir gerek
Zâyi' itme bir nefes Hâkdan girüye pek şağın

92. Başuña neler gelür mahşerde bileydüñ eger
Bunda hatm oldu begim 'uqbâ kelâmı pek şağın

93. Ne deli kalur ne uşlu ne velî kalur ne şân
Ne paşa kalur ne ağa ne efendi pek şağın

[23a] 94. Ne ana kalur ne baba ne oğul kalur ne kız
Cümlesi ehl-i seferdür yol uzakdur pek şağın

95. Nice zevk u şöhetin şöunda vardır bir elem
Gönlüñi virme bir zevke bî-vefâdur pek şağın

96. Canın zevkın değışme iki günlük rāhata
Kāmil isen bunı fehm it gāfil olma pek şağın

97. Bu kadar ebyâtı yazdım dünyevî vü uhrevî
Yazduğum bir zerresidür **Bedriyâ** sen pek şağın

Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb
Sene 1137 rebî'u'l-âhîr fî 6 [23 Aralık 1724]

[23b]

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

1. Hâka şükridelüm her bār yaratdı şüret-i insân
Kim oldur fā' il-i muhtâr anuñ emrindedür ekvân
2. Düzen oldur kamû resmi odur ihyâ iden cismi
Gerekdür kim anuñ ismi kamû dilde ola destân
3. Cihânı eyleyen pür-nür kamûyı eyleyen ma' mür
O durur yağdıran yağmür bitüren bağile bostân
4. Çün evvelde düzen oldur kamû naqşı yazan oldur
Girü sonra bozan oldur inan mü'min iseñ inan

[24a]

5. Nazar kııl söz ahvâline bu işlerden huşûline
Şalât eyle rasûline getürdi âyet-i Qurân
6. Budur lâyıķ olan cāna gerek kim yoluna yana
Kamû cinn ü insāna getürdi âyet-i Qurân
7. Hevāda gezmegil her dem kulağun tūt baña bir dem
Saña bir beyān idem nedir gör âyet-i Qurân
8. Hâka her dem 'ibâdet kııl bu nefsüne siyâset kııl
Gice gündüz riyâzet kııl bulasın sen dahı rıdvân
9. Hâzer eyle menâhiden elüni çek melâhiden

[24b]

Yanup derd-i İlâhiden ola bu cîgerün büryân

10. Her işde emrini gözle rasûlün izini izle

Anuñda emrini gözle kim oldur cānuña cānān

11. Şaķın dünyāya aldanma bunı saña ķalur şanma

‘Adūdur dost olur şanma dişin biler saña her ān

12. Anuñ añla ħarābını şu şanmağıl serābını

İçüp ġaflet şarābını iñende olmağıl sekrān

13. Eger ‘ākıl iseñ bugün tefekkür ķıl bunuñ soñun

‘İmāret gösterir bugün velī soñı olur vīrān

[25a]

14. Giyer şāl ü ‘abāsını ħarīr ü hem ķabāsını

Ķoyup cümle libāsını gidiser soñıcı ‘uryān

15. Bu ħālet bir ‘acīb ħāldür şanursın zehrini baldur

Ni‘ meti semm-i ķātildür olur soñı içine ķan

16. Bunuñ hergiz şafāsı yok hemān cevri cefāsı çok

Hīç ‘ahdine vefāsı yok ķamu ķavli olur yalān

17. Cihānda almağıl lezzet şaķın kim eyleme rağbet

Bu dünyā kāfire cennet olupdur mü’mine zindān

18. Kişi hīç zevķ u ‘işretde olur mı dār-ı miñnetde

[25b]

Ne yatarsın bu ġafletde geçüp gide yürür kār-bān

19. Gel imdi çıķmadan serden seçegör ħayruñı şerden

Geç imdi her hevâlardan evrân oldı Aḥî Evrân

20. Hevāya oluban tâbi^ç gel itme ^çömrüñi zâyî^ç

Bu hâle olmağıl kâni^ç yüce tut himmetin ey cân

21. Ayağın bağlağıl zinhâr ḥarâma olma sen seyyâr

Olursa dünyede devvâr Hâk emrinde ide devrân

22. Ḥarâma hîç el uzatma kim gerekse dil uzatma

Elin ^çaybını gözetme kamû kendüñde bil noḡşân

[26a]

23. Ḥarâma tutma kulağın oñat gözle şolın sağın

Su'âli var azuñ çoğın bilürsin ḥod anı el-ân

24. Güzer it ḥâ ile kâfi şağın kim urmağıl lâfi

Ola tâ kim saña şâfî gice gündüz oḡı Qurân

25. Şor imdi anuñ esmâsın taleb eyle müsemmâsın

Bulasın tâ mu^çammâsın ola zâhir nice pinhân

26. Olayım der iseñ şūfî kııl imdi ḡalbüñi şāfî

Sivâdan eyleyüp ḡavfı her emrine uzat gerdân

27. Çü Hâḡdan ḡavf idüp ḡağlar dün ü günü dâ'im ağlar

[26b]

Başında gör şular ḡağlar aḡar ḡaşdın idüp ^çummân

28. Aña ^çâşık iseñ kişi vir anuñ yoluna başı

Gözünden yire dök yâşı dökilür nitekim bārân

29. Yolunda nefse ahreyle bel lar gelse abreyle

A na her dem ki  kreyle na  b itdi sa na  m n

30. Sevinme gel  gerlerse yerinme gel yirerlerse

Du    eyle s gerlerse d g nme olmağıl d  m n

31. Nazar   l  o  na i  n a  t durma gözün ya  

 utuvir  a  na ba  n eger atar ise nədən

32. Bu halkın h line ba  ma bu   l     line ba  ma

[27a] Cih nda bir gönül yı  ma elekden gelse it i  s n

33.  a  n kimseye ba  ma  or sen epsem ol yeründe  ur

Tem    eyleyüp bugün bu    lem halk n  ey c n

34. Kimisi deli kim u lu kimi güler kimi ya  lu

Kimin n  albid r paslu kimisin  o  tolu   irf n

35. Kimi c hil kimi    lim kimi    dil kimi z lim

Kimi     im kimi     im kimi c yi  kimi  ab   n

36. Kimi a  mak kimi      il kimi n     kimi k mil

Kimi   ilme    mil kimi g fil kimi no    n

[27b]

37. Kimi   f  kimi        kimi k z b kimi   d   

Kimi i  ler H     l  y   kiminin i  d r      n

38. Kimisi incid r halkı urur n -    yire belki

 anas n bu fen  mülki a  a i  marladı sult n

39. Kiminin sözleri yatlu kiminin dilleri tatlu

Kimi utsuz kimi utlu kimi insān kimi hayvān

40. Kimi il ‘aybını gözler dir ardından gayb söyler

Kimi setr eyleyüp gizler kimi halka ider bühtān

41. Kimisi dünyesin sevmiş kimisi āhiretin sevmiş

[28a] Kimi gönlin Hākka virmiş yolunda cān ile kurbān

42. Kimi dā’im sa‘ādetde Hāk emrine itā‘atde

Olur dār-ı selāmetde olıserdür katı ferhān

43. Bu halkın her biri işde sükūnetde ve haşyetde

Kimi ayakda kimi başda kimi bende kimi sultān

44. Çü bildüñ halkın ahvālin kamūnın kavlı ef’ālin

Severler her biri hālin eger zāhir eger pinhān

45. Gel imdi sen de ey dervīş cihānda bul bir eyü iş

Ṭarīķ-i Hākda kal üleş anuñ ‘aşkı odına yān

[28b]

46. Günāhına nedāmet kıl bu nefsüne melāmet kıl

Düni günü selāmet kıl hevāda irmesin elvān

47. Ele girmiş iken fırsat düni gün eylegil gayret

Gidersin sen dağı elbet geçer ‘ömrüñ döner devrān

48. Kanı bunda gelen cānlar kamūsı virdiler cānlar

Şu nâzik beslenen tenler türāba oldılar yeksân

49. ẖamū taḥtāni fevḳānī bilürsin oldılar mānī

İşitmedin mi sen anı ki *küllü men ‘aleyhā fān*

50. Cihāna kim geliserdür ẖamūsı hep oliserdür

[29a] ẖara yerde oliserdür aña toprak döşek yorgān

51. Cihānı var mı hīç tutmuş gelenler hep yine gitmiş

Bugün nevbet saña yetmiş yaraqlan göçmege iy cān

52. Ki bir gün saña da va‘de yetüben olasin sen de

ẖoyup hep gidesin bunda ne kim var māl [ü] mülk evṭān

53. Çün ‘Azrā’īl şuna cāna tutuşuben yürek yana

Hemān ẖaşd ider ĩmāna o demde gelüben şeyṭān

54. Ecel ol demde irince ẖuşça cānuñı virince

ẖara sīneye girince ola mı yoldāşun ĩmān

[29b]

55. Eger ĩmānile riḥlet idersen bulasin cennet

ĩmānsız giricek elbet oliserdür yirüñ nīrān

56. Gel ol günü daḥı aña gele münkir nekīr saña

Göricek ẖalmasın ṭaña buların heybetin iy cān

57. ‘Aceb nolasın önünde su’āl olıcağız aşda

Şaşa mısın cevābında ve yāḥūd ola mı āsān

58. Su 'ālinden cevābını viresin bunlara sen de
Senün kabrūñ içi anda olıser ravza-i bostān

[30a] 59. Viremezsin cevābını mu'azzeb ideler seni
Çekesin kabır 'azābını kılasın haşre dek giryān

60. Çün İsrāfīl ura şūrı kabirden kopasın giri
Ne şekle tūrasın odu o dem cisme giricek cān

61. Ölenler çünki dirile hesāb yerine varıla
Ne kim itdiyse şorıla eger hayr eger 'ısyān

62. Nice 'ākıl olan şaşa 'aķıl yār olmaya başa
Kimi başın urar taşa olup işlerine pişmān

[30b] 63. Nicesine 'azāb ola nicesine hıtāb ola
Kanı ince hisāb ola cigerler olısar biryān

64. Kişi netse bulısdurdur başına hep geliserdür
Hem anda kurılısdurdur 'amel tartılmağa mizān

65. Yetiler uçuban gele kimi şağa kimi şola
Nice şād oluban güle niceler ideler efgān

66. Niceler görmeye zahmet buları ğark ide rahmet
Olara eyleye hürmet gelüp vildānile ğılmān

67. Cināna gireler müştāk bula ma'şūķını 'uşşāk
Cehennemde kılup fessāk düni gün ideler efgān

68. Yanup nār-ı cehennemde düni gün olalar ğamda
 [31a] Meded kim idesi anda çü hışm itdi ulu sulţān
69. Buların hālını bu dil degil şerh eylemek kâbil
 Buların zaḥmeti zāʾil hıç anda olmaya bir ān
70. İlāhî bize hışm itme bizi ʿāşîlere katma
 Cehennem nārına atma eyā Ḥannān eyā Mennān
71. Olar kim cennet içinde şafā vü ʿişre içinde
 Kālalar lezzet içinde ideler cenneti seyrān
72. Cemāle çün olar dūş ola hem hālleri de hoş
 İdüp vuşlat şarābın nūş şafādan olalar sekrān
- [31b]
73. İlāhî ʿizzetüñ ḥaqqı naşîb it bize bu zevkî
 Cemālünle bulup şevkî olavuz mestile ḥayrān
74. Nidem fiʿlüm aña lâyıḳ degildür bilürüm bayıḳ
 Velî oldur saña lâyıḳ idesin ʿafvile ğufrān
- Temmetüʾl-kitāb bi-ʿavniʾllāhiʾl-meliküʾl-vehhāb
 Sene 7 rebîʿuʾl-āḫir 1137 [24 Aralık 1724]

[32a]

Hikāyet: Naql olunur ki Hâce Naşre'd-dîn rahmetu'llāhi 'aleyh bir gün köyden şehre zaḥīre almağa giderken eşegini önüne qatup giderdi ammā bir kaç ḥarāmīler göründi eyitdi; “Hāy meded, nice olur.” dirken hemān 'alā'l-fevr eşegin ardında dört ayaklu olup yürümege başlar. Herīf[ler] yakına gelüp görürler kim bir herīf eşek ardında ḥayvān mişālī dört ayaklu olmuş kendü gider, gūyā kimseden pervası yok. Herīfler ḥaykürup; “Bağ adam, nedür aşlı?” didükde ḥâce önüne bakarak dir ki; “Sulṭānım ben bu eşegün [32b] şıpasıyım.” dir. Herīfler; “Bağ bu herīf ne söyler, be gidi! Hiç erkek eşegün şıpaşı olur mu?” didikde; “Sulṭānım, annem öldü. Babam ile giderim.” didikde herīfler qahqahā ile gülerler diyü naql olundu.

Meger bir gün ḥâceye on kaz virirler. Hâce sen bu kazları güd didiler. Hâce şabāḥdan aḥşāma dek kazları güderdi. Çün aḥşām olup kazları şayup gördi kaz tokuz, on degildür. Dönüp ḥâceye eyitdi: [33a] “Ey ḥâce, kanı kazın biri. Bu kaz tokuz, on degildür. Hâce eyitdi: “Bu kaz on kazdur.” didi. Kaz şāḥibi eyitdi: “Tokuz kazdur.” diyüp başladı şaymaya, şaydı tokuzdur. Hâce şaydı: “On kaz.” eyitdi. Şāḥibi eyitdi: “Gel imdi ey ḥâce, on kişi getürelim. Birer kazı tutsunlar, görelim on kişiye on kaz tamām gelür mi?” deyüp varup on kişi getürdi. On kişi başladı birer kaz tutmağa. Tokuzu tokuz kaz tutdı. Bir kişi arada boş kaldı. Ol kişi ḥācenün yüzine bakmağa [33b] başladı. Hâce dönüp eyitdi: “Ey adam, yüzime ne bakarsın? Eger senün kaz ḥācetün olaydı kazlar var iken sen de birin tutardun. Zīrā saña ol vaqt kimse tutma dimezdi. Tutmak gerek idün.” didi. Böyle naql olundu.

Meger bir kişi var imiş sefere³⁹⁵ gitmiş. Sefer dönüşünde evine gelürdi. Ammā bunların semtinde bir ḥayır söylemez adam var idi. Bu adam yolda bu ḥayır söylemeze rāst geldi dönüp kendüye eyitdi; “işte ḥayır söylemeze rāst geldim, şimdi [34a] çocuklardan su'al itsem cümlesini öldü diyü cevāb virir. Bārī bizim kara

³⁹⁵ Bu kelime metinde

şeklinde sad harfî ile yazılmıştır.

köpekden haber sorayım.” diyüp gelüp hayır söylemeze selâm virdi. Hâl hâtır sorup dönüp eyitdi; “ey hayır söylemez, bizim evde kara köpeğün hâl[i] nedür?” didi. Hayır söylemez eyitdi; “sizün kara devenün etin yiyüp kudurdi, öldü.” didi. Herîf eyitdi; “kara deve öldü mü?” didi. Hayır söylemez eyitdi: “kara deve babanun hâce³⁹⁶ taşın götürürken düşüp öldü.” didi. Herîf eyitdi; “babam öldü mü?” Hayır [34b] söylemez didi; “vâlideñ merhûmdan üç [gün] sonra babañ dağı öldü.” didi. Herîf eyitdi; “vâlidem öldü mü?” didi. Hayır söylemez eyitdi; “hatunun ile anañ ikisi bir günde öldüler.” didi. Herîf eyitdi; “hatunum dağı öldü mü?” didi. Hayır söylemez eyitdi; “oğlancukların kırıldıktan sonra hatunun dağı eglenmedi, öldü.” didi. Bu herîf eyitdi; “oğlancu[k]lar da mı öldü?” didi. Hayır söylemez eyitdi; “akrabâñuzdan ta‘allukâtuñuzdan bir cân kalmadı, maħalleñüzde baykuşlar öter.” didi. Ol herîf eyitdi; “öyle ise evimüz.... [varak eksik]

[35a]

Müfred

[Mefā‘îlün Mefā‘îlün Fe‘ûlün]

Olmaq isterseñ Haḳḳa yaḳîn³⁹⁷

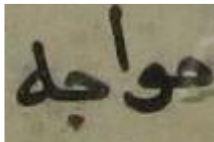
Faḳîrün göñlüne dert ḳatma şaḳın

[Müfred]

[Mefā‘îlün Mefā‘îlün Mefā‘îlün Mefā‘îlün]

Elün köşk ü sarâyından bizim ğâm-ḥānemüz yegdür

Elün dürlü ta‘āmundan bizim tarḥānamuz yegdür

396

397 Bu mısradaki vezi aksamaktadır.

[Müfred]

[*Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün*]

Feraḥ saña ne dir ey ğam gel incinme sen evdensin

Feraḥ-şādī gelür geçer benümle qalacaq sensin

[Müfred]

[*Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlün*]

Şofra-i cūdı şehānuñ bedeli oldu duḥān

Ni' meti gitdi cihānuñ tütünü qaldı hemān

[Müfred]

[*Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlün*]

Bende şabr-ı sūkūn yok sende vefādan zerre

İki yokdan ne çıkar fikr idelüm bir kerre

Müfred

[*Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün*]

Esb-i nāzuñla yeter 'uşşākı pāmāll eyledüñ

Leşker-i ḥaṭ[ṭuñ]dur gelen şimden girü çek dizgini

Müfred

[*Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün*]

Beni gören cihān içre şanur kim 'ālemim var

Bunı bilmez kim dağlarca dönmede ğamım var³⁹⁸

³⁹⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün]

Eger hüsnuñ zekâtını virürseñ müşteri çokdur

Cihânı ser-te-ser itseñ kuluñdan müsteḥak yokdur

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün]

Baṇa itdüklerüñ zülmü senüñle söyleşem bir bir

O dergāh-ı mu'allāda ki şāh ile gedā birdür

Müfred

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

Leblerin mercāna beñzer dişlerüñ dürdāneye

Dudağın ağzıma alsam kırkaram ki kıanaya

Müfred

[vezin?]

Saṇa bir sözüüm var dimege ḥicābım var

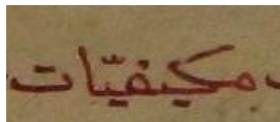
Baṇa bir şeftālū vir soñra saṇa cevābım var

[35b]

Hikāyet-i Cem‘iyyet-i Mükeyyifāt-ı³⁹⁹ ‘Ālem ve Mübāḥaṣe ve Mücādele

Sebeb-i taḥrīr-i ḳalem ve mūcib-i taṣṭīr-i raḳam budur ki ezmine-i sābıḳda bir gün mecma‘a-i yārān-ı zūkūr ve hüve ihvān ü zümre-i ehl-i ‘irfān ile hem-niṣn ve hem-şoḳbet olup esnā-i kelāmdan şoñra bu rūzigār-ı ‘ālemün meşakḳatinden ve çarḫ-ı ālāmuñ ḫayretinden ve ṭabī‘atlerün küşād olmayup melālet-i kesāfesinden müzākereye şürū‘ olundu. Ayā bu dehr-i denī bir def‘a daḫı murād üzere devr idüp ve çarḫı ḫīle-kārdan bir kām almak müyesser olur mı yoḫsa hemān böyle deşt-i ḡamda maḫzūn ve dūzaḫ-ı hicrānda maḡyūb olup ḳalır mıyuz? Bu işḡāl üzere iken yārāndan birisi lisāna gelüp didi ki bu ‘ālem-i ma‘mūr-ābādān olup ve ḫalk-ı ‘ālem nār-ı ḡamdan ḫalāş olmaḡa bir ḳaç vech vardır ki bu ‘ālem feraḫ-nāk olup şād ola. Evvelā şer‘-i şerīfün ḫükmi icrā oluna. Şāniyen sikke-i pādişāhī [36a] yerinde ma‘mūr ola. Şālişen zūlm olunmaya. Rābi‘an rüşvet ḳalka. Ḥāmisen her ṭarīḳ yerli yeriyle mertebe vü manşūb ola ve bir bed-baḫt ḫerīfi ilerü çeküp ulu ḳılmayalar ki devlete ziyān gelmeye ve daḫı bunlar gibi nesnelere ri‘āyet olunmaḡ gerekdür ki devlete ziyān gelmeye ve vīlāyetler ābādān ola ve ‘asker-i İslām ḳuvvetde olup cümle ‘ālem feraḫ-nāk ola. Böyle olmaduḡça ḫalk-ı ‘ālem ḡamdan ve miḫnetden āzād ola[maz]. Kāmiller dimişler her yüz senenün ellisi ḫoşluk ve yüzün ellisi nā-ḫoşluk geçe[r] dimişler. İmdi biñ yüze varınca zevḳ u sürūr ardınca olmayalım. Bu işler bize lāzım degildür bu işleri görmek pādişāh-ı ‘ālem-penāḫ ḫazretlerine ve ‘ulemāya ve vūkelā-yı devlete lāzımdur. Şimdiki ḫālde size bir seyr ü temāşā olıcaḡ bir vādi taḫrīr ideyim. Eger ma‘ḳūl ise varup anda temāşā idelüm didükde cümle yārān ma‘ḳūl diyüp cevāba muntaḫır oldılar. Bunlara cevāb eyledigi istimā‘ım oldu ki taḫayy[ül]āt⁴⁰⁰ sancāḡında ve ‘işret-ābād şahrāsında ‘umūm-ı mükeyyifāt-ı ‘ālem

³⁹⁹ Bu kelime metinde

şeklinde yazılmıştır

⁴⁰⁰ Bu kelime metinde “taḫiyyāt” şeklinde geçmektedir.

içün bir kışsa-i ‘ālī bünyād eylemişler ki fī’l-cümle eṭrāfı gül ü gülistān [36b] bāğ-ı bostān ve hevāsı laṭīf āb-ı ferāvān ve şükūfe-zār-ı bahāristān nümāyān ve feryād-ı ‘andelīb-i hoş-elhān böyle bir bāğ-ı dil-güşādur ki gūyā ravzatü mine’l-cināndur. İmdi cemī‘ mükeyyifāt-ı ‘ālem anda cem‘ olup ‘azīm-i mücādele ve mübāhaşeleri olsa gerek imiş bundan özge seyr-i temāşā olıser varup ol kaşr u bāğları ve ol mükeyyif yārānları seyr itmek cāna şafā rūḥa ğıdā degil mi didükde cümle yārān-ı şafā ma‘kūl görüp ve kılçup ol vaşf eyledüğü teferrüc-gāha ‘azīmet eyledük. Gide gide ol menzil-i ma‘hūda irişüp bir kūşede nişīn olup mükeyyifāt-ı mezbūrenün gelmelerine muntazır iken anı gördük bir gürūh ‘asker zāhir oldı ḥāşimi ṭonlar ile ve mülebbes cāmeler ile bir muḥteşem kimesne rikābında bunca cānlar kiminün elinde mirvaḥa ve kiminün elinde lūle ve kiminün elinde fānūs ve kiminün elinde ḫahve ibrīgi bunlar bu ‘azametlü gelüp ol kaşr-ı dil-güşāduñ şadr-ı a‘lāsına geçüp qarār eylediler. Bunlaruñ [37a] birisine bu devletlü kimdür deyü su’āl eyledük. Bize gücile beyān eyledi. Meger bunuñ ismine afyon-ı hezār-fend dirler imiş. Bundan soñra bir gürūh daḥı zuhūr eyledi bunuñ tarzı andan a‘lā esvedü’l-levn hemedānī sürmeler ile müzeyyen libāslar ile ve leşker-i zengiyān-ı siyāh-pūşān ile ‘askerin öñüne çeküp hezārān ihtişām ile gelüp selām virdikde afyon-ı nāmdār ayağa kılçup buña ta‘zīm ü tekrīm idüp istikbāl eyledükde ol kaşr-ı mezbūrda yer gösterilüp bunlar daḥı zarīfāne geçüp qarār eylediler meger bunlaruñ ismine berş-i cihān-nümā dirler imiş. Bundan soñra bir gürūh daḥı zuhūr eyledi. Cümle ‘askeri yeşiller giymiş yeşil sancaḫlar ile öñünce bektāşī külāhlar ile ellerinde şūr u nefir şadāsı āsumāna peyveste olmuş ebyāt [ü] eş‘ār okuyarak geldiklerinde afyon ile berş bunlara şafā geldüñüz deyüp alt yanlarında yer gösterüp bunlar daḥı geçüp qarār eylediler. Meger ismine esrār-ı sebze-pūş dirler imiş. Bundan soñra [37b] bir gürūh daḥı zāhir oldı. İçlerinde bir ak şakallu bir nā-puḫte cümle aḫlar giymiş öñünce ṭātār ṭā’ifesi beyāz bayraklar ile ve rikābında [yankayıt eşekciyān] ve ḫatırciyān ve deveçiler ve ḫamallar ve nikbetler ṭā’ifeleri bu kadar i‘zāz ve ikrām ile geldikde muḫaddem gelen mükeyyifātlar buña daḥı ma‘a’l-kerāhe istikbāl idüp yer gösterdiler. Anlar daḥı şadra geçüp qarār eylediler. Meger bunlaruñ ismine būze-i nāb-kār dirler imiş. Bundan soñra bir gürūh

dağı zāhir oldu. Şarı cāmeler ile āsumānī sancağlar ile bunların içinde cemī[‘]-i millet mevcūd hattā zenān tā’ifesi başka alāy olmuşlar. Rikābında nice zurefā ve ālüfte kimseler ellerinde qarğı nīzeler bellerinde şrmalı kīseler[le] i[‘] zāz [ü] ikrāmı ve tarz-ı reftār ile cümle mükeyyifāt buña dağı ta[‘] zīm ü istikbāl idüp afyon ile berş arasında yer gösterilüp qarār eylediler. Meger bunların ismine duhān-ı āteş-perest dirler imiş. Bunlardan soñra bir gürüh dağı zāhir oldu. Bunların dağı içinde cemī[‘]-i millet mevcūd [38a] kırmızı cāmeler giymiş kırmızı bayraklar ile kızıl yüzlü kan beñizlü ‘azīm heybetlü bir hūnī-çeşm kimesne içlerinde gülgūnī cāmeler ve āteşī libāsılara müstağrak olmuş her biri. Beyt:

[Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün]

Hañcer elde tiğ belde bāde serde sine-hāk

Şeh-levendüm tarz-ı hāşuñ ādemi eyler helāk

Mefhūmı üzere Hamza-vārī na[‘] ralar urup kūs-ı halīle mişāl sīnesin dögerek bir elinde ceng [ü] rebāb bir elinde puhte-kebāblar meydāna gelüp ‘aşk eyleyüp mehābetle içeri girdükde cümle mükeyyifāt-ı ‘ālem bunun heybetinden ayağa kalğup ta[‘] zīm ü istikbāl idüp yer⁴⁰¹ gösterince olmadı. Cümle mükeyyifātuñ üzerine geçüp mağrūrāne qarār eyledi. Meger bunun ismine şarāb-ı dil-güşā dirler imiş. Bundan soñra bir gürüh dağı zāhir oldu. Sürh libāsı ile kırmızı sancağlar ile önünce kemāl şāhibleri ve rikābında maħbūblar var. Bunların misk gibi rāyihaları dimāğı mu‘atğar eyler ammā ‘askeri kalīl tarz-ı şānile [38b] gelüp qarş-ı mezbūra ‘urūc eyledükde cümle mükeyyifāt buña dağı ta[‘] zīm idüp yer gösterdiler. O yana geçüp qarār eyledi. Meger bunun ismine cezve-i mümessek dirler imiş. Bundan soñra bir gürüh dağı zāhir olup kırmızı cānfes libāsı ile kırmızı mūnağğaş sancağlar ile rikābında zurefālar bunlar dağı gelüp ‘aşk eyledükde yir gösterilüp geçüp o yana qarār eyledi. Meger bunun ismine müşelleş dirler imiş. Ba[‘] dehü bir gürüh dağı zāhir oldu. İki muhteşem kimesne ‘aselī libāsı ile turuncı sancağlar ile önünce ve yanınca bunca maħbūblar ile gelüp ‘aşk eyledükde bunlara dağı yir gösterilüp emīrāne geçüp qarār

⁴⁰¹ Metinde “yir” şeklinde yazılmıştır.

eylediler. Meger bunların birine bāl şuyı ve birine elma şuyı dirler imiş. Bundan sonra bir gürûh dağı zāhir oldı. İki zarîf kimse miskî libâslar ile siyâh sancağlar ile rikâblarında bir nice zurefâ tarz-ı refât ile gelüp içeri girdüklerinde cümle mükeyyifât bunlara ta‘zîm idüp berş [39a] ile duhân arasında yer gösterdiler. Geçüp zarîfâne karar eylediler. Meger bunların birine muķîm ve birine maddetü’l-ferâh dirler imiş. Bundan sonra bir gürûh dağı zāhir oldı. Beyâz cāmeler ile ve beyâz bayraklar ile ve gâyet sür‘atle rikâbında aġayâne kimseler gelüp buña dağı cümle mükeyyifât ta‘zîm idüp yer⁴⁰² gösterdiler. Şarâbuñ alt yanına geçüp karar eyledi. Bunun ismine ‘arağ-ı tîz-tab‘ dirler imiş. Bundan sonra bir gürûh-ı ‘azîm zuhûr eyledi ki muķaddem gelenlerin cümlesinden bunun ‘askeri çok Yemen şâhı mişâlinde ammâ esmeru’l-levn bir mu‘azzez [ü] mükerrrem kimse. Rikâbında vüzerâsı ‘ulemâsı şulehâsı siyekâsı yetmiş iki millet mevcûd. Hindistân ve ‘Arabistân seyyâhı katı ısıcağ teni laţîf ve sözi zarîf seyrinde hâlâvet var. Cümlesi miskî libâslar ‘aselî sancağlar ile zeytûnî bayraklar ile önünce kemâl şâhibi zurefâlar ile bir hey‘etle ve bu tarz ile geldiklerinde cümle mükeyyifât ayaġa [39b] ayaġa kalkup ta‘zîmile istikbâl idüp şafâ geldün ey zübde-i ‘âlem ve şöhret-i benî-âdem. Senün vücûduñ bu cihân mülkine geleli bizüm yerimüz kalmadı diyüp koltuġuna gidüp ol kaşr-ı cihân-nümâya çıkardıkların duhân ile berş arasında yer gösterilüp geçüp mülükâne karar eyledi. Meger bunun ismine kahve-i cân-fezâ dirler imiş. Bunlar deyü birbirine ‘arz-ı muhabbet idüp envâ‘-ı şâret ile ba‘zı keyfe müte‘allık müşâhabet iderken afyon-ı hezâr-fen cümleden muķaddem gelmekle ġidâsınuñ kıvâmiyle cûş u ġurûşa gelüp murâkabeden baş kaldırup cümle mükeyyifâta ġitâb idüp cevâb eyledi ki baġa yârân-ı şafâ hele cümleñüz şafâ geldünüz diyüp tekrâr murâkabeye varduğda cümlesi baġışa düşdiler. Tamâm-ı da‘vet keyf idüp ve yanbegiden bunlara nazar idüp eyitdi ki bu taġayyülât sancaġında ‘işret-âbâd şahrâsında cem‘iyyetimüze bâ‘iş nedir bilür misiz didikde buyuruñ diyüp cevâba [40a] muntazır oldılar. İstimâ‘ımız oldı ki her birünüz lâf [u] ġüzâf idüp kendi

⁴⁰² Metinde “yir” şeklinde yazılmıştır.

zu‘muñuz ile keyfiyyet da‘vâsın idüp benüm üzerime taşaddur itmek murād idermişsiz. Ben var iken sizün ne haddüñüz ve ne miqdāruñuz ve ne menfa‘atüñüz vardır. Beni ħod bilürsüz ki bu gülistān ve bāğ-ı bostān içinde bir ħelāl südden perverde olmuşum. Bir şahşum ki ekşer ‘ulemā vü ‘āmmē-i ‘avāmü’n-nās bensüz şöħbet itmezler. ‘Arabda ‘Acemde Hindde ve Yemende ve sâ’ir vilâyetlerde bir adı bellü kişiyüm ve bā-ħuşûş mâderim evvelâ ħaşħâş kâbın diyârı ‘Acemde mu‘teber tıttup köknâr⁴⁰³ şarâbı iderler. Ekşer şerbetlere ma‘cûnlara koyup cemî‘-i ħükemâ mu‘âleceye isti‘mâl iderler ve gümüş ablāk ħoħkalara koyup başıyla berâber tıttup altûn sâ‘at gibi koyunlarında getürürler ve Ka‘betu’llâha giden ħuccâc bensüz gitmezler. Zîrâ ben yayan ħalmışlara dest-gîr olup derdine dermân olurum ve ziyâde ihtiyâr olan pîr-i mübârekler ve tâb-ı tâħati olmayanlar benüm ile [40b] ħuvvet-i ħalâb ħâşıl idüp ten-dürüstlük bulmak ile pîre gibi ħalkup çekirge gibi şıçrarlar. Ĥalk içinde benüm ismüm ‘aşâ-yı⁴⁰⁴ pîrândur. Benüm ħuvvetim ile gezerler ve benüm keyfiyyetüm ile ölürler. Ölenler daħı sâ’irlerine nisbet ehl-i kemâl şâħib-i maħâl olurlar vaħtâ ki bir mükâlemeye şürû‘ eylese bülbül-şıfat her kemâli lü’lû’-i lâlâ olup tıttı-i güyâ ‘anber-efşân olur. Netice-i merâm dürlü dürlü cüst ü çâpüklük bende ħâşıl olur. Şöyle bir pehlevānum ki mişlüm cihāna gelmemişdür. Öyle olunca benden mu‘teber bir keyf olmaz ve mecma‘-ı nâsuñ daħı ittifâkı bunun üzerinedür ki benden nâzûk bir keyf olmaya diyince berşün ve muħîmün ve mâddetü’l-ferâħuñ ħarârları ħalmayup üç birden ayağ üzere gelüp afyona cevâb eylediler ki bre hey yiler oñmaz⁴⁰⁵ ve yedügi kendine siñmez ħara yüzlü uğursuz nice bir ögünürsin. Evvelâ senün ne ħaysiyyetün ve ne menfa‘atün vardır ki gelüp bunda bizüm ile [41a] keyfiyyet da‘vâsın idersin. Senün söz söylemege ne yüzün ve ne vücûduñ vardır ki her kim seni isti‘mâl eylese yüregi delik delik idüp cîgerin cevridüp envâ‘-ı emrâza mübtelâ idersin ve et cân ħomayup kadîd-i maħz eylesin ve bir sâ‘at sağ olursa sekiz sâ‘at ölü kılırsın ve dâ’im uyħudan göz açmayup süst-endām olup ‘amelden ħalup

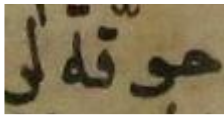
⁴⁰³ Metinde “kökdâr” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁰⁴ Bu kelime metinde “‘isyân” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁰⁵ Yiler oñmaz: Uğraşıp durduğu halde eline bir şey geçmeyen, çalışıp kazanamayan. Tarama Sözlüğü, s.246.

âdemlikden çıkarursın racūliyetin kesüp kaç⁴⁰⁶-ı şehvet idersin. Senüñ takviyyetüñ ile vücūda gelen veledlerüñ kimi a⁴⁰⁶ mā ve kimi za⁴⁰⁶ if na⁴⁰⁶ ne çöpi gibi olup aşlı gibi bî-hâşıl [ü] kalîl⁴⁰⁶ü't-tâkat olduğundan degme biri neşve-nümā bulmayup hâşıl olmaz. Senüñ 'ālemi harāba virmeden ğayrı menfa⁴⁰⁶atüñ yokdur. Senüñ ile ülfet iden kimseleri insāniyyet dā'iresinden çıkarup bir hāle kırsun ki ne uyurına uyanık ne yerde ve ne gökde bir 'abūs-çehre olup kilisā dīvārında yazılan şūrete döndürürsün ve takviyyetüñ [41b] 'ālemin dirisin pādīşāhdan gedāya varınca zemm itdürürsün āhir ol kimse insānlıktan çıkup bir kimse ile şādīkāne dostluk idemez. Maḥal olur kendi kendin yāvı kırup ne işledüğün bilmez bunca ālām ü ḥakāretten soñra bir alāy faķīrleri ḥalk mābeyninde Baba Tiryākī deyü istihzā olunmağa sebep olursın saña muķārīn olup o ülfet idenler yiline varmağa kımayup belini büküp kıaddini dāl idersin. Āhir illā her ol kimse Süleymāniyyede ve Kıasimpaşada veyā Tersḥānede olan kıahveler bucağında esīr-i keyf olup günde yüz bīñ def'a seni īcād idenüñ cānına ve kendüye sebep olanlarüñ ecdādına la⁴⁰⁶net okurlar. Faķīrlerüñ Üsküdār miskīnler maķāmına göç idüp ḥā'ib ü ḥās anda helāk olur gider. 'Āmme-i nās[a] şerründen ğayrı bir menfa⁴⁰⁶atüñ yokdur. Bilād-ı İslāmiyyede vücūduñuñ izālesi geçeli kıatı çok zamān olmışdur ve lākin bir ḥabāset ma⁴⁰⁶deni nekbeti [42a] olduğundan ḥuşuş-ı mezkūr için tenezzül ve iltizām ider kimse yokdur. Öyle olsa senden uğursuz bir kimse olmaz. Aşl-ı ḥalkuñ maķbūli biziz ki ekşeriyyā bizüm ile laṭīf ü zarīf şāḥib-i tabī⁴⁰⁶at çelebīler ülfet iderler. Felekden bir nām almak maşlahatı için bir yire gelüp 'işret ü şoḥbet murād eylediklerinde ibtidā meclislerinde ta⁴⁰⁶zīm ü tekrīm ile şaṭāret iderek Fağfūrī ḥoķķalar⁴⁰⁶ ile ve gümüş mablaķlar ile isti⁴⁰⁶māl idüp laṭīfū'-ḥāl ve lezīzū'l-maķāl olduklarında mā⁴⁰⁶adā ğam ü elem çerisin tārūmār idüp birbiriyle meveddet ve muḥabbet birle 'arz-ı niyāza mülūkāne āğāz idüp envā⁴⁰⁶-ı cilver ile

⁴⁰⁶ Bu kelime

şeklinde yanlış bir imla ile yazılmıştır.

müşîkî⁴⁰⁷ faşıllara başlayup nice ebyât ü eş‘âr okurlar ve bizüm tarāvet şöhretimüz nice nümāyān olsun ki bu dünyā-yı māfīhāda vāqī‘ olan mükeyyifāt içinde bir ferd yokdur ki bizi tezyīfe kâdir olup bir tarīk ile bize ğalebe idüp itāle-i lisān ideler el-minnetühü’llāh ki fī zamāninā cümleden ser-firāziyüz [42b] ve bundan mā‘adā bizüm ile ülfet iden kimseye ašlā ziyānımız yokdur. ‘Aqluna hikmet ve rūyına humret ve terkīb ü vücūdına hiffet hāşıl olup a‘zā-yı cevārīhi ‘ilel-i emrāz-ı dünyeviyyeden berī olup nice nice nef‘īmüz müşāhede iderler. Zīrā bizüm için diyār-ı Hindde envā‘i dürlü hoş rāyihaları ve müfarrih bahārları ‘ūd-ı ‘anber ü za‘ferān ile terbiye iderler. Evvelā şu‘arā-i selef bizüm için buyurmuşlar ki beyt:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Çün seherde yimeyince bir yeyim berşi kişi

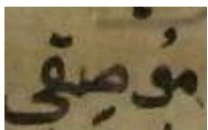
Gözi açılmaz anuñ tutmaz eli bitmez işi

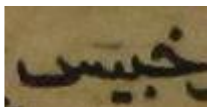
[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Çıkmağ isterseñ eger ferş üstine

İki filcān kahve iç berş üstine

İmdi böyle olsa bizden nāzük bir keyf olur mı didükde afyonuñ qarārı qalmayup berşe eyitdi ki bre ašlına ‘āšī ahmağ nāb-kār benüm vücūdım ve keyfiyyetüm olmasa sen ne şey’i kanda bulurduñ. Er iseñ habīs bensiz kuvvet ü kudretüñ olsun diyüp bunlara serzenīş iderken muķīmle mādde-tü’l-ferah [43a] dağı lisāna gelüp berşe arķalanup afyona eyitdiler ki bre hey kara yüzlü habīs⁴⁰⁸ biz var iken sen bunda gelüp keyfiyyet da‘vāsın etmege vücūdun vardır. Aşıl keyf bizüz ki ne kadar ehl-i kemāl şāhib-i ma‘rifet var ise bizüm keyfiyyetimüz ile cilvelenürler. Böyle iken gene biz keyfiyyet da‘vāsın itmezüz yā sen ne nādan uğrısı olduñ deyü bunlar deyr-i

⁴⁰⁷ Bu kelime şeklinde yanlış imla ile yazılmıştır.

⁴⁰⁸ Bu kelime şeklinde yanlış bir imla ile yazılmıştır.

muḥārebeye ve muḳātele şürû' idüp yağa yağaya olmaḳ şadedinde iken esrār-ı sebze-
 pūş ḳahramānī gūlbangile cilve cilve-gāhından şāhīn-mişāl şıçrayup ayağ üzere
 ḳalkup 'uḳāb-vārī meydān-ı muḥabbete gelüp elinde olan deste çöbün başı üzerinde
 ferāfer devr itdirüp kendüsin bunların mābeynine şalup ve bunlara 'itāb ile ḥiṭāb
 idüp eyitdi kim niçün bī-ma' nī vü beyhūde kelimāt idersin[iz]. Bre nā-ḥulḳlar
 üçünüzün daḡı bir aḳçe şahrā-yı taḡayyülātta ḳurı ḳurı lāfuñuz aḳ idüp boş yire
 ḳabāḥatünüz izḥār idersin[iz]. Kendi [43b] cürmünüz bilmezsiniz hele afyon-ı hezār-
 fen da' vāsında şādıḳdur ki üçünüzün daḡı keyfiyyeti anuñ ḳuvvetiyledür. Ammā
 cümleñüz daḡı tevbesi mūhlık uğursuzlarsız. Evvelā berşe cevāb eyledi ki sen ol
 ḡāyin degilsin ki Raḡīḳī-zāde Çelebi eḡālīm-i ba' de ism [ü] resmi müte' ārif bir
 büyük kimse iken saña muḳārīn münāsebet etmekle medyūn olup senüñ sebebüñle⁴⁰⁹
 kırk elli biñ ḡurūş deyne girüp hīç bir vechile ḡalāş bulamayup āḡiru'l-emr senüñ
 uğruña kendi kendin şalb eyledi. İmdi sizün cümleñüz ümmet-i Muḡammedün başına
 bir belā-yı āsumānī ve ḳazā-i nāḡehānīsiz. Öyle olsa sizün ne ḡaddünüz ve ne
 miḳdāruñuz vardır ki bunda gelüp keyfiyyet da' vāsın idersin. Aşıl ḡalḳuñ maḳbūli
 benüm ki her kim beni isti' māl eylese ben aña igne delüğünden Hindistānı seyr
 itdirirüm ve biñ ḡazeli bir ayak üzere okuyup dürr-i mektüb söyledirüm. Benüm
 esrārüm ile sırr-ı Ḥaḳḳa vāşıl olup her ne cānibe nāzar şalsa nice 'ibretler müşāhede
 ider. Ḥaḳīḳaten ifāde ve istifadeden ḡālī [44a] olmayup envā' -ı ma' ārif taḡşīl iderler.
 Cümleden biri budur ki surḡ-dān ṭā' ifesi ki ' ulemānuñ mebde'idür. Anlar olmasalar
 ' ilm maḡv olurdu. Bunuñ gibi ṭā' ife uşul-i leyālīde beşi onı bir yire gelüp ' ārifāne
 çıkarup yāḡ u ' asel peydā idüp ḡalvalar pişirüp ḳādir oldukları mertebe ṭatlular peydā
 ḳılup zevḳ-i sürūr ḡāşıl iderler. Benüm ḳıvāmum [ile] ' ilm taḡşīlinde olurlar. Ben
 olmasam meclislerinüñ revnāḳı olmaz. Beni isti' māl idüp ṭatlu yiyüp ṭatlu söyleyüp
 müzākere-i ' ilme şurū' iderler ve Rūm ' abdālları ve Rūm sipāhīleri kezālik bensiz

olmazlar. Fî'l-cümle baña ri'âyet iderler ve benüm için şâ'irler dağı beytler söylemişlerdür. Beyt:

[?]

Diñle halk içinde benüm nāmım esrârdur

Ekl [ü] ta'âm için halka menfa'ım vardır

Esrâr sırrını şakın keşf eyleme nādāna

Bunuñla irişür 'ârifler çeşme-i hayvāna

dimişlerdür. İmdi ben var iken sizler bî-edeblik idüp benüm üzerime taşaddur itmek murād idersiz. Bu ne hamâkatdür diyince bûze-i nâ-tüvân [44b] kükreyüp pîrâne bir na'ra-i dil-süz çeküp ayak üzere kalxup hiddet birle esrâra eyitdi ki bre hıll [ü] hürmeti nâ-ma'lüm hayvânlar gıdâsı ahmağ nâb-kâr görüben ki sen bu 'âlemi hâlî kıyâs eyledikde bu meclisde benim gibi ihtiyâr-ı umûr-ı dîde huzûrunda sen de gelüp keyfiyyet da'vâsın idersin. Evvelâ habîş senüñ ne sevilecek yüzüñ vardır ki seni kim isti'mâl iderse 'aql dâ'iresinden çıkarup fehm nişânesinden mahrûm idersin. Hayvân-şıfat olup ve dâ'imâ bilâ-sebeb bî-ma'nâ yirlere gülüp muğhiğ-i 'âlem olur ve ağızından çıkan kelâmı kulağı işitmez ve günde dünyâyı yise karnı toymayan vücûdı ne olduğın fehm idemeyüp külliyyetle insânlıktan çıkup hayvân-tabî'at olur. Hağğ Subhānehü ve te'âlâ kullarını senüñ mel'anetüñ ve mazarratuñ şerrinden halâş eyleye. İşte böyle bir mel'ünsın. Aşıl halkuñ mağbûli benüm ki 'ulemâ tâ'ifesünden hıll-i hürmetime zâhib olmuş yokdur. [45a] ve beni isti'mâl iden kimselere aslâ zararım işâbet eylemez. Fâ'idem ise muğarrerdür. Görmez misin kim Tâtar tâ'ifesüne yağmacı gâzîlerdür. Bir ân bensiz 'işret etmezler ve hânlarınıñ elinden bir çapçak boza içse tâ ölünce kulu kurbânı olurlar ve nice müddet evvel keyfiyyetüm dimâğlarından gitmez. Her añduğça lezzet hâşıl iderler ve o ester ü şütür-bân ve rencber hâmmâlân tâ'ifeleri dağı bir ân bensiz olmayup hareket ü kıvâmum ile kuvvetlenürler. Benüm keyfiyyetüm birüñüzde yokdur. 'Abeş yire söylemeñ bre nâ-halefler didükde hemân şarâb-ı dil-güşâ durduğı yirde kızardı bozardı. Gâh âl ve gâh kan gibi olup gâzabından bir na'ra-i cânistân öyle çıkardı ki şahrâ-yı 'işret-âbâd

dürlü dürlü şadâlar virüp ol vādîler güm güm ötdi. Öfkesinden kendin yeñemeyüp arşlân-şîfat yerinden pür-tâb idüp bûze-i nâ-tüvânüñ öñin alup eyitdi ki ey bî-edeb ma⁴¹⁰tüh-ı ekber her birüñüz eyü atup [45b] tutdıñuz. Bu meydânı hâlî kıyâs itdüñüz. Bir zamân afyon baña hezâr-fend didiler deyü halı sözler ile keyfiyyet da⁴¹¹vâsın idüp oturucak yirler begenmeyüp nice lâf [ü] güzâf eyledi. Afyonuñ benüm yanımnda ne vücûdı vardur ki atup tutar. Bir na⁴¹²ra ursam elli dâne tiryâkîñüñ ödi kıpar ve bir sarhoş bulana otuz tiryâkî müjde virürler ve sen dağı meydân-ı muhabbetde baña bûze-i nâ-tüvân dirler deyü merdî da⁴¹³vâ idersin kedinüñ arslân yanında ne hüneri olacaktadır ki ızhâr-ı fazîlet idüp keyfiyyet da⁴¹⁴vâsın eylersin. Evvelâ senüñ tâlibüñ olanlar bir alay ‘Arabacıyân-ı pejmürde ve meş⁴¹⁵aleciyân [ve] har-bende ve kaçarcıyân ve şütür-bân ve hizmet-kârân nikbetiyân ve rencberân ve hammâlân tâ’ifeleridür. Bunlaruñ ise har-ı dü-pây ve gül-ı beyâbândur ve her kıanda bir bî-mezâk har-ıtabî⁴¹⁶at var ise anlardır. Her kim seni isti⁴¹⁷mâl iderse zâhiri bâtınına mübeddel olup evkâtını hâne-i müsterâhda geçürür [46a] ...

[varak eksik]

[Fe⁴¹⁸ilâtün Mefâ⁴¹⁹ilün Fe⁴²⁰ilün]

1. Kimi har u kimisi yâbisdür

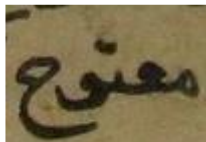
Mütenâvil olan cemî⁴²¹ğdâ

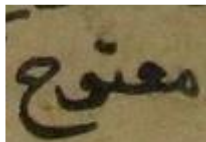
2. Bâ-huşuş ile tabıh oluna

Qalmaya zerrece kaçre-i mâ⁴²²

3. Ya⁴²³nî şâfî ola küdüretden

Ola fincân içinde cilve-nümâ

⁴¹⁰ Bu kelime şeklinde yanlış bir imla ile yazılmıştır.

⁴¹¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

4. Hîç nazîr ü 'adîl olmaz aña⁴¹²
Şîr-i hûrmâ olursa da meşelâ
5. Kâhvenüñ nef' i kim müşâhiddür
Bir ikisin zîkridelüm icmâlâ⁴¹³
6. Evvelâ balğamı ızale ider
Arıdup maḥv ider hîç kıomaz aşlâ⁴¹⁴
7. Ğaşeyânile kıay' e mâni' dür
Boğaza nef' i vardır⁴¹⁵ didi hükemâ
8. Şol baş ağrısı ki anuñ sebebi
Zahmet-i şiddet-i harâret ola
9. Yâ belâ-yı remed ki aña devâ
Olmaya bir tarîķile cânâ
10. Gözin açdırmayup hücûm-ı seyl
Ülfet kıâmetini dâl ide tuta⁴¹⁶
11. Çâre-i def' i kıahve içmekdür
Kıahve olur aña ' ilâc devâ
12. Kıahve iç kıahve dâfi' u'l-ğamdur

⁴¹² Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴¹³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴¹⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴¹⁵ Metinde “vardur” şeklinde yazılmıştır fakat bu durum vezne uymamaktadır.

⁴¹⁶ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Dile şaykal virür dimāğa cilā

13. Şübhe rābi⁴¹⁷ i de⁴¹⁷ acebdür kim

Ola⁴¹⁷ ākil olana hātırsā

14. Vehm-i maḥzile kanḳı mezhebde

Buḅa taṣrīḥ ola yāḥūd īmā

15. Misk-i⁴¹⁸ ūd⁴¹⁸ anber sükkerdür ġālibā⁴¹⁸

İçine olan mülkā⁴¹⁹

16. Buḅa şāhid yeter müşāhedemiz

Sen daḥı itme gel ḳurı da⁴¹⁹ vā

17. Ḥāmisen zemme bā⁴¹⁹ iş olması

Degil aṣlā müsellemlü'l-feḥvā

[46b]

18. Luṭf-ı ṭab⁴¹⁹ ı olan kimesneyle

Ḳahve içmek virür hemişe şafā

19. Ḥabṣ-i ṭab⁴¹⁹ ı olan kimesne

Her ne meclisde kim eyler me⁴¹⁹ vā

20. Zehre ḳā⁴¹⁹ il olur kelāmı anuñ

Ḥayra açmaz dehen çün ejderhā

⁴¹⁷ Bu kelime metinde “rābi⁴¹⁷ uñ” şeklinde yazılmıştır.

⁴¹⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴¹⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

21. Maṭbaḥ [u] meşrebinde her kişinüñ

Mü'mine ḥüsn-i zan gerek icrā

22. Göz yumup kimse zemmini itme

Görmedigün dime 'alā'l-'amyā

23. Budur sözüm evvel ü āḥir⁴²⁰

Şümme bi'l-ḥayri māhiru'l-fetvā

Ve dahı şu'arādan Şer'î Efendi benüm ḥaḳḳımda bir ğazel-i bedi'î söylemişdür:

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

1. Ehl-i keyfün çün olupdur derdine dermān ḳahve

Āh meded tizce yetişdür bize yārān ḳahve

2. Ḳahve olmazsa gönül zerrece rāḥat olmaz

İçmeyince olamam ḥāşılı bir ān ḳahve

3. Olmasa keyf-i laṭifinde eger ḳalbe zıyā

Dem-be-dem içmez idi zümre-i 'irfān ḳahve

4. Bāde-nüş olsañ elbetde getürür 'aḳla zarar⁴²¹

Hele virmez kişinüñ 'aḳlına noḳşān ḳahve

5. Keyf virmez bize ey Şer'î bu burc-ı afyūn

Üstüne içmeyincek iki filcān ḳahve⁴²²

⁴²⁰ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴²¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴²² Bu mısra vezne uymamaktadır.

[derkenar]

[*Mefā' ilün Mefā' ilün*]

1. Melāmet itme[yi]ñ dostlar
Bunuñ hakkında yazukdur
Gelün inşāf idün siz de
Bu kahve katı nāzūkdür
2. Bunuñ aşlı Yemendendür
Katı nāzūk çemendendür
Yā servī yā semendendür
Bu kahve katı nāzūkdür
3. Habeş güzelidür dilber
Muşāhib yāra hod rehber
Yā miskdendür yāhūd 'anber
Bu kahve katı nāzūkdür
4. Budur 'āriflerün cānı
Sükkān idindi filcānı
Dögerler dürr-i mercānı
Bu kahve katı nāzūkdür

[47a] İmdi benüm bu kadar şerefiyyetüm ve rağbetüm var iken sizün benüm huzûrumda merdī da'vā idüp ögünmek ne haddünüzdür didükde cümle mükeyyifāt neferleriyle bu yire cem' olup gördiler ki fi'l-vāқи' şerefiyyetde kahve cümleden ziyāde olup kendülerin her vechile ilzām idiyor. Bu kere afyon ve berş ve muķīm ve māddeü'l-ferah ve duhān-ı āteş-perest bunlar kahve cānibinden olup sā'irlerin söyletmeyüp nefy eylediler. Zīrā bilürler ki kendüleri dahı kahvesiz olmazlar ve

kahve olmayınca refāhiyyet bulamazlar. Kahve-i cān-fezā dahı gördi ki bunlar kendüye tābi⁴²³ olup ser-fürū eylediler. Duḡāna vezāret virüp ol yerlerine da⁴²⁴ vet-i keyf içün bir hizmet ta⁴²⁵ yın idüp kendüsi sedd-i İskender olup mülūkāne qarār eyledi. Bu kere esrār ile bāde mücādeleye ve mübāḡaḡeye ceng ḡarbine baḡladı. Cevāb-ı bāde:

[47b]

[*Mef⁴²⁶ ūlū Fā⁴²⁷ ilātūn Mef⁴²⁸ ūlū Fā⁴²⁹ ilātūn*]

1. Bāde esrāra didi ⁴³⁰ izzetlüyüm cihānda
Kim ḡıḡm olur benümle beni seven baḡa yār
2. Qur'ān içinde adım naḡille aḡdı Ḥālīḡ
Anuḡ gibi kim ola medḡ ide anı Ġaffār
3. Begler ḡamū vezīrlər içmege beni muḡtāc
Gül yüzlü nāzenīnler bile baḡa ḡarīdār
4. Her ḡayḡulu ḡöñüller bende güler açılır
Ni⁴³¹ met benümle hem-dem ḡenlik benümle hem-vār
5. ḡitā vaḡti mekānım ⁴³² ālī-sarāy içinde⁴²³
Evvel bahārda yerim āḡiri⁴²⁴ bāḡ-ı gülzār
6. Benümle ḡoḡ yaraḡur ḡoḡbet-i sāz açup
Ān olur benümle maḡbūb vaḡl-ı dildār

⁴²³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴²⁴ Bu kelime metinde silik görünmektedir.

Tercih edilen kelime mısranın anlam ve veznine göre seçilmiştir.

7. Bu sözlerini bâde diyince bir yañadan
El ele urup güldi ahahayla esrâr⁴²⁵

Cevâb-ı Esrâr:

[*Mef'ûlû Fâ' ilâtûn Mef'ûlû Fâ' ilâtûn*]

1. Esrâr didi bâdeye lâf urma hâlûni gör
‘ Âlemi ıssız mı şanduñ ne hoş öğündüñ ey yâr
2. ‘ Âr ile da‘ vî olmaz zâtuñda olmayıca
Senüñ aduñ bâdeyse benüm de adım esrâr
3. Fi‘ ille baş idersüñ beri gel işte meydân
Nâmile baş idersüñ mestürdur fi‘ l-i esrâr⁴²⁶
4. ur’ân içinde Hâl aduñı zemmeyledi
Sen anı med şanduñ bilmedüñ ey ‘ alef-i ar⁴²⁷
5. Beni yiyen bilinse ne güft-gü ne avâ
[48a] Seni içen tıyulsa seksen degnek alarlar⁴²⁸
6. Bunca ıyânet ile sen sevilüp öğünmek
Ne addüñ var ey eşek ne şeklüñ var ey murdâr⁴²⁹

⁴²⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴²⁶ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴²⁷ Bu mısra vezne uymamaktadır. Ayrıca mısrada “eşek” anlamındaki son kelime yanlış bir imlayla “âr” şeklinde yazılmıştır.

⁴²⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴²⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Cevāb-ı Bāde-i İlzām:

[*Mef'ūlū Fā' ilātūn Mef'ūlū Fā' ilātūn*]

1. Bu sözleri işitdi incindi gāye⁴³⁰ bāde
İder şol hōdum zūmūm ne faḥş herze söylersin⁴³¹
2. Her kişi himmetine göre varır tārīḳin
Her kimse şūretine göre sözini söyler
3. Elūñe āyīne alup baḳ yüzūñe hey aḥmak
Ne şūretle me'nūssun ne ma'niden ḥaberdār⁴³²
4. Bu söz ile esrārı ilzām eyledi çünkim⁴³³
Cevābın bulmayup āḥir sipūri tūtup⁴³⁴ ḳaçar⁴³⁵
5. Nice da'vā eylesün esrār yiyen bāded[en]⁴³⁶
Bir sarḥoş ḡā'ib olsa kırḳ tiryāki mājde-vār

diyüp ol daḥı sözün tamām eyledikde gördi esrār gitmiş ol maḥalde sükkere müte'allıḳ olan keyfler şarāba tābi' olup ol daḥı a'vānıyla ḳarār eyledi. Bu kerre tiryākiler [48b] sarḥoşların ol meclisde çağırıp bağırmasına tākāt getürmeyüp birer birer çözüldiler. Andan sonra ḡayrı söz söyler kimse ḳalmayup aḥşām daḥı ḡarīb olmaḡla her biri a'vān erbābın alup çekilüp gitdiler. Ol ḳaşr-ı dil-güşā gene ḥālī ḳaldı ve daḥı bu temāşälardan ḥayli 'ibret taḥayyül idüp maḳāmımuza geldük. İmdi benüm cānım ḳışşadan ḥişşedir: Bu dāma düşmiyen yārān şaḳınup ḥiç birisiyle ülfet itmeye.

⁴³⁰ Bu kelime metinde “gāyet” şeklinde yazılmıştır fakat bu durum vezne uymamaktadır.

⁴³¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴³² Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴³³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴³⁴ Sipūri tutmak: Sürünüp emeklemek. bk.: Tarama Sözlüğü, s.196.

⁴³⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴³⁶ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Cenāb-ı Rabbü'l-‘ālemīnün yapduğı tabī‘ati bozmaya. Şoñra hālāşı güç olur ve rāḥat görmeyüp envā‘-ı zaḥmet-i meşakḳat ile nedāmetlerin çeküp anca belālara giriftār olur. Eger ġaflet[e] düşüp def‘-i ġam içün iderüm dirse andan aḥmaḳ adam olmaz. Kaçan saña ġam ‘ārız olsa Qurān-ı ‘azīmü’ş-şān tilāvet eyle. Bilmem dirseñ zikru’llāha meşġul ol ve yāḥūd salavāt-ı şerīf getür gör ġamdan eşer ḳalur mı zāhirün ve bāṭınuñ pür-nūr olup [49a] hem dünyāda ve hem āḥiretde ġamdan hālāş olursun. Ammā bu keyf didiġün nesneler ile zāhirün ve bāṭınuñ mülevveş olur şoñunda ise ḥumār-ı muḳarrer dir. Def‘-i ġam idelim derken anca dürlü ġamlara ve elemlere uğrarsın. Ecel-i sevdā geldikde ḥāzır dur tevbe ideyim dirken boġazuñ alur ḥaberün olmaz. İmdi bilürsin bu fenā dünyāda bir kaç gün misāfırsın be-her-hāl göçsek gerek. Gelen gider ḳonan göçer. Be-her-hāl gerek Dārā gerek Rüstem gerek Zāl-ı ‘āḳilsün ‘ālemün naḳşın görüp meyle eyleme. Köhne bir vīrānedür. Bünyādı āb üstündedir dimişler.

‘Āḳıl olana kāfīdür

Bād

Sene 1150 Şa‘bān fī 16 [9 Aralık 1737]

Müfred

[Mefā‘īlün Mefā‘īlün Fe‘ulün]

Güzelsin sevdiğim yokdur naẓīrün

Olmasa yanuñda āḥ şeyṭān vezīrün⁴³⁷

Müfred

[Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün]

Enīnüm nāşiye te’şīr ider mi deyü ġam çekme

Nihānī bu şadāḳatle saña ḳurbān olur çokdur

⁴³⁷ Bu mısra vezne uymamaktadır.

[49b] Beyt:

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

6. Bir hâbeş maḥbûbe gūyâ ḥûb simâsı ibriḡin
Ehl-i keyfe cān bağışlar kaynaması ibriḡin
7. Gūyâ çarḥa çekilmiş beñzer ḡulpı var ḡavs-ı ḡûze
Künbet-i eflâke beñzer şeb-külâhı ibriḡin
8. Her ḡaçan cūş eylese dib[ün]den gelür nār-ı firāk
Ḳalbi oynadır yerinden ṭaṭṭanâsı ibriḡin
9. Bir ocaḡda oturur ḡismet-i eksük deḡil
Dâ'imâ gelür Yemenden hem ḡıdâsı ibriḡin
10. Her seḡer zemzem şunar destine mūr atınuñ
Ka'be-i merve ḡaḡḡı var şafâsı ibriḡin

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Ehl-i 'irfān arasında bir zıyāfet büsbütün

İki filcān ḡahve ile bir lûle keskin tütün

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Didüm ol gerdān-ı kāfūruñ üzre beñ midür cānâ

Didü[m] ol bir ḡarāmî Hindîdür dâ'im boḡaz bekler

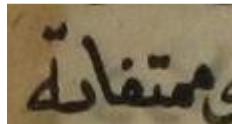
[50a]

Hikāyāt: Sulṭān Maḥmūdun bir vezīri var idi. Adına Hāş Ayās dirlerdi. ‘Āķil ve dānā kişi idi ve bir vezīri daḥı var idi. İsmine Ḥasan Meymendī derlerdi. Ol daḥı ‘āķil ve dānā kişi idi. Bir gün Sulṭān Maḥmūd Hāş Ayāsa çok in‘āmlar ve baḥşīşler iḥsān itdi. Bu Ḥasan Meymendī eyitdi: “Pādişāhım bu kâne cihetden bu kadar in‘ām ü baḥşīş iḥsān eyledün? Bize bir şey yok.” dedi. Sulṭān Maḥmūd eyitdi: “Ol ҡatı kāmil kişidür.” dedi. Ḥasan Meymendī eyitdi: “‘Āķil olduğın ne[re]den bilelüm? Bir nesne diyem işlesün.” dedi. Ol Hāş Ayāsa dediler: “Gel.” Ol daḥı geldi. Sulṭān Maḥmūd Ḥasan Meymendīye eyitdi: “Ol didüğün nedür Hāş Ayāsa söyle?” dedi. Ḥasan Meymendī Hāş Ayāsa bir altun virdi eyitdi: “Varsun şol altuna bir koyun alsun, bir altunluk şatsun. Altunı bile getürsün ve bir yerinden bir şış kebāb bişirsün. Hem koyunu daḥı giri getürsün.” dedi. Hāş Ayās ḥayrān oldu. Hīç nice idecegin bilmedi. Āḥir-i kār bunı fıkır itdi. Yeñişehirden [50b] çıķa. Bir ‘āķil ve dānā kişi arayup bula. Bunun şübhesin keşf ide. Bu müşkili ḥal ide. Bu fikirle şehrden taşra çıķdı. Yolda bir kocaya rāst geldi eyitdi: “Baba ҡandan gelüp ҡanda gidersin?” dedi. Ol koca eyitdi: “Oğul filān köyden olurum, bunda şehre geldim. Pāzārcılık⁴³⁸ itmege gelüp şimdi tamām idüp yine giderim.” dedi. İşte bunlar biraz gitdiler. Ol dem Hāş Ayās eyitdi: “Baba yorulduķ, gel beni biraz sen götür sonra biraz ben seni götürerim.” dedi. Bu koca gönlünden eyitdi: “Hāy bu ḥerif deli imiş.” Dönüp eyitdi: “Ey oğul, sen beni götürseñ olur yigid kişisin. Ammā ben seni nice ķābil götürerim?” dedi. Andan sonra bir mişeye geldiler Hāş Ayās eyitdi: “Ey baba, gel şu mişeye iki girelüm dört çıķalum.” Koca gönlünden eyitdi: “Bu kişi taḥķīķ mecnūndur.” dedi. Andan gitdiler. Bir gök ekin gördiler. Hāş Ayās eyitdi: “Ey baba, şu gök ekini şāḥibi yemiş [mi] ola, yememiş [mi] ola?” dedi. Koca eyitdi: “Hīç [51a] gök ekin nice yenür? Daḥı baş olmadı.” dedi. Hāş Ayās eyitdi: “Baş olmadın yemiş.” dedi. Şonra bu kocanın bir kāmil ‘āķil kıızı var idi. Koca gönlünden eyitdi: “Var ne ‘aceb bağlamalı delüye şataşdum? Şimdi bunuñla eger eve varırsam kıızım; ‘bu delüyü ҡanda bulduñ’ der. Benim aḥvālüm nice olur? Benüm şaķaluma güler. Hemān bunı köy ucuna varınca

⁴³⁸ Bu kelime metinde “pāzārcılık” şeklinde yazılmıştır.

azıdayın.” deyüp koca hem öyle idüp köyüñ ucuna gelincek Hâş Ayāsı azıddı, geldi evine. Kızı bunuñ karşısına gelüp babasınıñ çehresi ‘anberī gūne olmuş. Dönüp kıızı eyitdi: “Cānım baba, saña noldı? Yoḥsa yolda yılāndan mı kōrkduñ? Yoḥsa şehirde ‘ākıller kāmiller çok olur. Ne gördüñ ve ne işitdüñ baña ḥaber vir.” dedi. Koca dönüp eyitdi: “Ey kızım, bir nesne görmedim lâkin yolda gelürken bir deliye rāst geldim. Sen baña darılursın deyü eve getürmedim. Köy ucunda azıddum.” dedi. Kızı eyitdi: “Cānım baba, ne aşı delü?” didükde koca eyitdi: “İşte şu [51b] aşı-ı kelimāt eyitdi.” dedi. Kızı dönüp eyitdi: “Hāy cānım baba, ol kişi gāyet ziyādesiyle ‘ākıl kāmıl kişi imiş. Anuñ sözine sen ma‘nāsını añlayamamışsın.” dedi. “Zīrā ol saña eyitmş , gāh sen beni götür biraz ben seni götüreyin didikde bu demek olur ki bir ḥikāyet sen di bir ḥikāyet ben ideyin. Anuñla yolu duymayalum demek olur. Birer aḥıbbası daḥı saña dimiş ki iki girelüm dört didiginüñ ma‘nāsı oldur ki mişādan iki degnek keselüm oldur ki öyle demek olur. Bu daḥı budur ki ekini gök keseñ yetmiş didügi oldur ki ya‘nī şatmışlar yemiş demek olur. Anı daḥı delāletle bilmişdür. Tīz ol baba.” Ol kişiyi bulup getürdi. Koca daḥı taşra olup kaçan gördiki Hâş Ayās başına köy köpekleri üşmiş. Köpekleri kovup Hâş Ayās[1] alup evine getürdi. Çün aḥşām oldı, yemek getürdiler. Hâş Ayās kaşık ile çorba içerken Hâş Ayās [52a] çorbayı dökdi. Kız eyitdi: “Be kişi senüñ bir mülāḥazañ var, bir ulu şübheñ var. Çalışup ḥal idemezsün.” dedi. Kız eyitdi: “Şübheñ nedür?” Hâş Ayās koyun ḥikāyetini ḥaber viridi. Kız eyitdi: “Gel saña bir kişi sağlık vireyin, senüñ şübheñi ḥall itsün.” Hâş Ayās eyitdi: “Kimdür?” Kız eyitdi: “Sulṭān Maḥmūduñ bir vezīri vardır. Adına Hâş Ayās derler. Zamānında ferāsetle kiyāsetle bir daḥı mişli yokdur. Senüñ şübheñi ol ḥall ider.” dedi. Hâş Ayās eyitdi: “Ol Hâş Ayās didikleri işte benüm.” diyüp ḥaber viridi. Kız eyitdi: “Be cānım, ṭabl āvāzesi gibi āvāzuñ ırakdan pek gelür imiş. Bu ne kadar cüz’īdür ki sen bundan ‘āciz olduñ? Ben bunu saña beşeri vireyim, ne virürsün?” Hâş Ayās eyitdi: “Eger sen bunu baña yaşıdırsañ ben seni Sulṭān Maḥmūda aluvireyin.” dedi. Kız eyitdi: “Hoş, imdi var yūri bir altuna bir ziyāde toblu koç al.” dedi. Hâş Ayās varup alup [52b] getürdi. Kız yūñün kırkdı. Ol yūñden bir muşanna‘ nesne düzdi, kodı. Vardılar bāzārda bir altuna şatdılar. Andañ soñra

çıkdılar ve bir şış kebāb pişirüp hem řoçu ve hem kebābı ve hem altunı alup Sultān Maḥmūda getürdiler. Sultān Maḥmūd gördi taḥsīn itdi Ḥasan Meymendī eyitdi: “Bu fikr bunuñ degildür, ğayrı kişiden öğrenmişdür.” dedi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Gel Ḥař Ayās doĝrı söyle, kimden öğrendüñ?” Ḥař Ayās kızın ḥikāyetin bir bir ḥaber virdi. Andan şonra başladı bu kızı řol şadar ta‘rif ü medḥ itdi ki Sultān Maḥmūd ḥayrān olup dönüp eyitdi: “Ey Ḥař Ayās, bu kızı baña alıvir.” didikde Ḥař Ayās eyitdi: “Pādiřāḥım řu şadar řu ğün ve bu şadar bu ğün mübālaĝa nesne istedi.” Sultān Maḥmūd ne derse tereddüd çekmeyüp virdi. Kızı nikāḥ itdiler. Düĝün idüp Sultān Maḥmūdı gerdege şodılar. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Ey Ḥař Ayās, bir Türk kızına nihāyet beşer biñ on biñ aķçe gönderesin. Baña bu kızı [53a] ‘āķile ve kāmile duyurdup şunca nesnem giderdüñ. İmdi ben buña bir řaç nesne diyeyin, eger başarmazsa şabül etmezsin.” dedi. Ḥař Ayās eyitdi: “Diyeceĝüñ nedür?” dedi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “řu kīseye biñ aķçe kıydum, mühür urdum. Ben Mekkeye giderim. Bu kīse bu kızuñ yanında dursun. Kimse sōĝlemesün. Mühüri bozulsun, ben gelince biñ aķçe iki biñ olsun.” dedi. Ḥař Ayās eyitdi: “Bu bir muḥal nesne ancaķ.” dedi. Kız eyitdi: “Řabül itdüm.” dedi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Bir ḥükmüm daḥı oldur ki benim bir ‘Arabī ayĝırım vardır ve bu ‘Arabī göstermeyüp ve aşırmayup dururın. Ayĝırı Mekkeye bile alur giderin. Bunla bunda şalurın gelince ol ayĝırdan bir kıulunı olsun.” dedi. Ḥař Ayās eyitdi: “Bundan daḥı müşkil bu teklīf ve mālā yuṭāķ ancaķ.” dedi. Kız eyitdi: “Řo bunu daḥı şabül itdim.” dedi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Biri daḥı budur ki bu kızın ben yanına varamazın, eline etegine yapışmazın. Ben Mekkedden gelince bunuñ benden bir oĝlu olsun.” dedi. Ḥař Ayās eyitdi: “İmdi bu giccek [53b] bārı bile yatuñ.” dedi. Sultān Maḥmūd yok dedi. Ḥař Ayās göñlünden eyitdi:

“Pādiřāḥ kızı şabül itmedi. ḥavāle itdi. Bu didikleri şaçan olacaķdur.” dedi. Kız eyitdi: “Bu şavli daḥı şabül itdüm.” dedi. Hemān oradan Sultān Maḥmūd çıkup Mekkeye revāne oldı. Kız daḥı Sultān Maḥmūd gidicek kendüyi bir řehzāde şüretine kıoydı. Cenāb ve kāb řabl u ‘alem ḥayl u ḥařem alup

Sultān Maḥmūdun ardına düşdi. Gelüp aña yakın bir yerde qondı. ‘Askerine emr eyledi ki: “Beni Sultān Maḥmūdun adamlarına medḥ idün. Yemen pādīshāhınun oğludur diyesiz.” dedi. Meger Ḥāş Ayās gice yürürdi. Gördi bir miqdār qonup oturur. Bir kişi buldı. Şordığı Yemen pādīshāhınun oğludur, şunun gibi ‘āqıl vezīrlər yüz yıl bunun eline şu qoymaq gerekdür. O gene Ḥāş Ayās bu ḥaberi alup Sultān Maḥmūda söyledi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Varın da‘vet idün görelüm nasıl kimsedür.” dedi. “Ol dem varup da‘vet [54a] idün getürin benümle sanṭranc oynasun ‘aql u fikr ile imtiḥān olalum.” dedi. Varup getürdiler. “Ḥoş geldün şehzādem” diyüp ortaya sanṭranc qodılar. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Ey pādīshāhım, bizüm bir ‘ādetimüz vardır ki sanṭranc ök ile oynarız.” dedi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Nola?” dedi. Kız hemān parmağından yüzüğün çıkardı ortaya qoyup eyitdi: “Yeñerseñ senün olsun.” dedi. Sultān Maḥmūdun ol mühür yüzüğü parmağında idi. Ol daḥı çıkardı meydāna qodı. Bunlar oynadılar. Kız Maḥmūd-ı Ġaznevīyi yeñdi. Ol dem yüzüğü aldı. Ol gice geldi mühürü bozdı. Kīsiye biñ aqçe qoydı. Gene ol yüzük ile mühürledi. Çün şabāḥ oldı. Yine Sultān Maḥmūda geldi, yüzüğü önüne qodı. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Bu yüzük yetmiş, bunda yüzük bulunmaya mı şandun yine getürdin?” dedi. Kız eyitdi: “Sultānım her yeñdikçe bir yüzüğün alursam külli ḥazīneñ yetmez.” dedi. Sultān Maḥmūd qaḫdı eyitdi: “Bir daḥı oynayalum.” dedi. “Bu kerre ök ne idelüm?” dedi. [54b] Kız eyitdi: “Eger sen beni yeñersen ḥāş atlarımdan qanğısın begenürseñ alasın.” dedi. “Eger ben seni yeñersem qanğı atı begenürsem alam mı?” dedi. Maḥmūd-ı Ġaznevī qabul idüp yine oynadılar. Kız gene yendi. Sultān Maḥmūd ol dem mīrāḥora ışmarladı. “Ḥāş atları gösterün qanğısın begenürse alsun ammā şaḫın zinhār qara ayğırı göster[meyin].” dedi. Bu kerre geldiler, ḥāş atları gösterdiler. Dürlü dürlü ayğırlar gösterdiler. Birin begenmedi. “Şunu getürün.” dedi. Eyitdilar: “Beli sağıldur ayağı qaradır.” Envā‘ī ‘ayblar isnād itdiler. Kız eyitdi: “Hele getürün, göreyin.” dedi. Getürdiler, gördi eyitdi: “Küllü min ‘aybları ile qabul itdim.” dedi. Ol dem ayğırı alup gitdi. Sultān Maḥmūda ḥaber virdiler. Sultān Maḥmūd ḡāyet incindi, mīrāḥora sitem itdi: “Andan ḡayrı göstericek at bulmadunuz mı?” dedi. Vezīrlər eyitdi: “Pādīshāhım yüzüğü getürdi anı daḥı getürür.” dediler. Bu cānibden kız ol gice

aygırı bunda merādan çekdi aşurdi. [55a] Gün şabāḥ olıcaḳ yine aygırı Sultān Maḥmūda getürdi. Sultān Maḥmūd-ı Ġaznevī ġāyet ḥazzeyledi: “Gel yine oynayalum” deyüp bu kerre ne öc idelüm diyiceḳ kız eyitdi: “Eger sen beni yeñerseñ benüm bir pākīze kız oġlān maḥbūbe cāriyem var, anı saña vireyin. Ammā yarın yine baña viresin. Zīrā ben senün eşyāların virdüm. Eger ben seni yeñersem sen de baña ol mişilli bir cāriye baġışla.” dedi. İşte bunlar oynadılar, zīrā kızuñ murādı yeñilmek idi. Oynadılar kız iki üç oyunda māt oldı. Dönüp kız eyitdi: “Pādişāhım işte şimdi varup saña ol cāriyeyi göndereyim.” deyüp gitdi. Varup kendüyi bir cāriye şüretine ḳodı. Sultān Maḥmūd[a] gelüp ol gice Sultān Maḥmūd ile yatdı. Şabāḥ olıcaḳ Sultān Maḥmūd cāriyeyi virdi. Hemān kız ġayrı ḳalḳup yola revāne olup gitdi. Sultān Maḥmūd eyitdi: “Acabā noldı ki gitdi?” [55b] dedüğüne kimi eyitdi “cāriyeyi sever imiş aña incindi” gitdi dedi, kimi eyitdi “zāhirā çün bekledi gitdi” deyüp her birisi ġünāġün söz söylediler. Ol dem Sultān Maḥmūd eyitdi: “Ḥayf, böyle idecegin bilmedük. Cāriyesini almazduk.” Andan şoñra sultān ol aradan ḳalḳup ḥacc-ı şerīf deyü ‘azīmet eyledi. Kız daḫı sarāyına geldi, ḥāmile olmuş idi. Toḳuz aydan şoñra bir oġlān toġurdi. Bir zamāndan şoñra Sultān Maḥmūd ḥacdan geldi dönüp Ḥāş Ayāsa eyitdi: “Ol ma‘hūd kışşaları getür görelüm.” dedi. Aḳçeyi getürdiler, görürler ki iki biñ aḳçe olmuş. Kīse sökülmemiş, ol mühürdür. Oġlāncıġı daḫı getürdiler, bi- ‘ayniḥi Sultān Maḥmūda beñzer. Ḳulun[1] daḫı gördiler hemān ol aygıra beñzer. Sultān Maḥmūd dönüp eyitdi: “Bunuñ aşlı nedür?” Kız Sultān Maḥmūda aşlın bir bir ḥikāye eyledi. Sultān Maḥmūd taḫsīn eyledi. Ol dem ol ḥatun ḥüsnüne ḳabül eyledi. Ol da taḳabbül eyledi. İşte bu kışşa daḫı bunda tamām oldı.

[56a]

Ḥikāyet: Ḥāce bir gice bir bāġa üzüm ḳalmaġa gider ammā bāġ şāḫibi ḥācenün bāġa girdiġin görüp kendü kendüne eyitdi: “İşte bāġa ḫırsız girdi. Bir uşul ile üzüm ḳoparurken şu ḫerīfi tatabildim.” deyüp bir uşul ile varup ḥāceyi ḫırsız deyüp tıtdı ve eyitdi: “Ey adam sen bāġda ne ararsın, ġālibā üzüm ḫırsız olmaḳ gereksin?” dedi. Ḥāce eyitdi: “Ey adam ben üzüm ḳalmaġa gelmedüm.” dedi. Bāġ ıssı eyitdi: “Yā

niye geldün?” dedükde hâce eyitdi: “Şol aradan geçerken kazâ-i hâcetüm geldi. Geldim şunda kazâ-i hâcet eyledüm.” dedi. Bâğ şâhibi eyitdi: “Öyle ise baña kazâ-i hâcet itdüğün yeri göster.” dedi. Hâce eyitdi: “Hey adam karanlukda olan poñı saña nice bulayım.” deyüp hâce ile bâğ şâhibi başladılar bâğın içinde gezmege. Hâce geze geze bir yerde şığır poñı buldı. Bâğ şâhibine eyitdi: “İşte bu poñ benüm poñumdur.” dedi. Bâğ şâhibi eyitdi: “Behey adam, bu insân poñu degildür; şığır boğudur.” dedükde hâce eyitdi: “Sultânım sizün korkuñuzdan adam gibi olmadı, şığır gibi itdüm. Bakın korkumdan boğum bile ne [56b] kıyâfete girdi.” deyüp bâğ şâhibi dahı inandı. Hikâyet bunda tamâm oldı.

Hikâyet: Meger sultân hazretlerinün bir hatunı var idi. İsmine Hafîze derlerdi amma bu Hafîze dönüp eyitdi; “şarâbı ben içsem mahmûrluğın sen çekseñ” dedi. Hafîze gene eyitdi; “s...şi ben itsem oğlânı sen doğursan” dedi. Meger bir gice şarâb şöhetinde Hafîze ol kadar letâ’if nedîmelik eyledi ki ancak olur. Sultân buña eyitdi; “işte saña yüz biñ akçe virdim, şabâh hazînedan virsünler.” dedi. Çün şabâh oldı, vezîrlar ve defterdâr gelüp hünkâra eyitdiler; “hünkârım bu ‘avrata bu kadar akçe virmek nedür? Buña virirseñ beşer biñ on biñ akçe vir.” dediler. Ol dem sultân eyitdi; “varın bulun ki on biñ akçe ile gönlin idün.” dedi. Bunlar dahı Hafîze’ye haber göndürüp eyitdiler; “işte hünkârım saña on biñ akçe emr eyledi, ol ecilden saña virelüm.” dedi. Hafîze eyitdi; “hele bu gün dursun.” dedi. Ol dem Hafîze hünkârın yanına gelüp eyitdi; “ey hünkârım ol kerem in‘âm eyledüğünü virmediler.” dedi. Sultân eyitdi; “niçün virmediler.” [57a] Hafîze eyitdi; “on biñ akçe virdiler.” dedi. Sultân; “anı al kabûl it.” dedi. Kızmış Hafîze eyitdi; “hey hünkârım, bu karamân oğlı bahşîşi midür? Gice ikrâr idüp gündüz rucû‘ mı idersin?” dedi. Sultân eyitdi; “gice sarhoşluk bile bir cevâbdır, şâdır oldı sen kerem it kabûl eylesin.” dedi. Hafîze eyitdi; “hünkârım gice ballar şekerler yedikde ni‘âm ihsânlar iderdün, şimdi ikrârından rucû‘ idersin.” dedi. Sultân eyitdi; “âh Hafîze elinden kurtuluş yok, nazîrün çok efendim Hafîze. Yüz biñ akçeyi bittamâm saña virsünler.” dedi. Hafîze hatuna vezîrlar ve defterdâr efendi teslim eylediler

Sene 1150 4 zi’l-ka‘de [23 Şubat 1738]

Müfred

[*Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün*]

Güzeller tıfluñun eyler qoculmağa heves şimdi
Şarılmaq resmi 'ādetdür bilürler dağı kundaqdan

Müfred

[*Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün*]

Ser-i kūyuñda 'uşşāq içre ğavġā olmasun dirseñ
Raķīb-i kāfiri öldür ne ceng ü ne cidāl olsun

[57b] Hāzā Kitāb-ı Kel-i Bağbān ve Duġter-i Şāh-ı Yemen

[*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*]

Söylegil ey āşık-ı şāhib-nażar
Derd-i 'āşıkdan bize virgil haber

Söyle ey 'āşık-ı şeydā-şıfat
Gülşen içre bülbül-i ġüyā-şıfat

Söyle gel [ey] 'āşıkларуñ aġvālını
Her birinüñ 'aşķile ef'ālını

'Aşķ ile ālūde anlardur zebūn
'Aşķ elinden nicelerüñ baġrı ġūn

Ey nice şehzādeyi aġvāl-i 'aşķ
Yire şalup eyledi pāmāl-i 'aşķ

Kimesne bulmadı ‘aşka çāre hem⁴³⁹

Zū-fünūnlar ‘aşkile āvāre hem

Qalb-i ‘āşık bulmadı ğamdan necāt

Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilāt

‘Ākilān-ı dānende-gān-ı kār ve nākīlān-ı sāzende-gān-ı aḥbār u kāşifān-ı esrār böyle rivāyet ü ḥikāyet ü eflākden şikāyet itdiler kim zamān-ı evāyilde bilād-ı Ḥorāsānda bir pādīşāh-ı kāmūrān var idi [58a] selāṭīn iqlīminden nāmdār şehriyār yok idi. Diyār-ı Ḥorāsānda eglenürdi. Meger kim bu pādīşāhuñ bir şāḥib-i cemāl oğlu var idi. Naḳḳāşlar taşvīrinde ‘āciz idiler. Her kim yüzünü bir kerre görse āşüfte vü ser-gerdān olurlardı. Bu cemāl ile cumū‘-ı kemālātı taḥşīl kılmışdı. Şöyle kim zamānında Ferīdūn idi. Çeşm-i ‘uşşāk bağ-ı ḥüsnūñ ‘andelīb gibi temāşā iderken ba‘zı ḥışālden bu deñlü āvāze itdiler ki

Şi‘r okuyalar şî‘r:

[*Mefā‘īlūn Mefā‘īlūn Fe‘ūlūn*]

Cemāli ravzā-i rıdvāna benzer

Dudağı çeşme-i ḥayvāna beñzer

Güzellik gülşeninde servi ḳaddi

Yañakları gül-i ḥandāna beñzer

Dili dīvāne-bend etmek için

Zenaḥdānı şeh-i zindāna beñzer

Qası altında çeşmi şanki āḥū

Ḥaṭā’ didüm ḥaṭā’ arslāna beñzer

⁴³⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Rāvīler kavlince cemī‘-i ‘ulūmı taḥṣīl itdikden soñra ata binmege kılıc şalmağa nīze oynatmağa heves itdi. Az müddetde anları daḥı zabt itdi. Şöyle kim üstādlarından ziyāde oldı. Tā on beş yaşına [58b] irişdi. Ava şikāra meşgūl oldı. Her laḥza ata binüp eṭrāfı seyrān idüp şayd *u* şikār iderdi. Bir gün şehzāde seyrāndan gelürken şehir şokağında gördi kim iki yigit misāfirler durup kendüyi söyleşürler idi. Biri aydur kim Hāḫ te‘ālā bu yigidi yavuz nazarlardan şaḫlasun nice şāḫib-cemāl kimesne olur derūn-ı ‘ālemde lā-naẓīrdür. Hele ben nesl-i Ādemde bunuñ mişli gibi ḥüsndār kimesne görmedüm. Ol biri daḥı aydur eyü dersin bī-mişāl bī-bedel naẓīri yok naẓīri cān-ı cihāna cān bağışlar. Eger bu şehzāde kendü cemāline bedel zevc[e] ister olsa buña göre ve buña beñzer kimesne bulunmayaydı. Meger duḫter-i şāh-ı Yemen ola. Ol daḥı erler tā’ifesini sevmez atasından ve ḥādimlerinden ğayrı

Şi‘r:

[*Mefā‘īlün Mefā‘īlün Fe‘ūlün*]

İşitdi çün bunu ol şāh-zāde

Metā‘ı ‘aql *u* fikri virdi bāde

Ḳulaḫdan ‘āşık oldı melek-edā

Getürdi fāriğ iken başına ğavġā

[59a]

Eşer itdi bu söz gönline anuñ

Ḳarār ḫalmadı cisminde cānuñ

Şu resme geldi gönli ıztırāba

Yüregi geldi tāba çeşmi āba

Çün şehzāde ḥāş ḫullarınuñ bir ḫaçına buyurdı şol yigitleri alup ‘izzet *ü* ikrām birle sarāya iledüñ ben vardığım vaktin baña getürüñ misāfirlere beñzerler ve anlar ile maşlaḫatım var dedi. Ḳullar bu yigidleri aldılar şehzādeden evvel sarāya iletdiler. Bu yigidler eyitdiler bizi ḫanda iledürsünüñ. Ḳullar eyitdiler bize pādişāhımız emr itdi

kim sizi bunda getürevüz. ğayrısını biz bilmeziz. Gelicek ol bilür. Hele bir laḫza ārām idüñ dediler. Bunlar daḫı ḫavf ile ḫazer ile yā Rabb ne günāh itdük dirken hezārān ‘izzet-i şevket-i kevkeb ile ol ḫubb u ḫübān-ı sertāc-ı cihān şehzāde-i kân-ı melcā-i ‘āşıkān çıkageldi. Bu yigitler daḫı şehzādeyi görüp ayağ üzere durup ta‘zīm eylediler. Rāvī aydur şehzāde daḫı bu yigitlere ‘izzet [59b] ile selām virdi. Geçüp sarāy ḫapusından atından indi. Sarāya girüp taḫtına oturdı. Ta‘ām geldi yendi. Ba‘de’ta‘ām buyurdi kim sarāy ḫalvet oldu. Ol iki yigitleri şehzāde da‘vet itdi. Ol yigitler daḫı iḫerü giricek ta‘zīm iḫün şehzāde ayağ üstine durup şafā geldüñüz deyüp ikisini iki yanına alup oturdılar. Bu yigitler daḫı şehzādenüñ bu ‘izzetine ve keremine ḫayrān olup ḫaldılar. Buyurdi kim tekrār nefāyisden ta‘ām getüreler. Ta‘āmdan soñra şerbet getürdiler içildi. Andan soñra ḫıl ü ḫāl ğüşāde eyledi. Şehzāde bu yigitlere eyitdi. Ey yigitler bilürüm ki bu şehirlü degilsiz. Misāfirler siz ne yerlü kimesnelersiz ve ne şan‘at bilürsiz ve ne kār ü kesb üstundesiz kim hiç sizcileyin pākīze zarīf yigitler görmedüm dedi. Bu yigitler daḫı eyitdiler Allāh subḫānehū ve te‘ālā sulṭān-zādenüñ eyyām-ı [60a] devletin bākī vü pāyende tutsun ve vüçüd-ı şerīfini nikbet-i rüzgārdan şaḫlasun. Biz bendeler tācirleriz. Çün memleketinden gelirüz. İşimüz ticāretdür. Ticāretden ḫod ğaraż-ı seyāḫatdür. Şehzāde eyitdi ‘ālem iḫinde kāmīl vüçüdlarsız. Ammā sizlerden bir su‘ālim var der cevāb virüñ. Eyitdiler kim pādişāh-zāde buyuruñ. Şehzāde eyitdi ben seyrāndan gelürken ikiñüz bir yerde ne söylerdiñüz. Kerem idüp taḫḫīḫin baña beyān idüñ dedi. Eyitdiler Allāh te‘ālā devletle ve sa‘ādetle ‘ömrüñi mezīd eylesün. Çünkim şehzādenüñ mübārek cemālini müşāhede itdük. Ḥaḫ te‘ālānuñ kemāline ḫayrān olup fetebāreke’llāh aḫsenü’l-ḫāliḫin⁴⁴⁰ oḫurduḫ. Bunca zamāndur kim rüy-ı zemīn ğeşt ü seyrān ki iderüz. Ey nice maḫbūblar ve maḫbūbeler ve nice pādişāh-zādeler gördük. Ḥazretünde gördüğümüz cemāl ü ḫüsni ve ḫulḫ-ı bī-naḫīri [60b] kimesnede görmedük dediler. Bu yigi[t]ler bu vechile cevāb viricek şehzāde eyitdi daḫı ikiñüz bir nesne söyleşdiñüz. Benüm ḫulaḫıma ğayrı āvāz geldi. Ol köşede ne dediñüz dedi.

⁴⁴⁰ Yaratıcıların en güzeli olan Allah çok yücedir.

Eytdiler ey şehriyâr-ı ‘âlem eger bu şehzâde kendü cemâline bedeli çift ister olsa buña münâsib kim ola dedük. Göñlimüz hiç kimesneyi qabûl etmedi. Meger kim duhter-i şâh-ı Yemen ola dedük. Ammâ ol dağı erler tã’ifesini sevmez nice şâhib-i cemâl pâdişâh-zâdeler atasından istediler. Hîç birine meyl etmeyüp yine mekânlarına maḥrûm gitdiler. Şehzâde bu kelimâtı istimâ‘ idicek âh idüp ‘aql zâyi‘ oldı. Bir laḥza şöyle bihoş olup bir demden yine ‘aqlı başına geldi. Gözin açup dedi kim ey merdâne ol dem ki râh üstine durup bu sözi söyleşdiñüz ben işitdügüm sâ‘at ol sözüñüzden cānuma [61a] bir od düşdi kim bilmezem ki encām-ı ḥâl nice olur. Naşıl dîdâr-ı şerîfiyle müşerref olam dedi. Anlar eytdiler vallâh sulṭānum biz dağı şehirlüsinden öyle istimâ‘ eyledük ki bunca zamāndur ki bu kadar yerden istediler bir vechile qabûl etmedi ve hem ol zamân ki Çînden Yemen tã’ifesine kûmaşlarımızı açup bedestānda bey‘ [u] şirâ‘ iderken nâ-gâh bir çavuş geldi ve cemî‘-i dükkân ehlini qaldurup dükkânlaruñ qapatdılar ve dağı şehir içinde münâdî nidâ itdi kim vâ y ol kişinüñ ḥâline ki bugün ondan taşra çıka. Sulṭân-zâdenüñ gözi aña düş ola bu şadâyı işidicek cemî‘-i şehir ḥalkı ulu evine gitdiler. Qapularuñ qapayup oturdılar. Biz dağı hücremüze geldük hücremüzüñ yoldan yaña bir penceresi var idi. Pencere yaruğundan taşra yolu temâşâ idüp dururken bir galebe peydâ oldı. Gördük kim atlu yaya hep zennelerdür [61b] ve ḥâdimlerdür ve aralarında bedr-i münîr-mişâl bir duhter-i şâhib-i cemâl bir kemâl-i mäh-ı tamâma yâ doğdum der yâ doğ. rāvîler aydur bu ‘izzet ü nâzla ve kevkebile duhteriçün aḥter-i seyrân iderek gelür bâğa geçdi. Meger atasınuñ bir ḥûb u ḥurrem bâğçesi var imiş. Her ayda bir gün ve bir gice anda varup şoḥbet idüp ‘ale’s-şabâḥ sarâyına gider imiş. İmdi ey şehriyâr ol duhteruñ ḥâl-i aḥvâlini ve taḥkîkîni saña beyân itdük. Dîl virüp mübtelâ olıcaḳ dîl-rübâ degildir bî-raḥmdür dîl-âzârdur kimesneden ḥavfı ve bâki yokdur. Egerçi kim ‘aşkı muḥabbeti ihtiyârî degil lâkin bunuñ gibiden kişi kendüyi zabt etmek evlâdur dediler durup şehzâdenüñ önünde yer öpüp revâne oldılar. Rāvî aydur çünkim ol yigitler şehzâdenüñ önünden durup gitdiler. Anlaruñ sözi vardıkça şehzâdenüñ [62a] ... [varak eksik]

... olup kendüden vardı. Duĥter daĥı ziyāde mest olup buyurđı kim ĥarīr-i cāme-
ĥābları bıraĥdılar. ‘Uryān olup yatdı anı görüp ŗehzādenüñ gözleri ve gözleri ĥan ile
doldı. Eyitdi ola mı ki ben daĥı bu cām-ĥāba girem mi deyüp derūn-ı ĥalbinden bu
ŗi‘ri āġāz eyledi

Beyt:

[*Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün*]

ŗehā sāyende bizi ĥulmile vīrān neden olsun

Baňa ki ĥulm idesin ‘āleme ‘adlūñ neden olsun

Sen ki dād etmeyesin zaĥmuma dermān neden olsun

Nihānī mecrūĥ olan ĥulmūñe lāyık neden olsun

Rāvī aydur Çün kim ŗehzāde ŗi‘ri tamām itdi. Gözlerinden yaŗ aĥdı dönüp odasına
geldi. Ol gice ŗabāĥa dek gözleri uyĥuya varmadı ‘ale’ŗ-ŗabāĥ duĥter daĥı bir ĥaç
dest-kāmı içüp ĥārı def‘ idüp ba‘dehū ata sūvār olup sarāyına geldi ŗehzāde daĥı
[62b] yerinden durup hezār ŗevĥle ŗoĥbetġāha geldi biraz yüzün yire döŗeyüp zār zār
aġladı. Bir müddet bīhoŗ olup eyitdi. Bir sā‘atden ŗoñra bāġbān bāġı dolaŗarak ol
yire geldi kim gice bunlar anda meclis ĥurdılar idi. Gördi kim ŗehzāde bīhoŗ medhūŗ
olmıŗ yatar yüzine ŗu ŗaçdı. ‘Aĥlı başına geldi eyitdi cān peder saňa ne geldi kim bu
arada kendinden bī-ĥaber yaĥarsın dedi. ŗehzāde eyitdi ey baba ŗeĥerden durup
meclis yerini temāŗā etmege geldim gördüm ŗāĥibi ġıtmıŗ ‘aŗĥ u maĥabbet ġalebe
etmiŗ idi. İmdi senden dilerüm kerem idüp sulġān-ı kār-bān sarāyına varasın. Anda
yoldāŗlarımdan bir ĥaç biñ altun alasın. Tā kim baňa ĥarĥlık gerek olur dedi. Bāġbān
altunı iŗidicek fermān senüñ deyüp yerinden durup ġıtdı. Pādiŗāĥ-ı kār-bān sarāyına
[63a] vardı. ŗehzāde yüzüġüñ niŗān virmiŗ idi. Ĥullarıyla buluŗup ŗöyleŗdikde niŗān
istediler. Ĥātemi viridi. Def‘an üç biñ altun bāġbāna teslīm eylediler. Bāġbān yine
bāġa geldi altunı ŗehzādenüñ öñine ĥodı. ŗehzāde eyitdi ben altunı neyleyem sende
dursun. Gerek olduĥça ĥarc it didi. Bāġbān daĥı meblaġı ‘avratına verdi.
ŗehzādenüñdür didi. Andan ŗehzāde bāġbāna eyitdi. Baba senden benüm bir dileġüm

vardur dedi. Bağbāna eyitdi buyur kerem idüp bāzāra varup baña her sâz alup gelesin. Çeng ü kânûn erġanûn çâl-pāre fi'l-cümle bulduġın sâzı bî-kuşûr alup gelesin. Bağbān fermān senûñ deyüp durdı. Bir dest-māle beş yüz dāne altun koyup bāzāra gelüp didüklerin alup şehzāde atına geldi.  Arz eyledi andan şöñra şehzāde bağûñ bir arafında kendüye bir yer düzdi. Her rûz [u] şeb [63b] anda arār idüp ayş u nûşa meşġûl oldu. Sāzuñ ġāh birin ġāh birin çalup göñlin eglerdi. Meger kim id-i şerîf irişdi. Bir ġün bağbān şehzādeye eyitdi ey cān peder şabāh bayrāmdur aşra ıkup seyrān ider misin dedi. Şehzāde eyitdi bana benüm maşşūdum seyrān degildür. Oturduġum yerden cemāl-i dilberi temāşā idüp aşra ıkup her hār-ı hüşnûñ yüzine bakmak revā degildür dedi. Bağbān sen bilürsin dedi. Şehzāde daħı ol ġice ārām etmeyüp tā şabāha dek şarāb nûş idüp rebāb çaldı. Seherġāhdan eline berbat aldı nārāhat eyitdi āvāzını bir bûṭ-ı dem-sāz itdi. Ammā hüseynīden bu ġazeli oudı ġam aradan ġitdi.

Beyt:

[Fā' ilātûn Fā' ilātûn Fā' ilātûn Fā' ilûn]

Geçdi ġam devri zamān irişüp id⁴⁴¹

Aġladur ġam her nefes ben bî-dili sen de ba' id⁴⁴²

[64a]

İncinür şanma beni cevri ü cefādan öldürüp

Tiġ-i aşķile nigār ġāyeti olam şehīd

Rāvī aydur şehzāde bu şı'ri nefīs āvāzile oudı. Meger şehzādenûñ oturduġı cāy-ġāh bağınûñ dīvārına arīb⁴⁴³ idi. aşrası sarāy yolu idi. Vezīr seherden durup pādīşāha bayrāmlaşmaġa giderdi işitdi kim pādīşāhuñ bağından bir āvāz gelür kim işidenûñ cānına od urır bağ apusına geldi. Bağbāna vezīr geldi deyü haber oldu. aşra ıkup

⁴⁴¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁴² Metinde ben kelimesi iki kez yazılmıştır.

⁴⁴³ Bu kelime metinde “ġarīb” şeklinde yazılmıştır fakat anlam olarak bu cümleye uygun değildir.

vezîri gördi. İkrām eyledi. Vezîr eyitdi dīvāna giderken bāğ içinde bir muhriḳ āvāz işitdüm. Cānıma od urdı kimdür dedi. Bāgbān eyitdi kim olsa gerek ve kimüñ ne haddi vardur kim bunda gele. Şākirdümdür güller arasında seher-gāhdan durup kopuzcuğun çalup tašnîf ider işitdigüñ āvāz oldur dedi. Vezîr eyitdi göreyim naşıl [64b] kişidür. Bāgbān Bismillāh deyüp vezîr daḫı atından in[dir]üp bāgbān tenhā vezîri şehzādenüñ ıatına geldi. Vezîr şehzādeye selām viridi. Ol daḫı ‘aleyk aldı gördi kim bir muhteşem kişidür. ‘İzzet-i ikrām eyledi. Bāgbān eyitdi oğul pādişāhuñ vezîridür dīvāna giderken āvāzuñ işitmiş görmege geldi dedi. Vezîr daḫı eyitdi ne yerlisin şehzāde eyitdi ġarībim bu şehirde kimsem yokdur. Bāgbānluḳ ‘ilmin yaḫşî bilirüm geldim pādişāh bāğına şākird oldum deyü haber viridi. Bāgbān daḫı sulṭānım ben bunüñ bāgbānluğun begendüm dedi. Vezîr daḫı şehzādeye eyitdi sāzuñı elüñe al bir pāre çalvir diñleyeyim dedi. Şehzāde parmak baş üstüne koyup berbaṭ eline aldı. Bir def’a öyle germiyyet birle çaldı. Vezîr otururken raḳşa girdi. [65a] Bir demden şehzāde berbaṭı koyup nāyı eline aldı. Nāya söz ile āġāz eyledi. Vezîr na‘ra urup bî-hoş olup düşdi yüzine şu saçdılar. ‘Aḳlı başına geldi. Cebinden üç altun çıkarup şehzādenüñ üzerine nişār itdi. ‘Özürler dileyüp gitdi. Çünkim dīvāna vardı. Hele pādişāh ile buluşup el öpdükde pādişāh eyitdi ey vezîr neçe zamāndur kim benüm ıatımda bu günki gibi itdüğüñ küstāḫluğı görmedüm dedi. Vezîre eyitdi sen evvel gelürdüñ cemî‘ aña birden bu gün cemî‘ sinden sonra geldüñ sebep nedür dedi derḫāl vezîr eyitdi Allāh te‘ālā sulṭānımuñ ‘ömrünü devletini ziyāde eylesün. Bayrām şavulduḳdan sonra sulṭānım buyuruñ bāğa varalum andan ben daḫı elden geldikçe ‘özrüm dileyim dedi. Pādişāh hoş dedi. Kıssayı dırāz etmeyelüm. Yeme[k] yenüp halk dağıldıḳdan sonra pādişāh vezîr ile bir nice ġulām [65b] ile ata süvār olup bāğa geldiler içerü girdiler. Bir laṭîf cāy-gāhda oturdılar. Bāgbān şehzādeye eyitdi vaḳtüne ḫāzır ol kim bāğa sulṭān gelmişdür dedi. Bu yakadan pādişāha daḫı meclis ıurılıp ıarşusına ġüyendeler ve sāzendeler oturdılar. Her biri el urup ser-āġāz itdi. Şarāb-ı hoş-ġüvārı sāḳî-i meh-rü-yı dildār elinden devr eyledi. Kelleler germ oldu. Vezîr daḫı bāgbāna eyitdi kelüñi getür oynad temāşā idelüm dedi. Pādişāh eyitdi kel ne ola ve oynadıḳı ne ola dedi. Vezîr eyitdi sulṭānumdan dilerüm ki bāgbān ġülin getürsin

oynadasız dedi. Pādişāh dahı nola dedi. Bāgbān vardı keli aldı. Pādişāh şöhetine getürdi. Kel ilerü gelüp selām virüp baş yire kodı. Yir gösterdiler sāzendeler қаtārında oturdı. Pādişāhuñ [66a] bir nedīmi var idi. Şehzādenüñ eline yapışup ortaya çekdi. Biraz oynatdı. Birazdan şehzāde eline çel-pāre alup raqqāşluk eyledi. Şöyle kim cümle ehl-i meclis anuñ vaşfuna hayrān kaldılar. Pādişāh eyitdi ey kel sāz çalmağ bilür misin kel eyitdi sehlce pādişāh eyitdi kelüñ eline çeng virüñ sāzendeler dahı kelüñ eline çeng verdiler. Bir def a öyle nüvāhat eyledi kim işidenlerüñ cānına od urdı. Çengi kodı ‘ūd aldı. Bir germiyyet birle anı dahı öyle çaldı kim vaşfa gelmez andan soñra nāy kânün erğanün sanṭūr çaldı. Bunlardan soñra ṭanbūre alup āvāzını anuñla dem-sāz idüp bu şi‘ri okudı

Beyt:

[*Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün*]

Bugün ol cāhili gördüm nişīn olmuş ‘adālarla

Unutmuşkin beni ğamlarına pür itdi ğamlarla

[66b] Dil-i mecrūhenüñ kaşrı harāb oldu elemelerle

Nihānī kuluña yā Rab mükāfāt it keremlerle

Rāvī aydur şehzāde şi‘ri tamām idicek meclis ehli cūş-ı hurūşa gelüp her taraftan āh-ı feryād na‘raları peydā olup pādişāh bir kerre haykırup bī-hoş olup düşdi. Yüzine güllāb saçdılar. ‘Aklı başına gelüp oturdı buyurdı kele bīn altun virdiler. Kel altunı alup sāzendelere üleşdirdi. Kendüye bir ḥabbe alıkomadı. Pādişāh eyitdi bu bizüm kelimüz pādişāhlar ṭarīķin ṭutar dedi. Ehl-i meclis gülüşüp hem öyle dediler andan pādişāha sanṭranc getürdiler. Pādişāh kele eyitdi sanṭranc oynamag bilür misin dedi bilürin pādişāhuñ bir sanṭranc-bāzı var idi. Çok zamāndan ‘ulūfesin yer idi. Buyurdı anuñ ile oynadılar. Üç def a birbiri ardınca māt itdi. Biri dahı geldi üç kişiye degin māt [67a] itdi. Andan soñra pādişāh eyitdi yazı yazmak dahı bilür misin elden geldikçe dedi. Dīvīd kalem ḥāzır itdiler kelüñ önüne kodılar. Kalem alup üslūb üzerine diz çöküp pādişāh medḥinde bir kaç satır ḥūb nefis yazu yazdı. Pādişāha

şundu. Pâdişâh temâşâ itdi ancak olur dedi. Buyurdi biñ altun dağı virdiler. Anı dağı sâzendelere tevzî⁶ itdi. Pâdişâh kelûñ her fi'lûñ begendi. Andan soñra pâdişâh kele eyitdi şaķın bizi qoyup gitme bunda bāğda dur. Saña 'ulûfe eyleyeyim dedi. Kel eyitdi sulţânım sen gidicek beni bundan qoğarlar dedi. Pâdişâh kendü belinden kılcın qözüp virdi eyitdi kim saña söz söyleye bunuñla boynın kes dedi ve her yevm iki altun vazîfe itdi. Andan yine kel sâz tutup bir def'a öyle şöhet itdi kim bāğda bülbül servi ağacına çıqup anı dîñledi. [67b] andan fer-dâşt itdi. Hâşıl-ı kelâm ol gün kel pâdişâh ile şöhet itdi. Kelden ğayrı sâzendeye nesne çaldırmadı. Çünkim şabâh oldı. Pâdişâh atına binüp sarâyına geldi. Bāğbāna tekrār-be-tekrār ımarladı kim kele bir hoşça hizmet eyle hâtırın incitme şayed incine gide dedi. Bāğbān dağı fermān senüñ deyüp yine bāğa döndi. Şehzāde dağı yine ol gün şöhetote oturup sâz çaldı. Çünkim ahşām irişdi. Pâdişâh haremeye girüp kelimāt iderek kel-i bāğbānı aındı eyitdi dün bāğa vardum idi bāğbāna bir kel şākird olmuştur. Gerçi kim keldür ammā ayuñ on dördüne yā toğ yā toğdum der çaldığı sâzları dağı kimesne çalmağa qādir degildür deyü vāfir-i medh eyledi. Çün pâdişâh sarâyında hatunı ve kıızı qatında keli medh ve bu vechile vaşf itdi. Duğterüñ meyli oldı kim bāğa varup [68a] keli göre anuñla şöhet idüp kelimātın işide. Bir zamān bu fikir ile qaldı. Bir demden pâdişâh durup taşra gitdi. Duğter hādımlerine emr itdi kim şabāhdan bāğa giderüm dedi. Hādımler dağı ol gün mecmû⁷ yarağın gördiler. Şabâh olduqda Fahrü'n-nisā duğter yine evvelki gibi bāğa geldi. Bayağı mekânında firār kıldı. Bağ-bān şehzādenüñ qatına gelüp eyitdi oğul duğter-i pâdişâh gelmişdür. Ğāfil olma dedi. Şehzāde dağı ol yerden durup anlardan ırāq bir küşede güller arasında oturdı. Bu yakadan duğter-i pâdişâh qarār kıldı. Buyurdi bisât-ı inbisât döşendi. Çünkim bir kaç devîr mürûr atdı. Kız dāyesine eyitdi bāğbānuñ kelini bul getür şöhetote dedi. Dāye dağı zarāfetle yerinden qalqup bāğbān qatına geldi eyitdi. Qanı oğluñ tîz bul şöhetote getür dedi. Bāğbān eyitdi oğlum bir şūrîde kişidür dün gice pâdişâh bunda [68b] gelüp iki biñ altun bağışladı kılcın dağı virdi kim kim ki saña söz söylerse bunuñla boynun kes dedi. Şunda bağ içinde rebābcığın çalar dedi. Şimdi ben anuñ qatına varsam gel seni pâdişâhın kıızı ister dersem qorqarum qakuya gelüp beni öldüre dedi. Dāye dönüp bu

kıssayı duhtere haber virdi. Duhter dāyeye eyitdi bāgbāna var luṭfile söyle anı saña göstereñ neylerseñ eyle al gel dedi. Dāye bāgbāna gene geldi. Kıssayı dedi. Bāgbān daḥı durup dāye ile keli isteyü geldiler gezerek gördiler kim bāguñ bir kūşesinde güller arasında pādīşāhāne oturmuş öñünde lāle-reng elinde ṭanbūre bir ses āgāz eylemiş kim bülbüller üstine üşmüşler. İlerü yürüyüp dāye kele selām virdi. Kel daḥı ‘aleyk aldı. Dāye eyitdi ey hoş-nehār pādīşāh [69a] kıızı bāğa gelmişdür. Aydur luṭfundan gelsün bizleri bir laḥza müşerref kılsun dedi. Şehzāde daḥı fermān senüñ deyüp yola revāne oldu. Dāye ile şöḥbete gelürken qarşudan duhter keli göricek yüregi oynadı. Babası medḥ itdüğinden her vechile ziyādedür kim vaşfa gelmez andan kel daḥı duhteri göricek ‘aḳlı perīşān oldu. Öñünde baş koyup ilerü geldi. Duhterüñ qarşusunda el bağlayup bende gibi qarşu durdı. Duhter bu söze āgāz idüp eyitdi ey kel biz bunda bāğa gelevüz sen bunda olasın bize dest-māl ile gül getürmeysin revā mıdur dedi. Kel eyitdi Allāh te‘ālā ‘ömrüñi devletiñi mezīd eylesün gül getürmek āsān idi ammā qarḳarum ki beni bāğdan qovarlar dedi. Duhter eyitdi senüñ kılcuñdan qarḳmayup kimüñ ne zühresi vardır kim saña söz söyleye dedi. Buyurdi [69b] qarşusuna qarār kıldı. Andan kelüñ öñüne ṭanbūre qodılar. Baş qodı andan eline ṭanbūre alup bir def‘a öyle şöḥbet eyledi kim işidenlerüñ ‘aḳılları gitdi. Andan ṭanbūreyi koyup eline berbaṭ alup nevāḥar itdi. Āvāzını sāza dem-sāz idüp bu şi‘ri okudı

Şi‘r:

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

Dilberā fikrūñ nedür böyle dil-āzār olmadan

‘Andelīb-zār idüben hem-dem-i ḥār olmadan

Çün beni öldürmeden çeşmüñ tecennüb etmedi

Qaçmazam ben de ser-i zülfüñde berdār olmadan

Yā İlāhī cümle-i ‘uşşāḳı sen ḥıfz eylegil

Ḥayderī āşüfte-veş derdile nāçār olmadan

Rāvī aydur çünkim şehzāde bu şi‘ri tamām itdi. Duhter-i pādīshāh cūş-ı hurūşa gelüp revāne şundi germiyyetle eline berbať aldı nevāhat itdi şöyle kim dillere od urdı. Şehzādenüñ [70a] şi‘r-i maḥābetinden bu beyti okudı

Beyt:

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

Zülf-i dilber gibi ey dil bî-ķarār olmak neden

Bu hevā ile perīşān-rūzigār olmak neden

Ġam-ġubārın bāde virüp bāde-nūş it yār ile

Ey gönül bu devīr geldi hūş-yār olmak neden⁴⁴⁴

Rāvī aydur nigār bu beyti okuyıcaķ şehzāde bir āh itdi kim şanasın eflāk yeründen kopdı ve ān-ı ġam-ı ‘aşkıyla ‘aķlı başından gidüp yüzi destine düşdi. Bir müddet bî-hoş yatdı. Bir demden yüzine güllāb saçdılar. ‘Aķlı başına geldi divān durup nigārın önünde baş koyup alķış eyledi eyitdi sultānım benim küstāhlıķımı ma‘zūr tutasız kim ḥālet-i ‘aşķ beni nā-ķār ider dedi. Andan duhter işāret eyledi yine eline sāzı alup ser-āġāz eyledi. Bu şi‘ri cān ü dilden okudı:

[70b]

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

Ḥā’il olmaz seb‘a-i tāk-ı muķaddes āhıma

Līk irsem sen sa‘ādet burcı üzre māhıma

Cān ü dilden ‘āşıkım zinhār senden dönmezem

Durmuşum ey şehriyārim her ne gelse rāhıma

Sel-sebīl-i cenneti ‘arz etme ey zāhid bana

⁴⁴⁴ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Virmezem kevn-i mekânun varluğunu şâhıma

Râvî aydur şehzâde bu gâzeli okuyucağ nigârın ayağ üzere durup eline çâl-pâre alup rakşa girdi. Şehzâde dahı sâz-ı semâ'î çalup câriyeler âheng itdiler. Nigârın semâ' da iken şehzâde aña münâsib bu beyti okudı.

Beyt:

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

Hâlet-i ' aşk âdemün başını ey cân oynadur

Nitekim meydân içinde top-ı cevğân oynadur

Devr idüben şöhet-i vaşlında ey ' İsa-nefes

Ben ğarîbi her nefes derdile devrân oynadur

Râvî aydur bu beyti okuyucağ nigârın vecd [71a] olup şehzâdenün üstine düşdi. Bî-hoş bî-' akl olup yatdı. Ol düşicek şehzâde dahı bir taraf lâ-yu' kal düşdi. İkinün dahı yüzine güllâb saçdılar. ' Ağılları başına geldi. Yine oturdılar şöhet bünyâd itdiler. Ammâ evvelki gibi ziyâde şevk etmediler. Çünkim şeb hengâm irişdi. Her biri bir tarafda mest düşüp yatdı. Şehzâde dahı bir küşede varup yüzi üstine ağlayarak uyudu. Çünkim şabâh oldı. Mest olup yatanların yüzine bād-ı nesim doğunup ğafletten bîdâr itdi. Nigârın durup yine kaşına gitdi. Şehzâde dahı bağda kaldı. Ammâ vardukça kelün muhabbeti duhterün gönlüne yol buldı. Şöyle kim her dem fikri ve zikri kel oldı. Hâba varsa düşünde anı görürdi. Uyanuk olsa hayâli çeşminden muşavver idi. Şöyle oldı kim anı görmeklige [71b] ayda üç kerre bâğa varır oldı. Anuñla şöhet etmek için vardukça ' aşk-ı muhabbet ziyâde olup tākāt-ı tāk olup şabr u kararı yağmâya vardı. Kaçan kim kâr-ı cāna kâr itdi. Bıçak üstühāna irdi dāyesini halvet okuyup anı hālinden haberdār eyledi. Hālīm mükedderdür. Eger bu derdime çäre etmezseñ ölürüm dedi. Dāye eyitdi cānım şabr eyle ben varayım anı söze çekeyim göreyim kimün nesidür. Bu kemālātı degme kişi tahşil etmez dedi. Devr andan bağbāna gelüp eyitdi oğluñ kandanadur. Bağbān eyitdi neylersin. Dāye

eyitdi anuñla maşlaḥatūm var dedi. Bāḡbān eyitdi bāḡ içindedür. Dāye tenhā seyrān iderek ḥavuz kenārına vardı. Gördi kim başundan kel işkenbeyi çıkarmış sünbül saçın çözmüş ḥavuz kenārında yuyup ṭarrār dāye bu ḥāle muṭṭali‘ oldu. Ağaç arduna [72a] geçüp biraz temāṣā itdi. Kel daḡı yuyup ṭaramaḡdan fāriḡ oldu. Sünbüllerin yine çīn idüp işkenbeyi başına giyerken dāye berüden eyitdi ey cān-ı cihān sünbülünü ḡo ṭaşra dursun murāduñ müyesserdür dedi. Şehzāde dāyeyi göricek utandı ṭırdı edeble karşıusuna vardı. Ne buyursuñ dedi. Dāye eyitdi geçende bunda şoḡbet yerinde pādīṣāḥ kızınıñ ḡātemi ḡalmış. Anı bulduñ mı dedi şehzāde eyitdi ‘aceb gerçək ḡaldı mı dāye eyitdi ḡaldı şehzāde benüm daḡı ancılayın cevāhir ḡātemim ḡaldı pādīṣāḥ kızını bulmuş dediler. Ol ḡātemi baña virsün ben daḡı anuñ ḡātemini vireyin dedi. Dāye eyitdi senüñ cevāhirüñ ne vaḡtın dirseñ ḡāṭırdur dedi. Şehzāde ṭāyenüñ önünde yüz koyup eyitdi ey ṭāye ben ḡarīb ḡastayını ḡār ile ḡalvetde bir laḡza şoḡbet itdür dedi. Dāye Bismi’llāḡ deyüp döndi sarāya ḡitdi. Çünkim dāye nigāruñ ḡatına vardı. [72b] Duḡter revān ayaḡ üzere durup ḡapuya ḡarşı vardı. Neyledüñ dildārdan ḡaber aldıñ mı dedi ve eyitdi ey dāye ḡanı benüm er sevmedüḡim şimdi gör kim bir kele mübtelā oldum pādīṣāḥ-zāde deḡil bārī kel deḡil imiş. Seyyidī deyü zārı zārı aḡladı dāye eyitdi ey cānım ḡöñlüñi ḡoş dut ki hem ulu aşılıdır ve hem daḡı kel deḡildir. Şaḡları vardur misk seyr-āba sünbül pür-tāba ‘anber nāya ṭa’n ider. Eger kim kāküllerin gül yüzi üstünde temāṣā ideydüñ şanırdım ki āfitāba bulut perdedār olmuşdur. Nigār bunu işidüp şaḡı var idüḡin ve pādīṣāḥ-zāde idüḡin neden bildüñ dedi. Dāye eyitdi bāḡa anı istemeḡe vardum bāḡbāndan şordum eyitdi bāḡ içindedür dedi. Arayaraḡ bir ḡavuz kenārında gördüm ki kel ḡavuz kenārında oturmuş başından tāḡyesin çıkarmış sünbül gül yüzine āfitāblanmış ben daḡı bunu gördüm [73a] ḡālīḡuñ aḡsen-i ḡalḡına taḡsīn idüp bir ağaç dibinde durdum. Tā kim yunmaḡdan fāriḡ oldu sünbüllerin ṭutup çīn eyledi kim işkenbeye ḡoya kendüyi kel eyleye ben eyitdim ey cānım Ḥaḡḡ te‘ālā ḡazretleri murāduñı müyesser eyledi ve şaḡlarıña bu ḡulmi etme dedim beni göricek ayaḡ üzere durup ḡidmet itdi andan bildim ki senüñ ‘āşīḡ-ı mecrūḡuñdur başı ḡorḡusundan kendüyi düzmiş ve pādīṣāḥ-zāde idüḡi daḡı bu kim ‘avāndan olaydı bu ḡenc yaşında bu ḡadar kemālātı taḡṣīl ḡılmayaydı ol

hizmet şüretin göstericek ben dağı eyitdim ey bāgbān-zāde bunda şöhet-gāhda nigāruñ cevāhir hātemi qalmış bulduñ mı dedim eyitdi ancılayın cevāhir hātem ben dağı nā-bedīd itdüm pādīşāh kızündadur dediler. Ol cevāhir baña virsün ben dağı anuñ cevāhirin vireyin dedi. İmdi ey nigār ben saña sözün vāqı‘in diyeyin bu serkeşlikde nesne hāşıl [73b] olmaz. Neçe şehzādeleri begenmedüñ ve yüze getürmedüñ imdi bu şehzādenüñ hem kemālātı ve hem ziyāde muḥabbetin gördüñ revāsı budur kim bunı reddetmeyüp muşāḥabe idinesin zīrā kim ‘ālemde murād olan bir yārdur bu sözleri işidüp baḥr-i muḥabbete müstaḡraḡ olup bir zamān fikre vardı. Bir demden soñra dāyesine eyitdi ey dāye rāst dirsın neylersen eyle al gel beni ma‘şūḡ ile tenhāda bir kerre şöhet itdür. Andan soñra nice olursa ola dedi. Dāye baş üzerine dedi. Ol gün ol gice geçdi. ‘Ale’ş-şabāḥ dāye durup yine bāğa vardı. Şehzāde ile buluşdı eyitdi ey ḥudāvend bu gice şöhet hāzır ol nigārın sizleri odasına da‘vet ider dedi. Şehzāde dağı ‘ale’r-re’s ve’l-‘ayn dedi. Andan dāye sırrile nigārına varup eyitdi vaḡtūñe hāzır ol bu gice ma‘şūḡ [74a] odaña gelür dedi. Nigār sevincden tırup raḡsa girdi. Bir demden ıştırābı sākin oldı. Buyurdı kim oda hāzırlañ dedi. Ol iki taraftan iki ‘āşīḡ dağı māl-i ḥulyā ile geçdiler. Çünkim şeb hengām irişdi. Cemī‘-i maḥlūḡāta ārām irişdi. Dāye bir neçe ḥādımiler ile ve cāriyeler ile ata süvār olup bāğa geldiler. Şehzādeyi dāye ḡatun şüretine koyup bir ata bindirdiler alup sarāya gider iken şehzāde kendüye eyitdi ‘acabā bu işler benüm düşümde yoḡsa ḡayālīm midür deyü fikrile sarāya girdiler gördi kim her ḡapudan içerü girdikçe başına altun saçarlar. Çünkim içerü ḡapuya girdi. Nigārın hezārān ‘izz ü nāz ile çün serv-i ḡırāmān yerinden dura geldi. Şehzādeye ḡarşu gelüp şehzāde dağı nigāruñ göricek başını yire koyup yine durdı. Andan nigār yine ilerü varup hezār ‘izzet ile şehzādeye şafā geldüñ dedi. [74b] Şehzāde dağı lutfuñ mezīd olsun dedi. Andan şehzādenüñ elin alup taḡta çıkardı. İki bir taḡt üzerinde oturdılar. Şehzādenüñ eñinden cāriyeler donın çıkarup kemer getürüp giydirdiler. Oturdı buyurdı bezm-i neşātı ḡurdılar. Nigār ‘anḡāyı eline aldı. Biraz çaldı şehzādenüñ eline virdi. Ol dağı biraz çaldı. Ammā kız deryā-yı muḥabbeti cūş idüp şehzādeyi öpdı ve cevāb itdi ki sen benüm içün melūl olma ḡöñlüñi ḡeñ ḡoş tıd dedi. Ol gice bile oldı. Şabāḥ olduḡda girü bezm

yarağın göre dururken taşradan bir ğavğā belürdi. Şehzāde kıza eyitdi bu ğavğā nedür dedi. Kız eyitdi Mağrib pādişāhı beni oğlu için diledi babam virmedi. Ben varmaduğum için şimdi beni cebren ve kahran alup gitmege çerī göndermiş ol ğavğādur [75a] dedi. Şehzāde eyitdi yaḥṣī at yaḥṣī cübbe getürsünler. Ben ḥaḳīm Allāh te‘ālānuñ ‘avni birle anları dağıdam dedi. Didügi gibi getürdiler. Cübbeyi giyüp bi-nūn çıkdı şāh kandanur deyü şordı. Düşmen yüzine cenge gitdi dediler şehzāde sür‘at idüp şāh katına geldi şāhı tapulayup iki şāf arasında durdı. Mağrib halkından pehlevān istedi. Biri gelüp düşürdi biri biri ardınca yigirmisin düşürdi ayruk kimesne gelmedi. Şāh-ı Yemen eyitdi işbu yigirmi kişiyi düşüren kimdür eyitdiler sulṭānım kel-i bāğbāndur dediler. Egerçi bu çerīnūñ yüzün döndürecek olursa kel olursa nolur kızımı buña vireyim dedi. Gönlünden geçürdi bu eṣnāda Mağribīler muḳaddemleri çağırdılar kim ey ferd-māye yigirmi kişiyüz düşürdün hoş dökilenūñ öcün senden alırız gel berü dedi [75b] şehzāde na‘ra urup ilerü varup dokundılar bir neçe ḥamle birbirinden ḥaṭā geçdi. Nāgāh Mağrib muḳaddemine bir kılcınc ḥavāle kıldı. Depesinden egerinden atından iki pāre eyledi muḳaddem düşdi. Hemān Mağribīlerūñ çerisi tārumār oldu. Kaçdılar. Şehzāde muḳaddemūñ başın kesüp şāh-ı Yemene getürdi. Şāh daḥı ikrām idüp ḥil‘at buyurdi. Çün şehzādenūñ cübbesin çıkardılar ki ḥil‘at giydüreler. Şāh baqdı ay gibi aḳ yüzi ve gice gibi kara saçını gördi. Ta‘accüb itdi. Şāh şehzādeye şordı ki saçunu ne mu‘ayyende gizledün dedi. Şehzāde ağızın açup du‘ā itdi eyitdi ey şāh-ı cihān ve ey mālīk-i šāḥib-kırān bilmiş ol kim ben püser-i mālīk-i Pārsım ve ferzend-i pādişāh-ı Belḥım⁴⁴⁵. Benüm sergüzeştüm uzundur dedi. Şāh [76a] eyitdi ḥikāyetününden bizi ḥaberdār it kim senün ḥaḳḳunda elden geldükçe taḳṣīrāt etmeyevüz deyü iḳdām eyledi. Gördi ki şāh kendü ḥaḳḳunda germdür. Şehzāde daḥı min evvelihī ve āḥirihī ḥikāyetin şerḥ eyledi. Çünki şehzādenūñ ḳāziyyesin bildi şāh şādumān olup eyitdi biz Yemen mālīkleriüz hemişe

‘Acemden icāzet alıp gelmişizdür biz sizün abā ve ecdāduñuzuñ kuluyuz dedi. Şehzāde ‘aẓīm nevāhat itdi. Durdılar şehre girdiler mālīk buyurdi şehzāde için bir sarāy düzdiler konakluklar iderler ve ulu ziyāfet eyledükden soñra şāh buyurdi Fahrü’n-nisāyı şehzādeye nikāh itdiler ve ol gün kuvvetlü olsun deyü saçū saçdılar ahşāma degin yediler içdiler murādātına vuşul buldılar bir gün şehzāde pādīşāha eyitdi bunca zamāndur atamdan [76b] anamdan ayruldum gönülleri baña bıķıķdur. İmdi dilerüm ki anları görem şāh-ı Yemen eyitdi egerçi baña sensüz dirlik nükedderdür dilünden daħı geçmeziz deyüp yol tedārūkin gördiler. Hadden taşra eşbāb u eşķāl şehzāde Fahrü’n-nisā ile yola gitdiler. Şāh-ı Yemen tamāmet ‘askeri bile üç günlük yola gönderdi çıķdı andan daħı vedā‘ laşdılar gitdiler çün şehzāde bile Fahrü’n-nisā pārs iklimine yetişdiler müjdeciler ilerü varup pādīşāha müjde eylediler pādīşāh daħı cemī‘-i ‘askeri ile karşı çıķup şehri zīnet eylediler. ‘İşretler temāşālar ve düğünler eylediler. Pādīşāh pādīşāhlığın oğluna virdi kendi şavma‘ da ‘ibādet ve tāt ate meşğul oldı. Şehzāde ‘adālet kapusın güşāde idüp halk ile hoş mu‘āmele kıldı. Leyl-i nehār Fahrü’n-nisā ile ‘ayş u ‘işrete meşğul oldılar.

Sene 1152 ğurre-i şa‘bān fī bāzārirtesi [3 Kasım 1739]

[77a]

[Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün]

Kimde kim ‘aşķuñ nişānı var durur

Ma‘ şūķuna anı āħir irgürür

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Geçdi ‘ömrüm yok yire heyhāt hāt

Harrarahü’l-faķīru’l-haķīr bu ‘abd-i zelīlū’l-muhtācū ilā rahmeti rabbihi’l-celīl

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün [Fā‘ ilātün] Fā‘ ilün

Hayf aña kim dām ü çehl içinde ķalmışdur zebūn

Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün

Haqqā ki cāhil şöhet-i nār-ı cehennemden beddür

[77b]

Zeyd dilber ‘Amr ‘aşık tarahhum gözle bir miqdār nazar idüp ‘aqlıdan çıkarup dīvāne kılındıktan soñra cefāya mübāşeret etse şer‘an didi dilberine ne lāzım gelür?

El-cevāb: Akrān mā-beyninde taḫrīr ve ‘aşık kıynunda ḥabs ve dudaklarından emmek olur.

Bir ‘aşık kendi diyārın terk idüp ṭālib-i dīdār ve ṭa‘īfe olup bir şīve-kārın ḥüsün bağına icār eyleye mīvedār olup haqqā maḥsūb üzere bir şeftālū taleb eyledikde o gonçe-i āfitāb ‘aşık-ı bī-çāreye zulm idüp haqqını virmese mezbūr ‘aşık-ı bī-çāre muḥibbū’ş-şer‘ī ve kânūn ile mezbūr şīve-kārdan şeftālū almağa şer‘an kâdir olur mı?

El-cevāb: Biñ dürlü tazarru‘ vü niyāz idüp virmeyüp cefā iderse gücile almağa kâdir olur mı? El-cevāb: Almağa degil belki ısırup kanatmağa bile kâdir olur mı?

[78a]

El-cevāb: Olur.

Şüret-i İ‘lām

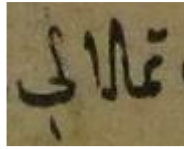
Sebeb-i taḫrīr-i ‘anber-fām ve bā‘ış-i taṣṭīr-i miskīn-erkām oldur ki ḥüsni dilberin ruḥsarı ḳalb-i ‘aşık-ı ber-perişānı meclis-i ‘aşka ihdār idüp taḫrīr-i kelām ü ta‘bīr-i merām kılup didi ki; “İşbu ḳalb-i ‘aşık benim metā‘-ı ḥüsnumi seriḳa eyledi.” deyü da‘vā itdükte ḳalb-i ‘aşıktan bi’l-müvācehe istintāk olunduḳda inkār ile cevāb viricek ḡibbū’l-inkār ḥüsni mesfūrdan şıdḳ da‘vāsına beyyine-i ‘ādile sebep olunduḳda ‘aşık-ı maḥzūnuñ eşk-i ḥūnı ve nāle vü enīn ḥüsni mezbūruñ da‘vāsına muṭābık şehādet idüp ve lākin eşk-i mezkūr kanlu çıḳduḳı bā‘ışden çarḥ olunup şāhid nişābına irişmeyecek şāniyen reng-i rüy-ı ‘aşık şehādet idüp mezbūr anlaruñ

şehâdetleri ba‘d ri‘âyet-i şerâiyü’l-ķabûl ve hayz-i ķabûlde vâķi‘ olup ‘âşık-ı zâr [78b] zûlf-i dildârâ şulb olunmasına hüküm olunup hûsn-i mezbûr taleb ile mâ-vaķ‘ a kayd olundu ki li-hâcetü’l-ihticâc idine cerâ zâlik⁴⁴⁶ ve ħarîrû fî evâyili şa‘bân

Mes’ele Beyânında

E’imme-i Ħanefiyyeden cevâb ne vechiledür ki; ‘âşık ile ma‘şûķuñ mâ-beyninde olan ‘aşķ ‘âşıkda mı ziyâdedir yoĥsa ma‘şûķda mı? Beyân buyurıla, müşâb oluna.

el-Cevâb: Ma‘şûķda ziyâdedir zîrâ ‘âşık iki göz ile nażar ider nażar iden biri ‘aynuñ göz biri ķâfuñ gözi ammâ ma‘şûķda dört göz ile nażar ider nażar iden biri mîmüñ gözi biri ‘aynuñ gözi ve biri vâvuñ gözi ve biri ķâfuñ gözi ammâ ‘âşıkun ‘aşķı âşikâre olmağla ‘ayn-ı ‘âşıkda açıķdur ol ecilden diķķatle nażar ider ma‘şûķda ‘ayn maşķûre olmağla açmazdan nażar idüp derûnî muĥabbet ider. Zîrâ [79a] lafz-ı ma‘şûķ ma‘ (مع) ile şevķden mürekkebdür. me‘a (مع) şevķ demek olur ve hem lafz-ı ma‘şûķun âĥiri şevķden bunlar delâlet ider ki ‘aşķ-ı ‘âşıkâ ise ma‘şûķda ziyâde ola

beyneküm ma‘ (مع) ma‘âsı iyi idüp dimişdür ki zîkr olunur.

Benüm cânım ‘aşķ marâz-ı şar‘a zaĥmet-i mübâĥî bir şeydür. İbtidâsı gözden intihâsı yürekden olur. Allâhü ‘azîmü’ş-şân ümmet-i Muĥammedi ol marâzdan emîn eyleye. Bir tâze nâzenîñ gül gibi şolup âhû gözlerin süzüp biñ dürlü nâzile ve istiğnâ ile başum ağrır ve yüregim oynar ve cânım şıķılır ve sevdâm ķalkdı der. Giceler serserî ve bir sâ‘at bir yerde ķarâr idemez. Evvel mâ-cinse bir tabîb-i cârûķ ve bir ĥekîm-i ‘ârif gerekdür. Muĥkem nabzdan bilüp ve bildir de yañlış ‘amel eylemeyeler ve daĥı yahûdî aķrânun ĥekîmlerine yapışdırup ve baķdırmayalar zîrâ anuñ aķ beñzi ve gâĥ tîmür gibi kızarır [79b] ve tîz tîz âĥ vâĥ ider. Binâ’en ‘alâ zâlik bunuñ hevâsınca bu ‘ilâc bir ĥûb âvâzlı tâze ile deşt-i şaĥrâ idüp sağ yanı bāğķe ve şol yanı deryâ deñiz

⁴⁴⁶ “(Olay) bu şekilde geçti.” anlamındaki Arapça ifade.

ve gül-i gülistân olan bir maḥalde bûlbûller efgân ide. Böyle bir yerde teselli-i hâtır idüp teskîn ide ve andan daḥı bir terkîb ile bir ma‘cûn yapup isti‘mâl ideler. Terkîb-i ma‘cûn:

Nâzdan	Şîveden	Vâdiden	Edâdan
1 dirhem	2 dirhem	3 dirhem	4 dirhem
Âvâzdan	Cünbişden	Ahlâkdan	Revîşden
5 dirhem	6 dirhem	7 dirhem	8 dirhem
Terennümden	Eṭvârdan	Reftârdan	Ṭırazdan
9 dirhem	10 dirhem	11 dirhem	12 dirhem
Üslûbdan			
13 dirhem			

[80a] işte benüm cânım benüm efendim hünkârım bu eczâları cefâ çöplerinden ayırılup vefâ havânında dögüp şafâ elegendi iliyüp ve daḥı şevk tenceresinde muḥabbet âteşinde kaynadup ve zevk gicesiyle karışdırup tamâm-ı ḥasret ‘aleviyle kıvâma gelince bu eczâları içine koyup ma‘cûn ide. Andan sonra aḥşâm ve şabâḥ vuşlat meblâğıyla isti‘mâl ide ve andan sonra şîne ḥammâmına girüp muḥkem derleye ḥarâret ulduḡça ‘anberli vişne şerbetin içe ve kendi bâğçesi mîvesinden ḥelâl mîve daḥı olur ise o daḥı a‘lâ olur. Ba‘dehû kırk gün böylesine tîmâr olduḡdan sonra eger bir daḥı ol âdemde bir marâz ḡalur ise baña söge. İşte ḥukemâlık da budur yoḡsa Hindden [80b] Yemenden ḥekîm getürseler fâ‘ide eylemez bâḡî ve’s-selâm bâḡî olasız bâḡî durduḡça cihân bâḡî

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Fe'ülün]

Bu gün bunda ta'allümden iden 'ār

Olıserdür yarın anda yeri dār

Müfred

[Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün]

Nice taḥrīr ideyim vaşfını derd ü elemin

Bağrı yufқа kağıduñ gözü yaşlı kalemin

Müfred

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

Leblerüñ mercāna beñzer yanaqların al kirāz

Ben senüñ mübtelānım gerek öldür gerek aş

Müfred

[Mef'ülü Mefā'īlū Mef'ülü Fe'ülün]

Öldürme beni ğamzeñ ile şāhı severseñ

Vir lebüñi ağızuma Allāhı severseñ

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün]

Didüm dilber baña bir buse vir al cānımı 'ivaż

Didi sīm olsa baña ben melekü'l-mevt degilüm [?]

Müfred

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

Çeşm-i mestüñ bağılı gördüm neyledüñ cānā didüm

Didi 'aşıklar helāk eyler anıñçün bağlarum

[Müfred]

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

Қысмет-і рүз-і езел Һалқа шафә баһş олақ
Миһнет-і дерд-і елем düşdi bizüm пәйимуза

[Müfred]

[Fā' ilâtün Fā' ilâtün Fā' ilâtün Fā' ilün]

‘ Аşқы yazмақ диледем нокътасы бир kitāb olur
Şevkı söylesem eger zerresi āfitāb olur

[Müfred]

[Fā' ilâtün Fā' ilâtün Fā' ilâtün Fā' ilün] [?]

İlāhī bu maḳāmı luṭfile ābāde kı
Bunda gelüp oṭuranı ğamdan āzāde kı

Müfred

[Fā' ilâtün Fā' ilâtün Fā' ilâtün Fā' ilün]

‘ Aşıkım [ben] cān ü dilden ey güzel ‘ ālī-cenāb
Eylemem senden ferāġat ḥāşılı ḳaṭ‘ ī cevāb

[81a] Қыт‘ a[-i] Зүһүрі

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

Baṇa şehr oġlanı vaşfı ḳatı bir dürlü gelür
Güzelim Rūmili dilberlerinüñ üslūbı
Sevdiğim gibi güzel yok dirisem nola şehā
Hoş gelür çün kişiye kendüsünüñ maṭlūbı

Gül gibi yüzü göz açılmışsa dīl virmezin
Ey Zuhūrī severin ğonçe gibi maḥcūbı

Nazîre

[Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün]

Gerçi bir yerde bulunmaz bu diyârũñ hûbı

Hele ölmezsün efendi göresin Üskûbi

Unudurduñ iç ile gülmegi bir dahı eger

Göre idün nice olur Rûmilinün maḥbûbı

Kıt'a

[Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün]

Şimdi eyle cefâyı toyınca

Bulurın ben seni zamânı düşer

La' l-i şîrînüñe o demler kim

Haṭ gelür ağzuña sinekler üşer

Müfred

[Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün]

Reh-i ḥaḫ ile yâr ele girmez siñ siñ

Giyüp sîm ü zer astar şaymağa çıñ çıñ

Müfred

[Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün]

Murḡuña söyle dilâ fânide pervâz etmesün

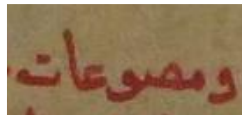
Kırmasun perrîn hevâda câna rence etmesün

[81b]

Kitāb-ı Hikāyāt-ı ‘Acā’ib Maşnū‘āt-ı⁴⁴⁷ Ğarā’ib-i Şād-kām⁴⁴⁸ Hikāyetlerinin Pek Laţîf[i]dir Sulţān Süleymān ile Füsūnī-zāde Hekīm

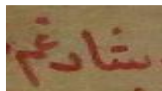
Rāvīler şöyle hikāyet iderler kim merhūm Sulţān Süleymānuñ ayaklarına bir emrāz işābet idüp günden güne emrāzı müşetted olup dünyāda hīç bir ‘ilāc kalmadı ve hekīm kalmadı her ne kadar ‘ilāc itdiler ise hīç biri nāfi‘ gelmedi dağı pek şiddet buldı ve haremde taşra çıkamaz oldu ve dīvān dağı etmez oldu. Ammā vezīri olan Füsūnī-zāde ‘āciz kalmış idi. Pādişāh Sulţān Süleymān dünyāsından geçdi rahmetu’llāhi ‘aleyh ‘acı çekmeden salţanat-ı dünyāyı unutup vüzerāyı gözetmez oldu. Hemān haremde oturdu. Kaçan haremde gezdiklerinde pek başmañ ayaklarına ıztırāp virirsüñüz deyü feryād iderdi. [82a] Bu yakadan vezīri olan Koca Muhammed Paşa gördi kim pādişāh taşra çıkmadan kaldı ayaklarına ‘ilāc bulunmadı āhiru’l-emr Şām tarafında velī mertebesinde Füsūnī-zāde derler bir hekīm ve tabīb-i hāzık var imiş. ‘Ābit üstād imiş deyü haber virdiler. Vezīri olan Koca Muhammed Paşa dağı ol vakitte Şām vālisi olan her kim ise aña hitāben bir fermān yazup tiz ‘acele üzere Füsūnī-zāde da‘vet kılup ve pādişāh için dinildi. Bu kerre Şām vālisi dağı ol ‘azizi ‘izzet ile dāru’s-salţanata irsāl eyledi. Bu taraftan Füsūnī-zādde İstanbula dāhil olduğda vezīr-i a‘zam Füsūnī-zādeyi ta‘zīm ve tekrīm ile istikbāl idüp getürüp bir yire kondurdu ve pādişāhuñ aḥvālını bildürdi ve pādişāha dağı Füsūnī-zādeyi ta‘rif eyledi. Pādişāh eyitdi: “Behey vezīrim gerçi kim benüm ḥayātıma sebep olsun için Şām-ı şerīf gibi yerden bir müslümānı getürüp ne zaḥmet virdüñ. Hoş sende Hudā rāzı olsun ammā bilürsün kim dünyā sarāyında tabīb kalmadı kim baña ‘ilāc etmeye.

⁴⁴⁷ Bu kelime metinde

şeklinde yazılmıştır. Bu şekliyle sözlüklere buraya uygun gelebilecek bir kelime bulunamadığından sanatla yapılmış şeyler anlamındaki masnūāt yazımı tercih edilmiştir.

⁴⁴⁸ Bu kelime metinde

şeklinde yazılmıştır. Söz konusu kelime bu şekliyle bağlama uygun olmadığından bir yazım hatası olabileceği düşünülmüş ve sevinçli, memnun anlamlarındaki şād-kām kelimesi tercih edilmiştir.

Birisi çäre bulamadı. Hemân benüm işim Allāhü te‘ālā hazretlerine [82b] kalmışdur.” deyüp zārı zārı ağladı. Rāvī aydur bu tarafından vezīr ile hekim dahı pādīshahuñ hālīne cigerleri hūn oldu ma‘an ağladılar. Çünkim vezīr tabībe eyitdi: “Ey tabīb-i hāş hāliyen devletlü pādīshāhımuñ hālin gördiñ luṭf eyleye ğayret sende kaldı. Tañrı vire bula yeñi sebeb olup bir ‘ilāc idebileydüñ.” dedi. Bu tarafından tabīb dahı şıdk ile el kaldırıup du‘ā eyledi ve eyitdi: “Haḡ subhānehü ve te‘ālā hazretleri devletlü pādīshāhıma şıḡhat-ı āfiyet iḡsān eyleye. Luṭf eyle pādīshāhım ayaklarıñuza bir kerre bu du‘ācuñuz baḡşın.” dedi. Ammā pādīshāh ayakların aşlā yerinden kaldıramaz idi ve pādīshāha bir Yahūdī hekim ‘ilāc ider idi. Aşlā ol cühūddan ğayrınıñ elinden şafası yok idi. Vezīrūñ hātırı içün neylesün biraz açup gösterdi. Ammā ol deñlü hareket eylemek ile acısı depesine çıkdı. Rāvī aydur kaçan tabīb pādīshahuñ ayaklarına baḡdı nāḡāh döğünmege başladı ve eyitdi: “Pādīshāhım ol cühūd saña ne yaman iş kılmış. Zehri kātīle bedel ol mübārek bacaklarını afyon aşacağıyla oğmaḡdan te‘şīr idüp yerleşmiş. [83a] Vāy hemân cānuñuza ḡaşd itmiş. Her bār afyon ile oğduḡça bir miḡdār teskīn olur ammā Tañrı göstermesün kemük ile etüñe kār etmeye.” dedi. Sulṭān Süleymān Hān hazretlerinüñ muḡarribleri eyitdiler: “Bu naşıl söz her gün geldikçe biz anuñ elinde afyon görmedük.” dediler ve inanmayup aşı yokdur dediler. Bu tarafından tabīb meydāna başını koyup pādīshāh önünde şart eyledi ve eyitdi: “Beni bir yerde pinhān eyleñ. Ol cühūd geldikde eger ol afyonu ben anuñ üzerinde bulamazsam her sözüm yalān olsun.” dedi. Hoş nola deyüp tabīb pinhān eylediler. Meger cühūd dahı her zamān ikindi vaḡtı gelür idi. Aḡşāma yakın ol pādīshahuñ ayakların oḡup giderdi kim pādīshāh gece rāḡat etsün. Kaçan kim yine ol üslūb-ı sābıḡ üzere pādīshahuñ ayaklarıñ oğmaḡa geldikde Füsūnī-zādeyi çıkardılar. Cühūduñ ḡatına getürdiler. Füsūnī-zāde eyitdi: “Ey bī-dīn Yahūdī, yā meger rāḡat etsün deyü sen pādīshahuñ ayaklarına afyon sürüp afyon ile oğmaḡ revā mıdur?” dedikde kaçan cühūd bi-‘ayn Füsūnī-zādeyi gördi. [83b] şaşdı. Muḡlaṡaya başladı; “yüri var adam sen dīvāne misüñ buña afyon ile ‘ilāc mı olur? Afyon buña şāfī zarardır. Kemige ilige geḡer helāk olur ve helāka bıraḡur.” dedi. Pādīshāh dahı eyitdi: “İyidür bu söz Yahūdīye bühtāndur, etme ey Füsūnī-zāde.” didükde Füsūnī-zāde

cühûda eyitdi: “Getür imdi elüni қоқayım yalân mı gerçek mi bileyim.” dedi. Cühûd dağı elin çeküp virmedi. Vezîr ol arada hâzır idi. Emreyledi ol cühûda: “Elbetde elüni ver, görsün.” didikde ol la‘în cühûd bi’z-zarûri elini virdi, neylesün. Қақан kim қоқdılar afyon қоқar idi. Vezîr pâdişâha eyitdi: “Қоқun görüñ.” dedi. Fi’l-haқиқа қоқup gördiler afyon қоқar ammâ cühûd bu hâlden şoñra yine inkârı elden bırakmadı. Zîrâ muқaddemen dimiş idi kim afyon ile ‘ilâc olmaz, helâk ider. Şoñra elinde afyon қоқusı bulundu. Ammâ inkâr eyledi bu vecihden pâdişâh ile vezîr şübheye vardılar. Râvî aydur: Füsûnî-zâde Tañrıya niyâza başladı. Be-her hâl bu cühûduñ üzerinde afyon [84a] olmaқ gerekdür deyüp dönüp her yerini aradılar. Aşlâ afyon bulunmayup ta‘accübe vardılar. Füsûnî-zâdeyi zemmeylemege başladılar. Füsûnî-zâde bir mertebeye vardı kim bir yakadan yalân çıқup bir yakadan Sultân Süleymân gibi pâdişâhuñ huzûrına caқ Şâm-ı şerîfden bir ‘azîm hekimdür deyü getürmişler idi. Şimdi böyle olduğuna gâyet elem-nâk olup şaқladuğundan burnundan kan geldi. Bu maҳalde қалbi ile Haқ dergâhına teveccüh idüp ve niyâz eyleyüp eyitdi: “İlâhi ey gani perverdigâr, ol habîbün hâzret-i Rasûlullâh hürmetiçün bu pâdişâh huzûrunda beni şerm-sâr eyleme.” deyüp gözlerinden yaş geldi. Haқ te‘âlâ anuñ du‘âsını қабûl қılıp ol mel‘ûn cühûd dağı қorқusundan derleyüp ve başın aşаға egüp durur iken meger afyon қulaқlarınıñ üzerinde yapışmış durur idi. Cümленüñ gözi öñünde öñlerine düşüp қабâhati aşikâre oldu. Bu kez pâdişâh ile vezîr bu hâli göründe emr eyledi ol cühûdi zindâna hâbseylediler. Pâdişâh helâk eylemege buyurdi ammâ cühûduñ hümâyincileri var [84b] idi. Hâlâş eylemege çalışdılar. Ammâ öyle hikâyet olupdur kim bu cühûda mu‘âdil bir cühûd dağı var idi. Üstâd hekim idi muқaddemen pâdişâha ol dağı tîmâr ider idi. Bir gün bir gün bunu alup bile getürdi. Zîrâ in‘âm-ı ihsân hâdden birûn idi. Tek pâdişâha ‘ilâc olsun içün ol cühûd şafâsından bunu dağı bile alu geldi kim tek ihsân ola. Hem dağı öyle oldu ammâ bunuñ elinde pâdişâh şafalanup öbür cühûd gelsün dimiş idi. Meger ol cühûduñ da aña gâyet gârazı var idi. Furşat gözedir idi ve hem Frenk kâfirleri pâdişâhımızı sevmesler idi. Zîrâ Frenklerin ellerinden bu қadar pâra şehir ve қал‘aların almış idi. Gerçi şulh olup balyozları gelmiş idi. Ammâ bu yakadan pâdişâhuñ böyle emrâza

mübtelâ olup tabîbler ‘ilâcından ‘âciz olduğunu işidüp ve ol cühûda teslim olduğunu işidüp hemân el altından aña haber şalup ve bir varil Frengi altun gönderüp eger bir hâl ile afyon ile oğup pâdişâhı helâk idecek olursañ muğarrar bil kim saña kıraldan üç varil altun dağı aluvirelüm. [85a] Yerün kulağı var işidir didikleri gibi bu cühûd da öbür ayakdaşı olan cühûddan işitmiş idi. Zîrâ kendüye hizmet iden şakirdi muğaddemen buña hizmet ider idi. Ol ecilden ol idi kim buña varup söyledi. Ol dağı vezîre varup gizlüce bunun ahvâlini söyledi. Vezîr dağı bu maḥalde bir nesne dîmedi. Zîrâ Koca Muhammed Paşa mertebesi ‘âlî şerîfû’l-ḥişâl bir âdem idi. Ol maḥalde söylemeyüp tefekkür eyledi. Hele göreyim Füsûnî-zâdenün pâdişâh ile ahvâli nice olur. Pâdişâh bunun elinden bir şîfâ ḥâşıl olur mı? Eger pâdişâh bunun elinden şafâ eylemezse yine cühûd getüre. Netîce kibâr her işde maḥal vir maḥalline şaklar. Râvî aydur: Çünkim bu yakadan Füsûnî-zâde içün cühûd zindâna konuldu iş Füsûnî-zâdeye kaldı. Vezîr eyitdi: “Ey ḥekîm-i ḥaş gör imdi ‘âlemün rûhı olan pâdişâhıma ‘ilâcuñ nedir?” didikde bu kerre tabîb pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ḥazretlerine varup yab yab bakup bakup gördi kim şiş yumuşamamış kan ile irîn bağlamış. Neşter urup düşmence olmaz gitdükce [85b] afyonuñ mazarratı kemige ve ilige te’şîr ider deyüp eyitdi: “Pâdişâhımuñ ayakları irîn bağlamış bir yakı urayım. Mazarratı gider.” dedi. Pâdişâh eyitdi: “Meded ey ḥekîm benim yakıya bir vecihle taḥammülüm yokdur.” deyüp feryâd eyledi, gördi tabîb bir vecihle bacaklarına el urdurmaz dönüp eyitdi: “İmdi pâdişâhım ol cühûd sizi afyon ile oğmak ile uyudur imiş. Ben size bir ma’cûn vireyim gâyet râḥat olup uyuyun. Hem du’âcuñ ḥâcet namâzı kılup istiḥâre idüp yatayım göreyim düşümde ne işâret olur ise inşâ’allahü te’âlâ yarın anuñla ‘amel kılayın.” dedi. Vezîr dağı katında ḥâzır idi. Pâdişâh ol ma’cûnı yemek istemedi ammâ yine vezîrün ḥâtırından çıkmaz idi. Hele gücile biñ minnet ile alup yedi. “Ol ma’cûnuñ terkibi bunu uyuşdurup insânı uyudur.” dedi. Pâdişâh uyudu. Bu yakadan tabîb ile vezîr seḥerden yine yerlerinden durup pâdişâhuñ ḥuzûrına geldiler. Füsûnî-zâde bir sürmeli gözli ḥûb şûretli sözi câna deger fevka’l-kulûb idi. Çünkim bu tarz ile pâdişâhuñ ḥuzûrına gelüp [86a] selâm virüp zaḥmetinden su’âl eyledi: “Bu gice uyku uyuyup râḥat buldıñuz mı?” dedi. Pâdişâh eyitdi: “Ey tabîb-i ḥoş hâl bi-

hamdüllâhi te‘âlâ bu gün şîhhatdeyüz. Minnet Hüdâya ammâ olmaya devlet cihânda bir nefes şîhhat gibi.” dedi. Bu yakadan Füsûnî-zâde tekrâr du‘â idüp: “Devletlü pâdişahım, hemîşe şîhhatler bulasın. Bu gice ben du‘âcuñ istiḥâre idüp vâ‘ķi‘ amda böyle ilkâ eylediler kim mādām ki sen pâdişahuñ iki bacaklarını öpmedikce şîhhat bulmaz dediler. İnşâ‘allâhü te‘âlâ fâlimuz mübârekdür.” dedi. Pâdişâh eyitdi: “Meded ṭabīb, doḡunma!” deyü feryād eyledi. Vezîr eyitdi: “Meded pâdişahım, böyle buyurma. Bu bir ‘azîz kişidür ve bir ‘âlî evliyâ ocağındandır ḡo mübârek ayaḡuñuz būs eylesün. Tañrı virüp şîfâ ḡaşıl ola.” didükde bu yakadan Füsûnî-zâde bir şan‘at idüp boḡazıñuñ içine bir neşteri gizlemiş idi. Dişiyile ve diliyle zaḡmet çeküp ḡıfz eylemiş idi. Pâdişâḡ daḡı vezîrûñ söziyle “gel imdi deyüp” râzı oldu. Füsûnî-zâde daḡı pâdişâha tenbih itdi ki “şaḡın yerinden [86b] ayaḡın ḡareket itdürme ve hem sen daḡı pek öpme” bu kerre Füsûnî-zâde ilerü gelüp diz çöküp ve cenâb-ı Hâḡḡa niyâz iderek “yâ Rabbi sen benüm işimi âsân eyle” deyüp besmeleyi şerîfi okuyup bir kerre iki ḡât olup ol pâdişahuñ ayakların öper gibi olup tîz-ender-tîz bir bacaḡına ve bir de bir bacaḡına birer neşter yetiştirüp nâḡâḡ pâdişâḡ bir âḡ çeküp ‘aḡıl dâ‘iresinden çıkdı. Meger ol maḡalde pâdişahuñ vâlidesi bu ṭabīb gelüp ‘ilâc idecegin duymuş idi. Hâşekî Sultân ile vâlidesi sultân bir perde çeküp ardında baḡarlar idi. Nâḡâḡ bunlar pâdişahuñ böyle âḡ idüp bayılıp ‘aḡlı gitdüḡini ḡöricek helâk oldu şanup vezîri çağırup eyitdiler: “Bre zâlim, sen böyle bir ḡerîfi Şâm diyârından getürüp meger pâdişâḡı helâk etmek içün mi getürdüñ?” deyüp pâdişahuñ muḡarriblerinden Silaḡdâr Ağaya eyitdiler: “Yüri cellâd getür kim bu zâlimûñ başın kesün.” didükde meger pâdişahuñ bir ‘âḡile Hâşekisi var idi ve andan bir şehzâde olmuş idi. Ziver Hâşekî derler idi. [87a] Bu arada ol daḡı bile idi dönüp vâlide sultâna eyitdi: “Hele taḡavvür etmeñ, bir pâre şabr eyleñ. Pes bellü bir ṭabīb bir ḡâzıḡ ḡekîme beñzer ḡörelüm murâdı nedir. Bunı öldürmek ile murâd ḡaşıl olmaz, ḡörelüm ne işler.” didükde vâlide sultân anuñ sözüyle bir pâre teskîn oldu. Ba‘dehü Füsûnî-zâde daḡı neşteri aḡzından çıkarup yerine ḡoyup iki legen getürdüp pâdişahuñ ayakların yab yab şıḡayup ol deñlü cerâḡat çıkdı kim ol kütük gibi şiş olan ayakların şişi inüp evvelki merkezini buldı. Andan soñra ikisine daḡı fitîl ve merhem ḡoyup ḡoş-bend eyledi.

Birazdan ol pâdişāhuñ ‘aqlı başına gelüp gördi kim evvelki mertebe elemi yok. Kaç ay idi kim ayakların kaldırmağa kudreti olmamış idi. Anı gördi kim ayaklarına cân gelmiş, ağrıdan acıdan bir şey kalmamış, şişler hep inmiş refāhiyyet üzere kaldırıp taşra çıkup geldi. Bu yakadan vālide sulţān görüp ğāyet şād oldu. [87b] Tiz emreyledi kurbānlar kesdiler ve fuķarāya taşadduk eylediler ve kullar āzād eylediler. Hattā Hīnī İsmā‘īl dahı ol zamān āzād olmuşdur ve kendi tarafından vezīre ve tabībe ‘özürler idüp hil‘at-i hāşlar giydirdi ve kīse kīse altunlar bağışladılar. Pādişāh taşradan gelüp oturunca “şükür sağlığa” deyüp el öpüp andan ol tabīb olan Yahūdiyi getürüp Frenklerden vāril ile altun alup pâdişāha kaşd idüp böyle ihānet eyledüğün vezīri Koca Muhammed Paşa ol zamān pâdişāha bildirüp andan şoñra evin yaşup vāril ile altunı Füsūnī-zādeye virüp muķaddemen cühūdi āzād itmek murād eylemiş idi. Lākin bu mertebe ihāneti zāhir olunca emreyledi kaydın görüp cezāsı tertīb olundu ve ol şadāķat iden Yahūdiyi getürüp ‘ulufe ta‘yīn idüp sarāy-ı cedīde hekīm eyledi. Rāvī aydur: Füsūnī-zādeyi pâdişāh kendüye maḥşuş hekīm-başı idüp nedīmlerden eyledi. Füsūnī-zāde ile vezīrūñ hazinelelerin artırup kendi sarāy-ı hāşına yakın [88a] bir sarāy virüp kullar ve cāriyeler ta‘yīn idüp ‘azīm in‘ām-ı iḥsān eyledi. Zīrā kendinūñ sebeb-i ḥayātı oldu. Pādişāh Füsūnī-zādeyi bir ān bir sā‘at yanından ayırmaz idi. Kaçan kim pâdişāhuñ ayaklarından ‘illet def‘ olup ağırı acı gitdi. Füsūnī-zāde pâdişāha nice ma‘cūnlar terkīb idüp yedirdi. Kırk gün pâdişāha taşra çıkmağa izin virmedi. Envā‘i menāķıblar söyleyüp pâdişāhı eyler idi. Ğāyet faşīḥ ve belīg tabīb idi. Çün kış eyyāmı idi. Çün şitā ve kıtā geçüp kaçan kim mevsim-i gül ve feryād-ı bülbül vaķti irişdi pâdişāh bağ u bağçe seyrine gitmegi revā görüp tamām-ı ‘illet gitmiş idi. Gāhice gitdükde Füsūnī-zādeyi bile alup götürürdi. Ammā bir gün bir rivāyetde Edrine bağçelerinden ola yāḥūd İstānbūlda ola yine seyre gidüp bir zemīni mermerden bir kaşruñ üzerinde pâdişāh oturup nedīmleri ile şöḥbet iderken pâdişāhı bir ‘illtsiz dītreme tutup “üşüdüm” dedi. Bu kerre Füsūnī-zāde du‘ā kılup; “devletlü pâdişāhım sa‘ādetle oturduğunuz köşkün [88b] mermerden kırişleri altında şu ile yılan olmak gerekdür ki anuñ sebebi ile pâdişāhıma böyle üşümek geldi” dedi. Ammā Füsūnī-zādenūñ pâdişāha böyle yakın olup on seyyietin gören ba‘zı

muḳarribler ḥaste idüp ṭabībī hilāf çıkarmak için kināye ve mücādele idüp eyitdiler: “Ey ḥekīm bir yalan söyle kim azacıḳ inanılsın sen ise ‘ilm-i ebdānīyi tamām idüp muḡībāna daḡı başladıñuz.” Bu yakadan pādişāh ol ḥasūdlara eyitdi: “Sizdeñ ḥekīm ile ne işüñüz var çünkü böyle oldu. Tecrübe idelüm umarum ki bu daḡı yabāna çıḳa.” dedi. Zīrā Sulṭān Süleymān Ḥān-ı Ġāzī bir ‘āḳıl ve ḳadırşinās pādişāh idi. Vilāyet-i İslāmı ḳayırup re‘āyāsın esrikci bir pādişāh idi ve dā’imā adamlar ta’yīn idüp bahşışler ve ‘ulūfeler virüp öte yaḳaya ve Rūmeline adamlar gönderüp yokladup beglerbegi ve iş erine varup ne aḥvāldür dirler ve re‘āyā ile ḥüsn-i zindeḡānları var mı yohsa zulūmleri mi vardır tafahḡuş iderdi. Elin ekinlerin ḳaḳar çifti vardır görüñ yoklan baña aña göre cevāb getürüñ deyüp [89a] cümle aḥvāllerinden ḡaber alurdi ve su’āl iderdi kim benüm re‘āyāmuñ beşer onar çifti var mıdur derdi. Ḳaḳan bir ṭarafa sefer olsa anlar benim ḡān-bārımdur ‘askeriyye bulunurlar dīvānlar ile tefāḡūr iderdi ve ol yoklamaḡa gelüp pādişāhum re‘āyāda beş on çift gördük didikde pādişāh elem çeküp “ey vāy benüm zamānımda re‘āyā faḡīr olmuş bir zamān olup evvelā demek ‘āḳlı ḳışaları şavup anları ḳayırmayalar ekşerī çiftin çubuḡın terk idüp başın alup selāmet bulduḡları yire deḡin gidüp köyleri ve kentleri ḡālī ḳalup bed bereḳāt getürüle” der idi. Fi’l-ḡaḳīḳa öyle oldu. Bu yakadan biz Sulṭān Süleymān Ḥāna gelelüm. Ol zamān kim Füsūnī-zāde ile bir miḳdār mücādele olundu idi. Pādişāh derḡāl yeründen ḳalḳup ḥekīmün sözince dur görelüm deyüp ḡayrı yire oturdi. Andan emr eyledi ol yerün mermerlerüñ ḳırup bir iki adam bu mermerleri ḳırduḡda fi’l-ḡaḳīḳa gördiler kim bir siyāḡ ḳabaḳ taşın üzerinde bir siyāḡ yılan yatur anı helāk idüp ve ol taşı ḳaldırup altında bir [89b] āb-ı zülāl mişāli şu buldılar. Bu kerre ol mücādele idenler Füsūnī-zādeden ‘özürler dilediler. Anlar daḡı pādişāhuñ muḳarriblerinden idi. İşte Füsūnī-zādenüñ buña göre işleri çokdur. Bedī‘u’l-beyān işleri vardır ve başḡa maḡalde kitābları vardır. Pādişāh bu ḡuşuş için daḡı başḡa ḡil’atler giydirüp daḡı ziyāde i’tibār eyledi. Ancılayın ḡāzıḳ ḡükemā ḳanda bulunur. İşte murād ḳışşadan ḡışşedür dimişler. İşte bu da böylece bir ḡikāyet-i şikeste ve beste.

Sene 1149 fī 19 Şevvāl [20 Şubat 1737]

Hikāyāt: Hārūnu'r-Reşīdūn Vezīri Ca'fer-i Bermekīdür

Zamān-ı evāyilde Bağdād şehrinde Hārūnu'r-Reşīdūn bir vezīri var idi. Adına Ca'fer-i Bermekī derler idi. Ġāyet seḡā vü kerem-vücūd vezīr idi. Şöyle kim her kanda yürüse yir altında gizlū olan defīneler aña āşikār olurdı. Şol kadar māl ḡazīneye mālīk idi kim ḡaddini Allāhdan ḡayrı kimse bilmezdi. Ammā pādīşāh[in] bir şehzādesi [90a] var idi. Bu Ca'feri ḡāyet sever idi. Her gün kendi ile ma'an seyr-i şafā ve şayd-ı şikāra güzer ider ve dā'imā 'ayş-ı 'işret ve zevk-i şafā ider idi. Bir gün bunlar bir zevraḡa binüp Şāt ırmaḡınuñ üzerinde zevraḡuñ kıçına meclis kūrüp 'ayş-ı 'işret idüp gezerken vezīrūn elinde olan zī-kıymet ḡadeḡ Şāt ırmaḡına düşdi. Gerçi tīz mellāḡlar ırmaḡa dalup ḡadeḡi bulup çıkarup vezīrūn eline virdi. Ca'fer de mellāḡa vāfir altun virdi. Ammā derūnundan bir āh-ı sır çeküp bu kez şehzāde eyitdi ey benüm sevgili lālam ne iktizā eyledi kim böyle derūnī āh-ı sır çekdūn dedi. Vezīr olan Ca'fer eyitdi: Ey benüm şehzādem, Ḥaḡ te'ālā senūn 'ömrūn uzun eylesün. Elbetde her kemālūn ber-zevālī muḡarrerdür. İmdi biz senūnle dā'imā zevk-i şafāda gezeriz. Amā babanuñ yanında olan süverler bizi taḡammül idemeyüp bizi pādīşāha ḡilāf aḡladup bir gün beni senden ayırırlar didikde şehzāde eyitdi: Ol günü Ḥudā baña göstermesün. Senūn yaraḡluñ yerine benüm yaşıḡm deyüp bunlar zevḡkine meşḡul oldılar. [90b] Ammā fi'l-ḡaḡīḡa pādīşāhuñ yanında olan muḡarribleri buña ḡased idüp da'imā pādīşāhuñ yanında bunlar müzākere olduḡda; belī pādīşāhum gerçi dā'imā şehzāde ile 'ayş-ı 'işret iderler ammā bizüm aḡladuḡumuz öyledür ki pādīşāhuñ fırsatı gözedirmiş kim helāk ide taḡtına şehzādeyi geḡürüp kendi müstaḡillen vezīr ola cümle bizleri aradan ḡaldıra deyüp dā'imā pādīşāha söyleyüp bir gün pādīşāhı 'ākıbet inadırup bir ḡaḡḡ-ı şerīf aldılar ki şehzādenūn sarāyından ve yanından ayrılup kendi sarāyına varduḡda baḡup ḡatlı ideler. Böyle bir ḡaḡḡ-ı şerīf alup bu münāḡıḡlar gelüp ḡāḡilen Ca'fer-i Bermekīnūn sarāyını baḡup Ca'fer-i Bermekīyi boḡup ve alup ol nāzenīn vücūdı bir yol uğraḡı yire aḡa ḡodılar. Bu kez cellād bunuñ üzerinde olan cümle libāsların çıkarup aldı. Ammā parmaḡında bir şeş-ḡāne elmās yüzüḡi var idi. Olmadı bir vechile çıkarup alamadı ve bıraḡup gitdi. Rāvī aydur meger bir şā'ir kimse var idi. Ca'ferūn iḡsān-ı dīdesi idi. Bunı ḡaber alınca

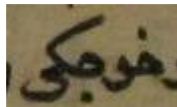
hemân sürüp ol araya gelüp aşılı göricek hemân başladı. Ca'feri medh-i [91a] senâ idüp ağlamağa başladı. Ammâ hikmet-i Hudâ Ca'fer aşılı durduğı yerde ol yüzük olan parmağı harekete gelüp yüzük çıkup şâ'irüñ öñine düşdi. Şâ'ir de ol yüzüğü alup ferruht idüp neçe zamân anuñ bahâsıyla geçindi. Râvî aydur kaçan kim ol pâdişâh ile şehzâde ol maħale çıkageldiler. Kaçan kim şehzâde bakup gördi ki lâlâsı olan Ca'feri şulb eylemişler. Hemân 'aqlı başından gidüp tiz babasınun yanından ayrılup sarâya gelüp bu ahvâle kim sebep oldu deyü tefsîr eyleyüp bildükde meger dört nefer muḳarribler imiş. Bunları derhâl bulup ol sâ'at ḳatlı idüp her birini bir kûşeye bıraḳdırdı. Ammâ ne fâ'ide Ca'fer ele girmez ve giden bir daḳı gelmez ammâ bu Ca'ferün ğamı ḳasâvetile bir rence uğrayup 'âḳıbet bir gün ol daḳı merḥûm oldı. Raḥmetullâhi 'aleyh. Ammâ biz geldük Ca'feri daḳı o sâ'at dârdan indirüp pâḳ ğusl idüp defn eylediler. Ammâ bu şehir-i Baġdâduñ ḥalkı bunuñ bu ḳadar in'âm-ı iḥsânın görmişler bunlardur bunuñ ḳabri üzere varup dünyâ ḳadar du'âlar idüp senün şuḳun yok idi [91b] pâdişâh saña ḳulm eyledi derler idi. Bu kez bu ahvâli pâdişâha bildürdiler. Pâdişâh daḳı yasaḳ eyledi kim kimse mezârına varmasun. Ammâ zabṭ idemediler. Her kimi bulursañuz tut benüm ḥuzûrına getirin dimiş idi. Bu kez yine üç kişi gelüp ağlayup medh-i senâya başladı. Hemân dört taraḳdan gelüp ol adamları tuṭup ḥuzûr-ı pâdişâha bunları getirüp ḥitâb eyledi kim baḳa adamlar ben adama ğaḳab idüp ḳatlı eyledüm ben baḳ bu ḳadar ḳâlimüm dâ'imâ ḳabri üzerine gelüp anı medh idüp beni zem eylesesiz dedi. Ve pâdişâh seni ḳulmile öldürdi dersünüz didikde hemân ol üç nefer kimsenün biri ilerü gelüp eyitdi: Pâdişâhum eger sen bunlara anuñ itdigi germ-i luṭfı bileydün ğaḳab degil belki 'aṭâ vü iḥsân eyleye idünüz didikde pâdişâh eyitdi: Ol bir adama ey kişi söyle görelüm size ne luṭf-ı iḥsân ḳılmışdur didükde ol bir nefer daḳı eyitdi: Pâdişâhum ben ḳuluñ oḳur yazardan idüm elim dünyâlıġa irişmez idi. Bir gün kendine varup ahvâlüm îfâde eyledüm [92a] elime bir teḳkire virdi var bu teḳkireyi bâcdâra götür dedi. Ben de ol teḳkireyi alup bâcdâra götürdüm. Ol daḳı teḳkireyi alup baña vâfir iḥsân eyledi. Ammâ ben ol teḳkirenün şüretin alup vâfir zamân ol teḳkireye müdâvemiyyet eyledüm ki benüm daḳı yazum ol yazuya müşâbehete getirüp uydurdum. Bir ḳaç def'a daḳı vezîr

ağzından tezkire yazup bâcdâra götürüp in‘âm aldum. Ammâ bir gün yine iktizâ eyledi bir tezkire yazup götürdüm ammâ bâcdâr şübhe idüp beni aluqoyup tezkire[yi] vezîre göndermiş. Bu kez beni gelüp aldılar vezîrûñ huzûrına getürdiler. ‘Aqlum başumdan gitdi vezîr dağı beni görüp ‘izz ü rif‘at ile mu‘âmele itdi. Gel kişi; bu tezkireyi sen mi yazdın didükde ben dağı şaklamayup belî sulţanum senûñ kemâl mertebe keremûne mağrûr olup yazdum didükde tîz emr eyledi bir deste kâğıd vir deste kalem vir kûmķuma mürekkeb getürdüp baña virdi ve kendi eliyle biñ altun dağı ihsân eyleyüp eyitdi al imdi adam var bu kâğıd kalem mürekkeb [92b] dükeninceye var yine tezkire yaz getür bâcdâra in‘âm al kaçan kim kâğıduñ kalemûñ mürekkebûñ dükenür yine baña gel deyüp tenbîh idüp beni mu‘azzez mükerrem gönderdi. Ben dağı ol biñ altunı alup sermâye eyledüm Tañrı berekât virüp bir altunum biñ oldu. Bir dağı tezkire yazmağa ihtiyâc kalmadı ve bu kadar kûl kara-veş kâr-hâne şâhibi oldum. Ben mücrim iken benüm cürmim ‘af eyledi ve hem sebep-i devletüm olduşdur. Dünyâda bunı kim ider. Atam olsa etmez ben nice ağlamayım dedi. Bu kez pâdişâh ol bir adama su‘âl idüp eyitdi: Ey kişi saña ne in‘âm oldu ki ağlarsın didükde ol adam ilerü gelüp eyitdi. Pâdişâhum ben kuluñ Şâm-ı şerîfe gitmek murâd eyledüm. Ammâ hâtırına böyle geldi kim Ca‘fer-i Bermekîñûñ ağzından Şâm vâlisine bir mektûb alup öyle gideyim deyüp varup ol vezîrden mektûb taleb itdüm. Ol dağı mektûb tañrîr itdi kim bizlere müte‘allikdür ve buña olan ikrâm bizedir deyüp bu minvâl üzere istedigimizden ziyâde bir mektûb yazup mühürleyüp ve kîseleyüp [93a] baña virdi. Ben dağı ol mektûbı alup ‘azm-i Şâm idüp kendüm Şâm-ı şerîfe vardukda bu mektûbı Şâm vâlisine götürüp virdüm. Ammâ meger Ca‘fer-i Bermekî Şâm vâlisi ile ğâyet bozuk idi. Şöyle kim Şâm vâlisi öldürmek ile tesellî olmaz imiş. Ben dağı ol mektûbı virdüm gördi ve baña eyitdi: Bak adam Ca‘fer benümle bozuktur, sen ise bu mektûb anuñdur dersin şimdi ben bu mektûbı aña gönderirim. Eger fi‘l-haķîķa mektûb anuñ ise ben bilürüm ki saña na kadar ikrâm iderüm ammâ eger bu mektûb anuñ çıkmayıcak olur ise senûñ haķķından gelüp cezâñı tertîb iderüm ki bir dağı bir kimse böyle işlere şürû‘ etmesün, ğayrılara ‘ibret ola deyüp beni hâbse kaldırdı ve ol mektûbı Bağdâda Ca‘fere gönderdmiş mektûb

der-i Ca' fere gelince ahvâli bilüp gelen adama belî ben gönderdüm ve mektûb benümdür dimiş ve aña olan 'irâyet bañadur deyüp gelen adama cevâb virüp göndermiş. Kaçan kim ol adam Şâm-ı şerîfe geldi ammâ ben Şâm-ı şerîfden habs içinde gice gündüz niyâz idüp yâ Rabbî sen [93b] 'âlim-i dâñasûñ ben bu işi kârum içün itdüm. Kemâl mertebe ihtiyâcumdan itdüm âyâ benüm ahvâlüm niye müncer olur deyüp dururken bir gün anı gördüm gelüp beni 'azîm-i ta'zîm ve tekrîm ile habs-hânenen gelüp çıkardılar Şâm vâlisinüñ huzûrına götürdiler. Baña 'özürler dileyüp 'azîm-i ta'zîm eyleyüp el-kışşa beni ol kadar ğanî eyledi kim ihtiyâcdan müstağnî eyledi ve baña viridi ki kumâş 'anķā-bâzîrgānda bile ol kadar kumâş olmaz dedi. Andan benüm yanına adamlar virüp beni tâ Bağdāda degin götürüp Ca' fere teslîm eylediler. Bu kez kaçan kim Ca' fer beni gördükde gelüp yüzümden öpdî ve eyitdi Allāh senden rāzı olsun adam eger sen böyle mektûb yazup bizüm aramıza girüp bizi barışdırmaya idüñ tahkîk ol adamı ben dünyâ huşûşiyçün katl iderdüm. Yarın rûz-ı mahşerde su'âlî emr-i muķarrer idi deyüp tîz getürdigim kumâşları bâzâr-gānlara tavzî' idüp ziyāde bahā ile ferruht itdirdi ve kendi dahı vāfir baña ihsān idüp veznedārlık hizmetine ķodı [94a] cāk merhûm olunca geçinüp kimse dahı beni çıkarmadı geçinüp giderken şimdi merhûm olduğı gün hem veznedārlığı aldılar ve hem sende māl-ı mîrî var deyü cümle māl-ı erzākum aldılar deyince pâdişāh tîz emr eyledi cümle mālın virüp ve hem veznedār-başılığı ibķā vü muķarrer eylediler. Bu kerre pâdişāh ol üçünci adamı dahı çağırdı ve su'āl eyledi: Ey adam sen dahı söyle görelüm dedikde ol adam dahı eyitdi: Pâdişāhum ben bir mun'im bâzir-gān idüm Hinde Sinde sefer idüp gezerdüm. Ammâ bir gün Başra tarafından bu kadar māl yokdur metā' ile gelür ki 'urbān 'Arabî öñümüze çıkup cümle māl-ı erzākımız alup bizleri fülûs-ı ahmere muhtāc eyledi ve ben kuluñ gücile Bağdāda düşdüm. Ammâ bir akçeye muhtāc oldum. Āyâ benüm hālim neye müncer olur deyüp gezerken bir gün bir kimseye düş olup eyitdi. Gel saña bir kimse şalık vireyim. Var Ca' fer-i Bermekînin ķabri üzerine bir kaç gice Qur'ân-ı 'azîmü's-şān tilâvet eyle ihtimāldür saña bir şey işâret ola dedi. Ben dahı anuñ söziyle varup iki gice şabāha dek Qur'ân-ı 'azîm tilâvet idüp [94b] üçünci gice yine okurken gözlerime hāb gelüp beni ğaflet

alup uyudum. Anı gördüm ki Ca'fer-i Bermekî beyazlar giymiş çıkageldi ve baña eyitdi: Baḡ a adam gelüp bu ḡabrim üzerinde oḡumaḡdan murāduñ nedir dedi. Ben de aḡvālim aña 'arz eyledüm. Baña eyitdi imdi var fülān yerde bir ḡāce⁴⁴⁹ vardır. Var aña benden selām eyle saña o zamān elinden biñ altun virsün. Var żarūretüñ def eyle. Eger saña i'timād etmez ise sen di ki baḡla aḡvālin ne tiz ḡāṭırdan giderdüñ di. Ol seni elbetde maḡrūm ḡomaz dedi. Ben ḡuluñ daḡı bu mesrūrluk ile uyandım tiz ābdest alup ṡabāḡ namāzın edā eyledüm. Ḳandasın ol ḡāce deyüp gitdüm. Öyle vardum ki ṡaḡ sol ḡulları dīvān durmuş kendi oturup önünde altun aḡce baḡlamış kāḡıdlara ba'zı fuḡarāya virürler. Ben daḡı ilerü varup selām virdüm durdum. Bu kerre ḡuddāmlar baña daḡı bir kāḡıd getürüp virdiler. Ammā ben eyitdim ben aḡce içün gelmedüm. Lākin efendiñūze bir sözüm var didükde ol ḡuddām efendilerine ḡaber [95a] virüp ol daḡı eyitdi: Dursun ṡu işḡālimüzi tamām idelüm didükde ben daḡı ḡaḡḡ daḡılınca durdum. Tamām ol ḡaḡḡ daḡılup gitdi. Andan eyitdi: Gel adam imdi nedür sözün söyle, didükde ben daḡı ol merḡūm Ca'ferin düşümde gönderdiği selāmın teblīḡ eyledüm. Bu kere dönüp bana eyitdi: Allāḡ Allāḡ ṡimdi Baḡdāduñ ḡaḡḡı buña da baṡladı. Ölmüş adamdan selām getürürler didükde ben eyitdim eger inanmazsañ baña dedi ki baḡla aḡvālin ne tiz ḡāṭırdan iḡrāc eylediler dedi didükde hemān tiz oḡlān kimse getür deyüp kendi eliyle baña biñ filorī virdi. Bu kerre baña istiḡnā düşdi ve eyitdim: Gerḡi benüm bugünkü günde eṡedde iḡtiyācum var ammā luṡf ile bu baḡla ḡıṡṡasınun aṡlını baña bildir ve illā ben bunu bilmeyince bu altunı almaḡ iḡtimālüm yoḡdur dedüm. Ol ḡāce daḡı nāḡār olup eyitdi ben de senün gibi bir 'anḡā bāzır-gān idüm. Ticāretde gezerken bir gün önümüze ḡarāmiler inüp cümle māl-ı emlākim aldılar. Ol ḡadm-i ḡıṡm cümle gidüp ben de fülūs-ı aḡmere muḡtāc bu ṡehre geldüm. Ammā ḡikmet-i Ḥudā [95b] bunda evimde daḡı cümle evlādum ve cāriye ve ḡul ve ḡaraveṡ cümle ḡarılıp hemān ehlüm yalıñuz ḡalup ol daḡı cānı acısından evi bıraḡup bir hafta on gün ḡıṡım aḡrabā evlerinde eglenüp ḡānım daḡı

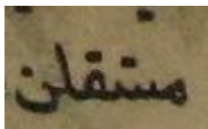
⁴⁴⁹ Bu kelime metinde

şeklinde yazılmıştır.

hālī alup bir gice h n ma hırsız girüp her ne adar e y muz var ise cümle sil p süpürüp hem n ancak aba ha ırları bırakmış. Ol adar fa ra m btel  oldu  ki bir eski kil m alup ehl m ile ikim z ol kil m n altında yatup ve ben   ra gitdükde kil mi ar ama alup  ı ardum. Ol evde alurd  ben evde olup ehl m   ra  ı d kda ol kil mi ar asına alup  ı ardı. Bu  sl b üzere bir a  ay ‘ mrim z geçüp ehl m om  lar n ama ırlarını yı ayup etmek ve yeyecek peyd  idüp get r rdi. Amm  geldi eyy m-ı  it  oldu.   yet  ovuklar olup ol va itde bir om  umuz var idi ki ba la pişirüp  atar idi. Bu kerre ehl m varup ol ba lacıdan un ve ubbe ba la aldı ve bunu pişirüp benüm başıma virdi. Var imdi sen dağı bunu  at üzerine gelen fa’iz n yiyelüm dedi. Amm  bir gün dağı   yet  it  olup [96a] ve   ra  ı ılacak h l yok amm  ehl m ba layı a   mdan pişirüp h   r etmiş. Eger ol gün  atılmaz fen  olur. Serm yesi  ı maz. Bir dağı om  u virmez deyüp bunu elbetde var  at deyüp ol ba layı ba a virüp ben dağı b n derdile ba layı başıma alup   ra  ı dum amm  bende liy  at yok kim pişmiş ba la deyü  a ıram. Y regim tir tir ditrer hele bu h l ile bir mi d r gidüp amm  gitdigim yeri dağı bilmem meger Ca’fer-i Bermek n n sar yı altına u ramı am meger ol devletlü pencereden başar imiş. Beni görüp t z emrider varın  ol ba lacıyı getürün der. Beni apup h z rına getürdiler. a an kim sar ya girdüm gördüm ki semm r sinc ba  ar  olmuş oca da kütük yanar, or a yerde gümüş altun min  ller/man allar ile etmiş yanar ‘ d u ‘anber direk direk olmuş gönül ağır a ankim kendimi böyle yerde göricek cennete d  m  e döndüm. Ba ımdaki ba la  ablasını önüme oyup el ba layup ar usunda durdum. Bu kerre vez r eyitdi: Ba  a  adam seni kan mı t td  kim böyle günde   ra  ı ars n  adam böyle günde etmeg n banar da yer böyle günde   ra  ı maz dedi. Ben eyitdim: Devletl  vez r etmek olmayınca [96b] neyi ba ırup yemek gerek etmek degül k l dağı yok. Z r  ma’l m sa’ det k l dağı odundan olur deyüp z r  z r  a ladum. Bu kerre vez r eyitdi: Ağlama  adam gel şuraya göreyim senün derdün nedir söyle dedükde ben dağı min-evveli ve   hiri na l eyledüm. Bu kez benüm a v l me cümle v  ıf oldu ve su’ l eyledi kim an ı ma alde ve an ı mecelde olursın ve h n m  su’ l idüp bildi ve   l mlara buyurdı yüz adar ufa   ab   getürdiler. Her birine bire avuç ba la oyup

her birin birer devletlüye gönderdi. Beni isteyüp dilin buña ri'âyet etsünler deyüp gönderdi. Bu kerre kendüsi benüm aḥvālîme vâkıf vâkıf olunca derûnından bir âh-ı ser çeküp ve eyitdi: Hey dirîgâ Hārûn Reşîd gibi bir 'âdil pâdişāhuñ müstaḳîlen⁴⁵⁰ vezîri olam da benüm zamānımda bu vilâyetde böyle işler ola. Yarın rûz-ı maḥşerde ne cevâb viririz deyüp ağladı. Bu kerre ol ṭabâklar ile giden ḥuddām gelüp ammâ baḳdum her ṭabaḳ dolu dolu altun getürüp vezîrûñ öñine ḳodılar. Vezîr daḫı cümlesin bir araya getürüp şaydırdı. Yedi kîse altun olmuş [97a] Bu kerre kendi daḫı buyurup kîse getürdiler. Yedi kîse daḫı kendi virüp cümle on dört kîse altun oldu. Bu kerre ḳaḳkup cümle arḳasında olan libâsları şoyunup tâ gölmege [gömlege] varınca tamām çıkarup baña giydürdi ve iki ḡulām bir muraşşa' egerli an çeküp ta'zîm ve tekrîm ile ḳaçan kim ḥānımuñ öñüne geldüm. Anı gördüm ki iki dāne ḥādim ḳapumuñ öñünde durur. Ḳaçan beni gördiler gelüp elim öpüp durdılar ve eyitdiler bizi vezîr ḥāzretleri size ḥîbe idüp bizleri bu ṭarafa gönderdi. Bu kez bu üslûb üzere ḥaremime girdüm anı gördüm ki ehlüm zîr ü zîvere ḡarḳ olmuş, dört dāne mümtāz câriye ḥizmetde ve dört oda döşenmiş cümle ihtiyâcdan müstaḡnî eylemiş. Bundan mâ'adâ tâ merḥûm olunca beni meclisinden dūr eyledi. İşte ol baḳla ḳışşasınuñ aşlı budur deyü sözün tamām eyledi. Ben daḫı bundan şoñra ol biñ altını kırḳ gün alış veriş eyleyüp cenâb-ı Ḥaḳḳ berekât virüp yine evvelki mertebem bulmaḡa [97b] çok ḳalmadı. Yâ bundan şoñra böyle şāḥib-i kereme nice ağlayam deyüp tekrâr zârı pâdişāhuñ ḥuzûrunda ağladı. Bu kez ol meclisde olanlar daḫı cümle ağlayup pâdişāh daḫı ağladı. Bu kez ol üç adama vâfir iḥsân idüp vezîrûñ rûḥiçün nice şadaḳ[a]lar ve nice du'â idüp rûḥ-ı şerîflerine ḥîbe eylediler. İşte bu menâḳıb daḫı bunda tamām olup işte Ca'fer-i Bermekî rahmetu'llāhi 'aleyh böyle bir şaḡa ve kerem şāḥibi devletlü idi. İmdi yārân-ı şafâ ḳışşadan ḥişşe imiş ehl-i dile maḳşûd nedir añla behey 'ārif-i dānâ işte bu ḳadar mālḑâr ve şāḥib-kerem Baḡḑād şehrûñ ḥaḳḳı cümle iḥsân-ı dîdesiyken aña daḫı

münâfıklar ve hasûdlar hased idüp âhîr pâdişâha katl itdirdiler. Bu dünya kimseye bâkî degıldür böylece naql iderler şikeste vü beste.

Sene 1149 fî 22 Şevvâl [23 Şubat 1737]

Müfred

[*Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün*]

Gönül bir dem qarâr itmez görelden sen dîl-ârâyı

A zâlim kandasın öldüm seni arayı arayı

Müfred

[*Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün*]

Cürm-i 'işyânım yumazsa âb-ı rahmet ey Hudâ

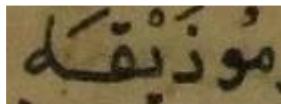
Yâ hemân ol hadd-i bî-pâyân olan deryâ rahmetin [?]

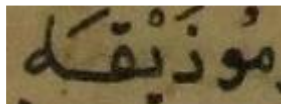
[98a]

Hikâyet olunur zamân-ı evâ'ilde bir ulu pâdişâh var idi

ve Loqmân Hekîm bu pâdişâhuñ zamânına yetişmiş idi. Bir zâlim pâdişâh idi. Dâ'imâ halka zulm idüp incidir idi. Bunuñ bunuñ elinden 'âciz kaldılar. Bir gün hazret-i Loqmân buña naşîhat itdi: "Pâdişâhım niçün böyle zulm etmege el uzatduñ; re'âyâ saña lâzımdır, etme." deyüp bir miqdâr söyledi. Bu şâha Loqmânunñ sözi hoş gelmeyüp pâdişâh Loqmâna hışm idüp emreyledi. Loqmânı bir kuyuya bıraktılar ve kuyuyu muhkem kapayuo gıtdiler. Loqmân ise meşhûrdur kim dünyâda aña mu'âdil hekîm gelmedi. Hikmet ile çok şey'e kâdir idi. Râvî aydur Loqmânda hikmet çok idi. Kendü yanında bir nesne gezdirür idi. Neçe dürlü otlardan eczâdan bir koz kadar nesne terkîb itmiş idi. Dâ'imâ yanında gezdirir idi. Hiç aslâ eksik etmez idi. Kaçan

kim bir müzeyyaka⁴⁵¹ hallinde anı koçlayup hem karnı doyup ve hem şuşuzluğun giderir idi. Aşlā ta‘āma hācet kalmaz idi. Kaçan kim Loḳmānı kuyuya bıraḳdılar bu terkibi aşlā burnundan gidermeyüp dā’imā koçarlar idi. Ammā bu zālīm pādīşāh Loḳmānı unutup anı helāk olsun içün bıraḳmış idi. [98b] Hattā bu pādīşāh ölüp yerine oğlu pādīşāh oldu. Bir nice zamāndan soñra ḥikmet-i Hudā pādīşāha bir ḥastalık vā‘ķi oldu kim ḥükemāsı ‘ilācından ‘āciz ḳalup ḥiç buña bir dermān bulamadılar. Her vāķit ḥükemā vü eṭibbā bir yere cem‘ olup buña ‘ilāc iderlerdi bunun emrāzı daḥı ziyāde müşettid olup daḥı ziyāde oldu. Ḥükemālar bunun ‘ilācından ‘āciz oldılar. Ammā bu pādīşāhuñ bir vezīri var idi. Bir gün ol vezīr eyitdi pādīşāhum eger dünyāda Loḳmān Ḥekīm sağ olaydı bu senüñ derdine dermān bulaydı didükde pādīşāh eyitdi ey vezīr Loḳmān ne ķişi idi yā nice öldi dedi. Bu vezīr eyitdi Loḳmān şol aşıl kimse idi kim ḥükmünde ölüyi diri kılurdu deyüp Loḳmānı ‘azīm medḥ eyledi. Şāh dönüp eyitdi: “Loḳmān çoḳdan mı öldi.” dedi. Vezīr eyitdi: “Loḳmān eceliyle ölmedi, atañ şāh bir kuyuya bıraḳdı ḥışm idüp ol kuyuda helāk olup gitdi.” dedi. Pādīşāh: “Benüm atam ne bī-‘aḳl adam imiş kim böyle ehl-i ḥikmet ķişiyi helāk ide” didikde meger ol pādīşāhuñ meclisinde bir ‘āḳil dānā ķişi var idi. Dönüp eyitdi: “Pādīşāhım [99a] Ḥaḳḳ te‘alā celle şānühü anı Ḳurānda medḥ eyledi kim **“ve leḳad āteynā Loḳmāne’l-ḥikme”** ya‘nī ḥikmet içün ancılayın ne geldi ne gelecek.” dedi. “İmdi ol aşıl ehl-i ḥikmet adam kendüyi halāş etse ölmekden ba‘īd olmaya.” dedi. Hemān pādīşāh tīz emr eyledi: “Varın kuyuyu açup yoḳlañ.” dedi. Bir kaç adam varup ol ķişinüñ söziyle ol kuyuyu açdılar ve içine adam şarḳıdup ve ol adam aşāḡa inüp baḳdı gördi kim Loḳmān diridür ammā iki ḳat olmış. Şöyle kim burnı yire degmiş ol eczā ve yapduḡı terkibi burnunun yānına ḳomuş. Lākin şöyle bir ḥāle varmış kim ançe nefes virüp alır. Hemān tīz gelüp pādīşāha müjde⁴⁵² itdiler. Hemān pādīşāh emreyledi vezīrleri alup ol kuyunun başına geldiler. Yine ol ‘āḳil adama emreyledi yine ol kuyunun içine ol gire. Ol ķişi daḥı

⁴⁵¹ Bu kelime metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴⁵² Bu kelime metinde “müjde” şeklinde yazılmıştır.

kuyuya inüp Loḳmāna haberi bildürdi. Loḳmān daḥı cevāb virdi kim: “Eger pādişāh beni diri ister ise benüm iki gözlerüm kırk kat bez ile bağlayalar. Bu kez aydınlık görmeyem ve kulaklarum pek dıkar. Andan beni penbe üzerine koyup yukaru alasız. Benüm didigüm üzere idesiz. Zīrā kim benüm tenümden ḥayāt gitmişdür. Getürüp beni bir evin içine koyasız ve panbuk üzerine beni [99b] yaturasız ve kırk güne dek birer kız oḡlān on beşer yāşında bu kārı olmaya getürüp ṭabānını ṭabānuma dayayup ırte olduḡda anı giderüp birin daḥı getürüp böylece idesiz ve kırk güne dek günde üçer bādemden başlayup birer bādem arturasız ve gözümün bāḡın günde birin çözesiz. Bu üslūb üzere tamām kırk gün olıcaḡ andan varup pādişāha cevāb virem” deyüp pādişāha Loḳmānuñ cevābın bir bir haber virdi. Pādişāh eyitdi: Her ne murād ider ise öyle eyleñ, dedi. Andan gelüp Loḳmānı didigi minvāl üzere kıyudan çıkardılar ve murādı üzere idüp böyle besleyüp terbiye eylediler kırk gün tamām olıcaḡ Loḳmān şıḥḥat bulup ayaḡ üzere durdı ve pādişāha geldi. İçeri girüp selām virdi. Pādişāh ‘aleyk alup Loḳmāna istikbāl içün yine biñ belā ile durup oturdu. Loḳmānun ḥatırın şordı. Kārın yoḡladı eyitdi: Ey şāh ne ‘aceb müşköl zaḥmetün var deyüp başın şaldı ve biraz fikre varup pādişāh eyitdi: “Ey Ḥekīm-i dānā buña ‘ilāc ü çāre dermān ola mı?” didükde Loḳmān eyitdi: “Yā oḡluñ veyā kızuñ var mıdur?” [100a] dedi. Pādişāh eyitdi: “Dār-ı dünyāda bir oḡul evlāda mālīkim.” dedi. Loḳmān eyitdi: “Yā sen bu zaḥmetden ḥalāş olmak ister misin?” dedi. Pādişāh eyitdi: “Dilerüm.” Loḳmān eyitdi: “Ey şāh bu senüñ oḡluñı getürüp tā karşıñda boḡazlamayunca ve kanını yazup getürmeyince ve etini merhem idüp urmayunca sen bu zaḥmetden ḥalāş olmazsuñ.” dedi. Pādişāh eyitdi: “Yā Loḳmān sen ḥod kıyuda yaṭa yaṭa ‘aḡlın ḡā’ib idüp dīvāne olmuşsın. Bu ne aşıł sözdür, ben ḥod ölümüm ihtiyār iderüm evlādımuñ ölmesini istemem ve anıñ bir kılına ḥaṭā geldigine rāzī degilüm. Bu ne aşıł sözdür ki kişı kendi evlādın gözüne karşı boḡazlanmaḡ ne aşıł adamuñ işidir. Benüm ḥod bir oḡlum var ḡarı yoḡ. Emīr Allāhuñ ölürsem” dedi. Loḳmān Ḥekīm eyitdi: “İmdi ben size dermānın dedüm” deyüp eglenmeyüp ḡalḡup gitdi. Rāvī aydur: Bunuñ özidine [üstüne] bir kaç gün geçdi. Gitdükçe pādişāhuñ zaḥmeti ziyāde oldu. Şöyle kim nice idecegin bilmeyüp yine ḥazret-i Loḳmānı da‘vet

idüp eyitdi: “Ey Hekīm hîç bir ğayrı çäre yok mıdur hele bir kerre fikreyle. Zîrâ sen kuyuda yața yața ‘aqlın zâ’il olmuş hele gör belki [100b] bir ğayrı çâresi ve dermânı ola” didükde Loķmân eyitdi: “Ėayır pâdişâhum benüm ‘aqlum yerindedir. Sizün öz oĖluñuzı ben gözüñüz öñünde boğazlayup çāk siz gözüñüz ile görmeyünce senün derdüñe dermân olmaz.” dedi. Râvî aydur: Pâdişâhuñ Ėod ol zağmetden Ėâyet eleml olup cân-ı Ėalka gelmiş idi. Bilmez idi kim neyleye. Loķmân şâhı bu Ėâlde göricek eyitdi: “Ey pâdişâh, gel bî-‘aķulluk eyleme. Sen Ėoş olıcaķ oğlânı tîz bulursuñ amma sen nâ-Ėoş olıcaķ soñı nice olur oğlânı neylersin saña fâ’idesi ne?” dedi. “İmdi evvel cân soñra cihân.” dedi. Loķmân öyle diyicek berber eyitdi: “Gerçekdür pâdişâhum, oğul uşāk mâl cümle saña fedâ olsun. Dünyâda hemân sen şağ ol cümlesi saña fedâ olsun.” dediler. Döndi pâdişâh eyitdi: “Ey Hekīm-i dâñâ nâ-Ėalâş olabilür miyüm? Zîrâ hem evlâddan olup hem dertden Ėalâş olmaz isem nice olur.” dedi. Döndi Loķmân eyitdi: “Eger señ eyü olmazsañ başum şart olsun.” dedi. Pes pâdişâh gördi kim ğayrı çâresi yok nâ-çâr olup eyitdi: “Yâ Loķmân çünki böyle oldu, bârî varuñ imdi getürün [101a] bir tenhâ yerde gözüm görmesün nice bilürseñüz öyle eyleñ.” dedi. Amma râvî aydur: Loķmân eyitdi: “Ėayır pâdişâhum öyle degül, tâ şehzâde[y]i senün gözüñ öñünde getürüp tâ kim yaturup boğazına bıcaķ çalduğın görmeyünce olmaz. Sen gözüñle görmeñ gereksün kim saña fâ’idesi ola, tâ kim sen bu dertden Ėalâş bulasın.” dedi. Andan pâdişâh emreyledi....

[varak eksik]

[101b ve 102a] boş

[102b]

Hikâyat: Ėırsız kâdı[y]ı mes’ele ile şoyar

Râviyân-ı tevârîğ ü siyer ve nâķilân-ı kaşas ve Ėayr ahvâl-i ķurûn-ı sâbıkda ve ümem-i mâzide gelen selâtin-i ‘izâm ve ümerâ-i kirâm ve ķudât-ı Ėümâmuñ zeyndâr u muşannıf ve üzerlerine Ėille bir nesne zuhuritse mülzem-i ma’rifet olduklarına binâ’en bir Ėikâyet-i Ėaribe ve bir Ėüzeşte-i ‘acibe irâd itmişler ki Hârûn Reşidün zamân-ı salţanatında bir Ėâl ü müstakbel ve mâzî ve ekşeri Ėalk fi’lünden râzî bir

‘ālim kâdı kişi var idi ki ismine Muḥammed bin Muḳātil⁴⁵³ ve kendi ḥālince fāzıl ve ‘ādil idi. Naḥv şarḥda Sa‘dū’d-dīn Teftazānī ve ferāyizde Seyyid Şerīf Zencānī ve ḥadīş ü tefsīrde Ebū Yūsuf-ı Sānī idi. Dā’imā ḥavf-i ḥaşıyyet-i Ḥudā ve ‘iṭāb-ı Muştafādan ḥavf itmek ile giceler kevākib-mişāl bīdār olup ḥışmından zāle-vār eşk-i ḥūn-bār dökerdi ve dīde-ğam dīdesine cevāb gelmemek ile tefāsīr ü tevārīḥ ü eḥādīş müṭāla‘a iderken gördüğü ḥazret-i Rasūlullāh şallāllāhü ‘aleyhi ve selem buyurmuş ki [103a] “*Ḥayru’s-şalāti fi’l-ḥuḍravāti ve’l-besāṭin*”⁴⁵⁴ Ya‘nī namāzuñ hayırlısı ve ‘ibādetüñ sevgilisi gülzār ü çemen-zārda olmaḳdur. Kâdı çün bu ḥadīş-i şerīfi gördi ve giceden iki yaḥşi geçdi ḳalbine ḥuṭūr eyitdi ki bu ḥadīş-i şerīf mūcibince ‘amel ide ve bāğa varup şabāḥa varanda ‘ibādet ide şabāḥ yine maḥkemeye ‘avdet ide. Hemān ḳalkup ‘örf ü ferācesin giyüp taşra çıkup şaraca ḳatırın eger urup hemān şaraca zahmet olmasun deyü esirgeyüp; “Sen benümle gelme, bāğda bāğbānlar ḳatıra bend ururlar.” deyüp gidüp ol şeb yāruñ ilk evşatı olmaḳla kâdı şāf-dil şubḥ-ı kâzib ile şubḥ-ı şādıḳı fark idemeyüp bī-ḥavf ü hirās yerdı ve ḳatırın sürüp ve elinde tesbīḥin çözüp giderken nā-gāḥ yoluñ ortasında bir şavt-ı mūnker ve şadā-yı müstenkir istimā‘ ider ki “ḳıf yā hāzā”⁴⁵⁵ ya‘nī vaḳitsiz zamānda gitme tırır gide ve ol bāğçe-i Bihişt-āsāysa tahmīnen şehre bir fersaḥ yer miḳdārı var idi. Muḥaşşal kâdı-yı derd-mend ol şadādan vehm alup tırur ve şavt kimesne gelüp [103b] irişüp kâdı efendi gördi ki bu şahş-ı ğarīb ve heykel-‘acībdir. Ḥışm-ı bī-amān ve bir ḥışm-ı bülende ḳılıç ḳalkan ve elinde bir demür bozdoğan hemān ḳatırın ‘inān ve licāmın tutup ve ḥavf-ı ḥicābī ortadan ḳaldırup; “Tīz ḳatırını ve esbābı baña teslīm eyle ve cānuñı almadan teslīm eyle.” Kâdı bu ḥerīfūñ heybetinden tirs-nāk olup tezellül ve tevessül ile; “Behey ihtiyār, ben ḥall ü ‘aḳd-i umūr-ı müslimīn ve muşālīḥ-i mü’mīnīn ḥicāb etmez misūñ beni selb ve esvābını ğaşbetmek istersūñ.” dir. Sārīḳ aydur: “Ġarīb-i ğarābetündür ki bu nışfu’l-leyde evūñden çıkup bir ḥızmet-kār bile getürmeyüp bu

⁴⁵³ Metinde bu isim Mefātil şeklinde yazılmışsa da bu isimde bir kadı tespit edilemediğinden ve bu ismin Rey kadısı Muhammed b. Mukātil olduğu düşünöldüğünden metin tamiri yapılmıştır. bk.: İnceleme kısmı.

⁴⁵⁴ خير الصلوة في الخضروات والبساتين : Namazın/ibadetin hayırlısı bağ ve bahçelerde kılınandır/yapılandır. (Hadīs-i şerīf).

⁴⁵⁵ Dur ey oradaki.

ķadar raķt ve esbāb ile tek ü tenhā Őhrden taŗra gider ve bu maķalde bu maķall-i muķātırda vazgelür mülāķazā idersin.” Kādı aydur: “Kıyās etmeķe Őabāķ ķarībdir. Sāriķ: “‘ Aceb ‘ acāyib tendür ki ķādı[-yı] evlāsın ve ehl-i ‘ ilm geķindürsin [104a] ve evķāt ü sā‘at bilmeyesün ki yedi kevķeb seyyāre ve on iki burcı devvāre ve yigirmi dört sā‘at leyl ü nehārdur ve ‘ömrün menāzil yigirmi sekizdür ve sā‘at ki altmıŗ derecedür.” Kādı aydur: “Rasül ĥazret-i ‘āleyhi’s-selām buyurmuŗdur ki; “el-müneccimü lā yedĥulu’l-cennete”⁴⁵⁶ evvel ecilden bu ‘ ilme heves ve evķātimi zāyi‘ ve ‘ abes itmem.” Sāriķ aydur: ĥadıŗ-i Őerīf gerķekdür lākin ol ĥadıŗ-i Őerīf yalan fāl ve ĥilāf-i nücüm idenlerün Őānundadır. Bunun ĥaķķında degildir. Bu ‘ ilm[i] ĥazret-i Dānyāl ‘ aleyhi’s-selām ĩcād idüp vaz‘ itdüklerün mäh-ı sāl ve eyyām ü leyl bunuñla bilinür ve senün bundan ĥaberün yokdur.” Kādı aydur: “Ĥudā[y]ı severseñ bu vaķit ne vaķitdür ve sā‘at ne sā‘atdır.” Sāriķ aydur: “Ĥālā gice yedi sā‘at mürür ve ķamer burc-ı ‘ aķreb ‘ ubür ider, Őimāl menzilindedür. Bu sā‘atde ĥırsuzluķa muķābıķdur ve tōhmet ve ĥārete muvāfıķdur. Eger ĥırsuzluk ĥātırundan geķerse ĥıķ bundan a‘lā sā‘at olmaz ve benden yarar yoldāŗ olmaz. Kātır ve esvābı vir ve bundan böyle baña yoldāŗ ol. [104b] Elimüze her ne girür ise bellice görelüm ve eger seyr-i Őafā ister iseñ kuŗluk vaķti a‘lādur.” Kādı dehŗetinden tebessüm idüp: “Bu sā‘at gülmeme sebeb bu idi ki müţāla‘a-i kütüb itdiñüz gördüm. Ĥazret-i rasül Őallāllāĥü ‘ aleyhi ve sellem buyurmuŗ ki; “*Ĥayru’s-ŗalāti fi’l-ĥudravāti ve’l-besātin*”⁴⁵⁷ Ben daĥı istedüm ki ĥadıŗ-i Őerīf mūcibince ‘ amel idem.” Sāriķ aydur: “Bu ĥadıŗ mażmūnun tutmaķ itmiŗsün ammā bir ĥadıŗi terk itmiŗsün.” Kādı aydur: “Terk itdigim ĥadıŗ ķanĥısıdır.” Sāriķ aydur: “Ĥazret-i rasül buyurmuŗdur ki; “er-refīķ Őümme’t-ŗarīķ” ya‘nī yoldāŗla yola girmek gerek. Eger senünle bir yoldāŗ olsa saña gelmezdim. Ćunki bu ĥadıŗi terk itdün. Ĥaķķ te‘ālā seni benüm dāmıma ĥiriftār eyledi. Esvābı vir ve ķatır vir.” Kādı aydur: “Ĥıĥ ‘ ilmden bir nesne görmüŗ müsün?” Sāriķ aydur: “Belī görmüŗüm.” Kādı aydur: “Sen niķün ĥazret-i rasülün “*el-Müslim*

⁴⁵⁶ Müneccimler cennete giremezler.

⁴⁵⁷ خير الصلوة في الخضروات والبساتين : Namazın/ibadetin ĥayırlısı baĥ ve bahķelerde kılınandır/yapılandır. (Ĥadıŗ-i Őerīf).

*men selime'l-müslimün min yedihi ve lisānihi*⁴⁵⁸ buyurduğu ḥadīṣ-i şerīfe ‘amel etmezsün.” Sāriḳ aydur: “Pes sen nice ḳāḍısun ki ‘ilmün olmaya.” Ḳāḍı aydur: “Neden didün?” [105a] Sāriḳ aydur: “Sen nice ḳıyās idersün ki faḳaṭ namāzı bāğde ḳılmağile Ḥaḳḳ te‘ālā ḥaẓretinden ve rasūlünün emrini yerine getüresin ve şavāb ḳazanmış olasın ve Ḥaḳḳ te‘ālā nerede “eḳīmü’ş-şalāt”⁴⁵⁹ buyurdu ise ve “itā’z-zekāt”⁴⁶⁰ daḥı buyurdu ve “ḳad efleḥa men tezekkā”⁴⁶¹ deyü müjde virmişdür ve zekātı namāz gibi farz itmişdür ve senün üzerüne zekāt çokdan farz ü vācib olmuşdur. Zekāt virmege ḳıyamazsün ve iylikle virmezsün ve ben bu esvābı ve ḳatırı zekāt ḥisābından alurum. Ḥaḳḳ te‘ālā rasūl-i ekreme “*Ṣadaḳatün tūṭahḥşruhüm ve tūzekkīhim ḥuẓ min emvālihim*”⁴⁶² deyü buyurmuşdur. İḥtimādür ki sen vefāt idesin ve ḳabrde bu sebeble ‘azāb göresin. İmdi bir esvābı ben senden alduğum saña şadaḳātdür. Ol ecilden ki āḥiretde saña nef‘ i vardur. Dünyāda baña nef‘ i vardur.” Ḳāḍı aydur: “Ḥaḳḳı severseñ saña and virdüm şeyṭān olmayasın. Zīrā şeyṭānlar müslümānları te‘ezzī iderler.” Sāriḳ [105b] aydur: “Eger ben şeyṭān isem sen kāfirsün.” dedi. Ḳāḍı aydur: “Ne delīl ile?” Sāriḳ aydur: “Ḥaḳḳ te‘ālā buyurur; *İnnā erselnā’ş-şeyāṭine ‘alā’l-kāfirine te‘üzzühüm ezẓā*”⁴⁶³ Ya‘nī biz şeyṭānları kāfirler üzerine musallaṭ iderüz cefā eylesünler.” Ḳāḍı aydur: “Utanmaz mısün beni kāfir idersin ve şoymak istersün? Ben müslümānların ḳāḍısıyum ve rasūl ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur ki; “el-ḥayā’ü mine’l-īmān” ya‘nī ḥayā imāndandır.” Sāriḳ aydur: “Behey Mevlānā işitmedün mi ki rasūl ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur ki; *el-Ḥayā’ü yemne’u’r-rizḳa ve mevşülün bi’l-ḥurmān*”⁴⁶⁴ Ya‘nī insānı ḥayā rızıkdan men‘ ider ve yokluğa vāşıl ider. Eger ḥayā idecek olursam aç ḳalmaq görünür.” Ḳāḍı aydur:

⁴⁵⁸ المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه : Müslüman o kimsedir ki, tüm Müslümanlar onun elinden ve dilinden emindirler.

⁴⁵⁹ Namaz kılın.

⁴⁶⁰ Zekat verin.

⁴⁶¹ Temizlenip arınan felâha kavuşmuştur.

⁴⁶² خذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ : Bunların mallarından bir sadaka al ki, onunla kendilerini hem temizler, hem de arındırırsın. (Tevbe suresi / 103).

⁴⁶³ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوْرُهُمْ : Biz, kāfirlerin üzerine, kendilerini iyice (isyankârlığa) sevkeden şeytanları gönderdik. (Meryem Suresi / 83).

⁴⁶⁴ الحياء يمنع الرزق وموصول بالخرمان : Haya rızkı engeller ve mahrumiyete sebep olur.

“Hâzret-i rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurmadı mı “el-‘ulemâ’ vereşetü’l-enbiyâ”⁴⁶⁵ ya‘nî ehl-i ‘ilm enbiyânun vârişleridir. Ben vâriş-i ‘ulûm olam, sen beni inşâf mıdır soymak istersün?” Sâriķ aydur: “Sen ehl-i ‘ilmsin, ben daķı ehlu’llâhdan mâlik olana câhil [106a] adam naşib olmaz.” Kâdı aydur: “Ne delîl söylersün?” Sâriķ aydur: “Rasûlullâh ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur; ‘ehlu’l-Kur’ân ehlu’llâh”⁴⁶⁶ Ben Kur’ân-ı ‘azîmi yedi kırâ’at üzere medd ü idgâm ü revm ü işmâm ile okurum. İzhâr ve ihfâ ve iklâb ve imâle ri‘âyetün bilürüm.” Kâdı aydur ki: “Gerçek kırâ’at-i seb‘anun isimlerin beyân eyle görelüm.” Sâriķ aydur: “Hıfz u nâfi‘ ve hemze ve kîsâ’î ve İbn-i ‘Âmir ve ‘Âşım ve İbn-i Keşîr derler.” Kâdı aydur: “Yâ bu kadar ‘ilmün vardır baña zulm itmek istersün. Hâķķ te‘âlâ buyurur *Elâ la‘netu’llâhi ‘alâ’z-zâlimîn*”⁴⁶⁷ Hıvı itmezseñ anlardan olursın.” Sâriķ aydur: “Acabâ zâlim ķangımızdur.” Kâdı aydur: “Şol kimsedür ki bir müslümânun mâlın bi-ğayr-ı hâķ almak isteye.” Sâriķ aydur: “Hâşâ belki zâlim sen[s]ün bu geç vaķıtde ve bi-maķal sâ‘atde esbâbuñ giydün ve ķatıruña bindün yoldâşsız ve hizmetķarsız evünden bilâ-zarûret velâ-‘özü çıkup yola düşdün. Nefsüne zulm itmüş olduñ la‘net saña vâcib oldu. [106b] Hemân in aşğa vir ķatırı ve esvâbı.” Kâdı aydur: “Tama‘[ı] terk it ve Hâķdan hıvı eyle. Hâķķ te‘âlâ Kur’ânda buyurur; *V’etteķû yevmen türce‘üne fîhi ilâ’llâh*”⁴⁶⁸ Ya‘nî ol günden hıvı idün ki hıvır-ı Hâķķa varırsız.” Sâriķ aydur: “Gerçekdür ammâ Allâh te‘âlâ buyurur; *Ve hüve’llezî yakbelü’t-tevbete ‘an ‘ibâdihî ve ya‘fû ‘ani’s-seyyi’ât*”⁴⁶⁹ daķı buyurmuşdur. Ya‘nî Hudâvend-i ‘âlem ol pâdişâhdur ki tevbe iden ķullarun tevbesin ķabûl ider, ‘amellerin yarulğar. İmdi ķatırı ve esvâbı alurum ve ba‘de tevbe iderüm ve Allâh te‘âlâ ķabûl ider daķı rasûl şallâ’llâhü ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki; *et-Tâ’ibü mine’z-zenbi ke-men lâ zenbe lehü*”⁴⁷⁰ Ya‘nî günâhın tevbe iden adam hemân günâh itmemüş gibi olur. Böyle olıķ ne vebâlüm var. Rabbim kerimdür.” Kâdı

⁴⁶⁵ Âlimler, peygamberlerin varisleridir.

⁴⁶⁶ Kur’ân’ı devamlı okuyanlar Allah’ın evliyalıdır.

⁴⁶⁷ *أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ* : İyi bilin ki: Allah’ın laneti zalimlerin üzerinedir. (Hûd Suresi / 18).

⁴⁶⁸ *وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ* : Öyle bir günden korkunuz ki, o gün Allah’a döndürüleceksiniz. (Bakara Suresi / 281).

⁴⁶⁹ *وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ* : O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. (Şûrâ Suresi / 25)

⁴⁷⁰ *التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ* : Günahından tevbe eden o günahı işlememiş gibidir. (Hadîs-i Şerîf)

aydur: *Ve men katele mü'minen müte'ammeden fecezâ'ühü cehennemü hâlidem fihâ*⁴⁷¹ âyetine ne dersin.” Sâriķ aydur: “Gerçektür lâkin ben seni katl etmem ammâ kaṭırı ve esvâbı almaķda amân virmem.” Kâdı aydur: “Ḥazret-i rasûl [107a] buyurmadı mı *Ḥurmetü mâlû'l-müslimi kedemihi*⁴⁷² ve bir ḥadiṣde daḥı *Lâ yû'kelü mâlû'l-müslimi illâ biṭibi nefsihi minhu*⁴⁷³ Ya' nî müslümānuñ mâlı ḥarāmdur. Nice kim kanı ḥarāmdur ve bir müslümānuñ māl[ı] bir müslümāna ḥelāl olmaz illâ gönli ḥoşluđı ile ve rızasıyle virmeyince.” Sâriķ aydur: “Gerçektür lâkin Ḥaķķ te'ālā buyurur; 'inneme'l-mü'minūne ihvetün'⁴⁷⁴ Ya' nî müslümānlar dīn ḳarındāşlarıdır ve ḥazret-i rasûl buyurmuşdur ki *Lâ yû'minü eḥadüküm ḥattâ yuḥibbe li-eḥlihi mā yuḥibbü li-nefsihi*⁴⁷⁵

kişinüñ imānı kāmil olmaz tā kim kendüye ne sanursa mü'min ḳarındāşına daḥı anı şana. Biz ise senüñle dīn ḳarındāşlarıyuz. Rāzī olmazsun kim bu kadar māl ü menāl ve manşib u refāhiyyetler içinde olasın ve ben böyle fakr u fāķa ve kılllet ve şāķada olam inşāf degildür.” Kâdı aydur: “Ḥaķķ te'ālā buyurur; *Ve men yetteķi'llāhe yec'al lehü mahracen ve yerzūķuhü min ḥayşü lā yeḥtesib*⁴⁷⁶ Ya' nî her kim Ḥaķķ te'ālādan ḳorķa Ḥaķķ aña bāyluķ virür. Bilmedigi sezmedügi yerden aña rızķ virür.” Sâriķ aydur: [107b] “Öyledür ammâ Ḥaķķ te'ālā buyurur; *F'emşü fī menākibihā ve külü min rizķihi*⁴⁷⁷ daḥı buyurmuşdur. Ol ecilden ben daḥı bu ḳara gökçe sa'y ü guşış idüp rızķum ararum. İn aşığı ve şoyun. Esbābı ḳo keşret-i cevābı.” Kâdı aydur: “Niçün böyle fi'l ü ḳabih mürtekib olursun ve Allāh te'ālāya tevekkül olmazsın eger şabr u tevekkül olup rızķuñı Ḥaķdan isteyicek saña Ḥaķdan ğaybdan rızķuñı Allāh te'ālā

⁴⁷¹ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا : Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. (Nisa Suresi / 93). Metinde “men katele” şeklinde yanlış bir imla söz konusudur.

⁴⁷² حرمة مال المسلم كدمه : Müslümanın malına hürmet kanına hürmet gibidir. (Hadis-i şerif).

⁴⁷³ لا يُوكل مال المسلم الا بطيب نفسه منه : Müslümanın malı sadece onun gönül rızasıyla yenebilir. (Hadis-i şerif).

⁴⁷⁴ Müslümanlar ancak kardeşirler. (Hucurât Suresi / 10).

⁴⁷⁵ لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه : Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği şeyi din kardeşi için de sevip arzu etmedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz. (Hadis-i şerif).

⁴⁷⁶ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ : Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. (Talāk Suresi / 2-3).

⁴⁷⁷ فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ : Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızıkından yiyin. (Mülk Suresi / 5).

virürdi. İşıtmediñ mi Hakk te‘âlâ buyurur; *Ve fi’s-semâ’i rizkuküm ve mâ tû‘adûn*⁴⁷⁸ buyurmuşdur. Ya‘nî rızkuñuz her ne ki va‘d olunmuşdur gönülde [gününde] de gelür yetişür.” Sâriķ aydur: “Gerçekdür lâkin bir âyet dahı *Naĥnû ħasemnâ beynehüm ma‘îšetehüm fi’l-ĥayâti’d-dünyâ*⁴⁷⁹ buyurmuşdur. Ya‘nî kullaruñ ma‘îşeti dünyâda mâbeynlerinde kısmet ve benüm kısmetümi ĥırsızluk ile taĥrîr-i taķdîd eylemişdür.” Kâdı aydur: “Bu bed-fi‘l eger terk itseñ saña pek iyi idi. Zîrâ Hakk te‘âlâ buyurur; *Ķul metâ‘u’d-dünyâ ħalîlün ve’l-âĥiratü ĥayrun limeni’t-teķâ*⁴⁸⁰ buyurmuşdur. Ya‘nî dünya metâ‘ı [108a] bir ħalîl şeydür ve Hakk te‘âlâdan ĥavf idenlere âĥiret a‘lâdur.” Sâriķ aydur: “Ben dahı bilürüm, bu ĥarâm mâlde zekât yokdur. Her sene yüz altmış zirâ‘i ve birkaç biñ aķçe nafaķaya ihtiyâcım vardur. Eger yüz âyet ve iki yüz ĥadîs-i şerîf istidlâl ve iştimal getürseñ ferâġat etmek muĥâldür. Hemân ma‘ķül ile esbâbı ve ħatırı vir ve yûri var uğruñ ĥayr olsun.” Kâdı aydur: “İmdi lutfeyle ve ne ħadar zaĥmet ise ihtiyâr benümle bostâna gel, anda vireyim.” Sâriķ aydur: “Ben senüñ gibi aĥmak degilüm ki ħabâĥatüm fehmi itmeyem. Sen istersün ki bostâna varacaġın yola feryâd idüp bâġbâna ĥây idüp ve beni tutup ĥabsidesün ve şabâĥ maĥkemeye oturup ĥırsızluġum siel-i ĥüccet eyleyesin. Ba‘de; *es-Sariķu ve’s-sâriķatü f’ekĥa‘û eydihümâ*⁴⁸¹ âyeti ĥükmünce elim ħaĥ idesin ve Allâh te‘âlâ buyurur; *Ve lâ telķû bieydiküm ilâ’t-teĥluketü*⁴⁸² buyurmuşdur. Ya‘nî elüñüzle kendüñüzi muĥâtaraya bırakmak didüġi ma‘lumdur [108b] ve ĥelâķin itmek mebgüzdür.” Öyle olıcaķ kâdı derd-mend ‘âciz ve dermânda ve medd ü cezr ideķalup ħatırından inüp ve esbâbın çıkarup sâriķa teslîm ider. Faķad bir gömlegiyle ħalur. Sâriķ aydur: “Hiç evüñde bir gömlegin dahı var mı?” Kâdı aydur: “Vardur, lâkin şimdi isterüm bu gömlek ile

⁴⁷⁸ وفي السماء رزقكم وما توعدون : Semada da rızkınız ve size vâdedilen başka şeyler vardır. (Zâriyât Suresi / 22).

⁴⁷⁹ نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا : Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. (Zuhruf Suresi / 32).

⁴⁸⁰ قل متاع الدنيا قليل والأخرة خير لمن اتقى : Onlara de ki: Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır. (Nisa Suresi / 77).

⁴⁸¹ والسرقة والسارق فافطعوا أيديهما : Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. (Mâide Suresi / 38).

⁴⁸² ولا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ : Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. (Bakara Suresi / 195).

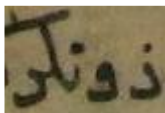
namâz kılam.” Sâriķ aydur: *Ceddi Ebî Hureyre en-nebiyyü şallâ’llâhü te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ennehü kâle: Şalâtü’l-‘uryânî câ’izün lil-mużţat*⁴⁸³

Ya‘nî babam[ın] babası ve babası Ebâ Hureyre’den ve Ebâ Hureyre Һazret-i rasûlden naķlîder ki żarûretde çıplak adamuñ namâzı câ’izdür. Hemân gömlegi dağı çıkar vir baña.” Kâdı aydur: “Nice çıkarayım ve ‘uryân kabîh teveccüh ideyim ve ne yüzden namâz kılayım.” Sâriķ aydur: “Bir kimesne deryâya düşüp ğarķ olsa ve ğarķ Һavfindan esvâbın çıkarup bıraksa şoñra necât bulup çıkısa ve namâz vaķti gelse anuñ çıplak namâzı [câ’iz midür].

[varak eksik]

[109a] dir kendi dönüp atasına gelür Cebrâ’îli buldum dir ol serhenkler çulĥa[y]ı alup gelürler melik göricek eyitdi sen Cebrâ’îl degilsin eyitdi belî melik eyitdi ĥâlûñ nedür çulĥa aydur ol gice düşmen üzerine od yağdırdum idi ol sebebden Һaķķ te‘âlâ baña ĥışmeyledi қanâdlarımı yandırdı Һazretinden ıraķ düşürdi ve çulĥalıĥa bıraķdı melik anı nevâĥat eyledi қız dönüp ayaĥına düşdi oĥlancuķları başına üşdi girü mülûkāne donları⁴⁸⁴ giydirdiler melik eyitdi ĥâliyâ evüñle oĥlancuķlarıñla ĥoş vaķit ol Tañrı kerîmdür yine қanatlar ve key vire dedi ol eşnâda gine yâĥı ‘askeri irişdi şehr önünde meydânda қondı şehri muĥâşaraya meşĥûl oldu melik-i ‘ummân ĥalkıyyla bârûya çıkıldılar çarĥa tîz cengine meşĥûl oldılar taşradan ve içerden bir kaç gün bu ĥâlet oldu bu kez pâdişâĥ çıkup şeb-ĥûñ fikrin itmek istedi Cebrâ’île eyitdi sen dağı bir ata bin ĥalkile bile çık қanâduñ gitdiyse nola [109b] Cebrâ’îl eyitdi sen âĥir nolduñ dedi. Çulĥa dermânde olup eyitdi ata ve қatıra bindüğim yok nideyüm dedi pes bunu balaban atına bindürdiler gördi ki ĥâl böyle eyitdi gelüñ böyle etmeyelüm Cebrâ’îl ĥürmeti şaķlañ maķşûduñuz kifâyet itse beni siz yalıñuz şaĥrâdan yaña gönderüñ kim şâĥibü’l-berr ü şâĥibü’l-baĥr Һıżr u İlyâs dostlarumdır isteyüp bulam

⁴⁸³ النبي صلى الله تعالى عليه وسلم انه قال: صلوة العريان جائز للمضطّر 483 Çaresizlerin çıplak namaz kılmaları caizdir.

birini bulursam yeter benüm yerim tutar maḳṣūd ḥāşıl olur dedi. Çulḥanuñ kaşdı kaçup selāmet yaḳasın bulmaḳ idi. Ammā Melik-i Ummānuñ i‘tikādı muḥkem olmaḡın yok dimedi sen bilürsin dedi. Gicenüñ bir baḥşı geçdi. Çulḥa[y]ı taşra çıkardılar yalıñuz Hızr u İlyās istemege gitdi giderken yolu leşker-gāha uğradı bir taraftan arkıncaḡ geçmek istedi tizce geçeydüm yoluñı kimse görmeyeydi deyüp atı maḥmūz virüp at bekledi çeri içine gitdi ittifāḡ bir köki çürümüş ağaca düş geldi [döşekledi] ḡorkusundan [110a] yapışdı ağac eline geldi at ağacdān ürküp kendüyi çeriye urdı şadāsından önüne geleni helāk eyledi çulḥa bu ḥālūñi gördi Cebrā’îl benüm deyüp ḡayḡırdı ayruḡ ne şorarsın ‘asker melikleri nolduḡın bilmediler aradılar bulmadıla nişānı ve eşeri bulunmadı fî’l-cümle ne oldı ise oldı Cebrā’îl elinden gene fetḥ oldı şabāḥ ‘asker urup esbābı ve ḡanāyimi cem‘ itdiler andan Hızr [ve] İlyās elçisini arayup buldılar bir çuḡura atdan ‘aḡlı geldi pes binüp şehre geldiler Cebrā’îli evine getürdiler kız anı gördi sevindi ey pādīşāḥ-ı kām-kār ve y şehriyār-ı nā-medār bil ve āḡāḥ ol kim ben şimdiye dek Cebrā’îl idüm şimden girü Cebrā’îl degil şabra’îlim bir çulḥa kişiyim dedi tamām aḡvālını bir bir evveli ve āḡiri bā-tamām şerḥ eyledi eyitdi: “İşbu ḡalūme rāzî isenüz bunda ḡururum ḡulūñuzum ve eger destūr virirsenüz [110b] varırum dervīşligüm varır giderüm. Mebādā aralıḡda yok yire ölem, helāk olam. Şimdi sen öldürürseñ daḡı öldür. Benüm itdüḡim ḡıyāneti kim itmişdür.” dedi. Melik-i Ummān çün ḡālî bildi eyitdi: “Ey yār, gerek Cebrā’îl ol gerek mebra’îl. Senüñ ḡademüñ baña ḡuvvetlü oldı. Nice düşmenüm helāk oldı, ḡızuñ medḡi senünse ḡoşdur. Oḡlancuḡlarıñ daḡı var. Cebrā’îl āvāzesi ḡod ‘āleme düşüpdür ḡalkdan ol i‘tikādi kim yuyar bundan böyle benümle kimde ḡaşım olmaz sen bu sırrı şaḡla kimseye dime. Cebrā’îl perdesünde ol ‘ādet-i ḡadīm üzere ḡaşra var ‘avratuñ oḡlancuḡlarıñla ol. Eger şimdi saña destūr virürsem ki gidesün bu ḡāl bilüne ḡod ölündür ḡānimānımuñ adı yavuz ola fāriḡü’l-bāl muntazamü’l-ḡāl otur.” dedi. Çulḥa sevindi ḡöñli avundı şanmaduḡı yerden bunuñ gibi ni‘met eline girdi Ḥudāya şükür eyledi ammā neccār çün çulḡayı ḡıleyle hevāya uçurup āvāre eyledi ma‘şuḡa kendüye [111a] tenḡa ḡaldı zevḡ-i temāşāya ‘ayş-i ‘işrete düşdi ḡazāy-ı āsumān bir gice şarāb içerken ol ‘avrat biraz ḡatı söyledi neccār ḡaḡıyup bıḡaḡıyla

urır ‘avrat ölür dülgeri daḥi birine ƙaşāş idüp berdār iderler. Dükeli bu yurtdan göçdiler āhirete gitdiler bu ḥikāyet anlardan yādigār ƙaldı bilindi kim her ki ğayrıya yavuz luƙ şata ol kendüye uğrar Ḥaƙƙ te‘ālā kişiyi yavuz endişeden şaƙlaya āmīn rahmet bu kitābı yazana ve te’līf idene ve okuyana ve dinleyene ve şāhibine āmīn yā Rabbü’l-‘ālemīn

Sene 1150 15 ٠ [Ramazan] [6 Ocak 1738]

Müfred

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün*]

Efendim bu senün cevruñ nihāyet balsa olmaz mı

Bu gün ra‘nā olan dilber öpülmez mi ƙoculmaz mı

[Müfred]

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

Pādişāhum hep zekātın virdi cümle ƙüluna

Sen daḥı senün zekātın vir baña Ḥaƙƙ yoluna

[111b]

Ḥikāyet: Zamān-ı evvelde bir ulu pādişāh var idi. Sünnī idi. Bir gün bu şāh kāfiristāndan ḥarāc istedi. Bu kāfirler eyitdiler: “Nola size ḥarāc virelüm? Ammā size ol zamān ḥarāc virüriz ki bizüm sizden bir ƙaç su’ālimüz vardır. Eger sizün ‘ālimlerünüñ cevāb virürse nola size ḥarāc virelüm. Eger cevāb virmezler ise bizden ḥarāc ummañ.” Ve evvelkiler bile virün dedi ve aluriz dediler. Andan bir ƙoca ruhbān ol gelen el-ḥacı ile pādişāha gönderdiler. Bu cānibe ruhbān daḥı pādişāha gelüp pādişāha bu aḥvālī i‘lām eyler. Pādişāh daḥı bu ƙūla daḥı rāzī oldu ve eyitdi: “Bu ƙadar ‘ulemā fużalā bir ruhbāna cevāb viremezler mi?” dedi ve pādişāh emreyledi cümle ‘ulemā ve dānişmendleri, ƙadıları ve müftüleri da‘vet idüp ve cümlesi yānına cem‘ olup ḥāzırlandılar ve ḥāş [u] ‘ām olup görelüm ruhbāna ne

cevāb virilür deyüp cem oldılar. Andan ol gelen ruhbāna emr olunup söyle su'ālın dediler. Ruhbān daḡı hemān iki dizi üzerine gelüp andan parmaḡların aṡaḡı ṡalup ve ṡarḡıdup bu ne demek olur bilün dedi. Ḳamū 'ulemā fikre vardılar ki; [112a] “bunuñ gibi su'āl görmedük. Ne tefsīrde ve ḡadīṡde var.” deyüp ḡamūsı pādiṡāhuñ ḡuzūrunda dem-beste oldılar. Ammā meger ol meclisde bir 'ārif abdāl var idi. Bildi kim ehl-i 'ilmler bu kāfirlerün yānında hecīl ü sersār olanlar gerekdür. Hemān ol abdāl yerinden durup eyitdi: “Ey pādiṡāhum yaṡın uzun 'ömrün ziyāde olsun. Ne ḡācet yoḡdur 'ulemā ve ṡuleḡā bir kāfire cevāb vire. Bu 'ulemāya ve ṡuleḡāya zaḡmet olsun ve kendilerin endīṡe ḡosunlar. Bir ṡarafa du[r]sunlar inṡāallāḡu te'ālā rabbü'l-'ālemīn olan Allāhuñ keremiyle ben ol ruhbānlara cevāb vireyüm.” dedi. Cümle ḡaḡḡ baḡıṡdılar 'acabā bu 'ābdāl nice cevāb vire derlerdi. Andan pādiṡāh ruhbāna emridüp; “ruhbān imdi söyle” dedi. Hemān ruhbān yine parmaḡların aṡaḡa ṡarḡıtdı. Hemān 'abdāl daḡı parmaḡların açup yuḡaru doḡrı tutdı. Bu kerre ruhbān parmaḡların aṡaḡı ṡarḡıdup dururken yuḡaru ḡaldırup pençesin açup elin ayasın gösterdi. Hemān 'abdāl daḡı yumruḡın döküp ruhbāna ḡarṡu ṡıttı. Ruhbān baṡ parmaḡların aṡaḡı ṡıttı. 'Abdāl bu kerre elin açup [112b] baṡ parmaḡların yuḡaru ḡaldırdı, ṡıttı. Ḳünkim ruhbān anı görüp ṡapu ḡıldı. Cümle getürdigi mālı getürüp pādiṡāha teslīm itdi. Andan dönüp pādiṡāh 'abdāla bu remzi su'āl eyledi. Dönüp 'abdāl eyitdi: “Pādiṡāhum ruhbān pençesin açup eyitdi, ṡimdi senün ṡūratına sille ile ururum, dedi. Ben de eyitdim, sen beni sille ile urursañ ben daḡı seni yumruḡ ile urup beñzin daḡıdırum, dedim. Ol da dönüp pençesin aṡaḡı indirüp eyitdi, öyle iderseñ ben daḡı seni baṡup aṡaḡı alup üzerüne ölürüm, dedi. Ben de parmaḡlarım yuḡaru idüp eyitdim, ben de senün aṡaḡdan boḡazın ṡıḡup geberdirüm, didim. Ey ṡāh iṡte birbirimiz ile remzile ṡavaṡduḡ.” dedi. Pādiṡāh eyitdi: “Varuñ ruhbānı getürün, bu arada bu su'āl andan daḡı su'āl idelüm.” dedi. Andan varup ol ruhbānı getürdiler. pādiṡāh eyitdi: “Sen daḡı bu su'āl[i] söyle, ne didün?” dedi. Ruhbān eyitdi: “Ey ṡāh ben parmaḡlarımı açup aña ḡarṡu parmaḡlarum gösterdüm. Dime olur kim, beṡ vaḡt namāzı kim ḡılarıñıuz ḡaḡ mıdur, dedüm. [113a] Ol yumruḡın döḡüp eyitdi, belī ḡaḡdur pek ṡutarız, dedi. Andan parmaḡlarım aṡaḡı idüp eyitdim, gökden yaḡmur ne

içün yağar. Ol parmakların yuğaru kaldırıp eyitdi, ekin ü nebādāt bitmek içün yağar, dedi. Su’âlîme cevâb virdi ve bu su’âlün cevâbı bizüm kitâblarımızda dağı böyledür.” dedi. Ruhbân eglenmeyüp gitdi, iqlîmine gitdi. Pâdişâh bildi kim ‘abdâl remzi anlamayup bilmemiş. Ammâ remz remze muvâfık gelmiş. Bu sözi pâdişâh ğâyet begendi ve hoşuna gelüp ol gelen mālın rub‘ını ol dervîşe virdi ve kendiye ol dervîşi nedîm idüp hâş kullarından eyledi. Bu temsîl dağı anlardan yâdigâr kalup böylece hikâyet olundu.

Şikeste vü beste

Sene 1149 Şevvâl fî 24 [25 Şubat 1737]

Müfred

[*Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün*]

Elhamdülillâh ğam-hâneye gene dilber geliyor

Dîl ü cân mülki ta’ mîrine server geliyor

Müfred

[*Mefâ ’ilün Mefâ ’ilün Mefâ ’ilün Mefâ ’ilün*]

Sever gönlüm şu dildârı vefâsı olsun olmasun

Anı terk eylemek olmaz cefâsı olsun olmasun

[113b]

Hikâyet olunur evvel zamânda bir pâdişâh var idi. Hâzret-i Hızır görmek ister ğâyet ‘aşîk idi. Dâ’imâ der idi ki, baña bir adam olsa dünyâ-yı mâfîhâda baña Hızır peygamberi gösterse hemân biricik görsem ben dağı ol adam dünyâlık her ne isterse ise virir idüm ve dünyâda maşşûdı her ne ise murâdına vâşıl iderdüm, derdi. Ammâ râvî aydur: Meger anda bir kişi var idi. Şûfî şeklinde yürür idi ve bunun ahvâli perişâh idi. Bu sözi işidüp eyitdi: “Faķırılık cânıma kâr itdi. Bârî pâdişâha varup diyeyüm ki üç yıl beni bir halvet evde şaķla, üç yıl tamâm olıcaķ pâdişâha ben Hızır gösterirüm diyeyüm. Üç yıl tamâm olunca yâ ben ölüp ķurtulam yâ pâdişâh öle yâhūd suçum ‘afvola. Zîrâ faķrüm ziyâdedir. Bârî bu sebep ile dünyâ-yı mâfîhâda üç

beş gün zevkîdüp ben daḥı karnum doyunca ta‘ām yirüm.” deyüp yerinden durup pâdişahuñ kapusına vardı ve bu sözi ‘arzeyledi. Döndi pâdişâh eyitdi: “Yâ kişi eger sen baña Hızır ‘aleyhi [114a] es-selâmı gösterirseñ saña çok ihsân ideyüm.” dedi. “Yok eger baña hâzret-i Hızır gösteremezseñ seni öldüreyim mi?” didükde şûfî cevâb virdi ki: “Öldür.” Bu kavle râzî oldılar. Râvî aydur: Çünkim bunlar böyle böyle kavli i karar eylediler. Pâdişâh emreyledi. Bir evi halvet idüp ol şûfî[y]i ol eve kodılar ve her ne ister ise ve tabî‘ati daḥı her ne murâd ider ise hâzır iderlerdi. El-kışsa tamâm bu minvâl üzere üç yıl tamâm oldu. Ammâ derd-i mend şûfî miskinün tedbîri râst gelmedi. Hemân bir gün korkup kararı karar idüp kaçup varup külhânda karar eyledi. Ammâ yiyecek içecek yok, bir vîrânedir. Anda riyâzet çeküp oturdu. Bir gün gâyet ‘âciz kalup ve ıztırâp çeküp yüzün yire sürüp ağladı Allâhdan temennâ kılup eyitdi: “Ey Bârî Hudâyâ, ben ‘âciz-i bî-çâre kûl bu hırşum ve nefsâniyyetüm içün bir yalân da‘vâ kıldum. Benüm hod sırrum saña ma‘lûmdur. Nefsüm belâsına uğradum, benüm eksüklüğüme bakmayup murâdımı virmege kâdîrsün. Beni bu pâdişahuñ şerrinden sen şakla.” deyüp Mevlâsına niyâz idüp ağlayup zârlık kıldı. [114b] Andan zârlık idüp ağlarken gözine hâb gelüp gözün yumdı ve yine gözü açdı gördi kim karşusunda bir ak giysili ve latîf-dîdârlı bir yigit durur. Hemân ilerü gelüp ol şûfiye selâm virdi. Bu şûfî daḥı ‘aleyk alup ayağ üzerine durdu. Andan ol yigit şûfiye eyitdi: “Niçün böyle melûl olmışsın, gamuñ nedür?” dedi. Şûfî başın aşâğa şalup tınmadı. Bu yigit ikdâm idüp: “Elbetde baña hâlün i‘lâm eyle, fikrünü ve böyle melûl olmağı benden gizleme.” dedi. Şûfî gördi kim bundan dermân koḡusu eseri gelür hemân ol şûfî dile gelüp bir bir aḥvâlini hikâyet eyledi. Çünkim ol kişi şûfînün aḥvâlinde vukûf taḡşîl eyledi. Dönüp eyitdi: “Hemân dur yeründe. Gel senün ile pâdişâha gidelüm, ben senün içün cevâb vireyüm.” dedi. Pes şûfî ol yigit ile pâdişâha berâber gider iken meger pâdişâh daḥı bunuñ gâ‘ib olduḡın ve kararın haber alup ve ziyâde ḡaḡaba gelüp emreyledi. Tîz bulunsun deyüp küşe-be-küşe adamlar ta‘yîn olunup ararlardı. Çünkim bunu gider iken gördiler. Tîz tutup pâdişâha getürdiler. Pâdişâh bu şûfî[y]i [115a] görüp eyitdi: “Bre herîf niçün benüm kâtımda yalân söz söyleyüp Hızır saña göstereyüm dedün? Benüm kâtımda niçün yalân söyledün? Ben saña ne

güç itdüm ki sen beni böyle halk içinde hacîl eyledün?” dedükde şüfî eyitdi: “Ey şâh, dâ’imâ kullaruñ işi kabâhatdür lâkin pâdişâhlaruñ işi ‘afvdir. Sen ulu şâhsın, sen benüm günâhıma kalma.” dedi. Dönüp pâdişâh eyitdi: “Kişi ben senüñ ile ‘ahd idüp kavı eyledüm, şimdi senüñ iddi‘ân hılâf çıkdı. Kavı-i şer‘îdür ben seni şer‘an katlı itsem gerekdür.” deyüp ulu vezîrlere eyitdi: “Bu kişi[y]i nice öldürelüm?” dedi. Ol vezîr eyitdi: “Pâdişâhum bu kişi[y]i pâre pâre idüp dağı kanâra yerlerine aşmak gerekdür kim sayirlerine mücib-i ‘ibret olup bir kimse dağı huzûr-ı pâdişâhiye böyle yalân da‘vâ eylemeye.” dedi. Hemân ol kişi kim şüfî ile gelmiş idi eyitdi: “Şadağa’l-vezîr, *küllü şey’in yerci‘u ilâ aşlihi*” dedi. “Gerçekdür vezîr herkes aşlına çeker.” dedi. Dönüp ikinci vezîre su‘âl eyledi. Ol dağı eyitdi: “Hayır pâdişâhum, bunu böyle eylemeyelüm. Bunuñ cezâsı oldur kim bunu pâre pâre idüp etin bir kazâna koyup kaynadup ba‘dehü pişirüp [115b] etlerini itlere yedürelüm.” dedi. Yine bu kişi eyitdi: “Şadağa’l-vezîr *küllü şey’in yerci‘u ilâ aşlihi*” dedi. Yine pâdişâh üçüncü vezîre şordı. Ol vezîr eyitdi: “*Ve’l-kâzımîne’l-ğayza ve’l-‘âfine ‘ani’n-nâs*” dedi. “Ey pâdişâh kez bu miskinüñ kanından âzâd eyle.” dedi. Yine ol kişi eyitdi: “Şadağa’l-vezîr, *küllü şey’in yerci‘u ilâ aşlihi*” dedi. Andan dönüp pâdişâh eyitdi: “Bağ a adam, bu benüm üç vezîrüm her biri bir söz söyledi, sen dağı üçüne bir dürlü cevâb virdün. Bu ne hikmetdür.” dedi. Hemân bu kişi ilerü gelüp eyitdi: “Ey şâh, bu senüñ evvelki vezîrünün bir kaşşâb oğlıdur. Aşlında kaşâb olmağın pâreleyüp aşdırdı, aşlına çekdi.” dedi. “İkinci vezîrünün bir işçinüñ oğlıdur. Ol dağı aşlına çeküp pişirüp yedürdi.” dedi. “Üçüncü vezîrünün bir aşıl-zâde ve mürüvvet ve şefkat şâhibi olmağla ol dağı aşlına çeküp bu derd-i mend miskinê acıyup merhamet idüp sizden âzâd olmasın diledi. Öyle bilesiz kim lâ-büd herkes aşlına çeker. Hâsîlik ile gelen hâsîs olur, gânilik ile gelen yine gâni olur. Hâlimden gelen hâlim olur, gadûbdan gelen gadûb olur.” ve dönüp [116a] eyitdi: “İşte şâhım hem her kişinüñ âyet-i kerîme mücibince herkes aşlına çekmesi emri muqarrerdür. Ammâ sen dâ’imâ hazret-i Hızır görsem der idün. İmdi ey şâh işte hazret-i Hızır nebî benüm.” deyüp gâ’ib oldı ve böylece nakl itdiler ve böylece bir hikâyedir.

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Şanma kim nā-ḥaḳ yire mü 'min olan eyler yemīn

İ' timād eyle baña billāhi benden ol emīn

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Gel öldür tiġ-i ġamzeñle ḥelāl olsun saña ḳanum

Ne sağ olmak murādımdur ne ölmekden ḳaçar cānum

Müfred

[11'li hece ölçüsü]

Ḳaçan kim iki göñül olur birlik

İçinde yüz biñ ādem ider dirlik

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Cāhilün baġrı ḥacerdür göñlinün ilhāmı yok

Cümle 'ilmi tefsīr itseñ ma' nīden ḥaberi yok

Müfred

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Şöyle muḥkem tıṭayım bir daḥi cānān etegin

Yā elüm ḳaṭ' ideler yā keseler yār etegin

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Dāne virmez hırmeninden merdüm-i dānāya çarḥ

Bežl ider varını ammā bulsa bir nādāna hep

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Elüнден ne gelür ey dīl ḥayāl-i yār ile eglen

İdüp feryād-ı bülbül-veş fiğān-ı zār ile eglen

[116b]

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Didüm bir buse iḥsān it açılsun çeşmimiz gāmdan

Didi vakti değil öpsem yine yarın gel erkenden

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Öldürürdüm yār eşiginde ol raḳīb-i kāfiri

Cā'iz olsa Ka'bede ḥinzīri ḳurbān eylemek

Müfred

[Mef' ulü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün]

Çekmekde cevruñi ağyārın olmasa⁴⁸⁵

Ey gül naḳīrūñ olmazdı ḥāruñ olmasa

⁴⁸⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Müfred

[Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün]

Ḳadd-i vişâlin 'îd-i sa'âdet şâm u firâkuñ rûz-ı kıyâmet

Ṣevḳ âhîr oldı ğam zâhîr oldı gelmeñ irâdet gitmeñ icâzet

Müfred

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

Bir muḥabbet-nâme yazdum ol güzeller şâhına

Murg-ı cân ile uçurdum nâme[y]i dergâhına

Müfred

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün]

Şarardı nergizin beñzi görince çeşm-i fettânı

Büküldi sünbülün ḳaddi işidüp vaşf-ı reyhânı

Müfred

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün]

Ḥâlûme ḥal-dâşum olsañ sırruma sır-dâşum olsañ

Ben saña ḳurbân olurdum sen benüm ḳardâşum olsañ

Müfred

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün]

Ne müşkildür cüdâ düşmek kişi sevgili yârinden

Ḥuşûşan kim sefer ḳıla zarûretde diyârından

Müfred

[*Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün*]

Rikāb-i yārūñ eger pâyına yüz sürmek dilerseñ

Yoluñda irtikāb eyle aşılmağı başılmağı

Müfred

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün*]

Her kimüñ ki yāri var pek pek kocar kef kef.....

Her kimüñ ki yāri yok dizin kocar ‘ömri

[117a]

Rāvīler böyle rivāyet iderler ki Bīm şehrinde bir pādişāh var idi. Ġāyet kuvvet-i ‘asker şāhibi şāh idi. Bir gün bir şarāy bünyād eylemek murād eyledi. Vezīrlerine bu aḥvālī bildirüp bir üstād-ı dülger istedi. Anlar daḥı vīlāyetlerde münādīler nidā itdirüp bir üstād-ı dülger aradılar. Meger ol zamān Keşmīrde bir üstād-ı dülger var idi. Ammā eli ġāyet yufka idi ve ḥatunı ġāyet ḥūb idi. Bir gün ḥatun işitdi pādişāha üstād-ı dülger iḥtizā eylemiş. Varup erine bu aḥvālī haber virdi: “Elüñden gelür var pādişāhuñ iḥsānuñ al.” dedi. Kocası eyitdi: “Ben gidince señ ġayrılarla baş koşasın.” dedi. ‘Avrat çıkarup bir deste reyḥān virüp: “Eger ben ġayrılarla oynayup ġayrılarla baş koşarsam bu deste reyḥān senüñ elüñde şolup ḥazān olur. Yüri benden emīn ol.” dedi. Faḳīr daḥı şādī ḥandān olup ol aradan yol tedārīkin görüp sürüp Bīm şehrine geldi ve kendüsin [117b] pādişāha ‘arz eyledi. Pādişāh bunuñ vaşfın işidüp kendüye vāfir ikrām eyledi ve ‘aẓīm şarāy kulları ḥizmetkār virdi. Andan yānına bu kadar üstādkar ve neccār virüp şehrin taşra yerinde bir ‘acib sarāy bünyādın urup şeb u rüz durmayup çalışdı. Az zamān içinde bir ‘acib sarāy bünyād eyledi ki bī-mişil. Şāh gelüp ziyāret idüp ol üstād-ı dülger ol kadar iltifāt eyledi ki baş behrāma berāber idüp vezīrlерinden ziyāde iltifāt eyledi ve vüzerāları bu ḥālī görüp ḥased eylediler. Ol dülger kīn tutdılar. Korkdular ki pādişāh anı vezīr eyleye. Ol vezīrler dāyim dülgerüñ firşaduñ gözlerler idi. Pādişāh-ı zamān ol sarāyı envā‘-ı günāgün dībālarla

tezyîn eyledi. Ammâ ol vezîrler bir yire gelüp müşâvere idüp: “Biz bu dülgere nice hîle idelüm pâdişâha yañlış añladalum.” deyüp ol hâl ile ol sarâyı temâşâya geldiler. Ol gün dülgere dahı [118a] ol sarâyâ gelüp gördi. Şâh içün ne kadar reyhân konmuş. Derûnına geldi ki: “Âh nolaydı bu maķâm benüm olaydı.” deyüp ehlinüñ efkârıyla ol arada uyudu ve vüzerâlar nâgâh gelüp ol hâli görüp girü dönüp fırsat bizimdür deyüp sür‘atle dīvân-ı pâdişâha geldiler. Ol dülgere şikâyet eylediler: “Pâdişâhım, dülgere içmiş ol güzel mekânı mülevveş itmiş. Nuķl u reyhân dağılmış, bu küstâhluk bize hoş gelmedi. Diledük ki aña aķmaklık cezâsın ideydik. Yine endîşe eyledük belki şâhımızuñ hâtırına hoş gelmez deyü te’hîr itdük.” Ammâ pâdişâh bu kelâmı işidüp melûl oldu. Eyitdi: “Bu kelâm eger şahîh ise anuñ bedbaķtlığı nişânıdır.” Vezîr eyitdi: “Eger şâhımuñ bu mâcerâ vukûfunda i’timâdi yok ise bir i’timâd ķuluñ gönderürsin hâli keşfeylesün.” dedi. Pes şâh ol sâ‘at mu‘temed adamlar gönderdi. Varup gördiler gelüp şâha bildirdiler. Ol vaķt taķavvür ile buyurdi. [118b] Ol dülgere horluğıyla getürdiler. Şâh dülgere eyitdi: “Ey kendisinden bî-ķaber, ne zühre ile bunuñ gibi küstâhlıkda bulunduñ? Bunca biñ dînâr ģarcolumuş sarâyımda benden evvel sen oturup içdüñ, ģarâblıklar eyledüñ. Şimdi nicedir saña ‘utûbet idersem ki ģayrılar senden ‘ibret ala.” Dülger-i bî-günâh baş yire koyup eyitdi: “Ey şâh, Ĥaķķ bilür kim benüm bu işden ģaberüm yokdur. Hemân anı bilürüm ki dâr-ı dünyâda bir ‘avratum vardır. Pârsâdur. Ol cihetden ģönlüm aña müte‘allikdûr. Bu ģarafa ‘azîmet itdüğim vaķtin baña bir deste tâze şimşâd virmiş idi ve hem didi kim, şaķla saña yâdigârum olsun bu şimşâd şolıcaķ ayağım vefâ dâ’iresinden çıķmuş bilesin, dimiş idi. Bu gün ol sarây-ı ģülşene girdüm, gördüm ģüb u zârîf ü şerîf cây-gâh ģönlümden eyitdim, nolaydı benüm dahı şunuñ gibi maķâmum olaydı, ben dahı ol maķbûbemile me‘an oturaydım deyüp ol baña virdiği deste-i şimşâdı ele aldum, gördüm [119a] henüz tâze endîşeye vardum. Uyķu ģalebe idüp uyumuşum. Anı gördüm ki beni mu‘temedler depdiler uyandum. Beni alup ģuzûruñuza getürdiler. Billâhi’l-‘azîm ayruķ işden ģaberüm yokdur. Her nuķl kim ben faķîrden mülk-i ģarem-i nûrına dimişlerdür. Maķz-ı bühtân şarîhdûr. Benüm ne şarâb içmekden ģaberüm var ve ne nuķl u reyhândan. Benüm işümde yaķşı endîşe ile ģaķ zâhir olsun, şuçlu kim ise ol

kınansun.” dedi. Dağı ağır olup epsem oldu. Şāhuñ dülger güyendi. Şāh eyitdi: “Ey Bennā şimdi sen şarāb içmedüñ mi?” Eyitdi: “İçmedüm.” Şāh buyurdi. Ağzını koğdılar, nesne yok, dediler. Pādişāh vüzerānuñ yalān söyledüklerin bildi eyitdi: “Varuñ bu işde fikridüp görem.” Dülger melāletle otağına gitdi ve vüzerā hāllerin müstaḳdīmeden añladılar. Ğayrı mekr etmege meşğul oldılar, eyitdiler: “Bu kerre dülgeri ḥalvet avlayalım. Otaya getürüp yedirüp içirelüm. Mest idüp aña izhār-ı şevḳ idelüm. Mestlikde ehlinüñ ve ḥānumānın ve ‘ıyālinüñ nişānların alalum. Aña ol bābdan görelüm ḳoñşuları [119b] ağzından Bennāya nāme yazalum. Mazmūnı bu olsun kim ‘avratuñ bunda yatlu işe başladı. Gerekdür kim tiz demde evüne gelesin. Hāl nedür göresin. Yoḥsa sevgili ḥatunından çıkarsın, cüdā düşersin. Bu dülger ḥod ‘avratı maḥabbetiyle mübtelādur. Mektūbı okuyucaḳ ḳarār etmeyüp gider, şadāsından ḳurtuluruz.” Tez bir nāme ḳoñşuları ağzından yazdılar, mühürlediler. Bir kaç günden soñra bir yād yolcu elüne virüp dülgeri ulaşırdılar. Derdmend dülger nāme[y]i aldı adını ve ḳoñşuları ve ḳulluḳçıları adı nāmesinde işitdi. Çin şabāḥıydı. Durdı, şāh ḳatına geldi. Yir öpdi, destūr diledi. Pādişāh şandı vezirler sūrıdan ḥacil olup gitmek ister şāh buña istimālet virdi eyitdi: “Anlaruñ sözi ḡaraḳ idügin bildüm muḳayyed olma, gitme.” dedi. Bennā nāme[y]i şāha ‘arzeyledi. Şāh eyitdi: “Ne ḳızarsın, ‘avratuñ anda yaramazlıḡa meşğul oldu ise la‘net cānına. Bunda saña şāliḥa ‘avrat bulalum, ḥānumān ıssı ol.” Dülger eyitdi: “Ol olmaz [120a] olacaḳ iş degildir.” Bunlar bu kelāmda iken vüzerā geldiler. Bunlar dağı eyitdiler: “Gidüp neylersin? Biz ḥod ol ‘avratınuñ ḥālin bilürüz, niye varırsın? Yaramazdır. Nesine heves idersin?” dediler. Dülgeri bu sözden dağı cevāb düşdi eyitdi: “Nice bildiñüz Keşmīrde olan ‘avratı? Burada sizler tekrirden ḳorḳmayup görmedin ve bilmedügin yalān yire şehādet idersin. Benüm şimşādım henüz tāzedir. ‘Avratımuñ mişli bī-ḳarārdur. Ammā beni nāmenüñ ḥaberi gümāna düşürür. Şāhımdan anıñçün destūr dilerüm.” dedi ve vüzerā pādişāha du‘ā vü şenā idüp eyitdiler: “Biz ol ‘avrat ile şöḥbet ü ‘işret itdük. Eger nişān dağı dilerseñüz deyelüm.” dediler. Ammā bunlar dülgeri içirüp serḥoş idüp mest olduḡı vaḳit alduḳları ḥaberin nişānların ve evi ḳaḡı maḥalde ve ḳaḡı şöḳaḳdadır ve ḳoñşularınıñ adın beyān itdiler ve eyitdiler: “Şāh

buyurursa birimüz varup yeñi nişan getürsün.” dediler. Bu sözlerden dülger müteḥabbir olup [120b] şāh öñünde yir öpdi du‘ā kıldı eyitdi: “Çün bunlar buncaleyin söz dediler, imdi şartımız olsun eger bunlar varup ‘avratımuñ bir zāhir nişanı var getürirlerse sözleri rāst ola. Ben aña ṭalāk virem, bunda ḳalup bākī ‘ömrümi şāh nazarında sürem.” Cümle vüzerā bu sözleri ḳabül itdiler: “Ol şart ile kim dülgeri on gün ḥabis ideler. Biz ol ‘avratdan nişan getürevüz.” Pes pādīşāh dülgeri ḥabse buyurdi ve vüzerānuñ biri yaraḳlandı. Altun ve cevāhir ve ḥil‘atler alup yola revāne oldı. Günlerde bir gün şehre vardı. Dülgerden işitdügi maḥalle ḳondı. Meger ol maḥalde bir ḳarı var idi. ‘Acūze gibi yüz biñ şākirdi var idi. Evvelā hemān vezīr ḳātına irişdi, ḥizmet itdi. “Vālide ne ḳişisin bizi neden görmege geldüñ?” ‘Acūze eyitdi: “Ḥizmet iderüm, elümden ne ḥidmet gelürse dirīg etmem. Böyle bir ḥizmetkārüm. Şu maḥalde olurum sen erenlerüñ ḥizmetin iderüm. Elden gelen işleri başururum. Anlar daḥı dünyālıcaḳ virürler. Anuñla keḑāflenürüm.” dedi. [121a] “Çün sa‘ādetle bu maḳāma geldiñüz. İşidüp geldüm. Eger ben cāriyeñüze müte‘allıḳ iş var ise buyur[a]sız. Elden geldikce bitürürüm.” Bu vezīr eyitdi: “Ben ḡarīb ḳişiyim ey ana. Bir nice gün bunda eglenmege geldüm. Eger bir maḥbūbe bulup bize getürürseñ aña ve saña geregi gibi ikrām idem.” dedi. ‘Acūze fikridüp eyitdi: “Dülger ‘avratı işüñe yarar, ḡāyet pāk pākizedir. Nihāyetde güzeldür ve hem eri ḡā’ibdür. Ammā bilmezüm boyun vire mi? Hele bir kez varup söyleyeyim, göreyin nedir?” Vezīr eyitdi: “Anuñ vaşfın işitmişüm. Eger anı ḳātıma getürürseñ ne ṭaleb iderseñ saña virürüm.” ‘Acūze eyitdi: “Pes, çeşm.” deyüp dülgerüñ evine vardı eyitdi: “Ey ananuñ cānı, ulu bir ḳişi bu maḥalde ḳonupdur. Dilerüm kim seni anuñla buluşduram, şoḥbet ḳılasın. Nice şeyler ḥāşıl idesin. Eger buyurursañ hediye ve armaḡānlar getürüpdurur. Varayın, getüreyin.” dedi. Ol ‘avrat bu sözden ḡāyet incindi ammā fikridüp eyitdi: “Ḥaḳḳ te‘ālānuñ [121b] bunda bir ḥikmeti vardur. Bu işe murād etmek gerek. Bu nihāne ḥāne-i ḡaybdan bu aşıl ‘acib işler zāhir oldı.” dedi. Andan ‘acūzeyeye eyitdi: “Ana, fermān senüñdür.” ‘Acūze ḥurrem ü ḥandān durup gitdi. ‘Acabā çeşm-i sāḳi-i cellād ol ‘acebdür ya şādi-i ḳavvād dülgerüñ bunda bir ḳulı ve bir ḳardāşı var idi. Ḡāyet şālihler idi. Bu ‘avrat ol cāriyeye eyitdi: “Ol ‘acūze ḳarı ḥaberimüz ol vezīre

degirmeden sen haberi bilgil.” dedi. Cāriye vardı vezīrūn hizmetkārlarından haber şordı eyitdi: “Bu kişi niye gelüpdür, kimdür?” dedi. Eyitdiler: “Bu kişi Kevāşir beginūn vezīridür. Bunda kaçd ile geldi bir mühim işi vardır. Bize ma‘lūm degildür.” dedi. Cāriye geldi haber virdi. Dülger hod haber göndermiş idi. Sarāy yapduğı pādīşāh katında hoş olduğı ma‘lūm olmuş idi. Pes ‘acūze gelüp bu haberi söyleyicek ‘ākile idi naqşı aıladı. Ol vezīr niçün geldügin bildi. Aña münāsib ‘amel kılmağa cezm eyledi. Ğulāma ve cāriyeye [122a] aılatdı ve eyitdi: “Hāzır oluñ, ‘akluñuzu başuñuza ve hem sırrı şaklañ, görelüm Kādir-i Qayyūm ne taqdīr etmişdür.” Bunlar bu sözde iken ‘acūze geldi. Ben tahta kumāş bile getürdi vezīrdan Zenī Bennāya haber ve selām getürdi. Zenī Bennā dağı ayak üzere durup selāma cevāb virdi. ‘Acūzeye eyitdi: “Ey māder ol uluya bizden selām vir. Ayt kim ben kimüm ve kimūñ karısıyım ve benüm ne miqdāрім ola ki anlaruñ gönüllerine huṭūr idem. Ammā Bennā sefer idelden berü evden taşra çıkmayup dururum düşmensiz. Hod bir kişi olmaz ol vezīr ile iki şartım var. Biri budur kim ol benüm evüme gele. İkinci oldur kim yalıñuzca gele. Birbirimizle küstāhāne şöhet idevüz.” dedi. ‘Acūze gelüp selām getürdi ve iki şart söyledi. Vezīr ‘abül idüp: “Öyle olsun.” dedi. Pes vezīr şem‘ ü şarāb-ı lūt u pūt ‘acūze ile dülgerūn evine gönderdi. Dülgerūn ‘avratı buyurdi. Dürlü dürlü ta‘ām lar pişirüp ihdār itdiler. Zenī Bennā ahşām namāzın kıldı. Seccāde üzerinde [122b] oturup okurken ‘acūze geldi: “Destūr var mı, gelsünler mi?” dedi. Zenī Bennā eyitdi: “Yatsu namāzın dağı kılalum, karanluk olunca gelsün.” dedi. El-kışşa ‘acūze vezīri getürdi. Kapudan içerü şalıvirdi. Zenī Bennā vezīre hoş geldiñüz deyüp beşāşetler gösterdi. Hizmet itdi, elin tutup nihālın üzere tekellūf itdi. Vezīr geçüp otürdi. Zenī Bennā ayak üzre durup hizmet itdi. Vezīr gördi. Bir aydır server üzre qarār etmiş, müteḥayyir olup ve tekellūf idüp; oturuñ, dedi. ‘Avrat edeb ile otürdi. Nāzlar ve şīveler idüp vezīri germ eyledi. Cāriye şerbet getürdi, ‘avrat cāşını alup vezīre şundi. Ta‘ām geldi, yendi. Andan şarāb getürdiler. Vezīr ‘avrata: “İçün.” deyü buyurdi. ‘Avrat eyitdi: “Biñ dürlü hizmet ideyin, ammā şarāb içdigim yokdur. Zehr ise dağı senūñ hizmetūnde içeyin ve lākin bu gice mu‘āf olayım. Küstāhlıgum ziyāde olsun ve hem haşmlarum [123a] ve qardāşlarum gelse

gerekdür. Belki bize hecâlet ola.” Vezîr bu sözi begendi. Ol gice mu‘âf itdi. Ol cāriye sākîlik itdi. Bir kaç devîrden şoñra qadehe dārū koydı. Vezîr bu fikirde dirkim hele bu gice taşarrufın temāşā kılayın. Gündüzün şuyum rüşenlikde tenin tefarrüc idem ve nişānların dürüst görem. Bu fikirde iken dārū irişdi. Hizmetkârlar getirüp o yānında bāğçe var idi. Ol bāğçe de bir zîr ü zemîn var idi. Ol zîr ü zemîne indirüp kapusın örttiler. Eve gelüp yatdılar. Çün şabāh oldı. Güneş kâz kullerinden baş kaldırdı. Cihānı münvver eyledi. Vezîr mestlikden uyandı. Gözün açdı. Kendüyi zîr ü zemîn içre gördi. Korkdı. Bu ne hādişedür deyü durdı. Kapu tarafın buldı. Cehd itdi, açıldı ümîdi kaṭ idüp oturdı. ‘Avrat cāriyeye eyitdi: “Var vezîri gör neyler?” deyü. Cāriye bacāya geldi. Vezîr görüp feryād eyledi: “Bu zîr ü zemînde neylerüm?” dedi. Cāriye eyitdi: “Senüñle qadınım hālvat [123b] olsa gerek idi. Nāgāh qarındāşları geldiler. Siz mest idinüz. Sizi bunda getürdük, duymadinüz. Şabr eyle gitsünler. Eve varup oturasın.” deyüp cāriye gitdi. Zamāndan şoñra girü geldi eyitdi: “Nice olur hāl? Qadınımı qarındāşları alup köye gitdiler. Dügünleri var imiş. Bir hafta anda qalurlar.” Vezîr işitdi serseme oldı eyitdi: “Bu ne bed hey söz olur, qapuyı açıvir çıkup gideyin.” dedi. Cāriye eyitdi: “Ey hudāvend, baña ne benüm elimde ne var? Hizmetkārım. Qadınım miftāhı alup gitdi. Ol gelince qatlanmaq gerek. Ba‘zı kişiler olur bir yıl iki yıl bir murād içün şabr eylerler. Siz ulu kişi olasız, bir hafta şabr idemez misin? Qatlanadur, qadınım gelür seni uya koca işün ‘arşa koca.” Vezîr bu sözden ‘aceb infî‘âl itdi eyitdi: “Āh nāgāh düşdüm. Ammā qatı düşdüm. Zāyid kelāmdan, zāyid hareketden etmeyecek işi hūn ider kişi yemeyecek qaygu yemekdür işi.” El-kışsa vezîr öğleye dek aç oturdı. Tāqati tāk oldı. [124a] Bennā ‘avratı cāriye[y]i gene getürdi. Herîfi gör neyler deyü vezîr cāriyenün geldigin duydu. Ağlayup bağıрмаğa başladı eyitdi: “Gel kerem eyle, beni bu hābiden çıkar. Dağı ‘ömrüm olduğca gelmeyem. Ğarībim, yolcuym. Benden n’istersin?” dedi. Cāriye eyitdi: “Ol iş elümden gelmez. Ammā naşīhat dilerseñ bildüğümden söyleyeyin. Gice lā-yü‘qal olduğunda kılımız muqbilün arduña tölendi. Buyurursuñ bir kova şu getürüp başuña ve üzerüne dökeyin. Cünüb oturmaq şüm olur.” Vezîr eyitdi: “Bir kız bak beni mashara idindi.” deyüp kendüsini yerden yere çalar. ‘Avrat cāriyeye and

virüp eyitdi: “Kavme gürlükler vir, kaçıp temâşâ idelüm.” Cârîye yine geldi: “Ey hudâvendigâr, kadının saña çok kulluk ve hizmet idüpdür. Begendün mi?” Vezîrün gücü kesildi. Feryâd kılup eyitdi: “Şad-hezâr la‘net saña ve kadınıña ve ol mülhid dülgere kim anuñ şumluğundan bu belâya uğradum.” dedi. Pes ‘avrat bu sözi işidicek kûluna kendi özüne eyitdi: “Ben size dimedim mi [124b] elbetde bu sözün altında bir sır vardır? Tañrının ben za‘îfe ‘inâyeti var imiş. Beni düşmenlerün mekrinden şakladı.” deyü yüz yire koyup secde-i şükür eyledi. Andan cârîye eyitdi: “Ma‘lûm oldu. Bu iş erim düşmenliği cihetinden olmuştur. Bu kişi kaçd ile beni azdırmağa gelmiştir. Çaremüz oldur kim bunu yaḥşî şaklayavuz. Bu hâlün keyfiyetin tamâm bilevüz.” Pes cârîye gene vardı vezîr cârîye[y]i görüp yine ağladı. Halâşın istedi. Cârîye eyitdi: “Bu özüne bağlanan kapuyı Hudâ-yı te‘âlâ açmağičün baña diyekim sen hânımānuñdan niçün avâre olduñ? Ol dülgere mülhid deyü niçün sökdün? Doğrusuyla vezîr eyitdi: “Eger dilerseñ doğru söyleyem. Baña bildir kadınıñ kandanadır?” Cârîye eyitdi: “Saña didüm ki karındâşları ile köye gitdi. Miftâh belinedür ve baña vaşiiyet itdiği kendü gelünce bu tarafa görünmeyem ve daḥı eyitdi, karındâşlarımı haşımalarımı getürsem gerek. Bu erden bu yuvadan murâdum alsam [125a] gerek.” dedi. Vezîr eyitdi: “Benden murâdı ve maḥşûdı nedür?” Cârîye eyitdi: “Ey hâce, kulak tut saña söyleyem ve vaşf-ı hâli hikâyet idem.” Vezîr eyitdi: “Söyle.” Cârîye eyitdi: “Benüm saña özüm ağlar. Elümden gelse saña kulluk itsem. Ammâ nideyin elümden gelmez. Bu benüm kadının şuh-zendür. Çok mekîrlüdür. Dil-gîrdür, pür-tezvîrdür, merd-nüvâzdur. Dâsitân-sâzdır. Bu saña itdügi gibi işi yılda yüz kişiye artık ider. Bu zîr ü zemîni anıñçün itmîşdür. Hemîşe düzâk kırar. Senün gibileri olar. Ol ‘acûze daḥı buña getürür. Luṭfile şîrîn zebânlığıyla zühre[y]i kevkebden indirir. Anı getürür ve inek gibi sağlar. Bulduğunu bu eve kıor. Zîr ü sîmden ne bulursa alır. Andan varır, karındâşlarını ve haşımalarını alır gelür. Ol bî-çâre mecûsî yüzi üzerine yatırup daḥı nevbet-be-nevbet üzerinden geçerler. Andan şoyarlar bir dipsüz kıuyusı var. Aña şalarlar. Ben işlere böyle hayrân olurum. Bu hayflara perişānum. Elimden daḥi nesne gelmez. İşte ben söyledüm, sen daḥı buncılayın [125b] gerçek söylersün. Bu evde bu tarîk ile kazanılmış māl var. Elâlem

dağı senüñle çıkarum, gidelüm. Sen dağı baña doğru söyle kimsin, kandan gelürsin ve kana gidersün? Bu şehre niye geldün? Eger doğru söyleyersen seni çıkaram bile gidelüm.” Vezîr bu sözleri işitdi âh itdi ve eyitdi: “Ne diñlenmişüm, ne görünmüşüm? Geldüm ki zevk idem. Bu ma’ nâ baña az günü vâki’ oldı.” Eyitdi: “Ey duğter, dest-gîrlık ile beni bu varıdan kurtarup çıkarasın. Bu itdügin va’ deye vefâ idesin. Nem var ise senün ola.” Cârîye eyitdi: “İmdi hâlünü doğru söyle, tâ ben dağı bu işe meşgûl olam.” Pes vezîr-i miskîn hikâyetini ve dülgere hased şâha çıkıdıkların ve şâh ile şart itdüklerin cümle beyân kıldı. Zenî Bennâ bu kelâmları işitdi. Ta’ accüb itdi. Pes cârîye eyitdi: “Varup miftâhı sezündüğim yerlerde göreyim. Kapuyı açup seni [126a] kurtarayın.” deyüp cârîye gelüp aḥşâm olunca yatdı uyudu. Çünkim uyandı. Bacaya vardı. Vezîr feryâda başladı eyitdi: “Miftâh kani?” Cârîye eyitdi: “Ol vakıtden berü gözlerime uyku gelmeyüp senün hasretün ile miftâhı aramaduk yer komadum. Bir yirde bulamadum. Kadınım dağı karındaşları ile bir kaç köylüler ile içüp mest olup gelmişler. Benümle ceng iderler. Ol giceki herîf nerededir? Bize göster. Aña ol işi kılup hem harclık ve hem soykasını çıkarup hem harclıklanalım ve hem soyka giyelüm, deyü benümle itdükleri gavgâ[y]ı bilmezsin. Ben bahâne eyledüm, geldüm. Baña eyitdiler, hemşire bizi anıñcün gönderdi. Elbetde şol acığı aña itseñ gerek, dediler. Mestlikleri ziyâde olup yatdılar. Korkdum uyanıcağ geleler, saña didiklerin ideler.” Vezîr işitdi lâ-havle[y]i okûdı. Pes eyitdi: “Beni bu gice çıkarmaz mısın?” Cârîye eyitdi: “Yarın ve ne bir gün, haftalarca aylarca yatsañ gerek.” Vezîr eyitdi: “Niçün?” Cârîye eyitdi: “Kadınımıñ [126b] cemâ’ati ve karındaşları bundadır. Anlardan ihtirâz iderim.” dedi. Pes vezîr ümîdi kesdi, cârîyeye eyitdi: “Açlıktan ölürüm.” Cârîyeye eyitdi: “Kadınım köye gidince on batman etmek on batman pamuk kodı. Kendi pamuğı çıkarana ekmegi vir, dedi. İmdi koñşulardan iş ister çok. Senün dağı karnuñ aç ise pamuğı çıkar, ekmegi ye.” Vezîr eyitdi: “Pamuğıyla ekmegi getür, aç durmadan aña meşgûl olayım.” dedi. Cârîye ekmekle pamuğı bacadan bıraktı gitdi. Bir hafta gelmedi. Vezîr ekmegi yiyüp pamuğı çıkarur. Bu taraftan vezîrün hizmetkârları ol vezîrün hâli ne olduğın bilmediler. Ol kadar aradılar, bir nişanın bulamadılar. Eyitdilar: “Bu hâli biz izhâr

idersek şāyet bize sözüñle tatarlar bizleri, efendüñüzi nice itdiñüz, diyeler. Belāya ve kazāya uğrayayız. Andan pek olmaz ki dağılup birimüz bir yaña giderüz. Hele bir kaç gün dağı görelüm.” dediler. Bir nice gün dağı geçti, gelmedi. Durdılar [127a] atları ve develeri ve kumāşları alup gitdiler. Bu tarafda efendileri vezāretten ‘azlolup pamukçuluğa meşgūl oldu. O kātile cāriye varır. Derd-i mend zen-pāre vezīrūñ şakalına güler körlükler ider. Ammā ol tarafda pādīşāh gördi ki ol va‘de eyyāmınūñ vezīri gelmedi. ‘Acabā noldı deyü su‘āl itdükde bākī vūzerā eyitdiler: “Dülger ‘avratınūñ şöḥbeti aña hoş gelmişdür, bunca gün dağı geçti gelmedi.” Pādīşāh vūzerāya ‘itāb itdi yine birisi dağı destūr alup on güne va‘de alup gitdi. Çün şehre geldi. Dülgerden ḥaber alduğı maḥalleye kōndı. ‘Acūze hemān fevrī gelüp ḥizmet itdi. Vezīr şordı: “Ne kişisin, niye geldüñ?” dedi. ‘Acūze eyitdi: “Ululara ḥidmet idegeldüm. Geçende bunda bir ulu geldi. Aña ḥizmet eyledim. Bir don bağışladı ve bundan şākir, zākir gitdi. Size dağı geldim, ne ḥizmet var ise görem.” Eyitdi ol kişi: “Ne şıfatlu kişi idi?” ‘Acūze nişān virdi. [127b] Vezīr bildi ki kendinūñ yāridür, eyitdi: “Şimdi ol kişi kandanadır?” ‘Acūze eyitdi: “Gitdi.” Vezīr göñlünden eyitdi: “Şāyed gayrı yoldan gitdi ola. Bize buluşmadı.” Andan ‘acūze eyitdi: “Ey māder bir kaç gün ben dağı bunda olurum. Benüm dağı işim olursa lā-būd saña disem gerek. ‘Özr-ḥāḥlık dağı iderüz. Bize bir maḥbūbe bulursañ.” dedi. ‘Acūze eyitdi: “Bunda kōñşuluğda bir güzel vardır. Eri Bennādır. Sefere gitmişdür. Ol evvel gelen ulu anuñla şöḥbet idüp ḥoşnūd gidüp durur. Buyurursañuz varayın senüñ içün dağı söyleyeyüm.” dedi. Vezīr eyitdi: “Ol kişi benüm karındāşım oğlıdur. Mīrāş ile baña deger ol güzel neylerseñ eyle ele getüregör.” dedi. ‘Acūze dülgerūñ ‘avratı kātına geldi eyitdi: “Ey kuzum baña cāndan sen ‘azīzsin. ‘Ālemūñ eylüklerin saña revā görürüm. Bir kişi dağı gelmişdür. Evvel giden hezār derece yegdür. Ḥizmetler ider, sizi ister. Buyurursañuz, varup ol armağanların alup getüreyin.” dedi. Bennā ‘avratı [128a] işidicek bildigim vezīrūñ biri dağı geldi. Hele otur hoş geldi deyüp ‘acūze eyitdi: “Ey ana sen bilürsün kim benüm taşra çıkdığım yokdur. Düşmenüm dağı çokdur. Eger ol kişinūñ rağbeti var ise bunda gelsün.” dedi. ‘Acūze gelüp ol gelen vezīre ḥaberi bildürdi. Vezīr taḥabbül eyledi eyitdi: “Cā’iz ki elūme nişān gire, şāh

katında sözüm üstün ola.” dedi ve dülgeri pâdişâh katından sovduram deyüp derhâl bu tahta ecnâs kumâş ‘acûzeyle gönderdi. ‘Acûze anı dağı evvelki gibi ilette. Eve koydu. Anuñ dağı ol hâl başına geldi. Çün bu vezîri dağı zîr ü zemîn kapusına ilettiler. Ol kapuyı açmağa başlayıcak içerde mahbûs olan vezîr şandı ki köyden yağmalçılar geldi şanup vardı bir bucağda sindi yatdı. Çün ikinci vezîri içeri koyup kapuyı bağladılar. Zamândan sonra hâb ü gâfletten uyandı. Kendüsini yir üzerinde yatır gördi. Bilmedigim noldı. [128b] Çün güneş doğru bacadan ışık göründi. Evvel yatan vezîr nazar itdi. Yârini gördi ve yanına geldi. Bu dağı görüp eyitti: “Bunda neylersin?” Eyitti: “Sen ne ararsın?” Keyfiyyet hâli buña bir bir beyân eyledi. Evvelki vezîr bu vakte gelince cāriye sözine emîn iderdi. Bu kerre haqîkat bildigim mekîr imiş. Evimizin kaç idüp oturdu. Bir zamân söyleşdiler, hem ağlaştılar. Cāriye[y]i ‘avrat bacaya gönderdi, neylerler gör deyü. İkinci vezîr cāriye[y]i gördi. Feryād eyledi: “Vefâ kanda yutdu.” dedi. Hâl aña yetdi kim acıkdı karnı. Şikāyete başladı. Vezîr-i evvel eyitti: “Eger karnuñ acıkdı ise bir batman ekmek virürler ve bir batman pamuk ekmegi yiyüp pamuğı çıkardurlar.” İkinci vezîr eyitti: “Ben cāriyeye şey bağışlarum gönli hoş ola ve bizi doyura.” Evvelki vezîr eyitti: “Hey fāriğ ol ve ol cāriye dinledür ki nesneyle aldana, yâ neñ var kim bağışlarsın? Her nemüz var ise anuñ kabzındadır. Başımuza gelecek belâ ve kazâ [129a] çokdur. Cemî‘ sinden artık oldur kim köyden çiftçiler gelürler. Bizim üstümüzden geçerler. Bize gîr-hodluk iderler. Tâkat getürölmez, zarûrî ölmekdür dağı andan kırtuluruz. Kuyuya şalmağ haberi vardır. Gözüñ aç uyuma.” dedi. Vezîr feryâda başladı. Kendüye eylenüp dururken cāriye bacaya geldi. Vezîr feryâda başladı, ağladı: “Açlıkdan öldüm.” dedi. Cāriye eyitti: “Kadınım köye gitdi, ısmarladı. Ol bir habis dağı pamuk çıkarırsa ekmek vir yoğsa gayrı kişiye vir, dedi. Pamuk çıkarırsañ ekmek getüreyin yoğsa sen bilürsin.” dedi. Bu dağı nâ-çar olup: “Var getir.” dedi. Cāriyeye eyitti: “Var bir batman ekmek bir batman pamuk baña dağı getir.” dedi. Cāriye dağı getürüp viridi. Ol vezîrler ekmegi yerler pamuğı çıkarırlar. Cāriye gâh gâh gelür incidür. Şimdi köyden çiftçiler gelürler, sizi şöyle böyle iderler, dir kanlar yuğdurur yediklerin dağı rîm eyler. Bu hâl üzere bir nice [129b] vâkıt geçdi. Vezîrüñ

dağı ittibā' ları gördiler efendileri gelmedi. Anlar dağı esbāblaruñ dağıdup perākende oldılar. Bu vezīrūn dağı va' desinden niçe zamān geçdi. Bir haber belürmedi. Vezīr-i süvvüm utandı. Şāhdan bu dağı destūr alup on gün va' de ile yoldāşların ve yārānlaruñ isteyü gitdi. Hemān şūret-i hāl aña dağı vāķī' oldı. Zīr ü semīn kapusına iletdiler. İçerdeki maḥbūslar işidüp kōrkdılar. Hem-dāniler āteş-dānlar geldi şanup bıçaqlara kaçup siñdiler. Vezīr-i süvvüm dağı ol miḥnet-ābāda şaldılar. Kapuyı muḥkem itdiler. Çün şabāḥ oldı. Vezīr-i süvvüm dağı kendüyi bildi. Bu ne ḥāldir deyü şomradı ve gümredi bucaqlardan bakup gördiler ve bildiler yānına gelüp eyitdiler: “Bunda neylersin?” Ol süvvüm eyitdi: “Bu ne maḥāmdur?” Ahvāli bildirdiler. Ol dağı ebsem oldı eyitdi: “Çāremüz nedür ve ne yüzden bize çāre ola?” Lā-büd her kim hevā bendinde ve ḥased kaydında ola ve ümīdi ağacından yemiş yiye [130a] deyüp ağlaşdılar. Pes vezīr-i süvvüm eyitdi: “Pamuqlar ve bu maḥlūc pamuqlar nedür?” Birazdan acıgıncaḳ bilürsin, dediler. Cāriye bacaya geldi eyitdi: “Ey ḥocalar.” deyü çağırup eyitdi: “Zaḥmetlerden nicesin eger ḥammām ḥāceti var ise bu yaña gelüp üstüñüze şu dökeyin, ḡusl idüñ.” Evvelkileruñ kulaqları örgermiş idi, gülüşdiler. Ammā vezīr-i süvvümün ḥışmı ve dimāḡı şaḳfına çıkdı eyitdi: “Ey mekkāre sen ne yavuzluk itdüñ kim bizi bunda ḥabis ve giriftār itdiñüz? Aldıḡıñuz size ḥelāl olsun bize yol virüñ, ayruḳ zen-pārelik etmeyelüm.” Cāriye eyitdi: “Ne sögersin ve ne kaçırsın? Ḳadınımıñ köyde maşlaḫati var. Anda gitdi. Miftāḫ anda deyü gele beytü'l-aḫzānuñuzuñ kapusın aç. Od sözler üstüñüze doñuz taşaḡı olup size ağır elden geleler. Noldıñuz söversiz ey ḥaceḡān yā tezvīr işbu re'yi tedbīr ile vezīrlük iderdiñüz. Ol od sözler gelicek size vezīrlük nice olur? Göster[e]ler hemşīrelerinüñ kinini sizden alurlar ve dāsītān [130b] etmiş olalar. Evmek bir dem şabr idüñ görelüm.” dedi gitdi. Yine geldi, evvelkilere iş ve ekmek getürdi. Vezīr-i süvvüm eyitdi: “Baña dağı iş ve ekmek getür.” dedi. Cāriye eyitdi: “Ḳadınım köye gidicek ışımladı. Ulaḡın tutsaḳ ipliḡi çözmeden egerirse aña dağı iş ve ekmek vir. Eger egermez ise virme dedi. Ne dirsın eyü egerür misin?” Vezīr-i süvvüm eyitdi. Cümleye rāzı oldı. Cāriye pamuk ve ekmek ve öreḡe getürdi ve bir batmān iplik egermeḡe evvelki vezīrlere ne ḳadar virür ise aña dağı o ḳadar virdi ve eyitdi: “Ey

vezīrān, ma‘lūm dimege hācet degil ammā, yūgrük at yemīn kendüsi ziyāde ider, derler. Hemān göreyim sizi er gibi olup cān u dilden hīzmet idüp ancağ incecik işleyin. Yine ben size ri‘āyet iderüm. Kadınım duymadan size ta‘ām virüp ikrām iderim.” dedi. Bunlar eyitdiler: “Hudā belāñ virsün, bizler senüñ in‘ām ve ihsānından geçdük. Pādişāh bizüm aḥvālīmüz duyarsa cümlemüzi qatl ider.” deyü [melül]...

[varak eksik]

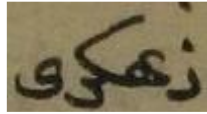
[132b]

Hikāyāt: Bir kādī var idi. Ġāyet şāliḥa kişi idi. Ammā bunun bir genç maḥbūbe ‘avratı var idi. Ammā bu ‘avrat ġāyet mestūre idi. Ol kadar şālih geçinürdi. Bu kādī şöyle i‘tikād iderdi ki hīç ‘ālemde kendü ‘avratından mestūre ‘avrat olmaya. Ammā bir gün bu kādī maḥkemede otururken ḥātırına bir ıztırāb düşüp durdı. Maḥkemeden kalkup evine geldi. Ammā hīç ol vakt evine geldüğü yok idi. Gelüp kapuyı açup odanun içine girdi, ne gördi; ‘avratı bir tāze maḥbūb oğlān ile oturup şarāb içir. Ortada meclis kurulmuş, mest ü lā-yūkal kādīya bir kadeḥ şarāb doldurup; “Efendi cānım hū, al şu kadeḥi bāde[y]i nūş eyle.” didükde kādī efendi ġadaba gelüp eyitdi: “Bre mel‘ün, bu ne işdür?” didükde ‘avrat eyitdi: “Getür pašam senüñ elünnden nūş etmez, benüm elümden nūş ider.” deyüp oğlānün elünnden kādīya şındı. Kādī daḥı ġadaba gelüp içmem didükde ol ‘avrat elindeki şarābı kādīnün üzerine saçdı ve tizdestlik idüp kendüyi dışra atup feryād iderdi: “Ey ümmet-i Muḥammed gelin, baqın. Kādī efendi eve oğlān getürdi. Şimdi oturup oğlān ile şarāb [133a] içiyor.” dedi. Ol sā‘at dört etrāfdan koñşular içirü girüp yukaru çıkdılar. Ne gördüler; odanun içinde oğlān, ortada meclis kādī efendinün üstü başı şarāb ile maḥlūt olmuş. Halk-ı ‘ālem kādīnün bu aḥvālın görüp kādīnün üzerine tükürdüler. Kādī feryād idüp; “Ey ümmet-i Muḥammed, bu işden ḥaberüm yok.” deyüp feryād idem şandı. Cem‘ olan ‘ālem eyitdiler: “Bu ḥatun iyi ḥatundur. Bizde kemlük var, anda yokdur.” dediler. “Sen böyle şey etseñ bu ḥatun feryād atmazdı.” deyüp şehādeti başdılar ve eyitdiler: “Bārī biz bunu pādişāha bildirelüm.” deyüp pādişāha ‘arzıḥāl eylediler. Pādişāh kādī[y]ı qarşusuna getürdüp ve ağır ta‘zīr idüp kādīlukdan ‘azl idüp ve şehirden daḥı sürdi ve

cemî'î esbâbını aldı. Çün kâdî bu şehirden âh-ı feryâd iderek çıkup gider. Bir âhar şehre varup anda bir 'imâret bulup kındı. Ol gice anda sâkin olup kaldı. Çün şabâh oldu. Meger ol 'imâretde bundan ğayrı bir kaç misâfir var imiş. Ol misâfirlerüñ biri bu derdmend kâdıya bir kaç yumruğ urdı ve dönüp yayındı: “Tîz ol koynumdan alduğın aqçe[y]i vir, tamâm bîn aqçedür.” didükde dönüp kâdî eyitdi: “Ma'âzallâh benüm bundan ħaberüm yok.” Ol eyitdi: [133b] “Ey âdam sende ğayrı benüm mālımı kimse almadı.” deyüp kâdînuñ yaqasına yapışup ol şehrüñ begine getürüp eyitdi: “Efendim sulţānum, bu kişi benüm bu gice koynumdan biñ aqçemi uğurladı. Yānımda bundan ğayrı kimse yok idi. Benüm aqçem yerindedür.” dedi. Şehrüñ begi bakup kâdı[y]ı gördi dönüp eyitdi: “Bu bir kişi ancak bunun hiç uğruluk üzerine düşmez, yūri var herze söyleme.” dedi. Ol adamı kovdı. Kâdî miskīn eyitdi: “Estagfirullāh ayrığ 'imâret varmayın.” deyüp ol qasāvet ile irtte gice oldu. Bir maħalde bir vîrāne bulup ol gice anda yatdı. Kimse bunu konuqluğa almadı. Aqçesi daħı yok ki kirā ile bir yerde qarār eyleye. Ammā qazā ve qader ol gice ol maħallede bir ev açıldı. Uğrı 'acabā kanda ola deyüp ararken bu derdmend qazı[y]ı ol vîrānede buldılar. Birbirlerine eyitdiler: “İşte bunda bulduğ uğruy.” deyüp kâdı[y]ı dönüp yine bege getürdiler. Beg bakdı ki yine dünki gün getürdükleri kişidür, dönüp beg eyitdi: “Bre qoca, dünki gün ben senüñ şağalına merħamet itdüm. Ma'lūm oldu ki sen iyi adam degilsün.” didikde kâdınuñ nuṭṭı tuṭıldı, bir nesne [134a] dimedi. Ol beg yine eyitdi: “Hele bu def a daħı senüñ suçundan geçdüm. Bir daħı gelürseñ hiç amān vermeyüp seni şulb iderüm.” deyüp yine kâdı[y]ı şalıvirdi. Kâdı eyitdi: “Şimden şöñra bu vîrānede yatmayam.” deyüp gitdi. Ol gice aḥşām oldu. Orada burada gezüp ayā kanda yatsam deyüp qarşūya doğrı gelüp gezer. Hele bir dükkān altını gözüne aldı. Aḥşāmdan şöñra gelüp ol dükkānın altına şöğıldı. Kimse bunu görmedi. Anda sâkin olup kaldı. Ammā 'ases-başı şubaşı kul ile gelürken kâdınuñ üstüne uğradı; görmediler, geçdiler, bakdılar bir dükkān açılmış. Ol arada 'ases-başı yoldāşlarına eyitdi: “Bağın bu dükkānı açan şimdi açmış uzağa gitmemişdür, bunda bir yerde pinhān.” Kâdı mışır veznesine dönmüş yatur. Bunu tutup 'ases-başı öñüne getürdiler. Ol daħı alup bir yerde maḥbūs itdiler. Çün şabâh oldu, yine bunu begin ħuzūrına

getürdiler. Dönüp eyitdi beg: “Subhānallāh, ne ‘ārsız uğru imişsin. Ben saña bu kadar müsāmaḥa idüp seni şalıvırdüm. Meger sen ise bu şehriñ ḥarāb etmege mi [134b] geldün? Şimden şoñra şalıvirmem, hemān seni şulb itsünler.” deyüp ‘ases-başına eyitdi: “Varın şol adamı şulbidün.” didükde ‘ases-başı eyitdi: “Sulṭānım, şimdi bu şulbitmek kolay ammā bunun yoldāşları vardır. Anları buña buldurmak gerek.” dedi. Beg eyitdi: “Ey uğru, doğru söyle; senün yoldāşlarıñ var mıdur?” didükde kâdı eyitdi: “Ne bu şeyden ḥaberüm var ve ne yoldāşım var.” Dönüp beg eyitdi: “Varın buña işkence idün, yoldāşlarıñ ḥaber virsün.” dedi. Bu derdmendi alup işkenceye başladılar. Ol kâdı eyitdi: “Beni pāzār yerine getürün yoldāşları size göstereyüm.” dedi. ‘Ases-başı bunun yānına beş on nefer қоşup bunu alup bāzār yerine getürdiler. Bunlar pāzārda gezerken gördi ki bir ‘āşık yānına ziller taķmış ve ayağına zincirler geçirmiş yānıca adamlar geçüp bege giderdi. Kâdı eyitdi: “Bu ‘āşık ne kişidür?” dedi. Ol müvekkil olan ‘ases-başının neferleri eyitdi: “Bu kişi қutubdur, himmet ḥāzır olsun buña fülān sulṭān derler. Bizüm begün şeyḥidür.” dedi. Kâdı eyitdi: “Beni döndürüp bege götürün aña uğru[y]ı gösterem” dedi. Ol dem anlar aḥvāli duyup ‘ases-başına ḥaber [135a] virdiler. ‘Ases-başı kâdı[y]ı alup bege götürdi. Beg bunu gördükde eyitdi: “Қoca yoldāşlarını bulduñ mı?” didükde kâdı eyitdi: “Ne ben uğruyum, ne yoldāşım vardır. Ammā benüm efendim saña ḥırsız gerek ise ve uğrı bulmak isterseñ işte uğru senün yānında oturuyor. Yānında olan adamı pek tut.” deyüp eşiği gösterdi. Beg dönüp eyitdi: “Hey adam, bu adamdan öyle şey şādır olmaz. Doğru söyle. Yine saña işkence iderler.” dedi. Kâdı eyitdi: “Baña idecegin işkence[y]i bu işiğe idün, baķın doğru egri meydāna çıkar.” didükde işiķi kâdıdan bu aşıl bed-cevābı işitdükde bir mertebe bozuldı ki ‘aklı başından gidüp beñzinde zerre kadar kan қалmadı. Bir ṭurna kıyāfet baēladı. Söylemege mecālī қалmadı. Ol vakit beg işiğün bozulduğın göricek pek kemāne düşdi. Yine beg dönüp eyitdi: “Şimdi sen buña işkence ider misin?” deyüp kâdı eyitdi: “Ben buña üstāddan gördüğim gibi bir işkence ideyim ki vakitsiz ṭurna gibi ötsün.” didükde beg eyitdi: “Eger söyledemezseñ ol dervīşi anuñ yerine seni şulbiderüm.” deyüp izin virüp [135b] ol dem kâdı buña bir şaplama urup alup ol araya getürüp buña bir iki dürlü

işkence itdügi gibi ol dervîş taḥammül idemeyüp dönüp eyitdi: “‘Azîz; beni şalıvir, saña doğru cevâb vireyim.” didükde kâdı eyitdi: “Hemân doğru söyle bunda saña bir şey yok.” dedi. Ol dem ‘abdâl-başı eyitdi: “Ey kişi, biz kırk dâne ‘abdâlız. Bu şehirde evleri ve dükkânları bizler açarız ve içinde olan her ne kim var ise alup bizüm bir mağāramuz vardır. Anuñ içinde şaklarız.” deyüp cevâb idince ol dem kâdı segirdüp bege gelüp aḥvâl ifāde eyledi. Beg daḥı emridüp varup ol mağāra[y]ı başladılar. İçinde bu kadar eşyâlar ve libâslar ve kumâşlar ve ne kadar şey var ise cümlesin taşra çıkarup begüñ ḥuzūrına getürdiler. İşte bu kırk dervîşleri cümlesin şulbitdiler. Andan soñra beg dönüp kâdıya eyitdi: “Ey kişi sen bunu neden bildüñ?” didükde kâdı eyitdi: “Şundan bildüm ki benüm ‘avratum var idi. Ğāyet şālîḥa, zāhide, ‘ābide geçinürdi. Soñra baña şol aşıl iş itdi.” dönüp bālāda geçen su’âl üzere min-evvelihi ve āḥirihi cümle tafşîl üzere nakḥleleyüp; “Görürüm ki bu ‘abdāllar [136a] daḥı zāhide ve ‘ābide geçinürler. Bildüm ki bu dervîşlerden ḥayr gelmez. Eger nefsü’l-emr

şalāhiyyeti ve ola yanında ve benüm deyüp geçinmezdi.” dedi. Beg daḥı bunun aḥvālın bilüp buña ğāyet tarahḥüm idüp ol evvelki pādişāha bir elçi ve bir muḥabbet-nāme yazup bu kâdının aḥvālın tafşîl üzerine nakl-i beyān taḥrîr eyledi. Ol dem kâdıya ol dervîşlerin mālından kıatı çok māl virüp bunlar bir gün bege vedā‘ idüp kandasın ol vilāyete geldiler. Ol dem pādişāha ḥaber oldı, eyitdiler: “Pādişāhım, Üskülü diyārından elçi geldi.” dediler. Pādişāh daḥı emridüp varup elçi[y]i alup dīvan-ı pādişāha getürdiler. Elçi gelüp zemîni pūs idüp nāmesin şundı. Pādişāh dānā eline virdi, okudı. ‘Arz-ı muḥabbetden soñra aḥvâl ne yüzden ise mefhūmı ma‘lūm olduğda ol dem pādişāh kâdı[y]ı ḥuzūrına getürdüp buña ‘azīm ri‘āyet idüp yine buña evvelki gibi manşūbın virüp ol sā‘at emr idüp ‘avdeti dīvāna getürüp nāme ‘avratuñ karşusunda tekrār kırā‘at olup cümle ehl-i dīvān işidüp ḥaberdār olup ‘avratı bir kâṭıruñ kıyruḡuna bend idüp derd-i miḥnet ile helāk oldı. Kışşadan ḥişşe ‘ibret alına. Bu kışşa bunda tamām oldı.

[136b]

Hikāyāt-ı Karayılan:

Zamān-ı evā’ilde bir ‘ādil pādişāh var idi. Ol pādişāhuñ dünyā yüzine hîç zürriyeti gelmeyüp ve kendüsi dağı gāyetle ihtiyār bulunduğundan bir gün vezîrini çağırup; “Ey benüm vezîrüm, ben ziyādesiyle ihtiyār oldum ve dār-ı dünyāda bir evlādım yok. Eger ben vefāt idersem tāk [u] tahtum eller elinde kalacak.” deyü söyledikde vezîri dağı; “Pādişāhum, Mevlā sizlere çok ‘ömürler virsün. Bunuñ içün te’essüf itmeyesüñüz. Yarıñ sizüñ ile birlikde tebdîl-i kıyāfet idüp seyyāh itmek üzere taşraya giderüz. Belki bir ağzı du‘ālî ‘ālî ādama teşādüf ideriz de Mevlā-yı müte‘āl hāzretleri bir zürriyyet ihsān ider.” didikde pādişāh dağı bunu maqbûl görüp ferdāsı gün olduğda bunlar tebdîl-i cāme olup seyyāh gezmek üzere sarāydan taşra çıkup bir müddet gitdikden soñra bir çeşme başına gelüp istirāhat itmek üzere orada ārām iderler. Bir de baqarlar ki qarşuki tarafdān aq şakallı, nūrānî, arqasına bir beyāz ābā giymiş bir dervîş gelür. Burda bu dervîş gelüp bunlara; “Selām ‘aleyküm ey pādişāhım.” Pādişāh dağı bunuñ selāmını aldukdān soñra; “Ey dervîş dede, sen benüm pādişāh olduğımı bildüñ; gönülde olan murādımı dağı [137a] bilürsin.” deyü dervîşe söyledikde dervîş dağı koyunundan bir elma çıkarup pādişāha der ki: “Ey pādişāhım, bu elmayı al. Yarısını sulţān hānıma vir ve yarısını dağı sen ekl idesüñ. Hudā size bir evlād virür.” deyüp dervîş gā’ib olur. Bunlar d[a] elmayı alup dönüp toğrı sarāya gelüp o aḥşām elmanuñ yarısını sulţān hānım ve yarısını pādişāh ekl iderler. Ol gice mücāma‘a iderler. Sulţān hānım hāmile olup toköz ay on gün didükde bunuñ ağrısı tutup ebe hānımı çağırırlar. Burada sulţān hānım hamlini vaz‘ ider. Bir de baqarlar ki bir kara yılān dağı toğdığı anda ebeyi şokup öldirir. Diğer ebe çağrılır, anı dağı öldirir. Memleket içinde öldirmedük kimse bırakmadı. Harem ağaları bir kapudan bir kapuya ebe ararlar idi. Bir hatunuñ hānesine gelüp; “Vālide, burada hîç ebe var mı?” didükde megersem bu hatunuñ buradaki kıızı var idi. Gāyetle haşım idi. “Ey oğullarım, benüm buralarda bir kızım vardır. Çocuk doğurdmadan

yaña ustadur.” Bunlar bunı işidünce; “Ey vālide, kerīmeñüze ruḥṣat virün bizim ile gelsün sarāya dek ḥatun bu kıızı çağırup kızum seni”...

[varak eksik]

[137b, 138a, 138b numaralı varaklar boş bırakılmıştır.]

[139a]

Müfred

[*Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün*]

Ḳapuñda ‘āşıkā lezzet raḳībe ḥayli ‘izzet var

Baña raḥm eyle sultānum bilürsin ki kıyāmet var

Müfred

[*Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün*]

Şunarken ḳahve[y]i seyr it cemāl-i ‘abdu’r-raḥmānı

Ṭutulmuş āya beñzetdüm elinde ḳahve filcānı

Müfred

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

Yeg durur ot otlamak ḥelvā umup aç olmadan

Yeg durur taş taşımak nāmerde muḥtāc olmadan

Müfred

[*Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün*]

Ḳısmet-i rüz-ı ezel ḥalkā şafā baḥş olıcak

Miḥnet-i derd-i belā düşdi bizüm pāyımuza

Müfred

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

Ḳanı mektûb-ı meveddet ḳanı irsâl-i selâm

Dostluk ḥaḳḳı bu mîdur ne selâm var ne kelâm

Müfred

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün]

Ḳaçan 'uṣṣâḳa nâz itmek murâd itdikle bir tâze

Yüz[ün] göstermemek için tıtar destinde yelpâze

Müfred

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

Kime kim Ka' be[y]i naşîb ide Ḥaḳḳ aña rahmet ider

Her kişı sevdigini ḥânesine da' vet ider⁴⁸⁶

Müfred

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ulün]

Ḳaçan 'âlî maḳâma irse ednâ

Ḳulağı sağır olur gözi a' mâ

Müfred

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

Ey canānum gün gibi zâhir oldu mâhiyyetün⁴⁸⁷

Hîç birine beñzemezsin yetmiş iki milletün

⁴⁸⁶ Kime kim Kâ'be nasîb ola Hudâ rahmet ider

Her kişı sevdüğünü ḥânesine da' vet ider [Taşlıcalı Yahyâ]

⁴⁸⁷ Vezin gereği ilk mısrayı şu şekilde değiştirmek uygun: Ey canānum zâhir oldu gün gibi mâhiyyetün

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün]

Varağına tama' idüp kesen bu cöngi dīvānuñ

Kesilsin burnı kulağı burulsun şūratı anuñ

[139b]

Süleymān	‘Oşmān	Aḥmed	Ḥasan	Maḥmūd
‘Abdī	Muṣlī	Ca‘fer	Ḥüseyin	Muṣṭafā
Ḥaydar	‘Abdu’r-raḥmān	Bekir	‘Ömer	Ḥasan
Mūsā	Muḥammed	Ḥasan	Maḥmūd	Ḥüseyin
Yaḥyā	Bekir	Receb	Ca‘fer	Aḥmed
‘Alī	Receb	Velī	‘Abdu’r-raḥmān	Muḥammed
İdrīs	Ḥalīl	Ḥüseyin	Ḥalīl	Receb
Murtazā	Süleymān	Yaḥyā	Muḥammed	Mūsā
Bektāş	Ḥüseyin	Ḥalīl	Mūsā	İbrāhīm
Şālīḥ	İsmā‘īl	‘Alī	Ḳāsım	‘Oşmān
İsmā‘īl	İbrāhīm	İdrīs	İsmā‘īl	‘Abdī
İbrāhīm	Yūsuf	Bektāş	Ḥaydar	‘Alī
‘Abbās	Ḳāsım	‘Abbās	İdrīs	Bektāş
Yūsuf	Şālīḥ	Yūsuf	İbrāhīm	Yūsuf
Ḳāsım	‘Abbās	Ḳāsım	Bektāş	Şālīḥ
16	8	4	2	1

[140a]

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Ey zārāfet mecma' ı mihr-i vefa

Vey leṭāfet menba' ı kân-ı şafā

Şem' a hātifden irişdi bir nidā

Kim gönülden tutduğıñ Muştafā

Çeşmi zālīm ğamzesi cellāddur

Mīve katında katı üstāddur

Şimdi aḡşā-yı murād

Şol 'Ömer kim işidür 'adl-i revā

Ḥamden Allāh ṭālī' im mes' ūd durur

Kim yüzi āyīne-i maḡşūd durur

Zāhir itme vaşf-ı ḡsnuñ ol şehüñ

Kim lisān-ı ḡāl-ile Maḡmūd durur

Ḥalk-ı 'ālem görmege müştāk durur

Ḥüsniye kim şöreti āfāk durur

Āfitāb-ı kıble-i 'uşşāk durur

Şol Velī kim ḡalk aña müştāk durur

Eşkidür ḡaste-diller sende mi

Mülk-i ḡsnuñ oldur sermedi

Āfitāb ḡsnuñe idüp nazār

Kāfir olsun kim ki sevmez Aḡmedi

[140b]

Bāde-i ‘aşkı nûş idüp sākiden
 Būlbūli gül üzre ‘aşkıdur şakıdan
 Bildüm gönlün içre tutduğun
 Ümīdi kesme hemān Ca‘ferden

Gerçi tutduñ bir şanem gönlünde sen
 Selvī boylı yüzi gül gonçe-dehen
 Līk kimdür dirseñ ol sīm-ten
 Şīvesi çok luṭfı yok ismi Ḥasan

Mihr ü meh gül yüzünün şermendesı
 Cān-ı dil sūnbül saçı efkendesı
 ‘Arz ider ‘uşşākına biñ dūrli nāz
 Şīve ile Muşlīnün pūr-ḥandesı

Taht-ı dilde sürūr-ı hūbāndur
 Mısr-ı hūsne Yūsuf-ı Ken‘āndur
 Āfitāb-ı ‘ālem-ārādur yüzi
 Şol güzel kim ismi anuñ ‘Oşmāndur

Yile⁴⁸⁸ gitsün n’ola kārım ḥāşılı
 Hırmen-i ḥüsnüne ‘ömrüm ḥāşılı
 Efḍal-i ‘ālem geçersin sen bugün
 Var ise sevmiş ey dil ‘Abdu’r-raḥmān

⁴⁸⁸ Metinde “bile gitsün” şeklinde yazılmıştır.

[141a]

‘Āşıkuñ kârı demâdem âh olur

Rûz-ı şeb gitdügi toğrı râh olur

Gönlün içre sen tutduñ qarâr

Heft kişvere Muḥammed şâh olur

Rûz-ı şeb ‘aşkuñ bu gönlüm şâd ider

Cân hümâsı gūyâ ki pervâz ider

Gönlün içre tutduğun bildüm şehâ

Şol Bekir kim ‘âşıkına nâz ider

Nice sevmesünler ol dilbercigi

Mülk-i ḥüsnün oldur servercigi

Ḥâtırında tutduğun aṇladum

Şimdi sevmişsin Recebcigi

Didüm olsun yoluna cânım selsebîl

Gülüben didi aña şey’-i ḳalîl

Ka‘be ḥaḳḳı çün şafâ-i cân durur

Aṇduğum çün gönlüm aydur yâ Ḥalîl

Olmuşam ‘abdâl-ı ‘aşḳ-ı şâh-ı Ḥüseyn

Kerbelâ-yı gamda didi vây Ḥüseyn

Tekke-i

zaḥmına

Çekmişem sînde şekl-i yâ[y] Ḥüseyn

[141b]

Zülfün ucu gösterir pâ-bendeñi
 Rûşen eyle işbu ben efkendeñi
 Defter-i ‘uşşâkı ‘unvân eyleyen
 Sensin ey şâhım Murtażâ bendeñi

Çeşm-i bîmârına ol haste-dîl
 Hoş degil virmek gönül mest-i dîl
 Lebleri dâr-ı şifâsını görüp
 Var ise ‘Abdî[y]i sevmiş haste-dîl

‘Aynuña getürme ğayrı dilberi
 Añma ol mâhuñ katında aħteri
 İşte sen de yûri olğıl çâkeri
 Ey gönül sevdün ise Hayderi

Dilberân içre ‘aceb hûbân olur
 Sînem üzre şanasın sultân olur
 Gönlüme düşdi hevâsı zülfünün
 Ol güzel kim ismiyle Mûsâ olur

Aldı dilber gönلümüzi âniyla
 Memleket ma‘mûr olur sultân ile
 Kûşe-i külhân baña cennet olur
 Her kaçan seyr eylesem Yahyâ ile

[142a]

Tekye-i ‘aşkuñ deli ‘abdâl gibi
 Ğıll ü ğışdan şimdi heb hâlî gibi

Çekdi sînem üzre Zülfiķār
Sevdigin ey dîl ‘ Alî Bâlî gibi

Aldı benden gönlümü bir dil-fikār
Eyledi bendelerin şaydı şikār
Añladum kimdir gönülden tutduğun
Ol peygamber ismidir çün İdrîs

Ağlamağdan gözlerüm hûn yaş olur
Dūd-ı dilden bağrımız hem baş olur
Gönlüm alan nâzile kim dir iseñ
Şol vefâsız cevri çok Bektâş olur

Kimi haste kimi sulţân-ı mūr
Her gedâ bir şâh-ı sulţân-ı mūr
Hâtıruñda tutduğunu añladım
Gönlünüz şimdi Süleymân-ı mūr

Geçdi başıma sa‘ âdet efseri
Mülk-i ‘ aşkuñ sensin ey dilberi
‘ Aynuña gelmez cihānuñ serverleri
Var ise ey dîl sevmişsin Şâlihî

[142b]

Oldı dil bir dilberün mâyili
Aldı gönlümü benden bir mâyili
Kılbün içre tutduğunu añladum
Şimdi bildim sevmişsin İsmâ‘ îli

Diyeyin gönlündekini kim durur
 Hüsniye meşhûr-ı heft iqlîm durur
 Kıble haqqı yüzine idüp nazar
 Ka'be haqqı bildüm İbrâhîm durur

Bezm ide kim kadeh-i la' lûn öper
 Karşımızda hem kocar belin kemer
 Bu gam ile kaldı fikre mecâl
 Gönlünüzce şimdi sevdük 'Abbâsı

Kûy-ı gam bir âsitân-ı 'âlîdür
 Gönlümüz ol tekyenüñ 'abdâlıdur
 Diyeyin gönlündekini ey 'azîz
 Mısr-ı hüsnüñ şâhı Yûsuf bâlîdür

Tekye-i 'aşkıñda bildüm hâlimi
 Nâr-ı âhım şem'a nâle kıla mı
 Kısmet-i rûz-ı ezelden çâre ne
 Göñül 'abdâl olup sevmiş Kâsımı

[143a]

Āsiye	Rābi‘a	Fāṭima	Ḥavvā	Emīne
Ümmügülsün	Meryem	Ḥadīce	Ruḳiyye	Şāliḥa
Raḥme	Ümmühān	‘Āyşe	Şāliḥa	Ḥadīce
Sābiḥa	Emet’illāh	Ruḳiyye	Zeyneb	‘Āyşe
Şāfiye	İsmihān	Emetu’llāh	‘Āyşe	İsmihān
‘Ābide	Ḥanīfe	Esmā	Ümmühān	Meryem
Zāhide	Zeyneb	‘Ābide	İsmihān	Zeyneb
Selīme	Esmā	Şāfiye	Ḥanīfe	Esmā
Faḥrī	‘Ālime	Ḥanīfe	Raḥme	Ümmügülsün
‘Ālime	Kerīme	Zeyneb	Sābiḥa	Sābiḥa
Kerīme	Rāziye	Zāhide	Selīme	‘Ābide
Rāziye	Ümmī	‘Āḳile	Zāhide	Selīme
Ümmī	‘Āḳile	Selīme	Kerīme	‘Ālime
Ḥūrī	Faḥrī	Ḥūrī	Ḥūrī	Rāziye
‘Āḳile	Ḥūrī	Ümmī	Rāziye	Ümmī
16	8	4	2	1

[143b]

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Hūblar içinde ol pervānedir
Gerçi kim bir dānedir ammā nedir
Niyyet itdüğün Emīne kadınun
Çeşm-i maḥmūrı ' acib mestānedir

Reşk ider ḥüsnüne anuñ ' āfitāb
Gül yanağından ider gonca ḥicāb
Bilürüm Havvā kadındur ḥāliyā
Niyyet itdüğün bī-irtibāb⁴⁸⁹

Mülk-i ḥüsnüñ şāh-ı devridür⁴⁹⁰
Halk-ı ' ālem kulıdur qurbānıdur
Nice kul olmayasın eşigünde
Şāliḥa kadın güzeller ḥāşıdur

Ġamzesi bir āfet-i devrāndur
Mihr ü meh ḥüsnüne ser-gerdāndur
Bendesı olup gönülde tutduğun
Fāṭimā kadın şāh-ı ḥübāndur

Çin idüp ebrūların kılsa nazar
' Āşıkı dildārın bağrın ezer
Çünkü meylün Ḥadice kadına
Kahramānı ġamzesinden el-ḥazer

⁴⁸⁹ Vezin aksamaktadır.

⁴⁹⁰ Vezin aksamaktadır.

[144a]

Cân ü dîl ol âfetüñ meftûnidur
Kākül-i leylâsınuñ mecnûnidur
Şol zamîrinde Ruqıyye qadınıñ
Çeşm-i mestânı begâyet nûnidur

Ruḥların şems-i duḥā kâşı hilâl
Dişleri dürr-i ‘aden lü’lû’-mişâl
Añladum ḥâlâ derûnî sevdigüñ
‘Āyşe⁴⁹¹ kadındur ol şîrîn maḳâl

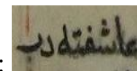
Dîl nigâr[ın] luṭfuna âlüftedür
Ḥalk-ı ‘âlem ḥüsnüne âşüftedür⁴⁹²
Çünkü sevdüñ Râbi‘ a ḥatunı sen
Kıymetin bil perveri nâ-süfte-dür

Rūḥların öpmek virir cân-ı şafâ
Leblerüñ emmek olur rûḥa ğıdâ
Cân ü dîl tâlib olur ‘aşķına
Meryem ḥatunı tutduñ ğâlibâ

Şâh-ı ḥübân âfet-i devr-i zamân
Gül yanağı reşk-i ḥurî[-i] cinân
‘Aşķına ülfet olup sevdigüñ[ün]
Ümmühân kadın ol şūḥ-ı cihân

⁴⁹¹ Metinde Āyşe şekilde geçen ve hemze gösterilmeyen kelimeyi, vezin gereği Āyişe şeklinde okumak kanaatimizce daha doğrudur.

⁴⁹² Sözlüklere elif ile kaydedilen “âşüfte” kelimesi metinde ayn harfi ile yazılmıştır:

[144b]

Sükker-i pālūzedendir teni
 Behcet-efzādur o şaçın ‘ abķini
 İsmihān ħatunı sevdūñse eger
 Terk idersūñ lā-cerem cihānı

Şol kadar maĥbūbedir o māh-rū
 Bu güzel olmaz anuñla rū-be-rū
 Çünkü Emetu’llāh ħadına meyl eyledūñ
 Ėam yime [var] yūri şimden girü

Pür-ħande kılsa cān-ı dildār Ėam gever[?]
 Nuṭķa gelse mirātlar el-ħayā ider⁴⁹³
 Çünkü göñül virdūñ Esmā ħadına
 Ėayrınuñ muĥabbetin göñlünden gider⁴⁹⁴

Zülf-i şeydā bizi[?] ‘ acib mekkāredür
 Çeşm-i cāzūsı katı sehĥāredür
 Gerçi sevmişsin Ĥanīfe ħadını
 Nigārım olmaz ol bir seyyāredür⁴⁹⁵

Sözi şirīn lebleri ħand-ı nebāt
 Ağzı yarı ‘ aşıķa āb-ı ħayāt
 Çünkü Zeyneb ħadına meyl eyledūñ
 Eski ħoca ħarı[y]ı yine[?] at

⁴⁹³ Vezin aksamaktadır.

⁴⁹⁴ Vezin aksamaktadır.

⁴⁹⁵ Vezin aksamaktadır.

[145a]

Hūbdur rūy-ı muṭarrādan yüzi
 Hem şekerden tatlıdur şîrîn sözi⁴⁹⁶
 Āsiye qadına çün meyl eyledüñ
 Üzerine sevme bir ğayrı kıızı

Āfet-i devr-i zamān çün qaşı
 Cān olur elbetde uğrın baķışı
 Ümmügülsün qadını sevdüñ ise
 Unudursun lâ-cerem yaz u kışı

Qāmeti tūbādan a‘ lādur anuñ
 Rāh-ı Hāqdur hāşılı cān-ı tenüñ
 Niyyet itmişsin Raḥme qadına
 Vazgeç loqmañ[?] degildir ol senüñ

Bir perī peyker güzeldür sevdigin
 Hüsni içinde bī-bedeldür sevdigin
 Bildim anı Sābiḥa qadındur ol
 Sevmege ğāyet maḥaldür sevdigin

Ruḥları gül lebleri gül-nārdur
 Gū[yi]yā bir ğonçe-i bī-ḥārdur
 Şāfiye ḥatunı sevdüñ ise eger
 Sāķīsine mūnis-i ğam-ḥārdur

⁴⁹⁶ Metinde “Hem şekerden tatlıdur hem şîrîn sözi” şeklinde geçen mısradaki ikinci “hem” kelimesi vezin gereği çıkarılmıştır.

[145b]

Nāz ile reftāra gelse ol güzel
 Seyr için gökden yire iner rūhları[?]
 Saña hemîşe ‘Ābide kadın imiş⁴⁹⁷
 Tāli‘inde kısmet-i rûz-ı ezel

Gözleri şehlâ yüzi şems-i kamer
 Düşmüş âfâka zıyâsı ser-te-ser
 Tutduğun şimdi zamîrinde senün
 Zâhide kadındur ol dürr-i gevher

Dil-teşnesidür gamze-i ‘ayyâresi⁴⁹⁸
 Halk-ı ‘âlem zâtınun âvâresi
 Selîme kadın ise gönlündeki
 Cevrini çekmekdür anun çâresi

Ol lebi ‘asel dişleri dürr-i şemîn
 ‘Āşıkı dildâresin itmez hâzîn
 Fahri kadını sevdün çünkü sen
 Hakkâ hamd eyle gice gündüz hemîn

Olmuşam bir meh-liqāya mübtelâ
 Rûyıdur âyîne-i ‘âlem-nümâ
 ‘Ālime kadına ol ‘ālî-neseb
 Kâmet-i zîbâsına bânlar fedâ

⁴⁹⁷ Vezin aksamaktadır.

⁴⁹⁸ Vezin aksamaktadır.

[146a]

Bir kamer-ṭal‘ at güzeldür ol perī
 Hüb-rûlar zümresinüñ serveri
 Çün⁴⁹⁹ Kerime ḳadına meyl eyledün
 Var fedâ ḳıl yoluna cân-ı seri

Şehr-i âfâḳdur ol meh-liḳâ
 Herkese meyl eylemez meşel hemân
 Râzı ol ‘aşḳında ferhâd olmak
 Râziye ḳadındur ol şîrîn liḳâ

Hüb durur ḥaḳ bu kim ol gül-‘ izâr
 Her gören elbetde olur bî-ḳarâr
 Gözüñ aç ‘Âḳile ḳadındur sevdigün⁵⁰⁰
 Ne ḳadar ‘ömrün yoluna nişâr⁵⁰¹

Hüsn içinde ol perinün mişli yok
 ‘Âşıḳa şivesi gâyetle çok
 Cândan sevdünse Ümmî ḳadını
 Ḳapusundan gitme [hiç] gir aç ve toḳ

Nice bir meyl-i hevâ-yı dil-rübâ
 Nice bir uşanmadun ey mübtelâ
 Sevdigün Hürî ḳadın yaşa degil
 Üç otuz ile bir onda⁵⁰² var ola

⁴⁹⁹ Metinde “çünkü” şeklinde yazılan kelime vezin gereği “çün” şeklinde okunmalıdır.

⁵⁰⁰ Vezin aksamaktadır.

⁵⁰¹ Vezin aksamaktadır.

⁵⁰² Metinde “onunda” şeklinde yazılan kelime vezin gereği “onda” şeklinde okunmalıdır.

[146b]

Ṭāvūs	Leylek	Atmaca	Ṭūtī	Şāhin
Ḳarğa	Çil	‘Anḳā	Bülbül	Ḳumrı
Çil	Ḳartal	Bülbül	Şāhin	Atmaca
Ebābīl	Keklik	Gügercin	‘Anḳā	Ṭāvūs
Baykuş	Hüdhüd	Ṭoğan	Ḳaraḳuş	Leylek
Şıgırcık	Hümā	Şıgırcık	Keklik	Ṭurna
Devekuşı	Ṭurna	Aḳbaba	Bıldırcın	Hümā
Çaylak	Aḳbaba	Bıldırcın	Baykuş	Ḳaraḳuş
Ḳırlanḳıç	Ebābīl	Ḳırlanḳıç	Aḳbaba	Şıgırcık
Şaḳşağān	Bıldırcın	Ḳarğa	Devekuşı	Şaḳşağān
Serçe	Baykuş	Şaḳşağān	Ḳarğa	Ebābīl
Ḳartal	Serçe	Ḳuzğun	Şaḳşağān	Ḳuzğun
Ḳaz	Ḳuzğun	Serçe	Ḳartal	Bülbül
Ḳuzğun	Ḳaz	Ṭurna	Ḳaz	Ḳartal
Ḳaraḳuş	Gügercin	Ḳaz	Hümā	Aḳbaba
16	8	4	2	1

[147a]

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Efendim ḥüsnüñ devridür⁵⁰³

Yanağı gül kâmeti selvidür⁵⁰⁴

Ḳalbün içre tutduğun⁵⁰⁵

Yūsufün ismin okıyan ḳumridur

Ey efendim kākülün ' anber durur

Şanki Ḥayder önünde ḳanber durur⁵⁰⁶

Kendüyi itmiş ḳafes içre nihân

Şol tūtî kim yedügi sükker durur

Ḥaḳḳ te' ālā ḥüb yaratdı çün seni

Anıñçün mecnūn itdün sen beni

Şöyle kim niyyet itdügin bildim senün⁵⁰⁷

Ügin⁵⁰⁸ elân şāhin olur bil anı

' Āşıḳın ağlatmak begim yamān olur⁵⁰⁹

Hem güzellik geçer yamān olur

Ḳoluñ üzre ḥoş yaraşur

Oldı gör sen anı kim toğan olur

⁵⁰³ Vezin aksamaktadır.

⁵⁰⁴ Vezin aksamaktadır.

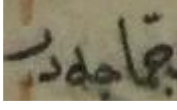
⁵⁰⁵ Vezin aksamaktadır.

⁵⁰⁶ Vezin aksamaktadır.

⁵⁰⁷ Vezin aksamaktadır.

⁵⁰⁸ Baykuş türünden olan puhukuşunun bir çeşidi. bk.: Cem Dilçin, Tarama Sözlüğü, s.223.

⁵⁰⁹ Vezin aksamaktadır.

Çeşmüñ üzre kaşlaruñ
 Çatma anı kim çatmacadur
 Yüze yetiştirmişdür onı ol
 Koluñda görünür ānı kim atmacadur

[147b]

Sevdigimüñ gözleri şehlâ durur
 Ol mübârek yüzi hem zîbâ durur
 Ey efendim hâtırında tutduğuñ
 Kûh-ı kâf içre bugün ‘ anķâ durur

Sevdigim kâküllerin sünbül gibi
 Şol siyâh hâlûñ gûyâ kulķul gibi
 Gülşen içre dâ’imâ feryâd iden
 Hâr ucından şol ğarîb bülbül gibi

Dostum ğâyet yürekde acı var
 Kıl ‘ aķâ kim zir-i hüsnüñ bācı var
 Sen Süleymāna gerek kim peyk ola
 Şol hüdhüd kim başında tācı var

Nice bir giryān idersüñ sen beni
 Ğâyetile bî-vefâ gördüm seni
 Ey melek yüzli efendim ben senüñ
 Leylek imiş tutduğuñ bildüm anı

Hışma gelseñ ‘ aşıkā beglik olur
 Ol şafādan hātırı şenlik olur
 Ey perī hātıra alup tutduğıñ
 Kuşlar içre meger keklik olur

[148a]

Haste düşmiş bendelerün gel aña
 Degme tabīb tīmār eylemez bil aña
 Göñlüñ içre tutmışsın şehā
 Şol hümādur kim irişmez el aña

Yār oldur kim ‘ aşıkına yār ola
 Göricek hem dīl anı bīmār ola
 Dilerüm kim ‘ arzuḥālīm iregöre
 Şol gügercin kim senüñle yār ola

Hīç vefā gelmez cihānda yārdan
 Rūz-ı şeb diñmez elīm feryāddan
 Hoş yaraşur başuñ üzre ey perī
 Turnalar mı kim gelür Bağdāddan

Öldürürsüñ ‘ aşıkuñ bir kaçını
 Oldurursuñ bārī bildür kaçını
 Umarım senden efendim kıla kerem
 Tutduğıñ bıldırcınuñ kaçını

Hakḳ te‘ ālā ‘ ömrüñi kılsun mezīd
 Kim yamān şanan olsun Yezīd
 Dilerüm Hakdan demādem ey şanem

Aķbaba gibi ola   ömrün me d

[148b]

Ne yam ndur d ny da  orluklar

Bir alay işsiz güçsüz aylaklar

Ol rak b iderse r yına naz r

Umarım oysun gözün çaylaklar

       oldur kim i i n l n ola

R z-ı  eb hem k r   h-ı e   n ola

Çünki  utmu sın g  l nde anı sen

Be zer ol kim   v s-ı cev  n ola

Mecn n olanu  açar gözi yaşı

H   o ulmaz d   im  bağrı ba ı

H  ru uzda ge  rmi s z  eh 

Ne  acebd r d ny da deve u ı

C mlem zi yaradan ol y r dur

        amdan  urtaran y rid r

G  l   i re kim anı  utdu un

 ara u dur kim  u lar serd r dur

Ru laru  hem  ırmuz  g l rengidür

Anı bilmez hem  unlar kim bengid r

Ne h b olur ey efendim  utdu u 

 ırlan ı  kim z l   rengidür

[149a]

Zülfünü gāyet perişān itmişsin

‘Āşık-ı bî-dīlleri unutmuşsin

Hâtırında ola kim şimdi senüñ

Şol şıgırcık kuşını tutmuşsin

‘Āşık[1] öldüren hem ferdâ imiş

Bilmiş ol kim bir ‘aceb sevdâ imiş

Hâtır alup anı bildüm şehā

Gönlün içre tutduğun kargā imiş

Oñmaz ‘āşıkla cevır iden

Dīdem içre murāda hayr iden

Cümleden sen pāk ol sevdiğim

Şakşagāndur cīfe üzre devr iden

Leblerini ağzıma şun mīl gibi

Qıl mu‘atṭar kākülün sünbül gibi

Şimdi sensin hüsn eline pādīşāh

Qulların başına cem‘ it çil gibi

Gel teferrüc it şehr-i Bābili

Zulm ile qatl itdi Qābil Hābili

Şimdi gönlünde tutmuşsin anı

Quşlar içinde hemān ebābili

[149b]

Ey yüzi gül bāde içmek hoş olur

Hem anı nūş eyleyen serhoş olur

Gel ‘imâret eyle hüsniñ bâğına
Kim virân yerde hemân baykuş olur

Tirmizüñ baña kıldı elleri
Başıma getürdi bunca hâlleri
Vücūdum şehriñ harâb itmekiçün
Yilegin virdi aña kartalları

Sevdiğim heb cümleden a‘lâ durur
Selvî boyı ol şehüñ bālâ durur
Kuşlar içinde arayup bulduğıñ
Serçedür kim cümleden ednâ durur

Yârim aňduqça cigerüm hündür
Anıñçün hâtırım mahzundur
Ey lebi şirîn gönülden tutduğıñ
Şol leş üzre konana kuzğundur

Dilberüm hem söze gelse nâz ile
Nice kim meclis şüh olur sâz ile
Senüñle bâde içdükçe şehâ
Meclisimiz pür olsun kaz ile

[150a]

Şeftālī	Ṭūrunc	İncīr	Armūd	Elma
Līmon	Ḳuru Üzüm	Enār	Bādem	Tāze Üzüm
Ḳavun	Fındıḳ	Ayva	Tāze Üzüm	Ayva
Ḳarpuz	Fısdıḳ	Bādem	Ḳuru Üzüm	Enār
İgde	Leblebi	Leblebi	Enār	Fındıḳ
Alıç	Zerdālī	Zerdālī	Ḳay[ı]sı	Ḳuru Üzüm
Fışne	Ḳay[ı]sı	Ḳay[ı]sı	Kirāz	Zerdālī
Muşmula	Kirāz	Kirāz	Ḳavun	Ḳarpuz
Ḥunnāb	Cevīz	İgde	Ḳarpuz	Kirāz
Erik	‘Abdu’l-lezīz	Alıç	Fışne	Līmon
Cevīz	Şucuḳ	Fışne	Ḥunnāb	Alıç
‘Abdu’l-lezīz	Ḳızılçıḳ	Ḥunnāb	Kestāne	Ḥunnāb
Kestāne	Kestāne	Ḳızılçıḳ	Fısdıḳ	Şucuḳ
Şucuḳ	Erik	Erik	Şucuḳ	Erik
Ḳızılçıḳ	Muşmula	Muşmula	Muşmula	Muşmula
Ḥurmā	Ḥurmā	Ḥurmā	Ḥurmā	Cevīz
16	8	4	2	1

[150b]

Elā gözlerine elma didim
 Alā olur dostına elma didim
 Ruḥlarına idicek şāhım nazar
 Tıtduḡuñ yemiş adın elma didim

Devr sür gel ṭāli‘ -i mes‘ūd ile
 Müstedām ol de[v]let-i maḥmūd ile
 Tıtduḡuñ al bize gel ḥūb olur
 Dost dostı varınca armūd ile

Görelı zībā cemālūñi gözüm
 Dilde veş[?] cemīlūñdür sözüm
 Dürli yemiş içre ey şanem
 Ḥāṭıruñuz istemiş tāze üzüm

Her kaçan zūlfūñ ḥaşmı zencīr ola
 Bir kılna bīñ gönül taḥcīr ola
 Baḡrımı la‘ lūñ ḥamı ḥūn ider
 Tıtduḡuñ vār ise incīr ola

İsmi semen bir servī ḡadd ü sīm ten
 Sīm ü ḡadd u bize ḡaṭṭı sebeḡ zekān
 Kōḡusundan bize būy-ı cān gelür
 ‘ Ayvadır tıtdıḡıñ ey ḡulḡ-ı ḡasen

[151a]

Sen perî-peyker nice âdem durur

Kim kemîne çâkerüñ ‘âlim durur

Göñüldeki tutduğıñ añladım

Kim aña beñzer kim bâdem durur

Ḳāmetüñ servî rūḥuñ gül-nârdır

Vaşluñ âb-ı ḥazar hicrüñ zehr-i mârdır

Yüregimi pâre şālîn göresin

Şol göñüldeñ tutduğıñ nârdır

Ey nigâr-ı lâle-ḥadd ü gül-‘izâr

Zülfüñ ‘anber-şâza sen ‘avdet-mâr

Tutduğıñ tûrunc kim âd ḳûluña

Nitekim itdi Sühleyl-i nev-bahâr

Levh-i ḳudretdir yüzüñ gör nicesi

Ḥaṭṭ-ı ḥâlüñdir okunur hîcesi

Tutduğıñ fındığı şakla ey şanem

Tek mi çift mi oyna dut dön gice[si]

Sünbül-terdir saçuñ çek ḥaṭṭ-ı semen

La‘lüne teşbîḥ dürr-i ‘aḳıḳ-i Yemen

Şol leb-i ḥandānuña beñzer şehā

Tutduğıñ fıstıḳdır ey dehen

[151b]

Söze gelseñ la‘l-i şekker bârile

Tûṭîñüñ bağı ḥidde[t]den yarıla

Hoş çerezdir ortada kuru üzüm
Bir araya irişecek yârile

Bir dem ol yâr bezm ile rû-be-rû
Şu gibi dört yaña çağlar şûr alur
Hoş çerezdir tutduğıñ şehâ
Ya‘nî kim anuñ adıdur leblebi

Düşdi dîl sen pâküñ derdine
İtmedin bir raḥm beñz-i zerdine
İllâ kim zerdâlî gibi zerd olup
İre âdem⁵¹⁰ ayağıñ ger dibine

Gözlerüñdir hem-serâbı kayısıdır
Gamzeñ oğları kana kayısıdır
Tutduğıñ bildim seyrin dehen
Dudağın gibi şulu kayısıdır

Çün cemâliyle cihân tutdugun
Cümle ‘uşşâkı giriftâr itdigün
Bâğıñla gülzârına beñzer şehâ
Kirâz kim cânım gönlünde tutdığın

[152a]

Saňa hayrandır şehâ ins ü tuyûr
Bizi cânım çün vaşluña doyur
Şol gönülde tutduğıñ seftâlinüñ

⁵¹⁰ Bu kelime metinde عدم şeklinde ayn ile yazılmıştır.

Ben k̄ulına bir ikisin iḥsān buyur

Tiġ-i ġamzeñ baġrımı yaḥṣī deler

Dost oldur dostını yaḥṣī diler

Göñülden çünki limon tutdıgun

Mi‘ deñüz beñzer begim ekṣī diler

Niçe ġamzeñ bıçaġı baġrım dele

Vaṣluña eyle ṣeffī‘ ānı dile

Şararup beñzim benim kavun gibi

Düşmüşem ‘ aşkuñ ile ben dilden dile

Qaldı nālem çünki zār-ı sūz ile

Sen dīl-āhen hiç oñulmaz ‘ avez ile

Olduġunca ‘ āleme bāzār-ı kerem

Merd kılduñ sen ānı karpuz ile

Terk-i dīl etmekl[ig]e dilber gerek

Terk-i sır kılmaklıġa server gerek

Husrev-i ḥübānsın ey ṣīrīn dehen

Bilürem sen tutdıġıñ igde gerek

[152b]

Gönlüm elān sen gözi ṣehlā durur

Qaşı fettān zūlfı pür-sevdā durur

‘ Ayşumuz telḥ eyle ey tatlı yār

Çün göñülden tutdıġın alıc durur

Dār-ı hecrüñde gerd-âlûdedir
 Cân anıñçün haste vü âlûdedir
 Gün gibi la' lûñi egüp dâlmı
 İster göñlünüz bildim fişnedir

Sünbül hindûlaruñ itdükde çîn
 Ay hüsnuñ hizmetünde hûşe-çîn
 Ğâlibâ bu şacı ki beñzer şehâ
 Tutduğıñ hunnâb-ı Çîn

Görelî bu gözlerim sen dilberi
 Cân-ı dîl ğayruñdan öldi dilîri
 Ce' da miskîn üzre şacı kim hûb olur
 'Üd ile şol kim 'Abdu'l-lezîz

Yâr zülf-i resm egerçi bu degil
 Seni seven yüzine gül bârî gel
 Bülbüli gülden dirîg eyleme gül
 Göñlünüzde tutduğıñ cevîzdir

[153a]

Ay yüzüñ nûrına hayrândur
 Gün ruhuñ şevkiyle ser-gerdândur
 Tutduğıñı bilürem haţtuñ giyer
 Ger der-i Burşâda biten kestânedür

Tâzedir kaşuñ gözüñ elâdur
 Âlile cân göñüller elâdır
 Çün saña hürî ferîşte der

Egribozdan gelür bādemī şucuk

Şubḥ-ı dem fāl-ı mübārekdir yüzün

Ḥaste-cānlar rāḥat şīrīn sözün

Bendeki derdile bīmār eyleyen

Dutdı maḥmūr gibi kızcılık gözün

Ey Esīrī virme gönül degmeye

‘ Āşık olan ‘ aşk odına yanmaya

Yok ḥaṭā didüm görüp dilberi

Kim olmuş erik dürr dişine degmeye

Dād elünden ey şāh-ı Bağdād dād

Ḳomadı hecrī āğūsı ağzumda dād

Ḥurmādur dārı ḥaremli dost

Ṭutduḡıñ ḥurmā dişine dād

[153b]

Şol zālīm gözlerinden el-amān

Dīller ile cān alur virmez amān

Gözimün kan yaşına şāhiddür

Vādī-i ḥayretde yatan muşmula

Taḥrīran fī Şa‘bān yirmi bir sene biñ yüz otuz sekiz [24 Nisan 1726]

el-‘ ālimü bilā ‘ amelin ke’s-seḥābi bi-lā maṭar

‘ Amelsiz ‘ ālim yağmursuz bulūt gibidür.

el-ğaniyyü bilā keremin ke’ş-seceri bilā şemerin

Keremsiz ḡanī yemişsüz ağaç mişlidür.

[154a]

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Ey felek beni mi bulduñ yād ellere şalacaķ [?]

Gice gündüz 'aşķ odıyla sinemüzi delegecek

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Görüp nāfende cānānuñ siyeh bir hāl-i 'anber-būy

Nedür didüm göbek miski didi ol gözleri āhū

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Bendeyüz ol serv-i ķadd-i ķāmet-i bālāsına

Mā 'iliz cān-ı gönülden dilberüñ a' lāsına

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Āh kim derd-i derūnum ķışşası gelmez dile

Uğradum fāriğ yürürken bir devāsuz dilbere

Müfred

[Mef' ulü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ulün]

Çil aķçe[y]i dā 'im nola ĥarc istese ol yār

Ĥarb-ĥānesi işler kirāsından geliri var

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Esir-i kākülün ķılsun şeb-i ģamda fezālarla

Efendim şağ isen var gel du' ālarla şenālarla

Müfred

[Mef'ülü Mefā'îlū Mefā'îlū Fe'ülün]

Gör [ol] zāhidi kim şāhib-i irşād olayım dir

Dün mektebe gelmiş bugün üstād olayım dir

Müfred

[Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün]

Efendim baña incinmişsin 'aceb [ben] ne günāh itdüm

Meger günlerde bir gün [ben] yüzüne karşı āh itdüm

Müfred

[Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün]

Düşürdü felek beni vādi-i hicrāna⁵¹¹

Vedā ol māh-i tābāna du'ālar cümle yārāna

Müfred

[Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün]

İdelüm terk-i diyār gidelüm nolsa gerek

Rāzıyuz emr-i Hudāya olacağ olsa gerek

Müfred

[Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün]

Cihānuñ şāhı olmağdan kişi ğurbet diyārında

Gedā olması efḍaldür gene kendi diyārında

⁵¹¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Fe'ülün]

Çılcı kesdiren yüzi şuyudur

Kişi[y]i hor iden fenā hūyudur

[154b]

Müfred

[Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün]

Zamāne hūbsız bildüm ki haķıķat yok imiş sende

Yüri hey bī-vefā dilber senün sende benüm bende

Müfred

[Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün]

Yār açılsa biraz bāde-i nāb olsa bize [?]

Gelse sāķī sebep-i def-i hicāb olsa bize

[Müfred]

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

Pādişāhum va' d itdigin hep lāf mı⁵¹²

Āşık-ı şūrīdeden şabr istemek inşāf mı

[Müfred]

[Mefā'īlün Mefā'īlün Fe'ülün]

Meded şāhum firāķa tākātım yok

Gül cemālün görmeyince rāḫatım yok

⁵¹² Bu mısra vezne uymamaktadır.

[Müfred]

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Bunca gündür zār-ı giryān eyleyen sensin beni

Beddu' ā etmem hele Allāha şaldum ben seni

[Müfred]

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Hāşılı böyle niyābet āya virmez mi keder

Ne 'avā'id ne kavā'id ne gelür var ne gider

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Ben gönlümi yāvi kıldum sende buldum ey şanem

Başuñ içün yok dime bi'llāhi gönlüm sendedür

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Efendüm görmeyeli çok zamandır hū

'Āşıkun ibtidāsıym hālim yamandır hū⁵¹³

[155a]

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Zār idüp kalmak kafesde maḥall-i tūṭiler

Karşu söyler dā'imā mir'āt-ı rüy-ı dilber

⁵¹³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

[Müfred]

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

Bende yok şabra [mecāl] sükûn sende vefâdan zerre

İki yokdan ne çıkar fikridelüm bir kerre⁵¹⁴

[Müfred]

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün]

Zekât-ı hüsnüni virmek dilerseñ müsteḥak şâhım

Be-gâyet ihtiyâcım hem faķırım şimdi sulṭânım

[Müfred]

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

Her günâhım kûh-ı ķâf olsa ne ğamdur yâ Celîl

Raḥmetün baḥrine nisbet *ennehû şey'ün ḳalîl*

[Müfred]

[15'li hece ölçüsü]

Dimiş her kim ḳulum olsa ḳurbân eylerüm anı

İşitdüm ben anı oldum hem ḳulu hem ḳurbânı

[Müfred]

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

Geçdi mecnûn-ı 'aşḳdan dîl-i dîvânemiz

Ellerin uşlandı uşlanmaz bizüm dîvânemiz

⁵¹⁴ Söz konusu muamma Nâbî'nin basılı divanında şu şekildedir: *Bende yok sabr ü sükûn sende vefâdan zerre / İki yokdan ne çıkar fîkr idelüm bir kerre (Mm.186/1)*

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Çahvemüzi zemmidermiş bir edebsüz nikbeti

Şanki evvelden ol imiş çahvecinün 'avreti

Müfred

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Dün gece hâlet-i bezm içre irişdüm ecele

Didüm Allâh[ın] severseñ baña etme acele

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Bulabilsem it raķībün hoş keserdüm başını

Döge döge çıkarırdum otuz iki dişini

[Müfred]

[Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ulün]

Dilerseñ 'âlemde dinc olasın

Ne viresiye virüp ne ödünc alasın⁵¹⁵

[Müfred]

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Gösterirseñ ölmeden göster dīle ol sīne[y]i

Yohsa ħasta şoñ nefesde neylesün āyīne[y]i

⁵¹⁵ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Müfred

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

Âh idersem kırkarum âhim tıtar ol gırçe[y]i

Şayd idersem kırkarum eller kırar ol gırçe[y]i

[155b]

Hāzā Kitāb-ı Ebū ‘Alī Sinān

Hamd-ı bî-hadd ve şenā-yı lâ-ba‘d ol cenāb-ı ‘izzete olsun ki mevcūdāt getürdi kim ‘ademden şahrā-yı vücuda getürdi ve bu mevcūdāt-ı zātı eylemeden kendüyi bildürmek istedi. Zīrā genc-i maḥfī idi. Hāzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selāma ‘ilm-i esmā okıdı âhırin ḥaḳīkī aḳladı bildi adı âdem oldu ve cümle ‘ulūma mālīk oldu ve ḥāzret-i Ḥaḳḳ cānına t̄a‘at u niyāz u ‘ibādet eyledi ve cümle evlādına ‘ibāret mīrās ḳaldı ve daḥı ‘ulūma bu şekilde mālīk oldu ve hīç bir ‘ilm ḳalmadı ki aḳa mālīk olmaya ve ‘ulūm bābı ki nihāyeti yokdur ve daḥı cemī-i ‘ilmlere mālīk ‘acāyib-i ḡarāyib ‘ilm-i sīmyādır. Cemī‘ ehlu’llāh mālīk olurlar ammā ki tenezzülen. Zīrā ki bu āsitān bu ‘ilmūn te’şīrin göricek kendüyi yetirir ve orṭaya düşer ve ammā ‘ilme mālīk olanlardan ba‘zı ‘amel eylemişdür ḥattā Ebū ‘Alī Sinān daḥı bu ‘ilme mālīk oldu. ‘Amel eyledi ve bu dünyāda çok işler eyledi. Ba‘zı [156a] naḳl olundu. Ol şāhuñ ḥikāyetlerin bunda naḳl idelüm. Okuyan cānlar ‘ibret alalar. Beyān olunur biri Ḥaḳdan bir ‘ibret alacaḳdur ve Allāhu a‘lem bî’t-taleb ba‘zı rāviyān-ı şeker-güftār ve nāḳilān-ı ḥikmet-āşār bu tarz üzerine beyān eylemişler ki diyār-ı Buḥārāda Şeci‘ nām ḳaryede bir kimsenūñ iki oḡulları var idi. Birinūñ adı Ebū ‘Alī ve birinūñ adı Ebū’l-ḥāriş dirler idi. Bu ikisi şol ḳadar ‘āḳil ve zeyrek-ṭab‘ idiler ki ḥattā ‘ālem-i şabāvetde ikisi bir mektebde okurlar idi ve ‘ilm-i ferāsetde şol ḳadar māhirlere idi. Bir gün ḥānesine gitdükde ḥocası minderinūñ altına bir ṭabaḳ kāḡıd ḳodı. Ebū ‘Alī ḥānesinden gelüp mektebe minderinūñ üzerine oturduḡı gibi gök yüzine baḳdı. Ta‘accüb idüp Allāh Allāh ‘aceb ḥāldür. Bu yerler ve gök bir ṭabaḳ kāḡıd ḳalınluḡı aşıḡa inmişdür didi. Ḥocası taḥsīn idüp oḡlum Ḥaḳḳ te‘ālā saḅa şol ḳadar ‘āḳl-ı kāmīl virmişdür ki şimden şonra ben seni okutmaḡa ḳādir degilüm didi. Rāvī

kavlince bu iki karındaşlar şol kadar ‘ilm tahşîl eylediler ki ol eṭrāfda bunlar ile ‘ilm bahşı ider bir kimse yok idi. Bir gün Ebū’l-‘Ālī birāderi [156b] Ebū’l-hāriṣe eyitdi kim: “Ey birāder, biz şimden şoñra ‘ilm tahşîl eyledük. Gel bāri ikimüz dünyāyı bir iki kaç zamān seyāhat idelüm.” Bu iki karındaşlar ‘azm-i Buḥārā idüp günlerde bir gün şehr-i Buḥārāya geldiler. Gördiler kim bu şehrūn ‘aẓīm burcı bārūsı var. Aḳarşular ve bağ u bāğçeler ve çayırar ve gül-i gülistān ve bülbul-i hezār muḥaṣṣal-ı kelām bu şehrūn içinde bir hücre tūṭup şehrūn bāzārın seyr iderler idi. Hıkm-i Bārī günlerde bir gün bir dellāl çağırmağa başladı: “Yarın mağāra ḳapusu açılır, gelen gelsün.” Ebū ‘Ālī dellāle su’āl eyledi: “Ol açılan naşıl mağāradır?” Dellāl aydur: “Bu şehrūn maşrıḳ tarafında ḳuşluḳ yol[in]da dağ tarafında bir mağāra vardır. Anuñ ḳapusu yılda bir kerre açılır. İçinde ‘ilm-i simyā kitābları vardır. Herkes varır ol mağāraya girer. Ol kitābları alup müṭāla‘a iderler. Bir sâ‘atde ḥāṭırlarında ne ḳalursa anı tahşîl iderler. Ol kitāblardan bir kâğıd yazmak ve çıkarmak ḳābil degildir. Bir sâ‘atden şoñra gene ḥalk ṭaşra çıkup ol mağāra ḳapanur. Tamām gelicek senede ol gün ve ol sâ‘atde gine açılır. Bu kitāblaruñ aşlı böyle üleşmege ḥazret-i Süleymān zamānında [157a] bir kimse var imiş. Adına Ḳayṭānūş ḥekīm dirler imiş. ‘İlm-i simyāya ḥazret-i Süleymān buña adam göndermiş; ‘gel baña tābi‘ ol’ deyü, gelmemiş. Ḥazret-i Süleymān daḥı buña ‘asker gönderürmüş. Ḥazret-i Süleymān ‘askerinden dört yüz kadar ‘asker peydā eylemiş, ḳarşu ḳomuş. Ḥazret-i Süleymān ḥayrān ḳalmış. Meger murādı, kendi ‘ilmin izhār etmek imiş. Gelüp ḥazret-i Süleymāna istiḳbāl idüp ol vaḳt ḥazret-i Süleymān dünyādan intikāl idüp Ḳayṭānūş Ḥekīm ol daḥı şehr-i Buḥārāda ol mağāraya ḳoydı. Ne kadar kitābları var ise ḳapayup ṭılsım eylemiş ve her sene bir sâ‘atde ḳapu açılup müṭāla‘a olunan ol kitāblardur.” Çünki Ebū ‘Ālī dellālden bu ḥaberi işitdi. Birāderi Ebū’l-hāriṣe eyitdi iki karındaş; “Bir sâ‘atde ne tahşîl olur? Gel bu sene tavaḳḳuf idüp gelecek seneye bir ḳayd görüp bāri bir sene ol mağāraya ḳapanup ḳalavuz.” didi. Bu iki karındaşlar başladılar kırk ḥubb peydā eylediler. Birisi kırk güne dek ne aç olur ve ne şusuz ve kırk çerāğ daḥı peydā eylediler ki gice gündüz kırk gün yine sevinmeye. Rāwī aydur: Gelecek sene bunlar ḥalk ile mağāraya girüp bir köşesinde pinhān oldılar. Bir

sā' atden soñra hāḷḷ çıkup mağāra [157b] ḳapusu ḳapandı. Bunlar daḥı ḳaçmak ḳaçup ḳerağ yaḳdılar ve kitābları önlerine alup müṭāla'a eylemege başladılar. Tamām bir sene olunca kitābları cümle hıfz idüp Ebū 'Alī ḳarındāşı Ebū'l-hārişden ziyāde taḥṣīl eyledi. Sene tamām olduḳda yine mağāra ḳapusu açıldı, hāḷḷ içeri girdüḳde aralarında ṭaşra ḳıḳdılar. Bir yıldır ḥammāma girmemişler ve daḥı ṭırāş olmamışlar idi. Başlarında ṭırāş uzamış ve şaḳalları birbirine ḳarışmış şehr-i Buḥārāya geldiler. Hāḷḷdur bunları gördiler meger ḥikmet-i Bārī ol 'aşrda iki cāzū var idi. Şehr-i Buḥārāya ḳoḳ zāḥmet virirler idi. Ol cāzūları ḳıyās idüp hāḷḷ bunları ḡalebe idüp bu iki ḳarındāşı ḳayd-ı bende ḳeküp pādīşāhlara getürdiler. Pādīşāh daḥı bunlara ḳatlı olunsun deyü fermān idüp bir cellād gelüp bunları ḳatlı eyleyicek maḥalde Ebū 'Alī eyitdi: “Ey birāder, biz bir yıldır ki bu riyāziyyeti ḳeküp bu 'ilmi taḥṣīl etmeden murād böyle maḥalde ḥalāş-ı nefis etmektür. İmdi seni Allāh[a] işmarladum.” deyüp pādīşāhuñ bir ḥavzı var idi. Ebū 'Alī bir kerre şıḳrayup kendüyi ḥavza pertāv idüp ve ḡayb oldu. Kendüyi deryā-yı Nīlden baş ḳıḳardı. Hāy cāzūnuñ biri [158a] ḳaçdı didiler. Ol maḥalde Ebū'l-hāriş daḥı ḳıḳdı gördi saḳıfında bir dāne hāḷḷa var. İki ellerin muḥkem hāḷḷaya bend idüp hevāya bürrān olup ḡayb oldu ve Baḡdāda düşdi. Hāḷḷ bu kerre taḥḳīḳ cāzūlar imiş deyü te'essüfe başladılar. Ez-nihāyet bizüm ḥikāyetimüz Ebū'l-hārişe geldi. Ḳünkü Ebū'l-hāriş Baḡdādı seyrān etmege başladı. Bir ḡün fıḳr idüp eyitdi: “Böyle gezmekden ise bir 'amel etmek efḑaldür.” deyüp daḡ cānibine revāne oldu. Ṭaḡa gelüp ḳırḳ dāne mevzūn ḳubuḳ kesdi ve ḳırḳ dāne daḥı büyük aḡaç kesdi. Bunları Baḡdāda getürdi. Bir gice şehrūñ ṭaşrasında bir ḥālī yire bu ḳırḳ aḡacı diküp bir efsūn oḳudı. Bir ḥammām hāḷḷ oldu ve ol ḳırḳ ḳubuḡı her birinü başına bir destārḳe şarup bir efsūn oḳudı. Ḳırḳ dāne maḥbūb dellāk oldu. Her birisi[ni] bir ḳorıya ta'yīn itdi. Kendüsi ḳekmece başına oturup a'lā ḥammāmcı oldu. 'Alā's-şabāḥ şehrūñ hāḷḷı gördiler ḥammām[a] ḳihil tāḳ peydā olmuş ki şuları ferāvān ḥavzları mālāmāl ve fışḳiyyeleri sepesepe[?] berbāber peştemālleri pāk-beyāz maḳram[e]leri pāk ḳırḳ dāne ḳurnası var her birinde bir dāne tāze dellāk [158b] dellākları bī-zebān. Rāvī ḳavlince ḥammāmcıdan ḡayrı bir nāṭır yoḳ. Ḥammāma hāḷḷ 'ibret görmege başladılar. Bir ḳaç ḡünden soñra ḥammāmuñ vaşfi pādīşāha irdi.

Pādişāh daḥı vezīr-i vūzerāsın cem‘ idüp ḥammāmı görmege geldiler. Ḥammāmı gördiler. ‘āqıl pādişāh idi. ‘İbret göziyle nazār eyledi, gördi kim bu ḥammām devr-i beşer degildür. Bildi ki simyādur. Hem ḥammāma girüp şafā eyledi, taşra çıkdı. Ebū’l-ḥāriş[e] ‘azīm iltifāt idüp eyitdi kim: “Yā ḥekīm, bu ḥammāmda olan dellāklar cümlesi bī-zebān ancak.” didi. Ebū’-ḥāriş cevāb virüp eyitdi kim: “Pādişāhım, cümlesi ḵarındāşlardur. Vāḵı‘an cümlesi bir ağacdā kesilmüş idi.” Pādişāh daḥı sarāyına gelüp ol gice Ebū’l-ḥāriş da‘vet eyledi. Ebū’l-ḥāriş da‘vete icābet idüp ol ğulām-ı pākūn birin bile getürüp rāvī ḵavlince Ebū’l-ḥāriş pādişāhuñ sarāyına dāḥıl oldı. Pādişāh Ebū’l-ḥāriş ta‘zīm eyledi ve yānına aldı. Ta‘ām yendi. Ba‘dehü vezīri ve ‘ulemāsı gidüp pādişāh Ebū’l-ḥāriş alıḵoyup pādişāh ol ğulām ve Ebū’l-ḥāriş üçü bir ḥücreye girüp çāḥ şoḥbetine başladılar. Eşnā-i kelāmda[n] soñra pādişāh ol ḥammāmuñ sırrından su‘āl eyledi. Ebū’l-ḥāriş [159a] eyitdi: “Ḥaḵḵ te‘ālā ben ḵuluña bir ‘ilm virmişdür kim bu ḥammām bir cüz’i şeydür.” didi. Pādişāh eyitdi: “Ey ḥekīm, bir ḥikmet benüm senden murādum vardır.” didi. Ebū’l-ḥāriş: “Buyur pādişāhım.” didi. “Bu Bağdāddan kırḵ günlük yoldur. Şabā vilāyeti vardır. Ol vilāyetin pādişāhınuñ bir kızısı vardır. Aña ḵulaḵdan ‘āşık oldum, ḥaber gönderdim kızın baña vir deyü virmedi. Üzerine ‘asker çekdüm, vardum, bozmadum. Çāre bulmadum. Gice gündüz ‘aşkıyla feryād iderüm. Bāḵī fermān sizüñdür.” didi. Bu kerre Ebū’l-ḥāriş baş ḵaldırup eyitdi kim: “Bu emr sehldür.” deyüp ol ğulāmu çağırup ḵulaḵına bir cevāb söyledi. Bir efsūn okıyup ğulām taşra çıkdı ve yine ol sâ‘at içeri girdi. Ardınca Şabā pādişāhınuñ kızısı böylece pādişāh baḵdı, ḥayrān ḵaldı. Ebū’l-ḥāriş eyitdi: “Pādişāhım, kıza su‘āl eyle. Bunda nice geldi?” didi. Kız eyitdi: “Sarāyımda vālidem ile ḵayālar ile otururdum. Bir ğulām içeri girdi, pābūşumu önüme ḵodı. İḥtiyārım benden gitdi. İşte bunda geldüm.” Pādişāh kıza ḥādımiler ta‘yīn eyledi. Ḥalvet-sarāyına gönderdi. ‘Alā’ş-şabāḥ dīvān eyledi. Şabā pādişāhına nāme yazup elçiler gönderdi. Elçiler revāne olup [159b] bir gün Şabā vilāyetine nāme[y]i pādişāhlarına virdi. Vezīrlar nāme[y]i alup okudılar. Çār-ı nā-çār rızā virüp kızını Bağdād pādişāhına viricek oldı. Ol daḥı bir nāme yazup elçiler gönderdi. Pādişāha buluşdılar ve nāme[y]i eline virdiler. Pādişāh çok şafālar eyledi. Kırḵ gün düğün idüp

kızı alup ber-murād oldu. Ez-in cānib bizüm hikāyetimüz Ebū ‘Alīye geldi. Rāwī aydur: “Şöyle rivāyet ider ki ol zamān Ebū ‘Alī diyār-ı Buḥārādan kendüyi pādīşahuñ ḥavżına atup Mıṣıra geldi. Mıṣırı seyrān etmege başladı. Gezerek yolu bir ḥelvācı dükkānına geldi, gördi. Bu dilber-i ra‘nā önüne bir peştemāl kuşanmış ḥelvā-fürüşlük ider. Halk-ı ‘ālem başına üşüşmüş bir loḳma ḥelvāsına bir ‘uşşāk bir şerīfī altun virirler. Ḥelvāyı daḫı yetiştiremez. Ebū ‘Alī derdmend ḡāyetle maḥcūb-ı dost idi. Hemān dilberi görünce qarārı kalmadı. Qarşusunda durdı. Bir zamāndan soñra ḥelvācı ferāset ile nazar eyledi. Faḫīr dervīş qarşusunda ḥayrān olup durur. Ol dilber daḫı buna bir miḳdār ḥelvā virdi. Ebū ‘Alī alup ḥelvā[y]ı aḡzına ḳodı ve yine tükürdi. [160a] ‘Uşşāklar bunu görüp ḡavḡā eylediler: “Bre nābe-kār ışıḳ, ol dilber saña ḥelvā virür de sen anuñ ḥelvāsın tükürürsin.” deyü Ebū ‘Alīye bir a‘lā kötek çekdiler. Ebū ‘Alī gücile kendüyi ḥalāş eyledi. Ol gice şabāḥ Ebū ‘Alī oḡlānuñ dükkānuna geldi, civān gördi. Dervīş yine geldi. Civān eyitdi: “Ey dervīş, ḥelvā ‘ilmünden ol ḳadar maḥāretimüz yoḳdur. Pederimüz vefāt eyledikde biz küçük ḳalmışuz. Tāze olmaḡıla bir ustaya şākirdlige virmediler. Hemān biraz vālidemüz ta‘līmīyle bu ḳadar ancak ögrenebildük.” didi. Ebū ‘Alī derdmend gördü ki bu dilber-i nāzenīn kendüye meyl eyledi hemān biñ cān ile ‘āşık oldu eyitdi ki: “Ey ra‘nā, ḳuluñ ol ḳadar ḥelvācılık ‘ilminde māhirdür ki ta‘biri olmaz. Eger bendeñüzi şākirdlige ḳabūl iderseñüz.” “Bu gice bunda miḥmān ol kim ve bize bu ‘ilmden ta‘līm idesiz.” dedi. Ebū ‘Alīnūñ cānına minnet idi. Hemān oḡlan daḫı ol gice dükkānuñ ḥücreinde ḳaldı. Bir miḳdār ta‘ām ḥāzır eyledi. Ebū ‘Alīnūñ gelmesine muntazır idi. Aḥşām oldu. Ebū ‘Alī geldi içeri girdi. Ḳapuyı bend itdiler. İki cān muḥabbetine başladılar. Zamān-ı muşāḥabetden soñra dilber Ebū ‘Alīden [160b] ḥelvā[y]ı öğrenmek ‘arz eyledi. Ebū ‘Alī eyitdi: “Ḥelvā ‘ilmi āsāndur.” Bir miḳdār muşāḥabet daḫı eylediler. “Şabāḥ uzakdur yab yab.” didi dilber yine ḥāmūş oldu. Bir miḳdār muşāḥabet daḫı eylediler. Yine teklīf eyledi. Şabāḥ olduḡda yapḳa yapḳa olup didi. Ḥelvācı fürüşuñ ḥātırına bu geldi kim: “Gördüñ mü nābe-kār ışıḡı, benümle tenhāca oḡurmaḡa ḥayrān imiş. Yoḡsa bu ḥelvā bilmez imiş.” didi. Yine eyitdiler: “Belki bilür ola.” didi. “Bir miḳdār daḫı şabr ideyim, andan yine teklīf ideyim yine ta‘līm etmez ise bir eyü kötek

çekeyim kapudan taşra ideyüm.” didi. Yine eyitdi: “Ey dervîş, şabâh yakındur. Luţf idüp ta‘lîm idinüz.” Ebû ‘Alî gördi kim civānuñ ‘ilmi helvāya gālib oldı eyitdi: “Ben saña daḥı ziyāde ta‘lîm etsem gerek idüm ammā başlıyalum.” deyüp eyitdi: “Kalk imdi on dāne tebsiye kabak doldur, üzerine biraz kâğıd ört helvā ölmesün.” didi. Civān eyitdi kim: “Kabak helvā olur mı bre nābe-kār ışıķ” deyüp Ebû ‘Alîye bir a‘lā kötek çeküp Ebû ‘Alî daḥı helvācı-fürüşuñ ḳolundan pek yapışup dükkāndan taşra atdı. Derdmend civānuñ ‘aḳlı başından [161a] gitdi. Bir miḳdār yatdı. Gözin açdı, kendüyi bir şahrā-yı beyābānda gördi. “Hāy meded, kendime n’aceb iş itdüm.” derken ayaḡ üzerine geldi, gördi. Bir cānıbden bir ‘azîm ḳāfile gelür. Gele gele ‘Alî helvā-fürüşuñ yānına geldiler, gördiler ki şahrānuñ ortasında bir nev-reste civān durur. “Hāy meded kaçḳın ḳul ola gerekdür.” deyü üzerine hücüm idüp ‘Alî helvā-fürüşı tuṭup ḳāfilebaşına getürdiler, su’āl eylediler: “Bu sahrāda bulduk.” dediler. Ḳāfilebaşı didi: “Bu oḡlān Bağdād pādîşāhına eyü armaḡāndur.” didi. Bir deve üzerine bindirüp yola revāne oldılar. Ol gün ikindiden soñra Bağdāda dāḥil oldılar. Bir kār-bānsarāyda yatdılar. ‘Alā’s-şabāh ḳāfilebaşı ‘Alî-fürüşı yānına alup ‘azm-i sarāy-ı pādîşāh eylediler. Dilberi ol dilber-i nāzenîni pādîşāha ‘arz itdiler. Pādîşāh daḥı “getürsünler” deyü emr itdükde pādîşāha getürüp gördi kim lā-naẓîr. ‘Azîm-i ḥazz idüp maḳbûle geçdi. Ol bāzir-gāna niçe iḥsān itdi. ‘Alî helvā-fürüş daḥı fikr-i deryāsına daldı. Nîçe oldı kim meger kim Mışırdan Bağdāda bir günde gelmek deyü ḥayrān ḳaldı. Ol [161b] gün geçdi yine şabāh pādîşāh ḥammāma geldi. ‘Alî helvā-fürüşı bile getürdi. Bunlar der-i ḥammāma girüp taşra çıḳdılar. Ānda pādîşāhuñ oḡlanları dururdu. Yānında olan oḡlānuñ birine eyitdi: “Bu ḥammāmı kim yapıdı? Böyle ḥammām görmüş degilüm.” didi. “Bu ḥammām bir gicede peydā oldı.” dedi. Ebû’l-ḥārişi gösterdiler. ‘Alî helvā-fürüş ta‘accüb idüp bu ḥammām benüm Mışırdan Bağdāda bir günde geldigime beñzer didi. Pādîşāh bunu diñledi eyitdi: “Yā ḡulām, Mışırdan Bağdāda bir günde nîçe geldün?” Oḡlān pādîşāha aḥvāli tafṣîl üzere i‘lām eyledi. Pādîşāh Ebû’-ḥārişi yānına çağırup aḥvāli añladı. Ebû’-ḥāriş eyitdi: “Bu ḳābildür, ‘ilm-i simyādır.” didiler. “Eger virürseñüz bu ḡulām[1] gene Mışıra iletem. Vālidesi var imiş, şevābdur.” didi. Pādîşāh: “Oḡlān dilerse gönder.” didi. Su’āl

itdiler. Oğlānuñ cānına minnet idi. Su’āl itdiler, t̄alib oldı. Yānına geldi: “Yum gözün.” didi. Oğlān gözün yumdı, açdı. Kendüyi evleri önünde gördi. Secde-i şükür eyledi. K̄apusını k̄açdı. ‘Alī helvā-fürüşdur aç k̄apuyı oğlı kim didi. Derdmend k̄arı k̄apuyı açdı, oğlunı gördi. Uşşı gitdi. Yine ‘aqlı başına geldi. “Hāy meded [162a] oğul düş midür, hayāl midür?” didi. ‘Alī helvā-fürüş didi: “Vālide, hayāl degildür. Gözüñi aç vālide.” didi. Vālidesi eyitdi: “Oğul bu aḥvāl naşıl aḥvāldür?” ‘Alī helvā-fürüş aydur: “Ben nice olduğum bilürüm, hayāl degildür.” Vālidesi eyitdi: “Sen üç gün vālide başım ağrır baña döşek biraḳ yatayım didün. Hemān ki döşege girdün. Cān teslīm itdün. Saña ḥocalar getürdüm. Techīn tekfīn eyledüm. Alup mezāra k̄oduḳ, karalar kesüp ağlayı ağlayı gözden çıkḁdum. Elḥamdülillāh şimdi geldün. Bu ne ḥāldür?” ‘Alī helvā-fürüş eyitdi: “Vālidem, dükkān nice oldı?” Anası eyitdi: “Dükkānda bir dervīş geldi, helvā şatup oturur.” ‘Alī helvā-fürüş fī’l-ḥāl dükkāna gelüp gördi kim ol dervīş helvā şatar ‘Alī helvā-fürüş hemān segirdüp ol dervīşün ayaḡına düşdi. Ol ‘Alī daḡı: “Şafā geldün, ḥoş geldün. K̄andan gelürsin çelebī?” didi. Ḥelvācı: “Nice biñ nāz ile Baḡdāddan gelürüm.” didi. Rāvī k̄avlince ikisi yine ol dükkānda cān-ı şoḥbete başladılar. Civān gene ağladı: “Ey ḥekīm, luṭf idüp aḥvālin ben k̄uluña ‘ayān idesin.” didi. “Benüm cānum ol zamān sizi Baḡdāda gönderdün, bir ağaca efsūn okıyup [162b] evünüze gönderdüm. Ol ağaç pāresidür ki vālideñ techīn ü tekfīn idüp oğlum öldi deyü gömdi” ve cümle aḥvāl ‘alā’t-tafşīl ‘Alī helvā-fürüşa dedi. Civān bu ḥaberleri Ebū ‘Alīden aldı. Anuñ ziyāde bendesi olup ol daḡı ol civānuñ efkendesı oldı. Rāvī k̄avlince Ebū ‘Alī ile ‘Alī helvā-fürüş bir zamān helvā işleyüp şatarlar idi. Ol dilber bir gün Ebū ‘Alīye eyitdi: “Dükkānda cānum şıkılır.” dedi. Ebū ‘Alī daḡı rızā virüp ol civān bir tepsi helvā alup şehri seyr idüp helvāyı şekerli deyüp şatardı. Meger pādişāhuñ kıızı şeh-nişinden oturup bakardı. Nāzar idüp gördi kim bir nev-civān ḡonçe-dehendür. Hemān oğlāna ‘āşık oldı. T̄āyfesine emr itdi: “Şol ḥelvācı[y]ı çağırın.” dedi. Derdmendi daḡı çağırdılar. Gördi ki bir nāzenīn servī-kadd oturur. Bir altun kürsī üzerinde oturur. Civān ol maḥbūbı gördi biñ biñ cān ile ‘āşık oldı. Ol nāzenīn daḡı ḡonçe-leb ile tebessüm idüp: “Bu helvā[y]ı sen mi pişirirsin civān?” deyüp ḥelvācıya su’āl itdi. ‘Alī helvā-fürüş daḡı:

“belî, ben [163a] kuluñ pişirürüm.” didi. Kız dir cümle yânundaki hâdimleri taşra kodı hemân yerinden kalkup civânun boynına şarıldı. Vişâl-i mîvesinden tenâvül idüp zülâl-i lebinden şormağa başladı. Civân dağı bir miqdâr durup soruşduktan sonra kız civâna bir miqdâr altun virüp helvâsın alup câriyelere virdi. Derdmend ‘Alî helvâ-fürüş biñ âh [u] enînil e cigeri biryân dîdesi giryân kandasın dükkân deyüp gitdi. Şolıyarak Ebû ‘Alîye geldi eyitdi: “Ey peder, baña şimden sonra dirlük haram oldu. Eger baña bir çäre itmezseñ kendümi helâk iderüm.” didi. Feryâda başladı Ebû ‘Alî eyitdi: “Ey babanun cân[ı], ne oldu saña böyle ağlarsun?” Ol kız ile olan mu‘âmele[y]i bir bir beyân eyledi. Kendüsi dağı ‘âşık olduğın söyledi. Ebû ‘Alî tebessüm idüp: “‘Âşık olan ma‘ şûkına cefâsına katlanur.” didi. Ahşâm oldu, Ebû ‘Alî eyitdi: “Oğlân ol kız bunda gelmesi kâbildür. Ammâ hıyânet etmesin.” dedi. Oğlân dağı yemîn eyledi ki: “Belinden aşağısına degmeyeyim.” dedi. Ammâ yatsu namâzı geçdi. Şonra Ebû ‘Alî bir efsûn okıyup üfürdi. Hemân kız kapudan içeri girdi. Ebû ‘Alî oğlâna tenbih idüp kapudan taşra çıktı. Kızın meyânına şarılup dîr-âgûş [163b] etmege başladı. Râvî kavlince bu iki ‘âşık birbirinun vişâl-i bâğından dermege başladılar. Temcîd zamânı olunca Ebû ‘Alî içeri girdi. Bir efsûn okudu. Kız gene kendü sarâyına gelüp karar kıldı. Şabâh oldu. Kız fikr eyledi: “Bu ne ‘acib vâkı‘a oldu, düş midür hayâl midür?” deyüp tefekkür deryâsına garğ oldu. Ol gün yine ahşâm oldu. Oğlân Ebû ‘Alîden kızun gelmesini ricâ itdi. Ebû ‘Alî efsûn okudu. Kız gene evvel üslûb üzere yine geldi. Ol gice yine temcîd zamânına dek ‘ayş-ı nûş itdiler. On beşer gice bu minvâl üzere geçdi ve kız her gice geldikçe oğlâna su’âl iderdi ki: “Cânım insân mısın yâ perî misin?” “İnsânım, hiç su’âl etme.” der idi. Ebû ‘Alî tenbih itdi ki kendünü şakın söyleme. Kız bir gün sarâyında oturup fikr ider ki bu vâkı‘a ‘acib özge vâkı‘a dur. Elbetde sem‘-i pâdişâhî olur. Şonra ben rüsvây-ı ‘âlem olurum. Elbetde bu sırrı babama ben kendüm i‘lâm etmek gerek kim pâdişâha bir ‘arzuhâl yazdı. Her gice bir dükkâna varduğunu bir civân oğlân ile şabâha dek şafâ sürdüğünü i‘lâm idüp nâme[y]i bir hâdime virüp pâdişâha gönderdi. Pâdişâh dağı nâme[y]i açup vüzerâsın cem‘ idüp cümlesine nâmenün [164a] her ahvâlin bildürdi. Cümle ehl-i dîvân ta‘accüb itdiler: “Bu ne hikmetdür? Her gice pâdişâhun kıızı

sarâyından ğaybolur imiş.” Kimi cîndür der kimi câzûdur der. Muhaşşal-ı kelâm müşâvere itdiler. Kızın yânına adamlar koyalar ve nüshalar yazalar ve okulayalar gözle[yele]r ki kız ne tarafa varup geldüğün bileler. Ol gün aḥşâm oldı. Kızıñ yânına adamlar ḳodılar ve nüshalar yazdılar. Yatsu namâzı olduğı gibi Ebû ‘Alî bir efsûn okudı. Kız feryâd eyledi: “İşte gene gitdüm.” didi. Bunlar kıza pek yapışdılar. Bunların aralarından ğayboldı. Pâdişâha haber eylediler. Pâdişâh şaḳalın yolmağa başladı. Ne çâre temcîd zamânı kız yine döşegine geldi. Kıza su’âl eylediler. Kız gene evvelki cevâbını muhaşşal-ı kelâm bütün Mısır şehrinde olan ḥalk bunuñ çâresine meşğûl oldılar. Remiller çizdiler ve okudılar aṣlâ kızuñ nereye varup geldüğün bulamadılar. Mısır içinde midür ğayrı yerde midür bilmediler ve pâdişâh bir gün daḥı vüzerâ ve ‘ulemâsını cem’ idüp bu kâruñ def’ine cân diledi. Vüzerâ ve ‘ulemâ bunu tedbîr eylediler ki vâfir za’ferân özün ḥâzır ideler. Kız varduḳda iki elin za’ferâna baturup varduğı yerüñ ḳapusına başup belli ola. Kız iki ellerüñ za’ferâna [164b] başup varduğı gibi dükkânüñ ḳapusına başdı, nişân eyledi. Ebû ‘Alî taşra çıḳdı, gördi kim dükkân ḳapusu iki pençe za’ferân ile nişân itmiş. Hemân bir efsûn okudı. Bütün şehr-i Mısruñ içinde ne ḳadar ḥâne ve dükkân var ise cemî’ si iki pençe za’ferân ile boyanmış şabâḥ oldı. Pâdişâh dîvân idüp cümle ḥalkı atlandırđı. Şehri gezmege başladılar gördiler ki ol vezîrüñ ḳapusu nişânlanmuş. Kimi didi pâdişâhun kıızı ne çok yire girmüş pâdişâhuñ eleminden cânına etmiş düşđi. Ne çâre itdüğü işe pişmân oldı. Yine kız her gice varup gelmede pâdişâh elemünden bir gün didiler ki: “Bağdâd pâdişâhınıñ yânında bir ḥekîm var imiş. ‘İlm-i simyâda mâhir imiş. Şabâ pâdişâhınıñ kızın ân-ı sâ’atde getürmüş. Bir gicede bir ḥammâm yapmış. Nâme yazup ol ḥekîmi ricâ itsek.” deyüp ol sâat bir nâme yazdı. Cümle aḥvâlî beyân eyledi. Ol ḥekîmüñ gelmesin ricâ eyledi ve bir elçi gönderdi. Bir gün elçi Bağdâda geldi. İcâzet alup dîvân-ı şâha girdi. Nâme[y]i şâha şundı. Pâdişâh nâme[y]i alup müṭâla’a idüp nâme[y]i Ebû’l-ḥârişüñ eline [165a] şundı. Ol daḥı aḥvâl[i] bilüp “Emr sizüñdür pâdişâhım” didi. Ey Mısır pâdişâhı ḳarındâşımızuñ başına böyle ḥâl gelmiş varsañuz didi. Ebû’l-ḥâriş daḥı ayağa ḳalḳup baş üzerine dedi. Gitmege tedârük gördiler. Bir iki günden soñra elçiler ile ‘azm-i Mısır eylediler. Günlerden bir gün Mısra dâḥil

oldılar. Pâdişâha haber oldu. Pâdişâh cümle ‘ulemâ ve vüzerâsıyla istikbâle çıktılar. Bir cennet-mişâl sarâya kondurdular. Şâhı ol gice ziyâfet tedârik idüp Ebû'l-hârişî vezîri ile bir cevâhîrle müzeyyen bir odaya gönderdi. Vezîr varup Ebû'l-hârişî alur pâdişâhuñ ziyâfetine getürüp pâdişâh dağı Ebû'l-hârişî görince ayağ üzerine kalkup dîr-âgûş idüp yânına aldı. Ziyâfet yendi, şerbetler içildi. ba‘dehû kızuñ ahvâlini Ebû'l-hâriş[e] beyân eylediler. Ebû'l-hâriş dağı remîl tahtasını eline alup reml döküp bozmağa başladı. Râvî rivâyet ider: Çünkü Ebû'l-‘alî birâderi Ebû'l-hârişüñ geldüğinden haber alup meger Hindistânda bir cezîrenüñ balıkları cümle mercân gibi idi ve üstleri dağı mercân hemân bir efsûn okudu. Dükkânı ol cezîre şekline kodı, ol hücre[y]i âteş içinde olan cezîre şekline kodı. Ebû'l-hâriş [165b] derdmend gördi ki kızun varduğu yir ol Hindistânda olan âteş cezîresindedir. Pâdişâh eyitdi: “Bildinüz mi?” “Pâdişâhım, bildüm ammâ iş gayrı oldu.” Pâdişâh eyitdi: “Nice oldu?” Hekîm eyitdi: “Hindistânda bir cezîre vardur, âteş içinde bir kal‘a vardur. Kız kal‘aya varır gelür imiş.” didi. “Yâ cezîre ne kadar yoldur?” didi. Hekîm eyitdi: “Tamâm bir yıllık yoldur.” didi. Pâdişâh ve sâ‘ir vüzerâ hayrân kaldılar. Ebû'l-hâriş eyitdi: “Şabâh kıızı baña buluşduruñ.” didi. Şabâh oldu, kıızı Ebû'l-hârişe buluşdurdılar. Kızı eyitdi ve: “Durduğun yerde balık yer misin?” “Belî, yerim.” didi. “Ol balıktan ahsâm makremeñe ko da biraz getür.” didi Ebû ‘Alî. Bunlar mü’ekkil koşdı haberdâr oldu. Hemân ol gice civândan mahfî kız makremesine ol balıktan kodı bile getürdi. Zîrâ Ebû ‘Alî balığa bir efsûn okıyup göndermiş idi. Şabâh Ebû'l-hâriş gördi kim cezîre balığıdır. Pâdişâh nazar eyledi, gördi ki gerçi cezîre balığıdır. Rengi mercâna beñzer üstühânları dağı mercândur. Hayrân oldu. Ebû'l-hâriş eyitdi: “Pâdişâhım, bu balık ol cezîre balığıdır.” didi. Eyitdi kim Hindistân pâdişâhına [166a] elçi göndereler bu ahvâli andan ricâ ideler. Hindistân pâdişâhı ol cezîre[ye] varup içinde olanları bulup bu kulı ma‘kûl görüp bir nâme yazdılar ve cümle kızin ahvâlin bildürdiler. Bir elçi düzüp gönderdiler. Elçidür gitmeden kız gene varup gelmekte. Elçidür bir gün Hindistâna varup nâme[y]i pâdişâha virdi. Şâh dağı nâme[y]i kendi vüzerâsına virüp mazmûnı bilüp baş kaldırıp elçiye didi kim: “Bu sizün başuñuz gâyet ile ahmağ imiş veyâ cünün imiş.” didi. “Ol cezîre bu Hindistânüñ ortasındadır. Deryâ-yı muhît

içinde bir cezîredür ki anda nehenk olur. Anda varan gemîlerün binde biri kırtulmaz. Eger dünyâ şâhları gelse iremez. Zîrâ âteşdür. İnsân nice girer. Ol hekîm ki bu hayrı virdi niçün bile gelmedi ol cezîre[y]i fethide idi.” Bir nâme yazup elçiye virdi ve cevâb eyledi ki: “Bu vilâyetde durma, geldügin yire yıkıl git.” deyüp elçidür götüne bakarak yola revâne oldu. Bir gün Mışıra geldi, nâme[y]i şâha şundı. Şâh dağı nâme[y]i Ebû'l-hârişün eline virdi. Nâme[y]i okıyup hicâba düşdi. Bundan dağı fâ'ide olmadı. Ebû'l-hâriş bir gün bir efsûn okudı. Bir destârçe peydâ [166b] idüp kıza virdigi ol hücreye vardukda bu destârçe ol kimsenün üzerine bırağa ol destârçe bir şâhin olup ol kimsenün başın çeküp kopara. Meger Ebû 'Alî haberdâr olmuşdı. Bir efsûn okıyup iki mü'ekkel peydâ olup kız geldikde destârçe[y]i elinden aldılar. Bu huşûşa yine dermân olmadı. Ebû 'Alî yine fikridüp, ol göreyim yine kâdir olurlar, didi. Dükkân-ı âhirden yine âşikâr eyledi. Ebû'l-hâriş yine remel eyledi. Gördi kim şehrüñ içindedir. Pâdişâh eyitdi: “Elhâmdülillâh bu şehrüñ içindedir, bir dükkân var imiş kız anda varır imiş.” didi. Ahşâm bir pâdişâh bu dağı Ebû'l-hâriş ve bir vezîr tebdîl-i şûret ile Ebû 'Alînün dükkânına revâne oldılar. Ebû'l-'alîye haberdâr oldu, ço gelsünler dedi. Dükkânun içinde bir 'alî hücre peydâ idüp bunlar dağı dükkânun kapusına gelüp bi'z-zarûrî içeri girdiler. Ebû 'Alî dağı ayağ üzerine kalkup bunlara serîr teklîf eylediler. Bunlar dağı oturdılar. Ebû 'Alî kendi şeklin tağayyür eylemiş idi. Hemân geldikleri gibi bir efsûn okudı. Ebû'l-hârişün dili bağlandı nuṭka mecâl kalmadı. Mutehâbbir olup kaldı. Öñlerine bir tepsi helvâ getürdi yemege başladılar. Ebû 'Alî hırkasından [167a] bir miḳdâr penye çıkarup büküp bir siñegin ayağına bağladı. Sinekdür havâyâ uçdı. Ol penye ipliginün ucını pâdişâhuñ şaḳalına bağladı. Sinekdür uçarak bir büyük kuş oldu hemân pâdişâh yerinden kalkdı. Şaḳalum kopdı deyü iki eliyle yapışdı ol kuş havâ yüzünde boran oldu ve dağı dükkânun saḳfî delinüp âsumâna gitdi ve bir siñek dağı tutup vezîrinün şaḳalına bağladı ve bir ucını Ebû'l-hârişün şaḳalına bağladı ve bu ucu dağı havâyâ boran oldılar. Şol kadar çıkdılar kim yiryüzi görünmez oldu. Giderek urġân gene açıldı bir ucu kırılıp bunlar aşığa uçdılar. Feryâd idüp bunlar bir sarâyâ düşdiler. Ol sarâyun bir köşesinde vâfir 'azîm ecderhâ durur. Bunlara hücum idüp bu derdmendler dağı kaçmağa başladılar. Şol

kadar şitâb ile feryâd eylediler kuvvetleri kesildi ve ecderhâ dağı bunlar[a] irişdi dem
 çeküp bu yutacak maḥalde derdmendler cān ḥavliyle şol kadar fiğâre urdılar kim
 gözlerin açup gördiler kim gene ḥelvâcınıñ dükkânında otururlar. Ḥelvâcınıñ
 dükkânında ḥayrân olup kaldılar. Pâdişâh [167b] eleminden ne içdiğin ve ne yedüğün
 bilmedi. Ayağ üzere kalkup kendiler Ebû ‘Alî bile çıkup; “Hoş geldiñüz.” deyüp
 “Ammâ kızuñı oğluma viresin.” didi. Pâdişâh eleminden söz söylemedi. Sarâyına
 geldi. Şabâḥ oldu. Murâd eyledügi vâfir ‘asker gönderüp bunu tutup getürdeyim didi.
 Ebû’l-ḥâriş eyitdi: “Bütün dünyâ cem‘ olsa aña kâr idemezler.” didi. Ebû ‘Alî bunlar
 gitdügi gibi dükkânı ihfâya çekdi, gizledi. Şabâḥ oldu. Pâdişâh dīvân eyledi. Vezîrine
 ğalebe ‘asker koşdı eyitdi: “Var ol dükkânı başup tutup ḥuzûruma getür.” deyü
 vezîrini gönderdi. Vezîri gidüp bütün şehri gezdi, aḥşâm geldügi dükkânda aşlâ eşer
 bulmadı. Pâdişâha gelüp haber viridi. Ebû’l-ḥârişüñ pâdişâhım dükkânı ihfâya
 çekmişdür. Bu üslûb bir kaç gün geçdi. Bir gün Ebû ‘Alî ğusletmege bir ḥammâma
 varup ğuslidüp taşra çıkdı. Cebin yokladı. Akçe kîsesi ḥücreinde unutmuş, bir
 maḳremesi var idi eyitdi: “Bu maḳreme ḥammâm akçesi için sende dursun, akçe
 getüreyim.” didi. Ḥammâmcı ise bir mel‘ün adam idi. Cevâb itdi ki: [168a] “Çünkü
 akçeñ yokdur, ḥammâma niçün girdüñ?” dedi. Meger bir devletli var idi. Esbâbını
 giyüp durur idi. Ebû ‘Aliye bir avuç akçe viridi. Akçenüñ ikisini ḥammâmcıya viridi.
 Mâ‘dâsın maḳremesine koyup taşra oldu. Ḥammâmcınıñ kendüye itdüğine ğâyet
 elem çekdi. Hemân ḥammâmuñ külhânına vardı. Bir efsûn okudı, külhânıñ ve
 ḥammâmuñ içinde olanlar helâk mertebesine vardı. Şovukdan biri birin başup taşra
 oldılar. Çıkan esbâbın kapup güneşe karşı oturdu. Hammâmcı su’âl itdi: “Ne
 oldıñuz?” deyü. Bir kimse cevâba kâdir degül. Hammâmcı bakar cümle içerde
 olanlar taşra olurlar ḥammâmcı dağı: “Göreyim ḥammâmda ne peydâ oldı? Dīv içerü
 girüp baksa gerek.” Hemân bir rûzgâr peydâ olup ve bir qar pâresi ḥammâcınıñ
 yüzine urdı. Hammâmcı gücile taşra oldu. Ne çâre ḥammâmda batṭal oldu. Bu dağı
 semî‘ pâdişâhına amân deyü varup ol aḥvâl[i] ma‘lûm itdükde Ebû’l-ḥâriş eyitdi:
 “Pâdişâhım, bu dağı ol dervîşüñ kârıdur.” Pâdişâh ḥammâmcı[y]ı çağırup eyitdi: “Ol
 dervîşi görünce bilür misin?” didi. “Bilürüm.” didi. Yânına bir kaç adamlar koşdı. Ol

şehri aramağa başladılar. Rîvāyet iderler: Bir gün Ebū ‘Alī bir berber dükkânına girüp tırâş olur. [168b] Ammā hammāmcınuñ gözi rāst geldi: “İşte ol dervîş.” deyü feryād eyledi. Yânında olan adamlar gelüp: “Gel dervîş, seni pâdişâh ister.” Ebū ‘Alī dahı: “Nola gideyim?” didi. Ol adamlar ile ma‘an pâdişâha gitdi. Pâdişâh gördi, şafâsındadır, ne idecegin bilmez idi. Ebū’l-hârişüñ yüzine bakdı: “İşte elimüze girdi, yâ neyleyelüm?” didi. Ebū’l-hâriş eyitdi: “Benüm bildigim budur ki buña yüz biñ adam cem‘ olsa bir kılına zarar getüremezlar. Eyüsi budur ki hemân iylik ile söylemekdir.” didi. Pâdişâhuñ ğāyet ile ğāzabı var idi: “Sen bilmezsün, düşmānımız elde iken şalıvirelim mi?” didi. Ebū’l-hâriş eyitdi: “Emr sizüñdür pâdişâh.” Ebū’l-‘alī[y]i görüp hemân “cellād” didi, “varuñ buni çarşunuñ ortasında berdār idüñ.” didi. Ebū’l-‘alīnün cānib-i erba‘asından yapışup keşān-be-keşān götürdiler. O günde dellāllar: “Pâdişâhuñ haremne iñānet idenüñ hāli budur.” Ebū’l-‘alī hiç tınmadı. Bir efsün okudı. Şubaşı[n]ı kendü şekline kodı. Bu kerre şubaşı feryād ider: “Allāh içün olsun, ben şubaşıyım.” der. Ebū ‘Alī aydur ki: “Bre nābe-kār ışıķ böyle [169a] kırķarsuñ niçün pâdişâha kırķı koduñ?” Dahı gör ki kendüsini hışaş-başı şüretine kodı. Bu kerre hışaş-başı feryāda başladı: “Meded ben hışaş-başıyım.” deyü feryāda başladı. Kendi mābeynlerinden ğayboldı. Bu kez “şubaşı benüm, sen dervîşsin.” deyüp birbiriyle nizā‘ idüp mācerā[y]ı pâdişâha ‘arz idüp pâdişâh hayrete vardı. Kādı anda idi. Pâdişâh efendinün yüzine bakup: “Efendi nice idelüm?” didi. Ebū ‘Alī dahı anda idi. “Bu ikisini berdār idüñ, andan soñra aşkāre olur.” dedi. Dermendleri bī-günāh berdār itdiler. Bakdılar, gördiler biri şubaşı ve biri hışaş-başıdır. Dervîş aralarundan ğaybolmuş pâdişâha i‘lām eylediler. Çāre ne hayretde kaldı. Soñra ol vakit meger Ebū ‘Alī hāzır idi. Kādı efendinün bu iki bī-günāh derd-menleri berdār itdügine elem çekdi. Maħkemeye geldi, içeri girdi gördi ki maħkeme kurulmuş. Kādı efendi hükümet ider. Ebū ‘Alī eṭrāfa nazar idüp efsün okudı. Kādı efendi kendüni hānesinde görüp nā’ib efendi ‘avrat şüretinde gördi. Kādınuñ cimā‘ teķāzāsı vāķi‘ olup hemân nā’ibe didi şaldı: “Nola cānım gel bir kerecik olsun.” [169b] Nā’ib didi: “Efendi deli mi olduñ?” deyü cevāb virdi. Kādı efendi nā’ib efendiye muħkem şarıldı altına aldı hemân nā’ibüñ iki ayağın kıldırup bir eyü şab çekdi. Maħkemede olan

halk bunları görüp gülüşmege başladılar. Ammā kimse nuṭṭa kâdir degil. Ammā durarak kâtibūn biri yânında olan kâtibe ‘avratı kıyās idüp ol daḥı der-kenār eyledi. Rāvī kavlince maḥkeme içinde olanlara ikişer ikişer maşlahat üzerine oldılar. Cümle halk maḥkemeye gelüp bunları seyridüp pâdişaha haber oldu. Vüzerâsıyla maḥkemeye geldi. Kâdı efendi[y]i bir hâlde gördi kim bir s.kiş kırılışdur ki ta‘bîr olmaz. Tamām inzâl olduğu gibi kâdı efendi gözün açdı, gördi kim altındaki nâ‘ib efendi ve bütün ehl-i dîvân ve pâdişâh kendülerin ğaḍabile seyrin çalarlar. Hicâbından nice idecegin bilmedi. Pâdişâh ğaḍabile gelüp cellâd[a] emreyledi. Cellâd geldi ki kâdı efendinün başın kese. Ebû’l-hâriş eyitdi: “Pâdişâhım, bunun şucu nedür ki boynun urursın? Bu daḥı ol dervîşün kârıdur.” didi. Pâdişâh elem-i ıztırâbından ferâġat idüp sarâyına gelüp [170a] oturdu. Bu derdün bir çâresini fikridüp ħaldı. Rāvī rivâyet ider: Bir gün Ebû ‘Alîden ‘Alî helvâ-fürüş ‘ilm-i simyâ[y]ı öğrenmege ricâ eyledi. Ebû ‘Alî eyitdi: “Zamânı degildür.” ‘Alî helvâ-fürüş Ebû ‘Alînün boynına şarılup biñ cân-ı niyâz ile ricâ ve ibrâm eyledi. Ebû ‘Alî derdmend öyle ‘âşık-ı dîvânesi idi oġlânun ibrâmına tâḡat getüremeyüp aña ‘ilm-i ihfâyı öğretti. Helvâ-fürüş ol kühliden gözine çeküp ħandasın ħızın sarây[ı] deyüp revâne oldu. ‘İcle ile giderken bir herîfe doġundı. Herîf baġdı, gördi kimesne yok. Hemân cîn şanup: “Bismillâhi şavul.” dedi. Gördi kim ‘Alî helvâ-fürüş geġdi ve sarây-ı pâdişâha gitdi. Hemân içeri girdi, gördi kim ħız taht üzerinde oturmuş. Gelüp hemân ħıza şarıldı. ħız ħurtulup: “Meded kimdür?” dedi. Civân ħıza: “Ėorħma, benüm cânım.” dedi. Ėız eyitdi: “Yâ sen baña cîn degilüm derdiñ. İşde bildüm cîn imişsin.” “Cîn degilim, insânum ammā ‘ilm-i simyâ bilürüm. Anuñçün beni kimse görmez.” dedi. Bir zamândan sonra civân gene gitdi. Aḡşâm oldu. Ėız gene evvelki mekânına geldi. Civân ile cüdâ düşüp şabâḡ oldu. Ėız gene mekânına gelüp tahtınun üzerinde [170b] ħarâr itdi. Civân ħızın sarâyına geldi. Civân daḥı ħızın sarâyına vardı. Ėız bu aḡvâli pâdişâha i‘lâm eyledi. Ebû’l-hâriş eyitdi: “Hemân gene gündüz geldiği gibi ħız hemân açmazdan yere bize haber etsün, ħapuyı üzerine muḡkem bend etsün. Andan sonra vâfir şamân yakup tütün eylesünler. Anuñ gözine gidüp gözlerinden kühl-i aḡfâ aġar. Kendüsi âşikâre olur.” dedi”. Bu aḡvâl ħıza tenbih

eylediler. Yarın şabāh oldu. Civān yine kızuñ sarāyına geldi. Kızı der-āgūş eyledü ki kız dañı işaret eyledi. Pādişāha haber itdiler. ‘Ale’l-‘acel[e] kapuları bend idüp tütün eylediler. Helvā-fürüş gördi kim kapuları bağlamışlar, ne çāre oraya buraya pervāne gibi oldu. Gidecek yir bulmadı. Hemān tevekkül olup durdı. Bir zamāndan sonra tütün gözüne girmeye başladı. Gözünden akip bir gözinden cümle ağıdı. Hemān yarım ādam peydā oldu. Pādişāh gördi bir yarım ādam peydā oldu. Pādişāh didi ki: “Bildüm cīn imiş.” Ebū’l-hāriş didi ki: “Cīn degildür, insāndur ammā kühl-i ahfādur. Durarak öbür gözinden dañı akar.” didi. Ol bir gözünden dañı ağıdı. Helvā-fürüş bütün zāhir oldu. [171a] Derdmendi tutup pādişāh gādaba gelüp cellāda emreyledi. Ebū’l-hāriş gördi kim civānı katl itdürür, nīc’olur sonra ol dervīş ne beni kor ne seni deyüp dönüp eyitdi: “Pādişāhım, elhamdülillāh düşmān ele girdi. Ammā bu ahvāle bütün halk muṭṭali’. Bunı bunda öldürürsek halk bunun öldüğüne inanmaz. Bunı cellād ile bütün şehri gezdiresünler.” dedi. Pādişāh dañı ma’kūl dedi. Helvā-fürüş keşān-be-keşān önince dellāllar nidā iderler ki: “Pādişāhuñ haremine hıyānet idenüñ hālī budur.” deyü çağırırlar. Böyle bütün şehri gezdirmeye başladılar. Cümle er ve ‘avrat bunun seyrine gelmeye başladılar. Ebū ‘Alīnün haberi yok, dükkānda oturmuş seyr iderdi. Gördi ki ‘azīm halk üşmüşler ‘acabā bu ne ola deyü nazar idüp ne gördi. Derdmend helvā-fürüş her cānibinde yapışmışlar alup hemān yerinden kalkup halk arasından civānün yānına vardı. Cellāda bir sille urdı: “Bre nice oldı?” deyince civān bunların yānından alup gayboldı. Gelüp pādişāha haber eylediler. Eleminden nice ideceğin bilmedi. Çār u nā-çār [171b] oldu. Ebū ‘Alī helvā-fürüş hücreye götürdi: “Niçün böyle eyledün, ben saña dimedim mi ki bu senün kārūñ degildür?” Bir miqdār hayf çeküp pādişāhı öldürmeye kaşd eyledi. Hemān bir efsūn okıyup bir dāne zehr-nāk gül peydā idüp kalkup sarāy-ı pādişāha vardı. İçeri girüp kendüsi[ni] bir fakīr üslūbuna kōdı. Kış günü idi, gül zamānı degil idi. Hayır du’ā iderek güli pādişāha şundı. Görse bir fakīr bir gül şundı ammā gülün vakti degil idi. Pādişāh ta’zīminden güli Ebū’l-hārişe şundı. Ebū’l-hāriş dañı başını aşāğa şalup kitāb okurdu. Meger ecel irişmişdi. Hemān pādişāhuñ elinden alup kōkdi. Ol sā‘at cān teslīm idüp Ebū ‘Alī gördi iş gayrı oldu. Hemān halkūñ arasından taşra oldu. Pādişāh eyitdi: “Bre

meded, şol güli getüreni tutuñ.” dedi. Halk ol eṭrāfı arayup bulamadılar. Pādişāh ‘aẓīm ḥavfa düşdi. Bir gün ḥerīfūñ biri Ebū ‘Alī[y]i dükkānda gördi. Gelüp pādişāha haber eyledi. Bir çavuşa emr eyledi: “Var ol [172a] dervīşi tez tutun getürüñ.” dedi. Çavuş ağa gelüp Ebū ‘Alī[y]i: “Gel, seni pādişāh ister.” dedi. Ebū ‘Alī: “Benüm pādişāh ile işim yokdur.” dedi. Meger çavuş ağa bir ğaḍūb ādam imiş. Atından inüp Ebū ‘Alīnūñ yaķasına yapışdı, elünde bir çubuk var idi. Çavuşa bir çubuk urdı. Çavuş bir maymun oldu. Elündeki çubuk ile ta‘līm etmege başladı. Çavuş gelmedi deyü pādişāh ğaḍab idüp bir çavuş daḥı gönderdi. Ol çavuş varup bir maymuna ta‘līm idüp yaţar: “Bre maymuncı gel seni pādişāh ister.” dedi. Ebū ‘Alī dedi: “Benüm pādişāh ile kārım yokdur.” dedi. Çavuş atından indi. Ebū ‘Alīye yapışa. Ol maḥalde aña daḥı bir çubuk urdı. Ol daḥı ayı oldu. Buña daḥı ta‘līm iderdi. Pādişāh gördi ki giden gelmez, bir çavuş daḥı gönderdi: “Var tez ol ḥerīfi bunda getir.” dedi. Çavuş ağa ‘acele ile geldi. Dükkānı gördi, bir dervīş bir maymun ile bir ayuyı ögredüp durur: “Gel, seni pādişāh ister.” dedi. Ebū ‘Alī eyitdi: “Benüm pādişāh ile sözüm yokdur.” dedi. [172b] Bu çavuş ağa bunlardan ziyāde ğaḍūb imiş. Aña daḥı bir çubuk urup bir çaķal eyledi. Rāvī kavlince on çavuş geldi, ol on çavuşı on dürlü cānavār eyledi. Taḥta-ķal‘aya getürdi. Halk gördiler, bir dervīş gelmiş on dürlü cānavārı var. Her birin gūne-gūne ta‘līm eylemiş. Başına üşdiler. Ebū ‘Alī çavuş aķaları oynatmaķa başladı. Ayu olan çavuş bir melḥame ādem idi. Daḥı oynamak bilmez idi. Ebū ‘Alī bunuñ g.tüne ziyāde degnek urdı. Derdmend çavuş daḥı ḥūb ḥūb ķalgırdı göti acından şarardı. Ebū ‘Alī eyitdi: “Ben bu cānavarları yeñi tutdum daḥı ‘acemīlerdür.” Aḥşām olup Ebū ‘Alī dükkāna geldi. Ebū ‘Alīye ağladılar, teraḥḥham idüp bunları yine ādem eyledi. Derdmend çavuşlar sarāya geldiler. Pādişāha buluşdılar. Pādişāh ğaḍaba geldi: “Niçün geķ geldiñüz, ķanı ol dervīş?” dedi. Bunlar eyitdiler: “Bizler taḥta-ķal‘ada idük.” “Sizler ne işlerdiñüz?” Eyitdiler: “Oynarduk.” Pādişāh ğaḍaba gelüp “cellād” dedi. Bunlar: “Pādişāhım, biz kendi iḥtiyārımız ile degilüz. [173a] Hemān ol dervīş her birimüzi bir gūne cānavar idüp taḥta-ķal‘aya götürüp şimdi şalıvirdi. Gücile ḥalāş olduk. Bizi gene ādem eyledi, işte geldük.” didiler. Pādişāh daḥı vüzerāsın cem‘ idüp: “Bu derde ķāre ne ola?” dedi. Müşāvereye

başladılar. Bu cânibden Ebū ‘Alī dahı çavuşları şalıvirdikden pādişāha bir ma‘külce renk dahı hātırlarına geldi. Beşer dāne genç ğulāmlaruñ ellerine birer tabağ cevāhir virdi. Her biri bir pādişāh hūzinesinde bulunmaz idi. Kendüsi Ebū ‘Alī bir Hindistān hoca kişi şūretine girüp bir kaṭıra süvār olup doĝrı şāhuñ sarāyına geldi. İçeri girdi hemān pādişāh hūzūrına ol cevāhirleri taḥtuñ önüne kodı. Pādişāha Hindīler dilince vāfir du‘ālar eyledi. Pādişāh gördi ki bir Hindī bāzīgān beşer tabağ cevāhir getürmüş, bu cevāhirler kendüde degil niçe pādişāhlarda yokdur. Ğāyet hāzzeyledi: “Baba Hindī ne ṭarafdan gelürsin?” Ebū ‘Alī yine ḥayr du‘ā idüp: “Hindistān vilāyetinden gelürüm.” dedi. “Dört biñ yüklü ṭavarımız vardur, [173b] cümle yüki cevāhir ve misk ü ‘anberdir.” dedi. Tefāriḫuñ ḥaddi yokdur. Ben kāfile sālārım, ilerü geldüm.” dedi. “Pādişāhım, bu getürdügim hedāyā-bāşı-i ḳalīldür dedi. “Gelen bāzīgānlar pādişāha dürlü bu ḳadar cevāhir getürürler.” dedi. Pādişāh dahı şafā eyledi, ol sā‘at tenbih eyledi. Mışır şehrinde ne ḳadar kār-bān-sarāy var ise boşaldup ḥālī eylediler bu deñlü Hindīler gelür deyü. Ebū ‘Alī ḳapudan ṭaşra çıkarken hātırına geldi, dönüp Ebū ‘Alī pādişāha bir mūm dahı getürdi. Pādişāh gördi ki bir mūm ammā üç rengi var. Bir bölügi beyāz bir bölügi kırmuzı ve aşāĝı ṭarafı siyāh. Pādişāh eyitdi: “Hindī üç renkli ola.” Ebū ‘Alī dedi: “Pādişāhım, aḥşām baḳarsız.” deyüp ḳapudan ṭaşra oldı. Ddükkāna girüp oturdı. Ba‘dehū çünki aḥşām oldı. “Bāzīgānuñ getürdügü mūmı getürüp yaḳın.” didi. Baḳdılar beyāz yerinde bir ḥoş rāyiḥa peydā oldı. Dīmāĝlar mu‘aṭṭar ider. Mūmuñ beyāz yeri geçdi, kırmuzı yerine geldi. Cümle oturanlara bir ğülmek ‘arız oldı, ğülüşe [174a] ğülüşe birbirine helāk mertebesine vardılar. Siyāh yerine geldi, bu kerre bunlara bir aĝlamak ‘arız oldı. Şol ḳadar aĝladılar ki ta‘bır olmaz. Tamām-ı mūm yandıḳdan soñra bunlar beyhūş olup ‘aḳılları başlarına gelmedi. Şabāḥ ğümrük adamları ḥāzır olup bāzīgānlara munṭazır oldılar. Ḳuşluk zamānı olduḳda gördiler kim Hind cânibinden ṭoz belürdi. Dört biñ yük gelüp Mışıra dāḥil oldı. Kārubān-sarāylarına ḳondılar. Ol ğün ol ḳadar ğümrük taḥşīl oldı kim vaşfa gelmez. Pādişāh şafāsından niçe idecegin bilmedi. Su’āl eyledi ki: “Bāzīgānlar gelüp hedāyāsın getürmediler.” dedi. Didiler kim: “Pādişāhım, bu ğün yorĝunlardur. Yarın gelürler.” Şabāḥa dek pādişāhuñ ğözine uyḳu gelmedi.

Şabâh oldı, kışluk oldı, gelmediler. Pâdişâh eyitdi: “Yâ niçün gelmediler?” Çavuşlar varup kârbân-sarâylarına geldiler, gördiler, bâzîrgânlar yokdur. Çavuşlar eyitdiler: “Hindî bâzîrgânları niçün pâdişâha gelmediler?” dediler. Kârbân-sarâyda olan halk cevâb itdiler: “Naşıl bâzîrgânlar?” didiler. “Dün gelen dört biñ deve ile gelen [174b] bâzîrgânlar niçe oldı?” dediler. Onda olan halk bu kelâmı işidüp gülüşmege başladılar, eyitdiler kim: “Bizler bâzîrgân-ı Mısra dağı karadan Hind bâzîrgânı geldigin işitmedük, siz deli olmuşsınız.” didiler. Halk çavuşları istihzâ etmege başladılar. Çavuşlar gelüp ahvâli pâdişaha i‘lâm eylediler ve eyitdiler kim: “Pâdişâhım, bu dağı ol âdemün kâridur.” dediler. Pâdişâh eyitdi: “Gelün cevâhirleri getirün.” deyüp getürdiler. Gördiler cümle kibrît imiş, pâdişâh eyitdi: “‘Aceb bu herîfün elünde hâlimüz neye varur?” deyüp feryâda başladı. Vezîr eyitdi kim: “Cümle ‘asker atlanup ol dükkânı ihâta itsünler.” dedi. “Bu herîfi darben ve kahran baña getürsünler.” dedi. Vüzerâ ve ‘uçalâsı: “Pâdişâhım, bu herîf ile kimse başa çıkamaz.” dediler. Pâdişâh gâdaba gelüp sözlerini güş etmeyüp emr itdi ki ne kadar ‘asker ol arada var ise Ebû ‘Alî dükkânına yürüyüş eylediler. Ebû ‘Alî dağı haberdâr oldı. Baş hırkaya çekdi, bir efsün okudı. Anı gördiler kim dükkânından onar on beşer kırkar ellişer pür-silâh püş-atlılar çıkmağa başladı. Andan çıkup gelen ‘askeri urmağa başladı. [175a] Ebû ‘Alî dükkânından şol kadar ‘asker çıkmağa başladılar ki haddi pâyân yok, hemân pâdişâhuñ ‘askerin târumâr eylediler. Pâdişâhuñ ‘askeri pâdişâhuñ üzerine üzerine varırken bütün ‘asker pâdişâhuñ üzerine döküldiler. Pâdişâh gördi kim işler gayrı oldı hemân sarâyına kaçup sarâyıñ kapusın kapayup cenge başladılar. Gîtdukçe ceng ziyâde olup sarâyı fethe yakın oldılar. Pâdişâh amân deyüp çağırmağa başladı. Ebû ‘Alî dağı çağırup didi kim: “Kızını oğluma virir misin? ‘Afvideyüm.” didi. Pâdişâh eyitdi: “Vireyüm hemân tek beni incütme.” didi. Ebû ‘Alî dağı cengden ferâğat eyledi. Gene ol ‘asker kırkar ellişer dükkâna girmege başladılar. Pâdişâh gördi kim ‘asker cengden ferâğat eyledi, yine dîvân idüp vezîr-i vüzerâsın cem‘ idüp cevâb itdi ki bu herîf ile hâlimüz neçe olur deyü ağmağa başladı. Vezîri ve vüzerâsı eyitdi kim: “Bu herîf ile başa çıkılmaz, hemân kızı virmekden gayrı çâre [175b] yokdur.” didiler. Pâdişâh eyitdi: “Bir helvâcı oğlânına kızımı nice vireyüm?” didi.

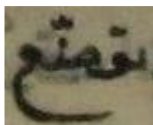
Gördiler ki pâdişâh ‘inād üzeredür ve vüzerâ eyitdi: “Pâdişâhım, sen bilürsin.” Pâdişâh eyitdi: “Acabâ bu yakında cāzû yok mıdur, bu herîfûn haqqından gele idi?” didi ve vüzerâ cümlesi eyitdiler: “Pâdişâhım, bu yakında cāzû işitmedük.” didiler. Pâdişâh ‘inād idüp etrâfa adam gönderdi. Cāzû aramağa başladılar. Ebû ‘Alî fikre vardı. Bu herîf ‘acabâ yine ‘inād mı ben buna yine bir gûş-mâl virmek lâzım geldi deyü fikre vardı. Ebû ‘Alî hemân yerinden durup taşra çıkdı, bir efsûn okudı. Bir sâ‘atden soñra Mısır halkı gördiler Mağrib cânibinden bir siyâh bulut zâhir oldı. Halk bunu görüp ta‘accüb eylediler. Ne hikmetdür Mısıra hîç böyle bulut geldiği yokdur. Herkes ol buluta bakup durdılar. Ol bulut Mısırın üzerine gelüp ammâ ol bulutdan ‘acib heybetli şadâlar zâhir oldı. Bu kez ol bulutdan yağmağa başladı ne köpek kadar canâvarlar [176a] kubağalar kaplunbağâlar çağrışarak ol bulutdan düşdiler. Fî’l-hâl iki pâre olup koğuları Mısırın şokağların ve dâmları ve şuları ol kadar koğu hâşıl oldı ki cümle halk helâk mertebesine vardılar. Bunu gördiler tîz ehl-i dîvân şâha cem‘ olup feryâda başladılar. Didiler ki: “Kızıuñ dervîşün oğluna virür misin yoksa virmez misün? Eger virmezseñ seni öldürürüz.” dediler ve “kızı senden netice aluruz.” didiler. “Cümlemüz helâk olmadan seni helâk iderüz.” didiler. Pâdişâh gördi kim iş işden geçdi çâr u nâ-çâr kıızı virmege rızâ virdi. Cümle halk Ebû ‘Alînün dükkânına geldiler: “Amân yâ dervîş, pâdişâh kıızı virecek oldı. Hemân bizi bu belâdan hâlâş eyle. Eger virmezse biz pâdişâhı kendi elimüz ile helâk idüp kıızı alup kendimüz virirüz.” deyüp feryâd eylediler. Ebû ‘Alî gördi kim halk helâk mertebesine varmışlar ve hem kıızdan ötürî vireceklerin bildi hemân bir efsûn [okudı] Ra‘d gürleyüp şimşek şakıyup kıyâmet günü gibi oldı. Allâh Allâh deyü feryâda başladılar. A‘lâ bir yağmur yağmış cümle şokağları pāk eylemiş ol yağandan bir dâne kalmamış. Cümlesi şükür idüp pâdişâha dağı varup: “Elbetde kıızı dervîşün oğluna vir.” dediler ve vüzerâ cem‘ olup ne dersin virelim mi ve vüzerâ çâre yokdur dediler. Pâdişâh eyitdi: “Vüzerâdan bir kaç kimse varsuñ Ebû ‘Alî[y]i bunda da‘vet itsün.” didi. İki vezîr varup da‘vet idüp ve bir hil‘at-ı fâhire ve bir altun egerli at virdi ve cevâb eyledi ki: “Kızımı helvâcî dükkânına niçe göndereyüm. Eger bir fâhir sarây yaparsa ve yüz yük Hind kumâşı ve yüz Hindî gulâm ve yüz Rûmî gulâm

göndersün ve kendisi bunda gelsün.” dedi. Vezîr dağı atına binüp Ebû ‘Alî dükkânına geldi. Ebû ‘Alîye ahvâli söyledi. Ebû ‘Alî ise ol gelmeden bilürdi ahvâle muṭṭali‘ olmuşdı. Bir efsûn okudı, ol dükkân bir a‘lâ sarây oldu dünyâda nazîri yok. Vezîrler içerü [177a] girdiler ve selâm virdiler. Ebû ‘Alî ayak üzerine kalkup vezîre ta‘zîm eyledi. Vezîr oturup rāḥat oldu. Pâdişahuñ cevâbın takrîr eyledi. Ebû ‘Alî tebessüm idüp: “Başım üzerine hemân hizmet buyursunlar.” dedi. Dîvâna gitmege rızâ virdi. Pâdişahuñ gönderdügi ata civânı bindirdi. Kendüsi zîr-destesine bir efsûn okudı. Bir a‘lâ at olup sıçrayup üzerine bindi. Vezîr ile pâdişâha haber oldu. Cümle vüzerâsına istikbâl idüp Ebû ‘Alî atundan inüp dîvân-ı şâha girdiler. Pâdişâh dağı ayağ üzerine kalkup Ebû ‘Alî[y]i istikbâl idüp yanına aldı. Bir miqdâr hâtır şorışdılar. Ba‘dehü el yıkanup peşkîr açıldı, ta‘âm yiyüp şükrin didiler. Her köşede muşâḥabet açılup didiler kim: “Ey ḥekîm, bunca ‘acâ’ib [ü] ğarâ’ib gösterdüñ. Biri birimüze ‘adâvet üzerine olmağla ammâ luṭfuñuzdan mercûdur ki bu dîvân-ı ‘alîde bir şan‘at idesün ki oldugınızı bilelüm.” Ebû ‘Alî dağı dedi ki: “Pâdişâhım, sen hemân hizmet buyur.” dedi. Ebû ‘Alî dağı cevâb itdi ki: “Bir tâsa [177b] şu dolduruñ, ortaya koyun.” dedi. Ebû ‘Alî ol bir tâsa şu koyup ortaya konan tâsa “Her kim ‘acâ’ib [ü] ğarâ’ib göreyüm seyr ideyüm temâşâ ideyüm zevk-baḥş itmek isterse nazar itsün.” dedi. Hemân vezîrin biri kalkup tâsuñ içüne nazar eyledi. Gördi ki kendi bir ‘azîm beyâbân yerde oldu. Kendüsüne bakdı gördi kim bir a‘lâ kancuk ayı olmuş, cân başına sıçrayup söyleyim dedi. Ayı gibi kemür denmege başladı. Eṭrâfına bakdı gördi ki bir şahrâ içinde durur. Ne ‘aceb ḥâldür, anı gördi ki bir kaç köpekler gelür gördiler. Bir ayı durur her taraftan hücum idüp bî-çâre vezîr gördi kim ḥâl gayrı oldu. Hemân bir cânibe kaçmağa başladı. Köpekler görüp cümlesi üzerine düşdiler. Ardı sıra öñi sıra kıovalarlarken irişüp bî-çâreye bir kaç diş urdılar. Ammâ derdmend vezîrûñ götünüñ acısından kâdıyü’l-ḥacâta yalvarmağa başladı. Anı gördi kim Ebû ‘Alî karşıdan zâhir oldu. Segirdüp ayağına düşdi, beni bu belâdan [178a] ḥalâş eyle dedi. Ol dağı cevâb itdi ki seni ḥalâş ideyüm lâkin kavlüm vardır. Eger tıṭarsañ ve bu sırrı kimseye dime ve bir dağı pâdişâhdan kıızı taleb eyledüğimde mu‘âvenet idesin. Ol dağı kâ’il oldu. Ebû ‘Alî ol tâsadan biraz şu alup ol vezîrûñ yüzine saçup ol sâ‘at

vezîr gözüñ açup gördi kim dîvân-ı pâdişâhîde ṯasa nazar ider. Hemân kalkdı, şalınarak geçdi yerine oturdı. Pâdişâh eyitdi: “Ne gördüñ?” Vezîr eyitdi: “Pâdişâhım gördüğim şeyleri diller ile vaşf olmaz hemân eyü zevk ancak olur.” dedi ve kalkup ol köpeklerüñ ışırdığı götünde olan yârasına melhem komağa gitdi. Vezîrüñ biri dağı ayağa kalkup nazar itdi. Bu dağı kendüsi bir şahrâda buldı, gördi kim bir beyâbânda

âvâre vü bî-çâre cân başına şıçrayup hâl oldu. Etrâfına bağıdı, bir şey yok bir ‘azîm şahrâdur ki hayrân olup bir cânibe gitdi. Meger derdmend vezîr bir melham adam idi. [178b] Biraz gitdi, yoruldu. Karşusunda bir orman var idi. Meded şol ormana varayım ağaç gölgesine düşeyim bir miqdâr yatayım deyüp biñ belâ ile ormana geldi gözün açdı. Gördi karşusunda bir ‘azîm ecderhâ bunun üzerine hücum eyledi. Bî-çâre vezîr ‘ömründe ecder gördüğü yok, cân başına şıçrayup cân havliyle yerinden kalkup şahrâya revâne oldu. Ecder dağı bunun ardına düşdi şol kadar kaçdı kim iki ayakları kırıldı. Karşusunda Ebû ‘Alî zâhir oldu, feryâd idüp lutf eyle deyü dünyâ kadar tazarru⁵¹⁶ itdi. Ebû ‘Alî dağı evvelki gibi bu ne dağı didi. Bunda hemân vezîri elünden yapışup ecderhânun ağzına atup vezîr-i derdmend gözün açdı. Gördi kim ṯasa nazar ider. Varup bir hâl ile yeründe karar eyledi. Pâdişâh eyitdi: “Ne gördüñ söyle? Zîrâ senden bir çığıрмаğ zâhir oldu.” dedi. Vezîr eyitdi: “Pâdişâhım, diller ile vaşf olunması mümkün degildür ancak bir zevk imiş.” dedi. Vezîrüñ biri dağı [179a] kalkdı eyitdi: “Pâdişâhım bunlar gördüğün söylemediler ammâ ben söylerüm.” dedi ve kalkup ṯasa nazar eyledi. Bu dağı kendi[y]i bir şahrâda buldı. Cân başına şıçrayup o yâña bu yâña nazar eyledi. Gördi kim bir şahrâda bir esb durur. Eger ile evyânile muraşşa⁵¹⁶. Meded şuna binüp bir cânibe gideyüm dedi. Üzerine bindi bir cânibe sürdi, at dağı aldı yürüyerek giderken vezîr gözlerin yumdı. Bir zamândan sonra gözün açdı. Kendisi bir ‘ifrit olmuş, gözler görmüş degil. Vezîr korkdı, ‘aklı başından gidüp bir zamândan sonra gözün açdı. Gördi kendi bir dağ gibi

‘anķānuñ pençesinde, hāy meded ‘acā’ib hāl oldu. Baķdı elin yüz dāne ‘anķā var, hemān biri gelüp bu ‘anķānuñ elinden şikārını alup bir biriyle cenge başladılar. Faķīr vezīr bunlaruñ pençesinden gücile ķurtuldu. Yer yüzine düşdi. Derdmend vezīr kırķ kerre uçurdılar, gene ķapdılar. ‘Āķıbet derdmend vezīrūñ mecālī ķalmayup mūrāca‘ at idüp hemān Ebū ‘Alī zāhir oldu: “Sultānum [179b] luţf ile beni bu belādan hālāş eyle.” Ebū ‘Alī ol iki ‘ahdi yerine getürdi, meger aşāğısı deryā imiş. Deryā içine vezīri atup derdmend cān hāvliyle gözin açup kendi tāsā nazar ider gördi. Subhānallāh deyüp geçüp yerine oturdu. Pādişāh eyitdi: “Ne gördüñ?” Vezīr eyitdi: “Pādişāhım, görmege muhtācdır.” dedi. “Dīl ile ta‘bīr olunmaz.” Pādişāha şol ķaltabānlar söylemediler. Hemān ķalkup ol tāsā nazar eyledi. Hemān kendüyi bir ‘azīm dāğ eteginde gördi. Yānında bir aķar şu var ve bir çayırılı çimenli yerde durur. Üzerine nazar itdi, ‘avrat esbābı vardır. Hemān aşāğa elin şundu. Gördi ki ferc peydā olmuş. Şaķalın yokladı eser bulmadı. Bir a‘lā ‘avrat olmuş. Subhānallāh deyüp hayrān oldu: “Nāb-kār eşek baña fırsat buldı. Beni bu hāle ķodı, kendüsi tahta geçdi pādişāh oldu.” deyü bir cānibe revāne oldu. Gördi ki karşıdan bir kaç koyunlar ve bir bed-zebān çobān gelür. Çobāna nazar eyledi, gördi ki bed yüzlü, başı mināreye beñzer [180a] başı hāmmām ķubbesine beñzer dişleri şınur taşına beñzer. Gördi kim bir nāzenīn nigār ‘avrat durur. Hāy meded ķadınım bunda nice geldüñ eyü elüme girdüñ deyüp derdmend pādişāhı alup tūtup altına alup bir a‘lācuk çekdi ki pādişāh merhābanuñ şafāsından ķalkup çobānuñ gözlerini öpdı ve ķalkup pādişāhı çobān hānesine götürdi. Kāmışdan bir odası var imiş, pādişāhı içine ķodı eyitdi: “Ķadınım, benüm kimsem yokdur. Bu koyunlaruñ südün pişirüp sen ye.” dedi. Pādişāh ile çobān altı sene bile oldılar. Çobānuñ pādişāhdan üç evlādı olur. Bir gün pādişāhuñ hātırına salţanat geldi: “Nāb-kār eşek beni ‘avrat eyledi, beni bir çobāna virdi. ‘Aceb ol dervīş şimdi tahta geçdi, pādişāh oldu mı ola? Benüm zīnetüm ve hāzīnem nice oldu?” derken hemān Ebū ‘Alī karşıusundan zāhir oldu. Pādişāh eyitdi: “Bre zālīm eşek şimdi beni tāc [u] tahtımdan avāre eyledüñ derken beni ‘avrat eyleyüp bir mel‘ūna çobāna [180b] virdüñ. Beni hālāş eyle, cümle hāzīnem helāk olsun saña ve kızım oğluna vireyüm.” dedi. Ebū ‘Alī dağı bu ķavle rāzı olup pādişāhuñ ķolundan

yapışup ağan şuya atdı. Pâdişâh hây deyüp kendüsini t̄asa naz̄ar ider gördi. Subhānallāh deyüp geçüp yerine oturdı. Ebū ‘Alīnūñ yüzine baq̄dı didi ki: “Yā hekīm, bu ne hāldür?” Ebū ‘Alī eyitdi: “Pâdişāhım, buña ‘ilm-i simyā derler. Allāhü te‘ālā bu bendeki şol kadar ‘ilm virmişdür ki bu gördüğün cüz’idür.” dedi. Pâdişāh Ebū ‘Alīye destūr virüp Ebū ‘Alī gene dükkānına geldi. ‘Alā’ş-şabāḥ Ebū ‘Alī gene dīvāna gelüp pâdişāh Ebū ‘Alī[y]i üçüncü vezīr eyledi ve daḥı kırk gün düğün idüp kıızı nikāḥ idüp bu iki ‘āşıkı ber-murād eylediler. Ḥaḳḳ te‘ālā ‘āşık-ı Ḥaḳḳ olanı murādıyla mesrūr eyleye. Āmīn

Sene 1149 Ğurre[-i] Şafer [11 Haziran 1736]

Müfred

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Ey ecel cāna cefā etme şaḳın kılma ‘acele

Cānımı cān ile virsem gerek ol bī-bedele

Müfred

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Sāḳī olup devr ider ‘uşşāḳa cām-ı kevşerī

Şol nücūm-ı aşfiyā oldı bu māhuñ çākerī⁵¹⁷

[181a]

Müfred

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Bir civāna iki ‘āşık üç gün olsa mübtelā

Dört gün olsa beş gün içre irer aña bir belā

⁵¹⁷ Mecmuada bu kelimedden sonrası yoktur fakat bu şekilde metin tamiri yapılmıştır.

Müfred

[*Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün*]

Raķibi ben bugün gördüm qararmış qaralar giymiş

Şanasuñ bir keşîşdür kim kırtulmuş kilisādan

Müfred

[*Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlün*]

Haķ te' alā taş eylesün elini berberlerin [?]

Niçün uştura vurur yüzüne dilberlerin

Müfred

[*Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün*]

Gonçenuñ bād-ı şabā kapdı külāhuñ didi gül

Kelle sağ olsun cihānda bir külāh eksük degül

Müfred

[*Mefā'īlün Mefā'īlün Fe'ūlün*]

Süleymān gibi yayılsa nām-ı şānuñ⁵¹⁸

İki taş olur 'āķıbet nişānuñ

Müfred

[*Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün*]

Efendim devletüñ artsun hem 'ömrüñ müstedām olsun

Umarız Bāri Hūdādan saña cennet maķām olsun

⁵¹⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Sevdiğim dögmek degül öldürse bile kı' ilim

Korkarım ol bî-vefâ ' aşıklarına dögdürür

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Dâğ-ı deşte şordılar Ferhâd ile Mecnûna kim

Defter-i ' uşşâk içinde yok yeri zen-pârenün

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Kim ki saña lutf iderse hâk-i pâyı ol anuñ

Körlük eylerse dü-çeşmin hâkile doldur anuñ

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Kahve ile gitdi uyhu burc olupdur şöreti

Bir kaşınmak kaldı ancak bize dünyâ lezzeti

[181b]

Kemâl Paşa-zâde

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün]

Zevâli güşsâsın çeksün deyü ni' met virür yohsa

Felek ehl-i dilün şanmañ ki mesrûr oldığın[1] ister

Nazîre

[Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün]

Ölüp kurtulmasun deyü ni' met virür yoḥsa [?]

Felek zannitme kim ehl-i ḡamın kurtulduḡın ister

Müfred

[Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün]

Cihānuñ içmişüm kat kat yedi taşdan geçen zehrin

Velākin zehr-i kâtilden beter gördüm 'adū ḡahrın

Müfred

[Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün]

Dağ ne kadar yüksek ise dağ üstüne yol olur [?]

'Āşık ne kadar pek olursa sevdigine kûl olur

Müfred

[Fā'îlātün Fā'îlātün Fā'îlātün Fā'îlün]

Gösterirseñ ölmeden göster dile ol sine[y]i

Yoḥsa ḡasta neylesün soñ nefesde āyine[y]i [?]

Müfred

[Mefā'îlün Mefā'îlün Fe'ûlün]

Günāhum veznidüp tartaṡsa Yezdān

Neler çekse gerek elemden maḡşerde mizān⁵¹⁹

⁵¹⁹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Müfred

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Her kime dilber gerekse sîm ü zerdür çāresi

Anıñ içün vaşla irmez 'āşık-ı bî-çāresi

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Çoparmağıla göstersen cemālün güllerün eller

Çoparmağıla güller tiz şolar zirā ki el eller

Müfred

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Bunda da' vāñı görüp şalma şağın ferdāya

Hāl müşkil olur varıcağ maḥkeme-i kübrāya [?]

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ulün]

Helāl olsun saña bal ile bekmez

Dudağın ağzıma bir renk gerekmez

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

Çasāvet def idem dersēñ eger bir hāl ile serden

Behey dil ayrılma hemān dükkān-ı berberden [?]

Müfred

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Fa' lün] [?]

Didüm cānum dedi cānā dudağın öpsem

Baňa bağıdı gözün kapdı dedi vaḳti degül

Müfred

[*Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün*]

Çaşlaruñ başdı kemānuñ tüy geleli yüzüñe

Mujeñ oğlarını şimden girü al şok götüne

Müfred

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ülün*]

Edeb bir řac imiş nūr-ı [Hudādan]

.....⁵²⁰

[182a]

Laşıfe

Üç kişi arkadaş olup Mekke-i Mükerreme’ye giderler. Mekke-i Mükerreme görüñdüğü gibi birisi aydur; “evümde olan Hoş Kadınım mālımdan azād olsun.” der. Birisi dağı; “evimde olan Menefşe adlu cāriyem mālımdan azād olsun.” der. Birisi dağı aydur; “benüm ne Hoş Kadınım ne Menefşe adlu cāriyem var; Ca‘ fer[in] annesi benden şelāşe ile boş olsun.” der.

Hocanuñ ügey anası [?] irili ufağlı balık pişirmiş. Hoca kapunuñ yaruğundan bakar ve diñler işitir. Anası erine der kim; “şimdi hoca çıkagelür, büyük balıkları yük altına gizleyelüm ufağları ortaya koyalum. Hoca gitdükden sonra büyükleri yiyelüm.” Babası hoş dimiş. Hoca hemān içeri girüp ufağ balıkları ortaya getüricek hoca birini kulağına eyitmiş. Babası; “oğul neylersin?” dimiş. Hoca; “su’ālım var balı[k]cıkdan, Yūnus peygamberi yudan nasıl balık idi? Ol eyitdi ben küçüğüm, benden iri balıklar kerevet altındadır. Anlara su’āl eyle.” deyü cevāb eyledi.

⁵²⁰ Bu beytin ikinci mısrası mürekkep akması nedeniyle okunamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey**, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995.
- Abdülkâdir el-Kureşî**, **Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakati'l-Hanefiyye**, (nşr.: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), C.3, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Acar**, Esmâ, “Klasik Türk Şiirinde Kahveye Bakışı Yansıtan Birkaç Örnek ve Kahveye Dair Manzum Bir Fetva”, **KAREFAD ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S.1, Nisan 2020: 84-100.
- Aça**, Mustafa, “Balıkesir’de Bulunan Bir Cönk ve İçinde Yer Alan Fal-i Nebât Örneği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.59, Yıl 2011: 313-324.
- Açıkgöz**, Nâmık, “Necâtî Bey Divanı’ndaki Karaman Bahşişi Deyimi ve Kaynağı”, **I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu -Ölümünün 500. Yılında Şâir Necâtî Anısına-** (15-17 Nisan 2009) Bildiriler, (ed. Gencay Zavotçu), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli 2009:22-24.
- Açıkgöz**, Namık, “Tûtînâme’den Râhatü'l-Ervâh’a Klasik Türk Edebiyatında Metinlerarasılık, İntihal, Tekrarlama ve Aktarma Meseleleri”, **İskender Pala Armağanı**, ed. Nagihan Gür, Kapı Yay., İstanbul 2021: 127-149.
- Açıkgöz**, Namık, **Kahvenâme**, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Adalı**, Murat, “Klâsik Edebiyatımızdan İki İlginç Portre Turak Çelebi ve Ulvî”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C.1995/II, S.525, Eylül 1995: 1034-1039.
- Agâh Sırrı Levend**, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1, TTK Yay., Ankara 1998.
- Ağıldere**, Suna Timur, “Batılı Seyyahların Gözünden İstanbul ve Cezayir’de Kahve ve Kahvehane Kültürü (17. YY.- 19. YY)”, **Millî Folklor**, S.122 (Yaz 2019): 14-28.
- Ahmed Rıfat Efendi**, **Lugat-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye**, C.3, Bâb-ı Âli Mahmûd Beg Matbaası, İstanbul 1299.

- Akdağ, Ahmet, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'ndeki 19 Hk 2207 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Trabzon 2013.
- Akdoğan, Yaşar (haz.), Ahmedî Dîvân**, KTB Yay., ty., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 18.09.2021].
- Akın, Bülent – Aksoyak, İsmail Hakkı, “Haydarî/Hayderî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haydari-hayderi> [erişim tarihi: 18.09.2021].
- Akkuş, Yasemin, Melheme-i Cevrî: Tanıtımı-Transkripsiyonlu Metni-Konu Tasnifi-Sözlük**, Basılmamış YLT, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2001.
- Akman, Eyüp, Uğru ile Kadı Hikâyesi (Kastamonu Nüshası)**, Gazi Kitabevi Yay., Ankara 2012.
- Aksoy, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, C.2, TDK Yay., Ankara 1984.
- Aksoyak, İsmail Hakkı, “Bedrî, Bedreddin Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-bedri-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Aksoyak, İsmail Hakkı, “Hüdâyî, Ahî-zâde Hüseyin Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hudayi-ahizade-huseyin-efendi> [erişim tarihi: 28.07.2021]
- Aksoyak, İsmail Hakkı, “Nihânî, Seyyid Hasan Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-seyyid-hasan-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].
- Akyıldız, Ali, “Vâlîde Sultan”, DİA, C.42, TDV Yay., İstanbul 2012: 494-499.**
- Akyol, Ali, Ferec Ba'de's-Şidde: (Abdü'l-aziz Cevheri, Fazlu'llah, Benna Hikâyeleri) Giriş-Dil Bilgisi-Metin-Dizin**, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Erzurum 2008.
- Akyüz, Kenan, vd. (haz.), Fuzûlî – Türkçe Divan**, TTK Basımevi, Ankara 1958.
- Albayrak, Nurettin, “Hamzanâme”, DİA, C.15, TDV Yay., İstanbul 1997.**

- Ali Ekber Dehhodâ, Lugat-nâme-i Dehhoda**, C.11, Tahran Üniversitesi Yay., Tahran 1998.
- Alkan, Mustafa**, “Milli Kütüphane 2727 Numaralı Mecdû’a’da Kayıtlı Manzum Bir Melheme” **Turkish Studies**, C.7, S.4, Sonbahar 2012: 689-709.
- Alparslan, Sevil, El-Ferec Ba’de’ş-Şidde – Paris Nüshası**, Dicle Üniversitesi EBE., Diyarbakır 2016.
- Alper, Ömer Mahir**, “İbn Sînâ”, **DİA**, C.20, TDV Yay., İstanbul 1999: 319-321.
- Armağan, A. Latif**, “XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 20, Yıl 2000.
- Armutlu, Sadık**, “Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebî Gelenek”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002: 872-880.
- Atar, Fahrettin**, “Fetva”, **DİA**, C.12, TDV Yay., İstanbul 1995: 486-496.
- Atık, Arzu**, “Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme’si”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.8, İstanbul 2012: 21-36.
- Avcı, İsmail**, “Ali Uşşâkkî’nin Manzum Kur’an Falı: Sürûr-nâme”, **Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e Armağan**, ed. Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Yayın Evi Yay., Ankara 2018: 83-103.
- Avcı, İsmail**, “Türk Edebiyatında Manzum Nebat (Meyve, Sebze, Çiçek) Falları ve Yeni Bir Nebat Fahnâmesi”, **Cemal Aksu Armağanı**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 2020, s.597-598.
- Avcı, Metin**, “Horasân ve Mâverâünnehir Ulemâsı Arasında Ebû Hanîfe Algısı”, **Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi**, S. 30, Yıl 2021: 69-113.
- Aydemir, Yaşar**, “Edebiyat Medeniyet İlişkisi ve Bu İlişkinin Divan Şairinin Sevgili Tipine Yansıması”, **I. Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu**, İstanbul Üniversitesi (12-13 Nisan 2007), İstanbul 2007.
- Aydın, Mehmet**, “Fal”, **DİA**, C.12 İstanbul 2015: 134-138.
- Aykanat, Timuçin**, “Pendnâme-i Za’îfi”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, S.60, Eylül 2017: 95-112.
- Ayverdi, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2008.

- Ayverdi**, Sâmiha, **İstanbul Geceleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977.
- Baltacı**, Cahit, “Hürrem Sultan”, **DİA**, C.18, TDV Yay., İstanbul 2012: 498-500.
- Batıslam, H. Dilek, “Vahyî’nin Kahve Gazeli”, **Prof. Dr. Pervin Çapan Armağanı**, ed. Nagehan Uçan Eke – Nilüfer Tanç, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yay., Muğla 2021: 352-361.
- Bayat**, Ali Haydar, “Hafsa Sultan”, **DİA**, C.15, TDV Yay., İstanbul 1997: 122-123.
- Bayat**, Ali Haydar, **Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar**, AKM Yay., Ankara 1999.
- Bayat**, Ali Haydar, **Türk Kültüründe Lokman Hekim**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000.
- Benli**, Şeyma, “Bir Metin Yeniden Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâfi‘u’l-Hüzn ve Mahzenü’l-Esrâr Örneği”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.22, İstanbul 2019: 137-170.
- Benli**, Şeyma, **Klasik Türk Edebiyatında Münazara**, Yayınlanmamış DT, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2019.
- Berdibek**, Zeynep Dinçer, “Bedrî, Cevzîzâde Bedrî Çelebi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-cevzizade-bedri-celebi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Besim Ömer**, **Mükeyyifât ve Müskirât’tan Afyon, Kahve, Çay, Esrar**, Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1305.
- Beydili**, Celal, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, çev.: Eren Ercan, Yurt-Kitap Yay., Ankara 2004.
- Bilge**, Mustafa L., “Şattûlarap”, **DİA**, C.38, TDV Yay., İstanbul 2010: 381-382.
- Bilgin**, Azmi, “Gazneliler Döneminde Dil ve Edebiyat (962-1183)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I, S.43, Yıl 2002: 338-342.
- Bilkan**, Ali Fuat, “Tefeül İle Ad Verme Geleneği ve Emir Timur’un Adı”, **Millî Folklor**, C.11, S.85, Ankara 2010: 133.
- Birsel**, Salâh, **Kahveler Kitabı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1983.

- Boratav**, Pertev Naili, **Nasreddin Hoca**, Kırmızı Yay., İstanbul 2007.
- Boratav**, Pertev Naili, **Türk Mitolojisi**, çev.: Recep Özbay, Bilgesu Yay., Ankara 2012.
- Boyraz**, Şeref, “Nasreddin Hoca Fıkralarında Zaman, Mekan ve Şahıslar”, **Nasreddin Hoca'ya Armağan**, Oğlak Yay., İstanbul 1996: 73- 82
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/seref_boyraz_nasrettin_hoca_fikralari_zaman_mekan_sahislar.pdf [erişim tarihi: 29.09.2021].
- Boyraz**, Şeref, **Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler**, Basılmamış DT, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2000.
- Boz**, Hülya, “Klasik Türk Şiirinde Karınca”, **Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.4, Kış 2019: 27-56.
- Bozkurt**, Nahide, “Hârûnürreşîd”, **DİA**, C.16, TDV Yay., İstanbul 1997: 258-261.
- Bozkurt**, Nahide, “Me'mûn”, **DİA**, C.29, TDV Yay., İstanbul 2004: 101.
- Bülbül**, Tuncay (haz.), **Abdullah Bahâyî Efendi - Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi**, TEZMER Yay., Kayseri 2018.
- Bülbül**, Tuncay (haz.), **Celâl-zâde Sâlih Çelebi - Cevâmi'ü'l-Hikâyât ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi**, C.1, TEZMER Yay., Nevşehir 2017.
- Bülbül**, Tuncay, “Zuhûrî Tülbend-zâde Zuhûrî Mehmed Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zuhuri-tulbendzade-zuhuri-mehmed> [erişim tarihi: 07.07.2020]
- Canpolat**, Mustafa, “Divan Yazınına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, C.25 S.1977, Yıl 1977: 311-331.
- Canpolat**, Mustafa, “Divan Yazınına Yansıyan Bir Niyet Tutma Oyunu”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, C.25 S.1977, Yıl 1977: 311-331.
- Ceylan**, Ömür, **Kuşlar Divanı**, Kapı Yay., İstanbul 2007, s.15.
- Çabuk**, Vahit, **Köprülüler**, KTB Yay., İstanbul 1988.
- Çağbayır**, Yaşar, **Ötüken Türkçe Sözlük**, C.4, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- Çakır**, Müjgan, “Kıyafet -nâmeler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)**, C.5, S.9, Yıl 2007: 333-350.

- Çakmak**, Serkan, “Vatikan Kütüphanesindeki Türkçe “İhtilaçname” Nüshası (Giriş-Metin-İnceleme-Dizin)”, **Diyalektolog Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 19, Kış 2018 : 15-64.
- Çapraz**, Erhan, “‘Mücadele’den ‘Münazara’ya: Türk Edebiyatında Münazaranın Kaynağına Dair İçtimai Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.58, S.1, 2018: 21-41.
- Çavuşoğlu**, Halime, “Gazneli Mahmud Hikâyelerine Bir Bakış ve Gazneli Mahmud’un Menkıbevi Kişiliğine İlişkin Bazı Tespitler”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.63, Aralık 2019: 377-342.
- Çavuşoğlu**, Mehmed – Tanyeri, M. Ali, **Hayretî – Divan Tenkitli Basım**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981.
- Çelebi**, İlyas, “Hızır”, **DİA**, C.17, TDV Yay., İstanbul 1998: 406-409.
- Çelebi**, İlyas, “Yıldıznâme”, **DİA**, C.43, İstanbul 2013: 545-547.
- Çelebioğlu**, Âmil, “Kıyâfe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Kıyâfet-nâmeleri”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1998: 225-262.
- Çelebioğlu**, Âmil, “Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1998: 55-91.
- Çetin**, İsmet, **Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Uğru ve Kadı**, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 1988.
- Çoruhlu**, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yay., İstanbul 2002.
- Çukurlu**, Talip, “Kahvenâme Şiirlerine Ek: Derviş Hilmî’nin Kahve Redifli Şiiri”, **Edebî Eleştiri Dergisi**, C. 5, S.1, Mart 2021: 233-243.
- Çulha**, Tülay, “Bilinmeyen Bir Fâl-Nâme-Yıldız-nâme: Metali’ü’s-Sa’ade”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.13, S.70, Nisan 2020: 24-34.
- Demirkazık**, H. İbrahim, “Divan Şiirinde Karga”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.24, İstanbul 2011: 131-178.
- Deveci**, Abdurrahman, “Osmanlı Minyatür’ünde Kızlar Ağası ve Has Oda Ağaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, Nisan 2016: 1024-1035.

- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.
- Dikmen, Melek – Çetin, Kamile, Klasik Türk Edebiyatında Tefe’ül Geleneği ve Kitap Falının Şiire Yansıması, **Journal of Academic Social Science Studies JASS**, S.49, Sonbahar 2016: 191-204.
- Dilçin, Cem, **Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1983.
- Dinçer, Sedanur, **Hafî: Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Kırıkkale Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT, Kırıkkale 2010.
- Doğan, Şaban, “Yûsufu Meddâh’ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri”, **Turkish Studies**, C.7, S.3, Yaz 2012: 985-1036.
- Duman, Mustafa, **Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası**, Heyamola Yay., İstanbul 2008.
- Durmuş, Tuba, “Hayreti”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayreti> [erişim tarihi: 23.09.2021].
- Duvarcı, Ayşe, **Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu konuda İki Eser, Risâle-i Falnâme li Ca’fer-i Sâdık ve Tefe’ülname**, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Md. Yay., Ankara 1993.
- Ebibekir er-Râzî, **el-Hâvî fî’l-Tıp**, Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Eflatun, Muvaffak, “İslam Dünyasında Edebî Çevrelerin Ortaya Çıkışı Bağlamında Bermekî Ailesi ve Klasik Türk Şiirine Yansıması”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.21, Kış 2018: 699-721.
- Eğri, Saadettin, “Meyvelerin Dilinden Niyet ve İşaretler”, **Turkish Studies**, C.3/5, Fall 2008: 626-60.
- Elçin, Şükrü, “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları** 1, Akçağ Yay., Ankara 1997: 63-75.
- Eliacık, Muhittin, “Bostanzade Muhammed Efendi’nin Manzum Kahve Fetvası - Tenkitli Metin-“, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, C.9/4, 2020: 1442-1453.
- Emecen, Feridun, “Süleyman I”, **DİA**, C.38, TDV Yay., İstanbul 2012, s.62-74.

- Erdoğan**, Kenan, “Niyâzî-i Mısırî Adına Kayıtlı Bazı Manzûmeler”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.1, Yıl 2012: 18-49.
- Ergin**, Muharrem, **Kadı Burhaneddin Divanı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980.
- Ergun**, Sadeddin Nüzhet, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, C.1, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1955.
- Ersoylu**, Halil, “Fal, Fal-nâme ve Bir Çiçek Falı: Der Aksâm-ı Ezhâr”, **Türkiyat Mecmuası**, S.20, 1997: 195-254.
- Ersoylu**, Halil, “Fal, Falnâme ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan”, **İslam Medeniyeti Mecmuası**, Şaban 1401 Haziran 1981: 78-81.
- Ersoylu**, Halil, “Segir-nâme”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1985’ten ayırtbasım, 1989: 27-48.
- Ertaylan**, İ. Hikmet, **Falnâme**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1951.
- Fidan**, Gülşah Gaye, **Türk Edebiyatında Sindbâd-nâme Çevirileri: Tuhfetü'l-Ahyâr ve Kitâb-ı Sindbâd-nâme**, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT., Kayseri 2012.
- Genç**, Vural, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Nikris Hastalığına Atfedilen Farsça Bir Reçete”, **Belleten**, C.LXXX, S.287, Nisan 2016:41-58.
- Gezer**, Onur, **Hayaller Sancağının Kuru Sarhoşları Osmanlılarda Esrar ve Esrarkeşler**, İletişim Yay., İstanbul 2020.
- Gezer**, Onur, **Osmanlılarda Keyif Verici Bir Madde: Esrarın Hikayesi**, Yayınlanmamış YLT, Anadolu Üniversitesi SBE., Eskişehir 2016.
- Gıynaş**, Kamil Ali, “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.25, Yıl 2011: 245-260.
- Gıynaş**, Kamil Ali, **Pervâne Bey Mecmuası**, KTB Yay., Ankara 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0> [erişim tarihi: 19.09.2021].

- Giannopoulos**, Aylin Koç – Kültürel, Zuhâl, “Dr. Besim Ömer’in Kaleminden Kahve”, **TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, C.8, S.21, 2020:1-31.
- Gök**, Selim, **Milli Kütüphane'ye Kayıtlı 06 Mil YZA 485 Nolu Mecmu 'a-i Eş 'âr (İnceleme-Metin)**, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 2013.
- Gökyay**, Orhan Şâik, “Cönk”, **DİA**, C.8, TDV Yay., İstanbul 1993: 73-75.
- Gönel**, Hüseyin, “Nihânî, Haydar Efendi b. Mahmud Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-haydar-efendi-mahmud-efendi> [erişim tarihi: 15.09.2021].
- Gönel**, Hüseyin, “Nihânî, Nihânî Haydar Baba”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-nihani-haydar-baba> [erişim tarihi: 15.09.2021].
- Gülhan**, Abdülkerim, “Türk Kültüründe Fal ve Bir Manzum Fahnâme Örneği”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 15, İstanbul 2015: 195-222.
- Gültekin**, Hasan, “Esîri, Hasan b. Şeyh Hüseyin”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri-hasan-seyh-huseyin> [erişim tarihi: 25.12.2021].
- Gümüş**, Sadreddin, “Cürcânî, Seyyid Şerîf”, **DİA**, C.8, TDV Yay., İstanbul 1993: 134-136.
- Güncü**, Arzu – Taşkesen, Orhan, “Görsel Temsiller Üzerinden Osmanlı Kahvehanelerine Yönelik Bir Okuma”, **Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)**, C.7, S.1, 2017:497-516.
- Gündüz**, Gökhan, vd., “Türklerde Ahşap Ok Yapımı”, **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, C.12, S.17, 2010: 111-122.
- Gürbüz**, Mehmet – Durmuş, Tuba, “Nazımdan Nesre Anlatımın Dönüşümü: Dâsitân-ı Ferruh u Hü mâ Örneği”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.19, İstanbul 2017.

- Gürbüz**, Mehmet, “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 99-113.
- Gürbüz**, Mehmet, **Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş’âr**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 04.12.2021].
- Güzel**, Abdurrahman, “Nasreddin Hoca Fıkralarına Dair Bir Yazmanın Tahlili”, **Fikrî ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu (1 Temmuz 1990 – Akşehir) Bildirileri**, Konya 1990: 71.
- Harekât**, İbrahim, “Mağrib”, **DİA**, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003: 314.
- Harman**, Ömer Faruk, “Lokman”, **DİA**, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003: 205.
- Hattox**, Ralph S., **Kahve ve Kahvehaneler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Hazai**, György – Tietze, Andreas (haz.), **Ferec Ba’d eş-Şidde**, TÜBA Yay., Ankara 2017.
- Hovhannesyan**, Sarkis Sarraf, **Payitaht İstanbul’un Tarihçesi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- İbn-i Şerîf, Yâdigâr** (15. Yüzyıl Tıp Kitabı), haz.: Orhan Sakin, vd., Zeytinburnu Bel. Yay., İstanbul 2017.
- İlaydın**, Hikmet (çev.), **Bostan – Sadi**, MEB Yay., İstanbul 1993, s.409.
- İlhan**, Avni, “Ebû Yûsuf el-Kazvîni”, **DİA**, C.10, TDV Yay., İstanbul 1994: 265.
- İlhan**, Nadir, **Eşref bin Muhammed – Hazâinü’s-Sa’âdât (inceleme-Metin-Dizin)**, Yayınlanmamış DT., Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1998.
- İltaş**, Davut, “Zencânî, Şehâbeddin”, **DİA**, C.44, TDV Yay., İstanbul 2013: 254-255.
- İsen**, Mustafa (haz.), **Gelibolulu Mustafa Âlî – Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısım**, KTB Yay., Ankara 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 16.09.2021].
- İsmail Hami Danişmend**, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.5, Türkiye Yay., İstanbul 1971.

- İzgöer**, Ahmet Zeki (haz.), **16. Yüzyıl Osmanlı Tabibi Musa Bin Hamon ve Dış Tababetine Katkısı**, Zeytinburnu Belediyesi Yay., İstanbul 2012.
- Kafadar**, Cemal, “Sohbete Çelebi, Çelebiye Mecnua”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 443-452.
- Kahraman**, Asiye, **İshak-zâde Zuhûrî Divanı**, Basılmamış YLT., Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2002.
- Kahraman**, Seyit Ali – Dağlı, Yücel (haz.), **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, C.1/2, YKY Yay., İstanbul 2008.
- Kahraman**, Seyit Ali – Dağlı, Yücel (haz.), **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (8. Kitap-1. Cilt)**, YKY Yay., İstanbul 2011.
- Kalaycı**, Muhammed, **Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn**, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya 2018.
- Kaplan**, Hasan, “Divan Şiirinde Karaman”, **Türkiyat Mecmuası**, C.26, S.2, Yıl 2016: 205-240.
- Kaplan**, Yunus, “Bedrî, Bedreddin Mahmud Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-bedreddin-mahmud-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Kaplan**, Yunus, “Bedrî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Kaplan**, Yunus, “Nihânî (İbrahim Çelebi) ve Gazelleri”, **Turkish Studies**, C.5, S.4, Sonbahar 2010: 1271-1303.
- Kaplan**, Yunus, “Nihânî, İbrahim Çelebi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-ibrahim-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].
- Kaplan**, Yunus, “Nihânî, Nacak Fâzıl”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-nacak-fazil> [erişim tarihi: 15.09.2021].

- Karacan**, Turgut, **XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni**, Yayınlanmamış DT, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1981: G.50
- Karadavut**, Zekeriya, “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar”, **Milli Folklor**, Yıl 22, S.85, 2010: 71-80.
- Karaismailoğlu**, Adnan, “Hikmet ile Nükte; Mevlânâ ve Nasreddin Hoca”, **Yedi İklim Dergisi**, S.138, Eylül-Ekim 2001:27-29.
- Karakaş-zâde Ömer b. Mehmed**, **Hidayet Rehberi (Hoca Cihan Dergâhı)**, haz.: Tahir Galip Seratlı, Kardelen Yay., Konya 2010.
- Karamustafa**, Ahmet T., **Tanrının Kuraltanımaz Kulları**, çev.: Ruşen Sezer, YKY Yay., İstanbul 2008.
- Karataş**, Turan, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- Kartal**, Ahmet, “Gazneliler Dönemi Türk Kültürü ve Türk Dili Üzerine Düşünceler” **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, C.2, TDK Yay., Ankara 2004: 1685-1724.
- Kartal**, Ahmet, “Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebî Faaliyetler Üzerine Düşünceler” **Bilig Dergisi**, S.17, Yıl 2001: 55-70.
- Kavruk**, Hasan, **Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler**, MEB Yay., Ankara 2019.
- Kaya**, Doğan, **Ruhsatî’nin Uğru ile Kadı Hikâyesi**, Vilâyet Matbaası, Sivas 2009.
- Keklik**, Nihat, “Türk-İslâm Filozofu İbn Sînâ (980-1037) Hayatı ve Eserleri”, **Felsefe Arkivi Dergisi**, S.22-23, Yıl 1981: 1-53.
- Kesik**, Beyhan, “Bedrî, Şeyh Mahmud Bedreddin Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-seyh-mahmud-bedreddin-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Kesik**, Beyhan, “Nihânî, Nihânî Çelebi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-nihani-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].

- Keskin**, Neslihan Koç “24 Divân Şâiri Adına Tertip Edilmiş Bir Kur'a Fâl-nâmesi Üzerine”, **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, C.3 S.6, Yıl: 2015: 88-118.
- Kılıç**, Abdullah, **Tarihi Eserleriyle Üsküdar**, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul 2017..
- Kılıç**, Atabey, “Mecmua Tasnifine Dair”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 77-96.
- Kılıç**, Filiz (haz.), **Âşık Çelebi – Meşâ'irü's-Şu'arâ**, KTB Yay., Ankara 2018, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 18.09.2021].
- Kılıç**, Filiz, “Bedrî, Bedreddin Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-bedreddin-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Kılıç**, Zülküf, **Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri**, Basılmamış DT., Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2008.
- Kırbyık**, Mehmet, “Kıyâfetnâme-i Cedîde Hakkında”, **Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.39, Erzurum 2009: 793-813.
- Kızıltan**, Mübeccel, “Kırk Vezir”, **DİA**, C.25, TDV Yay., İstanbul 2002: 474-475.
- Kızıltan**, Mübeccel, **Kırk Vezir Hikâyeleri I**, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT., İstanbul 1991.
- Kolbaş**, Ozan, “Esîrî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri-esiri> [erişim tarihi: 25.12.2021].
- Konar**, Aişe Handan, **16. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkireleri Bağlamında Eser Üretme Yöntemleri: Terminoloji Çözümlemesi**, Boğaziçi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT, İstanbul 2018.
- Koncu**, Hanife – **Çakır**, Müjgan, “Şairleri Yetiştiren Bir Kaynak Olarak Mecmua”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan

- Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 119-134.
- Koyuncu**, Emine Serpil, **Lokman Hekim’le İlgili Halk Anlatıları Üzerine Bir Araştırma**, Balıkesir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Balıkesir 2014.
- Koz**, M. Sabri, “Cönk ve Mecmûa Yapraklarında Âşık Aramak”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 157-200.
- Köker**, Ahmet Hulûsi, “Mısırlı Hekimbaşı Kaysuni-zade Mehmet Efendi’nin Hayatı”, **Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen ‘Kaysunî-zâde Mehmed Efendi ve Ankara’lı Şair Hekim Nidâî Kongresi’ Tebliğleri**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1990: 1-7.
- Köksal**, M. Âsım, **Peygamberler Tarihi**, C.1, TDV Yay., İstanbul 1989.
- Köksal**, M. Fatih, “Cönklerde Divan Şiiri, Divan Şiirinde Cönkler”, **Millî Folklor Dergisi**, C.28, S.111, Yıl 2016: 28-40.
- Köksal**, M. Fatih, “Münazara (Türk Edebiyatı)”, **DİA**, C.31, TDV Yay., İstanbul 2006: 580-581.
- Köksal**, M. Fatih, “Şiir Mecmualarının Önemi ve ‘Mecmuaların Sistematiik Tasnifi Projesi’ (MESTAP)”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, A. Emre Özyıldırım), Turkuaz Yay., İstanbul 2012: 409-432
<https://mecmualar.tr.gg/MESTAP-Projesi-Hakk%26%23305%3Bnda.htm>
[erişim tarihi: 17.12.2021].
- Köksal**, Mehmet Fatih, “Esîrî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2013.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri> [erişim tarihi: 25.12.2021].
- Köksal**, Mehmet Fatih, “Nihânî (Kadı)”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS),
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-kadi> [erişim tarihi: 15.09.2021].
- Köksal**, Mehmet Fatih, “Rahîkî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2020,
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rahiki> [erişim tarihi: 26.07.2021]

- Köprülü**, Orhan F., “Abdal – Edebiyat”, **DİA**, C.1, TDV Yay., İstanbul 1988: 61-62.
- Köprülü**, Ömer, **Osmanlı Devletinde Köprülüler**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1943.
- Köse**, Sami Okan, **Hârûnürreşid Döneminde Bermekîler**, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Hatay 2020.
- Kunt**, Metin, “Sultan Süleyman ve Nikris”, **Muhteşem Süleyman**, ed. Özlem Kumrular, Kitap Yay., İstanbul 2007:93-99.
- Kurdoğlu**, Dr. Oğuz – Magnin, Gernant, **Doğu Karadeniz’de Atmacacılık**, WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) Yay., İstanbul 2017.
- Kurgan**, Şükrü, **Nasrettin Hoca**, KTB Yay., Ankara 1986.
- Kurnaz**, Cemal – **Çeltik**, Halil, “Şairlerin Gözüyle Mecmua”, **Turkish Studies**, C.8, S.1, Kış 2013: 21-49.
- Kurnaz**, Cemal – **Çeltik**, Halil, **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara 2013.
- Kurnaz**, Cemal – **Harman**, Ömer Faruk, “Hüdhüd”, **DİA**, C.18, İstanbul 2012: 478.
- Kurnaz**, Cemal, “Bülbül”, **DİA**, C.6 İstanbul 1992: 485-486.
- Kurnaz**, Cemal, “Hüma”, **DİA**, C.6 İstanbul 2012: 461-462.
- Kurnaz**, Cemal, “Zaîfî’nin Fâl-ı Murgân’ı”, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yay., Ankara 1997: 183-205.
- Kut**, Günay, “Mecmua”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.6, Dergâh Yay. İstanbul 1986: 170-175.
- Kuzubaş**, Muhammet (haz.), **Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ - Oflu Bilâl Efendi**, Karadeniz Dergisi Yay., İstanbul 2010.
- Kuzubaş**, Muhammet, “Bilâl Efendi, Oflu”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2013. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bilal-efendi-oflu> [erişim tarihi: 03.12.2021]
- Kuzubaş**, Muhammet, “Ofllu Bilâl Efendi’nin ‘Pek Sakın’ Redifli Kasidesi”. **Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.2, Yıl 2013: 128-141.

- Kürkçüoğlu**, Kemal Edip (haz.), **Fuzûlî - Beng ü Bâde**, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.
- Kütükoğlu**, Mübahat, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, Kubbealtı Yay., İstanbul 1994.
- Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi**, Latifeler, (haz.: Yaşar Çalışkan), Tercüman Yay., İstanbul 1978.
- Levend**, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı**, Enderun Kitabevi., İstanbul 1984.
- Macit**, Muhsin, “Hazânî/Esîrî, Eflatun”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hazani-esiri-eflatun> [erişim tarihi: 25.12.2021].
- Markoç**, Yasemin Ertek, **Eğridirli Hacı Kemâl'in Câmi'u-Nezâ'ir'i**, C.3, Ege Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış DT., İzmir 2003.
- Mengi**, Mine, “Kıyafetnâme”, **DİA**, C.25, İstanbul 2002: 513-514.
- Merçil**, Erdoğan, “Mahmûd-ı Gaznevî”, **DİA**, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003: 362-365.
- Merçil**, Erdoğan, “Meymendi”, **DİA**, C.29, TDV Yay., İstanbul 2004: 504.
- Meriç**, Münevver Okur, “Cem Sultân'ın Yeni Bulunan Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân Adlı Eseri”, **Tarih ve Toplum**, Aralık 1991: 344-347.
- Mevlâna**, **Mesnevî**, (çev. Veled İzbudak), C.IV, MEB Yay., İstanbul 1995.
- Muallim Nâcî**, **Ubeydiyye**, Mihrân Matbaası, İstanbul 1305.
- Muhammed Pâdşâh**, **Ferheng-i Ânenderâc**, C.2, Çâp-hâne-i Nevalkişor (Taşbaskı), Luknov (Hindistan) 1893.
- Nevîzâde Atâyî**, **Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmîleti's-Şakâ'ik**, (haz.: Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2017.
- Ocak**, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı – Alevîliğin Tarihsel Altyapısı**, Dergâh Yay., 5. baskı, İstanbul 2011.
- Ocak**, Ahmet Yaşar, **Türk Sûfiligine Bakışlar**, İletişim Yay., İstanbul 1996.

- Onay**, Ahmet Talat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (hızl: Cemal Kurnaz), H Yay., İstanbul 209.
- Ortaylı**, İlber, **İstanbul'dan Sayfalar**, Hil Yay., İstanbul 1986, s.206.
- Önder**, Mehmet, **Nasreddin Hoca –Hayatı ve Fıkraları–**, Tercüman Yay., İstanbul 1986.
- Özbek**, Süleyman, “Güvercin Kanadında Gelen Haber: Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri”, **Gazi Türkiyat**, S.23, Güz 2018: 19-44.
- Özcan**, Abdülkadir, “Doğancı”, **DİA**, C.9 İstanbul 1994: 487-489.
- Özcan**, Azmi, “Sind” **DİA**, C.37, TDV Yay., İstanbul 2009: 242.
- Özçelik**, Mustafa, **Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca**, Akşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2008.
- Özdemir**, Sengül, **Ziyâeddin Seyyid Yahyâ'nın Gencîne-i Hikmet'i (Metin-İnceleme)**, Ege Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış DT., İzmir 2011.
- Özel**, Ahmet, “Kaysûnîzâde”, **DİA**, C.25, TDV Yay., İstanbul 2002: 105-107.
- Özel**, Ahmet, “Zencânî, İzzeddin”, **DİA**, C.44, TDV Yay., İstanbul 2013: 253-254.
- Özen**, Şükrü, “Teftâzânî”, **DİA**, C.40, TDV Yay., İstanbul 2011: 299-308.
- Özkul**, Yavuz, “Hayvanların Dilinden Manzum Bir Fâl-nâme”, **ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.2, Ağustos 2019: 1134-1169.
- Öztuna**, Yılmaz, **Kanûnî Sultan Süleyman**, KB Yay., Ankara 1989.
- Öztürk**, Erol, **Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı**, Akçağ Yay., Ankara 2017.
- Öztürk**, Metin, **Sıhhatî Çelebi'nin 'Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem' Risalesi Çerçevesinde 17.Yüzyıl İstanbul'unda Keyif Verici Maddeler**, Yayınlanmamış YLT, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2006.
- Pakalın**, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Pakalın**, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, MEB Yay., Ankara 1983.
- Pala**, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, L&M Yay., İstanbul 2002.

- Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi**, C.1, (haz.: Bekir Sıtkı Baykal), KB Yay., Ankara 1981.
- Pekin, Ersu**, “Evliya Çelebi’nin Müzik Kaynakları”, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Yazılı Kaynakları**, haz.: Hakan Karateke – Hatice Aynur, TTK Yay., Ankara 2012: 286-313.
- Ruşçuklu Hakkı Üzel**, “Kanunî Süleyman Zamanında Bir Tıbbî Müşavere: Kaysunî Zade ve Haman Oğlu”, **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, C.IV, S.15, İstanbul 1940: 103-105.
- Sarıbaş, Alper**, **Bermekîler İçin Arapça Söylenmiş Şiirler**, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Ankara 2015.
- Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî**, (haz.: Mehmet İpşirli), TTK Yay., Ankara 1999.
- Selçuk, Bahir**, “18. Yüzyıla Ait Bir Mecmuada Üsküdar”, **Turkish Studies**, C.4, S.3, Sonbahar 2009: 2119-2132.
- Selvi, İnan**, **Türk Halk Edebiyatında Turna Motifli Türküler**, Yayınlanmamış YLT, Dumlupınar Üniversitesi SBE., Kütahya 2008.
- Serdaroğlu, Vildan**, **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı**, İSAM Yay., İstanbul 2006.
- Sevim, Ali – Merçil, Erdoğan**, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1995.
- Seyidoğlu, Bilge – Yavuz, Orhan**, **Ferec Ba‘de’ş-Şidde Hikayeleri**, Büyüyenay Yay., İstanbul 2012.
- Solmaz, Süleyman** (haz.), **Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâ’sı**, KTB Yay., Ankara 2018, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 18.09.2021].
- Sona, İbrahim**, “Yazılı Kaynaklarda, Kültürel Hafıza Cönkleri”, **Millî Folklor Dergisi**, C.28, S.111, Yıl 2016: 75-86.
- Subaşı, Derya Adalar**, “Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında El-Ferec Ba‘de’ş-Şidde Hikâyeleri”, **Turkish Studies**, C.11, S.4, Kış 2016:1308-2140.

- Sümbüllü**, Yusuf Ziya – Gözitok, M. Akif, “Gaybî Bir İlim Şubesi Olarak İhtilâçnâmeler ve Mevlânâ Sevâdî’nin Manzum İhtilâç-nâmesi”, **Dede Korkut Dergisi**, C.3, S.6, Ordu 2014: 105-131.
- Sümbüllü**, Yusuf Ziya, “Seğir-nâme ve Seğirmek Manaları Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Ü. Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.32, Erzurum 2007: 53-69.
- Şahin**, Esmâ, “Nihânî, Turak Çelebi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-turak-celebi> [erişim tarihi: 15.09.2021].
- Şahin**, Haşim, **Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Abdalân-ı Rum (1300-1400)**, Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Sakarya 2001.
- Şahin**, Seyfeddin, **H.1192/M.1778-1779 Tarihli Urban Surre Defteri: Transkripsiyon ve Değerlendirme**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Afyonkarahisar 2014.
- Şanlı**, İsmet, “XVI. Yüzyıl Divan Şairi Fedayi ve Fahnâme-i Kuran-ı Azim’i”. **U.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5, Yıl 2003: 161-178.
- Şemseddin Sâmî**, **Kâmûs-ı Türki**, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317.
- Şenocak**, Ebru, **İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Fırat Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış DT, Elazığ 2005.
- Şenödeyici**, Özer – **Koşık**, Halil Sercan, “En Muteber Kaynaktan Gaybî Öğrenmek: Bir Kuran Falı Manzumesi”, **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C.1, S.1, Yaz 2015: 71-96.
- Şenödeyici**, Özer – **Koşık**, Halil Sercan, **Osmanlı’nın Gizemli İlimleri I - Kuran Falları ve Uzun Firdevsî’ye Ait Bir Örnek**, Kesit Yay., İstanbul 2017.
- Şerafeddin Mağmûmî**, **Kâmûs-ı Tıbbî**, C.1, Osmanlı Matbaası, Kahire 1328. S
- Tanç**, Nilüfer, “Klasik Türk Şiirinde Ötekinin Görüntüsü: Çirkin Kuşlar”, **Kuş Dili – Dilde Edebiyatta Sanatta Kuşlar**, haz.: Emine Gürsoy Naskali – Ayşe Şeker, Dergah Yay., İstanbul 2017: 113-131.

- Tanyıldız**, Ahmet, “Münâzaranın Menşei ve Divânu Lugâti’t-Türk’te Münâzara İçerikli Manzumeler”, **Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu (17-19 Ekim 2008 Rize) Bildiri Metinleri**, ed.: M. Muhsin Kalkışım, Rize Ü., Yay., Rize 2008: 207-214.
- Tarlan**, Ali Nihat (haz.), **Ahmed Paşa Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- Tarlan**, Ali Nihat, **Hayâlî Bey Divanı**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1945.
- Tatçı**, Mustafa, “Hayretî”, **DİA**, C.17, TDV Yay., İstanbul 1998: 61-62.
- Tatçı**, Mustafa, “Niyâzî-i Mısırî’nin Bilinmeyen Bir İlâhîsi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, S.147, Ocak 2011: s.15 <https://ahmedfaruk.wordpress.com/2013/04/30/niyazi-i-misrinin-bilinmeyen-bir-ilahisi/> [erişim tarihi: 27.02.2022].
- TDK**, **Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/> [erişim tarihi: 14.09.2020].
- Tekin**, Gözde, “Bedrî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-mdbir> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Tektaş**, Nâzım, **Sadrâzamlar**, Çatı Kitapları, İstanbul 2002.
- Terzioğlu**, Arslan (haz.), **Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1992.
- Terzioğlu**, Arslan, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Saray Hekimi Musa bin Hamun’un Dış Tababetine Dair Türkçe Eseri ve Bunun Türk ve Avrupa Tababeti Tarihi Bakımından Önemi”, **Bifaskop**, S.2, Yıl 1981: 15-20.
- Tez**, Zeki, **İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası**, Hayy Kitap, İstanbul 2010.
- Tietze**, Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C.1, Simurg Yay., İstanbul 2002.
- Tomar**, Cengiz, “Yemen (Tarih)”, **DİA**, C.43, TDV Yay., İstanbul 2013: 401-406.
- Topdemir**, Hüseyin Gazi, **İbn Sînâ Doğunun Sönmeyen Yıldızı**, Say Yay., İstanbul 2009.
- Toptaş**, Emine Sıdika, “Bedrî Ahmed Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)**, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-ahmed-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Tökel**, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

- Tökel**, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsânevi Şahıslar**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayınlanmış DT., Samsun 1998.
- Tunç**, Şafak, **Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri**, İstanbul Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT, İstanbul 2014.
- Turan**, Şerafettin, “Silâhdar”, **DİA**, C.37, TDV Yay., İstanbul 2009: 191-193.
- Uludağ**, Süleyman, “Hızır (Tasavvuf ve Halk İnancı)”, **DİA**, C.17, TDV Yay., İstanbul 1998: 409-410.
- Uluskan**, Murat, “İstanbul'da Bir Afyonlu Macun İşletmesi: Berş-i Rahiki Macunhanesi (1783-1831)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.29, İstanbul 2013: 77-106.
- Uysal**, Feriştah Funda, **Mücerrebname Edisyon Kritik İncelemesi ve Dizini**, Muğla Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT, Muğla 2010.
- Uzun**, Mustafa İsmet, “Lokman (Türk Edebiyatı)”, **DİA**, C.27, TDV Yay., İstanbul 2003:206-208.
- Uzun**, Mustafa, “Fahnâme”, **DİA**, C.12, TDV Yay., İstanbul 2015: 141-145.
- Uzun**, Mustafa, “Mecmua”, **DİA**, C.28, TDV Yay., İstanbul 2003: 265-268.
- Ülken**, Fatih, “Münazırları ve Nasıl Sonlandıkları Bakımından Klasik Türk Edebiyatındaki Mükeyyifat Münazaraları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.12, S.63, Nisan 2019: 209-236.
- Ünal**, Necdet, “Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, **KADER – Kelam Araştırmaları Dergisi**, C.9, S.2, 2011: 149-182.
- Ünlü**, Osman – **Deniz**, Meltem, “Klasik Edebiyatımızda Hilekâr Kadın Tipi: Delle-i Muhtâle”, **Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu (13-15 Mayıs 2016) Bildiriler**, ed.: Ümit Hunutlu, TDK Yay., Ankara 2019: 747-754.
- Ünver**, A. Süheyl, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni”, **Kanuni Armağanı**, TTK Yay., Ankara 2001: 301-306.
- Vâhidî**, Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân, haz.: Turgut Karabey vd., Akçağ Yay., Ankara 2015.

- Vankulu Mehmed Efendi, Vankulu Lügati**, C.1, YEK Yay., İstanbul 2015.
- Wratislaw, Baron W., Baron W.Wratislaw'ın Anıları - 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler**, çev.: M. Süreyya Dilmen, AD Yay., İstanbul 1996.
- Yakar, Halil İbrahim**, “Bedrî Mehmed Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** (TEİS), 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-mehmed-efendi> [erişim tarihi:07.07.2020]
- Yalçın, Ali Rıza**, “Doğanla Avcılık”, **Ülkü Dergisi**, C.3, S.4, Ankara 1949: 29-31.
- Yavuz, Kemal – Yavuz, Orhan (haz.)**, **Muhibbî Dîvânı – Kânûnî Sultan Süleyman**, C.1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2016.
- Yıldırım, Dursun**, **Türk Edebiyatında Bektâşî Fıkraları**, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Yıldırım, Muhammed İbrahim**, **Türk Tarihinde İbn-i Sînâ Destânları ve Dervîş Hasan Medhî'nin “Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili**, Bozok Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT., Yozgat 2013.
- Yıldız, Alim**, “Manzum Bir Kur'an Falı”, **İstem Dergisi**, S.16, Yıl 2010: 181-198.
- Yıldız, Hakkı Dursun**, “Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî”, **DİA**, C.7, TDV Yay., İstanbul 1993.
- Yılmaz, Fatma Büyükkarcı**, “Nidayî El-Ankaravî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mübâhasât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler”, **Turkish Studies**, C.8/3, Kış 2013: 681-704.
- Yolbir, Sümeyra**, **Sıdkî'nin Hurşîd-nâme'si (İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış YLT, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2015.
- Yorulmaz, Neslihan**, **Şem'i Mecmu'ası (Çeviriyazılı Metin-İnceleme)**, Gaziantep Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış YLT., Gaziantep 2011.
- Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig**, haz.: Mustafa S. Kaçalın, KTB Yay., ty., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacali npdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.06.2021]
- Zal, Ünal**, “Kırk Vezir Hikâyeleri'nin Karşılaştırılması (Uppsala ve İstanbul Metinleri)”, **Turkish Studies**, C.10, S.12, Yaz 2015: 1275-1318.

Zülfe, Ömer, “Rahîkî ve Şiirleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.21, İstanbul
2009: 171-198.

